

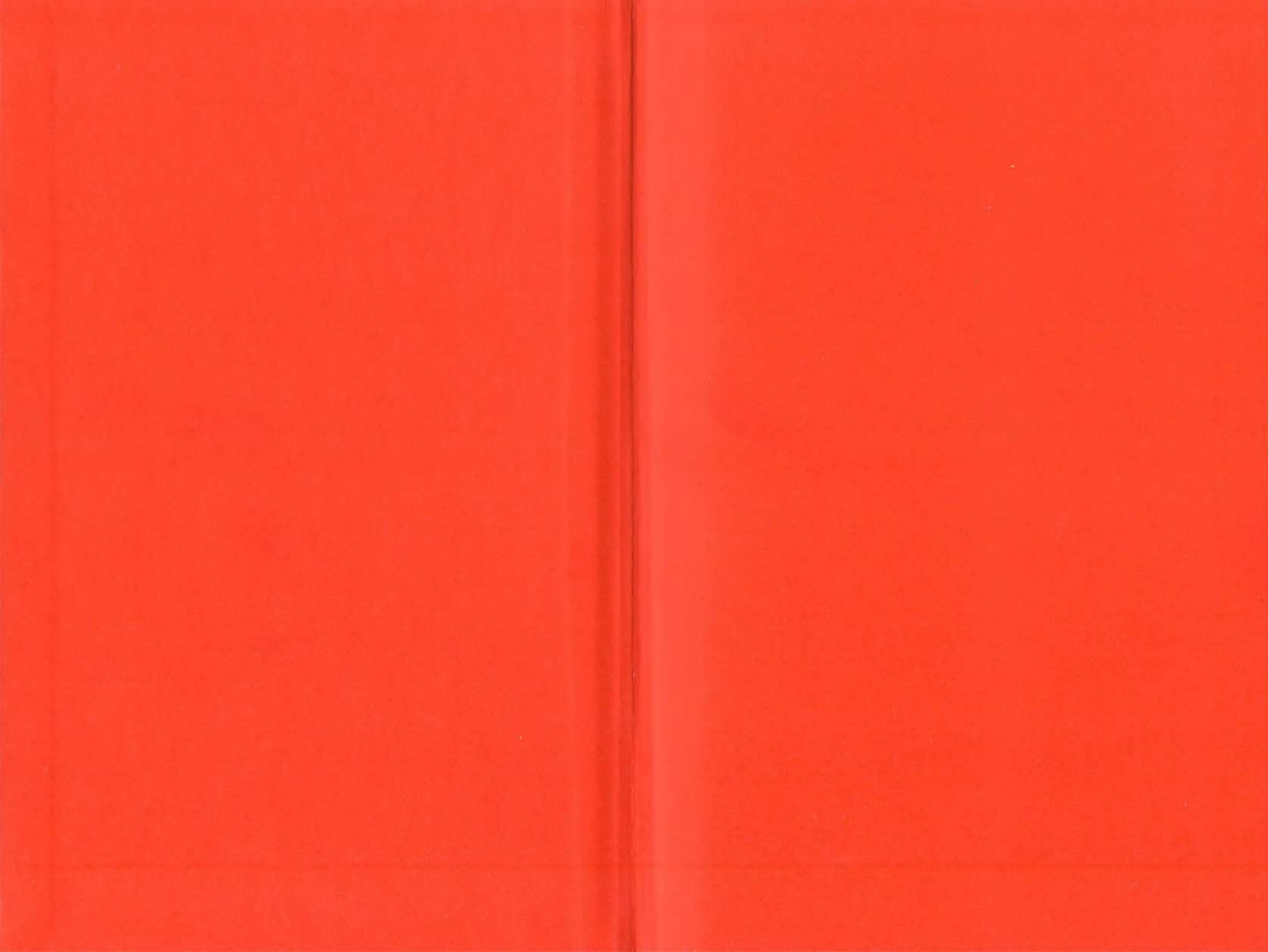
ЯРОСЛАВ ГАШЕК

Пригоди
бравого
војака

ШВЕЙКА

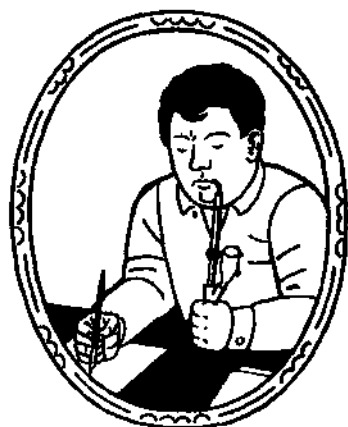
А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА

**Пригоди бравого
вояка Швейка**

Ярослав Гашек

Ярослав Гашек (1883—1923)
Пригоди бравого вояка Швейка
Переклад з чеської С. Масляка

© Видавництво «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2010
Видання третє

Текст © Я. Гашек

Переклад © С. Масляк, 1958

Редакція перекладу © Іван Малкович, 2009

Ілюстрації © Йозеф Лада, 1923

Післямова © Григорій Кочур, 1966

Консультант: Іван Лучук

Коректор: Марія Кучеренко

Макет, верстка: Іван Малкович

Дизайн обкладинки: Поліна Адамова

Права застережено.

Видавництво «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА»:

Свідоцтво: серія ДК, № 759 від 2.01.2002

Адреса видавництва: 01004, Київ, вул. Басейна, 1/2

Тел/Факс: (044) 235 01 05; 234 11 31

E-mail: ivan@ababa.kiev.ua

Поліграфія: «Фактор-Друк». Зам. 6731

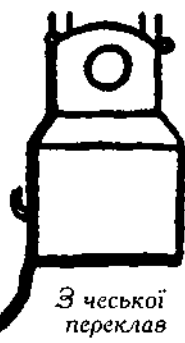
ISBN 978-966-7047-71-9

www.ababahalamaha.com.ua

Ярослав Гашек

Пригоди
бравого
ВОЯКА
ШВЕЙКА

*З чеської
переклав
Степан
Масляк*

Художник Йозеф Лада

А·БА·БА·ГА·ЛА·МА·ГА

Перекладено за виданням:
Jaroslav Hašek
"Osudy dobrého vojáka Švejka"
KLHU, Praha, 1955

З чеської переклав
Степан Масяк

Вірші в перекладі
Володимира С. Масяка

За редакцією
Івана Малковича

ВСТУП

Велика доба потребує великих людей. На світі існують невідомі скромні герої, не увінчані славою Наполеона. Марно шукати їхні імена в історії. Та коли уважно проаналізувати — їхня слава, можливо, затьмарила б навіть славу Олександра Македонського. У наші дні на вулицях Праги можна зустріти чоловіка в поношеному одязі, який, власне, і сам не уявляє свого значення в історії нової, великої епохи. Він скромно йде своєю дорогою, нікого не турбує, і до нього не чіпляються журналісти з проханням про інтерв'ю. Якби ви запитали, як його звуть, він відповів би дуже просто й скромно: «Швейк...»

І справді, цей тихий, скромний, убого вдягнений чоловік — і є той старий бравий вояк Швейк, хоробрий герой, ім'я якого ще за часів Австро-Угорщини було на вустах усіх громадян Чеського королівства і слава якого не поляже і в республіці.

Я дуже люблю цього бравого вояка Швейка і, подаючи його пригоди під час світової війни, переконаний, що всі ви сповнитесь симпатією до мого скромного, невідомого героя. Він не підпалював храму богині в Ефесі, як це зробив той дурень Герострат, щоб потрапити до газет і шкільних хрестоматій.

А цього вже досить.

АВТОР

Частина перша

В тилу

БРАВИЙ ВОЯК ШВЕЙК ВСТРЯЄ У СВІТОВУ ВІЙНУ

— Отже, нашого Фердинанда й убили, — сказала служниця панові Швейку, якого свого часу військова лікарська комісія безапеляційно визнала ідіотом, завдяки чому він покинув армію і живився тепер з продажу псів — паскудних, нечистокровних потвор з родоводами, сфабрикованими його власною рукою. Крім цього фаху, Швейк мав ще й ревматизм і саме тепер натирав собі коліна оподельдоком.

— А якого ж це Фердинанда, пані Мюллерова? — спитав Швейк, не перестаючи натирати собі коліна. — Щодо мене, то я знаю двох Фердинандів. Один служить у магазині аптекаря Пруша і одного разу випив там помилково пляшину якоїсь гидоти проти випадання волосся, а потім знаю ще Фердинанда Кокошку. Той збирає по вулицях собачі гівенця. Обох анітрохи не шкода.

— Та що ви, паночку, та ж це пана ерцгерцога Фердинанда з Конопіштя*, того гладкого, побожного.

— Матір Божа! — вигукнув Швейк. — От так гарна історійка. А де ж це з паном ерцгерцогом таке трапилось?

— Ухекали його, щоб ви знали, паночку, в Сараєві, з револьвера. Він їздив туди з своєю ерцгерцогинею автомобілем.

— Ач який, пані Мюллерова, — автомобілем! Ну-у, така персона може собі це дозволити. Але йому, мабуть, і на думку не спаде, що такі мандри автомобілем можуть зле скінчитися. Та ще й до того у Сараєві, — це ж у Боснії, пані Мюллерова. Тут, мабуть, турки лапки вмочили. Та що й казати. Не треба було у них тієї Боснії та Герцеговини* відбирати. Ось воно як, пані Мюллерова. То кажете, пан ерцгерцог уже став перед Божим судом. А довго мучився?

— Ясновельможний ерцгерцог зразу й сконали, паночку. Звісно, револьвер — не забавка. Ось недавно у нас у Нуслях один пан бавився револьвером і перебив геть усю родину та ще й двірника, який прийшов подивитися, хто це там на третьому поверсі зняв таку стрілянину.

— Інший револьвер, пані Мюллерова, не вистрілить, хоч ти й сказися. Таких систем дуже багато. Але на пана ерцгерцога купили, безперечно, щось ліпше, і голову даю, пані Мюллерова, що той, хто це зробив, добре на таке причепурився. Бо знаєте, стріляти у пана ерцгерцога — неабияка робота. Це вам не браконьєру стріляти в лісника. Тут уся справа в тому, як до нього добратися. В якомусь лахмітті до такого пана і не сунься. Тут треба йти в циліндрі, щоб вас поліцай загода не цапнув.

— Воно тих напасників, кажуть люди, було там чимало, паночку.

— Та про це й говорити нема чого, пані Мюллерова, — сказав Швейк, закінчуючи натирати коліно, — якби ви хотіли убити пана ерцгерцога або найяснішого нашого цісаря, то ви б напевно з кимось порадилися. Один кум — один ум, більше кумів — більше умів. Цей порадить одне, той інше, і діло вдасться, як це співається в нашому гімні. Найголовніше — не прогавити хвилини, коли таке панище повз вас проїде. Ось, наприклад, ви, мабуть, пам'ятаєте того пана Лукені*, що проштрикнув терпугом нашу небіжку Єлизавету. Він же прогулювався з нею, ось і вірте після цього комусь; з того часу жодна цісарівна не ходить гуляти. І таке чекає ще не на одного. Ось побачите, пані Мюллерова, доберуться вони ще й до російського царя і цариці, а можливо,

боронь Боже, і до найяснішого нашого цісаря, якщо вже почин зробили з тим його племінником. Старий має ворогів до біса. Куди більше, ніж цей Фердинанд. Оце якось один пан у кнайпі розповідав: прийде, каже, час, і ті цісарі скапуватимуть, як свічки, один по одному; їх, каже, й державна прокуратура не врятує. Потім виявилось, що той пан не мав чим оплатити рахунку, і шинкар змушений був покликати поліцаю. А він як затопить шинкареві в пику раз, а поліцаєві аж двічі. Потім його в поліцейській тарадайці відвезли, щоб отямився. Го-го, пані Мюллерова, таке нині діється, скажу я вам. Це ще одна втрата для Австрії. Коли я був на військовій службі, один піхотинець застрелив капітана. Зарядив гвинтівку і пішов у канцелярію. Там йому сказали, тобі, мовляв, нічого тут робити, а він, знай, заладив своє: хочу, каже, говорити з паном капітаном. Той капітан вийшов до нього і тут же вліпив йому казарменний арешт, а цей підняв гвинтівку і пальнув капітанові просто в серце. Куля вилетіла крізь спину та ще й шкоди наробила в канцелярії: розбила банку чорнила, а воно облило службові документи.

— А що потім сталося з тим жовніриком? — запитала пані Мюллерова згодом, коли Швейк уже одягався.

— Повісився на підтяжках, — відповів Швейк, чистячи свій котелок. — А ті підтяжки навіть не його були. Він позичив їх у тюремного наглядача, збрехавши, ніби в нього штани злітають. Що ж він, дурний був чекати, поки його розстріляють. Не дивуйтеся, пані Мюллерова, в такому становищі кожному голова обертом піде. Наглядача за це розжалували і впаяли йому шість місяців. Але він їх не відсидів. Утік до Швейцарії і зробився там проповідником у якійсь церкві. Тепер чесних людей мало, пані Мюллерова. Гадаю, що й пан ерцгерцог Фердинанд у цьому Сараєві не розчовпав, що воно за пташка той, хто в нього стріляв. Побачив цього панка і, певно, подумав: «Це, мабуть, порядна людина, якщо гукає мені «хай живе». А панок тим часом його й бацнув. Засадив одну кулю чи кілька?

— Газети, мосьпане, пишуть, буцімто пан ерцгерцог був, як решето. Той випустив у нього геть усі набойі.

— Це йде, пані Мюллерова, як по маслу, страшенно швидко. Я для такої справи купив би собі браунінг. На вигляд — забавка, а тим часом за дві хвилини можна перестріляти двадцять ерцгерцогів, байдуже — сухорлявих чи опецькуватих. Хоч, між нами

кажучи, пані Мюллерова, в товстопузого ерцгерцога вцілити безперечно легше, ніж у кощавого. Пам'ятаєте, як оті португальці підстрілили свого короля?*

Він був такий самий черевань. Та що й казати, адже ж король ніколи худенький не буває. Ну, тепер я йду до кнайпи «Під келихом», а коли прийдуть за тим пінчером, — я вже взяв за нього завдаток, — то перекажіть, що він у мене на селі у псарні, я йому недавно підрізав вуха, і доки вони не загояться, песика не можна перевозити, бо вуха застудяться. Ключ залишіть у двірнички.

У кнайпі «Під келихом» сидів лише один відвідувач. Це був таємний агент державної поліції Бретшнейдер. Шинкар Палівець мив тацки¹ з-під пива, а Бретшнейдер марно намагався зав'язати з ним серйозну розмову.

Палівець був відомий грубіян, кожне друге слово в нього було або «дупа», або «гівно», але при цьому він був начитаний і радив кожному прочитати, що саме написав про ці згадані вище речі Віктор Гюго, переказуючи останню відповідь старої гвардії Наполеона англійцям у битві під Ватерлоо*.

— Гарне літо маємо, — вів далі Бретшнейдер свою серйозну розмову.

— Все це гівна варте, — відповів Палівець, ставлячи тацки до мисника.

— Та й накоїли ж вони нам у Сараєві — нема чого й казати, — з проблиском надії відіззався Бретшнейдер.

— В якому Сараєві? — перепитав Палівець. — У тій нусельській винарні? Там же бійки кожного дня. Воно ж відомо — Нуслі!

— В боснійському Сараєві, пане шинкарю. Застрелили там нашого пана ерцгерцога Фердинанда. Що ви на це?

— Я в такі справи не лізу. З такими справами хай мене кожний поцілує в дупу, — чемно відповів пан Палівець, запалюючи люльку. — Бо встрявати в наші часи у такі справи це однаковісінько, що в зашморг лізти. Я дрібний торгівець. Хто до мене приходить і замовляє собі пиво, тому я й наливаю, а якесь там Сараєво, політика або небіжчик ерцгерцог, — це не для нас, на цьому нічого не заробиш, хіба що кримінал у Панкраці*.

Бретшнейдер замовк, розчаровано оглядаючи порожню кнайпу.

— Тут колись висів портрет найяснішого нашого цесаря, — за хвилину знову заговорив він, — саме там, де тепер дзеркало.

¹ Тацки — глиняні підставки під кухлі пива.

— Еге ж, правду кажете, висів, — ствердив пан Палівець, — та на той портрет дуже мухи насрали, от я і виніс його на горище. Бо, знаєте, ще хтось, бува, дозволив би собі кинути якийсь слово і могли б з цього вийти неприємності. А на якого дідька мені це здалося?

— В тому Сараєві, напевно, було дуже паскудно, пане шинкарю?

На це підступне пряме запитання пан Палівець відповів надзвичайно обережно:

— В цю пору в Боснії і Герцеговині буває страшенна спека. Коли я там служив, ми нашому старшому лейтенантові мусили класти лід на голову.

— В котрому ж полку ви служили, пане шинкарю?

— Я цих дрібниць не пам'ятаю, бо ніколи такими дурницями не цікавився, — відповів пан Палівець. — Багато знатимеш — скоро посивієш.

Таємний агент Бретшнейдер надовго замовк, і його похмуре обличчя пожвавішало лише з приходом Швейка, який увійшов до кнайпи і, замовивши чорне пиво, зауважив:

— У Відні сьогодні також траур.

Бретшнейдерові очі зблиснули надією, він похапцем сказав:

— У Конопішті висить десять чорних прапорів.

— А їх повинно б там бути дванадцять, — сказав Швейк, відпивши пива.

— А чому гадаєте, що дванадцять? — спитав Бретшнейдер.

— Для рівного рахунку, щоб була дюжина; краще рахувати, та й купувати на дюжину вигідніше, — відповів Швейк.

Запала тиша, аж її порушив сам Швейк, зітхнувши:

— І так він уже на Божому суді, дай йому, Господи, царство небесне. Навіть не дочекався стати цісарем. Коли я був на військовій службі, один генерал впав з коня і просто на очах розбився. Хотіли йому допомогти сісти знову в сідло, підсадити його, аж глянь, а він зовсім мертвий. І також мав піти вгору: стати фельдмаршалом. Це трапилося під час військового огляду: вони, ці огляди, до добра ніколи не приводять. В Сараєві, мабуть, теж був якийсь парад. Пам'ятаю, одного разу на такому параді мені бракувало на мундирі двадцять гудзиків, за це мене на чотирнадцять діб замкнули до буцегарні, і два дні я пролежав, як той Лазар, прив'язаний лівою рукою до правої ноги. Але що ж поробиш. В армії мусить бути дисципліна. Інакше

ніхто б нікого не слухав. Наш старший лейтенант Маковець завжди казав нам: «Дисципліна, бовдури, повинна бути, бо інакше ви б лазили, як мавпи, по деревах. Військова служба з вас, дурні йолопи, людей зробить». Хіба ж це не правда? Уявіть собі парк, скажімо, на Карлаку, а на кожному дереві сидить вояк без дисципліни. Це мене найбільше лякало.

— У Сараєві це робота сербів, — спрямовував розмову Бретшнейдер.

— Помиляєтесь, — відповів Швейк, — то зробили турки заради Боснії і Герцеговини. — І Швейк з'ясував свій погляд на зовнішню політику Австрії на Балканах: турки 1912 року програли війну з Сербією, Болгарією і Грецією. Вони хотіли, щоб Австрія їм допомогла, а цього не сталося, ось вони й застрелили Фердинанда.

— Ти любиш турків? — звернувся Швейк до шинкаря Палівця. — Любиш тих собак нехрещених, адже ж правда, що ні?

— Відвідувач завжди відвідувач, — сказав Палівець, — хай він і турок. Яке діло нам, шинкарям, до політики? Заплатив за пиво, сиди в кнайпі і базікай собі досхочу. Це мій принцип. Хай би хто вбив нашого Фердинанда — серб чи турок, католик чи магометанин, анархіст чи младочех* — мені однаковісінько.

— Добре, пане шинкарю, — відіззався Бретшнейдер, який знову втратив надію, що хтось із цих двох зловиться, — але ви згодні, що це велика втрата для Австрії?

Замість шинкаря відповів Швейк:

— Авжеж, втрата, цього ніхто не може заперечити. Жахлива втрата, бо хіба ж Фердинанда можна замінити якимсь пришепелуватим йолопом. Шкода тільки, що він не був тілистіший.

— Що ви хочете цим сказати? — ожив Бретшнейдер.

— Що хочу сказати? — охоче відповів Швейк. — Ось що: коли б він був гладший, то напевно б уже гинув від паралічу ще тоді, коли ганяв у Конопішті бабів, які в його лісництві збирали хмиз і гриби, і тепер не вмер би такою ганебною смертю. Адже подумати тільки: небіж найяснішого пана цісаря — а вони його застрелили. Та ж це ганьба, всі газети про це пишуть. У нас у Будейовицях на ярмарку проштрикнули у сварці одного торговця худобою, на прізвище Бржетіслав Людвік*. У нього був син Богуслав, і от хай би куди той, бувало, прийшов продавати свиней, ніхто в нього нічого не купував, а кожен казав: «Це син того,

проштрикнутого, він теж, мабуть, добра каналія». Врешті-решт, йому нічого іншого не лишалось, як стрибнути в Крумлові з моста у Влтаву, потім довелося його звідти витягати, довелося воскресити, довелося з нього воду викачувати, та все ж таки довелося йому сконати на руках у лікаря, коли той йому щось упорснув.

— Ну й дивні ви робите порівняння, — значуще промовив Бретшнейдер, — говорите спочатку про Фердинанда, а потім одразу ж про торговця худобою.

— Ні, я порівнянь не роблю, — запротестував Швейк. — Боронь Боже, щоб я хотів когось з кимось порівнювати. Пан шинкар мене знає. Правда ж, я ніколи нікого ні з ким не порівнював? Я тільки не хотів би бути в шкурі вдови ерцгерцога. Що ж вона тепер робитиме? Діти — сироти, маєток в Конопішті без господаря. А виходити ще раз за якогось іншого ерцгерцога? Яку з цього матиме користь? Поїде з ним знову до Сараєва і вдруге залишиться вдовою. Кілька років тому був у Зліві біля Глибокої один лісник з таким паскудним прізвиськом Піндюрка. Застрелили його браконьєри, і залишилася після нього вдова з двома дітьми. За рік вона знову вийшла заміж за лісника, Пепіка Шавловця з Миловарів. Та що ж, і того ухекали. Тоді вийшла заміж утретє і знову ж таки за лісника та й каже: «Бог любить трійцю. Якщо й тепер не пощастить, то вже сама не знаю, що вдію». Ясно, що й того застрелили, а вже мала з тими всіма лісниками шестеро дітей. Пішла вона до канцелярії князя в Глибоку скаржитися, якого вона з отими лісниками клопоту зазнала. Тоді їй порадили Яреша* з Ражицької вежі, що сторожував біля ставка. Але що ви на те скажете? Втопили його під час риболовлі у ставку. І від нього мала ще двоє дітей. Потім узяла собі гицля з Воднян, то той її раз уночі шарахнув сокирою і сам добровільно на себе заявив. Коли його потім в окружному суді у Піску вішали, він відкусив священикові ніс і сказав: взагалі, мовляв, ні в чому не кається, і до того ж казав щось дуже погане про нашого найяснішого цісаря.

— А не знаєте, що він про нього говорив? — тоном, сповненим надії, запитав Бретшнейдер.

— Цього вам сказати не можу, бо цього ніхто не відважився повторювати. Але, кажуть, щось нечувано страшне, бо один присутній при цьому судовий радник аж з глузду з'їхав, його ще й досі тримають в ізоляції, аби, не дай Боже, чого не розпа-

тякав. Це була вам не звичайна собі образа найяснішого монарха, що їх сп'яну сиплять.

— А які ж то образи на нашого найяснішого монарха сп'яну сиплять? — запитав Бретшнейдер.

— Будь ласка, панове, змініть пісеньку, — відізався шинкар Палівець. — Я, знаєте, цього не люблю. Щось бовкнеш, а тоді шкодуватимеш.

— Які образи на нашого монарха сп'яну сиплять? — повторив Швейк. — Всілякі. Впийтеся, замовте, аби вам заграли австрійський гімн, і побачите, що почнете говорити. Навігадуєте стільки на нашого найяснішого цісаря, що, якби лише половина з того була правда, вистачило б йому ганьби на все життя. Але наш старий монарх насправді цього не заслуговує. Самі подумайте. Втратив сина Рудольфа ще молодим, у розквіті сил*. Жінку Єлизавету йому проштрикнули терпугом. Потім десь пропав у нього Ян Орт*, а брата — мексиканського цісаря — застрелили в якійсь фортеці під якимось муром*. Тепер знову на старості застрелили родича. Та тут треба мати залізні нерви. А якомусь пиякові щось стрілить у голову, і він починає його ляяти. Коли нині щось вибухне, піду добровольцем і служитиму найяснішому цісареві нашому, хоч би мене й на капусту посікли!

Швейк хильнув як слід і повів далі:

— Ви гадаєте, що наш найясніший усе це подарує? То погано його, мабуть, знаєте. Війна з турками неодмінно мусить бути. Ви вбили мені родича, то ось вам по піці. Війна неминуха. Сербія і Росія нам у цій війні допоможуть. Завариться така катавасія, що аж пір'я летітиме.

Швейк у цю віщу хвилину свого натхнення був прегарний. Його простодушне усміхнене обличчя сяяло, як місяць уповні. Йому все було таким ясним.

— Можливо, — продовжував він малювати майбутнє Австрії, — на нас у випадку війни з Туреччиною нападуть німці, бо ж німці й турки одна рука. Це такі бестії, що немає їм у світі рівних. Але ми можемо об'єднатися з Францією. Вона ще з 71 року має зуб на Німеччину. Ось тобі вже й почнеться танець. Війна буде, більше не скажу вам ані слова!

Бретшнейдер встав і урочисто промовив:

— Більше й не треба говорити, ходімте зі мною в коридор, я скажу вам дещо.

Швейк вийшов за агентом у коридор, де на нього чекала маленька несподіванка. Товариш по склянці показав орлика* і заявив, що він Швейка заарештовує і негайно відведе до управління поліції. Швейк намагався довести, що пан, очевидно, помиляється, бо він, Швейк, зовсім не винний, він же не сказав жодного слова, яке могло б кого-небудь образити.

Однак Бретшнейдер відповів, що Швейк справді вчинив кілька злочинів, серед яких найголовніший — державна зрада.

Потім вони повернулися до кнайпи, і Швейк звернувся до пана Палівця:

— Я випив п'ять кухлів пива і з'їв один рогалик з сосискою. Тепер дайте мені ще чарочку слив'янки, бо я вже мушу йти, позаяк мене заарештовано.

Бретшнейдер показав панові Палівцю орлика, хвилину дивився на нього, а потім запитав:

— Ви одружені?

— Так.

— А ваша дружина може вести торгівлю під час вашої відсутності?

— Може.

— Отже, все в порядку, пане шинкарю, — весело промовив

Бретшнейдер, — поклічте сюди вашу дружину і передайте їй справи, бо ввечері ми прийдемо по вас.

— Не журися, — потішав шинкаря Швейк, — мене заарештували за державну зраду.

— Але мене за що? — заскиглив пан Палівець. — Я ж був такий обережний.

Бретшнейдер усміхнувся і з переможним виглядом пояснив:

— За те, що ви сказали, нібито мухи срали на нашого найяснішого цісаря. Ми вже виб'ємо вам тих мух з голови.

Швейк покинув кнайпу «Під келихом» у супроводі агента. Він стежив за виразом обличчя Бретшнейдера і, коли вони вийшли на вулицю, спитав зі своєю добродушною посмішкою:

— Може, мені зійти з тротуару?

— Навіщо?

— Гадаю, що коли я заарештований, то не маю права ходити тротуаром.

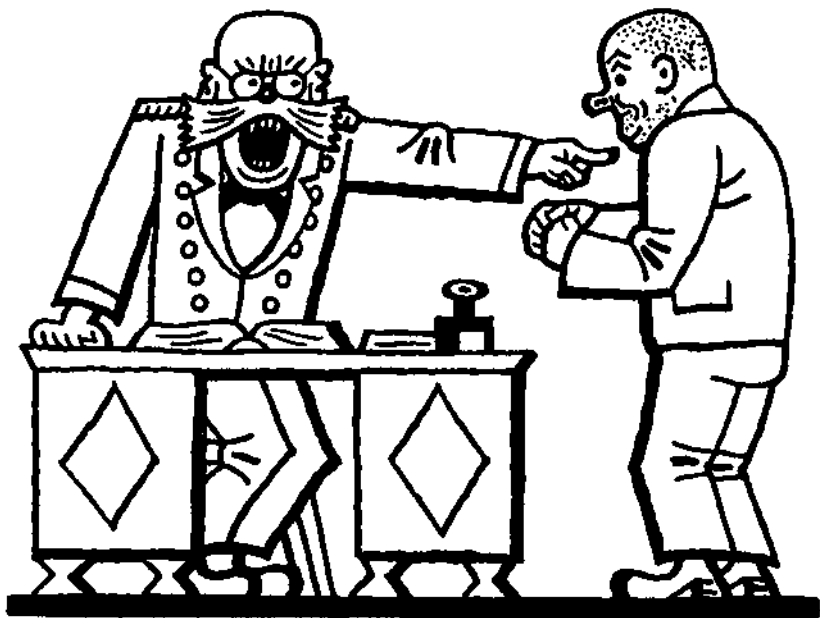
Входячи в ворота управління поліції, Швейк промовив:

— І незчулись, як уже тут. Ви часто ходите «Під келих»?

Саме тоді, як Швейка вели до приймальні канцелярії, у кнайпі «Під келихом» пан Палівець передавав справи заплаканий дружині, по-своєму заспокоюючи її.

— Не плач, не реви! Що вони мені можуть зробити через обісраний портрет цісаря?

Ось так мило й чарівно вступив бравий вояк Швейк у світову війну. Істориків, без сумніву, цікавитиме той факт, що він передбачав далеке майбутнє. Правда, ситуація пізніше склалася інакше, аніж Швейк викладав її «Під келихом», але він не мав дипломатичної освіти, і це слід взяти до уваги.

БРАВІЙ ВОЯК ШВЕЙК В УПРАВЛІННІ ПОЛІЦІЇ

Сараєвський атентат¹ наповнив управління поліції численними жертвами. Тягали одного за одним, а старий інспектор у приймальні канцелярії добродушно казав:

— Вам цей Фердинанд боком вилізе!

Коли Швейка замкнули в одній з численних камер другого поверху, там уже сиділо ціле товариство — шестеро осіб. П'ятеро примостилися навколо столу, а в кутку на нарах, немов тримаючись осторонь від них, чеїв чоловік середніх років. Швейк почав розпитувати, за що кого замкнули. Від п'яťох, що сиділи біля столу, дістав майже однакову відповідь:

— «Через Сараєво», «через Фердинанда», «через вбивство пана ерцгерцога», «за Фердинанда», «за те, що в Сараєві пана ерцгерцога спровадили на той світ».

Шостий, який цурався тих п'яťох, сказав, буцімто він тому не хоче мати з ними нічого спільного, щоб на нього не впало

¹ Атентат — замах.

якесь підозріння; він, мовляв, сидить тут лише за спробу вбивства з метою пограбування одного дядька з Голиць. Швейк підсів до товариства змовників, які вже вдесьте оповідали, як вони вклепалися в цю історію — їх усіх, крім одного, спіткало це в шинку, винарні або в кав'ярні. Винятком був надзвичайно гладкий пан в окулярах із заплаканими очима. Його заарештували вдома, на квартирі, бо за два дні до замаху в Сараєві він оплатив «У Брейшки» рахунок за двох сербських студентів політехніки; до того ж, таємний агент Брікс бачив його п'яненьким у їхньому товаристві в «Монмартрі» на Ржетезовій вулиці, де він за них також платив, як це стверджував його власний підпис у протоколі.

На попередньому слідстві в поліції він у відповідь на всі запитання лише одноманітно квилив:

— Я маю паперову крамницю.

На що діставав таку ж стереотипну відповідь:

— Це вас не виправдовує.

Невеликий на зріст пан, якого схопили у винарні, був учителем історії і намагався викласти власникові винарні історію різних атентатів. Його заарештували саме тоді, коли він закінчив психологічний аналіз кожного замаху словами:

— Ідея атентату так само проста, як «колумбове яйце».

— Зовсім така, як те, що вас чекає панкрацька тюрма, — доповнив його висновок при допиті комісар поліції.

Третій змовник був головою добродійного товариства «Доброміл» в Годковичках. У день атентату «Доброміл» влаштував гуляння з концертом. Прийшов жандармський вахмістр і звернувся до присутніх, щоб вони розійшлися, бо, мовляв, Австрія в жалобі, на що голова «Доброміла» добродушно відповів:

— Зачекайте хвилинку, нехай дограють до кінця «Гей, слов'яни»*.

Тепер він сидів з похнюпленою головою і нарікав:

— У серпні відбудуться перевибори правління, і коли я до того часу не повернуся додому, може статися, що мене не оберуть. А мене вже десятий раз обирають головою. Я цієї ганьби не переживу.

Дивну штуку утнув небіжчик Фердинанд четвертому заарештованому, людині бездоганного характеру і незаплямованої репутації. Цілі два дні він уникав будь-яких розмов про Ферди-

нанда і раптом увечері в кав'ярні за мар'яжем, б'ючи хрестового короля козирною дзвінковою сімкою, сказав:

— Сім кульок, як у Сараєві.

П'ятий, котрого, як він сам казав, посадили «через це вбивство пана ерцгерцога в Сараєві», ще й сьогодні був з найжаченими від жаху волоссям і бородою, чим дуже нагадував кошлату болонку. В ресторані, де його заарештували, він узагалі не тільки не вимовив ні слова, а навіть не читав і газет про вбивство Фердинанда. Він сидів сам-один біля столика, коли до нього підійшов якийсь пан, сів навпроти і швидко запитав:

— Ви про це читали?

— Не читав.

— Знаєте про це?

— Не знаю.

— А знаєте, про що йдеться?

— Не знаю, мене це не цікавить.

— А все ж таки вас це повинно було б цікавити.

— Не знаю, що б мене могло цікавити? Я викурюю сигару, випиваю кілька кухлів пива, вечеряю, а газет не читаю. Газети брешуть. Навіщо мені хвилюватися?

— Значить вас не цікавить це вбивство в Сараєві?

— Мене взагалі не цікавить жодне вбивство. Хай собі буде в Празі, у Відні, в Сараєві чи в Лондоні. Для цього є державні установи, суди і поліція. Якщо когось десь уб'ють, то так йому й треба — чому ти, бовдуре, був такий необережний, що дозволив себе вбити?

Це були останні його слова у тій розмові. Відтоді він кожні п'ять хвилин лише голосно повторював:

— Я не винний, я не винний.

Ці слова він вигукував і в воротах управління поліції, ці слова повторятиме, коли його везимуть до карного суду в Прагу, і з тими словами він увійде до своєї тюремної камери.

Вислухавши усі ці страшні змовницькі історії, Швейк вважав за доцільне розтлумачити усю безнадійність їхнього становища.

— Усім нам натруть морди, — почав він свої слова розради, — а те, що ми вийдемо сухими з цієї халепи, така правда, як воша кашляє. Для чого ж тоді поліція, коли не для того, щоб за наші дурні язики дерти з нас лика. Коли вже прийшли такі небезпечні часи, що у ерцгерцогів смалять, як у зайців, то нехай ніхто не

витріщає баньки, коли його тягнуть до управління поліції. Все це робиться заради помпи: треба ж Фердинандові перед похороном зробити рекляму. А що нас тут, як чортів у пеклі, то ще й краще, буде веселіше. Коли я ще був на військовій службі, під замком не один раз сиділа половина роти. Отаких невинних, що їх засудили ні за цапову душу, було й було. Та не лише на військовій службі, а й у судах. Пам'ятаю, раз засудили одну бабу за те, що вона задушила своїх новороджених близнят, хоч вона присягалася, що не могла задушити близнят, бо у неї народилося лише одне дівчатко, яке їй вдалося задушити безболісно, ані пискнуло. Проте її все ж засудили за подвійне вбивство. Або той невинний циган в Забеглінах, що вдерся вночі під Різдво до маленької крамнички. Він клявся й божився, нібито хотів лише зігрітися, — та лисого батька йому це допомогло. Коли вже суд вхопить щось у свої руки — гаплик. Погано, але так і мусить бути. Хоч не всі люди такі негідники, як можна про них думати, та спробуй відрізнити порядного від пройдисвіта, особливо сьогодні, в такий важкий час, коли ухекали цього Фердинанда. Колись, як я ще служив у війську в Будейовицях, у лісі, за полігоном, застрелили пса, а той пес належав панові капітану. Той, коли дізнався про це, викликав нас усіх, вишикував та й каже: нехай вийде з шеренги кожний десятий! Я, зрозуміло, теж був десятий. Ми виструнчилися, наче жердини проковтнули, стоїмо, ані кліп. А капітан ходить довкола нас і горлає: — Ви падлюки, волоцюги, нікчеми, плямисті гієни! За цього пса вас усіх треба в карцер запхати, січки з вас наробити, постріляти, живцем поварити. Я з вами церемонитись не буду: чотирнадцять днів ніхто ані кроку з казарми. — Так от бачите, тоді йшлося про собацюгу, а тепер про пана ерцгерцога, отже, тут треба такого страху нагнати, щоб ця жалоба була чогось варта.

— Я не винний, я не винний, — твердив найжачений пан.

— Ісус Христос теж був не винний, — сказав Швейк, — проте його розіп'яли. Ніколи, ніде і нікого не цікавила доля якоїсь безневинної людини. «Maul halten und weiter dienen»¹, як казали нам на військовій службі. Це найпевніше і найкраще.

Швейк ліг на нари і спокійно заснув.

Тим часом привели ще двох. Один з них був босняк. Він ходив по камері, скрипів зубами і через слово матюкався: «Јебем

¹ Стулити писок і служити далі (нім.).

ti dušu». Боснійця непокоїла думка, що в управлінні поліції пропаде його кошук з крамом.

Другий новачок був шинкар Палівець. Він, помітивши знайомого Швейка, збудив його і трагічним голосом вигукнув:

— І я вже тут!

Швейк сердечно потиснув йому руку і сказав:

— Дуже радий. Я знав, що той пан дотримає слова, коли вам казав, що за вами теж прийдуть. Така точність надзвичайно добра річ.

Однак пан Палівець зауважив, що така точність гівна варта, і пошепки запитав Швейка, чи решта цих замкнених панів, бува, не злодії, бо, мовляв, йому як крамареві це могло б зашкодити. Швейк пояснив, що всі, крім одного, замкненого за спробу вбивства селянина з Голиць з метою грабування, належать, завдяки ерцгерцогові, до їхнього товариства.

Пан Палівець образився і запротестував — він, мовляв, тут не через якогось ідіотського ерцгерцога, а через самого найяснішого цісаря. Це всіх дуже зацікавило, і він розповів про те, як мухи обпаскудили найяснішого монарха.

— Загидили його bestii, — докінчив він розповідь про свої прикрі пригоди, — та ще й мене самого довели до криміналу. Я цього тим мухам не подарую, — додав він погрозливо.

Швейк знову заснув, але ненадовго, бо за ним прийшли, щоб відвести на допит.

Отже, піднімаючись по сходах до третього відділку на допит, Швейк ніс свій хрест на Голгофу, сам не помічаючи свого мучеництва.

Уздівши табличку, що плювати на сходах заборонено, він попросив у поліція дозволи плюнути в плювальницю і в сяєві своєї простоти вступив до канцелярії зі словами:

— Добрий вечір вам, панове, всім разом і кожному зокрема.

Замість відповіді хтось добре штурхонував його під ребра і підштовхнув до стола, за яким сидів пан з холодним чиновницьким обличчям, риси якого свідчили про звірячу жорстокість — мовби він шойно зійшов з сторінок книжки Ломброзо* «Про типи злочинців».

Він кровожерливо глянув на Швейка і сказав:

— Не робіть ідіотської міни.

— Це від мене не залежить, — серйозно відповів Швейк. —

Мене з військової служби списали за ідіотизм, і особлива комісія офіційно визнала ідіотом. Я офіційний ідіот.

Подібний до злочинця пан клацнув зубами.

— Те, в чому вас звинувачують, і всі ваші вчинки свідчать, що у вас усі клепки на місці.

І він нарахував Швейкові цілу низку різних злочинів, починаючи з державної зради і закінчуючи образою його величності і членів цісарського дому. В центрі тієї групи злочинів виблискувало схвалення вбивства ерцгерцога Фердинанда, звідки виходила парость з новими злочинами, серед яких особливо вирізнялося підбурювання до бунту, оскільки це сталося в публічному місці.

— Що ви на це скажете? — триумфально спитав пан із звірячими рисами обличчя.

— Цього й справді багато, — невинно відповів Швейк, — а що забагато, те шкодить.

— Ось бачите, самі погоджуєтесь.

— Я погоджуюся з усім, бо строгість мусить бути, без строгості ніхто ніколи нічого не зробить. Наприклад, як я служив у війську...

— Заткніть пельку! — гаркнув поліцейський радник на Швейка. — Говоріть лише тоді, коли вас будуть про щось питати. Розумієте?

— Чому б мені не розуміти, — сказав Швейк. — Голóшу слухняно, що розумію і в усьому, що ваша милість ласкаво скажуть, я зумію зорієнтуватися.

— З ким маєте зносини?

— З своєю служницею, ваше високородіє!

— А чи не маєте знайомих у місцевих політичних колах?

— Маю, шановний пане, купую собі вечірні випуски «Національної політики» — «сучки»*.

— Геть! — заверещав на Швейка пан зі звірячими рисами обличчя.

Коли Швейка виводили з канцелярії, він сказав:

— На добраніч, ласкавий пане.

Повернувшись до своєї камери, Швейк повідомив усім арештованим, що такий допит — це жарти. Там на вас трохи погаркають, а наприкінці виженуть.

— Колись, — вів далі Швейк, — бувало куди гірше. Читав я колись книжку, що обвинувачені мусили ходити по розпечено-

му залізі і пити розтоплене олово, щоб можна було виявити, хто не винний. А хто не хотів признаватися, тому запихали ноги в іспанський чобіт* і розтягували на драбині або пекли йому пожежним факелом боки, як це робили зі святим Яном Непомуцьким*. Той, кажуть, верещав при цьому так, наче з нього шкуру живцем дерли, і не переставав ревети, аж поки його в непромокальному мішку скинули з Елішиного мосту*. Таких випадків було безліч. А потім ще людину четвертували або садовили на палю десь там біля музею. А якщо її кидали лише до голодоморні, то така людина почувалася так, мовби знову на світ народилася.

— В нашу добу сидіти в тюрмі — це забава, — смакував Швейк далі. — Жодних четвертувань, жодних іспанських чобітів. Матраци маємо, стіл маємо, лавку маємо, не тиснемося, як оселедці в діжці, юшку одержуємо, хліб дають, дзбанок води приносять, лазничка просто-таки під самісіньким носом. По всьому видно, що рухаємося вперед. Правда, трохи далеко на допит ходити, аж через три коридори і на поверх вище, але зате в коридорах чисто і людей як чорт пугою нагнав: одного ведуть сюди, другого туди, молодого, старого, чоловіків, жінок, так що еге-ге. Принаймні радієте, що ви тут не самі. Кожний упевнено йде своєю дорогою і не боїться, що йому в канцелярії скажуть: «Ми порадилися, і завтра вас або четвертують, або сплять, як ви самі виберете». Напевно, тоді було важко відважитися, що саме вибрати, і я, панове, думаю, що не один би з нас в таку хвилину розгубився. Та що тут багацько балакати — світ не той став, пішло з іншої бочки і, що не кажіть — на нашу користь.

Щойно він закінчив промову на захист сучасного стану ув'язнення громадян, як наглядач відчинив двері й гукнув:

— Швейк! Одягнутись і йти на допит!

— Я одягнуся, — відповів Швейк. — Я проти цього нічого не маю, але боюся, тут якась плутанина. Адже мене вже раз із допиту поперли, та й боюся, аби пани, які тут сидять зі мною, не гнівалися, бо я йду вже вдруге на допит, а вони ще й раз там не були. Ще, чого доброго, почнуть мені задрити.

— Вилізайте і не варнякайте, — була відповідь на джентельменську заяву Швейка.

Швейк знову опинився перед паном з обличчям злочинця, і той без жодної передмови запитав твердо і невідхильно:

— У всьому зізнаєтеся?

Швейк втупив свої лагідні сині очі в неблаганну людину і м'яко сказав:

— Якщо ваша мосць бажають, аби я зізнався, то я зізнаюся, мені це не зашкодить. Але якщо скажете: «Швейку, ні в чому не признавайтесь», — я буду викручуватися, хоч би з мене й паси дерли.

Строгий пан написав щось у протоколі і, подаючи Швейкові перо, наказав підписатися.

І Швейк підписав донос Бретшнейдера з таким додатком:

*«Усі вищезазначені обвинувачення проти мене обгрунтовані.
Йозеф Швейк».*

Підписавшись, Швейк звернувся до суворого пана:

— Може, треба ще щось підписати? Чи, може, прийти мені вже вранці?

— Вранці вас відвезуть до кримінального суду, — почувлося у відповідь.

— О котрій годині, ваша мосць? Щоб, боронь Боже, не проспати.

— Геть! — заgrimіло сьогодні вдруге по той бік стола.

Повертаючись до своєї нової домівки з залізними ґратами, Швейк промовив до поліція, який його супроводив:

— Тут усе йде, як по маслу.

Ледве за ним замкнулися двері, як друзі по камері засипали його різними запитаннями, на які Швейк ясно відповів:

— Я щойно признався, що, здається, це я вбив ерцгерцоґа Фердинанда.

Нараз усі шестеро зіщулилися з жаху під завошивленими ряднами.

Лише босняк промовив:

— Вітаю вас!

Вмоцнюючись на нарах, Швейк сказав:

— Свинство, що в нас тут нема будильника.

Вранці, однак, його підняли й без будильника і рівно о шостій годині відвезли в «зеленому Антоні» до крайового кримінального суду.

— Хто рано встає, тому Бог дає, — сказав Швейк до своїх супутників, коли «зелений Антон»* виїздив з воріт управління поліції.

ШВЕЙК ПЕРЕД СУДОВИМИ ЛІКАРЯМИ

Чисті затишні кімнати крайового кримінального суду справили на Швейка якнайприємніше враження: побілені стіни, пофарбовані в чорне графі і тлустий пан Демартіні — старший наглядач слідчої тюрми з фіалковими нашивками і кантами на форменому кашкеті. Фіалковий колір було запроваджено не лише тут, а й для релігійних відправ у великопісну середу і страсну п'ятницю.

Повторювалася славнозвісна історія римського панування над Єрусалимом. В'язнів виводили і ставили вниз у підвалі перед судом Пілатів 1914 року, а слідчі — сучасні Пілати — замість того, щоб чесно умити руки, посилали за печенюю під червоним перцем і пільзенським пивом у «Тессіс» і передавали в державну прокуратуру все нові й нові акти обвинувачення. Тут здебільшого зникала всяка логіка, а перемагав §, душив §, обовдурював §, фиркав §, сміявся §, загрожував §, убивав § і не прощав §. Це були жонглери законів, жерці мертвої букви закону, пожирачі обвинувачених, тигри австрійських джунглів, які розраховували свій стрибок на обвинуваченого відповідно до номера параграфа. Виняток становили декілька осіб (так само

як і в управлінні поліції), які ставилися до законів не так вже й серйозно, бо й поміж кукілем знайдеться пшениця.

До одного з таких панів і привели Швейка на допит. Це був літній добродушний чоловік, який, допитуючи колись відомого вбивцю Валеша, ніколи не забував сказати йому: «Сідайте, будь ласка, пане Валеш, саме тут є одне вільне крісло». Коли привели Швейка, цей добродій з властивою йому милою чемністю запропонував в'язневі сісти і сказав:

— Отже, ви і є той самий пан Швейк.

— Я думаю,— відповів Швейк,— що я ним повинен бути, бо і мій татуньо був Швейк, і мамуня пані Швейкова. Я не можу завдати їм такого сорому і відмовитися від свого прізвища.

Ласкавий усміх промайнув по обличчю судового радника, що провадив допит.

— Ну й накоїли ж ви лиха. Багато дечого лежить на вашій совісті.

— Я завжди маю на своїй совісті багато всякої всячини, — усміхаючись іще ласкавіше, ніж пан судовий радник, сказав Швейк. — Можливо, я маю совісті набагато більше, ніж зволите мати ви, вельмишановний пане.

— Це видно з протоколу, який ви підписали, — сказав не менш ласкавим тоном судовий радник. — Чи не робили на вас у поліції якогось натиску?

— Та боронь Боже, ваша мосць. Я сам їх питав, чи не мушу підписатися, а як мені сказали, щоб я підписався, то я їх і послухав. Бо ж не буду я з ними битися за власний підпис. Я б собі цим аж ніяк не допоміг. Порядок є порядок, і нема про що говорити!

— Почуваєтеся, пане Швейк, цілком здоровим?

— Щоб цілком здоровим, то не скажу, вельмишановний пане раднику. Маю ревматизм, натираюся оподельдоком.

Літній пан знову ласкаво посміхнувся.

— Що б ви сказали, якби ми вас послали на огляд до судових лікарів?

— Сподіваюся, що зі мною не так уже зле, аби ті пани витрачали на мене марно свій час. Мене вже оглядав якийсь пан лікар у поліції, чи, бува, не хворий я на збура¹.

— Знаєте, пане Швейк, ми все ж таки спробуємо звернутися до судових лікарів. Скличемо добру комісію, посадимо вас до

¹ Збур (народне) — гонорея.

слідчої в'язниці, ви там гарненько відпочинете. Між іншим, ще одне питання. Ви, згідно з протоколом, нібито проголошували, що ось незабаром вибухне війна?

— Вибухне, вельмишановний пане раднику, ось-ось вибухне.

— А не буває у вас час від часу якихось заскоків?

— Ні, не буває, пане раднику, правда, одного разу на мене ледве не наскочила якась машина на Карловій площі, але це було багато років тому.

На цьому допит закінчився. Швейк подав панові судовому раднику руку і, повернувшись до камери, сказав своїм сусідам:

— Так от, через убивство пана ерцгерцога Фердинанда мене будуть оглядати судові лікарі.

— Мене теж оглядали судові лікарі, — сказав один молодик, — це було тоді, коли я через килими попав під суд присяжних. Мене визнали тоді недоумкуватим. А тепер я продав чужу парову молотарку, і мені нічого не зможуть зробити. Мій адвокат учора сказав: якщо вже раз мене визнали недоумкуватим, то мені це згодиться на все життя.

— Я тим судовим лікарям і на макове зернятко не вірю, — зауважив чоловік інтелігентного вигляду. — Одного разу я підробив векселі і про всяк випадок почав ходити на лекції доктора Гевероха*, коли мене впіймали, я вдавав із себе паралітика точнісінько так, як їх змальовував пан доктор Геверох: вкусив одного судового лікаря за ногу, випив чорнило з каламаря і, даруйте, панове, на очах усієї комісії наклав купу в куточку. Але саме тому, що я одному з них прокусив литку, мене визнали цілком здоровим, і я «погорів».

— Я цих оглядів зовсім не боюся, — заявив Швейк. — Коли я був на військовій службі, мене оглядав один ветеринар, і все добре закінчилося.

— Судові лікарі — стерви, — відіззався невеличкий скарлючений чоловічок. — Недавно на моїй луці випадково викопали якийсь кістяк, і судові лікарі заявили, нібито власник цього кістяка сконав від удару по голові якимсь тупим предметом сорок років тому, а мені допіру тридцять вісім, проте мене посадили, хоч маю і метрику, і копію з церковної книги, і посвідчення на право проживання.

— Я гадаю, — сказав Швейк, — що нам треба на все дивитися з кращого боку. Адже кожний може помилятися і мусить обов'яз-

ково помилятися, чим більше над чимсь роздумує. Судові лікарі теж люди, нема нікого без «але». Ось, наприклад, одного разу в Нуслях, саме біля мосту через Ботич¹, коли я вночі повертався від Банзетів, до мене підійшов один пан і потягнув мене биківцем¹ по голові. Я беркиць на землю, а він присвітив мені в обличчя і каже: «Помилка, це не він», і так розлютився через ту помилку, що вперіщив мене ще раз по спині. Помилятися аж до самої смерті — це вже таке по людях ходить. Хоча б узяти такий випадок: один пан знайшов уночі якогось напівзамерзлого скаженого пса, взяв його з собою додому і пхнув жінці під перину. Пес зогрівся, опритомнів і покусав усю родину, а найменшого в колісці розірвав і зжер. Або, наприклад, я вам розповім, як у нас помилився один токар. Він відімкнув подільський костел, бо думав, що прийшов додому, роззувся в ризниці, бо думав, що він у себе в кухні, вмостився на вітвар, бо думав, ніби він у своїй хаті в ліжку, накрився якимись покрывами з вітваря із священними написами, а під голову поклав собі Євангеліє та ще інші священні книги, щоб вище було під головою. Вранці його знайшов там паламар. Токар уже до того часу протверезився і добродушно пояснив, що це, мовляв, помилка. «Нічого собі помилка, — відповів паламар, — через таку помилку треба знову костел освячувати». Потім погнали того токаря до судових лікарів, а ті довели, що він був при повному розумі і зовсім тверезий, бо, мовляв, коли б він нализався, то ключем не потрапив би в замок костельної брами. Потім цей токар так і помер у панкрацькій тюрмі.

Або ще наведу вам один приклад, як у Кладні помилився поліцейський пес — вівчарка відомого капітана Роттера. Капітан Роттер дресировав тих псів і випробовував їх на різних волоцюгах, так що всі волоцюги почали обминати Кладненську округу, мов зачумлену. Тоді Роттер наказав жандармам за всяку ціну знайти когось підозрілого. Ті й привели йому одного разу досить пристойно вдягненого чоловіка, на якого вони натрапили в Ланських лісах. Він сидів там на пеньочку. Роттер наказав відрізати клаптик поли від його пальта і дав той клаптик понюхати псам. Потім цього чоловіка відвели в якусь цегельню за містом, а по слідах пустили дресированих псів. Ті його знайшли і привели назад. Потім цього чоловіка примусили лізти по якійсь драбині на горище, стрибати через мур і кидатися у ставок, а пси, зви-

¹ Гнучкий ціпок, зроблений з висушеного статевого органу бика.

чайно, за ним. Наприкінці виявилось, що це був чеський радикальний депутат, якому остогидло засідати в парламенті, і він вїхав на прогулянку в Ланські ліси. Тому я й кажу: немає людей без помилок. Помиляються всі: хай то вчені, чи придуркуваті, чи просто неосвічені бовдури. І міністри помиляються.

Комісія судових лікарів, яка мала вирішити, наскільки психічний стан обвинуваченого Швейка відповідає чи не відповідає усім його переліченим у рапорті злочинам, складалася з трьох дуже поважних панів. Причому погляд кожного зокрема діаметрально різнився від будь-якого погляду інших двох. Вони були представниками трьох різних протилежних напрямів і психіатричних шкіл, і якщо ці протилежні наукові табори прийшли до цілковитої згоди щодо Швейка, то це можна пояснити лише тим величезним враженням, яке Швейк справив на всю комісію, коли ввійшов до зали, де мали обслідувати його психічний стан. Побачивши на стіні портрет австрійського монарха, він вигукнув: «Панове, хай живе цісар Франц Йосиф Перший!».

Справа була зовсім ясна. Завдяки спонтанному виступу Швейка відпала ціла низка запитань. Залишилися лише найважливіші. Відповіді на них мали підтвердити на підставі системи доктора психіатрії Каллерзона, доктора Гевеороха і англійця Вейкінга* первісну думку про Швейка.

— Чи радій важчий за олово?

— Я його, пробачте, панове, не важив, — з своєю милою усмішкою відповів Швейк.

— Ви вірите в кінець світу?

— Насамперед я мусив би той кінець побачити, — відповів Швейк недбало, — однак зовсім певне, що завтра я його ще не дочекаюсь.

— Чи могли б ви вирахувати діаметр земної кулі?

— Ні, панове, не зумів би, — відповів Швейк, — але я б вам, панове, також загадав одну загадку: стоїть триповерховий будинок, а в цьому будинку на кожному поверсі вісім вікон. На даху два дахові віконця і два комини. На кожному поверсі живе по двоє квартирантів, а тепер, панове, скажіть мені, в якому році померла двірникова бабуня?

Судові лікарі значуще переглянулися, але, незважаючи на це, один з них поставив ще таке запитання:

— Чи знаєте ви, яка найбільша глибина в Тихому океані?

— Цього, панове, не знаю, — почулося у відповідь, — але думаю, що там безперечно глибше, ніж під Вишеградською скелею у Влтаві.

— Досить? — лаконічно спитав голова комісії.

Але один із членів комісії попросив дозволу поставити ще одне запитання.

— Скільки буде, якщо дванадцять тисяч вісімсот дев'яносто сім помножити на тринадцять тисяч вісімсот шістдесят три?

— Сімсот двадцять дев'ять, — відповів Швейк не кліпнувши оком.

— Гадаю, цього досить, — промовив голова комісії, — можете відвести обвинуваченого на старе місце.

— Дякую вам, панове, — шанобливо сказав Швейк. — З мене цього також цілком досить.

Коли Швейка вивели, колегія трьох прийшла до спільного висновку, що Швейк дурний як пень і ідіот згідно з усіма законами природи, які відкрили учені-психіатри. У висновках, надісланих слідчому, між іншим, було зазначено:

«Нижчепідписані судові лікарі погодилися у визначенні незапеченого психічного отупіння і вродженого кретинізму Йозефа Швейка, представленого вищевказаній комісії. Вислів «Хай живе імператор Франц Йосиф Перший» цілком достатній, щоб визнати душевний стан Йозефа Швейка як стан безнадійного ідіота, на підставі чого нижчепідписана комісія пропонує:

1. Припинити слідство проти Йозефа Швейка.

2. Відіслати Йозефа Швейка до психіатричної лікарні під нагляд для визначення, якою мірою його душевний стан небезпечний для оточення».

У той час, як писалися ці висновки, Швейк розповідав своїм спів'язням:

— На Фердинанда вони начхали, а патякали зі мною про різні дурниці. Наприкінці ми один одному сказали, що для нас цієї розмови досить, і розійшлися.

— Я нікому не вірю, — зауважив скоцюрблений маленький чоловічок, на луці якого випадково викопали скелет. — Все це одне шахрайство.

— Але й шахрайство на світі мусить бути, — сказав Швейк, лягаючи на нари. — Якби люди бажали добра кожному своєму ближньому, то незабаром усі б між собою перегризлися.

ШВЕЙКА ВИКИДАЮТЬ З БОЖЕВІЛЬНІ

Описуючи пізніше своє перебування в божевільні, Швейк розсипався в похвалах:

— Справді, не знаю, чого тим придуркуватим не до шмиги, що їх там тримають. Тут людина може качатися голяка по підлозі, вити, як шакал, казитися і кусати людей. Зробив би ти таке десь на вулиці, люди б дивом дивувалися, а в божевільні це як раз плюнути. Там така воля, про яку й соціалістам ніколи не снилося. Кожен може видавати себе і за Господа Бога, і за Діву Марію, і за Папу римського, і за короля англійського, і за найяснішого цісаря або за святого Вацлава*. Хоча той, що вдавав із себе Вацлава, був увесь час зв'язаний і лежав голяка в оди-ночці. Був там і такий, що репетував, ніби він архієпископ. Той нічого іншого не робив, тільки обжирався і дещо, вибачте, робив, що римується зі словом «обжирався», але там ніхто цього не соромився. А один навіть видавав себе за святого Кирила і Мефодія, щоб одержувати по дві порції. Один пан був вагіт-

ний. Він кожнісінького запрошував на хрестини. Багато було там шахістів, політиків, рибалок і скаутів, колекціонерів поштових марок, фотографів-аматорів. Один потрапив туди через якісь старі горщики, які він називав урнами. Іншого постійно тримали у гамівній сорочці, щоб він не міг вирахувати, коли настає кінець світу. Я зустрівся там також із декількома професорами. Один з них безупинно ходив слідом за мною і переконував, що цигани походять від Крконоша*, а другий доводив, що всередині земної кулі ще одна куля, набагато більша, ніж та, що зверху.

Кожний міг там молоти язиком про все, що йому заманеться, немов у парламенті. Одного разу почали розповідати казки та й побилися, коли з якоюсь королівною трапилася велика біда. Найбільше бешкетував один пан, який видавав себе за шістнадцятий том наукової енциклопедії видання Отто і в кожного просив, аби його відкрили і знайшли гасло «картонажна швачка», бо інакше йому каюк. Втихомирився лише тоді, коли йому одягли гамівну сорочку. З цього він пишався, бо, мовляв, потрапив у палітурний прес і просив, щоб його модно обрізали. Взагалі жилося там, як у раю. Можете собі галасувати, верещати, співати, ридати, мекати, стогнати, стрибати, молитися, перекидатися, лазити рачки, стрибати на одній нозі, бігати кругом, танцювати, тупцювати, сидіти навпочіпки і дряпатися на стіни. Ніхто до вас не підійде і не скаже: «Цього не можна робити, це, пане, непристойно, як вам не сором, ви ж таки культурна людина».

Однак, ніде правди діти, були там і зовсім тихі божевільні. Наприклад, там сидів один вчений винахідник, він завжди колупався в носі і лише раз на день промовляв: «Я щойно винайшов електрику». Та що тут розводитись: було там дуже добре, і тих кілька днів, які я провів у божевільні, належать до найкращих хвилин мого життя.

І справді, вже те, як Швейка зустріли в божевільні, куди його привезли на обстеження з крайового карного суду, перевершувало всі його сподівання.

Насамперед Швейка роздягли догола, потім дали якийсь халат і повели купатися, по-дружньому вхопивши під пахви, причому один із санітарів розважав його якимись жидівськими анекдотами. У ванній занурили його спочатку у теплу воду, а потім витягли і поставили під холодний душ. Це з ним зробили

тричі, а потім спитали, як це йому подобається. Швейк відповів, що тут навіть краще, ніж у лазні біля Карлового мосту. Він взагалі дуже любить купатися.

— А якщо обріжете мені нігті і підстрижете, то мені нічого не бракуватиме до повнісінького щастя, — додав Швейк, приязно усміхаючись.

І в цьому пішли йому назустріч. Потім його ретельно обтерли губкою, загорнули в простирadlo, віднесли до першого відділення і, поклавши на ліжко, вкрили ковдрою та попросили заснути.

Швейк ще й тепер захоплено згадує про це:

— Уявіть собі, мене несли, в повному розумінні цього слова несли, і я почувався в ту хвилину на сьомому небі.

І дійсно, Швейк заснув сном праведника. Незабаром його збудили і запропонували горнятко молока і булочку. Булочка була вже порізана на маленькі шматочки, і в той час, коли один із санітарів тримав Швейка за обидві руки, другий вмочав шматочки булки у молоко і годував його, як годують галушками гуску. Після цього Швейка взяли під руки і відвели до вбиральні, де попросили його випорожнитися на обидва боки. І про цю чудесну хвилину Швейк оповідає з захопленням. Я не буду повторювати його розповіді про те, що саме з ним робили потім. Наведемо лише такі Швейкові слова: «Один із них при цьому тримав мене в обіймах». Потім його привели назад, покладали до ліжка і знов попросили заснути. Коли ж заснув, то його збудили і відвели в лікарський кабінет, де Швейк, стоячи зовсім голий перед двома лікарями, пригадав перший день славних часів рекрутчини і мимохіть з його уст зірвалося:

— Tauglich! ¹

— Що ви сказали? — спитав один з лікарів. — Зробіть п'ять кроків уперед і п'ять назад.

Швейк зробив десять.

— Я ж вам говорив, — зауважив лікар, — зробити п'ять.

— Мені на тих пару кроках не залежить.

Потім лікарі запропонували Швейкові сісти на стілець, і один з них, постукавши його по колінах, сказав другому, що рефлекси зовсім нормальні, але той покрутив головою і сам почав

¹ Придатний (нім.).

клепати Швейка в коліно, в той час як перший задирав Швейкові повіки і заглядав у зіниці. Після цього вони відійшли від стола і перекинулися кількома латинськими словами.

— Слухайте, ви вмієте співати? — спитав один з лікарів. — Чи не заспівали б ви нам якоїсь пісні?

— Чому б ні, панове, — відповів Швейк, — хоч в мене, правда, немає ні голосу, ані музичного слуху, але для вас я спробую заспівати, якщо вже так хочете розважитися.

І Швейк почав:

Що за постать таємнича
При столі сидить і мріє?
Глянь, сльоза в очах яскріє,
Зрошує поблідлі лиця.

— Далі не знаю, — проказав Швейк, — коли хочете, то я заспіваю такої:

Ой як тужно біля серця,
Що підносить груди кволі,
Тільки мука, тільки болі,
Тільки серце вдалеч рветься.

— І цієї до кінця не вмію, — зітхнув Швейк. — Знаю ще першу строфу з гімна «Де моя батьківщина»*, а потім «Як той маршал Віндіштрец* і всі генерали рано-вранці до схід сонця війну розпочали» і ще кілька народних пісеньок, як, наприклад, «Сохрани нам, святий Боже...»*, «Як прийшли ми, гей, до Яромира» і «Вітаймо тисячу разів...»

Лікарі презирнулися, і один з них запитав Швейка:

— Чи досліджували вже коли-небудь ваш психічний стан?

— На військовій службі, — урочисто і гордо відповів Швейк. — Мене, панове, лікарі офіційно визнали вродженим ідіотом.

— Мені здається, що ви симулянт, — розкричався на Швейка другий лікар.

— Ніякий я не симулянт, панове, — боронився Швейк. — Я найсправжнісінький ідіот, можете перевірити це в канцелярії Дев'яносто першого полку в Чеських Будейовицях або в команді в Карліні.

Старший з лікарів безнадійно махнув рукою і, вказуючи на Швейка, сказав до санітарів:

— Поверніть цій людині одяг і передайте його до третього відділення у першому коридорі, а потім один з вас хай повернеться і віднесе всі його документи до канцелярії. Та скажіть, аби там довго не даялися, щоб ми його якнайшвидше здихались.

Лікарі ще раз кинули вбивчий погляд на Швейка, який шанобливо задкував до дверей і чемно кланявся. На запитання одного із санітарів, що це за дурощі, він відповів:

— Я ж не одягнений, зовсім голий, і не хочу тим панам показувати нічого такого, що б дало їм привід подумати, буцімто я нечемний або грубий.

Відколи санітари дістали наказ повернути Швейкові його одяг, вони більше вже про нього не піклувалися, а звеліли одягатися, і один з них відвів його до третього відділення.

Поки в канцелярії оформляли документи про виписку з божевільні, Швейк мав нагоду протягом кількох днів робити свої глибокі спостереження. Розчаровані лікарі встановили діагноз, що він — недоумкуватий «симулянт».

Оскільки Швейка виписали перед обідом, виник невеликий скандал.

Швейк заявив, що коли вже когось і випихають з божевільні, то не мають права випихати без обіду.

Скандальну сцену припинив викликаний швейцаром поліцей, який відвів Швейка до поліцейського комісаріату на Сальмовій вулиці.

ШВЕЙК У ПОЛІЦЕЙСЬКОМУ КОМІСАРІАТІ НА САЛЬМОВІЙ ВУЛИЦІ

Після гарних сонячних днів у будинку для божевільних над Швейком знову нависла чорна хмара. Інспектор австро-угорської поліції Браун влаштував зустріч Швейкові з жорстокістю римських катів доби наймилішого імператора Нерона. Так само жорстоко, як вони у свій час говорили: «Киньте цього негідника, християнина, левам», — інспектор Браун сказав:

— Киньте його за ґрати!

Ані слова більш, ані слова менш. Лише очі пана поліцейського інспектора Брауна заяскрили при цьому особливою протиприродною насолодою.

Швейк вклонився і з гідністю промовив:

— Я готовий, панове. Думаю, що «за ґрати», означає в камеру, а це не так вже й погано.

— Ви не надто в нас розперізуйтеся, — зауважив поліцай, на що Швейк відповів:

— Я дуже скромна людина і буду вдячний за все, що ви для мене зробите.

В камері на нарах в апатичній позі сидів у задумі якийсь

чоловік. Він, як по його очах було видно, не вірив у те, що скреготіння ключа в дверях може означати для нього вихід на волю.

— Моє шанування, добродію, — сказав Швейк, сідаючи біля нього на нари. — Чи не знаєте випадково, котра година?

— Я вже живу поза царством годин, — відповів замислений чоловік.

— Тут непогано, — продовжував розмову Швейк. — Ось і нари зроблено з гладенько обструганого дерева.

Серйозний панок не відповідав. Він встав і почав швидко ходити по невеличкому просторі між дверима і нарами, немовби поспішаючи щось врятувати.

Швейк тим часом з цікавістю оглядав написи, видряпані на стінах. В одному з них якийсь в'язень обіцяв небові війну з поліцією не на життя, а на смерть. Текст проголошував: «Начувайтесь! Влетить і вам». Інший в'язень написав: «Чхав я на вас, півні!»* Інший просто стверджував факт: «Я тут сидів 5 червня 1913 і зо мною поводитися пристойно. Йозеф Маречек, крамар з Вршовіц». Але був тут і напис, що вражав своєю глибиною думки: «Змилосьердья, великий Боже...» — а під цим: «Поцілуйте мене в ср...». Букви «ср...» були, однак, перекреслені, а збоку написано великими буквами «ФАЛДУ». Поряд якась поетична душа написала вірша:

Ой сиджу я під вербою
та й біля потоку,
та й згадую із журбою
свою чорнооку.

Панок, що бігав між дверима і нарами, немов на змаганні з марафонського бігу, нарешті зупинився, задиханий, знову сів на своє місце, стиснув голову в долонях і раптом заволав на все горло:

— Випустіть мене!.. Ні, вони мене не випустять, — промовив він сам до себе. — Не випустять, та й годі. Я тут уже з шостої години ранку.

На нього раптом найшла щирість, він випростався і запитав Швейка:

— Чи не маєте випадково при собі ременя, щоб я міг покласти цьому край?

— Від усієї душі радий вам прислужитися, — відповів Швейк, знімаючи ремінь. — Я ще ніколи не бачив, як люди в камері

вішаються на ремені. Прикро лиш одне, — продовжував він, оглядаючись довкола, — що тут нема жодного гака. Ручка вікна вас не витримає. Хіба що повіситесь на нарах, стоячи навколішки, як це зробив один монах з Емаузського монастиря. Той через якусь молоду єврейку повісився на розп'ятті. Мені дуже подобаються самовбивці, так що, будь ласка, починайте.

Хмурий панок глянув на ремінь, який Швейк тицьнув йому в руку, шпурнув його в куток і зарідав, розмазуючи сльози брудними руками і зойкаючи:

— В мене діточки, а я тут через пияцтво та розпусту! Мати Божа! Бідна моя жінка! Що мені скажуть на роботі? У мене діти, а я тут через пияцтво і розпусту, — і так далі без упину.

Врешті він мовби трохи втихомирився, підійшов до дверей і почав садити в них ногами й кулаками. За дверима почулися кроки і голос:

— Чого вам треба?

— Випустіть мене! — сказав він таким тоном, немовби втратив усе, що зв'язувало його з життям.

— Куди? — почулося з другого боку.

— На роботу, — відповів нещасний батько, чоловік, урядовець, п'яниця і розпусник.

За дверима розлігся регіт, страшений регіт в тиші коридора, і кроки знову віддалилися.

— Мені здається, що той пан вас ненавидить, якщо так із вас глумиться, — обізвався Швейк, коли зневірений панок знову сів біля нього. — Такий наглядч, коли наливається злістю, може багато зробити, а коли ще гірше розлютиться, здатний на все. Не рипайтесь, якщо вже не хочете вішатись, і чекайте дальших подій. Правда, якщо ви урядовець, одружений і маєте діток, то це, безперечно, жаклива історія. Ви, коли я не помиляюся, мабуть, певні, що вас витурять з роботи?

— Цього вам не можу сказати, — зітхнув той, — бо й сам не пам'ятаю, що я виробляв. Знаю тільки, що мене звідкись викинули, і я хотів повернутися туди, щоб закурити сигару. А почалося все дуже добре. Начальник нашого відділу справляв іменини і запросив нас до одної винарні. Потім ми подалися ще до другої, до третьої, до четвертої, до п'ятої, до шостої, до сьомої, до восьмої, до дев'ятої...

— Чи не бажаєте, щоб я допоміг вам лічити? — спитав

Швейк. — Я на цих справах добре розуміюся. Одного разу я за ніч відвідав двадцять вісім шинків. Але все було честь честю. Я ніде не випив більше, як по три кухлі пива.

— Одне слово, — вів далі нещасний підлеглий начальника, який з такою пишністю справляв свої іменини, — ми обійшли таким чином щось із дюжину різних шиночків і раптово помітили — нема нашого начальника. Загубився, хоч ми його прив'язали на мотузку і водили за собою, наче цуцика. Тоді ми вирушили скрізь його розшукувати, аж поки й розгубили одне одного, і я, зрештою, опинився в одній з нічних кав'ярень на Виноградах, у дуже пристойному місці, де й дудлив якусь наливку просто з пляшки. Що я робив потім — не пам'ятаю. Знаю тільки, що вже тут, у комісаріаті, два поліцаї, які мене сюди представили, рапортували, нібито я був п'яний, як не Боже створіння, розпутно поведився, побив одну даму, порізав ножичком-цизориком чужий капелюх, який стягнув з вішака, розігнав жіночу капелу, прилюдно звинуватив обер-кельнера в крадіжці двадцяти крон, розбив мармурову стільницю стола, біля якого сидів, і зумисне плюнув у чорну каву незнайомому панові за сусіднім столиком. Більше нічого я не робив, принаймні не можу пригадати, аби я ще що-небудь устругнув. Повірте мені, я порядна, інтелігентна людина і ні про що інше, крім своєї родини, не думаю. Що ви на це все скажете? Я ж зовсім не бешкетник.

— Ви дуже намучилися, поки розбили мармурову дошку? — з цікавістю запитав Швейк замість відповіді. — Чи розгартали її за одним махом?

— Одним махом, — відповів інтелігентний пан.

— Тоді вам каюк, — меланхолійно промовив Швейк. — Вам доведуть, що ви наполегливо готувалися до цього. А кава незнайомого пана, в яку ви плюнули, була без рому чи з ромом?

І, не чекаючи на відповідь, пояснив:

— Якщо вона була з ромом, то це гірше, бо дорожче. На суді все підраховують, зводять докупи, щоб потім натягти бодай на серйозний злочин.

— На суді... — збентежено прошепотів поважний батько родини і, похнюпивши голову, поринув у той неприємний стан, коли, як кажуть, людину жеруть докори сумління¹.

¹Деякі письменники вживають фрази «гризуть докори сумління». Не вважаю це правильним. І тигр людину жере, а не гризе. (Я. Г.).

— А вдома знають, — запитав Швейк, — що вас заарештували, чи довідаються, аж коли про це з'явиться в газетах?

— Ви гадаєте, що про це буде надруковано в газетах? — наївно спитала жертва іменин свого начальника.

— Як Бог свят, — прозвучала щира відповідь, бо Швейк ніколи не мав звичаю будь-що приховувати від людей. — Усім читачам газет це дуже подобатиметься. Я теж із задоволенням читаю рубрику про п'яньких та їхні бешкети. Недавно в «Під келихом» один відвідувач нічого іншого не зробив, тільки сам собі розбив кухлем череп. Підкинув кухля вгору і підставив голову. Його відвезли, а вранці ми вже про це читали в газетах. Або в «Бендльовці» заїхав я раз одному факельникові з похоронного бюро в пику, а він мені. Щоб нас помирити, мусили обох заарештувати, і зразу ж про це було надруковано у «Вечірці». Або ще такий випадок: у кав'ярні «У покійника» один пан радник розбив два блюдечка, то ви думаєте, його пощадили? На другий же день обмалювали його в газеті. Єдине, що ви можете, — це з тюрми послати в редакцію спростування, мовляв, надрукована інформація вас не стосується, що цей однофамілець навіть не доводиться вам ні родичем, ні знайомим, а додому можете написати листа і попросити це спростування вирізати з газети і зберегти, щоб ви могли його перечитати, коли відбудете кару у в'язниці. Вам не холодно? — співчутливо спитав Швейк, помітивши, що інтелігентний пан увесь аж труситься. — Цього року кінець літа щось таки холоднуватий.

— Мені капут, — захлипав Швейків сусід. — Пропала моя кар'єра.

— Пропала, — охоче притакнув Швейк. — Якщо вас, після відбуття кари, не візьмуть знову на роботу, не знаю, чи пощастить вам швидко знайти інше місце, бо скрізь вимагатимуть від вас свідоцтва про моральність, коли б ви навіть хотіли служити у гицля. Та й що казати, дорого вам коштуватиме ця розвага. А ваша жінка з дітьми матиме з чого жити, поки ви сидітимете? Чи буде змушена жебрати, а діточок навчати різним шахрайствам?

Почулося хлипання:

— Бідні мої дітоньки, бідна моя жіночка!

Розкаяний грішник підвівся й почав базікати про своїх дітей:

— У мене їх п'ятеро, найстаршому дванадцять років, він у скаутах. П'є лише воду і міг бути прикладом для свого батька, з яким, їй-богу, це все трапилось уперше в житті.

— Він скаут? — вигукнув Швейк. — Люблю слухати про скаутів. Одного разу в Мидловарах* біля Злівої, в районі Глибока — це окружне староство Чеських Будейовиць, — саме, коли наш Дев'яносто перший полк був там на маневрах, навколишні селяни влаштували полювання на скаутів, яких дуже багато розплодилося в громадському лісі. Трьох вони зловили. Найменший зі скаутів, коли його в'язали, так верещав, скиглив і плакав, що навіть ми, бувалі солдати, не могли на це дивитися і воліли відійти геть. Поки їх зв'язували, ці троє скаутів покусали вісьмох селян. Потім у старости на тортурах під різкими призналися, що в усій околиці немає жодної луки, яку б вони не столочили, вигріваючись на сонці. До речі, призналися і в тому, що біля Ражиць саме перед жнивами зовсім випадково вигорів на пні ланжита, саме тоді, коли вони в ньому смажили на рожні сарну, до якої підкралися з ножами в громадському лісі. Потім у їхньому барлозі в лісі знайшли понад півцентнера обгризених кісток домашньої птиці й дичини, величезну кількість кісточок з черешень, безліч недогризків зелених яблук і багато іншого добра.

Однак нещасний батько скаута все ж таки не міг заспокоїтись.

— Що я наробив? — побивався він. — Пропала моя добра слава!

— Точно пропала, як той собака у ярмарку, — ствердив Швейк із властивою йому щирістю. — Після того, що сталося, ваша добра слава за вітром полетіла. Знайомі у вас є? Є! Прочитають у газетах, а рот не город, не загородиш, такого прибрешуть, що ой-ой-ой. Під лихий час і кум, як собака, та не беріть собі цього так близько до серця. На світі людей із зіпсованою репутацією принаймні разів у десять більше, ніж з доброю. На таку дрібницю шкода і язика псувати.

У коридорі пролунали енергійні кроки, у замку заскреготів ключ, двері відчинилися, і поліцай вигукнув прізвище Швейка.

— Пробачте, — по-лицарському нагадав Швейк, — я тут тільки з дванадцятої години, а цей пан уже від шостої ранку. Я не так уже й кваплюся.

Замість відповіді міцна рука витягла Швейка в коридор, і поліцай мовчки повів його по сходах на перший поверх. У другій кімнаті біля стола сидів комісар поліції, гладкий панок з бадьорим виразом обличчя. Він звернувся до Швейка:

— То ви і є той Швейк? Як ви сюди попали?

— Зовсім звичайнісінько, — відповів Швейк, — я прийшов

сюди в супроводі одного пана поліцає, бо не хотів погодитися з тим, аби мене викидали з божевільні без обіду, так, ніби я їм якась вулична дівуля.

— Знаєте що, Швейку, — ласкаво сказав пан комісар, — навіщо нам тут на Сальмовці з вами сваритися? Чи не краще відправити вас до управління поліції?

— Ви, пане комісаре, — вдоволено промовив Швейк, — так би мовити, пан становища. А пройтися ввечері до поліцейського управління — це буде невеличка, але дуже приємна прогулянка.

— Дуже радий, що наші думки збіглися, — весело зазначив комісар поліції. — Це найкраще, коли люди можуть домовитись! Хіба не так, Швейку?

— Я теж дуже люблю з кожним порадитися, — відповів Швейк. — Я, вірте мені, пане комісаре, ніколи вашої добрості не забуду.

Чемно вклонившись, Швейк зійшов з поліцаєм униз до вартівні, і за чверть години його вже можна було бачити на розі Єчної вулиці і Карлової площі в супроводі іншого поліцає. Той ніс під пахвою товсту книгу з німецьким написом «Arrestantenbuch»¹.

На розі Спаленої вулиці Швейк і його конвоір зустрілися з натовпом людей, які юрмилися біля вивішеного оголошення.

— Це маніфест найяснішого монарха про оголошення війни, — сказав Швейкові поліцає.

— Я це передбачав, — сказав Швейк, — а в божевільні про це нічого ще не знають, хоч їм, власне, це повинно бути відомим з перших уст.

— Що ви цим хочете сказати? — запитав поліцає.

— Адже ж там сидить багато панів офіцерів, — пояснив Швейк.

Коли вони підійшли до іншої юрби, що тиснулася перед маніфестом, Швейк вигукнув:

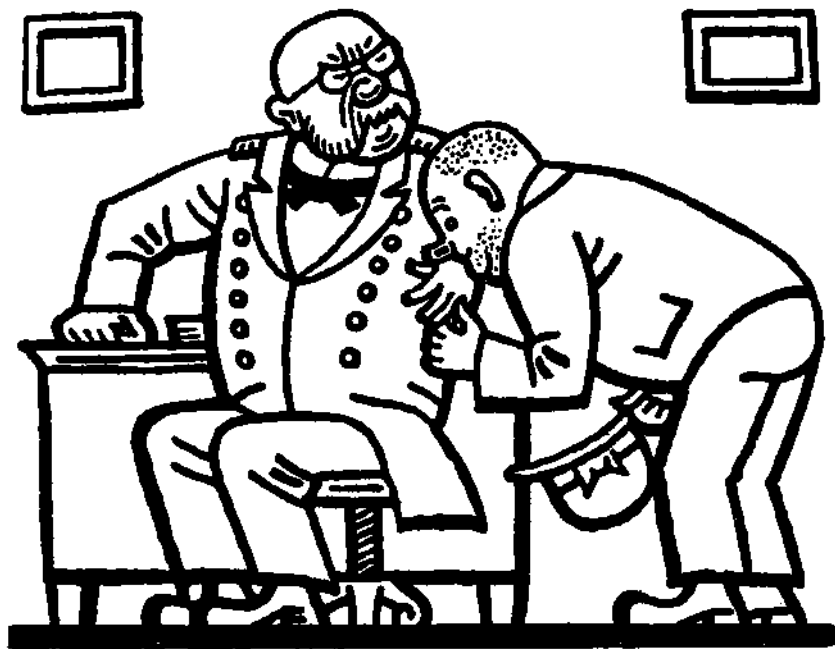
— Хай живе імператор Франц Йосиф! Ми цю війну виграємо!

Хтось із захопленої юрби насадив йому капелюх аж на вуха, і в такому вигляді, в супроводі натовпу, бравий вояк Швейк увійшов знову у ворота управління поліції.

— Цю війну, панове, ми безперечно виграємо, ще раз кажу вам, — промовив Швейк і з тими словами розпрощався з юрбою, яка його супроводила.

А десь із далеких нетрів історії летіла до Європи та істина, що завтрашній день зруйнує навіть плани сьогоднішнього дня.

¹ Книжка арештантів (нім.).

РОЗІРВАВШИ ЗАЧАРОВАНЕ КОЛО, ШВЕЙК ЗНОВУ ОПИНИВСЯ ВДОМА

В стінах управління поліції панував дух чужого авторитету. Він встановлював, наскільки громадяни захоплені війною. За винятком декількох людей, які не заперечували, що вони сини народу, приреченого пролити кров до останньої краплі за зовсім чужі для нього інтереси, управління поліції являло собою чудову колекцію бюрократичних хижаків. Вони вважали, що лише тюрми і шибениці спроможні оборонити існування хитромудрих параграфів.

При цьому хижакі-бюрократи поводитися зі своїми жертвами із злобною чемністю, зважаючи заздалегідь кожне своє слово.

— Мені дуже прикро, — сказав один з тих хижаків чорно-жовтої породи*, коли до нього привели Швейка, — що ви знову попали в наші руки. Ми думали, ви виправитесь, але, на жаль, помилилися.

Швейк мовчки притакнув головою з таким невинним виглядом,

що чорно-жовтий хижак допитливо поглянув на нього і з притиском сказав:

— Не дивіться так по-ідіотськи.

Однак він зараз же перейшов на ласкавіший тон:

— Нам, безперечно, дуже прикро тримати вас у тюрмі, і можу вас запевнити, що, на мій погляд, ваша провина не така вже й велика, бо нема сумніву, — при ваших незначних розумових здібностях, вас на це підмовили. Скажіть мені, пане Швейк, хто, власне, вас нашттовхує на такі безглузді витівки?

Швейк кашлянув і відізвався:

— Даруйте, але про жодні безглузді витівки я нічогосінько не знаю.

— А чи ж це, пане Швейк, не безглуздя, — прозвучав удавано батьківський тон, — якщо ви, згідно з рапортом поліцая, який вас сюди привів, викликали збіговисько народу перед розклеєним на розі маніфестом про війну і підбурювали народ вигуками: «Хай живе цісар Франц Йосиф! Цю війну ми виграємо!»

— Я не міг байдуже на це дивитися, — заявив Швейк, втупивши свої добрі очі в обличчя інквізитора. — Та піді мною аж жижки затремтіли, коли я побачив, як усі читають цей маніфест про війну, а радості мов шилом юшки вхопили. Ні вигуків «хай живе», пане раднику, ні «ура», — мовчать, як дупа в гостях. Та невже ж старий вояк дев'яносто першого полку міг спокійно на таке дивитися? То я й вигукнув так, як ви кажете. І ви на моєму місці, я певен, зробили б те ж саме. Якщо війна, то її треба виграти, і треба конче кричати: «Хай живе найясніший цісар!» А як же ж інакше?

Припертий до стінки чорно-жовтий хижак не витримав погляду невинної овечки Швейка, опустив очі на службові папери й сказав:

— Я цілком зрозумів би ваше захоплення, коли б воно проявилось за інших обставин. Самі однак добре знаєте, що вас вів поліцая, і тому такий патріотичний вигук міг і мусив здатися громадянам скоріше іронічним, ніж серйозним.

— Якщо когось веде поліцая, це важка хвилинка в житті людини. Але коли людина навіть у таку важку хвилину не забуває, що саме треба робити в часи війни, то, думаю, така людина не така вже й погана.

Чорно-жовтий хижак загарчав і ще раз поглянув Швейкові

у вічі. Швейк відповів йому теплим поглядом невинних, м'яких, скромних і ніжних своїх очей.

Хвилину обидва пильно дивилися один на одного.

— Дідько вас бери, Швейку, — сказали нарешті чиновницькі бакенбарди, — але знайте — ще раз потрапите сюди, я вас взагалі ні про що більш не питатиму, а помандруєте прямо до військового суду на Градчанах*. Зрозуміли?

Чиновник не встиг опам'ятатися, як Швейк підскочив до нього, поцілував у руку і сказав:

— Хай вам Бог заплатить за все! Якщо ви потребуватимете колись чистокровного песика, будьте ласкаві звернутися до мене. Я торгую псами.

Ось так Швейк опинився знову на волі і на дорозі додому.

Він роздумував, чи не зайти ще до кнайпи «Під келихом», і врешті-решт відчинив двері, через які недавно вийшов у супроводі агента Бретшнейдера.

У півній панувала могильна тиша. Там сиділо кілька відвідувачів і між ними паламар костелу св. Аполлінарія. Обличчя їхні були похмурі.

За шинквасом сиділа шинкарка Палівцева і тупо дивилася на пивні крани.

— От я й повернувся, — весело промовив Швейк, — дайте мені кухоль пива. А де наш пан Палівець? Уже вдома?

Замість відповіді Палівцева почала плакати і, захлинаючись на кожному слові, простогнала:

— Дали... йому... десять... років... тиждень тому...

— Он воно як, — сказав Швейк. — То він уже на сім днів має менше.

— Він був такий обережний, — плакала Палівцева. — Він цим завжди хвалився.

Відвідувачі пивнички вперто мовчали, немовби тут і досі блукав дух Палівця і радив їм бути ще обережнішими.

— Обережність — мати мудрості, — сказав Швейк, сідаючи до столу і беручись за кухоль пива, у піні якого утворилися дрібні дірочки: це впали сльози пані Палівцевої, коли вона несла пиво Швейкові. — Нинішні часи такі, що бережи вуха, щоб не вкусила муха.

— Вчора у нас було два похорони, — звернув розмову на інше паламар святого Аполлінарія.

— Мабуть, хтось умер, — сказав другий відвідувач. Третій спитав:

— А похорони були з катафалком?

— Цікаво знати, — сказав Швейк, — як виглядатимуть похорони військових під час цієї війни?

Відвідувачі встали, розплатилися і тихо вийшли. Швейк залишився наодинці з панею Палівцевою.

— Я ніколи не думав, — сказав він, — щоб невинну людину могли засудити на десять років. А втім, колись одному невинному вліпили п'ять років. Таке я вже чув, але щоб на десять — це вже трохи переборщили.

— Та він же в усьому признався, — плакала Палівцева. — Як він тут говорив про мухи і про той портрет, так само повторив це і в управлінні поліції, і на суді. Я була на тому суді за свідка. Але мені сказали, що я перебуваю в родинних зв'язках із своїм чоловіком і можу відмовитися від свідчень. Я дуже налякалася тих родинних зв'язків, щоб, бува, чого не вийшло, і відмовилася свідчити. Ох, як подивився тоді на мене мій бідолашний старий. Господи! Вмиратиму, а тих очей не забуду. А після вироку, коли його виводили, раптом вигукнув до них там у коридорі, немовби зовсім помикитився: «Хай живе вільна думка!»

— А пан Бретшнейдер уже не ходить сюди? — запитав Швейк.

— Був кілька разів, — відповіла шинкарка. — Вип'є один-два кухлі пива, питає мене, хто сюди ходить, і слухає розмови відвідувачів про футбол. Вони завжди, побачивши його, тільки й говорять про футбол. А його пересмикує від цього, ніби ось-ось сказиться і почне крутитися по підлозі. За весь час піймав на гачок лише одного оббивальника з Пршічної вулиці.

— Уся справа в тренуванні, — зауважив Швейк. — А хіба той оббивальник був дурнуватий?

— Мабуть, як мій чоловік, — відповіла шинкарка, плачучи, — він його спитав, чи стріляв би він у сербів, а той відповів, що стріляти, мовляв, не вміє, лише раз був у тирі і прострелив там корону*. Потім ми всі чули, як Бретшнейдер сказав, витягаючи записну книжку: «Ов, дивіться, знов гарна державна зрада», і вийшов з оббивальником з Пршічної вулиці, і той уже більше не повернувся.

— Їх, мабуть, багато не повернеться, — промовив Швейк, — дайте мені рому.

Швейк саме замовляв собі другу чарочку рому, коли до кнайпи увійшов агент Бретшнейдер. Кинувши недбалим поглядом по порожній залі і замовивши пива, він присів біля Швейка, чекаючи, що той скаже. Швейк зняв з вішака якусь газету і, переглядаючи останню сторінку з об'явами, промовив:

— О, дивіться, той Чімпера з Стражкові, будинок № 5, поштове відділення Рачіневез, продає садибу з тринадцятьма моргами власного поля, поблизу є школа і залізниця.

Бретшнейдер нервово забарабанив пальцями по столу і звернувся до Швейка:

— Дуже дивуюся, чому вас, пане Швейк, цікавить та садиба.

— А, це ви, — промовив Швейк, подаючи йому руку. — Я зразу вас не впізнав, у мене дуже погана пам'ять. Востаннє, якщо не помиляюся, ми розлучилися в приймальні управління поліції. Що поробляете з того часу, часто сюди заходите?

— Сьогодні я зайшов заради вас, — сказав Бретшнейдер. — В управлінні поліції мені сказали, що ви гендлюєте псами. Мені потрібен гарний пінчер або шпіц чи щось подібне.

— Це я зможу вам розстаратися, — відповів Швейк. — Вам чистокровного чи якогось Бриська?

— Хотів би придбати чистокровного пса, — відповів Бретшнейдер.

— А поліцейського пса ви б не взяли? — запитав Швейк. — Такого, щоб вам зараз все вистежив і навів на сліди злочину. Один м'ясник у Вршовіцах має такого пса. Він йому тягає візок. Цей пес, як то кажуть, свій талант закопує.

— Я хотів би мати шпіца, — стримано, але вперто сказав Бретшнейдер. — Шпіца, який би не кусав.

— Отже, хочете беззубого шпіца? — спитав Швейк. — Знаю такого в одного шинкаря в Дейвіцах.

— То вже краще пінчерика, — нерішуче промимрив Бретшнейдер.

Його кінологічні знання були в самому зачатку, і якби не цей наказ із управління поліції, він би ніколи нічого про псів так і не довідався. Але наказ звучав точно, ясно і твердо: ближче познайомитися зі Швейком на ґрунті його торгівлі псами. Для цієї мети Бретшнейдер мав право підібрати собі помічників і розпоряджатися грішми для купівлі собак.

— Пінчерики бувають і більші, й менші, — повідомив Швейк. —

Є в мене на прикметі два менші і три більші. Всі п'ятеро, можна сказати, ручні. Можу їх вам щиро рекомендувати.

— Це мене б задовольнило, — заявив Бретшнейдер, — а скільки коштуватиме один?

— В залежності від розміру, — відповів Швейк, — розмір тут має значення. Пінчер — не теля. З пінчерами якраз навпаки: що менший, то дорожчий.

— Мене цікавлять більші, сторожові пси, — відповів Бретшнейдер, боячись надто зловживати таємним фондом державної поліції.

— Чудово! — сказав Швейк. — Великих можу вам продати по п'ятдесят крон, а ще більших — по сорок п'ять. Але ми про одне забули: яких ви хочете — щенят чи старих і, крім того, псів чи сучок?

— Мені однаково, — відповів Бретшнейдер, для якого все це було непрохідними хащами. — Роздобудьте їх, а я завтра о сьомій вечора прийду по них. Будуть?

— Приходьте, будуть, — сухо відповів Швейк. — Але в такому випадку я попрошив би у вас завдаток, тридцять крон.

— Будь ласка, — сказав Бретшнейдер, відраховуючи гроші, — а тепер вип'ємо по чвертці вина за мій рахунок.

Коли вони випили, Швейк теж замовив чвертку вина за свій рахунок. Бретшнейдер почав умовляти Швейка не боятися його, бо він, мовляв, сьогодні не на службі і тому з ним можна зараз говорити про політику.

Швейк заявив, що він ніколи в ресторанах про політику не говорить, до того ж уся політика — це забава для маленьких дітей.

Бретшнейдер, навпаки, мав революційніші погляди. На його думку, кожна слабка держава приречена на загибель, і питав Швейка, як той дивиться на ці речі.

Швейк заявив, що він з державою ніколи не мав жодної справи, правда, одного разу йому довелося виховувати кволе щеня сенбернара, він годував його солдатськими сухарями, і воно також здохло.

Коли кожний з них вихилив по п'ятій чвертці, Бретшнейдер проголосив себе анархістом і спитав у Швейка поради, до котрої ж організації йому вступити.

Швейк розповів, що якось один анархіст купив у нього на

виплату за сто крон леонберга, але останнього внеску так і не дав.

За шостою чверткою Бретшнейдер заговорив про революцію і висловився проти мобілізації, але Швейк нахилився до нього і шепнув на вухо:

— Щойно до локалю зайшов якийсь відвідувач, то краще мовчїть, бо можете мати з цього неприємності. Бачите ж, шинкарка вже плаче.

Пані Палівцева і справді плакала на своєму стільці за шинквасом.

— Чого ви, хазяйко, плачете? — спитав Бретшнейдер. — За три місяці виграємо війну, буде амністія, і ваш чоловік повернеться. От тоді ми у вас нажлуктимося. Чи, може, ви не думаєте, що ми виграємо? — звернувся він до Швейка.

— На біса пережовувати без кінця одне й те ж? — сказав Швейк. — Мусимо виграти, і баста! А зараз мені час додому.

Швейк розрахувався і повернувся до своєї старої служниці пані Мюллерової. Вона дуже злякалася, коли побачила, що людина, яка відчиняє ключем двері,— сам Швейк.

— Я гадала, що ви, паночку, повернетесь аж за кілька років, — сказала вона з вродженою щирістю. — Я тим часом з милосердя взяла на квартиру одного швейцара з нічної кав'ярні. У нас три рази був обшук, але нічого не знайшли і сказали, ви, мовляв, битий шельма і вам уже амба.

Швейк мав нагоду тут же переконатися, що незнайомий влаштувався з усіма вигóдами. Спав у його ліжку і був навіть досить благородний: вдоволився лише половиною, бо на другій вместилося якесь довговолосе створіння, яке спало, обійнявши його з вдячності за шию. Частини чоловічого і жіночого гардеробу валялися впереміж навколо ліжка. З цього хаосу було видно, що швейцар нічної кав'ярні повернувся зі своєю дамою під мухою.

— Пане, — сказав Швейк, трясучи непроханого мешканця, — глядїть, так можете і обїд проспати. Мені було б дуже неприємно, якби про мене сказали, буцїмто я вас викинув з хати аж тоді, коли вже обїду нїде не дїстанеш.

Швейцар з нічної кав'ярні дуже розіспався і довго не міг втропати, що додому повернувся власник ліжка і заявляє на нього свої права. За звичаєм усіх швейцарів з нічних кав'ярень,

цей пан пообіцяв віддухопелити кожного, хто наважиться його будити, і намірився спати далі.

Швейк тим часом позбирав частини його гардеробу, приніс їх до постелі і, енергійно струснувши швейцара, сказав:

— Якщо ви не одягнетесь, я змушений буду викинути вас на вулицю в такому вигляді, як ви є. Для вас буде вигідніше вилетіти звідси одягненим.

— Я хотів поспати до восьмої вечора, — спантеличено промовив швейцар, натягаючи штани. — Я плачу за ліжко тій пані дві крони на день і маю право водити сюди панночок з кав'ярні. Маржено, вставай!

Пристібаючи комірець і зав'язуючи краватку, він уже досить очуняв і почав запевняти Швейка, буцімто нічна кав'ярня «Мімоса» одна з найпристойніших нічних кав'ярень, де можуть бути лише дами, в яких жовтий білет у цілковитому порядку, і люб'язно запросив Швейка заходити туди.

Але його приятелька була зовсім невдоволена Швейком і вжила декілька аристократичних слів. З них найпристойнішим було: «Ти, архієрейська шкуро».

Після відходу непроханих гостей Швейк пішов порахуватися з панею Мюллеровою, але не знайшов жодних її слідів, крім клаптика паперу, на якому рукою пані Мюллерової було щось нашкрябано олівцем. Вона надзвичайно просто висловила свої думки щодо прикрої пригоди зі Швейковим ліжком, яке вона здала в тимчасове користування швейцарові нічної кав'ярні: «Пробачте, мосьпане, я вас більше не побачу, бо кидаюся з вікна».

— Бреше! — сказав Швейк і почав чекати.

За півгодини до кухні вповзла нещасна пані Мюллерова, і з приголомшеного виразу її обличчя було видно, як вона прагне почути від Швейка слова розради.

— Якщо хочете стрибати, — сказав Швейк, — ідіть до кімнати, я там відчинив вікно. З кухонного вікна я б вам стрибати не радив, бо злетите в клумбу з трояндами, поламаєте кущі і змушені будете за все це платити, а з кімнатного вікна гарненько гепнетеся просто на тротуар і, якщо матимете щастя, скрутите собі в'язи. Коли ж не пощастить і ви поламаєте лише ребра, руки й ноги, вам доведеться платити за лікарню.

Пані Мюллерова заридала, потихеньку вийшла до кімнати... зачинила вікно і, повернувшись, сказала:

— Протяг. А це недобре для мосьпанового ревматизму.

Потім, постеливши і дбайливо прибравши, повернулася на кухню і зі слізьми на очах повідомила:

— Ті двоє цуценят, мосьпане, що були у нас на подвір'ї, здохли. А сенбернар втік, коли у нас був обшук.

— Господи Боже мій! — вигукнув Швейк. — Він може потрапити в гарну халепу. Його тепер напевно шукатиме поліція.

— Він укусив пана поліцейського комісара, коли той під час обшуку витягав його з-під ліжка, — розповідала далі пані Мюллерова. — Один з тих панів сказав, що під ліжком хтось сидить. І сенбернарові іменем закону було наказано вилізти звідти. Але той не послухав, і вони його витягли силоміць. Сенбернар хотів їх пожерти, потім вискочив у двері і більше не вернувся. Мене теж допитували, хто до нас ходить, чи не одержуємо якихось грошей з чужини. Потім ще робили натяки, нібито я дурна, бо я їм сказала, що гроші з-за кордону надходять зрідка, — останній раз від пана директора з Брно, завдаток шістдесят крон за ангорську кицьку, про яку ви давали об'яву до «Народної політики» і замість якої послали в ящику з-під фініків сліпе цуценя фокстер'ера. Потім розмовляли зі мною дуже чемно і порекомендували на квартиру, аби не було страшно самій, того швейцара з нічної кав'ярні, якого мосьпан витурили...

— Не щастить мені з панами тих установ, пані Мюллерова. Ось незабаром побачите, скільки їх прийде купувати собак, — зітхнув Швейк.

Не знаю, чи ті пани, які після перевороту переглядали поліцейські архіви, розшифрували статті видатків таємного фонду державної поліції, де стояло: СБ. — 40 к., Ф. — 50 к., Л. — 80 к., але вони безумовно помилялися, гадаючи, що СБ, Ф, Л — початкові букви імен якихось панів, які за 40, 50 і 80 крон продавали чеський народ чорно-жовтому орлу*.

«СБ» — значить: сенбернар, «Ф» — фокстер'єр, «Л» — леонберг. Усіх тих собак Бретшнейдер приводив від Швейка в управління поліції. Це були огидні потвори: вони не мали нічогісінько спільного з чистокровними породами, за які Швейк видавав їх Бретшнейдерові.

Сенбернар — це була суміш нечистокровного пуделя і дворняги, у фокстер'ера, великого, як різницький пес, з вухами такси, були викривлені ноги, мовби він перехворів на рахіт.

Леонберг своєю оброслою мордою нагадував болонку. В нього був обрубаний хвіст, зріст такси, а зад голий, як у відомих американських мавп.

Потім купити пса зайшов шпик Калоус*. Він повернувся з переляканим страховиськом, яке мало вигляд плямистої гієни, з гривовою шотландської вівчарки, а в статтях таємного фонду з'явився новий запис: «Д. — 90 крон».

Ця потвора грала роль дога.

Але і Калоусові не вдалося бодай щось вивідати у Швейка. У нього були ті ж самі успіхи, як і у Бретшнейдера. Найтонші політичні розмови Швейк переводив на тему про лікування собачої чумки у цуценят, а розставляння хитрих, зрадливих пасток кінчалось тим, що Бретшнейдер забирав з собою від Швейка нового потворного покруча.

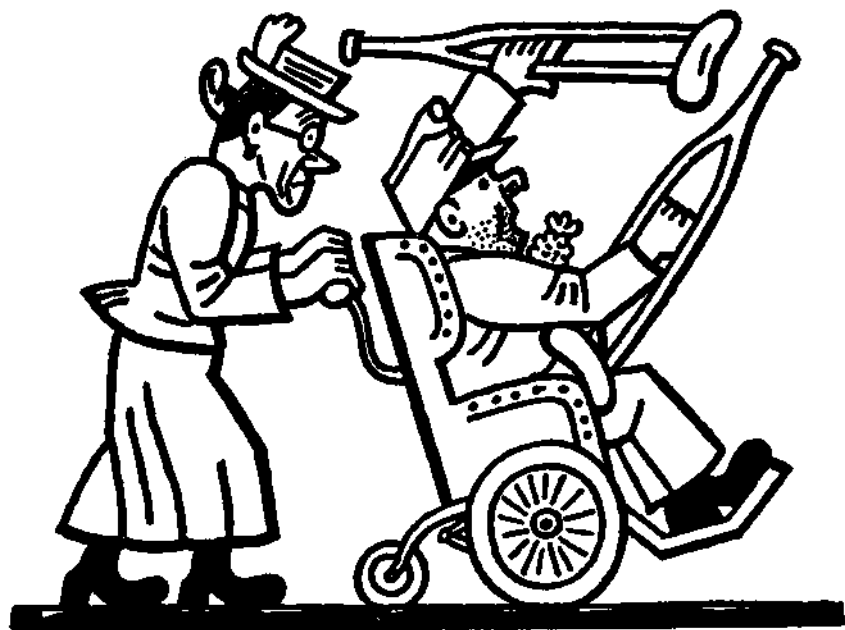
І це був кінець славного детектива Бретшнейдера. Коли в його квартирі набралось сім таких опудал, він замкнувся з ними в задній кімнаті і не давав їм їсти доти, аж поки вони зжерли його самого.

Бретшнейдер був настільки чесний, що заощадив державній касі гроші на похорон.

У поліцейському управлінні в його особисту картку в рубриці «підвищення по службі» вписали такі, сповнені трагізму, слова: «Зжертий власними собаками».

Пізніше, довідавшись про цей трагічний випадок, Швейк сказав:

— Мене лиш одно муляє: як його на страшному суді зберуть докупи.

ШВЕЙК ІДЕ НА ВІЙНУ

У той час, коли галицькі ліси дивилися, як австрійське військо дає драпака через річку Рабу, а на півдні, в Сербії, усім австрійським дивізіям надавали по саму зав'язку, і по заслuzі, австрійське військове міністерство згадало про Швейка і поклікало його, щоб він допоміг урятувати монархію з такої халепи.

Коли Швейкові принесли повістку з наказом за тиждень з'явитися на Стршелецький острів для лікарського огляду, він саме лежав у ліжку, бо ревматизм знову не давав йому спокою. Пані Мюллерова на кухні варила для нього каву.

— Пані Мюллерова, — почувся з кімнати тихий Швейків голос, — ідїть-но сюди на хвилинку.

Служниця підійшла до ліжка, і Швейк таким самим тихим голосом сказав:

— Пані Мюллерова, сїдайте, будь ласка.

Його голос звучав таємниче і врочисто. Коли пані Мюллерова сїла, Швейк підвівся на ліжку і проголосив:

— Я йду на війну!

— Матір Божа, — вигукнула пані Мюллерова, — а що ж ви, паночку, будете там робити?

— Воювати, — відповів Швейк замогильним голосом. — Австрія на ладан дише. Згори лізуть уже на Краків, а знизу пхаються в Угорщину, скрізь нас молотять, аж пір'я летить. Тому й мене на війну призивають. Я ж вам тільки вчора читав у газеті, що над нашою дорогою батьківщиною нависли якісь трохи дивні хмари.

— Таж ви, паночку, неспроможні зараз і пальцем кивнути.

— Це дурниця, пані Мюллерова, поїду на війну у візочку. Знаєте того кондитера, за рогом? У нього такий візок є. Він колись у ньому возив провітрюватися свого кульгавого шкарбуна дідуся. Ви, пані Мюллерова, на тому візку й доставите мене до війська.

Пані Мюллерова заплакала:

— Чи ж не побігти мені, мосьпане, за лікарем?

— Нікуди ви, пані Мюллерова, не підете, я хоч і хворий на ноги, проте, чим я не гарматне м'ясо? А в таку пору, коли Австрії не до танцю, кожний каліка повинен бути на своєму посту. Не хвилюйтеся і варіть собі каву далі.

І в той час, як пані Мюллерова, заплакана і схвильована щидила каву, бравий вояк Швейк, лежачи в ліжку, співав:

Як той маршал Віндішгрец і всі генерали
Рано-вранці до схід сонця війну розпочали.

Гоп, гоп, гоп!

Війну розпочали, хором закричали:

«Ой, рятуй нас, Божа Мати, щоб ми не пропали».

Гоп, гоп, гоп!

Перелякана пані Мюллерова, вражена жахливою бойовою піснею, забула про каву і, тіпаючись усім тілом, з острахом прислухалася, як бравий вояк Швейк співає далі в своїй постелі:

На три мости на п'ємонтські веди, Божа мати.

Постав собі ти, П'емонте*, потужні гармати!

Гоп, гоп, гоп!

Була битва, була грізна біля Сольферіно*,

Ой, стояла кров червона по саме коліно.

Гоп, гоп, гоп!

По коліно було крові, і м'яса не тонко,
Воювали наші хлопці з десятого полку.
Гоп, гоп, гоп!
Не бійтеся, браві хлопці, злиднів у дорозі.
Там за вами везуть гроші у касі на возі.
Гоп, гоп, гоп!

— Ради Бога, ясний пане, я вас благаю, — почувлося з кухні жалісне хлипання, але Швейк до кінця доспівав свою бойову пісню:

Ой, на возі везуть гроші, а їсти — в повозці, —
Хто живе на світі краще, як ті наші хлопці.
Гоп, гоп, гоп!

Пані Мюллерова кинулась у двері й побігла по лікаря. Повернулася вона за годину. Швейк тим часом задрімав.

Раптом його збудив якийсь опасистий добродій. З хвилину він тримав руку на Швейковому чолі, потім промовив:

— Не бійтеся, я лікар Павек з Виноградів, дайте руку, а цей термометр покладіть під пахву. Так. Покажіть язик, висолопіть його, ще більше, так його й тримайте. Від чого померли ваші батько й мати?

І ось у такий час, коли Відень пнувся зі шкіри, щоб усі народи Австро-Угорщини подавали приклади беззастережної вірності й любові, лікар Павек прописав пацієнтові проти його патріотичного запалу бром і порадив відважному і бравому воякові Швейку війну навіть з голови викинути.

— Лежіть рівно і зберігайте спокій. Я завтра навідаюся знову.

Другого дня він прийшов і спитав на кухні в пані Мюллерової, як почувається пацієнт.

— Гірше, пане лікарю, — зі щирим смутком відповіла служниця. — Вночі, як його знову схопив ревматизм, він, пробачте мене на цім слові, почав співати австрійський гімн.

Лікар Павек був змушений реагувати на цей новий напад лояльності пацієнта збільшеною дозою броду. На третій день пані Мюллерова доповіла лікареві, що Швейкові погіршало.

— Пополудні, пане доктор, він послав мене по карту воєнних дій, а вночі, у гарячці, марив, що Австрія виграє.

— А порошки приймає точно, як звелено?

— Та він, пане лікарю, за ними ще й не посилав.

Засипавши Швейка градом докорів і заявивши, що ніколи більше не прийде до людини, яка відкидає його лікування бромом, лікар Павек забрався з хати.

За два дні Швейк уже мав з'явитися до призивної комісії. До цього він ретельно приготувався. Насамперед послав пані Мюллерову купити йому військового кашкета, а потім до кондитера за рогом, позичити візка, на якому той колись возив провітрюватися свого кульгавого діда-шкарбуна. І, нарешті, згадав, що потребує милиці. На щастя, кондитер, як родинну пам'ятку, зберіг і милиці.

Бракувало Швейкові лише рекрутського букетика. Але пані Мюллерова роздобула і його. Вона за ці дні змарніла і, куди б не йшла, плакала. Того пам'ятного дня празькі вулиці побачили доказ зворушливої вірнопідданської лояльності: стара жінка штовхала поперед себе візок, на якому сидів чоловік у військовому кашкеті і розмахував милицями. Начищений франтик¹ на його кашкеті аж саяв, а на сюртуку красувався барвистий рекрутський букетик.

Безперервно вимахуючи милицями, цей чоловік щохвилини кричав на всю вулицю: «На Белград! На Белград!»

За ним ішов цілий натовп, який виріс з невеличкого гурту людей, що зібралися перед будинком, звідкіля Швейк виїхав на війну. Швейк констатував, що деякі поліцаї на перехрестях віддавали йому честь.

На Вацлавській площі юрба навколо Швейкового візка зроста до кількасот людей, а на розі Краківської вулиці вони побили якогось студента-бурша в корпорантській шапочці, який вигукнув Швейкові:

— Heil! Nieder mit den Serben!²

На розі Водічкової вулиці у цю історію втрутилася кінна поліція і розігнала натовп.

Коли Швейк показав дільничному інспекторові повістку і чорним по білому довів, що мусить сьогодні ж стати перед призивною комісією, той трохи розчарувався і, щоб запобігти бешкетам, наказав двом кінним поліцаям конвоювати візок зі Швейком на Стршелецький острів.

¹ Металевий гудзик на кашкеті з ініціалами «FJ1» (Франц Йосиф I).

² Хай живе! Смерть сербам! (Нім.)

Про всю цю подію в «Празькій офіційній газеті» з'явилася стаття такого змісту:

Патріотизм каліки

Вчора близько полудня перехожі на головних пражьких вулицях були свідками сцени, яка красномовно свідчить про те, що в цю велику важливу добу сини нашого народу можуть подати чудовий приклад вірнопідданства тронові старенького монарха. Здавалося, нібито повернулися часи стародавніх греків і римлян, коли Муцій Сцевола пішов разом з іншими в бій, незважаючи на спалену руку. Каліка на милицях, якого стара матуся везла на ручному возику, продемонстрував нам учора найсвятіші свої почуття і щирий патріотизм. Цей син чеського народу добровільно, хоч він інвалід, попросився в армію, щоб усі свої сили і навіть життя віддати за свого монарха. І якщо його заклик «На Белград!» мав такий жвавий відгомін на вулицях Праги, то це свідчить, що пражани подають зразкові приклади любові до батьківщини і до монаршого дому».

Точнісінько так само писалося і в «Прагер Тагеблатт»*.

Стаття закінчувалася приміткою, в якій розповідалося про те, що каліку-добровольця супроводив загін німців, які оберігали його своїм тілом від розправи з боку чеських агентів Антанти. «Богемія» теж вмістила відгук про цю подію, вимагаючи нагороди для каліки-патріота, і оголосила, що редакція приймає від німецьких громадян дарунки для невідомого героя.

Отже, ці три газети твердили, що чеська земля не могла породити ще благороднішого громадянина. Однак пани з призивної комісії були про це іншої думки, особливо військовий лікар Бауце, людина безсердечна, яка в усьому вбачала шахрайські спроби викрутитися від військової служби, фронту, куль і шрапнелі. Усі знали його вислів: «Das ganze tschechische Volk ist eine Simulantenbande»¹.

За десять тижнів своєї діяльності він з 11 000 викорчував 10 999 симулянтів і був би добрався і до одинадцятитисячного, коли б цього щасливчика не розбив параліч саме в ту мить, коли лікар заревів на нього: «Kehrt euch!»²

¹ Увесь чеський народ — це банда симулянтів (нім.).

² Обернись! (Нім.).

— Винести цього симулянта! — наказав Бауце, пересвідчившись, що той помер.

І ось саме перед цим лікарем Бауце того пам'ятного дня стояв Швейк, зовсім голий, цнотливо прикриваючи свою голізню милиціями, на які він спирався.

— Das ist wirklich ein besonderes Fiegenblatt¹, — сказав Бауце, — таких фігових листків, мабуть, і в раю не бувало.

— Звільнений через недоумкуватість, — оголосив фельдфебель, переглядаючи документи Швейка.

— А що вам ще бракує? — запитав Бауце.

— Голóшу слухняно², у мене ревматизм, але я служитиму найяснішому цісареві до останньої краплі крові, — скромно сказав Швейк. — У мене коліна набрякли.

Бауце страшним оком зиркнув на бравого вояка Швейка і загорлав:

— Sie sind ein Simulant!³

Потім, звернувшись до фельдфебеля, з крижаним спокоєм наказав:

— Den Kerl sogleich einsperren!⁴

Два вояки з багнетами на гвинтівках повели Швейка до гарнізонної в'язниці. Швейк спирався на милиці і з жахом відчував, що його ревматизм починає зникати.

Пані Мюллерова з возиком чекала на Швейка біля мосту. Побачивши його між багнетами, вона заридала і відійшла від возика, щоб уже ніколи більше до нього не повертатися.

А бравий вояк Швейк скромно йшов під конвоєм озброєних захисників держави. Багнети сяяли в променях сонця, і на Малій Страні перед пам'ятником фельдмаршалу Радецькому* Швейк гукнув до юрби, що їх супроводила:

— На Белград! На Белград!

А маршал Радецький замріяно дивився зі свого п'єдесталу, як бравий вояк Швейк шкутильгає на старих милицях з рекрутським букетиком на сюртуку, і слухав, як якийсь поважний пан каже юрбі, що це ведуть «дезентира».

¹ Це справді незвичайний фіговий листок (нім.).

² Голóшу слухняно — типове звертання нижчих чинів до вищих в українському війську на поч. ХХ ст., тобто в часи бравого вояка Швейка. (Прим. ред.).

³ Ви — симулянт! (Нім.).

⁴ Негайно цього жевжика замкнути! (Нім.).

ШВЕЙК — СИМУЛЯНТ

В цю велику добу військові лікарі аж зі шкіри пнулися, щоб вигнати з симулянтів злий дух саботажу і знову повернути їх у лоно армії.

Було впроваджено цілу серію тортур для симулянтів і підозрюваних у симуляції. До таких належали: туберкульозні, ревматики, діабетики, хворі на грип, нирки, тиф, запалення легенів і на інші недуги. Катування симулянтів провадилося за певною системою, а ступені катувань були такі:

- 1) *Сувора дієта: вранці і ввечері протягом трьох днів одні-сінька чашка чаю, причому всім без винятку, незалежно від того, на яку хворобу нарікають, давати аспірин як потогінне.*
- 2) *Щоб ніхто не думав, що військова служба — мед, давати всім великими дозами хінін у порошках. Це називалося — «лизати хінін».*
- 3) *Промивання шлунка двічі на день літровою теплою води.*
- 4) *Клізма з мильної води з гліцерином.*
- 5) *Загортання хворого в мокре холодне простирадло.*

Траплялися хоробрі, що, перетерпівши усі п'ять ступенів тортур, дозволили відвезти себе в простій домовині на цвинтар. Були однак і малодушні. Коли справа доходила до клізми, вони заявляли, що вже здорові і нічого іншого не бажають, як тільки з найближчим маршовим батальйоном відправитись у траншеї.

Швейка в гарнізонній тюрмі поклали в лазаретний барак саме між тих малодушних симулянтів.

— Я вже більше не витримаю, — сказав його сусід по ліжку. Його щойно привели з процедурної кімнати після повторного промивання шлунка. Він симулював короткозорість.

— Завтра поїду в полк, — розмірковував сусід зліва. Йому поставили клізму, а він симулював, що глухий, як пень.

На ліжку біля дверей вмирав якийсь сухотний, загорнений у мокре холодне простирадло.

— Це вже третій на цьому тижні, — зауважив сусід з правого боку, — а ти на що хворий?

— У мене ревматизм, — відповів Швейк, і всі довкола вибухнули реготом. Сміявся навіть вмираючий сухотник, який «симулював» туберкульоз.

— З ревматизмом сюди не пхайся, — повчально сказав Швейкові гладкий чоловік. — Ревматизм тут вартий не більше, ніж мозолі. У мене недокрів'я, мені половину шлунка вирізали, бракує п'ятьох ребер, проте ніхто мені не вірить. Був тут чотирнадцять днів один глухонімиий, щопівгодини його обгортали простирадлом, намоченим у холодній воді, кожного дня ставили клізму і промивали шлунок. Вже навіть усі санітари думали, що він переміг і піде додому, та лікар, як на біду, прописав йому блювотне. Від цього вивертало геть усі тельбухи, і тут глухонімиий здрейфив. «Не можу, — каже, — довше бути глухонімиим, до мене повернулися і мова, і слух».

Усі хворі умовляли його не занпащувати себе, але той наполягав на своєму, мовляв, він уже чує і розмовляє, як і всі інші. Так уранці і заявив про це під час лікарського обходу.

— Він тримався досить довго, — додав симулянт, який вдавав, буцімто одна нога у нього коротша на цілих десять сантиметрів за другу. — Не так, як той, що симулював параліч мозку: тому досить було трьох порохків хініну, однієї клізми і цілоденного посту. Признався ще навіть до промивання шлунка, і від паралічу не залишилося й сліду.

Найдовше тримався той покусаний скаженим собакою. Кусався, вив і, ніде правди діти, це йому вдавалося чудово, але ніяк не міг домогтися, щоб у нього йшла піна з рота. Ми вже помагали, як могли. Не раз перед обходом лоскотали його цілу годину, аж поки діставав корчі і синів, але піни не було, хоч лусни. Це була страшна історія. Коли він вранці під час обходу капітулював, нам було його справді шкода. Виструнчився біля ліжка, як свічка, козирнув і сказав:

— Голóшу слухняно, пане старший лікарю, той пес, який мене кусав, мабуть, не був скажений.

Та коли старший лікар глянув на нього якомсь скося, покусаний почав тремтіти всім тілом і додав:

— Голóшу слухняно, пане старший лікарю! Мене взагалі ніякий пес не кусав, це я сам себе вкусив за руку.

Після цього признання над ним розпочали слідство за спробу самоскалічення — він, мовляв, хотів відкусити собі руку, щоб не йти на фронт.

— Усі такі недуги, де потрібна піна на губах, — сказав гладкий симулянт, — важко симулювати. Візьмемо, наприклад, падучку. Був тут один епілептик. Той нам завжди казав, нібито може мати тих приступів скільки захоче. Отож і вдавав їх іноді по десять разів на день. Звивався від корчів, стискав кулаки, витріщав очі, як равлик, бився об землю, висолоплював язика, одним словом, кажу вам, це була першокласна, цілком натуральна епілепсія. Але несподівано обсипало його чиряками: два сіли на карку, два на плечах, і вже ніяк йому було корчитися і битися об підлогу, бо не міг ані головою поворухнути, ані сидіти, ані лежати. Дістав гарячку і в гарячці усе вибалакав лікареві. Але ті його чиряки далися нам взнаки, бо він ще три дні пролежав між нами і діставав іншу дієту: вранці каву з булочкою, на обід юшку, підливу і кнедлики, ввечері кашу або юшку, а ми, на повній дієті, з викачаними шлунками, змушені були дивитися, як той хлоп жере, плямкає, сопе і, нажершись, гикає. Цим він підкосив трьох з пороком серця, і вони теж призналися.

— Найкраще, — зауважив один із симулянтів, — вдавати божевілля. Поряд з нашою палатою є таких двоє — учителі. Один вдень і вночі безперервно кричить: «Вогнище Джордано Бруно ще димиться! Відновіть процес Галілея!» А другий гавкає, спо-

чатку тричі поволі: «гав, гав, гав», потім підряд п'ять разів швидко: «гав-гав-гав-гав-гав», і знову ловолі і так без упину. Витримали вже понад три тижні. Я спочатку теж хотів удати божевільного, що з'їхав з глузду на релігійному ґрунті, і збирався проповідувати про безгрішність Папи римського, але, врешті-решт, за п'ятнадцять крон роздобув у одного перукаря з Малої Страни рак шлунка.

— Я знаю одного сажотруса з Бржевнова, — додав інший хворий, — він вам за десять крон викличе неабияку гарячку, з вікна вистрибнете.

— Це дурниці! — сказав другий. — У Вршовицях є одна пови-туха, яка за двадцять крон так вправно викрутить вам ногу, що лишитеся калікою аж до смерті.

— У мене викручено ногу за п'ятірку, — почувся голос з ліжка під вікном, — за п'ять крон і три кухлі пива.

— Мені моя хвороба коштує вже понад дві сотні, — заявив його сусід, висохлий, як тичка, — назвіть мені яку хочете отруту, якої б я ще не приймав. Не знайдете! Я живий склад отрут. Я вже пив сулему, вдихав ртутну пару, хрупав миш'як, кури-опіум, пив настоянку опію, посипав хліб морфієм, ковтав стрихнін, заливався розчином фосфору в сірко-вуглеці і пікриновою кислотою. Я зіпсував собі печінку, легені, нирки, жовч, мозок, серце і кишки. Ніхто вже не збагне тепер, яка в мене хвороба.

— Найкраще, — пояснив хтось біля дверей, — впорснути собі гас під шкіру на руді. Моєму небожеві пощастило: йому відрі-зали руку по лікоть, він спекався війни і має спокій.

— Ось бачите, — сказав Швейк, — усе це кожен мусить витер-піти заради найяснішого цісаря. І промивання шлунка, і клізму. Коли я свого часу служив у полку, не раз бувало куди гірше. Хворого в'язали головою до ніг і кидали до буцегарні, хай там собі відклигує. Ніяких ліжок з матрацами або плювальниць, як ото тут маємо, не було. Голі нари, а на них лежали недужі. Якось у одного був найсправжнісінький тиф, а в його сусіда — чорна віспа. Обох прив'язали головами до ніг, а полковий лікар гатив їх ногою в живіт, ви, мовляв, сякі-такі симулянти. Потім, коли обидва від тих ліків на той світ пішли, ця історія дійшла до парламенту і потрапила в газети. Нам одразу ж заборонили читати таку пресу і перетрусили наші тумбочки, чи, бува, немає в нас цих газет. А що мені в житті, хоч полу ріж, від напасті не

втекти, то в кого їх могли знайти, як не в мене?! Повели мене до командира полку, а наш полковник такий був віл над волами, дай йому Господи царство небесне, як почав, і «стій, каже, струнко», і «кажи, хто це маракав до тих газет», і «я тобі, каже, як не скажеш, роздеру рота від вуха до вуха і запроторю до цюпи, аж там і почорнієш». Потім ще прийшов полковий лікар та як почав вимахувати мені кулаком перед носом і кричати: «Sie verfluchter Hund, Sie schäbiges Wesen, Sie unglückliches Mistvieh!»¹

А я дивлюся просто у вічі, ані морг, і мовчу. Праву руку під козирок, а ліву випростав по шву. Бігали вони навколо мене, як собаки, гавкали на мене, а я ні слова: віддаю честь і тримаю ліву руку по шву. Казилися вони щось із півгодини. Наприкінці підбіг до мене полковник і як верескне:

— Ти ідіот чи не ідіот?!

— Голóшу слухняно, пане полковнику, я ідіот.

— Двадцять один день суворого арешту за ідіотизм, двічі на тиждень піст, місяць казарменого арешту, на 48 годин у козли. Негайно замкнути і не давати йому жерти! Зв'язати його, показати йому, що державі, трясця його матері, ідіотів не потрібно. Ми вже тобі, гультіпако, виб'ємо з голови ті газети, — вирішив пан полковник, коли вже набігався як ошпарений навколо мене. Поки я сидів, у казармах творилися дивні дива. Наш полковник узагалі заборонив воякам читати, навіть «Празьку офіційну газету», а у військовій крамниці ніхто не смів загортати воякам у газети ні ковбасок, ні сирків, та саме з того часу вояки вчепилися за ті газетні тигли. Наш полк став найосвіченішим. Читаємо геть усе, а в кожній роті вже й віршики, і пісні про нашого полковника складають. А коли щось у полку трапиться, доброзичливця довго не треба шукати: сяде, напише і пускає це в газету, ще й заголовок ушкварить: «Знуцання з вояків». Але й цього було людям замало. Брали вище: писали депутатам у Відень, щоб заступилися за них, а ті вже почали натирати перцю в ніс, кому треба. Сиплються в парламенті запитання одне за одним, і про це, і про тамте, а чи відомо урядові, що наш пан полковник велика тварюка? Міністр прислав до нас комісію. Ось тоді вже один з наших, на прізвище Франта Генчль з Глибокої, і дістав два роки тюрми, бо саме він

¹ Ви проклята собако, ви підле створіння, ви нещасна худоба! (Нім.).

звернувся був у Відень до депутатів з помсти за того ляпаса, що дістав на учбовому пляцу від пана полковника. Потім, коли комісія забралася, наш полковник наказав вишикувати всіх у шеренги — цілий полк так, як був, і сказав, що солдатська морда була, є і буде солдатською мордою, вона мусить тримати язика за зубами і служити, а коли щось комусь не подобається, то це і є порушення дисципліни. «Ви, негідники, думали, що ця комісія вам pomoже, — казав наш полковник, — а вона гівно вам помогла. А тепер кожна рота нехай пройде повз мене і вголос повторить те, що я сказав».

Ми йшли рота за ротою, рівняючись направо, де стояв полковник, рука на ремені карабіна, і на всю пельку горлали: «Ми, негідники, думали, що ця комісія нам pomoже, а вона нам гівно помогла».

Наш полковник реготав, аж за живіт тримався, аж поки підійшла одинадцята рота. Йде — земля двигтить, а коли порівнялися з нашим полковником, то ані пари з уст. Наш полковник розчервонівся, як індик, і повернув одинадцятую роту назад, наказавши повторити усе спочатку. Але рота марширує і знову мовчить, лише ряд за рядом нахабно дивиться нашому полковникові в очі.

«Ruht!»¹, командує полковник, а сам гасає по подвір'ї, гараником ляскає по халявах і плюється. Аж потім раптом зупинився та як ревно: «Abtreten!»² Сів на свою кобилу і гайнув за браму. Ми чекали, що станеться з одинадцятою ротою, а воно нічого. Ждемо день, другий, цілий тиждень, а воно й далі нічого. Полковник у казармах не з'являвся, з чого і солдати, і старшини, і офіцери дуже раділи. Потім нам прислали нового полковника, а про старого розповідали, буцімто він у якомусь санаторії, бо власноручно написав листа найяснішому цісареві, що одинадцята рота збунтувалася.

Наближався час післяобіднього обходу. Військовий лікар Грюнштейн ходив від ліжка до ліжка, а за ним фельдшер із записною книжкою.

— Мацуна!

— Тут!

¹ Вільно! (Нім.).

² Розійтись, марш! (Нім.).

- Клістир і аспірин. Пóкорний!
- Тут!
- Промити шлунок і хінін! Коваржік!
- Тут!
- Клістир і аспірин. Котятко!
- Тут!
- Промити шлунок і хінін!

І так всіх — одного по одному, безжально, механічно і грубо.

- Швейк!
- Тут!

Лікар Грюнштейн глянув на новоприбулого.

- На що хворієте?
- Голóшу слухняно, в мене ревматизм.

Лікар Грюнштейн за час своєї практики звик бути з хворими чемно-іронічним. Цей спосіб діяв набагато сильніше, ніж крик.

— Ось воно що! Ревматизм, — промовив він до Швейка. — Це у вас, дійсно, тяжка хвороба. Воно й справді прикрій випадок дістати ревматизм саме в той час, коли йде світова війна і людина рветься в армію. Думаю, що вам це страшно неприємно.

— Голóшу слухняно, пане старший лікарю, мені це страшно неприємно.

— Ич, який! Йому неприємно! Дуже гарно з вашого боку, що ви з тим ревматизмом якраз тепер про нас згадали. В мирні часи такий бідолаха вистрибує собі, як козеня, але як вибухне війна, у нього зразу ж виникає ревматизм і перестають служити коліна. Болять у вас коліна?

— Голóшу слухняно, болять.

— І цілу ніч не можете заснути, чи не так? Ревматизм — дуже небезпечна, болюча і тяжка хвороба. Ми вже з ревматизмами маємо добрий досвід. Сувора дієта та й інші способи лікування дуже допомагають. Ви тут видужаєте швидше, ніж у Пішанах, і помаршируєте на фронт, аж за вами закуриться.

Обернувшись до фельдшера, лікар сказав:

— Пишіть: «Швейк, сувора дієта, двічі на день промивання шлунка і раз на день клістир». А як далі буде — побачимо. Поки що відведіть його до процедурної, промийте шлунок, а коли оговтається, поставте клізму, тільки таку, знаєте, конячу, щоб кликав усіх святих на поміч та щоб той його ревматизм злякався і притьмом вискочив з нього.

Звертаючись до всіх, лікар виголосив промову, сповнену чудових і розумних сентенцій:

— Ви не думайте, що маєте перед собою якогось дурного бика і можете йому замилювати очі. Мене ваша поведінка зовсім не виведе з рівноваги. Я знаю, що всі ви симулянти і хочете дезертирувати з армії. Відповідно до цього я з вами й поводжуся. Я вже мав справу з сотнями таких героїв, як ви. На цих ліжках лежало таких достобіса, і їм не бракувало нічого іншого, окрім бойового духу. Тоді, коли їхні товариші боролися на фронті, вони гадали, що валятимуться в постелях, будуть діставати харч для хворих і чекати, поки війна перешумить. Але вони з біса помилилися. То й ви, лобуряки, помиляєтеся. Ще зо двадцять років зі сну кричатимете, коли вам привидиться, як ви тут у мене симулювали.

— Голόшу слухняно, пане старший лікарю, — відіззався хтось тихо з ліжка під вікном, — я вже видужав. Я ще вночі помітив, що моя задуха минула.

— Як прізвище?

— Коваржік. Голόшу слухняно, мені призначено клізму.

— Добре, за клістир не переживайте, вам його ще поставлять на дорогу, — вирішив лікар Грюнштейн, — щоб ви не нарікали, ніби вас тут не хотіли лікувати. Ну, а тепер усі пораховані хворі гайда з фельдшером — кожний дістане те, що йому належить.

І справді: кожний дістав призначену йому солідну порцію. Деякі при цьому намагалися вплинути на виконавців лікарського наказу благаннями або погрозами — мовляв, вони теж запишуться в санітари, і, можливо, теперішні санітари колись ще потраплять їм до рук. Швейк тримався хоробро.

— Не щади мене, — заохочував він ката, який ставив йому клістир. — Не забувай, що ти складав присягу. Навіть коли б тут лежав твій рідний брат або батько, став їм клістир не кліпнувши оком. Пам'ятай, що на цих клістирах тримається Австрія. Ми переможемо.

Другого дня, під час обходу, лікар Грюнштейн спитав Швейка, як йому подобається в лазареті.

Швейк відповів, що установа акурат така, як треба, і до того ж благородна. В нагороду за це дістав те ж саме, що й вчора, а на додаток ще й аспірин та три порошки хініну. Все це йому всипали у воду, примусивши негайно випити.

Навіть Сократ не пив своєї чаші з отрутою так спокійно, як пив свій хінін Швейк, на якому лікар Грюнштейн випробовував усі види тортур.

Коли Швейка в присутності лікаря загортали в мокре простирадло, він на запитання лікаря, як йому це подобається, відповів:

— Голóшу слухняно, пане старший лікарю, почувваюся, як на пляжі або на морському курорті.

— А ревматизм ще тримається?

— Голóшу слухняно, пане старший лікарю, чогось не кращає.

Швейка піддали новим тортурам.

У цей час вдова піхотного генерала баронеса фон Боценгейм мала дуже багато клопоту з розшуками вояка, що про нього «Богемія» недавно вмістила статейку, в якій розповідалося, як він, каліка, наказав везти себе у візочку до призивної комісії і гукав: «На Белград!» Уміщуючи цей патріотичний заклик, редакція «Богемії» закликала читачів збирати гроші на користь лояльного героя-каліки.

Управління поліції допомогло встановити, що прізвище цього вояка Швейк, і далі справа пішла вже легше. Баронеса фон Боценгейм взяла з собою компаньйонку і камердинера з кошиком та й поїхала на Градчани.

Бідолашна пані баронеса зовсім не уявляла собі, що значить лежати у військовому лазареті гарнізонної тюрми. Двері тюрми їй відкрила візитна картка. У канцелярії з нею розмовляли дуже чемно. За п'ять хвилин баронеса вже знала, що розшукуваний нею «*der brave Soldat*» лежить у третьому бараку, ліжка № 17. Її супроводив зовсім збитий з пантелику доктор Грюнштейн.

Швейк після звичної денної процедури, приписаної лікарем Грюнштейном, саме сидів на ліжку, оточений групою схудлих, як хорти, виголоднілих симулянтів, які й досі не здавали позицій і запекло воювали з лікарем Грюнштейном з приводу суворой дієти.

Коли б хто послухав їхню розмову, то подумав би, що опинився у товаристві кулінарів вищої куховарської школи або на гастрономічних курсах.

— І звичайнісінькі лойові шкварки можна їсти, поки вони ще теплі, — оповідав один, який лежав тут із хронічним катаром шлунка. — Коли лій починає шкваритися, їх треба видушити

насухо, посолити, посипати перцем, і, я вам скажу, ніякі гусячі шкварки їм тоді не пара.

— Не дуже там з гусячими шкварками. Свинячим шкваркам умитися треба перед ними, — сказав чоловік з раком шлунка. — Нема нічого смачнішого за гусячі шкварки. Ясно, їх треба шкварити, аж поки стануть золотисті, як це роблять жиди. Беруть тлусту гуску, здирають сало разом із шкірою і смажать.

— А знаєте, ви помиляєтеся щодо цих свинячих шкварок, — зауважив Швейків сусіда. — Звичайно, я кажу про шкварки з домашнього сала, або, як їх називають, домашні шкварки. На колір вони не брунатні і не жовті. Це мусить бути щось середнє між цими двома відтінками. Такі шкварки не повинні бути ні надто м'які, ні надто тверді, і нізачо не мусять хрумтіти, бо тоді вже вони перепалені. Вони мусять танути на язичі, але вам не повинно при цьому здаватися, ніби сало тече по вашому підборідді.

— А хто з вас їв шкварки з кінського сала? — почувся чийсь голос, але ніхто не відповів, бо в палату вбіг фельдшер.

— Всі на ліжка! Сюди йде якась велика княгиня. Не показуйте брудних ніг з-під ковдри!

Навіть сама велика княгиня не могла б увійти з такою пишністю, як це зробила баронеса фон Боценгейм. За нею ввалився цілий почет, якому не бракувало навіть лазаретного фельдфебеля-рахівника. У цих відвідинах він вбачав таємну руку ревізії, яка відрве його від повного жолоба в тилу і кине на поталу шрапнелі десь під дротяні загородження на фронті.

Він був блідий, але ще блідіший був лікар Грюнштейн. Перед його очима танцювала маленька візитна картка старої баронеси з титулом: «Вдова генерала» і все те, що могло бути пов'язане з цим титулом: зв'язки, протекції, скарги, переведення на фронт та інші загрозливі речі.

— Ось і Швейк, — сказав лікар з удаваним спокоєм, привітавши баронесу фон Боценгейм до Швейкового ліжка. — Зносить усе дуже терпеливо.

Баронеса фон Боценгейм сіла на приставлений до Швейкового ліжка стілець і сказала:

— Чеський фояк, тобрий фояк, калік-фояк, пути топлесний фояк, я туже любиф чеський австрієць. — При цьому вона гладила Швейка по непоголеному обличчі і вела далі:

— Я читала фсі газет, я вам принести хамати, кусайт, смок-

тайт, курить, чеські фояк — топрий фояк! Johann, kommen Sie her! ¹

Камердинер, який нагадував своїми скуйовдженими бакенбардами розбійника Бабінського*, притяг до ліжка чималий кошіль, тоді як компаньйонка старої баронеси, висока дама з заплаканим обличчям, сіла до Швейка на ліжку і поправляла у нього за спиною солом'яну подушку, бо була переконана, що саме так належить поводитись з хворими героями.

Баронеса тим часом виймала з кошика подарунки. Дюжину смажених курчат, загорнутих у рожевий атласний папір і перев'язаних чорно-жовтою шовковою стрічкою, дві пляшки якогось лікеру, погіршеної через війну якості, з етикеткою «Gott, strafe England»². На другому боці пляшки були зображені Франц Йосиф з Вільгельмом, які трималися за руки, начебто хотіли гратися в «кролика в ямці»: «Ти не в силі вже скакати, поможу тобі стрибати». Потім баронеса витягла з кошика ще три пляшки вина для одужуючих і дві коробочки сигарет. Вона елегантно розклала все на порожньому ліжку біля Швейка.

Тут-таки з'явилася і гарно оправлена книжка «Картинки з життя нашого монарха», її написав заслужений головний редактор нашої теперішньої урядової газети «Чехословацька республіка». Він ладен був тоді скочити за Франца Йосифа у воду. Були на ліжку також плитки шоколаду з тим самим написом «Gott, strafe England» і, знову ж таки, з портретом австрійського і німецького монархів. Але тут вони вже не трималися за руки, а стояли окремо, обернувшись один до одного спиною. Поруч баронеса поклала гарненьку подвійну щіточку для зубів з написом «Viribus unitis»³, щоб кожний, хто буде чистити зуби, згадував Австрію. Елегантним і дуже потрібним на фронті в окопах даруночком був манікюрний гарнітур. На коробці був малюнок, на якому рвалася шрапнель і якийсь чоловік в касці з багнетом кидався в атаку. Під малюнком стояв напис: «Für Gott, Kaiser und Vaterland»⁴. На пачці печива малюнка не було, зате на ній написали такий вірш:

¹ Йогане, ідїть-но сюди! (Нім.).

² Боже, покарай Англію (нім.).

³ Об'єднаними силами (лат.).

⁴ За Бога, за цїсаря і вїтчизну (нім.).

Österreich du edles Haus,
steck deine Fahne aus,
lass sie im Winde wehen,
Österreich muss ewig stehen!

з чеським перекладом на другому боці:

Австріє, шляхетний доме,
Вистав прапор нам знайомий,
Хай його розмає вітер —
Австрії навіки жити.

Останнім дарунком був вазон з білим гіацинтом.

Коли все те поклали на ліжку, у баронеси фон Боценгейм від розчулення потекли сльози, а в деяких зголоднілих симулянтів — слина. Компаньйонка баронеси підпирала сидячого Швейка і теж пускала сльози. Було тихо, мов у костелі. Раптом Швейк порушив цю тишу. Він молитовно склав руки і заговорив:

— Отче наш, іже еси на небесах, да святиться ім'я Твоє, да прийде царство Твоє... Пардон, вельможна пані, це не те, що я хотів сказати: Господи Боже, Отче небесний, благослови нам ці дари. З Твоєї щедрої руки ми будемо їх споживати. Амінь.

По цих словах він ухопив з ліжка курча і почав рвати його зубами. Лікар Грюнштейн стежив за ним нажаханими очима.

— Ах, як йому, цьому фоячкові, смашно, — екзальтовано шепотіла стара баронеса лікареві Грюнштейну, — він вже напевно видужав і може йти на фронт. Я справді надзвичайно рада, що це йому так стало в пригоді.

Потім вона почала ходити від ліжка до ліжка, роздаючи сигарети і шоколадне праліне, після обходу знову повернулася до Швейка і, погладивши його по голові, сказавши «Behüt euch Gott»¹, вийшла з палати в супроводі свого почету.

Поки лікар Грюнштейн, провівши вниз баронесу, повернувся назад, Швейк устиг роздати курчат. Пацієнти з такою швидкістю ум'яли їх, що лікар Грюнштейн знайшов лише купу кісток, обгризених начисто, немовби ті курчата за життя потрапили у гніздо кондорів, а потім їх обгризені кістки кілька місяців вибілювало сонце.

Зникли також і воєнний лікер, і три пляшки вина. Пропали

¹ Хай вас Бог береже (нім.).

в шлунках пацієнтів і плитки шоколаду, і пачка печива. Хтось навіть випив флакон лаку для нігтів з манікюрного комплекту і надкусив зубну пасту, додану до щіточки.

Лікар Грюнштейн знову став у бойову позу і виголосив довгу промову. В нього немов камінь з серця спав, коли гості вже пішли. Купа обгризених кісток підтвердила його думку про невірність пацієнтів.

— Солдати, — почав він, — коли б ви мали хоч трохи розуму, ви б не чіпали цього, а сказали собі: «якщо ми це зжеремо, то старший лікар нам не повірить, ніби ми важко хворі». Ви самі довели, що не цінуєте моєї доброти. Я промиваю вам шлунки, ставлю клізми, намагаюся тримати вас на цілковитій дієті, а ви замість вдячності набиваєте свої кендюхи аж по саму зав'язку. Чи, може, ви хочете захворіти на катар шлунка? Не вийде. Перш ніж ваш шлунок спробує все це перетравити, я вам вичищу його так ґрунтовно, що будете згадувати про це до самої смерті, та ще й дітям своїм розповідатимете, як ви одного дня пожерли курчат та напхалися різними іншими ласощами і як всі ті лакоминки не втрималися у вашому шлунку й чверть години, бо їх своєчасно викачали. Отже, гайда тепер за мною, запам'ятайте, я не такий дурний бик, як ви, а трохи мудріший, ніж усі ви разом. Крім того, повідомляю, що завтра ж пришлю до вас комісію, бо ви вже таки довгенько валяєтеся тут, а між тим ніхто з вас не хворий. Ви це зараз самі довели, засмітивши собі шлунки протягом якихось п'яти хвилин. Кроком руш!

Коли дійшла черга до Швейка, лікар Грюнштейн глянув на нього, і спогад про сьогоднішні таємничі відвідини змусив його спитати:

— Ви знаєте пані баронесу?

— Це моя мачуха, — спокійно відповів Швейк. — Малою дитиною вона мене кинула, а тепер знову знайшла...

Лікар Грюнштейн лаконічно сказав:

— У такому разі, поставте Швейкові ще одну клізму.

Ввечері на ліжках було сумно. Кілька годин тому шлунки в усіх були наповнені різними смакотами, а тепер там хлюпав лише ріденький чайок зі скибочкою хліба.

Номер 21 біля вікна промовив:

— А чи повірите, друзі, що я люблю смажених курчат більше, ніж печених?

Хтось промимрив:

— Замотати б тебе в ковдру і всипати жару.

Але після невеликого частування всі були такі ослаблені, що ніхто навіть не ворухнувся.

Лікар Грюнштейн дотримав слова: перед полуднем прийшло кілька військових лікарів з горезвісної комісії. Ішли повагом повз ряди ліжок, і було тільки чути: «Покажіть язик!»

Швейк так висолопив язика, що його обличчя скорчилося в кумедну гримасу, а очі самі заплющилися.

— Голóшу слухняно, пане штабний лікар, я вже довшого язика не маю.

Між Швейком і комісією зав'язалася цікава розмова. Швейк залевняв, що зробив це зауваження, боячись, якби лікарі не подумали, нібито він ховає від них язик.

Члени комісії діаметрально розійшлися у своїх думках щодо Швейка. Половина з них запевняла, що Швейк це «ein blöder Kerl»¹, а друга, що він баламут, який глузує з військової служби.

— Це було б казна-що, — заверещав на Швейка голова комісії, — якби ми не розшолопали, що ви за цяця!

Швейк дивився на комісію з божественним спокоєм невинної дитини. Старший штаб-лікар підступив до нього впритул:

— Я хотів би знати, ви, морський свинтусе, про що ви тепер думаете?

— Голóшу слухняно, я взагалі ні про що не думаю.

— Himmeldonnerwetter!², — вигукнув один з членів комісії, брязнувши шаблею, — отже, він зовсім не думає. А чому ж ви, сіамський слоне, не думаєте?

— Голóшу слухняно, я тому не думаю, що на військовій службі воякам думати заборонено. Коли я свого часу служив у Дев'яносто першій полку, нам наш пан капітан завжди казав: «Солдат не повинен думати сам. За нього думає начальство. Як тільки солдат починає думати, то це вже не солдат, а якийсь вошивий цивільний. Думання не призведе...»

— Заткніть пельку! — люто урвав Швейка голова комісії. — Ми про вас уже маємо інформацію. Der Kerl meint, man wird glauben, er sei ein wirklicher Idiot...³ Ви не ідіот, Швейку, а хитрун, третій ланець, баламут, хуліган, вошивець. Розумієте?

 ¹ Недоумок (нім.).

² Знеосіблена лайка на кшталт: «А грім би тебе побив!» (Нім.).

³ Він думає, що хтось повірить, ніби він справді ідіот... (нім.).

— Голóшу слухняно, розумію.

— Я вже сказав вам, щоб ви замкнули пашеку, ви не чули?

— Голóшу слухняно, я чув, «замкнути пашеку».

— Himmelherrgott! Ну й мовчіть, коли я вам наказав, ви ж добре знаєте, що вам не дозволено патякати.

— Голóшу слухняно, знаю, «мені не дозволено патякати».

Військові пани презирнулися і покликали фельдфебеля.

— Цього типа, — сказав старший штабний лікар, показуючи на Швейка, — відведіть униз до канцелярії і зачекайте на нашу реляцію і рапорт. У гарнізонній тюрмі йому це патякання виб'ють з голови. Хлоп здоровий, як бик, а симулює, і до того ще й патякає і глузує зі свого начальства. Він думає, що ми тут для забави, а військова служба — це жарти і смішки. Там у гарнізоні вам, Швейку, покажуть, що військова служба це не собаче весілля.

Швейк пішов з фельдфебелем до канцелярії і дорогою через подвір'я курникав під ніс:

Як я ще був маленький,
Гадав: війна — це жарт!
Зо три дні повоюю
Та й вернуся назад.

У той час, як у канцелярії черговий офіцер горлав на Швейка, що таких тилчиків, як він, Швейк, треба розстрілювати, вгорі в лазаретних палатах комісія мордувала симулянтів. Із сімдесяти пацієнтів врятувалися тільки двоє. Один був без ноги: відірвало гранатою, а другий мав справжню костоїду. Лише ці не почули слівця «tauglich», а решту, зокрема і троє вмираючих сухотників, було визнано придатними до військової служби.

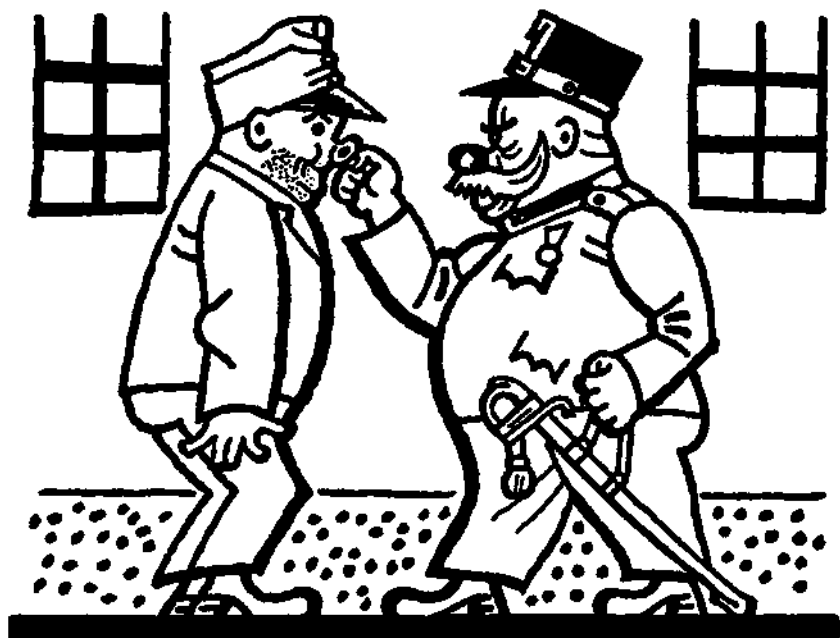
Старший штаб-лікар не відмовився від нагоди виголосити промову, що перепліталася з найрізноманітнішими лайками, але щодо змісту — була дуже коротка. Всі вони — худоба і лайно, але коли відважно воюватимуть за найяснішого цісаря, вони знову зможуть повернутися до людського суспільства, і тоді після війни їм навіть простять їхню спробу симулювати і відкрутитися від фронту. А втім, щодо нього, лікаря, то він у це не вірить, бо певен — усіх їх чекає мотузка.

Якийсь молоденький військовий лікар з чистою і не зіпсованою поки ще душею попросив у старшого штаб-лікаря дозволу теж виголосити промову. Його промова відрізнялася від промови начальника оптимізмом і наївністю. Говорив він по-німецьки.

Цей молодик довго розводився про те, що кожний, хто покине лазарет, аби повернутися до своїх полків на фронт, мусить бути переможцем і рикарем. Він переконаний, усі вони вправно володітимуть зброєю на полі бою і будуть чесні в усіх справах — як воєнних, так і приватних. Вони будуть непереможними вояками і завжди пам'ятатимуть про славу Радецького та принца Євгена Савойського*. Своєю кров'ю вони, мовляв, удобрять поле слави монархії і переможно докінчать завдання, поставлене перед ними історією. Сміло, відважно, нехтуючи своїм життям, кинуться вони вперед під пошарпаними знаменами своїх полків до нової слави й нових перемог.

Потім у коридорі головний штаб-лікар сказав цій наївній людині:

— Колего, можу вас запевнити, що все це марно. З цих негідників ані Радецький, ані той ваш принц Євгеній Савойський не виховали б вояків. Звертайтеся до них по-янгольськи чи по-бісівськи — один дідько. То є банда.

ШВЕЙК У ГАРНІЗОННІЙ ТЮРМІ

Останнім притулком людей, що не хотіли йти на війну, була гарнізонна тюрма. Я знав одного позаштатного вчителя, якому, на його погляд, звання математика не дозволяло стріляти з гармат, і тому він поцупив у одного поручника годинник, аби тільки дістатися до гарнізонної тюрми. Зробив це цілком свідомо. Війна йому не імпонувала і не чарувала його. Він вважав ідіотизмом стріляти у ворога і вбивати шрапнеллю й гранатами по той бік фронту таких самих нещасних позаштатних учителів математики.

— Не хочу, щоб мене ненавиділи за насильство, — сказав цей учитель сам собі і спокійнісінько вкрав годинника. Насамперед лікарі обслідували його психічний стан, але коли він заявив, що хотів розбагатіти, його відправили в гарнізонну тюрму.

Таких людей було багато. Вони сиділи в гарнізоні за крадіжку або шахрайство. Ідеалісти і неідеалісти. Люди, які вважали військову службу джерелом особистих прибутків, різні там військові бухгалтери, тилові і фронтові старшини, що чинили

всілякі ошуканства з провіантом і жовнірською платнею, а крім них, дрібні злочини, у тисячу разів чесніші за тих харцизників, які їх сюди засадили. Тут, у гарнізонній тюрмі, сиділи й солдати за різні провини суто військового характеру: за порушення дисципліни, за спробу підняти заколот, за дезертирство. Окремо слід назвати політичних в'язнів. З них 80 відсотків було зовсім невинних, а з цих знову-таки 99 відсотків — засуджували.

Апарат військових слідчих був неперевершений. Такий судовий апарат має кожна держава, що опинилася перед загальним політичним, господарським і моральним занепадом. Ореол колишньої сили і слави оберігався судами, поліцією, жандармерією і бандою продажних донощиків.

В кожній військовій частині Австрія мала своїх шпиків. Вони доносили на своїх товаришів, хоч і спали поруч них, на одних нарах, а під час походу ділилися шматком хліба.

Для гарнізонної тюрми постачала матеріал також державна поліція — пани Кліма, Славічек* і К°. Військова цензура спроводжувала сюди авторів листування між фронтом і тими, кого вони залишили вдома в розпачі. Жандарми приводили сюди і зовсім літніх селян, які жили вже на утриманні дітей. Вони посилали на фронт листи, намагаючись у них втішити своїх рідних або змальовуючи хатні злидні, а військовий суд пришивав їм за це зраду і вліплював по дванадцять років ув'язнення.

З градчанської гарнізонної тюрми дорога вела через Бржевнов на Мотольський плац. Попереду, в супроводі багнетів, ішла людина в наручниках, а за нею їхав віз із домовиною. І на Мотольському плацу звучала уривчаста команда: «An! Feuer!»¹

А потім по всіх полках і батальйонах зачитували ще один полковий наказ про розстріл рекрута. А як же інакше? Таж він посмів збунтуватися, бо пан капітан ударив шаблею його жінку, коли вона, прощаючись, ніяк не могла відірватися від чоловіка.

А в гарнізонній тюрмі трійця — старший тюремний наглядач Славік, капітан Лінгардт і фельдфебель Ржепа, на прізвисько «кат» — виконували свою роботу. Скільки то людей вони затовкли на смерть по тюремних одиночках! Можливо, капітан Лінгардт і в республіці продовжує залишатися капітаном. Я бажав би тоді, щоб йому зарахували роки служби в гарнізоні. Славікові і Клімі державна поліція ці роки вже зарахувала.

¹ Вогонь! (Нім.).

Ржепа повернувся до цивільного життя і свого давнього ремесла майстра-муляра. Можливо, він член патріотичної організації в республіці.

Старший тюремний наглядач Славик у республіці прокрався і сидить тепер у тюрмі. Не вдалося йому в республіці кинути якоря так, як це пощастило іншим військовим панам.

* * *

Цілком природно, що тюремний наглядач Славик, приймаючи Швейка, кинув на нього погляд, сповнений німого докору:

— І в тебе підмочена репутація, коли вже потрапив сюди. Ми, хлопче, підсолодимо тобі перебування тут, як і всім, хто потрапить до наших рук. А наші руки, звичайно, не дамські ручки.

Щоб додати ваги своїм словам, він тицьнув м'язистий здоровенний кулак Швейкові під ніс і сказав:

— Понюхай, скурвий сину!

Швейк понюхав і зауважив:

— Таким кулаком я б не хотів дістати в ніс, відгонить цвинтарем.

Спокійна, розсудлива мова Швейка сподобалася тюремному наглядачеві.

— Ану, — сказав він, штовхнувши Швейка в живіт, — стій струнко. Що в тебе у кишнях? Якщо маєш сигарету, можеш залишити, а гроші давай сюди, щоб не вкрали. Більше нема? Справді нема? Тільки не бреш! За брехню карають!

— Куди його? — спитав фельдфебель Ржепа.

— Запакуємо в шістнадцяту, — вирішив тюремний наглядач, — до тих, у підштанках. Хіба не бачите, що написав на паперах пан капітан Лінгардт: «Streng behüten, beobachten»¹. — Так, так, — урочисто заявив він Швейкові, — з бандитами треба побандитському. Якщо хтось бунтується, ми затягуємо його до одиночки, там переламуємо йому всі ребра і залишаємо, хай лежить, поки не здохне. Це наше право. Так ми зробили з тим різником, пам'ятаєте, Ржепо?

— Та що тут казати. Попотіли ми над ним, пане штабний наглядачу, — відповів замріяно фельдфебель Ржепа, — ото був бик! Я топтав його хвилини з п'ять, поки в нього почали тріща-

¹ Суворо стерегти і стежити (нім.).

ти ребра і бухнула кров з пашеки. А він ще десять днів жив. Просто гідра невмируща.

— Ось бачиш, харцизяко, як у нас буває, коли хто стає дибки або намагається втекти, — закінчив своє педагогічне повчання Славік. — Це те ж саме, що й самогубство, а воно у нас теж карається. І боронь Боже, щоб тобі, паскуднику, спало на думку скаржитися на щось, коли прийде інспекція і спитає, чи є якісь скарги. Ти, смердюху, повинен, виструнчившись, козирнути і відповісти: «Голошу слухняно, нема. Я з усього задоволений». Ну, як це ти скажеш, мерзото? Повтори.

— Голошу слухняно, нема. Я з усього задоволений, — повторив Швейк з такою милою міною, що штабний тюремний наглядач пошився в дурні, сприйнявши це за щире відданість і чесність.

— То скидай штани і чимчикуй в підштанках у шістнадцяту, — лагідно сказав він, проти своєї звички не додаючи вже ні халамидника, ні мерзоти, ні смердюха.

У шістнадцятій Швейк зустрівся з дев'ятнадцятьма чоловіками без штанів. Це були ті, про яких зауважено в паперах «Streng behüten, beobachten». За ними ревно наглядали, щоб, бува, не драпонули.

Якби підштанки були чисті, а на вікнах не було ґрат, то на перший погляд могло б здатися, що ви потрапили в роздягальню якоїсь лазні.

Швейка прийняв від фельдфебеля Ржепи староста — неголений паруб'яга в розхристаній сорочці. Записав його прізвище на клаптику паперу, прибитому на стіні, і сказав:

— Завтра у нас буде театр. Нас поведуть у каплицю на проповідь. Ми стоятимемо в підштанках якраз під амвоном. Ото буде сміху!

Як і у всіх тюрмах та каталашках, у гарнізонній тюрмі була каплиця — улюблене місце розваги в'язнів. Справа була не в тому, щоб усі ці примусові відвідини тюремної каплиці зближували відвідувачів з Господом Богом або в'язні набували нових відомостей про мораль. Про такі дурниці не могло бути й мови.

Просто богослужіння і проповіді розганяли тюремну нудьгу. Тут ішлося не про те, чи ставали вони ближчими до Бога, чи ні, а просто тішила надія знайти на дорозі — в коридорах або

в дворі — кинутий недопалок сигарети або сигари. Невеличкий недопалок, що безнадійно валявся в плювальниці або десь на землі в пилюці, відсував Бога далеко на задній план. Цей невеличкий смердючий предмет здобував перемогу над Богом і спасінням душі.

А вже сама проповідь — що то була за комедія, що за сміхота! Та правди ніде діти — фельдкурат¹ Отто Кац був, зрештою, дуже милою людиною. Його надзвичайно цікаві проповіді чарували, розсіювали тюремну нудьгу. Він умів так гарно розводити теревені про нескінченне милосердя Боже та морально підтримувати занепалих і нечестивих в'язнів, умів так віртуозно лаятися з амвона і, стоячи біля вівтаря, чудово заводити своє «*Ite, missa est*»². Богослужіння він відправляв оригінальним способом, перемішуючи увесь порядок відправи, а коли бував дуже п'яний, — вигадував зовсім нові молитви і нову відправу, та й весь обряд — щось таке, чого ще дотепер ніхто не чув і не бачив.

А вже й цирку не треба, коли фельдкурат, бува, посковзнется і гепнеться з чашею святих дарів або з требником, уголом звинувачуючи прислужника з ув'язнених за те, що той, мовляв, йому навмисне підставив ногу, і тут же перед святими дарами засуджує його до карцеру або до «шпангля»³.

Покараний тішиться, адже цей номер входив у програму всієї комедії в тюремній капличці, і він майстерно виконав тут свою відповідальну роль.

Фельдкурат Отто Кац, справжня перлина між військовими священиками, був єврей. У цьому, власне, не було нічого дивного. Архієпископ Кон теж був єврей, і до того ж Махарів* приятель. Фельдкурат Отто Кац мав ще строкатіше минуле, ніж славний архієпископ Кон.

Отто Кац навчався в торговельній академії і пішов до війська як однорічний охотник⁴. Він так добре знався на вексельному праві і на векселях, що за рік довів торговельну фірму «Кац і К°»

¹ Австрійський військовий священик. Мав чин і права офіцера.

² Ідїть з миром, відправу закінчено (*лат.*).

³ Шпангле (*нім.*) — кара, коли заарештованого підвішували з зав'язаними за спину руками так, що він ледве торкався ногами землі.

⁴ Однорічний охотник — щось на зразок волонтера; у колишній австрійській армії вояк з освітою, що йшов добровільно на військову службу з тим, щоб після однорічного навчання дістати якийсь нижчий офіцерський чин.

до блискучого банкрутства. Старий Кац змушений був виїхати до Північної Америки, скомбінувавши нібито якусь полюбовну угоду зі своїми кредиторами і без їхнього відома, і без відома свого спільника, якому, своєю чергою, довелося виїхати до Аргентини.

Безкорисно ущедривши таким способом Північну і Південну Америку фірмою «Кац і К°», молодий Отто Кац опинився в ситуації людини, якій немає звідки чекати спадщини і де прихилити голову. Отже, залишався єдиний вихід — вступити на довічну військову службу.

Однак перед тим охотник Отто Кац вступив надзвичайно оригінальну штуку. Він вихрестився. Навернувся до Христа, щоб той поміг йому зробити кар'єру. І звернувся до нього з повним довір'ям, розцінюючи цей крок як торговельну оборудку між ним і Божим Сином.

Каца урочисто хрестили в Емавзах. Сам отець Альбан занурював його в купіль. Це було надзвичайне видовище. Присутніми були один побожний майор з полку, де служив Отто Кац, стара панна з пансіону для шляхтянок на Градчанах та якийсь представник консисторії, що був за хрещеного батька.

Добре склавши іспит на офіцера, новоявлений християнин Отто Кац залишився в армії. Спочатку йому здавалося, що все піде гладко. Він навіть хотів вступити на штабні курси.

Але одного дня з перепою пішов у монахи, змінивши шаблю на чернечу рясу. Він добився аудієнції в архієпископа на Градчанах, після чого потрапив до духовної семінарії. Перед своїм висвяченням налігався до нестями в одному вельми порядному «доміку з жіночою обслугою» на вулиці «За Вейводами» і просто з виру розпусти і гульні почалапав на церемонію. Після висвячення пішов до свого полку заручитися протекцією, а коли його призначили фельдкуратором, купив коня, почав роз'їжджати Прагою, беручи участь у всіх пиятиках з офіцерами свого полку.

В коридорі будинку, де фельдкуратор мав квартиру, дуже часто чулися прокльони невдоволених кредиторів. Він водив на квартиру вуличних дівчат або посилав за ними свого денщика. Залюбки грав у «фербля»*. Були певні підозріння і здогади, що фельдкуратор грає нечесно. Проте хто б узявся довести, що в широкому рукаві його військової рясини схований туз? В офіцерських колах його звали святим отцем.

До проповіді він ніколи не готувався і цим різнився від свого попередника, що перед тим відвідував гарнізонну тюрму. То була людина, яка вбила собі в голову тверде переконання, що людей, ув'язнених у гарнізонній тюрмі, можна настановити на путь праведну з амвона. Той достойний курат побожно заковчав очі. Розтлумачував арештованим, що потрібна реформа законів про повій та неодружених матерів, і розводився про виховання позашлюбних дітей. Його проповіді були абсолютно абстрактні і не мали жодного зв'язку з сучасним становищем, тобто просто викликали нудьгу.

Зате фельдкурат Отто Кац казав проповіді, на які всі нетерпляче чекали. Це була урочиста хвилина, коли шістнадцяту камеру в самих підштанках вели до каплиці. Вдягнути їх — означало ризикувати, що хтось із них утече. Двадцять білих підштанків, як ангелів, поставили під амвоном. Дехто, кому усміхнулося щастя, жував недопалки, знайдені по дорозі, бо, звичайно, не було кишені, де б їх можна було сховати.

Навколо них стояли інші в'язні гарнізону і милувалися з двадцятьох підштанків під амвоном, куди, видзвонюючи острогами, видряпався фельдкурат.

— *Nach!*¹ — регнув він. — Моліться! Повторюйте всі за мною! А ти там, ззаду, мерзотнику, не сякайся в руку, ти ж бо в храмі Божім! Якщо не перестанеш, накажу тебе замкнути. Гей, ви, волоцюги, чи не забули ще «Отче наш»? Ану, спробуємо!

— Ну, звичайно, я так і знав! Який тут «Отче наш»? Вам аби по дві порції м'яса з фасолею напхатися, лягти животом на матрац, длубати в носі й не думати про Господа Бога. Що? Може, не правда?

Він глянув з амвона вниз на двадцятьох білих ангелів у підштанках, які буйно веселилися разом з усіма. В задніх рядах грали в «м'ясо»*.

— Оце так-так! — пошелки сказав Швейк своєму сусідові, над яким тяжіло підозріння, ніби за три крони він сокирою відрубав своєму другові всі пальці на руці, аби той звільнився з військової служби.

— Ще не те буде! — відповів той. — Сьогодні він налигався по самі гланди і знов оповідатиме про гріховну тернисту путь.

¹ Струнко! (Нім.).

І дійсно, фельдкурат був сьогодні в розчуленому настрої. Він навіть сам не знав, для чого це робить, але безперервно перехилився з амвона і ще трохи — був би втратив рівновагу і звалився донизу.

— Нуте, хлопці, заспівайте щось, — гукнув він, — чи, може, хочете, щоб я вас навчив нової пісеньки? Співайте за мною.

Найгарніша в мене мила,
Я її не дам,
Не ходжу за нею сам,
Та за нею молодію
Ходять інші чередою.
А ця моя наймиліша —
Це Марія найсвятіша
Із небесних брам.

— Ви цього, пройдисвіти, ніколи не навчитеся, — вів далі фельдкурат, — я за те, щоб вас усіх перестріляти; ви мене добре зрозуміли? Проголошую з цього Божого місця, нікчеми, що Бог — така сила, яка вас не боїться, і вона таке вам устругне, аж очманієте, бо ви не надто поспішаєте навернутися до Христа, а волієте йти тернистою дорогою гріха.

— Ого, вже почалося! Залив більма як треба, — радісно шепотів Швейків сусіда.

— Терниста путь гріха, ідіоти, це путь боротьби з пороками. Ви блудні сини, тому ви краще волієте валятися в самотності, ніж навернутися до Отця нашого небесного. Вище підніміть і втелюють свої очі у висоту небес і переможете; мир, хулігани, оселиться в душах ваших. І, будьте ласкаві, там, ззаду, не пирхайте. Ви не жеребці і не в стайні, а в храмі Божому. Звертаю на це вашу увагу, голуб'ята. На чому ж я зупинився? Ja, über den Seelenfrieden, sehr gut! ¹ Запам'ятайте собі, тварюки, що ви люди і мусите дивитися крізь темну хмару в далекий простір і усвідомити одне: все триває тут лише до часу, і тільки один Бог вічний. Sehr gut, nicht wahr, meine Herren? ² Я мав би день і ніч за вас, йолопи, молитися, щоб милосердний Бог влив свою

¹ Ага, про мир у душі, дуже добре! (Нім.).

² Дуже добре, чи не так, панове? (Нім.).

душу у ваші холодні серця і своїм святим милосердям змив усі ваші гріхи, і ви на віки вічні стали його чадами, щоб вас, харцизяків, не обійшов він любов'ю своєю. Але ви помиляєтесь. Я вас до цього раю вести не буду.

Фельдкурат гикнув.

— Ні, не буду, — повторив він уперто, — і нічого для вас не зроблю, мені це не в голові, бо ви непоправні ледарі. Вашими дорогами не поведе вас доброта Господня, подих Божої любові вас не овіє, бо Господу Богу і на думку не спаде морочитися з такими розбійниками. Чуєте ви там, у кальсонах?

Двадцять підштанків глянули вгору і в один голос промовили:

— Доповідаємо покірно, чуємо.

— Не досить тільки чути, — вів далі свою проповідь фельдкурат, — у темній хмарі життя Божий усміх не втішить вашої скорботи, телепні, бо Божа доброта також має свої межі, а ти, дурний муле, там, ззаду, не захлинайся, бо замкну тебе в карцер, аж почорнієш. І ви там, унизу, не думайте, що ви в корчмі. Милосердю Божому нема кінця-краю, але воно лише для порядних людей, а не для покидьків людського суспільства, які не керуються ані його законами, ані військовим статутом. Це я вам і хотів сказати. Молитися ви не вмієте і думаєте, що ходити до каплиці — це якась комедія, що тут якийсь театр або кінематограф. Але я вам виб'ю це з голови, і ви перестанете думати, буцімто я тут лиш для того, аби вас розважати і смішити. Порозсаджую вас, лобуряки, по одиночках, ось що я вам зроблю. Тільки гаю час з вами і бачу, це все на вітер. І якщо б тут замість мене був сам фельдмаршал або архієпископ, ви однаково не розкаєтесь і не навернетесь до Бога, та все ж ви колись згадаєте, що я вам не був ворогом.

З шеренги підштанків почулося хлипання. Це ридав Швейк.

Фельдкурат глянув униз. Там стояв Швейк і втирав кулаком очі. Навколо всі радісно притакували.

Фельдкурат промовив, указуючи на Швейка:

— Хай кожний бере приклад з цієї людини. Що він робить? Плаче. Не плач, кажу тобі, не плач. Ти прагнеш кращим стати? Та це тобі, хлопче, не так легко вдасться. Тепер плачеш, а коли звідсіля повернешся до камери, знов будеш таким самим ланцем, як і раніше. Ти ще, голубе, багато мусиш поміркувати

про безконечне милосердя і Божу милість. Довго ще дбати, поки грішна твоя душа знайде на світі добру путь, якою повинна йти. Сьогодні перед нами розревівся один з вас. Він хоче повернутися на путь істинну, а ви, решта, що робите? Зовсім нічого. Ось там один щось жує, немов його батьки були жуйними тваринами. А ось там, у храмі Божому, шукають за комірцем воші. Невже ж не можете пошкрябатися вдома, а лишаєте цю забаву аж на службу Божу. А де ваші очі, пане штабний наглядач? Таж ви всі вояки, а не якісь там придуркуваті цивілюки. Ваш обов'язок поводитися так, як це личить воякам, хоча б і в костелі. Киньтеся, грім би вас побив, шукати Бога, а воші шукатимете вдома. На цьому я скінчив, гультіпаки, і прошу, щоб на відправі ви поводитися пристойно, а не так, як минулого разу, коли позаду вимінювали один одному казенну білизну за хліб і жерли його під час піднесення святих дарів.

Фельдкурат зійшов з амвона і пішов у ризницю, за ним подався і тюремний наглядач. За хвилину той повернувся, підійшов просто до Швейка, витяг його з групи двадцяти підштанків і відвів до ризниці.

Фельдкурат зручно всівся на столі і крутив цигарку. Коли Швейк увійшов, він сказав:

— Ага, ось і ви. Я поміркував і гадаю, що бачу вас наскрізь. Розумієш, йолопе? Це перший випадок, коли хтось тут у костелі при мені розрюмсався. — Зіскочивши з стола, він шарпнув Швейка за плече і крикнув, стоячи під великим насупленим образом Франтішка Салезького*:

— Признайся, бандите, адже ти ревів лише заради комедії!

Франтішек Салезький допитливо поглядав з образу на Швейка. З другої стіни, з іншого образу здивовано дивився на Швейка якийсь мученик. Невідомі римські солдати пиляли його, і зубці пилки саме врзалися йому нижче попереку в оголений зад. На обличчі мученика при цьому не було помітно ані страждання, ані радості, ані жодного мученицького ореолу. На його обличчі застигло лише здивування, немовби він збирався сказати: «І як це я, власне, вскочив у таку халепу, що це ви, панове, зі мною робите?»

— Голóшу слухняно, пане фельдкурат, — розважно сказав Швейк, ставлячи все на карту, — сповідаюся Богу всемогутньому і вам, достойний отче, як заступникові Божому, що справді я

ревів лише заради комедії. Я ж бачив, що до вашого казання бракує одного покаяника, до якого ви марно зверталися у своїх словах. Отож я й хотів зробити вам приємність, аби ви не думали, ніби на світі вже немає добрих людей. А потім я й сам хотів повеселитися, щоб мені відлягло від серця.

Фельдкурат допитливо глянув у добродушне обличчя Швейка. Сонячний промінь заграв на похмурому образі Франтішка Салезького і теплом своїм зігрів здивованого мученика на протилежній стіні.

— Ви мені щораз більше подобається, — сказав фельдкурат, знову сідаючи на стіл. — З якого ви полку? — Він гикнув.

— Голóшу слухняно, пане фельдкурат, що належу і не належу до Дев'яности першого полку, та й взагалі не знаю, на якому я світі.

— А за що ж тут сидите? — спитав фельдкурат, не перестаючи гикати.

З каплиці доносилися звуки фісгармонії, яка заміняла орган.

Музикант-учитель, ув'язнений за дезертирство, видушував з фісгармонії найтужливіші церковні мелодії. З гикавкою фельдкурата ці квілячі звуки зливалися в нову доричну гаму*.

— Голóшу слухняно, пане фельдкурат, я на правду не знаю, за що тут сиджу, та я на це і не нарікаю. Мені просто не щастить. Я хочу, щоб усе було якнайкраще, а воно, врешті, завжди обертається у мене на найгірше. Достеменно, як тому мученикові ось там на образі.

Фельдкурат зиркнув на образ, усміхнувся і сказав:

— Ви мені справді подобається, я запитаю про вас у pana слідчого, а зараз більше не гаятиму з вами часу. Аби тільки швидше здихатися тієї відправи. Kehrt euch! Abtreten!¹

Повернувшись до гурту рідних підштанків під амвоном, Швейк на запитання, чого від нього хотів фельдкурат у ризниці, відповів дуже сухо і лаконічно:

— Як чіп.

За новим подвигом фельдкурата — святою службою Божою — усі стежили дуже уважно і з неприхованою симпатією. Один під амвоном навіть побився об заклад, що фельдкурат упустисть з рук дароносицю; він поставив усю свою порцію хліба проти двох ляпасів — і виграв.

¹ Кругом! Марш! (Нім.).

Не містицизм віруючих і не побожність справжніх католиків сповнювала душі тих, хто в каплиці дивився, як фельдкурат виконував обряди. Це було таке почуття, яке охоплює нас у театрі, коли ми не знаємо змісту п'єси, а дія заплутується, і ми з нетерпінням чекаємо, що ж буде далі. Увагу присутніх цілком поглинуло видовище, яке з великою урочистістю влаштував для них фельдкурат біля вітваря. Естетичну насолоду давала їм риза, яку фельдкурат зодягнув навиворіт, із щирим захопленням та хвилюванням спостерігали вони за всім, що діється перед вітварем.

Рудий прислужник, дезертир з духовних кіл, фахівець з дрібних крадіжок у 28-му полку, чесно намагався відновити в пам'яті увесь порядок, техніку і текст святої відправи. Він водночас і прислужував, і підказував фельдкуратові, бо той з надзвичайною легковажністю переставляв цілі речення і, натрапивши зараз у требнику аж на передвеликодню заутреню, почав правити її на превелике задоволення публіки.

У нього не було ні голосу, ні музичного слуху, і під склепінням каплиці розлягався такий вереск і кувікання, як у свинячому хліві.

— Ну, й нализався ж він сьогодні, — радісно і з цілковитим задоволенням говорили перед вітварем. — Ото вже догодив собі. Знову на нього нашло. У дівок упився, а де ж би ще?

А тут від вітваря уже втретє лунав спів фельдкурата: «*Te missa est!*», точнісінько, як бойовий клич індіанців, аж шибки брязкотіли.

Фельдкурат іще раз зазирнув на дно чаші, чи не залишилося там, бува, хоч краплі вина, і, не знайшовши нічого, гнівно махнув рукою і звернувся до глядачів:

— Так ось, драбуги, тепер уже можете йти додому. Кінець. Ви не проявляєте, як я бачу, тієї справжньої побожності, яку вам, халамидники, належало б мати в костелі перед найсвятішими дарами. Віч-на-віч з найвищою силою ви не соромитеся гучно сміятися, кашляти, харкати, шуркати ногами, і робите це навіть при мені, хоч я тут заступаю Діву Марію, Ісуса Христа і Бога Отця, йолопи. Якщо в майбутньому це повториться, то я вже дам вам духу за всіма правилами, і тоді ви переконаєтесь, що існує не одне лише пекло на небі, про яке я вам казав у передостанній проповіді, але ще є також пекло і на землі, і якщо навіть

ви могли б урятуватися від першого, то від цього другого ви, завдяки мені, не врятуєтесь... abtreten!

Так гарно здійснюючи на практиці надзвичайно стару традицію відвідувати в'язнів, фельдкурат вийшов до ризниці, переодягся, звелів налити собі з бутля церковного вина, випив його і за допомогою рудого прислужника сів на прив'язаного у подвір'ї кавалерійського коня. Але тут він згадав про Швейка, зліз і пішов до слідчого Берніса.

Слідчий Берніс, розпусник і звабливий танцюрист, належав до вишуканого товариства. Він тут страшенно нудьгував і писав німецькі вірші, призначені для дівочих альбомів, щоб завжди мати їх напохваті. Берніс був найважливішою складовою частиною всього апарату воєнного суду, бо в нього завжди накопичувалась маса невирішених справ і заплутаних актів, чим він викликав пошану всього складу військового суду на Градчанах. Він часто губив обвинувальний матеріал з доказами і мусив вигадувати новий, переплутував прізвища, губив нитки обвинувачення і сукав нові, які йому тільки заманеться. Судив дезертирів за крадіжку, а злочинців за втечу з військової служби. Крутив політичні процеси, матеріали для яких брав просто зі стелі. Робив різноманітні виверти, щоб довести вину підсудних за злочини, про які їм ніколи навіть і не снилося. Вигадував образи династії, і ці вигадані ним злочини і висловлювання приліплював завжди тому, чиї документи з обвинуваченням або доносом загубилися в цьому постійному хаосі службових актів та інших офіційних паперів.

— Servus, — сказав фельдкурат, подаючи йому руку. — Як живемо?

— Так собі, — відповів слідчий Берніс, — переплутали мені всі матеріали, а тепер сам нечистий у цьому рога зламає. Вчора я послав начальству вже опрацьований матеріал про одного типпа, обвинуваченого в заколоті, а мені все повернули назад, бо, мовляв, у цьому випадку йдеться не про бунт, а про крадіжку коробки консервів. Окрім цього, я поставив на справі не той номер, що треба. Як вони до того додлубалися, один Бог знає.

Слідчий сплюнув.

— Ти ще ходиш грати в карти? — запитав фельдкурат.

— Я в пень програвся. Востаннє ми грали з тим лисим полковником в макао, і все пішло, як бісові в пельку. Але, скажу

тобі, я нагледів таку дівчинку. А ти що поробляєш, святий отче?

— Мені потрібен денщик, — сказав фельдкурат, — останнім часом у мене служив старий бухгалтер, без вищої освіти, але він був першокласною худобою. Вічно лиш скиглив і молився, щоб його Бог беріг, то я його й послав з маршбатальйоном на фронт. Кажуть, нібито цей батальйон уцент розбили. Потім мені прислали якогось хитруна, і той нічого іншого не робив, лиш сидів у шинку і пив за мій рахунок. Цей був так-сяк стерпний, але в нього потіли ноги. Отож я і його відправив з маршбатальйоном. А сьогодні, під час проповіді, я нагледів одного мугиряку, який задля сміху розридався. Ось такого мені й потрібно. Прізвище його Швейк, а сидить у шістнадцятій. Хотів би я знати, за що його посадили і чи не можна було б мені якось цього типа звідтіль витягти.

Слідчий почав шукати по шухлядах документи по справі Швейка. Шукав, шукав, але, як завжди, не міг нічого знайти.

— Мабуть, вони у капітана Лінгардта, — сказав він нарешті. — Біс його знає, куди зникають усі ті акти! Можливо, я їх таки надіслав Лінгардтові. Зараз йому подзвоню. Алло, говорить надпоручник слідчий Берніс. Пане капітане, пробачте, чи не маєте ви там у себе паперів на якогось Швейка? Що кажете? Швейк мусить бути у мене? Дуже дивно... Кажете, я їх сам у вас забрав? Справді дивно. Сидить у шістнадцятій... Так, я знаю, пане капітане, що шістнадцята моя, але я гадав, що Швейкові папери валяються десь у вас. Просите таким тоном з вами не розмовляти? У вас, кажете, нічого не валяється? Алло... Алло...

Слідчий Берніс сів за стіл і обурено почав засуджувати непорядки у веденні слідства. Між ним і капітаном Лінгардтом уже довго точилася ворожнеча, і обидва в ній були дуже послідовні. Якщо акт, призначений Лінгардтові, потрапляв у руки Берніса, Берніс запроторював його так, що й чорти кінців не відшукали б. Лінгардт робив те саме з паперами Берніса. Так само зникали кудись і додатки до справ ¹.

(Швейкові папери знайшлися в архіві військового суду щойно після перевороту з таким висновком: «Збирався скинути маску лицемірства і прилюдно виступити проти особи нашого монарха і нашої держави». Документи запхнули у справу яко-

 ¹ Тридцять процентів людей, що сиділи у гарнізонній тюрмі, пробули там усю війну і жодного разу не були на допиті. (Прим. автора).

гось Йозефа Куделі. На конверті стояв хрестик, а під ним: «Виконано» і дата.)

— Нічого не вдієш. Швейк загубився, — сказав слідчий Берніс. — Накажу викликати його сюди, і якщо ні в чому не признається — випущу й звелю відвезти до тебе, а ти вже доведеш до кінця цю справу в полку.

Щойно фельдкурат пішов, слідчий Берніс наказав привести Швейка; але тому довелося чекати біля дверей, бо з управління поліції прийшла телефонограма, у якій повідомлялося, що затребуваний матеріал до обвинувачення №7267 (справа піхотинця Майкснера) прийнятий у канцелярію №1 за підписом капітана Лінгардта.

Швейк за той час оглядав кабінет слідчого. Не можна сказати, щоб його обстановка справляла дуже приємне враження, особливо фотографії, розвішані по стінах. Вони зображали різноманітні езекуції, вчинені армією в Галичині і в Сербії. Це були мистецькі знімки спалених хат і дерев, гілля яких згиналося під вагою повішених. Особливо гарною була фотографія з Сербії — повішена родина: маленький хлопчик, батько і мати. Двоє солдатів з багнетами охороняють дерево із страченими, а якийсь офіцер гордовито, як переможець, стоїть на передньому плані і курить сигарету. По другий бік, на задньому плані, видно польову кухню у розпалі роботи.

— Так як же нам бути, Швейку? — запитав слідчий Берніс, поклавши телефонограму до папки зі справою. — Що ви накоїли? Зізнаєтеся, чи, може, чекатимете, аж поки на вас буде складено обвинувальний акт? Так далі не піде. Не думайте, що ви перед якимось судом, де вас допитують цивільні телепні. У нас суд військовий, K. und K. Militärgericht¹. Врятувати вас від суворої і справедливої кари може тільки ваше цілковите признання.

Слідчий Берніс мав свій метод на випадок втрати матеріалів проти обвинуваченого, і тому можна було не дивуватися, коли результати такого слідства і допиту в кожному випадку дорівнювали нулю. І тоді слідчий Берніс вважав себе настільки прозорливим, що, коли не мав матеріалу проти обвинуваченого, не знав, у чому його обвинувачують і за що той сидить у гарнізоні, він уважно спостерігав поведінку і фізіономію допитуваного в'язня і на основі цього вигадував причину ув'язнення.

¹ Цісарсько-королівський військовий суд (нім).

Його прозорливість і знання людей були такі глибокі, що одного цигана, який потрапив зі свого полку в гарнізонну тюрму за крадіжку кількох дюжин білизни (він був підручним комірника на складі), Берніс обвинуватив у політичному злочині — мовляв, той десь у шинку говорив із вояками про створення самостійної національної держави з земель колишнього королівства Чеського і Словаччини під егідою короля-слов'янина.

— У нас є документи, — сказав він нещасному циганові, — і вам не залишається нічого іншого, як признатися, в якій кнайпі ви це говорили, з якого полку були солдати, що вас слухали, і коли це було.

Бідолашний циган вигадав і дату, і кнайпу, і з якого полку були його вигадані слухачі, а по дорозі з допиту до гарнізонної тюрми просто втік.

— Ви не хочете ні в чому признаватися? — спитав слідчий Берніс, бо Швейк мовчав, як пень. — Ви не хочете сказати, за що ви тут опинилися, за що вас посадили? Принаймні, ви могли б сказати це мені, поки я сам цього не сказав. Попереджаю ще раз, признайтеся. Це ж краще для вас, бо полегшить слідство і зменшить кару. Щодо цього, то у нас так само, як і в цивільних.

— Голóшу слухняно, — відізався Швейк добродушним голосом, — що я тут, у гарнізоні, як знайда.

— Що це значить?

— Голóшу слухняно, я це можу пояснити простісіньким способом. На нашій вулиці живе вугляр, у нього був зовсім не винний дворічний хлопчик. Одного разу хлопчик пішки забрів з Виноградів аж до Лібні*, сів на тротуарі, там його поліцай і надивав. Він завів хлопчика в комісаріат, де цю дворічну дитину і замкнули. Як бачите, хлопчик був зовсім не винний, проте його таки посадили. А якби він умів говорити, а хтось його запитав, за що він сидить, він однаково не міг би відповісти. І зо мною вийшло щось подібне. Я теж така знайдена дитина.

Пронизливий погляд слідчого ковзнув по Швейковій постаті, по обличчю і розбився об них. Усе Швейкове ество променіло такою байдужістю і невинністю, що Берніс почав роздратовано ходити по канцелярії, і хтозна, чим би все це скінчилося для Швейка, якби слідчий не пообіцяв послати його фельдкуратові. Нарешті, Берніс знову зупинився біля свого столу.

— Слухайте, — сказав він Швейкові, який байдуже роздивлявся навколо. — Тільки ще раз наверніться мені під руку — довго мене не забудете! Відведіть його!

Поки Швейка відводили назад у шістнадцяту, слідчий Берніс викликав до себе штабного наглядача Славіка.

— Аж до остаточного вирішення, — наказав він коротко, — Швейк надсилається в розпорядження пана фельдкурата Каца. Приготувати папери про звільнення і з двома конвойними відвести до пана фельдкурата.

— Чи накажете відвести його в кайданах, пане поручнику?

Слідчий грюкнув кулаком по столу.

— Дурбасе! Я ж вам ясно сказав, приготувати папери про звільнення.

І все, що назбиралося за день у душі слідчого — і капітан Лінгардт, і Швейк — вилилося бурхливою рікою на штабного наглядача і закінчилося словами:

— А тепер розумієте, що ви коронований осел?

Так треба було б називати лише королів та цісарів, але навіть звичайний штабний наглядач — голова некоронована — не був з цього вдоволений. Виходячи від слідчого, він копнув в'язня підмітайла, який прибирав у коридорі.

Щодо Швейка, то штабний наглядач вирішив, що той бодай одну ніч мусить переспати в гарнізоні, хай ще зазнає втіхи.

* * *

Ніч, відбута в гарнізонній тюрмі, завжди викликає приємні спогоди. Поруч шістнадцятої був карцер-одиночка, похмура діра, звідки і в цю ніч розлягалось виття замкненого в'язня, що йому фельдфебель Ржепа з наказу штабного наглядача Славіка ламав ребра за якусь дисциплінарну провину.

За якийсь час виття втихло, і в шістнадцятій стало чути тріскання знайдених в білизні вошей, які потрапили під нігті в'язнів.

Над дверима, в заглибленні стіни, стояла гасова лампа з дротяною запобіжною сіткою. Лампа кидала тьмяне світло і чаділа. Запах гасу змішувався з випарами людських немитих тіл і смородом параші. Після кожного користування параша відкривала свою гладінь і кидала нову хвилю смороду в шістнадцяту.

Недоброякісна їжа утруднювала процес травлення, і більшість

людей страждала від накопичення газів, які випускалися в нічну тишу. В'язні перегукувались один з одним тими сигналами під різні жарти.

У коридорах було чути рівні кроки вартових, час від часу в дверях відчинялося єдине віконце і в нього зазирали наглядач.

З середніх нар чулася тиха розповідь:

— Мене запхали сюди після невдалої втечі. Раніше я сидів у дванадцятій камері. Там ніби тримають тих, легших. Одного разу привели до нас сільського дядька. Він дістав чотирнадцять днів за те, що приймав до себе на нічліг вояків. Спочатку думали — це змова, але потім виявилось, що він робив це за гроші. Селянина мали посадити між найлегшими злочинцями, але там було вже повно, і він потрапив до нас. Якого тільки добра він не приніс з собою з дому, і чого тільки йому не напекли! Йому дозволили чомусь харчуватися власними продуктами у додаток до тюремної їжі. І курити дозволили. Приніс він із собою дві шинки, величезну хлібину, яйця, масло, сигарети, тютюн — одне слово, все, що душа забажає, і все це тримав у двох мішках. Цей дурило збирався сам усе те зжертвувати. Навіть не здогадався поділитися з нами, як робили інші, коли щось діставали. А коли ми почали у нього випрошувати, він, скупердяй нещасний, все ні та ні. Він, мовляв, сидітиме тут чотирнадцять днів і може зіпсувати собі шлунок тією капустою і гнилою картоплею, що нам дають на обід. Він обіцяв віддавати нам усю тюремну страву і тюремний хліб, бо вони, мовляв, його не цікавлять. Діліться, каже, поміж себе або міняйтеся по черзі. І, знаєте, такий був панський песик, що навіть не хотів сідати на парашу, а чекав другого дня, щоб на прогулянці зробити це у вбиральні. Це розпещене створіння принесло з собою навіть туалетний папір. Ми йому сказали, що нам плювати на ту його порцію, і терпіли день, другий, третій. Лапіга жер шинку, мастив хліб маслом, лупив яйця, словом жив як у Бога за пазухою. Курив сигарети і не хотів навіть дати комусь бодай раз затягтися. Вам, мовляв, заборонено курити, і коли б наглядач побачив це, то йому, мовляв, нагоріло б. Так ми терпіли три дні. А четвертого дня вночі з ним і порахувалися. Вранці скнара прокидається, — а я вам забув сказати, що він завжди вранці, вдень і ввечері перед тим, як напхатися, молився. Довго молився. Отже, й тепер помолівся і давай нишпорити у своїх мішках

під нарами. Мішки лежали на місці, але були сплющені і зморщені, як висушена слива. Бідолаха почав репетувати, що його обікрали, що там залишився тільки туалетний папір. Спочатку він думав, що ми жартуємо, просто все сховали кудись. І каже нам, та ще й так весело: «Гей, ви, баламути, ви ж однак мені все повернете, але ніде правди діти, вдалася вам ця штука».

Серед нас був один з Лібні, ось він і каже: «Знаєте що, дядьку, ви з головою накрийтеся рядном і рахуйте до десяти, а потім вигляньте і подивіться до тих своїх ранців». Скупердяй накрився, як слухняний хлопчина, і рахує: «Один, два, три...» А лібеньчанин йому знову: «Не так швидко, не так швидко, лічіть повільніше». А той під рядном і справді почав рахувати прокволом з перервами: «Один... два... три...» Як відрахував до десяти, зліз із нар, заглянув у мішки та як зарепетує: «Ісусе Христе, люди добрі! Таж вони порожні, як і були!» Треба було бачити його дурну піку! Ми всі мало не луснули зо сміху. А лібеньчанин каже: «Ану, спробуйте ще раз!» І хоч вірте, хоч ні — мурмило так з усього того отетерів, що спробував ще раз, але, знову не знайшовши у мішках нічого, крім клозетного паперу, почав садити в двері і горлати: «Мене обікрали, мене пограбували! Рятуйте! Відчиніть! Ради Бога, відчиніть!» У тій хвилині до камери злетілися охоронці, покликали штабного наглядача і фельдфебеля Ржепу. Ми всі в один голос кажемо, що він з глузду з'їхав. Вчора до пізньої ночі жер, аж поки все ум'яв. А той тільки плаче і безперестанку своє торочить: «Бодай крихти повинні б лишитися!» Почали наглядачі шукати крихти, але так і не знайшли, бо й ми ж не ликом шиті: те, що самі не зжерли, послали поштою на мотузці на другий поверх. Так нам нічого й не змогли довести, хоч той прицуцуватий йолоп без упину повторював: «Таж крихти повинні десь бути». Цілий день він нічого не жер, а приглядався, хто що їсть і чи не курить. А на другий день спочатку не торкався тюремної їжі. Але вже таки ввечері наминав собі на здоров'я і капусту, і гнилу картоплю, аж за вухами лящало. Тільки що не молився, як уперше, коли брався до шинки і яєць. Потім одному з нас поталанило дістати з волі тютюню, і ось тоді він уперше з нами заговорив, мовляв, дайте хоч разок затягнутися, але ми йому дідька лисого дали.

— А я все боявся, що ви йому врешті-решт таки дали покури-

ти, — сказав Швейк, — ви б цим зіпсували усе оповідання. Таке благородство буває лише в романах, але в гарнізонній тюрмі в тих умовах зробити це — означало б не мати в макітрі й ложки розуму.

— А ви його не висповідали потемки? — почувся чийсь голос.

— Ні, про це забули.

Розпочалися тихі дебати, чи варто було його на додаток ще й віддухопелити. Більшість була «за».

Розмови помалу вщухали. Арештанти засинали, шкреблися під пахвами, чухали груди, живіт — там, де в білизні найбільше водяться воші. Засинали, натягаючи завошивлені рядна на голову, щоб не заважало світло газової лампи.

О восьмій годині ранку Швейка викликали і наказали йти до канцелярії.

— З лівого боку біля дверей канцелярії є плювальниця, туди кидають недопалки, — повчав Швейка один із в'язнів. — А на другому поверсі ти теж ітимеш повз плювальницю. Замітають коридори аж о дев'ятій, отже, мабуть, і там дещо буде.

Але Швейк не виправдав їхні надії. У шістнадцяту він більше не повернувся. Дев'ятнадцять підштанків з приводу цього робили найрізноманітніші припущення.

Один веснянкуватий ополченець із найбуйнішою фантазією поширив версію, ніби Швейк застрелив свого капітана і його сьогодні повели на Мотольський плац на страту.

ШВЕЙК ДЕНЩИКОМ У ФЕЛЬДКУРАТА

I

І знову починається Швейкова одісея під почесним ескортом двох вояків з багнетами, які мали припровадити його до фельдкурата.

Конвоїри взаємно доповнювали один одного. Перший з них був сухорлявий довгань, другий — маленький і гладкий. Довгань кульгав на праву ногу, коротун — на ліву. Обидва служили в тилу, бо ще перед війною вони були цілком звільнені від військової служби.

Вони поважно йшли повз тротуар, інколи скоса позираючи на Швейка. Той ішов поміж ними і козиряв направо і наліво. Його цивільний одяг загубився на складі гарнізонної тюрми разом з військовим кашкетом, в якому він пішов до армії. Отож при звільненні з тюрми йому видали стару військову уніформу, власність якогось череваня, на цілу голову вищого за Швейка. У штани, в які він убрався, могли б увізти три Швейки. Не-

зчисленні складки від ніг і мало не до шиї, куди сягали штани, мимохоть збуджували подив перехожих. Величезний, полатаний на ліктях, брудний і заяложений кітель теліпався на ньому, як на городньому опудалі. Штани висіли на Швейкові, мов на клоуні в цирку. Військовий кашкет, який в гарнізонній тюрмі йому теж перемінили, з'їхав аж на вуха.

На посмішки глядачів Швейк відповідав лагідним усміхом і теплим поглядом своїх добрих очей.

Так ішли вони до Карліна, де мешкав фельдкурат.

Першим заговорив до Швейка маленький товстун. Вони саме були на Малій Страні під портиком.

— Ти звідкля? — спитав куценський товстун.

— З Праги.

— А не втечеш?

У розмову втрутився сухопарий довгань. Дивне явище: якщо маленькі товстуни звичайно бувають добродушними оптимістами, то худі довготелесі — переважно скептиками.

Тому довгий сказав маленькому:

— Звичайно, якби міг, то втік би.

— А на якого біса йому тікати? — озвався маленький. — Так чи так, він — на волі, з гарнізонної тюрми звільнений. Це я й несу ось тут, у пакеті, для фельдкурата.

— А що в ньому? — спитав довгань.

— Не знаю.

— Бачиш, не знаєш, а говориш...

Карлів міст вони пройшли мовчки. Але на Карловій вулиці товстун знову заговорив до Швейка:

— Ти не знаєш, нащо ми ведемо тебе до фельдкурата?

— На сповідь, — байдуже відповів Швейк, — завтра мене будуть вішати. Це завжди так робиться, і таку процедуру називають духовною розрадою.

— А за що тебе, так би мовити, теє... як ти кажеш? — обережно запитав довгань, тоді як товстун співчутливо поглянув на Швейка. Обидва були сільські ремісники і батьки родин.

— Не знаю, — відповів Швейк, добродушно усміхаючись. — Я нічого не знаю, мабуть, така вже доля.

— Либонь, тобі така нещаслива планида випала, — співчутливо, зі знанням справи зауважив маленький. — У нас в Ясенній біля Йозефова ще за пруської війни теж повісили одного.

Прийшли за ним, нічого йому не сказали і в Йозефові повісили.

— А по-моєму, — сказав скептично довготелесий, — так, ні сіло ні впало, не вішають. Мусить же бути якась причина, щоб усе це обґрунтувати.

— Коли нема війни, — зазначив Швейк, — це обґрунтовується, але під час війни хто зважатиме на якусь одну людину. Однаково, чи загине на фронті, чи вдома її повісять. Пішки чи за возом — один дідько.

— Послухай, а ти, бува, не пхав носа до тієї політики? — запитав довгань. З його тону видно було, що в нього прокидається симпатія до Швейка.

— А ще й до якої політики! — усміхнувся Швейк.

— А чи не будеш ти часом національний соціаліст?* — Тепер уже маленький товстун став обережний і втрутився в розмову. — А що нам до нього? — сказав він. — Дивіться, всюди повно людей, і всі витріщаються на нас. Коли б ми принаймні могли в якомусь під'їзді зняти багнети, щоб не так впадати в очі. Ти не втечеш? А то ми матимемо неприємності. Правда ж, Тоніку? — звернувся він до довганя. Той тихо промовив:

— Багнети можна було б зняти. Адже він наш.

Тонік пом'якшав, і його душу сповнило співчуття до Швейка.

Вони знайшли належний під'їзд, де зняли багнети, і товстун дозволив Швейкові іти поруч.

— Ти, може б, закурив, га? — запитав він. — А чи... — Він хотів спитати: «А чи дадуть тобі покурити перед тим, як повісять?» — але не докінчив речення, відчуваючи, що це було б нетактовно.

Вони закурили, і конвоїри почали розповідати Швейкові про свої родини у Кральове-Градеччині, про жінок, дітей, про клаптик нивки, про єдину корівчину.

— Пити хочеться, — сказав Швейк.

Довгань і малий презирнулися.

— Десь на один кухоль і ми пішли б, — сказав малий, відчуваючи, що довгань не проти. — Але кудись так, щоб не кидатися в очі.

— Ходімо в «Куклик», — запропонував Швейк, — гвинтівки можна лишити в кухні, шинкарем там Серабона, сокіл*, його можете не боятися. Там грає скрипка і гармонія, — вів далі він, — заходять туди і вуличні дівчата, й інші пристойні люди, які не мають права ходити до «репрезентяку»*.

Довгань ще раз презирнувся з малим і сказав:

— Ну, то й ходім туди, до Карліна ще далеко.

Дорогою Швейк розповідав їм різні анекдоти; вони прийшли в «Куклик» у доброму гуморі і все зробили так, як порадив Швейк. Гвинтівки сховали на кухні і зайшли до зали, де скрипка й гармонія наповнювали все приміщення звуками улюбленої пісні: «На Панкраці, де горбочок, там алея, як шнуручок...»

Якась дівчина сиділа на колінах у підтоптаного молодика з рівеньким проділом і співала хрипким голосом: «Я нагледів дівчиноньку, та у неї інший є».

За одним столиком спав п'яний сардинник. Час від часу він прокидався, грюкав кулаком об стіл і бурмотів: «Так не годиться!» І знову засинав. За більярдом під люстрою сиділо троє інших дівчат, що гукали якомусь залізничникові: «Кавалере, почастуйте нас вермутом!» Біля музикантів двоє сварилися, з'ясовуючи, чи зацапав учора патруль якусь Маржку, чи ні. Один казав, що бачив це на власні очі, а другий запевняв, що вона пішла спати з якимось вояком у готель «Вальшів».

Біля самих дверей сидів вояк з кількома цивільними і розповідав їм про своє поранення в Сербії. У нього була перев'язана рука і повні кишені сигарет, які він діставав від співбесідників. Він усе говорив, що не може більше пити, а один з цієї компанії, лисий дідок, безперестанку його заохочував:

— Та пийте, пийте, вояченьку, хтозна, чи ще колись зустрінемося. Замовити для вас якусь пісню? Ви любите «Сирітку»?

Це була улюблена пісня лисого дідка, і коли за хвилину скрипка з гармонією заквилила її, очі старого наповнилися слізьми, і він завів розбитим голосом:

Як порозумніла,
до мами просилась,
до мами просилась...

Від сусіднього стола хтось гукнув:

— Та годі ж бо! Хай йому грець. Заткніться вже з тою вашою «Сиріткою».

І в пику старому за ворожим столом почали співати:

Розлука, розлука,
А в серці розпука...

— Франто! — покликали вони пораненого вояка, заглушивши «Сирітку» і доспівавши «Розлуку». — Кинь ти вже їх до бісового батька й ходи до нас. Плюнь на них і тягни сюди сигарети. Годі тобі розважати овечок божих.

Швейк зі своїми конвоїрами з цікавістю дивилися на ту сцену.

Швейк — він часто бував тут до війни — поринув у спогади, як налітав сюди, бувало, з облавою комісар поліції Драшнер, як його боялися повії, але все ж таки складали про нього пісень, де все було навпаки. Якось вони навіть хором заспівали:

За Драшнера-пана
Пригодонька сталась,
Марженка упилась,
Його не боялась.

У ту мить несподівано увійшов Драшнер в супроводі свого почту, страшний і немилосердний. Всі сполошилися, як куріпки від пострілу. Цивільні агенти зігнали всіх до купи, і Швейк теж опинився у цій компанії: бо на свою біду запитав комісара Драшнера, коли той зажадав від нього посвідчення особи: «А чи маєте ви на це дозвіл управління поліції?»

Швейк пригадав також одного поета, який висиджував тут під дзеркалом і під невгамовну метушню та звуки гармонії писав віршики, й тут же, у «Куклику», читав їх вуличним дівчатам.

Швейкові конвоїри, навпаки, ніяких спогадів не мали. Для них це було щось зовсім нове, і це нове починало їм подобатися. Першим оговтався маленький товстун, бо такі люди не тільки оптимісти, а мають нахил і до епікурейства. Довгань ще якусь хвилину боровся сам з собою, але, позбувшись свого скептицизму, поволі втрачав також і свою стриманість та розсудливість.

— Я потанцюю, — вирішив він після п'ятого кухля пива, побачивши, як пари танцюють «шлапака».

Товстун цілком віддався радощам життя. Біля нього сиділа якась дівчина і верзла непристойності, а у нього від її слів очі так і вигравали.

Швейк пив. Довгань, натанцювавшись, повернувся зі своєю

партнеркою до столу. Потім усі вони співали, танцювали, безперестанку пили і попліскували своїх приятельок. У тій атмосфері продажної любові, нікотину і алкоголю все мовби керувалося старим гаслом: «Після нас — хоч потоп».

Пополудні до них підсів якийсь вояка і запропонував зробити за п'ятірку флегмону або зараження крові. Шприц, мовляв, при ньому, і він може впорснути їм в руку або ногу гас¹. Після того будуть, каже, лежати щонайменше зо два місяці, а якщо змочуватимуть рану слиною, то, можливо, і з півроку, а тоді їх змушені будуть зовсім відпустити з військової служби.

Довгань, який зовсім утратив душевну рівновагу, домовився з вояком, і той в убіральні впорснув йому гас у ногу.

Коли почало вже добре вечоріти, Швейк запропонував вирушати в путь до фельдкурата. Але маленький товстун, хоч уже ледве ворухив язиком, почав умовляти Швейка залишитися ще. Та й довгань був тієї думки, що фельдкурат може почекати. Проте Швейкові вже набридло в «Куклику», і він став погрожувати, що піде сам. Врешті пішли, але Швейк пообіцяв, що по дорозі вони заглянуть іще куди-небудь.

Вони зайшли до маленької кав'ярні за «Флоренцією», де товстун продав свій срібний годинник на подальші веселощі. Звідтіля вже Швейк вів їх попід руки. Це йому коштувало великих зусиль. Ноги у конвоїрів увесь час підламувалися, і їм хотілося ще кудись завітати. Маленький товстун мало не загубив пакета для фельдкурата, і Швейкові довелося той пакет нести самому. Коли по дорозі їм зустрічалися офіцер або якийсь старшина, Швейк мусив попереджати своїх конвоїрів. Надлюдськими зусиллями і з великою напругою Швейкові нарешті вдалося притягти їх до будинку на Королівській вулиці, де жив фельдкурат.

Швейк сам настроїв конвоїрам багнети на гвинтівки і стусаном під ребра примусив супроводити себе.

На другому поверсі, де на дверях квартири висіла візитна картка: «Отто Кац — фельдкурат», їм відчинив якийсь вояк. З кімнати лунали голоси та дзенькіт пляшок і склянок.

¹ Цей засіб потрапити в лікарню був цілком випробуваний. Але сморід гасу залишається в пухлині і зраджує. Бензин кращий, бо швидше випаровується. Пізніше впорскували ефір з бензином, а ще пізніше досягли інших удосконалень. (Прим. автора).

— Wir... melden... gehorsam... Herr... Feldkurat, — через силу промовив довгань, козиряючи воякові,— ein... Paket... und ein Mann gebracht ¹.

— Залізайте, — сказав вояка, — де ж це ви так набралися? Пан фельдкурат, нівроку, теж... — Вояка сплюнув.

Він пішов з пакетом. Прибулі довго чекали в передпокої, поки двері нарешті відчинилися і ввійшов, точніше, не ввійшов, а влетів фельдкурат. Він був у самій лише жилетці і в руці тримав сигару.

— То ви вже тут? — сказав він Швейкові. — Оце вас привели? Е-е, нема у вас сірників?

— Голóшу слухняно, пане фельдкурат, нема.

— Е-е, а чому ж у вас нема сірників? Кожен солдат повинен мати сірники, щоб закурити. Солдат, який не має сірників, він... Що він?

— Він, голóшу слухняно, без сірників, — відповів Швейк.

— Дуже правильно, він без сірників і не може нікому подати вогню. Це по-перше, а тепер по-друге. Ноги у вас не смердять?

— Голóшу слухняно, не смердять.

— Так. Це по-друге. А тепер — по-третє. П'єте горілку?

— Голóшу слухняно, горілки не п'ю, тільки ром.

— Добре, гляньте лишень на цього вояку. Я позичив його на сьогодні у старшого лейтенанта Фельдгубера, це його денщик. А він нічого не п'є, не...неп...питуший, аб...абстинент, і тому почалалає з маршовою ротою на фронт, бо... бо... та-такої людини мені не треба. Це не денщик, а корова. Та теж п'є лише воду і мукє, як віл.

— Т-ти, непитуший! — звернувся він до вояка. — І як же тобі не с-сором, йолопе. За це б тобі заїхати пару разів у вухо!

Фельдкурат раптом звернув увагу на конвоїрів Швейка. Вони, попри намагання стояти рівно, хилиталися, марно спираючись на свої гвинтівки.

— Ви п'я... п-п'яні! — сказав фельдкурат. — Ви набралися під час служби, і за це я звелю вас п-посадити. Швейку, заберіть у них гвинтівки, відведіть на кухню і стережіть, аж поки прийде патруль їх забрати. Я зараз протел-ле-ф-ф-фоную до казарми.

Таким чином, слова Наполеона «На війні ситуація міняється

¹ Доповідаю... покiрно... пане... фельдкурат... один... пакет... і одного чоловіка доставлено (нім.).

кожної хвилини» знайшли тут своє цілковите підтвердження. Вранці вони вели Швейка під багнетами і боялися, щоб він не втік, потім Швейк вів конвоїрів, а врешті — уже сам їх і стеріг.

Вони не усвідомлювали собі цієї зміни, аж поки, сидячи в кухні, не побачили біля дверей Швейка з гвинтівкою і багнетом.

— Я б чогось випив! — зітхнув маленький оптиміст, тоді як на довганя знову найшов приступ скептицизму і він сказав, що все це підла зрада. Довгань почав голосно обвинувачувати Швейка. Це він, мовляв, наштовхнув їх на таке неподобство. Обіцяв, буцімто завтра його повісять, а тепер з усього видно, що вся та історія зі сповіддю й вішанням — тільки жарти.

Швейк відмовчувався і походжав біля дверей.

— Ну й дурні ж ми, — бідкався довгань.

Швейк, вислухавши всі обвинувачення, наприкінці заявив:

— Тепер ви принаймні бачите, що військова служба вам не мед. Я виконую свій обов'язок. Я так само вклепався в цю історію, як і ви, але, як кажуть, мені усміхнулося щастя.

— Я б таки чогось випив, — розпачливо повторював оптиміст. Довгань підвівся і непевним кроком попрямував до дверей.

— Пустити нас додому, — сказав він Швейкові, — не дурій, колего!

— Три кроки від мене! — відповів Швейк. — Я вас мушу стерігти. Ми тепер не знайомі.

У дверях з'явився фельдкурат:

— Я... я ніяк не можу додзвонитися до тих казарм. Ідіть додому і запам'ятайте собі, що на... напиватися при виконанні службових обов'язків — заборонено. Марш звідси!

Треба віддати належне фельдкуратові: у казарми він не дзвонив, бо не мав телефону, а просто говорив у настільну електричну лампу.

II

Уже третій день Швейк служив денщиком у фельдкурата Отто Каца, і за цей час бачив його лише один раз. Третього дня з'явився денщик поручника Гельміха і сказав Швейкові, щоб той прийшов до них забрати фельдкурата.

Дорогою денщик розповів Швейкові, нібито фельдкурат посварився з поручником, розбив піаніно і тепер п'яний, як ніч, і не хоче йти додому. Поручник Гельміх, теж п'яний, викинув фельдкурата в коридор, і той сидить під дверима на підлозі і куняє.

Прибувши на місце, Швейк струснув фельдкурата за плечі, а коли той замурмотів і розплющив очі, Швейк козирнув і сказав:

— Голошу слухняно, пане фельдкурат, я прийшов.

— А що вам тут треба?

— Голошу слухняно, пане фельдкурат, я дістав наказ забрати вас звідсіля.

— Ви дістали наказ забрати мене? А куди ж ми підемо?

— До вас на квартиру, пане фельдкурат.

— А нащо ж мені йти до себе на квартиру, хіба я не у своїй квартирі?

— Голошу слухняно, пане фельдкурат, ви в коридорі чужого дому.

— А-а як я сюди потрапив?

— Голошу слухняно, ви були в гостях.

— В г-г-гостях. Я н-не був. Це ви п-пом-миляєтеся.

Швейк підняв фельдкурата і припер його до стіни. Фельдкурат хитався з боку на бік, падав на нього і при цьому застерігав:

— Я впаду! Впаду, — твердив він знову, дурнувато посміхаючись.

Нарешті Швейкові вдалося причавити фельдкурата до стіни, і той у новій позі знову почав дрімати.

Швейк розбудив його.

— Що вам потрібно? — запитав фельдкурат, зробивши марну спробу зсунутися по стіні і сісти на підлозі. — Хто ви такий?

— Голошу слухняно, — відповів Швейк, притискаючи фельдкурата до стіни, — я ваш денщик, пане фельдкурат.

— У мене немає ніякого денщика, — через силу промимрив фельдкурат і зробив нову спробу звалитися на Швейка. — Я не фельдкурат, я свиня, — признався він зі щирістю пияка, — пустіть мене, пане, я вас не знаю.

Недовга боротьба скінчилася цілковитою Швейковою перемогою. Швейк скористався цією перемогою і стягнув фельдкурата зі сходів до під'їзду, де той знову почав опиратися, щоб його не витягли на вулицю. — Я вас, пане, не знаю, — невпинно торочив, борюкаючись зі Швейком, фельдкурат. — Ви знаєте Отто Каца? Це я. Я був у архієпископа, — вигукував він, тримаючись за двері під'їзду. — Мною цікавиться Ватикан, розумієте?

Швейк відкинув «Голошу слухняно» і заговорив з фельдкуратом інтимним тоном:

— Пустити двері, кажу, бо як трісну тебе по тих лапах. Ходім додому та й баста. Мовчати!

Фельдкурат відпустив двері і звалився на Швейка.

— Так, ходім кудись, але до Шугів я не піду, там я винен.

Швейк випхав його з під'їзду і, шарпаючи, поволік тротуаром.

— Що це за пан такий? — спитав хтось із зустрічних.

— Це мій брат, — відповів Швейк, — дістав відпустку і приїхав відвідати мене. Отож на radoшах упився, бо не думав, що застане мене живого.

Почувши останні слова, фельдкурат промугикав якийсь мотив з оперети, якої ніхто б не пізнав, і почав чіплятися до перехожих:

— Хто з вас мертвий, хай з'явиться до корпусного командування протягом трьох днів, щоб його труп можна було покропити святою водою... — І вмовк, намагаючись заритися носом у тротуар. Швейк ухопив його під руку і поволік додому.

Витягнувши голову, волочачи ногами, фельдкурат перебирав ними, як кицька з переламаним хребтом, і мугикав: — *Dominus vobiscum, et cum spiritu tuo. Dominus vobiscum*¹.

На стоянці візників Швейк посадив фельдкурата біля муру, а сам пішов торгуватися з ними. Один з візників заявив, що він цього пана дуже добре знає, бо раз уже його возив і більше не повезе.

— Обригав мені геть усе і не заплатив навіть за проїзд. Я його возив щось години зо дві, поки знайшов, де він живе. Потім я тричі приходив по гроші, і лише тиждень тому він дав мені за все п'ять крон.

Після довгих умовлянь один з візників погодився їх везти.

Швейк повернувся до фельдкурата. Той спав, і хтось тим часом зняв у нього з голови і забрав чорний котелок (фельдкурат зазвичай ходив у цивільному).

Швейк збудив свого хазяїна і з допомогою візника посадив його в карету. Тут фельдкурата охопила цілковита апатія. Швейк здався йому полковником Юстом з 75 піхотного полку, і він кілька разів повторив:

— Не гнівайся, друже, що я тикаю тобі, я свиня!

Одну мить здавалося, що туркотіння карети по бруківці витверезує його. Він сів рівно і заспівав якийсь уривок з невідомої пісні. Можливо, це була його імпровізація.

Він мене, гей, в ті дні щасливі,
На коліна брав колись,

¹ Господь з вами і з духом твоїм, Господь з вами (лат.).

В Меркліні тоді жили ми,
Біля Домажлиць.

За хвилину однак йому знову світ замакітрився, і, звернувшись до Швейка, він спитав, примруживши одне око: — Як ся маєте, шановна пані? Виїжджаєте кудись на дачу? — В очах у нього двоїлося, і після короткої паузи він знову докинув: — Зволите мати дорослого сина? — І при цьому вказав пальцем на Швейка.

— Сядеш ти каменем, чи ні? — визвірівся на нього Швейк, коли фельдкурат спробував вилізти з ногами на сидіння. — Думаєш, я тебе не навчу порядку?

Фельдкурат затих і маленькими свинячими очицями почав дивитися з вікна карети на вулицю, ніяк не розуміючи, що, власне, з ним діється.

А далі, вже зовсім збаранівши, звернувся до Швейка і тужливо сказав:

— Пані, дайте мені перший клас, — і зробив спробу спустити штани.

— Зараз же застебнися, свинюко, — гаркнув Швейк. — Тебе вже знають усі візники, ти вже раз обригав усю карету, а тепер ще й таке вигadaв. Не думай, що тобі знову вдасться не заплатити, як минулого разу.

Фельдкурат меланхолійно підпер голову долонею і почав співати: «Вже мене ніхто не любить...» Але зразу ж урвав свій спів і проказав: «Entschuldigen Sie, lieber Kamerad, Sie sind ein Trottel! Ich kann singen, was ich will»¹.

Потім він зібрався, мабуть, засвистіти якусь мелодію, але замість цього з його губ зринуло таке розкотисте «Тпрррр!», що карета зупинилася.

Коли з наказу Швейка вони поїхали далі, фельдкурат почав замість сигарети розпалювати мундштук.

— Не горить, — промовив він розпачливо, вичиркавши коробочку сірників. — Це ви на них дмухаєте.

Але зараз же з'їхав на інше і засміявся:

— Ну й комедія! Ми в трамваї самі. Авжеж, друзяко? — Тут він почав нишпорити по кишенях.

¹ Пробачте, любий друже, ви дурень, я можу співати, що хочу (нім.).

— Я загубив квиток, — вигукнув він. — Зупиніть! Цей квиток треба знайти!

Та врешті безнадійно махнув рукою.

— Хай ідуть... — І почав мурмотіти: — У більшості випадків... так, у порядку... У всіх випадках... Ви помиляєтеся... Другий поверх? Це відмовка... Йдеться не про мене, а про вас, вельможна пані... Платити... брав чорну каву...

Уже в напівсні посварився з якимсь уявлюваним ворогом, який будімото заперечує його право сидіти в ресторані біля вікна. Потім карета здалася йому поїздом, і, вихилившись з вікна, він загукав на всю вулицю по-чеськи і по-німецьки:

— Німбург, пересадка!

Швейк притяг його до себе, і фельдкурат, забувши про поїзд, почав імітувати різні звірячі голоси. Найдовше він імітував півня, і його «кукуруіку» переможно лунало з карети.

Взагалі якийсь час фельдкурат був дуже рухливий, непосидючий і намагався вистрибнути на брук, обзиваючи хуліганями людей, яких минала карета. Пізніше він викинув через вікно носовичка і заволав, щоб карета зупинилася, бо він, мовляв, загубив багаж. Потім почав оповідати:

— В Будейовицях був один барабанник. Оженився, а за рік помер, — і зненацька зареготав. — Смішний анекдот? Еге ж?

Швейк увесь час поводився з фельдкуратом безоглядно строго. За найменшої спроби фельдкурата щось устругнути, наприклад, випасти з карети або зламати сидіння, Швейк раз у раз бехкав його попід ребра, і фельдкурат сприймав це надзвичайно байдуже. Лиш один раз він зробив спробу збунтуватися і вискочити з карети, заявивши, що далі не поїде, мовляв, знає: замість Будейовиць вони їдуть до Подмоклі. Швейк моментально і повністю ліквідував бунт і змусив фельдкурата повернутися до попереднього положення на сидінні, пильнуючи, щоб він не заснув. Найделікатніші слова, яких він ужив при цьому, були: «Не спи, здохлятино!» На фельдкурата раптом найшов напад меланхолії: він почав плакати, випитуючи в Швейка, чи була в нього мама.

— Я, люди добрі, самотній на цьому світі, — кричав він з карети. — Приголубте мене!

— Не роби мені сорому, — картав його Швейк. — Перестань, а то всі побачать, що ти вмазаний.

— Я нічого не пив, друже, — відповів фельдкурат. — Я цілком тверезий.

Нараз він підвівся й козирнув:

— Ich melde gehorsam, Herr Oberst, ich bin besoffen ¹. Я порочаю, — торочив разів з десять поспіль зі щирим розпачем.

І, звертаючись до Швейка, заскиглив:

— Викиньте мене з машини. Нащо ви мене з собою везете?

Врешті сів і замурмотів:

— Навколо місяця робляться кола. Ви, пане капітане, вірите в безсмертя душі? А кінь може попасти на небо?

Далі почав голосно сміятися, але за хвилину посмутнів і, апатично дивлячись на Швейка, промовив:

— Пробачте, пане, я вас уже десь бачив. Чи не були ви часом у Відні? Я пам'ятаю вас із семінарії.

Хвилину він розважався тим, що почав декламувати латинські вірші:

— *Aurea prima sata est aetas, quae vindice nullo**.

— Далі ніяк не втну, — признався фельдкурат. — Викиньте мене на вулицю. Чому ж ви не хочете мене викинути? Я нічого собі не заподію. Просто хочу зарити носом, — заявив він рішучим тоном. — Пане, — заблагав він далі, — дорогий друже, вріжте мені запотиличник.

— Один чи декілька? — запитав Швейк.

— Два.

— Натє...

Фельдкурат у голос рахував одержані потиличники і при цьому радісно посміхався:

— Це дуже добре впливає на шлунок — поліпшує травлення. Дайте мені разочок ще й по морді.

— Сердечно дякую, — вигукнув він, коли Швейк поспішив виконати і це його прохання, — я цілком задоволений. Розірвіть мені, будь ласка, жилетку.

Він висловлював найрізноманітніші бажання. Хотів, щоб Швейк звихнув йому ногу, трохи придушив, обстриг нігті і вирвав передні зуби. Потім прагнув мучеництва, домагаючись, щоб Швейк відірвав йому голову і в мішку кинув її у Влтаву.

— Мені б дуже личили зірки навколо голови, — захоплювався він. — Потрібно було б так із десяток.

¹ Голошу слухняно, пане полковнику, я п'яний (нім.).

Потім заговорив про верхогони, швидко перейшов на балет, та на ньому він теж недовго затримався.

— Ви танцюєте чардаш? — запитав він Швейка. — Вмієте «Танець ведмедя», — ось так... — Він хотів підстрибнути і впав на Швейка. Той відбоксував його як слід і поклав на сидіння.

— Мені чогось хочеться, — кричав фельдкурат, — але не знаю чого. Ви не знаєте, чого мені хочеться? — Він безнадійно похнюпився, потім серйозно сказав: — А що мені до того, чого я хочу? І вам, пане, до цього немає діла. Я вас не знаю! Як ви смієте дивитися на мене? Вмієте фехтувати?

На хвилину він став войовничий і зробив спробу скинути Швейка з сидіння.

Потім, коли Швейк його заспокоїв, безцеремонно давши відчути свою фізичну перевагу, фельдкурат запитав:

— Сьогодні понеділок чи п'ятниця?

Він захотів також дізнатися, що зараз: грудень чи червень, і взагалі проявляв хист ставити найрізноманітніші запитання:

— Ви одружені!? Любите горгонзолу*? У вас дома є блощиці? Як вам живеться? Ваш песик хворів на чумку?

Потім зробився щирий. Розповів, що винен за кавалерійські чоботи, нагай і сідло, що хворів на збура і лікував його марганцівкою.

— Ні про що інше не було часу й подумати, — гикаючи, сказав він. — Можливо, це здається вам досить неприємним, але скажіть — гик! гик! — що мені робити? Гик! Ви мусите мені пробачити. Термосом, — вів далі фельдкурат, забувши, про що говорив перед тим, — називається така посудина, яка зберігає напої та їжу в первісній температурі. Як на вашу думку, яка грачесніша? «Фербель» чи «двадцять одно»?

— Я таки десь бачив тебе, — вигукнув він, намагаючись обійняти Швейка і поцілувати його заслиненими губами. — Ми ж разом ходили до школи. Ти, друже! — ніжно промовив він і почав гладити свою ногу. — Як ти виріс з того часу, відколи я тебе не бачив. Радість від зустрічі з тобою компенсує всі мої страждання.

Нарешті його опанував поетичний настрій, і він заговорив про повернення до сонячного світанку щасливих створінь і гарячих сердець. Потім упав навколішки і почав молитися «Богородице Діво», причому реготав на весь голос.

Коли вони приїхали, його дуже важко було забрати з карети.

— Ми ще не приїхали, — репетував він. — Допоможіть! Мене викрадають! Хочу їхати далі! — Його буквально витягли з карети, як вареного слимака з мушлі. На мить здавалося, що його розірвуть, бо він вчепився ногами за сидіння. При цьому фельдкурат голосно реготав, гадаючи, що обдурив їх.

— Ви мене розірвете, панове!

Потім його проволокли нагору сходами у квартиру і кинули, як мішок, на отоманку. Тут він заявив, що не буде платити за автомобіль, бо не замовляв його. Понад чверть години Швейк і візник мучилися, поки втовкмачили йому, що це була карета.

Але фельдкурат протестував, запевняючи, що їздить лише фіакрами.

— Ви мене хочете обшахрати, — заявив він, значливо підморгуючи Швейкові і візникові. — Ми ж ішли пішки.

Потім у нападі великодушності кинув гаманець візникові:

— Бери все! Ich kann bezahlen!¹ Я не трушуся над крейцаром.

Справедливіше було б сказати, що він не труситься над 36 крейцарами, бо в гаманці більше й не було. На щастя, візник ретельно обшукав його, згадуючи при цьому слово «мордобій».

— Як хочеш, можеш ударити, — відповідав фельдкурат, — ти гадаєш, я не витримаю? Я витримаю п'ять твоїх ляпасів.

У фельдкуратовій камізельці візник знайшов п'ятірку і пішов, проклинаючи свою долю і фельдкурата, який забрав у нього стільки часу і позбавив до того ж заробітку.

Фельдкурат засинав дуже повільно, в голові в нього снувалися якісь плани. Він одразу ж хотів робити все: і грати на фортепіано, і вчитися танцювати, і засмажити собі рибки.

Потім пообіцяв одружити Швейка зі своєю сестрою, хоч її у нього й не було. А ще потім зажадав, щоб його віднесли на ліжко, і нарешті заснув, виявивши бажання, щоб у ньому визнали людину — істоту, рівноцінну свині.

¹ Я спроможний заплатити! (Нім.).

III

Увійшовши вранці до кімнати фельдкурата, Швейк побачив його на отоманці. Той лежав і напружено міркував, хто б це міг його так облили, що він аж приклеївся штанами до шкіряної отоманки.

— Голошу слухняно, пане фельдкурат, — сказав Швейк, — це ви вночі...

І кількома словами пояснив йому, як страшенно він помиляється, коли думає, що його облили. Фельдкуратові аж голова тріщала, він був у дуже пригніченому настрої.

— Не можу пригадати, — сказав він, — як я попав з ліжка сюди на отоманку.

— А ви на ліжку й не були, вас одразу ж по приїзді поклали на отоманку. Далі відтягти вже не змогли.

— А що я викомарював? І взагалі, я викомарював щось? Хіба, боронь Боже, я був п'яний?

— Як ніч, — відповів Швейк, — до нестями, пане фельдкурат.

Був у вас маленький перепій, білочка. Думаю, вам стане краще, коли переодягнетесь і вмиєтесь.

— Я почуваюся так, наче мене хто змолотив, — поскаржився фельдкурат. — До того ж, пити хочеться. Я не бився, бува, з кимось учора?

— До цього не дійшло, пане фельдкурат. А сьогоднішня справа — це наслідок учорашньої. З цього людина не так швидко викараскується. Я знав одного столяра, то він уперше впився під Новий 1910 рік, а першого січня вранці мав таку спрагу і так погано почувався, що змушений був купити собі оселедця і знову напиться, і так робить тепер щодня протягом чотирьох років. І нема йому рятунку, бо завжди по суботах накуповує собі оселедців на цілий тиждень. Це вже така карусель, як казав один фельдфебель з 91-го полку.

З похмілля фельдкурат поринув у меланхолійні роздумування, викликані депресією. Якби в цю хвилину хтось його почув, то подумав би, що слухає лекцію д-ра Олександра Батека* на тему: «Оголосімо війну не на життя, а на смерть демонові алкоголю, який вбиває найкращих людей», або що читає його книгу «Сто етичних іскор».

Правда, висловлювання фельдкурата мали трохи інший зміст.

— Якби я ото, — міркував він, — пив якісь благородні напої, як, наприклад, арак, мараскін, коньяк, але ж я вчора дудлив саму ялівцівку. Дивуюся, як я міг її пити? Вона ж гидотна на смак. Хоча б це була принаймні вишнівка. Навигадують люди різне свинство та й п'ють його, як воду. Адже ялівцівка не смачна, не має жодного кольору, тільки в горлі пече. Якби це була бодай справжня ялівцівка, яку я пив одного разу в Моравії. Але ж ця вчорашня була з деревного спирту і олії. Погляньте лишень, як мені відригується. Горілка — це отрута, — констатував він. — Вона повинна бути чиста, справжня, і в жодному разі не виготовлена на єврейських фабриках холодним способом. Так само, як і ром. Добрий ром — рідкість. Коли б тут була справжня горіхівка, — він зітхнув, — вона б мені направила шлунок. Така горіхівка, як у капітана Шнабля в Брусті.

Фельдкурат почав вивертати переділки в гаманці.

— У мене є всього-на-всього 36 крейцарів. А що, якби продати цю отоманку, — міркував він, — як ви гадаєте? Чи знайдеться купець на неї? Домовласникові скажу, що я її позичив, або що

хтось її в нас украв. Ні, отоманку я залишу. Я краще пошлю вас до пана капітана Шнабля — позичити мені сто крон. Він передчора виграв у карти. Якщо вам там не пощастить, — підете у Вршовіци, в казарми до поручника Маллера. Як і там не роздобудете, — підете на Градчани* до капітана Фішера. Скажете йому, що я мушу заплатити за фураж для коней, а гроші пропив. А якщо й там нічого не дістанете, закладемо фортеп'яно. Хай буде що буде. Я вам напишу для всіх по кілька рядків. Якщо відмовлятимуть — не відступайтеся. Скажете, що я дуже потребую, що зовсім без грошей. Видумуйте, що хочете, але не повертайтеся з порожніми руками, бо відправлю вас на фронт. Спитайте капітана Шнабля, де він купує свою горіхівку, і купіть дві пляшки.

Швейк чудово впорався з дорученням. Його щира наївність і чесне обличчя змушували вірити всьому, що він казав.

Швейк визнав доцільним і капітанові Шнаблю, і капітанові Фішеру, і поручникові Маллеру не говорити про те, що фельдкурат мусить заплатити за фураж для коней, а підкріпив його прохання заявою, що фельдкуратові, мовляв, необхідно платити аліменти.

Гроші він одержав усюди.

Коли Швейк з честю повернувся зі свого походу і показав 300 крон, фельдкурат, який тим часом уже вмився і переодягся, був дуже здивований.

— Я взяв усе за одним рипом, — сказав Швейк, — щоб нам завтра або післязавтра не довелося знову турбуватися про гроші. Все йшло добре, але перед капітаном Шнаблем я таки мусив упасти навколішки. Це якась потвора! Але коли я сказав йому, що нам треба платити аліменти...

— Аліменти? — перелякано повторив фельдкурат.

— Ну, так, аліменти, пане фельдкурат, відступне дівчатам. Ви ж сказали, аби я щось вигадав, а мені нічого іншого на думку не спало. У нас один швець платив аліменти відразу п'ятьом дівчатам. Вже й не знав, бідолаха, що робити, і теж позичав для цієї справи гроші. І увявіть собі, кожний охоче співчував йому, що він справді у важкому становищі. Розпитували мене, що це за дівчина. Я сказав, буцімто дуже гарна і їй немає ще п'ятнадцяти років. Розпитували її адресу.

— Ну й гарно ж ви це поладнали, Швейку, — зітхнув фельд-

курат і почав ходити по кімнаті. — Знову компрометація! — сказав він, хапаючись за голову. — А тут ще й голова болить.

— Я дав їм адресу однієї старенької глухої пані на нашій вулиці, — пояснював Швейк. — Я хотів облаштувати справу ґрунтовно, бо наказ — є наказ. Не міг же я повернутися голіруч, довелося щось трохи й вигадати. До речі, у передпокої чекають на фортеп'яно. Я їх привів, щоб вони забрали його в ломбард, пане фельдкурат. Буде непогано, коли ми його сплавимо. І місце звільниться, і більше грошей нагребемо. Хоч на якийсь час матимемо святий спокій. А якщо домовласник розпитуватиме, що ми хочемо робити з фортеп'яно, я скажу, що в ньому полопалися струни і ми відсилаємо його на фабрику у ремонт. Двірничці я так і сказав, хай не дивується, коли фортеп'яно будуть виносити і вантажити на підводу. Є в мене купець і на отоманку. Це один мій знайомий торгівець старими меблями. Він прийде до нас по обіді. Тепер ціни на шкіряні отоманки пішли вгору.

— Більше ви нічого не накоїли, Швейку? — спитав фельдкурат з розпачливим виразом обличчя, постійно стискаючи голову в долонях.

— Голошу слухняно, пане фельдкурат, я замість двох пляшок горіхівки, що її купує пан капітан Шнабль, приніс п'ять, аби в нас був якийсь запас і ми мали що пити. Можуть уже ті люди забрати фортеп'яно? А то ж ломбард перед носом зачиняє.

Фельдкурат безнадійно махнув рукою, і за хвилину фортеп'яно вже вантажили на візок.

Повернувшись з ломбарду, Швейк застав фельдкурата перед розкоркованою пляшкою горіхівки. Той сидів і лаявся, чому на обід йому подали недосмажений шницель. Фельдкурат знову був у своїй стихії. Він заявив Швейкові, що від завтрашнього дня починає нове життя. Пити алкоголь, це, мовляв, грубий матеріалізм, а треба вести життя духовне.

Він розводив цю філософію щось із півгодини. Коли вже була відкоркована і третя пляшка, прийшов торгівець старими меблями, і фельдкурат за безцінь продав йому отоманку, запрошуючи торгівця залишитися побесідувати, і був дуже невдоволений, коли той відмовився, вибачаючись, йому, мовляв, ще треба купувати нічний столик.

— Шкода, що в мене нема такого, — розчаровано сказав фельдкурат. — Людина неспроможна передбачити все заздалегідь.

Коли торгівець старими меблями пішов, фельдкурат пустився в дружню розмову зі Швейком і розпив з ним нову пляшку. Частина цієї бесіди присвячувалася особистому ставленню фельдкурата до жінок і до карт.

Сиділи довго. Вже й вечір застав Швейка і фельдкурата за дружньою бесідою.

Але вночі відносини змінилися. Фельдкурат повернувся до свого вчорашнього стану, переплутав Швейка з кимсь іншим і казав йому:

— В жодному випадку не йдіть. Пам'ятаєте того рудого кадета з обозу?

Ця ідилія тривала, аж поки Швейк не сказав фельдкуратові:

— Буде з мене! Тепер лізь у ліжко і хропи! Ясно?

— Лізу, голубе, лізу, чому ж не лізти, — белькотів фельдкурат.

— Пам'ятаєш, як ми ходили до п'ятого класу і я за тебе писав роботи з грецької мови? У вас вілла на Збраславі*, і туди можна їздити пароплавом по Влтаві. Ви знаєте, що таке Влтава?

Швейк присилував його скинути черевики і роздягтися. Фельдкурат послухався, висловлюючи свій протест перед якимись уявлюваними особами.

— Бачите, панове, — звертався він до шафи і фікуса, — як зі мною поводяться мої родичі!

— Я не визнаю ніяких родичів, — раптом вирішив він, лягаючи в постіль. — Хоч би небо і земля змовилися проти мене, я не хочу їх знати.

І в кімнаті розляглося хропіння фельдкурата.

IV

У ці ж дні Швейк відвідав свою стару служницю пані Мюллерову. Вдома Швейк застав її двоюрідну сестру. Плачучи, вона розповіла, що пані Мюллерову заарештували у той самий вечір, коли вона відвезла Швейка на війну. Стареньку судили у військовому суді, а оскільки так нічого і не змогли довести, її відправили в концентраційний табір Штайнгоф. Від неї вже прийшов лист.

Швейк узяв цю родинну реліквію і прочитав.

Мила Анночко! Нам тут дуже добре, всі ми здорові. Сусідка по ліжку має висипний ██████, з'явилася тут і чорна ██████. Все інше в порядку. Їсти маємо досить і збираємо картопляні ██████ на юшку. Я чула, що пана Швейка вже ██████. Ти якось рознюхай, де він лежить, щоб після війни ми могли обсадити його могилу квітами. Я забула тобі сказати, що на горіщі в правому кутку в ящикку залишилося маленьке цуценя роклерк. Але вже багато тижнів йому ніхто не давав їсти, ще з того

часу, як прийшли мене за [REDACTED]. Отже, думаю, що вже пізно. І цей песик теж відправився на той [REDACTED].

А через усю сторінку рожева печатка: Zensuriert. K. und K. Konzentrationslager Steinhof¹.

— І справді, цуценя було вже мертве, — хлипала двоюрідна сестра пані Мюллерової. — І кімнати своєї ви б не впізнали. Винайняла її кравчиням, а вони з неї зробили дамський салон. Всюди по стінах моди, у вікнах букети.

Двоюрідна сестра пані Мюллерової не могла заспокоїтися. Нарікаючи і не перестаючи хлипати, вона висловила, нарешті, побоювання, чи не втік Швейк часом з військової служби і чи не хоче тепер стягти і на неї біду та її занепастити. Під кінець вона розмовляла з ним, як із запеклим пройдисвітом.

— Це просто-таки кумедно, — сказав Швейк. — І мені надзвичайно подобається. Так, пані Кейржова, ваша правда. Я втік, але для цього я мусив забити п'ятнадцять вахмістрів і фельдфебелів. Та про це нікому ні слова.

Виходячи зі свого дому, де його так негостинно зустріли, Швейк попросив:

— У пральні, пані Кейржова, є кілька моїх комірців і маніжок, викупіть їх, аби я мав у що одягтися, коли повернуся з військової служби. Дивіться також, щоб у шафі в моєму одязі не завелася міль. А тих панянок, які сплять на моєму ліжку, вітайте від мене.

Потім Швейк заглянув у кнайпу «Під келихом». Побачивши його, пані Палівцова відмовилася наточити йому пива, бо він, мабуть, чкурнув з війська.

— Мій чоловік, — почала вона ялозити стару історію, — такий вже був обережний, що й на холодне дмухав, а тим часом сидить бідолаха замкнений ні за цапову душу. А такі ось люди, що втекли з війська, розгулюють по світі. Уже вас тут минулого тижня знову шукали. Ми обережніші, ніж ви, — закінчила вона свою розмову, — а таки встряли в біду. Не кожен має таке щастя, як ви.

Цю розмову чув один старий пан, слюсар із Сміхова. Він підійшов до Швейка і сказав:

¹ Цензуровано. Цісарсько-королівський концентраційний табір Штайнгоф (нім.).

— Будь ласка, пане, зачекайте мене на подвір'ї, мені треба з вами поговорити.

На вулиці він розговорився зі Швейком, якого, зі слів шинкарки Палівцевої, також вважав за дезертира.

Старий признався, що в нього є син, який теж утік із війська і тепер живе в бабусі в Ясенній біля Йозефова.

Незважаючи на запевнення Швейка, що він зовсім не дезертир, старий пан тицьнув йому в руку десятку.

— Це вам про всяк випадок, — сказав він і потяг Швейка з собою до винарні на розі, — я вас розумію, і вам нема чого боятися.

Швейк повернувся додому пізно вночі. Фельдкурата ще не було, він прийшов аж під ранок, збудив Швейка і сказав:

— Завтра їдемо правити польову месо. Зваріть чорну каву з ромом... Або краще зваріть грог.

ШВЕЙК З ФЕЛЬДУРАТОМ ЇДУТЬ ПРАВИТИ ПОЛЬОВУ МЕСУ

I

Підготовка до спровадження людей на той світ відбувалася завжди з ім'ям Бога або якоїсь іншої вищої істоти, яку створила людська фантазія.

Старі фінікіяни, перш ніж перерізати горло якомусь полоненому, відправляли такі ж самі урочисті служби Божі, як і кілька тисяч років пізніше нові покоління перед походом на війну, щоб вогнем і мечем винищувати своїх ворогів.

Людожери гвінейських і полінезійських островів перед тим, як урочисто зжертви своїх полонених або людей нікчемних, як-то: місіонерів, мандрівників, агентів різних торговельних фірм чи просто цікавих, — приносять жертви своїм богам і виконують при цьому найрізноманітніші релігійні обряди. Через те, що в їхні землі ще не проникла культура риз, вони прикрашають стегна просто гірляндами із строкатого пір'я лісового птаства.

Свята інквізиція перед спаленням своїх жертв відправляла щонайурочистіші богослужіння: велику месу зі співами.

При стратах злочинців засудженого завжди турбують своєю присутністю священики.

У Пруссії пастор водив нещасного під сокиру, в Австрії католицький священник — на шибеницю, у Франції — під гільйотину, в Америці — на електричний стілець, в Іспанії — на крісло, де засудженого душили дотепно придуманим апаратом. В Росії бородатий піп водив революціонера на смерть і т. ін.

Всюди при цьому служителі церкви маніпулювали святим розп'яттям, немовби хотіли цим сказати: «Тобі тільки відсічуть голову, або повісять, задушать, чи пропустять через тебе п'ятнадцять тисяч вольт, але згадай, скільки ось Цей мусив витерпіти».

Велика бійня — світова війна — теж не обійшлася без благословення священників. Фельдкурати усіх армій молилися і відправляли меси за перемогу того табору, чий хліб їли.

При стратах збунтованих солдатів виринав священник. При стратах чеських легіонерів теж можна було бачити священників.

Нічого не змінилося від того часу, коли розбійник Войтех*, якого нарекли «святим», з мечем в одній руці і з хрестом у другій, брав участь у різанині і винищуванні прибалтійських слов'ян.

В усій Європі люди йшли, як худоба на бойню, куди їх вели не тільки різники-цісарі, королі, президенти та інші можновладці й полководці, а й священники всіх релігій, які благословляли їх і примушували давати фальшиву присягу «на землі, в повітрі, на морі» і т. д.

Служба Божа правилася двічі. Вперше, коли частина від'їжджала на фронт, а вдруге — вже на передовій перед кривавою різнею і смертовбивством.

Пам'ятаю, одного разу під час польової служби на позиціях ворожий літак кинув бомбу прямісінько на польовий вівтар і від нашого фельдкурата залишилося тільки криваве лахміття.

Потім про нього писали як про мученика, а в той час наші літаки готували подібну славу фельдкуратам по той бік фронту.

Ми мали з цього велику зловтіху, і на тимчасовому хресті, поставленому там, де поховали рештки фельдкурата, тієї ж ночі з'явилася така епітафія:

Те, що впаде на нас, те вже й на тебе впало,
Ти ж небо покохав і лоно Авраама,
То й небо смерть тобі згори послало,
Де ти співав, лишилась тільки пляма.

II

Швейк зварив чудесний грог, куди кращий від грогу старих моряків. Такий грог смакував би навіть піратів XVIII століття.

Фельдкурат Отто Кац був на сьомому небі.

— Де ви навчилися варити такий чудовий напій? — спитав він.

— У Бремені від одного гульвіси-моряка, коли я свого часу мандрував по світу, — відповів Швейк. — Він казав, що грог мусить бути такий міцний, аби той, хто впаде в море, міг перепливати увесь Ламанш.

— Хильнувши цього грогу, Швейку, ми добряче відправимо службу Богу, — філософствував фельдкурат. — Думаю, перш за все годилося б сказати кілька слів на прощання. Польова меса це не така забава, як відправа в гарнізонній тюрмі або проповідь до тих негідників. У цьому випадку треба справді весь розум у кулаці тримати. Польовий вівтар у нас є. Складаний, мініатюрний. Господи Боже, Швейку, — раптом вхопився він за голову, — ну й барани ж ми обидва. Знаєте, де я сховав цей складаний польовий вівтар? В отоманку. А ми ж її продали!

— Ну, це дійсно нещастя, пане фельдкурат, — сказав Швейк. — Правда, цього гендляря старими меблями я знаю, але передучора я зустрів його жінку: він сидить за якусь крадену шафу, а наша отоманка в одного вчителя у Вршовицях. Біда буде з цим польовим вівтарем. Ми найкраще зробимо, коли вип'ємо грог і підемо на його розшуки, бо, на мою думку, без польового вівтаря не можна відправляти польової служби.

— Справді, нам тільки його й бракує, — меланхолійно сказав фельдкурат, — бо все інше на плацу вже приготовано. Теслярі вже зробили там підвищення. Дароносицю нам позичать у Бржевнові, а чашу я повинен мати свою, та що поробиш, коли вона, так би мовити, у чорта в зубах.

Він замислився.

— Скажемо, що я її загубив. Можемо взяти спортивний кубок у поручника Вітінгера з 75-го полку. Він свого часу брав участь від клубу «Спортфаворит» у змаганнях з бігу і виграв цей кубок. Добрий був бігун. Біг, як перед нами завжди хвалиться, сорок кілометрів — Відень — Медлінг — за 1 годину 48 хвилин. Я вже з ним учора домовився. Дурень я, що все відкладаю на останню хвилину. І як же це я, телепень, не заглянув у ту отоманку?

Під впливом грогу, звареного за рецептом гульвіси-моряка, він почав по-всякому себе обзивати, висловлюючи при цьому найрізноманітніші пропозиції щодо того місця, в яке саме його слід послати.

— Ну, годі. Ходімо вже шукати той вівтарисько, — вигукнув Швейк. — Уже ранок. Мені ще треба одягти мундир і випити скляночку грогу.

Нарешті вони вибралися. По дорозі до жінки торговця старими меблями фельдкурат розповів Швейкові, що вчора виграв купу грошей в «боже благословення», і коли далі так піде, то він викупить фортеп'яно з ломбарду.

Це скидалося на обіцянку язичників принести якусь жертву.

Від заспаної жінки торговця старими меблями вони довідалися адресу нового власника отоманки, вчителя із Вршовіц. Фельдкурат поведився надзвичайно галантно. Він щипнув жінку за щоку і полоскотав її по підборіддю.

До Вршовіц вони йшли пішки, бо фельдкурат заявив, що мусить прогулятися по свіжому повітрі, аби голова трохи відпочила.

У Вршовіцах на квартирі вчителя, старого побожного пана,

на них чекала неприємна несподіванка. Знайшовши в отоманці польовий вівтар, старий вирішив, що це якийсь знак Божий, і подарував його місцевому вршовіцькому костелові, залишивши за собою право зробити на другому боці вівтаря напис: «Даровано на честь і хвалу Божу п. Коляржіком, учителем-пенсіонером літа Божого 1914». Заскочений у самій білизні, вчитель зовсім розгубився. З його слів виявилось, що свою знахідку він сприйняв як чудо і провидіння Боже. Коли, мовляв, він купив цю отоманку, якийсь внутрішній голос прямо підказав йому: «Поглянь, що є в ящику отоманки». Уві сні з'явився до нього якийсь янгол і наказав: «Відчини ящик в отоманці!» Вчитель послухав.

А коли побачив там мініатюрний складаний вівтар із заглибленням для дароносиці, він, мовляв, упав навколішки перед отоманкою, довго і гаряче молився, восхваляючи Бога, бо сприйняв це як веління з неба і вирішив прикрасити знахідкою костел у Вршовіцах.

— Це нас не дуже цікавить, — сказав фельдкурат, — річ, яка вам не належала, ви мали передати поліції, а не якийсь там триклятій ризниці.

— Через таке чудо, — додав Швейк, — ви ще можете влипнути в халепу із поліцією. Ви, добродію, купили отоманку, а не вівтар, який належить державі. Такий перст Божий може вам дорого коштувати. Нічого було вам вірити янголам. Один чоловік у Згоржі теж виорав у полі церковну чашу. Якийсь блюзнір-злodingа колись вкрав її та й закопав до крапчих часів, аж поки крадіжка не забудеться. А той, що знайшов, також побачив у чаші знак Божий і замість того, щоб переплавити її, пішов з нею до парафіяльного священика, мовляв, хотів би її подарувати костелові. Пан-отець вирішив, що це в злодієві заговорило сумління, послав за старостою, староста — за жандармами, і його безневинно засудили за святотатську крадіжку, бо він безнастанно плів щось про чудо. Він також хотів урятуватися і розповідав про якогось янгола, вплутавши до цього ще й Діву Марію, отож і дістав десять років. Ви найкраще зробіть, коли підете з нами до місцевого священика, щоб той повернув нам державне майно. Польовий вівтар — це вам не кицька або шарпетка, які можна дарувати кому заманеться.

Старий добродій, вдягаючись, тремтів усім тілом і дзвонив зубами.

— Я, насправді, не мав на думці нічого злого і нічого поганого не хотів зробити. Я сподівався з Божої волі допомогти прикрасити наш бідний храм господній у Вршовіцах.

— Авжеж, за рахунок військового майна, — твердо і грубо сказав Швейк. — Спасибі за таке Боже провидіння. Якийсь Півонька з Хотеборжа теж вирішив, що це Боже провидіння, коли одного разу йому під руку навернувся недоуздок з чужою коровою.

Сердешний старий від таких балачок зовсім спантеличився і перестав виправдовуватися, намагаючись якнайшвидше вдягнутись і полагодити цю справу.

Вршовіцький священик ще спав, і коли його розбудили, почав лаятись, бо спросоння подумав, що має йти зі святими дарами до хворого.

— Могли б уже дати спокій з цим останнім єлеєпомазанням, — бурчав він, неохоче одягаючись, — отак приспічить людям умирати саме тоді, коли ти найкраще спиш. А потім ще сварися з ними за гроші.

Отож у передпокої зустрілися: представник Господа Бога серед вршовіцьких цивільних католиків — з одного боку, і представник Божий на землі при військовій службі — з другого. А взагалі це була суперечка між цивільним і військовим.

Якщо священик запевняв, що польовому вівтарю нічого було робити в отоманці, то фельдкурат говорив, що коли вже на те пішло, то польовому вівтарю тим паче нічого було мандрувати з отоманки до ризниці костелу, куди ходять лише цивільні. Швейк робив при цьому різні зауваження — мовляв, дуже легко збагачувати бідний костел за рахунок військового майна. Слово «бідний» сказав немовби у лапках.

Врешті вони пішли до ризниці, і священик видав польовий вівтар під таку розписку:

«Мною одержано польовий вівтар, який випадково опинився у вршовіцькому храмі.

Фельдкурат Отто Кац».

Горезвісний польовий вівтар був придбаний в однієї єврейської фірми Моріц Малер у Відні, яка виробляла всілякі предмети, потрібні при богослужіннях, і речі релігійного вжитку — такі як вервиці і образочки святих.

Вівтар складався з трьох частин з дуже вже фальшивою позолотою, як і вся слава святої церкви.

Було просто неможливо, не фантазуючи, розібратися, що саме являють собою образи, намальовані на тих трьох частинах. Одно певне, цим вівтарем могли б так само успішно користуватися і якісь язичники на Замбезі, і шамани у бурятів та монголів.

Розмальований крикливими барвами, вівтар здалека мав вигляд кольорової таблиці, призначеної для виявлення дальтонізму в залізничників.

Впадала в очі лише одна фігура: якась гола людина із ореолом і зеленкуватим тілом, що нагадувало гусячий огузок, який вже смердить і розкладається. Цьому святому ніхто нічого злого не робив. Навпаки — по обидва боки його стовбичили два крилаті створіння. Вони мали являти собою янголів. Але в глядача складалося враження, що цей святий голий чоловік репетує з переляку від компанії навколо нього, бо янголи скидалися на казкові страхіття, щось середнє між крилатою кицькою і апокаліптичною потворою.

Образок навпроти мав зображати Святу Трійцю. Щодо голубки, то загалом художник її не дуже спотворив. Він намалював якогось птаха, а той так само міг правити за голубку, як і за курку з породи білих віандоток.

Зате Бог-отець скидався на розбишаку з дикого Заходу. Таких демонструють глядачам у захоплюючому кримінально-пригодницькому фільмі.

У той же час Син Божий був веселий молодик з опасистим животиком, прикритим чимось на зразок трусиків. Узагалі Бог-син скидався на спортсмена: хрест він тримав у руці так елегантно, немовби це була тенісна ракетка.

Здалеку, однак, уся картина зливалася і створювала ілюзію, немовби поїзд прибував на станцію.

Що було намальовано на третьому образку, не піддавалося розгадці. Вояки завжди сперечалися, коли намагалися розв'язати цей ребус. Дехто навіть впізнав на образку свою землячку з Присазавського краю. Але під цим був напис: «Heilige Maria, Mutter Gottes, erbarme unser»¹.

¹ Свята Марія, Матір Божа, змилуйся над нами (нім.).

Швейк нарешті поклав польовий вівтар у колясу, а сам сів біля візника на козли. Фельдкурат зручніше вмовстився, поклавши ноги на Святу Трійцю.

Швейк вів розмову з візником про війну.

Візник виявився бунтарем: робив різні зауваження щодо непереможності австрійської зброї, як наприклад: «Так, так. І намолотили ж вам у Сербії», тощо. Коли вони переїздили митну лінію, Швейк на запитання сторожа, що везуть, відповів:

— Святу Трійцю і Діву Марію з фельдкуратом.

Тим часом на плацу їх нетерпляче чекали маршові сотні. І чекали довго, бо фельдкуратові треба було їхати ще за спортивною чашею до поручника Вітінгера, а потім за дароносицею, ковчегом та іншими потрібними для відправи речами, зокрема й за пляшкою церковного вина аж до бржевовського монастиря. Відправляти польову месу, як це видно зі всього, не так то вже й просто.

— Ми крутимо, як можемо, — сказав Швейк візникові.

І це була правда, бо коли вони приїхали на учбовий плац і підійшли до підвищення з дерев'яною перегородкою і столом, на якому треба було поставити польовий вівтар, виявилось, що фельдкурат забув про прислужника.

Прислужував йому завжди один піхотинець з полку, але той перевівся у зв'язківці і поїхав на фронт.

— Дрібниця, пане фельдкурат, — сказав Швейк. — Я теж можу зробити цю роботу.

— А ви вмієте прислужувати?

— Я ніколи цього не робив, — відповів Швейк, — але спробувати все можна. Тепер війна, а в час війни робляться речі, які вам раніше і не снилися. Вже якось приліплю оте дурненьке «et cum spiritu tuo»¹ до вашого «dominus vobiscum»², уже якось утну. А потім, думаю, воно не дуже-то й важко ходити навколо вас, як кицька навколо гарячої каші, мити вам руки і наливати з коновок вино...

— Добре, — сказав фельдкурат, — але води мені в чашу не наливайте; краще вже зараз налейте і до тої другої коновки вино. А зрештою, я завжди зможу підказати, коли вам іти справа, а коли зліва. Якщо свисну потихеньку один раз — значить

¹ І з духом твоїм (лат.).

² Господь з вами (лат.).

справа, а як двічі — то зліва. З трєбником теж не дуже носіться. Зрештою, це сама потіха. Не боїтеся?

— Я нічого не боюся, пане фельдкурат, навіть прислужування.

Фельдкурат мав рацію, коли сказав: «Зрештою, це сама потіха». Все якось обійшлося. Промова фельдкурата була зовсім коротка.

— Вояки! Перед від'їздом на поле бою ми зійшлися сюди, щоб звернути своє серце до Бога, аби Отець небесний послав нам перемогу і зберіг нас у повному здоров'ї. Не буду вас довго затримувати і бажаю вам усього найкращого.

— Ruht! ¹ — крикнув старий полковник на лівому крилі.

Польову відправу тому називають польовою, що вона підлягає тим самим законам, що й військова тактика в полі. У добу тридцятилітньої війни, під час тривалих маневрів і польові меси тривали надзвичайно довго.

За сучасної тактики, коли пересування військ відбувається швидко і рішуче, польова відправа теж мусить бути і короткою, і рішучою. Ця відправа тривала рівно десять хвилин, і ті, що були ближче, дуже дивувалися, чому під час служби фельдкурат підсвистує.

Швейк миттю реагував на сигнали. Він мотався то з правого боку від вітваря, то знову стояв зліва і лише повторював: «Et cum spiritu tuo».

Все це нагадувало індіанський танок навколо жертвовного каменя, але справляло добре враження, бо розганяло нудьгу запарошеного смутного плацу з алеєю сливових дерев на задньому плані і солдатськими вбиральнями, пахощі яких заступали містичний запах кадила готичних храмів.

Усі розважалися з великою приємністю. Офіцери навколо полковника розповідали один одному анекдоти. Так що все було в повному порядку. То тут, то там поміж вояками чулося: «Дай затягнутися». І як жертвовний дим, спливали від вояцьких шеренг до неба сині хмаринки тютюнового диму. Закурили навіть старшини, побачивши, що сам полковник теж курить.

Нарешті пролунало: «Zum Gebet!»², завихорило пилюкою, і сірий чотирикутник мундирів преклонив свої коліна перед спортивною чашею поручника Вітінгера, яку той виграв у змаганнях з бігу на дистанції Відень — Медлінг.

¹ Вільно! (Нім.).

² На молитву! (Нім.).

Чаша була повна, і кожна маніпуляція фельдкурата з чашею супроводжувалася словами, що котилися вояцькими шеренгами: «Ото хильнув!»

Цю процедуру фельдкурат повторив двічі; потім ще раз пролунало «На молитву!», і військовий оркестр для пожвавлення настрою заграє «Боже, будь нам покровитель»; після цього команда «Шикуйсь!» і «Кроком руш!»

— Заберіть ці манатки, — сказав фельдкурат Швейкові, вказуючи на польовий вітвар, — бо ж треба порозвозити, що в кого брали.

Вони поїхали тим самим фіакром і чесно все повернули власникам, за винятком пляшки церковного вина.

Відіславши нещасного візника в комендатуру, мовляв, там йому заплатять за тривалу їзду, вони повернулися додому, і тут Швейк звернувся до фельдкурата:

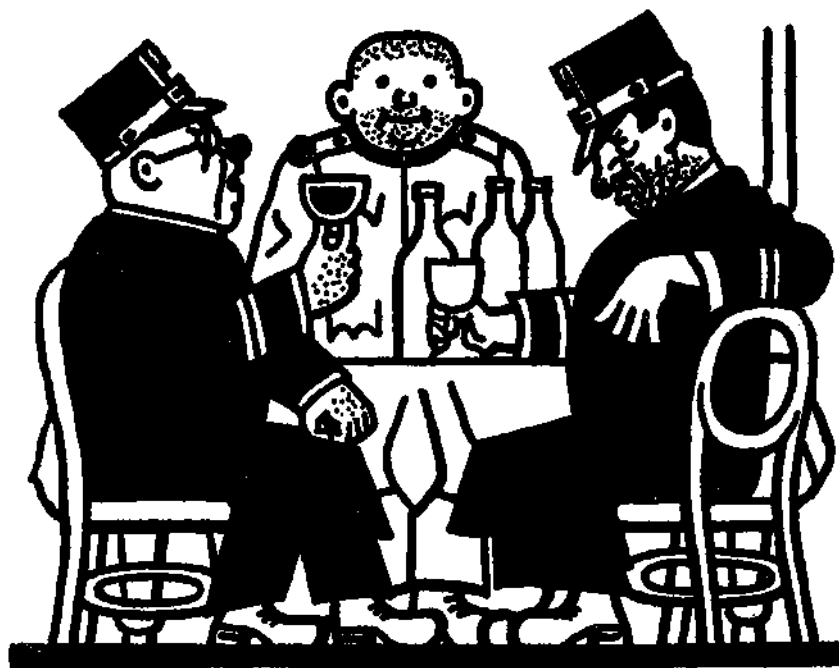
— Дозвольте запитати, пане фельдкурат, чи повинен прислужник бути того ж самого віросповідання, як і той, кому він прислужує?

— Звичайно, — відповів фельдкурат. — В іншому випадку відправа втратила б значення.

— Тоді, пане фельдкурат, сталася велика помилка, — сказав Швейк. — Я не належу ні до якої церкви, я безконфесійний. Так уже мені в житті не таланить.

Фельдкурат глянув на Швейка, з хвилину помовчав, потім поплескав його по плечу і сказав:

— Випийте рештки церковного вина у пляшці і вважайте себе знову сином святої церкви.

РЕЛІГІЙНИЙ ДИСПУТ

Швейк, бувало, цілими днями не бачив пастиря військових душ. Фельдкурат ділив свій час між виконанням своїх духовних обов'язків та гульнею і приходив додому дуже рідко, зазвичай брудний, невмитий, мов котяра після прогулянок по дахах у пору залицянь.

Повернувшись додому, коли він ще міг ворушити язиком, фельдкурат перед сном розмовляв зі Швейком про вищі цілі, про духовний запал і радість мислення.

Інколи намагався говорити віршами, цитував Гайне.

Швейкові довелося відправляти з фельдкуратом ще одну польову месу в саперів, куди помилково викликали й іншого фельдкурата, колишнього законовчителя, людину надзвичайно релігійну. Він дивився на свого колегу з великим подивом, особливо коли той запропонував йому ковток коньяку із Швейкової польової фляги, яку Швейк завжди носив з собою на такі релігійні церемонії.

— Це доброї марки, — припрошував фельдкурат Отто Кац. — Хильніть та йдіть додому. Я вже сам усе полагоджу, і до того ж мені треба побути на свіжому повітрі, щось сьогодні трохи болить голова.

Побожний фельдкурат, осудливо похитавши головою, пішов геть, а Кац, як звичайно, блискуче провів свою роль.

Цього разу він перетворив на господню кров вино, змішане з газованою водою, та й проповідь була довша, причому кожним третім її словом було: «і так далі» або «напевно».

«Ви, вояки, сьогодні поїдете на фронт і так далі. Ви зверніться тепер до Бога і так далі. Напевно. Ви не знаєте, що з вами трапиться, напевно. І так далі».

І постійно від віттаря лунало: «і так далі», «напевно», наперемін з Богом і всіма святими.

В запалі і красномовному розгоні фельдкурат називав і князя Євгенія Савойського святим, який охоронятиме саперів, коли вони ставитимуть мости через ріки.

Проте польова меса обійшлася без будь-яких обурливих інцидентів, приємно і весело.

По дорозі додому фельдкурата і Швейка не хотіли пускати із складаним польовим віттарем у трамвай.

— Ти тут не той-во. Ще одне слово, і я тебе так трісну цим святим по голові, що тільки хлявкнеш, — кинув Швейк кондукторові.

Коли вони, нарешті, добралися додому, виявилось, що по дорозі загубили дароносицю.

— Подумаєш, яка втрата! — сказав Швейк. — Перші християни відправляли службу і без дароносиці. Коли ми об'явимо про втрату, то той чесний, що знайде її і віддасть нам, вимагатиме нагороди. Коли б це були гроші, то, можливо, і не знайшовся б цей чесний, хоч бувають і такі люди. У нас в Будейовицях у полку був один вояк, такий несусвітний дурень. Якось він знайшов на вулиці шістсот крон, віддав їх у поліцію, і в газетах про нього писали як про чесну людину, а він з цього тільки сорому наївся. Ніхто з ним не хотів розмовляти, кожний цвіркав йому в очі: «Мугиряко, яку ж ти дурницю встругнув, таж тебе це мулятиме до смерті, якщо ти маєш бодай трохи честі в собі». Була в нього дівчина, так і та з ним порвала. А коли він приїхав додому у відпустку, то друзі через ту історію викинули його під

час танців з корчми; хлопець почав сохнути, замислюватись і, врешті-решт, кинувся під потяг. А ще жив колись у нас на вулиці один кравець. Він знайшов золотий перстень. Люди застерігали, щоб не віддавав його в поліцію, але він, упертий, не послухав. Прийняли його надзвичайно чемно, вже хтось об'явив про втрату золотого персня з діамантом, але потім глянули на камінь та й кажуть: «Чоловіче, та це ж скло, а не діамант. Скільки вам дали за той діамант? Таких «чесних» ми знаємо». Нарешті, виявилось, що хтось інший загубив золотий перстень з фальшивим діамантом, якусь там родинну пам'ятку, але кравець усе ж відсидів три дні. Схвилювавшись, він, бачте, образив поліція. Але законну нагороду десять процентів — тобто 1 крону 20 гелерів — він усе-таки дістав, бо та негідь коштувала 12 крон, та кравець цю законну нагороду швиргонув тому панкові в обличчя, а той подав на нього в суд за образу честі, і кравцеві припаяли ще десять крон штрафу. «Якщо хто знайшов щось і чемно віддав, той заслуговує на двадцять п'ять парених різок. Треба вибити, щоб аж посинів, прилюдно відшмагати, щоб люди собі це закарбували і відповідно до цього поводитись», — казав він потім. Думаю, що нашу дароносицю назад ніхто не принесе, хоч на зворотному боці і є полкова позначка, бо з військовими речами ніхто не хоче мати справи. Вчора в кав'ярні «Під золотим віночком» я розмовляв з одним із провінції, йому вже п'ятдесят шість років. Він розповідав, що ходив питати в окружне управління до Нової Паки, з якого дива у нього рекувізували бричку. По дорозі додому, коли його викинули з окружного управління, він побачив військовий обоз, який саме прибув і стояв на майдані на плаці. Якийсь молодик — він віз консерви для армії — попросив його хвилику постояти біля коней, та як пішов, то вже більше й не повернувся. Коли ж обоз рушив, то дядько з провінції теж мусив їхати з ними і дістався аж до Угорщини, де він у якомусь місті теж попросив когось постояти біля воза і лише таким чином врятувався, бо інакше були б його потягли аж до Сербії. Повернувся він до рідного краю приголомшений і більше вже не хоче мати нічого спільного з військовими речами.

Увечері до них у гості прийшов побожний фельдкурат, той самий, що збирався вранці також відправляти польову службу саперам. Це була фанатична людина. Він прагнув кожного

навернути до Бога. Коли був ще законовчителем у школі, розвивав у дітей релігійне почуття потиличниками, і в різних газетах час від часу з'являлися статейки: «Жорстокий законовчитель» або «Законовчитель та його потиличники». Він був переконаний, що дитина найкраще засвоїть катехизис за допомогою системи різок.

Гість трохи налягав на одну ногу, — наслідок відвідань батьком одного школяра, якого законовчитель віддубасив по голові, бо школяр висловлював певні сумніви щодо Божої трійці і дістав за це три потиличники: один — за Бога-Отця, другий — за Бога-Сина, а третій — за Святого Духа.

Сьогодні він прийшов, щоб спрямувати свого колегу Каца на праведну путь і настановити його на добрий розум. Почав він такими словами:

— Дивуюся, що у вас не висить розп'яття. Де ви молитесь і де ваш молитовник? Жодний образ святих не прикрашає стін вашої кімнати. Що це висить у вас над ліжком?

Кац засміявся:

— Це «Сусанна в купальні», а ця гола жінка, нижче — одна моя давня знайома. Направо — японський малюнок. Він зображує статевий акт між гейшею і старим японським самураєм. Правда ж, дуже оригінально? Молитовник лежить у мене в кухні. Швейку, принесіть його сюди і відкрийте на третій сторінці.

Швейк пішов, і з кухні тричі раз за разом бахнули витягвані з пляшок корки. Побожний фельдкурат вжахнувся, побачивши на столі три пляшки.

— Це легеньке церковне вино, колего, — сказав Кац. — Рислінг, дуже доброї марки. Смаком нагадує мозельське.

— Я пити не буду! — рішуче заявив побожний курат. — Я прийшов постукати до вашого серця, щиро поговорити з вами.

— Якщо так, то в горлі у вас пересохне, колего, — сказав Кац. — Пийте, а я буду слухати. Я людина дуже толерантна, могу вислухати і думки інших.

Побожний фельдкурат трохи надпив і витріщив очі.

— Ну й хороше ж, бісове вино, колего! Чи не правда?

Фанатик твердо сказав:

— Як бачу, ви лихословите.

— Це звичка, — відповів Кац. — Часом я ловлю себе навіть на тому, що богохульствую. Підлийте, Швейку, панові курату!

Можу вас запевнити, що також лаюся на всі заставки іменем Господа Бога, Христа розп'ятого і всіх святих таїнств. Гадаю, коли відкалатаєте в армії стільки, скільки я, то й ви не гірше язика наламаєте. Це справа не важка, а в нас, духовних осіб, небо, Бог, хрест і святі таїнства завжди напохваті. Адже ж це звучить гарно і професійно. Пийте, колего!

Колишній законовчитель механічно відпив. Видно, він хотів щось відповісти, але не зміг. Збрався з думками.

— Вище голову, колего! — вів далі Кац. — Не суптєся, немовби вас за п'ять хвилин мають повісити. Одного разу, чув я, ви в п'ятницю, гадаючи, що це четвер, помилково з'їли в ресторані свинячу котлету, а потім в убиральні зачихали собі в горлянку палець, намагаючись викинути все, що з'їли, бо боялися, щоб Господь Бог вас не стер з лиця землі. А я не боюсь у піст їсти м'ясо, і навіть пекла не боюся. Пардон! Пийте, колего, пийте. Так. Вам уже краще? Чи, може, ви поділяєте прогресивні погляди на пекло і йдете за духом часу, з реформістами? Тобто, на вашу думку, у пеклі замість звичайних казанів з сіркою для нещасних грішників стоять автоклави, тобто котли високого тиску і рожни з електричним мотором? Грішників там, напевно, смажать на маргарині, і мільйон років через них перекочуються машини для трамбування шляхів. Дантисти викликають там скрегіт зубів спеціальними пристосуваннями, квиління грішників записується на грамофонні платівки, а потім ті платівки посилають нагору до раю для розваги праведників. Що ж до раю, то там, по-вашому, діють пульверизатори з одеколоном, а фісгармонія грає так довго Брамса, що кожен волів би втекти до пекла або в чистилище. У янголят в задочках вставлені аеропланні пропелери, щоб не натруджувати свої крила. Пийте, колего, пийте! Швейку, налийте йому коньяку, мені здається, що йому погано.

Опам'ятавшись, побожний курат зашепотів:

— Релігія — це міркування вищого порядку. Хто не вірить в існування Святої Трійці...

— Швейку, — перервав його Кац, — бухніть панові фельдкурату ще одну чарку коньяку. Хай прочуняє. Розкажіть йому щонебудь, Швейку.

— Біля Влашіма був собі, голошу слухняно, пане фельдкурат, — сказав Швейк, — один благочинний, а в нього, як його

стара економка втекла з дитиною і з грішми, була служниця. Цей благочинний на старість пустився вивчати святого Августина, про якого кажуть, нібито він належить до святих отців. Вичитав він там, що кожний, хто вірить в антиподів, повинен бути проклятий. Покликав він свою служницю та й каже: «Слухайте, ви якось мені говорили, що ваш син, слюсар, виїхав до Австралії. Таким чином, він зараз у антиподів, а святий Августин наказує, щоб кожний, хто вірить у антиподів, був проклятий». «Отче духовний, — каже йому баба, — таж мій син посилає мені з Австралії листи і гроші». «Це диявольська мана, — відповідає їй благочинний, — жодної Австралії, за святим Августином, немає, це вас тільки антихрист облутав». У неділю він прилюдно прокляв її в костелі і кричав, що Австралії немає. Відразу ж з костелу його відвезли до божевільні. Правду кажучи, багатьом там і місце. В монастирі урсулянок зберігається пляшечка з молоком Діви Марії, яким вона годувала Ісусика, а в сирітському домі біля Бенешова, коли туди привезли святу воду з Лурда*, сироти від цієї води дістали таку швидку настю, якої й світ не бачив.

Побожному фельдкуратові почало мигтіти в очах. Він опритомнів завдяки новій порції коньяку, що вдарив йому в голову, і, кліпаючи очима, запитав Каца:

— Ви не вірите в непорочне зачаття Діви Марії? Ви не вірите, що перст святого Іоанна Хрестителя, який зберігається в піярів, справжній? А взагалі в Господа Бога ви вірите? І якщо не вірите, то чому ви стали фельдкуратом?

— Вельмишановний колего, — відповів Кац, поплескуючи того інтимно по плечу, — поки держава не визнає, що вояки, йдучи у бій вмирати, не потребують Божого благословення, доти фельдкуратство буде добре оплачуваною професією. До того ж, людина тут аж ніяк не перевтомиться. Для мене це краще, ніж бігати по полігонах і тьопати на маневрах. Раніше я діставав накази від начальників, а сьогодні роблю, що хочу. Заступаю того, хто не існує. І сам граю роль бога. Якщо не захочу комусь відпустити гріхів, то не відпущу, хоча б він благав мене навколішках. Зрештою, таких би знайшлося до біса мало.

— Я люблю Господа Бога, — сказав побожний фельдкурат, гикнувши, — дуже його люблю. Дайте мені трохи вина. Я шаную Господа Бога, — вів він далі, — дуже його шаную і поважаю. Ні-

кого так не шаную, як Його. — Тут він гупнув кулаком об стіл, аж пляшки підскочили.

— Бог — це велич, це щось надземне. Він чесний у своїх ділах, він сонячне явище, і ніхто в мені цієї віри не похитне. І святого Йосифа поважаю, всіх святих поважаю, за винятком святого Серапіона. Дуже вже паскудне в нього ім'я.

— Справді, не завадило б йому подати прохання про зміну імені, — зауважив Швейк.

— Люблю святу Людмилу і святого Бернарда, — вів далі колишній законовчитель. — Він урятував багато прочан у Сен-Готарді. Носить на шії пляшку з коньяком і розшукує занесених снігом...

Розмова набрала іншого напрямку. Побожний курат почав паяжати таке, що ні в які ворота не лізло.

— Шаную маленьких дітей і свято 28 грудня. Ірода ненавиджу. Коли курка спить — свіжих яєць не дістати.

Він вибухнув реготом і почав співати:

Святий Боже, святий кріпкий...

Однак одразу ж перестав і, підвівшись, гостро запитав Каца:

— Ви не вірите, що 15 серпня свято Вознесіння Діви Марії?

Веселощі були в повному розпалі. З'явилися ще пляшки, і Кац коли-не-коли вимагав:

— Скажи, що не віриш у Господа Бога, бо більше тобі не наллю.

Здавалося, що повертаються часи переслідувань перших християн. Колишній законовчитель співав якусь пісню про мучеників часів Римської імперії і горлав:

— Вірую в Господа Бога, не зречуся його. Тримай собі своє вино. Можу й сам за ним послати.

Нарешті його покляли у ліжку. Перед тим як заснути, він урочисто проголосив, піднісши праву руку як до присяги:

— Вірую в Бога-Оотця, Бога-Сина і Бога Духа Святого! Принесіть мені молитовник!

Швейк тицьнув йому в руку якусь книжку, що лежала на нічному столику, і побожний фельдкурат заснув з «Декамероном» Боккаччо в руках.

ШВЕЙК ІДЕ СОБОРУВАТИ

Фельдкурат Отто Кац сидів, замислившись, над обіжником, який він саме приніс із казарми. Це був засекречений циркуляр військового міністерства.

«Військове міністерство скасовує на час війни чинні приписи щодо соборування (останнього єлеєпомазання) солдатів армії і встановлює такі правила для військових священників:

§ 1. Соборування на фронті скасовується.

§ 2. Важкохворим і пораненим не дозволяється заради соборування переміщатися в тил. Обов'язок військових священників негайно передавати таких людей відповідним військовим установам для подальшого покарання.

§ 3. У військових тилових лазаретах можна проводити групове соборування згідно з висновками військових лікарів, якщо вказаний обряд не заважатиме роботі вищезгаданих військових установ.

§ 4. У надзвичайних випадках командування військових тилових лазаретів може дозволити поодиноким особам в тилу прийняти соборування.

§ 5. Військові священники зобов'язані за викликом командування військових лазаретів здійснювати соборування тим, кому командування його пропонує».

Потім фельдкурат перечитав ще раз розпорядження, в якому повідомлялося, що завтра він повинен піти на Карлову площу до військового лазарету соборувати важкопоранених.

— Слухайте, Швейку, — вигукнув фельдкурат, — чи ж це не свинство? Немовби на цілу Прагу я один-однісінький фельдкурат. Чому туди не пошлють цього побожного священника, який у нас недавно ночував? Іти зі святими дарами на Карлак! Я вже й забув, як це робиться.

— То давайте купимо собі катехизис, там усе буде, пане фельдкурат, — сказав Швейк. — Для духовних пастирів це щось таке, як довідник для чужоземців. В Емаузькому монастирі працював один помічник садівника; коли він захотів зробитися послухником і дістати рясу, щоб не зношувати свого одягу, то змушений був купити собі катехизис і вчитися, як треба хреститись, і хто єдиний unikнув первородного гріха, і що це значить мати чисту совість, і інші такі дрібниці, а потім він продав з монастирського саду «наліво» половину огірків, і його з ганьбою вигнали зі святої обителі. Коли я з ним зустрівся, він мені й каже: «Ті огірки я міг продавати і без катехизису».

Коли Швейк приніс куплений катехизис, фельдкурат, гортаючи сторінки, сказав:

— О, ти диви, соборування може здійснювати лише священник, і то виключно елеєм, що його освятив єпископ. Отже, Швейку, ви не маєте права самі до цього братися. Ану ж прочитайте мені, як здійснюється соборування.

Швейк почав читати:

«Це робиться так: священник мастить хворому окремі органи чуттів і при цьому молиться: «Заради святого соборування і завдяки всеблагому милосердю, хай простить тобі Бог усі твої гріхи, заподіяні зором, слухом, нюхом, смаком, мовою, дотиком і ходою».

— Хотілося б мені, Швейку, знати, — відізався фельдкурат, — що поганого людина може заподіяти дотиком. Ви можете пояснити це мені?

— Багато дечого, пане фельдкурат. Наприклад: залізи до чужої кишені або на танцюльках... Ви ж знаєте, які там кумедії бувають?

— А хольбою, Швейку?

— Коли людина почне шкутильгати, щоб над нею змилосярдилися.

— А нюхом?

— Коли хто від смороду носа відвертає.

— А смаком, Швейку?

— Коли хтось на когось облизується, як кіт на сало.

— А мовою?

— Це вже треба розглядати разом зі слухом, пане фельдкурат. Коли один городить казна-що, а інший уже й вуха розвісив.

Після цих філософських міркувань фельдкурат на хвилину замислився і сказав:

— Отже, нам потрібен єлей, освячений єпископом. Ось вам десять крон — купіть пляшечку. На військовій базі такого єлею, звичайно, немає.

І Швейк помандрував по той єлей, освячений єпископом. А розшукати його куди важче, ніж живу воду в казках Божени Немцової*.

Швейк заходив у кілька аптекарських магазинів, і варто було йому лише вимовити: «Прошу пляшечку єлею, освяченого єпископом», як усі вибухали реготом або з переляку ховалися за прилавок. При цьому Швейк робив надзвичайно серйозну міну.

Нарешті він вирішив спробувати шастя в аптеках. У першій аптеці лаборантові наказали випроводити Швейка. В другій хотіли телефонувати у швидку допомогу, а в третій — провізор сказав йому, що на Довгій вулиці фірма «Поляк» — торгівля оліями й лаками — безсумнівно, матиме на складі олії потрібний йому єлей.

Фірма «Поляк» на Довгій вулиці справді була фірмою вельми оперативною. Вона не випускала з рук жодного покупця, поки його не задовольнить. Якщо покупець просив копайського бальзаму* — йому наливали скипидару, і все було гаразд.

Коли Швейк прийшов туди і попросив на 10 крон єлею, посвяченого єпископом, хазяїн сказав прикажчикові:

— Налийте йому, пане Тавхен, 100 грамів конопляної олії номер три.

А прикажчик, загортаючи пляшечку в папір, по-діловому промовив до Швейка:

— Це перший гатунок, а якщо потребуватимете пензлів,

лаків, оліфи, — звертайтеся, будь ласка, до нас. Ми вас бездоганно обслужимо.

Тим часом фельдкурат повторював з катехизису те, що колись у семінарії йому не вдалося затишити. Йому дуже сподобалися деякі надзвичайно глибокі за своїм змістом речення, з яких він сміявся, аж рвав боки: «Соборуванням називається останнє елеєпомазання. Назва «останнє помазання» походить від того, що це елеєпомазання зазвичай буває останнім з усіх помазань, яке церква дає людині». Або: «Останнє елеєпомазання може прийняти кожний небезпечно хворий католицький християнин, який досяг свідомого віку». «Хворий, якщо це можливо, повинен приймати останнє помазання, будучи при свідомості».

Потім прийшов ординарець і приніс пакет, у якому фельдкуратові повідомляли, що завтра при соборуванні в лазареті буде присутнє «Товариство шляхтянок для релігійного виховання вояків».

Це «Товариство» складалося з істеричних бабів і роздавало солдатам по лазаретах образочки святих і книжечки з оповіданням про католицького солдата, який вмирає за найяснішого цісаря. На обкладинках був кольоровий малюночок із зображенням недавнього побоїща: усюди валяються трупи людей і коней, розбиті вози з амуніцією і гармати з лафетами шкереберть. На обрії палає село, рветься шрапнель, а на передньому плані лежить, умираючи, вояк з відірваною ногою. Над ним схиляється янгол, що приніс йому вінок з написом на стрічці: «Ще сьогодні ти будеш зі мною в раю». І вмираючий щасливо всміхається, немовби йому принесли морозива.

Отто Кац перечитав зміст пакета, плюнув і подумав: «Ну й буде ж то знову завтра деньочок».

Фельдкурат знав цю «банду», як він називав «Товариство», ще з храму святого Ігнатія, де кілька років тому проповідував для військових. Тоді він багато душі вкладав у свої красномовні виступи, «Товариство шляхтянок» звичайно розсідалося за полковником. То були високі сухі жінки в чорних сукнях і з вервицями; дві з них якось після проповіді підступили до нього і добрих дві години торочили про релігійне виховання вояків, аж поки він зсатанів і сказав:

— Перепрошую, пані, але мене чекає пан капітан з партією «фербля».

— Отже, елей ми вже придбали, — урочисто сказав Швейк, повернувшись від фірми «Поляк», — конопляна олія номер три, перший сорт, можемо тепер вимастити нею хоч цілий батальйон. Це солідна фірма. Продає також оліфу, лаки і пензлі. Нам ще потрібен дзвіночок.

— А навіщо ж він здався, Швейку?

— Треба, пане фельдкурат, по дорозі дзвонити, щоб, коли будемо йти з Господом Богом і тією конопляною олією номер три, люди перед нами шапки знімали. Це так завжди робиться, і вже багато людей, які до цієї церемонії зовсім не були причетні, сиділи в криміналах, бо шапок не поскидали. На Жишкові одного разу парафіяльний священник відлупцював сліпого, який теж при такій церемонії не зняв капелюха, а до того ж бідолаха ще й посадили, бо в суді йому довели, ніби він не глухонімиий, а тільки сліпий, тож, значить, чув дзенькання дзвіночка і своєю поведінкою подавав поганий приклад, хоч це й було вночі. Це так, як на свято тіла Господнього. Іншого дня люди на нас навіть уваги б не звернули, а тепер будуть перед нами шапки знімати; отже, якщо, пане фельдкурат, не маєте нічого проти, я миттю принесу дзвіночок.

Діставши дозвіл, Швейк за півгодини приніс дзвіночок.

— Це з воріт заїзду «У Кржижків», — сказав він, — коштує мені п'ять хвилин страху, і до того ж довелося довго чекати, бо постійно швендяли люди.

— Я йду до кав'ярні, Швейку. Якщо хто прийде, хай зачекає.

Десь за годину з'явився сивий підстаркуватий добродій. Тримався він прямо і дивився суворо. Від усієї його постаті віяло злобою і рішучістю. Дивився так, немовби доля послала його знищити цілу нашу планету, щоб і слід її загубився у безконечному просторі. Панисько говорив грубим, сухим і суворим тоном:

— Він дома? Пішов, кажете, до якоїсь кав'ярні? Сказав зачекати? Добре. Чекатиму хоч до ранку. На кав'ярню гроші є, а борги платити нема чим. Священник! Тьфу, до біса! — І він плюнув у кухні на підлогу.

— Не наплювайте нам тут, пане, — обізвався Швейк, дивлячись із цікавістю на незнайомця.

— А я от ще раз плюну, ось так, — вперто сказав суворий добродій, плюючи на підлогу вдруге. — Як йому не сором! Військовий священник. Ганьба!

— Якщо ви освічена людина, — застеріг його Швейк, — відучіться плювати в чужій квартирі. Чи, може, ви думаєте, що коли вибухла світова війна, то вам уже все дозволено? Поводьтєся пристойно, а не як якийсь голодранець. Ви повинні бути чемним, говорити ввічливо і не хуліганити, ви, пришелепуватий цивілюко!

Суворий відвідувач устав з крісла і, тремтячи від хвилювання, загорлав:

— Ви що собі дозволяєте? Ви смієте казати, що я невихована людина? То хто я по-вашому, хто? Кажіть!..

— Ви — старий засранець, от хто ви! — випалив Швейк, дивлячись йому в очі. — Плюєте на підлогу, так, наче ви в трамваї, поїзді або десь в ресторані. Я завжди дивувався, чому там усюди висять написи, що на підлогу плювати заборонено. А тепер бачу: це через вас. Вас, мабуть, уже всюди добре знають.

Суворий незнайомец аж в обличчі змінився, і на адресу Швейка й фельдкурата посипався град добірної лайки.

— Ви вже виговорилися? — спокійно запитав Швейк, коли пролунали останні образи: «Ви розбійники, ви обидва падлюки, — який пан, такий крам». — Може, ще щось маєте додати, поки не злетіли зі сходів?

Але суворий добродій так уже вичерпався, що на язик йому не спадала жодна соковита лайка. І він замовк. Швейк вирішив, що марно чекати якихось доповнень, а тому відчинив двері, поставив суворого пана обличчям до виходу... і такого удару не посоромився б навіть найкращий гравець футбольної команди міжнародного класу.

А за суворим ланиськом покотився по сходах Швейків голос:

— Вдруге, коли виберетеся в гості до порядних людей, поводьтєся пристойно.

Суворий добродій, чекаючи на фельдкурата, довго ходив попід вікнами.

Швейк відчинив вікно і стежив за ним.

Нарешті гість дочекався фельдкурата, який привів його до кімнати й посадовив навпроти себе на стілець.

Швейк мовчки приніс плювальницю і поставив її перед гостем.

— А це, Швейку, нащо?

— Голошу слухняно, пане фельдкурат, що з оцим добродієм уже була тут невеличка неприємність через плювання на підлогу.

— Залиште нас, Швейку, ми щось маємо наодинці залагодити.

Швейк козирнув:

— Голошу слухняно, пане фельдкурат, я вас залишаю, — і пішов на кухню, а в кімнаті розпочалася дуже цікава розмова.

— Ви, якщо не помиляюся, прийшли за грішми по тому векселю? — спитав фельдкурат свого гостя.

— Так. І надіюся...

Фельдкурат зітхнув.

— Людина часто потрапляє в таку ситуацію, коли їй залишається тільки надія. Яке це чудесне слівце — «надійся». Це один з листочків трилисника, які підносять людину з життєвого хаосу вгору: віра, надія, любов.

— Я надіявся, пане фельдкурате, що сума...

— Звичайно, шановний пане, — перепинив його фельдкурат. — Можу вам ще раз повторити, що слово «надіятись» додає людині сили в її боротьбі з життям. І ви не втрачайте надії. Це прекрасно — мати певний ідеал, бути невинним, чистим створінням, яке позичає гроші під вексель і має надію, що йому вчасно заплатять. Надіятися, постійно надіятися, що я виплачу вам 1200 крон, коли в моїй кишені неповних сто.

— Отже, ви... — затинаючись, обізвався гість.

— Так, отже, я... — відповів фельдкурат.

Обличчя гостя знову набрало впертого і лютого виразу.

— Пане, це шахрайство, — сказав він підводячись.

— Заспокойтеся, шановний пане.

— Це шахрайство, — вперто вигукнув гість, — ви зловживаєте моїм довір'ям.

— Пане, — сказав фельдкурат, — вам для здоров'я треба змінити повітря. Тут надто задушно. Швейку, — гукнув він до кухні, — цей пан бажає вийти на свіже повітря.

— Голошу слухняно, пане фельдкурат, — відізвався Швейк з кухні, — я цим паном уже раз відчиняв двері.

— Повторити! — пролунав наказ. І Швейк виконав його рвучко, швидко і суворо.

— Дуже добре, пане фельдкурат, — сказав Швейк, повернувшись з коридору, — що ми з ним упоралися раніш, ніж він тут почав бешкетувати. В Малещицях був один корчмар, грамотій. Він на все мав цитати із Святого Письма, а коли кого лупцював биківцем, завжди примовляв:

«Хто шкодує різки, той ненавидить сина свого, але хто любить його, то, доки не пізно, карає; я тебе, потіпахо, провчу, щоб знав, як битися в моєму ресторані».

— Бачите, Швейку, як то буває з такою людиною, яка не шанує священика, — засміявся фельдкурат. — Святий Іоан Златоуст сказав: «Хто шанує священика, шанує Христа, хто кривдить священика, кривдить Господа Ісуса Христа, заступником якого є священик». До завтрашнього дня ми повинні добре підготуватися. Посмажте яечню з шинкою, зваріть пунш-бордо, а потім віддамося побожним роздумуванням, бо, як читаємо у вечірній молитві: «Милосердям Божим відвернуто всі підступи ворогів проти дому цього».

На світі існують уперті люди. До них належав і добродій, уже двічі викинутий з квартири фельдкурата. Саме коли вечеря була готова, хтось подзвонив. Швейк пішов відчинити, за хвилину повернувся і доповів:

— Він знову тут, пане фельдкурат. Я поки що замкнув його у ванній, аби ми могли спокійно повечеряти.

— Погано робите, Швейку, — сказав фельдкурат. — Гість у хату — Бог у хату. В давні часи на банкеті для розваги кликали блазнів-калік. Приведіть його сюди, хай нас розважить.

Швейк за хвилину повернувся з упертим відвідувачем, який похмуро дивився поперед себе.

— Сідайте, — чемно попросив його фельдкурат. — Ми саме кінчаємо вечеряти. У нас були краби, лосось, а тепер ще яєшня з шинкою. Ох же й любо банкетувати, коли люди позичають гроші!

— По-моєму, я тут не для смішок, — проговорив похмурий добродій, — я тут сьогодні уже втретє. Сподіваюся, тепер усе виясниться.

— Голошу слухняно, пане фельдкурат, — зауважив Швейк, — що це найсправжнісінька гідра, достеменно, як той Боушек з Лібні. За один вечір його вісімнадцять разів викидали з «Ексерів», і він за кожним разом знову повертався туди, нібито «забув люльку». Пхався до того ресторану вікном, дверима, з кухні, через мур, і через льох і, можливо, спустився б туди комином, коли б пожежники не зняли його з даху. Він був такий настирливий, що міг стати міністром або депутатом. Його б там добре шанували.

Наполегливий відвідувач, ніби пускаючи все те повз вуха, вперто торочив:

— Я хочу все з'ясувати і домагаюся, щоб мене вислухали.

— Це вам дозволяється, — сказав фельдкурат, — говоріть, шановний пане, говоріть довго, скільки схочете, а ми тим часом будемо продовжувати наш банкет. Гадаю, що це не перешкодить вашій розповіді. Швейку, подавайте на стіл!

— Як вам відомо, — сказав упертюх, — зараз шаліє війна. Я позичив вам гроші перед війною, і коли б не було війни, я не наполягав би, щоб ви заплатили. Але я вже сильно обпікся.

Він витяг з кишені записну книжечку і вів далі:

— У мене все записано. Поручник Яната був винен мені 700 крон, але мав нахабство загинути на Дріні. Поручник Прашек на російському фронті потрапив у полон, а він у мене позичив майже 2000 крон і не повернув. Капітан Віхтерле, який винен мені таку ж саму суму, дозволив власним солдатам убити себе під Равою Руською. Поручник Махек — в сербському полоні, не повернув мені 1500 крон. У мене записано багато таких людей. Один з моїм незаплатеним векселем загине в Карпатах, другий попреться в полон, третій втопиться в Сербії, а четвертий помре в угорському лазареті. От тепер ви розумієте мої побоювання. Якщо я не буду енергійний і немилосердний, то ця війна мене зруйнує вщент. Ви можете, звичайно, зауважити, що вам не загрожує жодна безпосередня небезпека. Але ось дивіться.

Він підсунув фельдкуратові під ніс свою записну книжечку.

— Бачите: фельдкурат Матіаш помер в ізоляційній лікарні в Брні тиждень тому. Тепер мені хоч волосся рви. Не повернув мені 1800 крон і йде в холерний барак мастити елеєм людину, з якою його нічого не зв'язувало і яка йому була потрібна, як мертвому кадило.

— Це був його обов'язок, милий пане, — сказав фельдкурат. — Я завтра теж іду соборувати.

— І теж до холерного бараку, — докинув Швейк. — Можете піти з нами, й побачите, що значить жертвувати собою.

— Пане фельдкурате, — сказав упертюх, — вірте, що я в жахливому становищі. Невже ж війна тільки для того, щоб спроводити зі світу всіх моїх боржників?

— Коли вас призвуть до армії і ви підете на фронт, — знову зауважив Швейк, — ми обидва з паном фельдкуратом відправи-

мо службу, щоб цар наш небесний зглянувся і перша ж граната вас ласкаво розірвала.

— Пане, це серйозна справа, — сказала гідра до фельдкурата. — Прощу, хай ваш слуга не пхає свого носа до наших справ. Я хочу їх, нарешті, скінчити.

— Дозвольте, пане фельдкурат, — відіззався Швейк. — Я вас прошу таки справді наказати мені не втручатися у ваші справи, бо інакше я боронитиму ваші інтереси, як личить і як належить порядному воякові. Цей пан має рацію, коли хоче звідсіля вийти сам. Крім того, я не люблю непотрібних бешкетів. Я людина товариська.

— Швейку, мені вже від нього нудно, — сказав фельдкурат, немовби не помічаючи присутності гостя, — я думав, цей добродій оповідатиме нам якісь анекдоти, а він домагається, щоб я заборонив вам втручатися до нашої розмови, хоч вам уже довелося з ним двічі вовтузитись. У такий вечір, перед таким відповідальним актом, коли мені годилося б звернути всі свої почуття до Бога, він турбує мене якоюсь ідіотською історією про мізерні 1200 крон, відвертає мене від іспиту совісті, від Бога і хоче ще раз почути від мене, що я йому зараз нічого не дам. Не хочу з ним далі говорити. Не хочу псувати цього святкового вечора. Скажіть йому, Швейку, самі: «Пан фельдкурат вам нічого не дасть».

Швейк виконав наказ, прогаркавши це гостеві на вухо.

Однак упертий гість і не ворухнувся.

— Швейку, — заохочував фельдкурат, — спитайте його, чи довго він ще думає тут гав ловити.

— Не відступлюся звідсіля, поки не заплатите, — вперто відповіла гідра.

Фельдкурат підвівся, підійшов до вікна і сказав:

— У такому випадку, Швейку, я передаю його у ваші руки. Робіть з ним, що хочете.

— Ходімте, пане, — сказав Швейк, вхопивши небажаного гостя за плече, — «хто хоче по пиці, дістане аж тричі».

І він повторив свій маневр швидко й елегантно, а фельдкурат тим часом незворушно вистукував по шибці похоронний марш.

Вечір, присвячений роздумуванням, мав різні фази. Фельдкурат так побожно й гаряче прагнув наблизитися до Бога, що о дванадцятій годині ночі з його квартири ще лунала пісня:

Гей, як ми марширували,
Всі дівчата заридали...

І бравий вояк Швейк співав разом з ним.

Соборування у військовому лазареті бажали прийняти двоє людей. Старий майор і банківський службовець — офіцер запасу. Обидва в Карпатах дістали кулі в живіт і тепер лежали поруч. Офіцер запасу вважав своїм обов'язком прийняти святі таїнства для вмирущих, бо і його начальник теж прагнув цього. На його думку, було б порушенням субординації відмовитися від них. Побожний майор робив це з хитрощів, думаючи, що молитва уповання може оздоровити хворого. Однак обидва померли саме в ніч перед соборуванням, і коли вранці прийшли фельдкурат із Швейком, вони вже лежали під простирадлами з почорнілими обличчями, як усі, хто вмирає від ядухи.

— Ми з такою помпою сюди їхали, пане фельдкурат, а вони нам усе попсували, — злостився Швейк, коли в канцелярії їм повідомили, що обидва хворі вже нічого не потребують.

І справді, вони їхали з помпою: сидючи в дрожках, Швейк дзвонив, а фельдкурат тримав у руці пляшечку з олією, загорнену в серветку, і тією ж олією з серйозним обличчям благословляв перехожих, які знімали капелюхи. Щоправда, їх було небагато, хоча Швейк своїм дзвоником намагався здійснити неабиякий гармидер.

За дрожками бігло кілька хлоп'яток. Один з них причепився ззаду, а його друзі в один голос кричали: «За возом, за возом!»

Швейк піддзвонював їм, а візник перісцив батогом позад себе. На Волічківій вулиці якась двірничка, член конгрегації Діви Марії, галопом наздогнала дрожки, на льоту впіймала благословення, перехрестилася, а потім сплюнула:

— Скачуть з тим Господом Богом, як ті чорти. Так, чого доброго, і сухоти дістанеш, — і повернулася на своє старе місце.

Дзвоник найбільше бентежив візникову кобилу. Мабуть, він нагадував їй щось із давноминулих років, бо вона все оглядалася назад і час від часу робила спроби затанцювати на бруківці.

Отже, це й була та велика помпа, про яку казав Швейк. Фельдкурат тим часом пішов до канцелярії полагодити фінансову сторону соборування і нарахував бухгалтерові, що державна скарбниця винна йому майже 150 крон за освячену олію і дорогу.

Потім розгорілася суперечка між комендантом лазарету і фельдкуратом, причому фельдкурат кілька разів грюкнув кулаком по столу і сказав:

— Не думайте, пане капітане, що соборування дають задурно. Коли драгунського офіцера відряджають на кінний завод за кіньми, то йому також платять добові. Дуже шкодую, що ті двоє не дотягли до соборування. Це коштувало б на п'ятдесят крон дорожче.

У цей час Швейк чекав у вартівні з пляшечкою, яка дуже зацікавила вояків. Хтось зауважив, що тією олією дуже добре було б чистити гвинтівки і багнети.

Якийсь молоденький жовнірик з Чесько-Моравської височини, який ще вірив у Господа Бога, прохав про такі речі не говорити і не втягати святого таїнства у дискусію. Треба, мовляв, по-християнськи уповати.

Старий резервіст глянув на жовтодзьоба і сказав:

— Ніде правди діти, гарне упованнячко на те, що тобі шрапнеллю голову відірве. Дим нам тільки в очі пускають. Одного разу приїхав до нас якийсь клерикальний депутат і почав патякати про Божий мир, який нисходить на землю, та про те, як Господь Бог, мовляв, не хоче війни і прагне, щоб усі жили в злагоді і любилися як браття. Ось тепер би глянути на того дурного вола. Щойно вибухнула війна, у всіх костелах одразу ж почали молитися за славу зброї, а про Бога говорять, немов про якогось начальника нашого генерального штабу, який цією війною керує і диригує. Я вже надивився на похорони з цього лазарету; відірвані ноги і руки возять звідси цілими возами.

— А вояків ховають голими, — вставив інший вояк, — а їхні однострої знову натягають на живих, і так це йде, як у зачарованім колі.

— Доки не переможемо, — докинув Швейк.

— Така «офіцерська люлька» хоче щось виграти, — озався з кутка капрал. — Вас би на фронт, у траншеї, і гнати без перелопчинку на багнети, на колючий дріт, на міномети. Байдикувати в тилу кожен зуміє, а от на фронті гинути — охочих чортма.

— Що ж, я теж думаю, це дуже приємно пхатися, аби тебе проштрикнули багнетом, — сказав Швейк. — Воно теж непогано дістати кулю в живіт, а найкраще, коли людину розірве граната і вона побачить, що ноги разом із животом яюсь від неї

відділені, і це їй так здивує, що вона вмере з несподіванки до того, аніж хтось встигне їй все пояснити.

Молоденький жовнірик широко зітхнув. Йому жаль було свого молодого життя, жаль, що в таке дурне століття народився для того, щоб його зарізали, мов ту корову на бойні. Який сенс у цьому? Інший вояка, за професією вчитель, немов прочитав його думки і зауважив:

— Деякі вчені пояснюють війну появою плям на сонці. Щойно виникне така пляма, завжди починає діятися щось страшне. Здобуття Карфагена...

— Залиште при собі свої вченості, — урвав його капрал. — Що нам до якоїсь ідіотської плями на сонці? І якби їх там навіть було двадцять, якого дідька я собі за них куплю?

— А ті плями на сонці, що не кажіть, таки неабищо, — вставив Швейк. — Одного разу вилізла така пляма, і мене того ж самого дня віддубасили в Нуслях «У Банзетів». Відтоді тількино я куди збирався, то завжди наперед шукав у газетах, чи не вилізла знов якась пляма. А якщо вона з'являлася, — процавай, моя миленька, — я лишався вдома й чекав, поки те минеться. Коли вулкан Мон-Пелле знищив цілий острів Мартініку, один професор писав у «Народній політиці», що вже давно звертав увагу читачів на велику пляму на сонці. Та вона, ця «Народна політика», вчасно не дійшла на цей острів, і тому вони всі там і накрилися.

Тим часом фельдкурат нагорі в канцелярії зустрівся з одною дамою з «Товариства шляхтянок для релігійного виховання солдатів» — старою потворною фурією, яка вже від рання ходила по лазареті і всюди роздавала образочки святих, а поранені й хворі вояки кидали їх у плювальниці.

Під час обходу вона нервувала всіх своїм дурним базіканням про те, щоб вояки широко каюлися у своїх гріхах, стали праведними, бо лише тоді Господь Бог дасть їм по смерті царство небесне.

Вона зблідла, кажучи фельдкуратові, як ця війна, замість ошляхетнювання, робить із солдатів тварюк. Там, унизу, хворі, мовляв, показували їй язик і казали у вічі, що вона «почвара» і «валамова ослиця».

— Das ist, wirklich, schrecklich, Herr Feldkurat, das Volk ist verdorben ¹.

¹ Це справді страшно, пане фельдкурате, люди зовсім зіпсовані (нім.).

Далі почала просторікувати про те, як вона уявляє собі релігійне виховання солдата. Лише тоді вояк хоробро воює за свого монарха, коли вірить у Бога і має релігійні почуття. Тоді він не боїться смерті — бо знає, що його чекає рай.

Базіка висловила ще декілька подібних нісенітниць. З усього видно було, що вона не збирається так скоро випустити фельдкурата із своїх рук, але той безцеремонно розпрощався.

— Їдьмо додому, Швейку, — гукнув він у вартівню.

Назад поверталися без жодної помпи.

— Хай удруге з соборуванням їде хто хоче, — сказав фельдкурат. — Тут за кожну душу, яку хотів би ти спасти, ще торгуйся з ними. У них там рахівник на рахівнику сидить і рахівником поганяє. Банда!

Побачивши в руці Швейка пляшечку з освяченою олією, він нахмурився:

— Буде найкраще, Швейку, коли ви тією олією помастите мені й собі черевики.

— Спробую помастити також і замок, — додав Швейк, — жажливо скрегоче, коли ви вночі повертаєтеся додому.

Отак, не почавшись, закінчилося соборування.

ШВЕЙК ДЕНЩИКОМ У ПОРУЧНИКА ЛУКАША

I

Швейкове щастя тривало недовго. Немилосердна доля розірвала дружні стосунки між ним і фельдкуратором. Якщо фельдкуратор аж до цієї події був симпатичною особою, то те, що він зробив тепер, може зняти з нього цю маску.

Фельдкуратор продав Швейка надпоручникові Лукашу. Точніше, не продав, а програв його в карти. Так колись продавали в Росії кріпаків. Сталося це зовсім несподівано. У надпоручника Лукаша зійшлася чесна компанійка грати у «двадцять одно».

Фельдкуратор програвся вщент і, нарешті, спитав:

— Скільки ви мені позичите на мого денщика? Страшний бевзь, але разом з тим цікава фігура, щось «non plus ultra»¹. У вас ще ніколи не було такого денщика.

— Можу позичити тобі сто крон, — запропонував надпоруч-

¹ Неперевершене (лат.).

ник Лукаш. — Якщо не віддаси мені їх до післязавтра, то при-
шлеш мені своє чудо-диво. Мій слуга прикрий чоловік, постійно
зітхає, пише додому листи, а до того й краде все, що попаде під
руку. Я вже й бив його — не діє. І потиличниками при кожній
зустрічі частую — нічого не допомагає. Марна праця. Вибив його
кілька передніх зубів, та бісове насіння не виправиш.

— Отже, згода, — легкодушно сказав фельдкурат, — або піс-
лязавтра сто крон, або Швейк.

Він програв і тих сто крон і сумний повертався додому.
Фельдкурат прекрасно знав і зовсім не сумнівався у тому, що
до післязавтра тих сто крон не роздобуде, і Швейка він, власне,
підло і до того ж дешево продав.

«Адже ж я міг заломити двісті крон», — злостився він на себе.

Пересідаючи з трамвая на трамвай, що за якусь хвилину мав
доставити його додому, фельдкурат відчував докори сумління
і напад сентиментальності.

«Дуже негарно з мого боку, — подумав він, дзвонячи до своєї
квартири. — Як я гляну в його придуркуваті, добродушні очі?»

— Милий Швейку, — сказав він, увійшовши до кімнати, — сьо-
годні сталося щось надзвичайне. Мені страшенно не щастило
в картах. Ударив я по банку, у мене був туз, я ще прикупив
десятку, а в банківника був валет, проте він усе ж натягнув до
двадцяти одного. Скільки разів я потім ставив на туза або на
десятку, завжди у банківника виявлялося стільки ж. Просвис-
тав я всі гроші.

Він на хвилику замовк.

— А під кінець я програв і вас. Позичив на вас сто крон, а якщо
до післязавтра їх не поверну, ви будете належати вже не мені,
а надпоручникові Лукашу. Мені дуже прикро...

— Сто крон я ще маю, — сказав Швейк, — можу вам позичити.

— Давайте сюди, — похвавішав фельдкурат. — Я зараз занесу
їх Лукашеві. Мені справді неохота з вами розставатися.

Лукаш дуже здивувався, коли знову побачив фельдкурата.

— Прийшов віддати тобі борг, — сказав фельдкурат, пере-
можно поглядаючи на всіх, — киньте і мені карту.

— По банку! — вигукнув фельдкурат, коли підійшла його чер-
га. — Лише однісіньке очко перебрав! Знову по банку, — сказав
він при другому ході, — по банку! Насліпо!

— Двадцять, — заявив банківник.

— Я маю всього лишень дев'ятнадцять, — тихо відіззався фельдкурат, віддаючи в банк останніх сорок крон із сотні, яку позичав йому Швейк, щоб відкупитися від нового рабства.

Повертаючись додому, фельдкурат був переконаний, що всьому вже кінець, що Швейка ніщо не зможе врятувати. Йому, мовляв, уже самою долею призначено служити у надпоручника Лукаша.

Коли Швейк йому відчинив, фельдкурат сказав:

— Все марно, Швейку, проти долі не попреш. Програв я і вас, і тих ваших сто крон. Я робив усе, що було в моїй силі, але доля сильніша. Вона кинула вас у пазури надпоручника Лукаша, і прийде хвилина, коли ми змушені будемо розлучитися.

— А в банку багато було? — спокійно запитав Швейк. — Чи, може, вам не щастило першому починати гру? Погана справа, коли карта не йде, але часом буває ще гірше, хай його дундер свисне, коли вже й занадто щастить. На Здеразі жив один бляхар Вейвода. Цей любив грати в «мар'яж» в одному шинку за «Столітньою кав'ярнею». Раз якось, чорт його спокусив, чи що, він і каже: «А що, якби ми заграли у двадцять одно по п'ять крейцарів?» Ну, й почали дутися у це п'ятачкове «двадцять одно». Він банкував. Всі програвали, і нарешті в банку набралася десятка. Старий Вейвода хотів, щоб і хтось інший хоч раз виграв і без упину примовляв: «Маленька, погана, до мене». Не можете собі уявити, як на нього доля напосілася. Маленька, погана і хвіст на нього поклала. Банк виріс аж до сотні. З гравців ніхто не мав стільки, щоб гопнути по ньому. А з Вейводи аж піт струменів. Тільки й було чути: «Маленька, погана, до мене». Картярі ставили по п'ятірці і ввесь час програвали. Один сажотрус так розсердився, що пішов додому за грішми, і коли в банку було вже понад півтори сотні, вдарив по ньому. Вейвода хотів позбутися того банку і, як пізніше говорив, збирався прикупити навіть до тридцяти, аби тільки не виграти, а замість цього дістав два тузи. Він удав, що нічого не має, і навмисне каже: «Шістнадцять виграє». А той сажотрус мав заледве п'ятнадцять. Ну, хіба це не кара Божа! Старий Вейвода аж зблід, нещасний, а навколо почали лягтися і шепотіти один одному на вухо, що він шахрує і буцімто його раз уже м'яшкурули за шулерську гру, хоч це був найчесніший картяр. А в банк сипалися крона за кроною. Там уже було п'ятсот. Тут і шинкар не витримав. Були

в нього гроші, наготовлені для пивовара, він узяв їх і підсів до гри. І відразу ж двічі продув по сто крон, а потім заплющив очі, обкрутився на щастя на стільці навколо себе, і заявив, що б'є по всьому банку. «Граємо, — каже, — з відкритими картами». Старий Вейвода був би віддав усе, аби тільки програти. Всі дивувалися, коли він показав карту, це була сімка, але він залишив її собі. Шинкар сміявся у вуса, бо мав двадцять одно. Старий Вейвода витягнув другу сімку і так її залишив.

— Тепер прийде туз або десятка, — зловтішно сказав шинкар. — Голову даю, пане Вейводо, тепер вам амба.

Запала тиша. Вейвода обернув карту — аж це знову сімка. Шинкар зблід, як крейда, — це ж були його останні гроші, — і пішов на кухню, а за хвилину прибіг хлопець, що в нього вчився. Біжить, каже, відрізати пана шинкаря, бо вони висять на віконній клямці. Ми його зняли, воскресили і знову сіли грати. Грошей уже ні в кого не було. Все лежало в банку перед Вейводою, а той лише примовляв: «Маленька, погана, до мене». І за всяку ціну хотів програти. Але тому, що він мусив відкривати карти і викладати їх на стіл, він не зміг шахрувати і навмисне перебирати.

Всі вже від його щастя обовдуріли і домовилися далі грати під розписку, бо грошей у них уже було чортма. Гра тривала кілька годин, і перед старим Вейводою росли тисячі і тисячі. Сажотрус був уже винен у банк понад півтора мільйона, вугляр із Здераза близько мільйона, двірник із «Столітньої кав'ярні» — 80 тисяч крон, один студент-медик — понад два мільйони. Лише на тарілці, куди складалася частина виграшу для власника приміщення, лежало розписок на клаптиках паперу більше, ніж на 300 тисяч.

Старий Вейвода аж зі шкури ліз, аби тільки програти. Безнастанно вибігав до вбиральні, залишаючи на своєму місці заступника, а коли повертався, йому сповіщали, що і той загріб гроші, бо дістав двадцять одно. Послали за новими картами, але й це не допомогло. Коли Вейвода зупинявся на п'ятнадцяти, то партнер мав лише чотирнадцять. Усі вовком зирили на старого Вейводу, а найбільше лаявся один бруківник, який вклав сюди готівкою всього-на-всього вісім крон. Він відкрито заявив, що такий чоловік, як Вейвода, не повинен би ходити по світі, йому треба було б надавати під зад коліном, викинути

і втопити, як щеня. Ви не можете собі уявити розпачу старого Вейводи. Врешті йому на думку спала блискуча ідея.

— Мені треба в туалет, — сказав він сажотрусові. — Пограйте за мене, пане майстер. — І так, як був, без капелюха, вибіг на двір і просто до Мислікової вулиці за поліцією. Знайшов патруль та й каже: в тому й тому шинку грають в азартну гру. Поліцаї наказали йому повертатися туди, а вони, мовляв, придуть слідом за ним. Коли Вейвода повернувся, йому повідомили, що за цей час студент-медик профітькав понад два мільйони, а двірник понад три. На тарілці вже зібралось 500 тисяч крон розписками.

За хвилину туди влетіла поліція. Бруківник вигукнув: «Рятуйся, хто може!» Але було вже пізно. Конфіскували банк і всіх повели до поліції. Вугляр із Здераза почав пручатися, і його довелось везти в поліцейській таратайці. В банку самими розписками було понад півмільярда, а готівкою понад тисячу п'ятсот крон. «Таке мені ще на зуби не потрапляло, — сказав інспектор поліції, коли побачив ці карколомні суми. — Куди до них Монте-Карло!» Всіх, крім старого Вейводи, залишили в поліції аж до ранку. Вейводу як донощика випустили, пообіцявши одну третину законної нагороди із сконфіскованого банку — десь близько 160 мільйонів. Але він до ранку поїхав дахом, а вранці ходив по Празі і замовляв вогнетривкі сейфи цілими дюжинами. Оце так пощастило в картах!

Потім Швейк пішов варити гріг, а вночі фельдкурат, коли Швейкові насилу вдалося доволокти його до ліжка, просльозився і захлипав:

— Продав я тебе, друже, ганебно продав. Проклинай мене, бий, усе витримаю. Я тебе кинув на поталу. Не можу глянути тобі в очі. Шмаґуй мене, кусай, плюндруй. Я ліпшого не вартий. Знаєш, що я таке?

І фельдкурат, ховаючи заплакане обличчя в подушку, тихо сказав м'яким, ніжним голосом:

— Я безхарактерна падлюка, — і впав у сон, як сокира в воду.

На другий день фельдкурат, уникаючи Швейкових очей, як пішов уранці, то повернувся лише вночі з якимось огрядним піхотинцем.

— Покажіть йому, Швейку, — сказав він, знову уникаючи погляду Швейка, — де що лежить, щоб усе знав, і навчіть його,

як варити грог. А вранці зголосіться до надпоручника Лукаша.

Швейк зі своїм наступником чудесно провели ніч за приготуванням грогу. На ранок огрядний піхотинець ледве тримався на ногах і мугикав якусь дивну мішанину з різних народних пісень:

«Гей, біля Ходóва, там водичка тече, продає там моя мила червоненьке пиво, горо, горо крем'яная, йшли дівчата-небожата, ой на Чорногорі чумаченько оре».

— За тебе я не боюся, — сказав Швейк, — з такими даними ти у фельдкурата затримаєшся.

Отже, того дня, пополудні, надпоручник Лукаш уперше побачив чесне і щире обличчя бравого вояка Швейка, який відрепортував:

— Голошу слухняно, пане надпоручнику, я — той самий Швейк, якого пан фельдкурат програв вам у карти.

II

Професія офіцерських слуг сягає прадавніх часів. Здається, вже Олександр Македонський мав свого денщика. Принаймні, не підлягає сумніву, що за феодальної доби в цій ролі виступали наймані зброєносці лицарів. Бо ким же ж тоді був Дон Кіхотів Санчо-Панса?

Як не дивно, але ще ніхто не написав історії денщиків. Ми б там обов'язково прочитали, що альмавірський герцог при облозі Толедо з'їв без солі свого денщика; про це сам герцог пише в своїх мемуарах. Він оповідає, нібито його слуга мав м'ясо ніжне, м'яке, соковите, яке смаком нагадувало щось середнє між курятиною і ослятиною.

У старій швабській книзі про воєнне мистецтво знаходимо, між іншим, і настанови для денщиків. За старих часів денщик мав бути побожний, чеснотливий, правдивий, скромний, хоробрый, відважний, чесний, працьовитий. Одне слово, він мав бути ідеалом людини. Нова доба внесла до цього типу людей багато змін. Сучасний денщик зазвичай не буває ані побожним, ані

чеснотливим, ані правдивим. Бреше, ошукує свого пана і дуже часто перетворює життя свого повелителя на справжнє пекло. Це хитрий раб, який вигадує найрізноманітніші підступні заходи, щоб отруїти своєму панові життя.

Поміж цієї нової генерації денщиків не знайдеться таких самовідданих створінь, які б дозволили з'їсти себе своїм панам без солі, як благородний Фернандо альмавірського герцога. З другого боку, ми бачимо, що в боротьбі за свій авторитет — у боротьбі не на життя, а на смерть зі своїми новочасними денщиками — начальники вдаються до найрішучіших заходів. Часом це набирає форми терору. 1912 року в Штирському Градці відбувся процес, на якому головну роль грав один капітан. Він затоптав ногами свого денщика. Капітана тоді виправдали, бо він це зробив шойно вдруге. В очах тих панів життя денщика не має жодної ціни. Це лише предмет, лялька для мордобою, раб, служниця для всіх потреб. Отже, не диво, що таке становище примушує раба бути дуже хитрим і підступним. Його становище на нашій планеті можна порівняти хіба лише з муками колишніх пришинкових хлопчиків на побігеньках, яких ляпасами і знущанням привчають сумлінно ставитися до своїх обов'язків.

Однак бувають випадки, коли денщик піднімається на ступінь фаворита, і тоді стає пострахом роти, батальйону. Всі старшини намагаються задобрити його хабарами. В його руках не тільки відпустки, він, якщо треба, може заступитися за когось при рапорті, і тоді все минається добре.

Ці фаворити діставали під час війни великі і малі срібні медалі за хоробрість і відвагу. Я знав у 91-му полку кількох таких. Один денщик дістав велику срібну медаль за те, що неперевершено смажив крадених ним же гусей; другому вручили малу срібну, бо він діставав з дому чудові харчові посилки і його офіцер у час найбільшого голоду так відгодувався, аж не міг ходити.

Реляцію на його відзначення медаллю повелитель зредагував так: «За те, що в боях виявляв нечувану відвагу і хоробрість, за те, що нехтував своїм життям і не залишав свого офіцера ані на крок під сильним вогнем атакуючого ворога».

А той тим часом десь у тилу грабував курники. Війна змінила ставлення денщика до офіцера і зробила з нього найненависніше створіння для інших вояків. Денщик завжди мав собі цілу бляшанку консервів, тоді як на п'ятеро вояків припадала теж

одна. Його польова фляга завжди була повна рому або коньяку. Таке убоїсько увесь день жувало шоколад і жерло офіцерські сухарики, курило сигарети свого офіцера, куховарило, поралося біля їжі і носило особливий мундир.

Денщик бував у найближчому зв'язку з ординарцем і досита постачав йому недоїдки зі свого столу і рештки усіх своїх вигод. До тріумвірату залучався ще фельдфебель-рахівник. Ця трійця, яка жила в безпосередньому зв'язку з офіцером, була обізнана з усіма операціями і воєнними планами.

Підрозділ, капрал якого приятелював з офіцерським денщиком, був завжди найкраще інформований, коли і що почнеться.

Якщо денщик казав: «О другій тридцять п'ять чмихнемо», то точно о другій тридцять п'ять австрійські вояки починали «відриватися від ворога».

Офіцерський слуга був у найближчих стосунках з польовою кухнею, дуже радо крутився біля котла і там диктував, що йому подати, мовби сидів у ресторані і мав перед собою меню.

— Я хочу реберце, — звертався він до кухаря, — вчора ти дав мені хвіст. Укинь мені в юшку кусень печінки. Бо, знаєш, я селезінки не жеру.

Особливо варто було подивитися на нього, коли він панікував. При бомбардуванні позицій серце у нього падало в штани, і в такий час він з усіма офіцерськими манатками опинявся у найбезпечнішому бліндажі, ховав голову під рядно, щоб його не знайшла граната, і при цьому мав одне бажання: щоб його пана поранило і він разом з ним потрапив у тил, якнайдалі від фронту.

Він «таємничим» виглядом систематично сіяв паніку.

— Здається, уже збирають телефон, — конфіденційно інформував він підрозділи і був щасливий, коли міг сказати: «Уже зібрали».

Ніхто так радо не відступав, як він. У таку мить він забував, що над головою свистять гранати й шрапнель, і невтомно пробирався зі своїми валізами до штабу, де стояв обоз. Він любив австрійський обоз і дуже радо з ним їздив. У скрутні моменти використовував навіть санітарні двоколки. А якщо йому доводилося шпарити пішки, створював враження найнещаснішої людини. В такому випадку залишав манатки свого пана в траншеях і тягнув тільки своє добро.

А коли часом траплялося, що офіцерові щастило врятуватися втечею від полону, а денщик там залишався, то він нізачо в світі не забував потягти в полон і валізи свого пана. Вони переходили в його власність, і він тримався їх як чорт сухої груші.

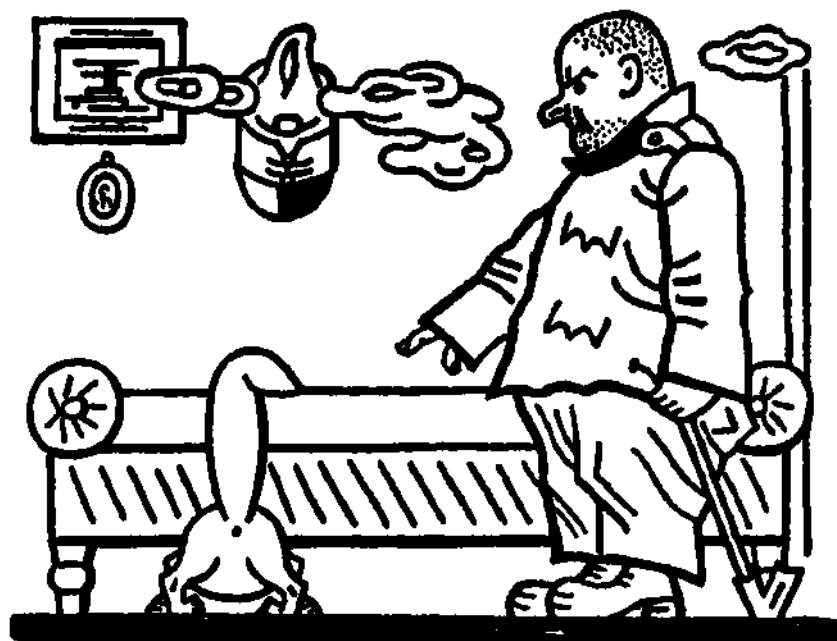
Я бачив одного полоненого денщика, який з-під Дубна йшов пішки аж до Дарниці за Київ. Окрім свого ранця і ранця свого офіцера, який уникнув полону, мав ще п'ять ручних валізок різної форми, дві ковдри й подушку. Крім цього, ніс на голові якийсь клунок. Скаржився, що козаки вкрали в нього дві валізи.

Ніколи не забуду цієї людини, що зовсім знемагала під тим тягарем, відшпаривши пішки через всю Україну. Це був живий експедиторський віз. Я й досі не можу зрозуміти, як він міг витримати цей тягар і перти його кількасот кілометрів на собі, потім їхати з ним аж до Ташкента, берегти кожну річ і сконати на своїх клунках від висипного тифу в таборі для полонених.

Тепер денщики розбрелися по всій нашій республіці і оповідають про свої геройські звитяги. Вони брали атакою Сокаль, Дубно, Ніш, Піяву*. Кожний з них — Наполеон: «Я сказав своєму полковникові, щоб він телефонував до штабу, мовляв, уже можна починати».

Здебільшого денщики були реакціонерами, і вояки їх ненавиділи. Деякі з них були донощиками. Дивитися, як когось в'яжуть, завдавало їм особливої приємності.

Вони вирости в особливу касту. Їхнє себелюбство не знало меж.

III

Надпоручник Лукаш був типовим кадровим офіцером струхлявілої австрійської монархії. Кадетський корпус виховав з нього гібрида. В товаристві говорив по-німецьки, писав по-німецьки, але книжки читав чеські, а коли викладав у школі однорічних охотників, що складалася з самих чехів, казав їм на вухо: «Будьмо чехами, але щоб про це ніхто не знав. Я — теж чех».

Він дивився на чеський рух як на якусь таємну організацію, котру найкраще обминати десятою дорогою.

А поза тим був хорошою людиною, не боявся свого начальства, під час маневрів сумлінно піклувався про свою роту. Завжди знаходив для неї вигідний нічліг у stodолах і часто з невеликої своєї платні виставляв своїм воякам не одну бочку пива.

Любив, щоб, маршируючи, співали пісень. Спі вати мусили, йдучи на виправи і повертаючись із виправ. Маршируючи поруч із своєю ротою, він підспівував:

А як чорна ніч прийшла,
Вівсик вискочив з мішка,
Жум-тарія бум.

Надпоручник був надзвичайно справедливий і не мав звички збиткуватися над кимось, тому солдати його любили.

Старшини тремтіли перед ним, а найжорстокішого фельдфебеля він за місяць міг перетворити на покірливе ягнятко.

Кричати він, звичайно, вмів, але ніколи не обзивав вояків грубими словами, вживав тільки вишукані слова і вирази.

— Бачите, я справді неохоче караю вас, юначе, але іншого виходу в мене нема, бо від дисципліни залежить боєздатність війська, його сила, а без дисципліни армія — це хиткий очерет: під вітром гнеться на всі боки. Якщо у вас не в порядку однострій і погано пришиті гудзики або їх бракує, то з цього видно, що ви забуваєте про свої обов'язки щодо армії. У вас, напевно, і в голові не вкладається, чому вас треба замкнути через таку маленьку непоказну дрібничку, як гудзик, якого бракувало на мундирі вчора під час огляду. Таж у цивільному житті ніхто б на це й оком не кинув. А ось у армії таке занедбання зовнішнього вигляду тягне за собою покарання. А чому? Тут, бачите, йдеться не про якийсь там відірваний гудзик, а про те, що ви мусите звикнути до порядку. Нині ви не пришили одного гудзика, але з цього й починається ваше зледачіння. Завтра вже вам напевно буде важко розібрати й почистити гвинтівку, післязавтра десь у шиночку забудете багнет, а тоді врешті заснете на варті, бо, починаючи з того нещасного гудзика, ви стали ледарем. Так-то воно, юначе! Отож я вас і караю, щоб на майбутнє вберегти вас від гіршої кари за ті речі, які б ви могли зробити, забуваючи поволі, але неминуче, свої обов'язки. Я вас замикаю на п'ять днів і бажаю, щоб ви, сидячи на хлібі й воді, поміркували про те, що кара — це не помста, а лише засіб людського виховання. Мета його — виправити покараного солдата, щоб він став кращим.

Надпоручник Лукаш повинен був давно стати капітаном, та в цьому не допомогла йому навіть обережність у національному питанні, бо він завжди виступав супроти свого начальства із справжньою відвертістю, та й у службових стосунках не визнавав жодного підлабузництва.

Лукаш народився в селі між чорними лісами і ставками,

і цю рису, властиву селянам Південної Чехії, він, треба визнати, зберіг.

Якщо однак до своїх вояків надпоручник Лукаш був справедливий і не збиткувався над ними, то з денщиками він поводився зовсім інакше: він ненавидів своїх денщиків, бо, як на зло, йому завжди діставалися найпаскудніші і найпідліші.

Не вважаючи їх за солдатів, він бив їх по обличчі й по голові, намагаючись виховувати їх умовляннями і добрими вчинками. Роками Лукаш безнадійно змагався з ними, безперестанку їх міняв і щоразу зітхав: «Мені знову попалася підла тварюка».

На своїх денщиків дивився як на нижчі біологічні види.

Лукаш дуже любив тварин. Він мав гарцького канарка, ангорську кицьку і пінчера. Геть усі денщики, які поперебували в Лукаша, поводитися з тими тваринами не ліпше, ніж надпоручник з ними, коли вони чинили йому якусь підлоту.

Канарка морили голодом, ангорській киці один денщик вибив око, пінчера били, щойно той навинався під руку, а один з попередників Швейка зрештою відвів нещасну тварину на Панкрац до гицля, щоб її там убили, і навіть не пошкодував для цього власних десяти крон. А потім заявив надпоручникові, що пес утік від нього на прогулянці. На другий день він уже марширував з ротою на плац.

Коли Швейк прийшов доповісти Лукашеві, що з'явився до нього на службу, надпоручник завів його до кімнати і сказав:

— Вас рекомендував пан фельдкурат Кац, і я хочу, щоб ви справді були гідним його рекомендації. У мене вже було тих денщиків достобіса, але жоден з них не зогрів у мене місця. Попереджаю, я вимогливий і суворо караю за кожну підлість і брехню. Хочу, щоб ви казали завжди правду і без нарікань виконували всі мої накази. Якщо скажу: «Стрибніть у вогонь» — то ви й у вогонь мусите стрибнути, коли б навіть вам цього не хотілося. Куди ви дивитесь?

Швейк з цікавістю дивився вбік, на стіну, де висіла клітка з канарком. Почувши запитання надпоручника, втупив свої лагідні очі в нього і відповів милим, добродушним тоном:

— Голошу слухняно, пане надпоручнику, там висить гарцький канарок.

Перервавши таким чином промову надпоручника, Швейк виструнчився по-військовому і, не кліпаючи, дивився йому просто

в очі. Поручник хотів сказати щось гостре, але, спостерігши невинний вираз Швейкового обличчя, тільки промовив:

— Пан фельдкурат рекомендував вас як неперевершеного ідіота, і, гадаю, він не помилився.

— Голошу слухняно, пане надпоручнику, пан фельдкурат дійсно не помилився. Коли я служив у війську, мене звільнили за ідіотизм, а ще до того й патентований. У полку звільнили двох таких: мене і ще одного, пана капітана фон Кауніца. Цей, вибачайте, пане надпоручнику, йдучи вулицею, безупинно длубав пальцем лівої руки в лівій ніздрі і водночас правою рукою в правій. Коли ж ішов з нами на вправи, завжди вишиковував нас як для дефілювання, і казав: «Вояки... е-е... пам'ятайте... е-е... сьогодні середа, тому що... завтра буде четвер... е-е...»

Надпоручник Лукаш низав плечима, як той, хто не знає і не знаходить потрібних слів, щоб ясно висловити певну думку.

Він пройшовся повз Швейка від дверей до протилежного вікна і знову повернувся, причому Швейк, відповідно до того, де саме надпоручник знаходився, рівнявся то направо, то вліво, зберігаючи таке відверте невинне обличчя, що надпоручник опустил очі і, дивлячись на килим, промимрив щось, зовсім не зв'язане із Швейковим натяком про капітана ідіота.

— Так, у мене мусить бути порядок, чистота, і ніхто не сміє мені брехати. Люблю чесність. Ненавиджу брехню і караю її без милосердя. Ви мене добре зрозуміли?

— Голошу слухняно, пане надпоручнику, розумію. Немає нічого гіршого, коли людина бреше. Досить раз заплутатися, і йому вже капут. В одному селі за Пелгржимовом був собі вчитель Марек. Він бігав за донькою гайового Шпери, а той переказав йому, що як буде зустрічатися з дівчиною в лісі, він йому при нагоді засадить з рушниці у задок щетини із сіллю. Учитель сказав, що це неправда, що він з нею не зустрічається. Але одного разу, коли йшов на побачення з дівчиною, гайовий випадково наскочив на нього і вже хотів був зробити обіцяну операцію, але вчитель почав туману напускати; він, мовляв, збирає квіти, потім відбрівувався, буцімто прийшов ловити якихось жучків, і щодалі, заплутувався усе більше й більше, аж раптом з того переляку давай присягатися: я, каже, їй-богу, вийшов наставити сильце на зайців. Тоді той гайовий вхопив його за барки і потяг на жандармський пост, звідтіля справа

пішла до суду, і вчителя мало не запхали до криміналу. А сказав би чисту правду, дістав би лиш тої посолоної шетини в м'яке місце. Я завжди тієї думки — найкраща річ признатися, бути щирим, а коли щось зроблю, прийти й сказати: «Голошу слухняно: я зробив те і те». А щодо тієї чесності, то це річ дуже корисна, бо з нею людина завжди якнайдалі пропхається. Це так, як у змаганнях з ходьби. Коли хто починає шахрувати і підбігає, то його виключають із змагань. Таке трапилось з моїм двоюрідним братом. Чесного всюди шанують і поважають, чесний вдоволений сам собою і почувається, як новонароджений, коли, лягаючи в ліжку, може сказати: «Я знову сьогодні був чесний».

Під час цієї балаканини надпоручник Лукаш сидів у кріслі, дивився на Швейкові черевики і думав: «Боже мій, таж і я часто верзу такі самі нісенітниці, а різниця тут лише у формі — я їх інакше викладаю».

Проте, не бажаючи втратити авторитету, він сказав Швейкові, коли той скінчив:

— Ви повинні чистити свої черевики, утримувати свій однострій у порядку, гудзики мусять бути пришиті так, як треба, щоб ви справляли враження вояка, а не якогось цивільного обірванця. Просто не хочеться вірити, що ніхто з вас не вміє триматися по-військовому. Лише один з усіх моїх денщиків мав бойовий вигляд, але зрештою вкрав і продав «На Євреях» мій парадний однострій.

На хвилину він замовк, а далі заговорив знову, пояснюючи Швейкові всі його обов'язки, причому не забув підкреслити на-самперед, що той мусить бути вірним і сміття з хати не виносити.

— До мене в гості ходять дами, — зазначив він. — Інколи якась з них залишається на ніч, коли мені вранці не треба йти на службу. В такому випадку ви мусите приносити нам каву до ліжка, але тільки тоді, коли подзвоню. Зрозуміли?

— Голошу слухняно, розумію, пане обер-лейтенант, бо коли б я несподівано підійшов до ліжка, дамі це могло б бути неприємно. Я якось привів до себе додому одну таку панунцю, а моя служниця принесла нам до ліжка каву саме тоді, коли ми надзвичайно приємно розважались. З переляку вона облила мені плечі та ще й сказала: «Дай вам, Боже, доброго ранку». Я знаю, що треба і як треба, коли у когось ночує дама.

— Добре, Швейку, з дамами треба завжди поводитися тактовно, — сказав надпоручник. Настрій у нього поліпшився, бо мова перейшла на те, що заповнювало увесь його вільний час між казармами, плацом і картами.

Жінки були душею помешкання надпоручника. Вони створювали йому домашній затишок. Було їх з півкопи, і багато з них намагалися в час свого перебування причепурити квартиру різними дрібничками.

Жінка одного власника кав'ярні прожила у надпоручника цілих два тижні, аж поки за нею приїхав чоловік. Вона вишила йому гарненький обрус на стіл, на всій його спідній білизні — монограми і, можливо, була б скінчила вишивати настінний килим, та її чоловік поклав край тій ідилії.

Інша дама, по яку за три тижні приїхали батьки, хотіла зробити з його спальні дамський будуар: порозставляла всюди різні дрібнички, вазончики, повісила над ліжком образок ангела-хранителя.

В усіх кутках спальні і їдальні відчувалася жіноча рука, яка проникла й до кухні, де можна було побачити найрізноманітніше кухонне начиння і посуд — розкішний дар закоханої жінки одного фабриканта; вона привезла з собою, крім своєї пристрасті, машинку для різання всякої зелені й капусти, прилад для тертя сухариків і печінки, каструлю, сковороди, жаровні, кухонні ложки і ще бозна-що.

Але за тиждень вона пішла, бо не могла змиритися з думкою, що надпоручник має, крім неї, ще, мабуть, близько двадцяти інших коханок, і це залишило деякі сліди на працездатності благородного самця в уніформі.

Надпоручник Лукаш вів також широку кореспонденцію, мав альбом своїх коханок і колекцію різних реліквій, бо за останні два роки почав виявляти нахил до фетишизму. Так, наприклад, у нього було кілька різних дамських підв'язок, чотири пари милесеньких дамських вишиваних панталончиків і три прозорі тендітні тонкі дамські сорочки, батистові хусточки і навіть один корсет та декілька панчішок.

— Сьогодні в мене чергування, прийду аж вночі. Подбайте про все і приберіть квартиру. Останній мій денщик через свою нікчемність подався сьогодні з маршбатальйоном на фронт.

Відавши ще накази стосовно канарка і ангорської кицьки,

він пішов, не забувши ще раз з порога кинути кілька слів про чесність і порядок. Після його відходу Швейк зробив у квартирі зразковий порядок, так що коли надпоручник Лукаш вночі повернувся додому, Швейк міг йому відрепортувати:

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, усе в порядку, лише кицька набешкетувала і зжерла вашого канарка.

— Як це? — заgrimів поручник.

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, ось так. Я знав, що коти не люблять канарків і збиткуються з них. Давай, думаю, познайомлю їх одне з одним, а коли ця bestія схоче якусь штуку встругнути, то дам їй на той випадок такого духопелу, аж до самої смерті не забуде, як з канарками поводитись, бо я, треба вам, пане обер-лейтенант, знати, дуже люблю тварин. У нас вдома живе один капелюшник. То він так видресировав кицьку, що вона хоч спершу зжерла йому трьох канарків, зате тепер уже не чіпає жодного, і канарок міг би навіть на неї сісти. Отож, думаю, треба й собі спробувати. Витяг я того канарка з клітки, «нюхай», кажу, а ця мавпа, я навіть не спам'ятався коли, відкусила йому з доброго дива голову. Такого свинства від неї я аж ніяк не сподівався. Коли б це, пане обер-лейтенант, горобець — я ні слова не сказав би, але такий гарний канарок, гарцький. А як вона його жадібно жерла, просто з пір'ям, жере та ще й на радощах муркоче. Кажуть, що в кицьок туго з музичністю і вони не можуть терпіти співу канарків. Вони, bestії, просто на цьому не розуміються... Я кицьку добре насварив, та, Боже мене упаси, і пальцем не рушив. Чекав на вас, як ви вирішите, що нам з тією паршивою потворою робити далі.

Оповідючи це, Швейк так щиро дивився надпоручникові в очі, що той, наблизившись спочатку до нього з певним жорстким наміром, відступив, сів у крісло, і спитав:

— Послухайте, Швейку, ви насправді таке теля Боже?

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, так, — урочисто відповів Швейк. — Мені з дитинства як наврочено. Завжди хочу щось поліпшити, аби все було добре, та ніколи з цього нічого путнього не виходить, тільки для мене і для інших мов хрінном попід ніс. Я справді хотів тих двох познайомити, щоб одне одного поважали. Я не винен, що вона зжерла канарка і знайомство увірвалося. В готелі «У Штупартів» кілька років тому кицька зжерла навіть папугу, бо він з неї глузував і нявчав по-

кошачому. Але ті кицьки дуже живучі. Якщо скажете, пане обер-лейтенант, ухайдикувати її, то буду змушений розчавити цю потвору між дверима, бо інакше не здохне.

І Швейк з найневиннішим виразом обличчя і добродушним усміхом ясно виклав поручникові, як треба страчувати котів; зміст цієї розповіді напевно довів би товариство охорони тварин до божевільні. При цьому він виявив такі професійні знання, що надпоручник Лукаш, забувши свій гнів, запитав:

— Ви вмєте поводитися з тваринами? Ви любите їх?

— Найбільше я люблю псів, — сказав Швейк, — бо на них можна добре заробити, треба тільки вміти їх продавати. У мене це не виходило, бо я завжди був чесний, хоч, правда, люди приходили до мене зі скаргами, чому я, мовляв, продав здохлятину замість чистокровного і здорового пса. Буцімто усі пси обов'язково мусять бути чистокровні і здорові! Та ще й кожний бажає мати родовід, отож доводилося ті родоводи друкувати, із якогось кошіржського Сірка, народженого на цегельні, робити найчистокровнішого шляхтича з баварської псарні Арміна фон Баргейма. А покупці побачать той родовід та й радіють, мовляв, поталанило. І тішаться, як дурень цвяшком, бо мають удома чистокровну тварину, хоч насправді я міг підсунути їм вршовіцького шпіца замість такси. А вони тільки дивувалися, чому цей аж із самої Німеччини дорогий собака такий волохатий і чому в нього не криві ноги. Так роблять в усіх псарнях. У вас, пане обер-лейтенант, очі на лоба полізли б, якби ви побачили ті шахрайства з родовами, що робляться у всіх великих псарнях. Псів, які б могли про себе сказати: «Я чистокровна тварина» — насправді мало. Або його мамуня втратила розум з якоюсь паскудою, або бабуня, або мав тих татунів багато і від кожного щось успадкував. Від одного — вуха, від другого — хвіст, від іншого — якісь кудли на морді, від третього — морду, від четвертого — криві лапи, а від п'ятого — зріст, а коли мав таких татунів з дванадцять, то можете собі, пане обер-лейтенанте, уявити, який вигляд має такий собака. Якось я купив такого пса — звали його Балабан, то він через отих своїх батьків був така погань, що всі пси його обминали. Я купив його з милосердя, бо воно було таке самотне. І сидів той пес вічно вдома в кутку, та такий уже смутний, такий смутний, аж я мусив його продати за пінчера. Найбільшого клопоту завдало мені його фарбування,

бо конче треба було тому псові надати кольору солі з перцем. Потім він потрапив зі своїм хазяїном аж у Моравію, і з того часу я його вже не бачив.

Надпоручника почала зацікавлювати ця кінологічна лекція, тому Швейк міг без перешкоди провадити далі:

— Пси самі не можуть фарбувати собі волосся, як це роблять дами. Цим мусить зайнятися той, хто хоче його продати. Коли пес такий старий, що аж посивів, а ви хочете продати його за однорічного цуцика або навіть кажете, що цьому дідуганові лише дев'ять місяців, то тоді купіть ляпіс, розчиніть його і пофарбуйте ним пса в чорний колір — він виглядатиме як новенький. Щоб набув сили — годуйте його, як коня, миш'яком і зуби чистіть наждачним папером. А перш ніж поведете його продавати, влийте йому в пащеку слив'янки, щоб він був трохи напідпитку, і пес одразу стає жвавий, веселий, радісно гавкає і родичається з кожним, ну чисто вам п'яний радник. Але найголовніше ось що: треба розмовляти й розмовляти з покупцем, аж доки він не причмеліє. Якщо хтось хоче купити болонку, а ви не маєте нічого іншого, крім якогось мисливського пса, то треба вміти переконати покупця, щоб він замість болонки повів додому мисливського пса, а якщо випадково маєте лише пінчера, а є покупець на лихого німецького сторожового дога, то ви повинні так одурманити його, щоб він замість дога відніс у кишені цього маленького пінчера. Колись, як я ще торгував тваринами, причалапала до мене одна пані. У неї, каже, втік у садок папуга. А там саме перед віллою гралися якісь хлопчачки в індіанців. Вони цього папугу зловили, повидирали йому з хвоста всі пера і причепурилися ними, немов поліцаї. Той папуга від сорому, що залишився безхвостий, занедужав, а ветеринар якимись порошками доконав його. Отже, пані хоче купити собі, мовляв, нового папугу, але чемного, не якогось там грубіяна, що вміє тільки лаятися. Що ж я мав робити, коли жодного папуги в мене не було і я не знав, де б його дістати. А вдома в мене був злий і зовсім сліпий бульдог. То я, пане обер-лейтенанте, мусив ту паню переконувати з четвертої години по обіді аж до сьомої вечора, поки вона не купила замість папуги цього сліпого бульдога. Це було гірше, ніж якась там дипломатична ситуація. А коли вона виходила, я сказав: «Хай тепер хлопці лише спробують і йому хвоста висмикати», і більше я з тією панею не мав okazji розмовляти.

Вона через того бульдога мусила виїхати з Праги, бо він перекусав геть усіх у домі. Дістати порядну тварину, пане оберлейтенанте, хоч вірте, хоч не вірте, це вам не мед лизати...

— Я дуже люблю собак, — сказав надпоручник. — Деякі мої приятелі, які тепер на фронті, взяли з собою псів. Потім писали мені, що війна в товаристві такої вірної відданої тварини — зовсім не найгірша штука. Як видно, ви добре знаєте всі породи псів, і думаю, коли б я мав пса, ви б його добре доглядали. Яка порода, на вашу думку, найкраща? Я хотів би мати хорошого друга — пса. Був у мене колись пінчер, але не знаю...

— На мою думку, пане оберлейтенанте, пінчер дуже мила собачка, правда, він не кожному подобається, бо щетинистий і має таку шорстку бороду на морді, що аж скидається на звільненого арештанта. Пінчери такі потворні, аж глянути любо, а до того ще й дуже розумні. Куди там пхатися до них із своїм рилом придуркуватому сенбернарові. Вони ж хитріші за фокстер'єрів. Я знаю одного...

Надпоручник Лукаш глянув на годинник, і урвав Швейкове базікання.

— Вже пізно, мені треба виспатись. Завтра знову в казарми. Отже, можете цілий день пожертвувати на те, щоб знайти мені якогось пінчера.

Він пішов спати, а Швейк ліг у кухні на диван і почитав ще газету, яку надпоручник приніс з казарми.

— Он як, — казав сам собі Швейк, з цікавістю проглядаючи новини дня. — Султан нагородив кайзера Вільгельма воєнною медаллю, а я таки дотепер ще не маю навіть малої срібної.

Він замислився і зненацька зірвався з місця.

— Мало не забув! — І пішов до кімнати надпоручника, який уже міцно спав. Швейк збудив його:

— Голошу слухняно, пане оберлейтенанте, ви не дали мені жодного наказу щодо тієї кицьки.

Напівсонний надпоручник перевернувся на другий бік і промимрив:

— Три дні домашнього арешту, — і знову заснув.

Швейк тихо вийшов з кімнати, витяг нещасну кицьку з-під канапи і сказав їй:

— Маєш три дні домашнього арешту. Абтретен!

І ангорська кицька знову полізла під канапу.

IV

Швейк саме збирався на пошуки будь-якого пінчера, коли подзвонила якась молода пані і забажала говорити з надпоручником Лукашем. Біля неї стояли дві важкі дорожні валізи, і Швейк устиг ще помітити кашкет носильника, який уже йшов сходами донизу.

— Нема вдома, — твердо сказав Швейк.

Але молода пані була вже в передпокої і категорично наказала:

— Внесіть валізи в кімнату.

— Без дозволу пана надпоручника я й пальцем не ворухну, — сказав Швейк. — Пан надпоручник заборонив без його дозволу будь-що робити.

— Ви здуріли! — вигукнула молода пані. — Я приїхала до пана надпоручника в гості.

— Ні про яке їхання в гості я нічого не знаю, — відповів Швейк. — Пан надпоручник зараз на службі, повернеться аж вночі, а я дістав наказ дістати пінчера. Про жодні валізи і про жодну даму мені нічого невідомо. Тепер я замикаю квартиру, і тому дуже прошу вас, пані, аби ви ласкаво звідси забралися. Мені ніхто про таке й словечка не писнув, отже, я не можу залишити в квартирі чужу особу, яку вперше бачу. На нашій вулиці у кондитера

Бельчицького залишили в хаті одного мацапуру, а він відчинив шафу з речами і дряпонував. Я, боронь Боже, про вас нічого поганого не думаю, — вів далі Швейк, побачивши, що молода пані розпачливо скривилась і плаче, — ви ж, певно, самі розумієте, залишатися тут вам не можна. Я доглядаю квартиру. А хто відповідає тут за кожну дрібницю? Я! Отже, ще раз дуже прошу даремно себе не обтяжувати, бо поки я не дістану наказу від пана надпоручника — і рідного брата не знаю. Мені насправду прикро так розмовляти з вами, але в армії мусить бути порядок.

Тим часом молода пані трохи отямилась, витягла з торбинки візитну картку, написала кілька рядків олівцем, вклала в гарненький конвертик і боязко мовила:

— Віднесіть це панові надпоручнику, а я почекаю тут на відповідь. Ось вам п'ять крон на дорогу.

— З цього пива не буде дива, — відповів Швейк, ображений впертістю несподіваної гості. — Сховайте собі тих п'ять крон. Ось я кладу їх на крісло, а якщо вже так хочете, ходімо разом до казарми, почекаєте там, я це ваше писаннячко віддам і принесу відповідь, але тут вам чекати аж ніяк не можна.

Сказавши це, він затягнув валізи до передпокою і, видзвонюючи ключами, наче якийсь замковий ключник, значуще промовив, ідучи до дверей:

— Замикаємо!..

Молода пані, збагнувши безнадійність ситуації, вийшла в коридор. Швейк замкнув двері і пішов попереду. Гостя дріботіла за ним, як песик, і наздогнала його аж біля тютюнової крамниці, куди Швейк зайшов купити сигарети.

Далі вона вже йшла поруч, намагаючись зав'язати розмову.

— Ви це справді віддасте?

— Коли сказав, що віддам, то віддам.

— І знайдете пана надпоручника?

— Не знаю.

Вони знову йшли мовчки поруч. Аж трохи згодом Швейкова супутниця знову заговорила:

— То ви гадаєте, що можете і не знайти пана надпоручника?

— Ні, не гадаю.

— А де, на вашу думку, він міг би бути?

— Не знаю.

На якийсь час розмова урвалася.

- Ви листа не загубили? — відновила діалог молода пані.
- Поки що не загубив.
- То ви його таки віддасте панові надпоручнику?
- Так.
- А знайдете його?

— Я вже сказав, що не знаю, — відповів Швейк. — Просто дивно, як люди можуть бути такі цікаві і без угаву питати про одну і ту ж річ. Це все одно, якби я зупиняв на вулиці кожного другого і питаю: «Чи не скажете, який сьогодні день?»

На цьому всі спроби домовитися зі Швейком остаточно провалилися, і далі до казарми вони йшли, мов у рот води набрали. Лише коли зупинилися біля самих казарм, Швейк попросив молоду пані зачекати, а сам пустився з вартовим у розмову про війну, з чого молода пані, певне, мала велику втіху, бо з дуже нещасним виглядом нервово ходила тротуаром, бачачи, що Швейк продовжує свою розмову з такою придуркуватою міною, яку можна лише побачити на фотографії, вміщеній того часу в «Літописі світової війни» з підписом: «Наслідник австрійського трону розмовляє з двома пілотами, що збили російський аероплан».

Швейк сів на лавку біля воріт і доводив, що на Карпатському фронті наступ наших військ провалився, але, з другого боку, комендант Перемишля генерал Кусманек прибув у Київ. Що ж до Сербії, то в наших руках залишилося ще одинадцять фортифікаційних пунктів, і серби не зможуть довго гнатися за нашими вояками. Потім він пустився в критику окремих відомих боїв і відкрив Америку, доказуючи, що підрозділ, оточений з усіх боків, мусить здатися.

Намоловши язиком досхочу, він, нарешті, зволив вийти на вулицю і, попередивши словнениу відчаю пані, щоб вона нікуди не відходила, бо він зараз повернеться, пішов нагору до канцелярії, де знайшов надпоручника Лукаша. Той саме пояснював одному підпоручникові схему якихось окопів, дорікаючи, що той не вміє креслити і розуміється на геометрії, як вовк на звіздах.

— Ось як це треба креслити! Якщо ми повинні на дану пряму опустити перпендикуляр, то мусимо провести лінію, яка з першою утворить прямий кут. Розумієте? В такому разі ви розташуєте траншеї, як треба, не залізете з ними до ворога, а залишитеся від нього на відстані шестисот метрів. А коли зробити так, як у вас тут накреслено, ви вклинили б наші позиції у ворожі

і стали б своїми окопами перпендикулярно до ворога. А вам потрібен тупий кут. Це ж зовсім просто, хіба не правда?

А підпоручник запасу, в цивільному житті касир якогось банку, стояв над тими планами у цілковитому розпачі, нічого не розуміючи. Він з полегкістю зітхнув, коли Швейк підійшов до надпоручника.

— Голошу слухняно, пане надпоручнику, якась дама посилає вам цього листа і чекає на відповідь, — при цьому він значуще і конфіденційно підморгнув.

Зміст записки не справив на надпоручника приємного враження:

«Lieber Heinrich! Mein Mann verfolgt mich. Ich muss unbedingt bei Dir ein paar Tage gastieren. Dein Bursch ist ein großes Mistvieh. Ich bin unglücklich.

Deine Katy»¹.

Надпоручник Лукаш зітхнув, завів Швейка до порожньої сусідньої канцелярії, замкнув двері й почав ходити поміж столами. Нарешті, зупинившись перед Швейком, сказав:

— Ця дама пише, що ви тварюка. Що ви їй зробили?

— Я їй, голошу слухняно, пане обер-лейтенанте, нічого не робив. Поводився дуже чемно, але вона збиралася розташуватись у вашій квартирі. Оскільки я не мав від вас жодного наказу, то я її до хати не пустив. До того ж вона приїхала з двома чамайдами, як до себе додому.

Надпоручник ще раз голосно зітхнув, Швейк також зітхнув.

— Що take? — грізно grimнув надпоручник.

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, що це важкий випадок. На Войтешській вулиці два роки тому до одного оббивальника впхалася якась панянка, і він ніяк не міг вигнати її з квартири. Зрештою мусив отруїти газом і її, й себе, і на цьому розвага скінчилася. З бабами клопоту не обберешся, я їх як облуплених знаю.

— Важкий випадок, — повторив за Швейком надпоручник, і ще ніколи він не говорив такої щирої правди. Милій Генріх справді попав у неабияку халепу. Жінку, переслідувану її чоловіком, чортяка аж на декілька днів приносить у гості, саме тоді, коли до

¹ «Милій Генріху! Мій чоловік мене переслідує. Я мушу кілька днів гостювати у тебе. Твій слуга страшенна тварюка. Я нещаслива. Твоя Кеті» (нім.).

нього має приїхати пані Міцекова з Тршебоні, щоб цілих три дні повторяти те, чим вона обдаровує надпоручника кожні чверть року, коли приїздить до Праги на закупи. Крім того, післязавтра до нього повинна прийти одна панночка. Після цілого тижня роздумувань вона обіцяла, що, напевно, дозволить йому спокусити себе, бо все одно за місяць вийде заміж за одного інженера.

Надпоручник сидів, похнюпившись, на столі і мовчки шукав виходу, та поки нічого іншого не міг придумати, як сісти за стіл, взяти конверт і папір, і написати на службовому бланку:

«Дорога Кеті! До 9 години вечора я буду зайнятий на службі. Прийду о десятій. Будь ласка, почувайся, як удома. Щодо Швейка, мого денщика, то я йому вже дав наказ у всьому тобі догоджати. Твій Індржих».

— Цього листа, — сказав надпоручник, — віддасте вельможній пані. Наказую вам ставитися до неї з пошаною, тактовно і виконувати всі її бажання. Вони для вас мусять бути наказом. Поводьтеся з нею галантно і чесно її обслуговуйте. Тут ось сто крон, за них відзвітуєтеся потім. Можливо, вона вас за чимось пішле. Замовите для неї обід, вечерю і таке інше. Крім того, купите ще три пляшки вина і коробочку сигарет «Мемфіс». Поки що досить. Можете йти. Ще раз прошу вас виконувати все, що їй лише заманеться.

Молода пані вже втратила всяку надію побачити Швейка, і тому була дуже здивована, коли помітила, що той виходить з казарми і прямує до неї з листом.

Козирнувши, він подав їй листа і доповів:

— Згідно з наказом пана обер-лейтенанта, я повинен до вас, вельможна пані, ставитися з пошаною, тактовно і робити для вас усе, що вам тільки заманеться. Наказано нагодувати вас і купити все, що забажаєте. Я дістав на це від пана обер-лейтенанта сто крон, але на ці гроші я ще мушу купити три пляшки вина і коробочку «Мемфіс».

Коли пані прочитала листа, вона знову відчула приплив енергії і проявила її тим, що наказала Швейкові найняти фіакар, а коли він це виконав, веліла йому сісти поруч з візником на козлах.

Вони поїхали додому. У квартирі пані одразу ж увійшла в роль господині. Швейкові було наказано перенести валізи до спальні, витрусити на дворі килими, а ледь помітне павутиння

за дзеркалом дуже її розгнівало. Вона, як було видно, збиралася надовго окопатися на здобутих позиціях.

Швейк обливався потом. Коли він витрусив килими, дамочка пригадала, що треба зняти фіранки і теж витрусити їх від поро-ху. Потім Швейк дістав наказ помити вікна в кімнаті і в кухні. Потім молода пані почала переставляти меблі. Робила це дуже гарячково, і коли Швейк поперетягав усе з одного кутка в дру-гий, їй і так не сподобалося, і вона знову почала комбінувати й вигадувати, як би ще інакше переставити речі.

Вона перевернула в квартирі все догори дригом, але помалу її енергія, з якою вона облаштовувала гніздо, почала вичерпу-ватися, і руйнування припинилося.

Пані вийняла з комода чисту постільну білизну, сама натягла наволочки на подушки і перини, і було видно, що робить це з любов'ю до постелі, бо цей предмет викликав у неї пристрас-не тремтіння ніздрів. Потім послала Швейка по обід і вино. Поки він вернувся, молода пані переодяглася у прозоре матіне. Воно робило її надзвичайно принадливою і звабливою.

За обідом вона випила пляшку вина, викурила чимало «мемфі-сок» і лягла в ліжку, а Швейк на кухні смакував свій військо-вий хліб, вмочаючи його в склянку з солодкою наливкою.

— Швейку! — почулося раптом зі спальні. — Швейку!

Швейк відчинив двері і побачив молоду пані в принадній позі на подушках.

— Підійдіть ближче!

Він підійшов до постелі, а вона з особливим усміхом зміряла очима його кремезну постать і міцні стегна.

Відгорнувши ніжну матерію, яка окутувала і прикривала все, молода дама владно сказала:

— Скиньте черевики і штани. Покажіть...

Коли надпоручник повернувся з казарми, бравий вояк Швейк міг чесно відрепортувати йому.

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, я виконав усі бажання вельможної пані і послужив їй чесно, згідно з вашим наказом.

— Дякую, Швейку, — сказав надпоручник, — а багато було у неї тих бажань?

— Десь із шість, — відповів Швейк, — з цієї їзди вона тепер спить як убита. Я виконав усе, що їй тільки заманулося.

V

У той час, як австрійські армії, притиснуті ворогом до лінії над Дунайцем і Рабою, стояли під зливою гранат, а крупнокаліберні гармати шматували роту за ротою, засипаючи їх у Карпатах землю, у той час, як обрії на всіх фронтах жевріли від палаючих сіл і міст, надпоручник Лукаш із Швейком переживали неприємну ідилію з дамою, яка втекла від свого чоловіка і грала роль господині дому.

Одного разу, коли вона пішла прогулятися, надпоручник Лукаш і Швейк стали радитись, як її позбутися.

— Найкраще було б, пане обер-лейтенанте, — сказав Швейк, — якби той її чоловік, від котрого вона дременула, довідався, де його половина, і приїхав по неї. Адже ви казали, що він її розшукує, про це було написано і в тому листі, який я вам приніс. Треба послати йому телеграму, що вона у нас і він може її собі забрати. У Вшенорах минулого року в одній відлі трапилася точнісінько така ж історія, але там телеграму своєму чоловікові послала сама жінка, він приїхав по неї і надавав по морді їм

обом. Але то були справи суто цивільні, а в нашому випадку він не відважиться підняти руку на офіцера. Та, зрештою, ви ж зовсім ні в чому не винні, ви ж нікого не кликали, а якщо вона втекла, то зробила це на власний розсуд. Побачите, така телеграма стане в пригоді. А якщо перепаде пара ляпасів...

— Він дуже інтелігентний, — перебив його надпоручник Лукаш, — я його добре знаю. Він торгівець, продає оптом хміль. З ним обов'язково треба поговорити. Пошлю телеграму.

Надіслана телеграма була лаконічна, суто ділова: «*Теперішня адреса вашої дружини така...*» Далі йшла адреса квартири надпоручника Лукаша.

І ось одного дня пані Кеті була дуже неприємно здивована, коли у двері ввалився сам торгівець хмелем. Він справляв враження дуже розсудливого і дбайливого чоловіка, навіть тоді, коли пані Кеті, не втративши в цю хвилину рівноваги, знайомила обох панів: «Мій чоловік — пан надпоручник Лукаш». Нічого кращого їй не спало на думку.

— Сідайте, будь ласка, пане Вендлер, — чемно попрохав надпоручник Лукаш, витягаючи з кишені портсигар з цигарками. — Не бажаєте?

Інтелігентний торгівець хмелем чемно взяв цигарку і, випускаючи з рота дим, сказав розважливо:

— Ви скоро поїдете на фронт, пане надпоручник?

— Я вже просив, щоб мене перевели до Дев'яного першого полку в Будейовицях. Туди, мабуть, і поїду, щойно скінчу навчання з охотниками. Нам потрібно дуже багато офіцерів, а тим часом маємо сумну картину: молоді люди, хоч і мають право бути охотниками, не хочуть з нього користатися. Кожний воліє залишитися звичайним піхотинцем і аж ніяк не прагне стати кадетом.

— Війна дуже зашкодила торгівлі хмелем. Але я думаю, вона триватиме недовго, — зауважив торгівець, поглядаючи то на свою жінку, то на надпоручника.

— Наша ситуація на фронтах дуже добра, — сказав надпоручник. — Сьогодні вже ніхто не сумнівається, що війну виграють армії центральних держав. Франція, Англія і Росія надто вже слабкі, куди їм рівнятися з австро-турецько-німецьким гранітом. Правда, ми зазнали незначних поразок на деяких фронтах. Але як тільки прорвемо російський фронт між Карпатським хребтом і середнім Дунайцем, то нема жодного сумніву, що це

означатиме кінець війни. Французам теж найближчим часом загрожує втрата всієї Східної Франції і вторгнення німецької армії у Париж. Це абсолютно певно. Крім того, наші маневри в Сербії відбуваються дуже успішно, і, до речі, відхід наших військ, власне, не відступ, а перегруповання, хоч дехто пояснює це зовсім інакше, ніж цього вимагає витримана холонокровність під час війни. Вже незабаром побачимо, що наші заздалегідь передбачені маневри на Південному фронті дадуть хороші наслідки. Погляньте, будь ласка...

Надпоручник Лукаш ніжно взяв торговця хмелем під руку, підвів до карти воєнних дій на стіні і, показуючи окремі точки, почав пояснювати:

— Східні Бескиди — це наша найкраща точка опору. Як бачите, на карпатських відтинках фронту ми маємо міцну базу. Сильний удар по цій лінії — і зупинимось аж у Москві. Війна скінчиться швидше, ніж сподіваємось.

— А що Туреччина? — запитав торговець хмелем, думаючи при цьому, з якого б кінця почати, щоб добратися до суті справи, заради якої приїхав.

— Турки тримаються добре, — відповів надпоручник і знову підвів його до столу. — Голова турецького парламенту Галі-бей і Алі-бей приїхали до Відня. Головним полководцем Дарданельської армії призначено маршала Лімана фон Сандерса. Гольц-паша приїхав з Царгорода до Берліна, а наш цісар нагородив орденом Енвера-пашу, віце-адмірала Уседом-пашу і генерала Джевад-пашу*. Порівняно багато нагород за такий короткий час.

Хвилину всі сиділи мовчки, дивлячись одне на одного, нарешті, надпоручник вирішив, що настала слухна хвилина розрядити неприємну ситуацію словами:

— Коли ж ви приїхали, пане Вендлер?

— Сьогодні вранці.

— Я дуже радий, що ви мене знайшли і застали вдома, бо після обіду я завжди іду до казарми, там у мене нічна служба. Моє помешкання, власне, день і ніч порожнє, і тому я міг запропонувати вельмишановній пані гостинність, поки вона в Празі. Тут її ніхто не турбує. Для старих знайомих...

Торговець хмелем кашлянув.

— Кеті дуже дивна жінка, пане надпоручнику. Прийміть мою найсердечнішу подяку за все, що ви для неї зробили. Отак, зне-

нацька заманеться їй їхати до Праги, мовляв, лікувати невроз. Я їжджу по торговельних справах, повертаюся додому, а хата порожня, за Кеті й слід прохолов.

Намагаючись надати своєму обличчю найщирішого виразу, він погрозив їй пальцем і, вимушено всміхаючись, запитав:

— Ти, певно, гадала, що коли я подорожую, то й ти можеш теж подорожувати. Ти, звичайно, не подумала...

Надпоручник Лукаш, побачивши, що напрям розмови завертає в небажаний бік, знову підвів інтелігентного торговця хмелем до карти воєнних дій і, показуючи підкреслені місця, сказав:

— Я забув звернути вашу увагу на одну дуже цікаву обставину; подивіться на цю велику, звернену на південний захід дугу, де група гір утворює природне укріплення. Сюди спрямований наступ союзників. Перерізавши цю дорогу, яка з'єднує це укріплення з головною оборонною лінією ворога, ми тим самим порушимо його зв'язок між правим крилом і північною армією на Віслі. Вам тепер ясно?

Торгівець відповів, що тепер він дуже добре розуміє, але, як людина тактовна, одразу ж схаменувся, аби бодай хтось не сприйняв його слів як натяк, і, повертаючись на своє місце, сказав:

— Через цю війну наш хміль втратив збут за кордоном. Для хмелю втрачені на сьогодні не тільки Франція, Англія, Росія, а й Балкани. Поки що вивозимо цей товар до Італії, та боюся, що Італія теж замотається у цю веремію. Але знаєте, коли виграємо, ціни на товар диктувати будемо ми.

— Італія строго нейтральна, — утішав його надпоручник. — Це означає...

— То чому ж вона не признається, що її в'яже Троїстий союз з Австро-Угорщиною і Німеччиною? — вибухнув зопалу торгівець хмелем, немов на нього приском сипнули, бо йому відразу все вдарило в голову: і хміль, і жінка, і війна. — Я чекав, що Італія піде проти Франції і Сербії. В такому випадку давно був би вже війні кінець. У мене хміль гниє на складах, внутрішній торгівельний оборот поганий, вивіз дорівнює нулю, а Італія дотримується нейтралітету. Нащо ж тоді Італія ще 1912 року відновлювала Троїстий союз? Де той італійський міністр закордонних справ маркіз ді Сан Джуліано? Що робить цей пан? Спить чи що? Ви знаєте, який у мене до війни був річний оборот і який він сьогодні? Не думайте, що я не стежу за подіями, —

вів далі він, люто витріщившись на надпоручника. Той спокійно пускав кільця цигаркового диму, а пані Кеті з великою цікавістю спостерігала, як вони, наздоганяючи одне одного, розбивалися. — Чому німці відступили до кордонів, коли були вже під Парижем? Чому знову йдуть запеклі артилерійські бої між Маасом і Мозелем*? А ви знаєте, що в Комбр-а-Вевр біля Марша* згоріли три броварні, куди я щороку надсилав понад п'ятсот тюків хмелю? У Богезах Гартмансвейлерська броварня* теж дотла згоріла, а величезну пивоварню в Нідерсбаху біля Мільгаузена* зрівняли з землею. А це все втрата тисячі двохсот тюків хмелю для моєї фірми на рік. Шість разів ішли запеклі бої між німцями і бельгійцями за броварню в Клостергеку*. Це знову втрата трьохсот п'ятдесяти тюків хмелю на рік.

Від хвилювання торгівець не міг далі говорити. Він підвівся, підійшов до жінки й сказав:

— Кеті, ти зараз же поїдеш зі мною додому. Збирайся.

— Мене всі ці події так хвилюють, — сказав він за хвилину вибачливим тоном, — а колись я був зовсім спокійний.

Коли його дружина вийшла одягнутися, він тихо сказав надпоручникові:

— Вона такі коники викидає не вперше. Минулого року втекла з одним позаштатним учителем, і я знайшов їх аж у Загребі. При тій нагоді я уклав з міським загребським броварем угоду на 600 тюків хмелю. Що й казати. Південь завжди був криницею з золотим дном. Наш хміль ішов аж до Царгорода. Сьогодні ми напівзнищені. Якщо влада обмежить варіння пива, то це нас остаточно доконає.

І, запалюючи запропоновану цигарку, в розпачі сказав:

— Одна лиш Варшава брала в нас 2370 тюків хмелю, а найбільше — Августинська броварня. Представник її щороку гостював у мене. Хоч з мосту та в воду! Добре, хоч дітей не маю!

Цей логічний висновок стосовно щорічних відвідин представника Августинської броварні у Варшаві викликав у надпоручника делікатний усміх. Торгівець хмелем помітив це й тому повів далі:

— Угорські броварні в Шопроні і Великій Каніжі купували у моєї фірми щорічно в середньому тисячу тюків хмелю для своїх експортних гатунків пива, які вивозили аж до Александрії. Нині, через блокаду, не хочуть робити ніяких замовлень.

Я їм віддаю хміль на тридцять відсотків дешевше, а вони й досі не купили жодного тюка. Застій, занепад, біда, а до того ще й домашній клопіт.

Торгівець хмелем замовк. Мовчанку порушила пані Кеті, вже готова в дорогу:

— А як буде з моїми валізами?

— Я пришлю по них, Кеті, — вдоволено мовив торгівець хмелем, радіючи, що все скінчилося без скандалу і обурливих сцен. — Якщо маєш охоту зробити ще якісь закупи, то нам час уже вирушати. Поїзд відходить о другій двадцять.

Обоє по-дружньому розпрощалися з надпоручником. Торгівець хмелем, радий, що ця історія вже скінчилася, виходячи з передпокою, сказав надпоручникові:

— Якщо вас, не дай Боже, на війні поранить, приїжджайте до нас відпочити. Будемо піклуватися коло вас якнайсумлінніше.

Повернувшись до спальні, де пані Кеті одягалася в дорогу, надпоручник знайшов на умивальниці 400 крон і записку:

«Пане надпоручнику! Ви не заступилися за мене перед тією мавпою, моїм чоловіком, ідіотом першого класу. Ви дозволили, щоб він мене забрав, немов якусь забуту в квартирі річ. Притому ви дозволили собі сказати, нібито ви запропонували мені гостинність. Думаю, що я вам не спричинила більше витрат, ніж додані до листа 400 крон. Прошу розділити їх зі своїм денщиком».

Надпоручник Лукаш на хвилю завмер з тим листом у руках, а потім поволі подер його на шматки. З усмішкою глянув на гроші, залишені на умивальниці, і, побачивши, що в хвилюванні Кеті забула на столику перед дзеркалом гребінчик, додав його до своїх фетишів-реліквій.

Опівдні повернувся Швейк, який ходив шукати стаєнного пінчера для надпоручника.

— Швейку, — сказав надпоручник. — Вам поталанило. Дама, яка в мене мешкала, вже поїхала. Її забрав чоловік. А за всі послуги, які ви їй робили, вона залишила на умивальниці 400 крон. Вам треба гарно подякувати їй, а також її чоловікові, бо, власне, це його гроші, які вона взяла з собою на дорогу. Я зараз продиктую вам листа.

І продиктував:

«Вельмишановний пане! Передайте, будь ласка, найсердечнішу подяку за 400 крон, які мені подарувала ваша пані за послуги під час її перебування в Празі. Все, що я для неї робив, я робив радо, а тому не можу прийняти цієї суми і відсилаю її...»

— Ну ж, пишіть далі, Швейку, чого ви крутитеся, начебто вам вугілля в штани насипали. На чому я зупинився?

— І відсилаю її... — тремтячим, сповненим трагізму голосом прошепотів Швейк.

— Так, добре: «...відсилаю її із запевненням своєї найглибшої пошани. Для ясної пані передаю низький уклін і цілую їй ручки. Йозеф Швейк, офіцерський денщик надпоручника Лукаша». Готово?

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, бракує дати...

— 20 грудня 1914 року. Так. А тепер заадресуйте конверт, візьміть цих чотириста крон, віднесіть їх на пошту і відішліть на цю адресу.

Надпоручник Лукаш почав весело насвистувати арію з оперети «Розлучена пані».

— Ще одне, Швейку, — сказав надпоручник, коли Швейк збирався на пошту. — Що з тим собачкою, ви вже ходили його шукати?

— Маю вже на одного зуб, пане обер-лейтенант, дуже гарне звірятко. Але важко буде його добути. Думаю, завтра таки приведу. Кусає!

VI

Надпоручник Лукаш останнього слова не почув, а воно ж мало таке велике значення. «Ця потвора кусала, як скажена, — хотів ще раз повторити Швейк, але врешті подумав: «Що, власне, надпоручникові до того? Хочеться йому пса, то буде його мати!»

Легко сказати: «Приведіть мені пса!», але нелегко його привести, бо власники дуже бережуть своїх собак, навіть і нечистокровних. Навіть звичайного цуцика, який нічого іншого не робить, лише гріє ноги якійсь старій бабуні, власник любить і не дасть скривдити.

Пес, особливо чистокровний, очевидно, інстинктивно передчуває, що одного чудесного дня його викрадуть у пана. Він безперестанку живе в страху, боячись потрапити в руки злодіям, які обов'язково його викрадуть. Наприклад, на прогулянці пес, відбігши від хазяїна, спочатку веселий, грайливий, бавиться з іншими псами, безсоромно лізе на них, вони на нього, обнюхують придорожнє каміння, задирає ніжку на кожному розі й навіть

на кошики перекупок з картоплею. Словом, надзвичайно тішиться життям, і світ здається йому таким гарним, як юнакові після отримання атестату зрілості.

Та ось ви помічаєте, як його грайливий настрій раптово зникає: пес відчуває, що заблукав, і його охоплює розпач. Переляканий, він бігає по вулиці, нюхає повітря, скавучить. Нарешті, втративши всяку надію і підбгавши хвіст поміж ноги, прищулює назад вуха і жене серединою вулиці, куди ноги несуть.

Якби він міг говорити, мабуть, репетував би на весь голос: «Ой, падоньку, що ж то буде? Мене хтось украде!»

Чи доводилось вам коли-небудь бувати на псарні і бачити там нажахані собачі створіння? Всі вони крадені. Велике місто виплекало особливий вид злодіїв, що живуть виключно з крадіжки собак. Існують породи маленьких салонних песиків, карликові тер'єри, завбільшки з рукавичку, які вміщуються в кишені пальта або в дамській муфті, їх там і носять. Але злодії навіть звідтіля примудряються бідолашку висмикнути. Злого німецького плямистого дога, який ооскаженіло стереже приміську віллу, вкрадуть уночі. Поліцейського собаку поцуплять у детектива просто з-під носа. Якщо ведете собаку на повідку, переріжуть вам ремінчик і вмиць — немов крізь землю проваляться: ви ошелешено витріщаєтеся на обривок, — а пса немає. П'ятдесят відсотків псів, які зустрічаються по вулицях, уже кілька разів міняли своїх господарів, і часто через кілька років ви можете купити свого власного пса, вкраденого у вас ще цуциком на прогулянці. Найбільша небезпека бути вкраденими загрожує собакам, коли їх виводять на вулицю за малою або великою потребою. Найбільше їх пропадає саме під час останнього акту. Ось тому кожний собака при цьому обережно роззирається на всі боки.

Існує кілька способів крадіжки псів. Їх крадуть або прямо — це щось на зразок кишенькової крадіжки, — або нещасну тваринку підступно підманюють до себе. Собака — створіння вірне... але тільки в читанці або в підручнику природознавства. Дайте найвірнішому псові понюхати смаженої кінської ковбаси, і він уже пропащий. Одразу ж забуває про свого пана, поруч якого йде, обертається і, як заморожений, іде за вами, причому з рота в нього капає слина, і, передчуваючи велику насолоду від ков-

баси, він привітно крутить хвостом, потягує ніздрями, як найбуйніший жеребець, коли його підводять до кобили.

* * *

На Малій Страні біля Замецьких сходів знайшла притулок невеличка пивниця. Одного дня в її півтемному кутку сиділи двоє: вояка і цивільний. Схилившись один до одного, вони таємниче перешіптувались і скидалися на змовників часів Венеційської республіки.

— Щодня о восьмій зранку, — пошепки говорив цивільний до вояка, — ходить з ним служниця на ріг Гавлічкової площі в напрямку парку. Але він, потвора, кусається, як навіжений. Погладити себе не дасть.

І, ще ближче нахилившись до вояка, зашепотів йому на вухо:

— Навіть ковбаски не жере.

— А смажену?

— І смажену не жере!

Обидва сплюнули.

— То що ж ця потвора жере?

— А біс її знає. Бувають такі розпещені і гладкі пси, чисто, як той архієпископ.

Вояк з цивільним цокнулися склянками і цивільний пошепки повів далі:

— Один чорний шпіц — він до зарізу потрібен був мені для псарні над Кламовкою, — не хотів узяти від мене ковбаски. Я никав за ним добрих три дні, поки мені урвався терпець, і я запитав пані, яка з тим собакою прогулювалась, від чого той пес такий гарний? Що він їсть? Паню немов хто по серцю погладив, вона й каже: «Песик найбільше любить котлети». Отож я йому й купив відбивну котлету. Це, напевно, буде найкраща, думав я. А він, стерво собаче, ані не моргнув на неї, бо котлета була теляча. А пса привчили до свинини. Треба було купити йому свинячу котлету. Дав я йому понюхати й побіг. Пес за мною. Панійка у вереск: «Пунтику, Пунтику!» Але куди там, Пунтикові не до того. За котлетою погнався аж за ріг, а там я йому ланцюжок на шию. На другий день він уже був у псарні над Кламовкою. Під шиєю в нього був жмуток білої шерстки, то я пофарбував її начорно, і ніхто його не впізнав... Але інші пси, а було їх у мене чимало, всі ловилися на кінську смажену ков-

баску... Та все ж найкраще, Швейку, якби спитав служницю, що цей пес любить їсти. Ти вояк, до того ж ставний, і вона тобі про це скоріше розповість. Я вже її питав, але вона на мене так зиркнула, немов хотіла проковтнути: «А що це вас обходить?» Вона не надто гарна на вроду — мавпа та й годі. Але з вояком пуститься в розмову.

— Та чи справді це чистокровний пінчер? Мій обер-лейтенант іншого не хоче.

— Гарний пінчер. Гнідо-сіро-білий. Чистокровний, так, як ти — Швейк, а я — Благнік. Мені б тільки взнати, що він їсть, а там я його підманю і приведу до тебе.

Обидва приятелі знову цокнулися. Ще коли Швейк перед війною жив з продажу собак, Благнік їх йому постачав. Це була досвідчена людина, подекували, що він купував тихцем у гицеля підозрілих собак і знову їх продавав. Навіть одного разу дістав сказ, і в інституті Пастера у Відні почувався як удома. Зараз він вважав своїм обов'язком безкорисливо допомогти воякові Швейку. Благнік знав усіх собак у цілій Празі та її околицях, а говорив тихо тому, щоб не зрадити себе перед шинкарем, у якого півроку тому виніс під полою щеня такси, давши йому під пальтом посати молока з дитячої пипки. Дурне щеня, певно, вважало його за свою «маму» і ані писнуло.

Благнік принципово крав лише чистокровних собак і міг би бути судовим експертом у псячих справах. Він постачав їх усіма способами і псарням, і приватним особам. Бувало, коли йшов вулицею, то вкрадені ним свого часу собаки зачинали гарчати на нього. Не один мстивий пес задирав позад нього ніжку і кропив Благнікові штани, коли той стояв десь біля вітрини.

* * *

О восьмій годині ранку можна було побачити, як бравий вояк Швейк прогулюється на розі Гавлічкової площі біля парку. Він очікував служницю з пінчером. Нарешті дочекався. Повз нього пробіг вусатий найжачений пес, з колючою шерстю і мудрими чорними очима. Він був веселий, як і всі пси, що відбули свою потребу, і ганявся за горобцями, які снідали конячим послідом на вулиці.

Потім повз Швейка пройшла та, обов'язком якої було пиль-

нувати пса. Це була панна в літах, з гарно заплетеним у віночок волоссям. Вона підсвистувала на пса, крутила ланцюжком і елегантним гарапником. Швейк заговорив до неї:

— Пробачте, ласкава слечно ¹, як пройти на Жижків?

Вона зупинилася, поглянула, чи немає тут якоїсь каверзи, та добродушне Швейкове лице впевнило її, що цей жовнір таки справді хоче йти на Жижків. Вираз її обличчя пом'якшав, і панна радо пояснила йому, як на той Жижків треба йти.

— Я тільки недавно переведений до Праги, я не тутешній, з провінції. Ви теж не з Праги?

— Я з Воднян.

— То ми з вами майже сусіди, — відповів Швейк. — Я з Протівіна.

Це знання географії Південної Чехії, набуте Швейком колись на маневрах, сповнило серце дівчини теплом рідного краю.

— То ви, певно, знаєте в Протівіні на площі різника Пейхара?

— Чому ж би мені його не знати. Це мій брат. Його там у нас усі люблять. Він дуже добра людина, послужлива, продає добре м'ясо і чесно важить.

— А ви часом не будете сином Яреша? — спитала панна, починаючи симпатизувати незнайомому воякові.

— Точнісінько так.

— А котрого Яреша, того, що з Кирча біля Протівіна, чи цього з Ражиць?

— З Ражиць.

— Ну, як він там? Ще розвозить пиво?

— Розвозить.

— Але вже йому, мабуть, давно шістдесятка минула?

— Шістдесят вісім сповнилося цього року навесні, — відповів спокійно Швейк. — Завів собі пса і тепер кум королю. Пес сидить на волі й пильнує. Якраз такий самий собака, як там той, що горобців ганяє. Гарненький песик, дуже гарненький.

— Він наш, — пояснила йому нова знайома. — Я служу тут у пана полковника. Ви, може, знаєте нашого пана полковника?

— Знаю, дуже інтелігентний пан. У нас в Будейовіцах теж був один такий полковник.

— Наш пан — суворий. Коли недавно прийшла вістка, що нас

¹ Панночко (чеськ.) — загальноприйняте звертання до дівчат.

у Сербії добре одвохрили, він прийшов додому такий розтриюджений, що покидав зі столу у кухні всі тарілки, а мене хотів прогнати з роботи.

— То це ваш песик, — перебив її Швейк. — Як шкода, що мій обер-лейтенант не може стерпіти жодного пса, а я ж так люблю собак! — Замок, а тоді зненацька вигукнув: — Але не кожний собака все їсть.

— Наш Фокс страшно перебірливий. Якийсь час узагалі не хотів їсти м'яса, тепер знову їсть.

— А що він найбільше любить?

— Печінку, варену печінку.

— Телячу чи свинячу?

— Йому однаково, — засміялася Швейкова «землячка», сприйнявши останні слова за невдалу спробу сказати щось дотепне.

Ще хвилину вони прогулювалися, потім до них приєднався й пінчер, якого служниця взяла на ланцюжок. Пінчер ставився до Швейка дуже недовірливо: намагався бодай намордником розірвати йому штани і вистрибував на нього. Та раптом, немов відчувши, що в Швейка на думці, перестав стрибати і, засмучений, збентежено поплентався далі, спідлоба дивлячись на Швейка, немовби хотів сказати: «Отже, й мене це лихо не мине».

Потім панна в літах розповіла Швейкові, що кожного вечора о шостій годині вона приходить сюди з псом, що не вірить жодному чоловікові з Праги і раз уже давала в газетах об'яву про бажання вийти заміж. Зголосився якийсь слюсар, запевняв, нібито має серйозні наміри, але виманив у неї вісімсот крон на якийсь винахід і зник. На селі люди куди чесніші. Коли б вона виходила заміж, то тільки за людину з провінції і тільки по війні. Воєнні шлюби вона вважає за дурницю, бо зазвичай така жінка лишається вдовою.

Швейк пообіцяв прийти о шостій годині і почимчикував до приятеля Благніка поінформувати його, що пес жере будь-яку печінку.

— Почастую його воловою, — вирішив Благнік. — На цю я вже зловив сенбернара фабриканта Видри, надзвичайно відданого собаку. Завтра приведу тобі пса в повному порядку.

Благнік дотримав слова. Коли перед полуднем Швейк уже скінчив прибирати квартиру, за дверима почувся гавкіт і Благнік затяг до кімнати пінчера. Той опирався і був ще більше

розкуйовджений, ніж його розкуйовдила природа. Пінчер дико кидав очима на всі боки і дивився так похмуро, що нагадував голодного тигра в клітці, перед яким стоїть вгодований відвідувач зоологічного саду. Він клацав зубами і гарчав, немов говорив: «Розірву, проковтну!»

Пса прив'язали до кухонного стола, і тоді Благнік розповів, як відбулася крадіжка.

— Я зумисне йшов повз нього, тримаючи загорнену в папір варену печінку. Він почав нюхати і стрибати на мене. Я нічого не дав, а йшов собі далі. Пес — за мною. Біля парку я звернув на Бредовську вулицю і там дав йому перший шматочок. Він жер на ходу, щоб не втратити мене з очей. Я звернув на Індржиську, де дав йому нову порцію. А потім, коли він уже нажерся, я прив'язав його на ланцюжок і потяг через Вацлавську площу на Виногради, аж до Вршовиць. Дорогою він витинав мені різні фортелі. Коли переходив трамвайну лінію, ліг на рейки і ані руш. Можливо, хотів, щоб його переїхав трамвай. Ось я приніс з собою ще й чистий бланк родоводу, купив його в паперовій крамниці Фукса. Ти ж, Швейку, вмієш підробляти родоводи?

— Він повинен бути написаний твоєю рукою. Напиши, що собака походить з Ляйпціга, з псарні фон Бюлоф. Батько — Арнгейм фон Кальсберг, мати — Емма фон Траутендорф, по батькові Зігфрід фон Бузенталь. Батько дістав першу нагороду на Берлінській виставці стаєнних пінчерів 1912 року. Мати відзначена золотою медаллю Нюрнберзького товариства вирощування породистих собак. Скільки йому, на твою думку, років?

— По зубах — два роки.

— Пиши півтора.

— Погано обрубані вуха, Швейку. Поглянь на них.

— Тут можна знайти вихід. Як треба буде — ще підріжемо. Спершу хай звикне до нас. Бо коли це зробити тепер, він ще гірше осатаніє.

Украдений пінчер люто гарчав, сопів, метався, потім ліг з виваленним язиком і змучено чекав, що з ним буде далі. Пінчер поволі заспокоювався, лише інколи жалісно скавчав. Швейк поставив перед ним рештку печінки, яку віддав Благнік, але пес і не доторкнувся до неї, лише кинув докірливий погляд і так подивився на обох, немовби хотів сказати: «Я вже на цьому обпікся, жеріть самі».

Пес лежав, здавшись на волю Божу, вдаючи, ніби дрімає. Потім нараз щось йому стукнуло в голову, він став на задні лапки й почав проситися.

На Швейка ця зворушлива сцена зовсім не справила враження.

— Ляж! — крикнув він на бідолаху.

Той знов ліг і жалісно заскавучав.

— Яке йому ім'я вписати до родоводу? — спитав Благнік. — Його звали Фокс, то треба підібрати щось подібне, щоб він відзивався.

— Назвемо його, наприклад, Макс. Подивися як наставляє вуха. Максику, встань!

Нещасний пінчер, якого позбавили домівки та імені, встав, чекаючи дальших наказів.

— Думаю, його треба відв'язати, — вирішив Швейк, — побачимо, що з того буде.

Коли пінчера відв'язали, він зразу кинувся до дверей і тричі коротко загавкав на клямку, очевидно, покладаючись на великодушність цих безжальних людей. Бачачи однак, що вони не хочуть розуміти його прагнень видобутися на вулицю, пінчер зробив під дверима баюрку, переконаний, що тепер його обов'язково викинуть, так, як колись замолоду з ним робили, коли полковник гостро, по-військовому, вчив його бути охайним.

Замість цього Швейк зауважив:

— Ого, він з біса розумний, це просто шматок езуїта. — Він потяг Фокса ремінцем і натовк у баюрку мордочкою, так що пес довго не міг облизатись.

Пес заскиглив з такої ганьби і став бігати по кухні, як посолений, винюхуючи в розпачі свій власний слід. Потім ні сіло ні впало підбіг до стола, з'їв кинуті йому на підлогу рештки печінки і після всіх своїх пригод ліг біля печі й заснув.

— Скільки я тобі винен? — запитав Швейк, прощаючись з Благніком.

— Які можуть бути між нами рахунки? — лагідно сказав Благнік. — Для старого друзяки зроблю все, а надто, коли він на військовій службі. Бувай, друже. Тільки не води його ніколи через Гавлічкову площу, бо може трапитись якась нещастя. Як потребуватимеш ще якогось собаку, знаєш, де я живу.

Швейк дозволив Максіві як слід виспатись, а сам тим часом

купив у різника чверть кілограма печінки, зварив її і, поклавши собаці під ніс ще теплий шматок, почав чекати, аж поки той прокинеться.

Макс почав спросоння облизуватись, далі потягся, понюхав печінку і проковтнув її. Потім підійшов до дверей і повторив свою спробу з гавканням на клямку.

— Максе, — гукнув до нього Швейк, — ходи до мене.

Пес підійшов з недовір'ям. Швейк узяв його на коліна, погладив, і тут Макс уперше приязно заметляв решткою свого відтятого хвоста, цапнув зубами Швейкову руку, потримав її в пащеці та мудро поглянув на нього, немовби кажучи: «Тут уже нічого не вдієш, я знаю, справу програно».

Швейк, гладячи його, почав оповідати ніжним голосом:

— Був собі раз один песик, називався Фокс і жив він у одного полковника. Служниця водила його на прогулянку. Та ось прийшов один пан і того Фоксика вкрав. Потрапив Фокс на військову службу до одного обер-лейтенанта, і там йому дали ім'я Макс... Максе, дай лапку! Отак, бачиш, будемо, сучий сину, добрими друзями, якщо будеш чемний і слухняний; а як ні — війна між нами! Запекла!

Макс зіскочив з Швейкових колін і почав весело стрибати навколо нього. Ввечері, коли надпоручник повернувся з казарми, Швейк і Макс були вже найкращими друзями.

Поглядаючи на Макса, Швейк філософував: «Коли добре подумати, то й кожен вояк теж украдений зі свого дому».

Надпоручник Лукаш був приємно вражений, побачивши Макса. А той, своєю чергою, виявляв велику радість, що знову бачить людину з шаблею.

На запитання, звідки Швейк дістав собаку і скільки він коштує, Швейк спокійнісінько відповів, що цього пса йому подарував один приятель, якого шойно взяли до війська.

— Чудово, Швейку, — сказав надпоручник, граючись із Максом, — першого числа дістанете від мене п'ятдесят крон за пса.

— Не можу їх прийняти, пане обер-лейтенанте.

— Швейку! — суворо мовив надпоручник. — Коли ви поступали на службу до мене, я вам пояснив, що ви повинні беззаперечно слухатись. Якщо я вам кажу, дістанете п'ятдесят крон, то ви їх мусите взяти і пропити. Що ви зробите, Швейку, з тими п'ятдесятьма кронами?

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, я їх проп'ю згідно з наказом.

— А коли б я випадково забув про це, наказую вам, Швейку, відрепортувати мені, що я вам маю дати за пса п'ятдесят крон, зрозуміли? А в цього пса бліх немає? Про всяк випадок, ску-пайте і вичешіть його. Завтра я на службі, але післязавтра піду з ним гуляти.

У той час, як Швейк купав Макса, полковник, колишній його власник, страшенно казився і погрожував, що віддасть під військовий трибунал того, хто вкрав пса, накаже його застрелити, повісити, посадити на двадцять років і почикрижити.

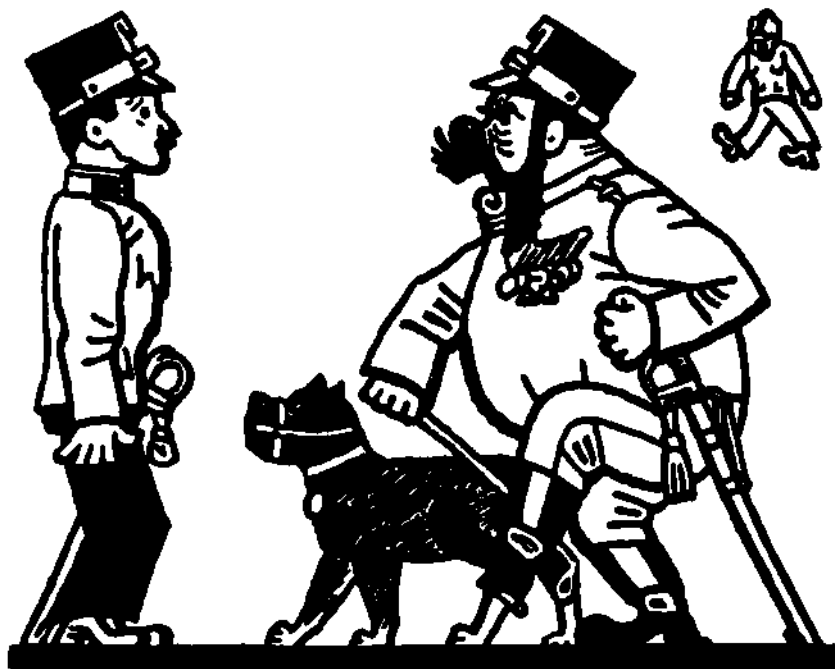
— Der Teufel soll den Kerl buseriegen! ¹ — лунало в помешканні полковника, аж шибки дзвеніли.

— Mit solchen Meuchelmördern werde ich bald fertig ².

Над Швейком і надпоручником Лукашем нависла катастрофа.

¹ Хай чорт цього негідника дере! (Нім.).

² З цим розбійниками з широкого шляху я швидко поквитаюся (нім.).

КАТАСТРОФА

Полковник Бедржих Краус, що мав ще й титул фон Ціллергут (Ціллергут — назва села під Зальцбургом, яке його предки просвітали в XVIII столітті) був гідним подиву дурнем. Говорив лише про давно відомі речі, запитуючи до того ж, чи всі розуміють найпримітивніші слова:

«Отже, вікно, панове, так. А ви знаєте, що таке вікно?» Або: «Дорога, яка має з обох боків рови, називається битим шляхом. Так, панове. Знаєте, що таке рів? Рів — це розкопка, над якою працює багато людей. Це заглибина. Так. Працюють мотиками. Знаєте, що таке мотика?»

Він хворів на манію роз'яснювання і робив це з таким захопленням, немов якийсь винахідник, що оповідає про свій винахід.

— Книжка, панове, це велика кількість різного формату нарізаних чверток друкованого паперу, складеного до купи, оправленого і склеєного. Так. Знаєте, панове, що таке клей? Клей — це клейстер.

Полковник був такий безмежний ідіот, що офіцери його зда- леку обминали. Тільки б не чути, що тротуар відмежовує брук і являє собою підвищену бруковану смугу біля фронтона дому. Що таке фронтон дому?

А фронтон дому це та частина, яку бачимо з вулиці або тротуару. Задньої частини дому з тротуару не видно, і в цьому маємо можливість зараз же переконатися, якщо вийдемо на брук.

Якось він навіть хотів продемонструвати цю надзвичайну річ. Однак, на щастя, попав під колеса. З того часу збранів ще більше. Спиняв офіцерів і заводив з ними безконечно довгі розмови про амулети, сонце, термометри, пончики, вікна і поштові марки.

Було дуже дивно, яким чином цей ідіот міг відносно швидко просуватися в чинах і мати за своєю спиною дуже впливових людей, як, наприклад, кадрового генерала, бо той підтримував цього неперевіреного у військових справах нездару.

Під час маневрів він витівав зі своїм полком неймовірні дива. Ніколи нікуди не приходив своєчасно. Водив полк у колонах проти кулеметів, а кілька років тому на цісарських маневрах у Південній Чехії трапилось навіть так, що він з полком і зовсім загубився, і опинився з ним аж у Моравії, де товкся ще кілька днів, хоч маневри вже давно скінчилися і всі частини повернулися в казарми. Це минулося йому безкарно.

Його приятельські взаємини з генералом та іншими, не менш тупими військовими вельможами старої Австрії, принесли йому різні відзнаки й медалі, якими він пишався надзвичайно і вважав себе за найкращого вояка, стратега і теоретика всіх військових наук під сонцем. На оглядах полку заводив розмови з вояками і питав їх завжди одне й те саме:

— Чому гвинтівки, що ними озброєна армія, називаються манліхерки*?

У полку мав прізвисько манліхер, був надзвичайно мстивий, нищив підлеглих офіцерів, коли вони йому чимось не подобались, а якщо хтось хотів одружитися, він посилав його у вищі інстанції разом з дуже поганими рекомендаціями від себе.

Полковникові бракувало половини лівого вуха, яке йому ще замолоду відсік його суперник на дуелі, що виникла через звичайну констатацію факту, що Бедржіх Краус фон Ціллергут — найбільший ідіот.

Проаналізувавши його розумові здібності, дійдемо переконан-

ня, що вони були анітрохи не кращі за ті, які прославили Габсбурга, Франца Йосифа з його кінським обличчям, як загально-прийнятого ідіота. Та сама манера говорити, та ж неперевершена наївність.

На одному бенкеті в офіцерському клубі полковник Краус фон Ціллергут, коли говорили про Шіллера, ні з того ні з сього проголосив:

«Я, панове, вчора бачив, як локомотивом тягнули паровий плуг. Зважте, панове! Локомотивом, і то не одним, а двома. Бачу — дим, наближаюсь, а це паровик, а на другому боці — другий. Скажіть мені, панове, чи ж це не комічно? Два локомотиви, немовби одного не було досить».

Замовк. А по хвилі додав:

— Якщо бензин закінчиться, автомобіль обов'язково мусить зупинитися. Це я теж учора бачив, а потім ще базикають про інерцію, панове. Не їде, стоїть, не рушиться з місця, бо не має бензину. Невже ж це не комічно?

У парі з тупістю йшла його побожність. У нього в квартирі був свій хатній вівтар. Полковник часто ходив до сповіді і до причастя у костел святого Ігнатія. Від початку війни він молився за перемогу австрійської і німецької зброї. Християнство і мрії про германську гегемонію у нього зливалися в одне ціле. Бог повинен був допомогти Австрії і Німеччині відібрати багатства і землі переможених.

Щоразу, читаючи в газетах, що знову привезли полонених, він скаженів.

— Навіщо сюди возити полонених, — казав він. — Їх треба всіх постріляти. Без милосердя! Треба танцювати поміж трупами! Все цивільне населення Сербії спалити до ноги! Дітей проштрикати багнетами!

Він анітрохи не був гірший за німецького поета Фірордта*, автора збірки воєнних віршів, у яких він закликав, щоб Німеччина ненавиділа і вбивала з залізною душею мільйони французьких дияволів:

Хай вище гір, над гори — аж до хмар
Громадяться людські кістки
І ще димляче м'ясо...

Скінчивши навчання в школі однорічних охотників, надпоручник Лукаш вийшов з Максом трохи прогулятися.

— Дозволю собі звернути вашу увагу, пане обер-лейтенанте, — занепокоєно сказав Швейк, — цього собаку треба добре берегти, щоб не втік. Йому може захотітися до старого дому, і він від вас втече, якщо спустите його з повідка. А також я не радив би вам водити його через Гавлічкову площу — там тиняється один лютий, страшно кусючий різницький пес з ресторану «Під образом Марії». Коли в його районі з'являється чужий собака, він боїться, аби той йому щось не зжер. Він такий, як той жебрак біля святого Гаштала ¹, що порозганяв усіх жебраків довкола.

Макс весело підстрибував і крутився під ногами надпоручника, намотуючи повідок навколо шаблі, і проявляв незвичайну радість, що йде на прогулянку.

Вийшовши на вулицю, надпоручник Лукаш почимчикував на Пржихопи, де на розі Панської* вулиці мав зустрітися з одною дамою. Його обсіли службові думки. Роздумував, про що має завтра викладати охотникам у школі. Як визначити висоту якоїсь гори? Чому подаємо завжди висоту від рівня моря? Як за висотою над рівнем моря визначити висоту гори від основи? Якого чорта військове міністерство включає такі речі до шкільної програми? Це ж для артилерії, а крім того, є ж карти генерального штабу. Коли ворог буде на височині 312, не буде часу розмірковувати, чому висота горбочка вираховується від рівня моря, або вирахувати висоту цього горбка. Поглянемо на карту й побачимо.

Коли Лукаш саме доходив до Панської вулиці, його думки перервало гостре «Halt!» ². Водночас з «гальт» собака спробував вирватися разом з повідком з його рук і з радісним гавканням кинувся до тієї людини, яка гостро сказала «гальт».

Перед надпоручником стояв полковник Краус фон Ціллергут. Надпоручник Лукаш козирнув і виструнчився перед полковником, виправдуючись, що не помітив його.

Полковник Краус був відомий між офіцерами своєю пристрасною зупиняти.

¹ Цей жебрак проганяв зі свого району інших жебраків.

² Стий! (Нім.).

Вважав, що козиряння — це щось, від чого залежить успіх війни і на чому побудована вся військова сила Австрії. Любив казати: «У козиряння вояк повинен вкладати всю душу». Це був блискучий капральський містицизм.

Наполягав, аби той, хто віддавав честь, козиряв згідно з приписами, до найменших дрібниць, точно і достойно. Підстерігав усіх, хто проходив повз нього: від рядового піхотинця аж до підполковника. Піхотинців, які недбало віддавали честь, ледь-ледь дотикаючись козирка, немов хотіли буркнути: «Здоров!» — він власноручно водив у казарми, щоб їх покарати.

Для нього не мало значення: «Я не бачив».

— Солдат, — казав він, — повинен свого начальника шукати в юрбі і думати лиш про те, як би виконати свої обов'язки, визначені для нього статутом. Вмираючи на полі бою, він і перед смертю повинен козирнути. Хто не вміє козиряти, хто вдає, що не бачить, або козиряє недбало, той у моїх очах — тварюка.

— Пане надпоручник! — грізним голосом сказав полковник Краус. — Молодші офіцери мусять завжди віддавати честь старшим! Цього ще не скасували! А по-друге, відколи пани офіцери звикли ходити з краденими псами на променад? Так, із краденими. Пес, який належить комусь іншому, — крадений пес!

— Цей пес, пане полковнику... — боронився Лукаш.

— Моя власність, пане надпоручник, — жорстко урвав його полковник, — це мій Фокс!

А Фокс і Макс, згадавши свого старого пана, геть вигнав із серця нового і, вирвавшись, стрибав на полковника, виявляючи радість, гідну учня 6-го класу, кохання якого викликало взаємність у серці тієї, що була його ідеалом.

— Ходити з краденими собаками, пане надпоручнику, не личить офіцерській честі! Ви не знали? Офіцер не може купувати пса, не переконавшись, що це не потягне за собою жодних наслідків, — гримів далі полковник Краус і гладив Фокса-Макса, який раптом підло почав гарчати на надпоручника і скалив зуби, немовби полковник наказував йому: «Гиджа, бери його!».

— Пане надпоручнику, — вів далі полковник, — чи дозволено, на вашу думку, їздити на краденому коні? А ви читали об'яви в «Богемії» і «Тагблатті», що в мене пропав стаєнний пінчер? То ви не читали об'яви, яку дав ваш начальник до газет? — Полковник сплеснув руками. — От вам і молоді офіцери! Де ж тут

дисципліна? Полковник дає об'яви, а надпоручник їх не читає.

«Ох, коли б я, старий шкарбуне, міг заїхати тобі по макої-дах», — подумав надпоручник Лукаш, дивлячись на бакенбарди полковника, якими той нагадував орангутанга.

— Ходімте зі мною на хвилину, — сказав полковник.

І вони пішли, продовжуючи дуже приємну бесіду.

— На фронті, пане надпоручнику, така справа з вами вдруге не трапиться. Гуляти в тилу з краденими собаками, безумовно, дуже неприємно. Так! До того ж, прогулюватися з псом свого начальника! І це в той час, коли щодня втрачаємо на фронтах сотні офіцерів. А об'яви не вважаємо за потрібне читати. Так я міг би оголошувати сто років, що в мене пропав пес. Двісті років, триста років!

Полковник голосно висякався (це завжди було в нього ознакою великого хвилювання) і сказав:

— Можете прогулюватися далі, — обернувся і відійшов, люто хльоскаючи себе кавалерійським канчуком по полах офіцерської шинелі.

Надпоручник перейшов на другий бік, але ще й там почув: «Halt!» Полковник знову зупинив якогось бідолашного піхотинця-запасного, який саме думав, що там удома поробляє матуся, і не помітив його.

Полковник власноручно потяг піхотинця до казарми, щоб покарати, обзиваючи його морською свинею.

«Що тому Швейкові зробити? — думав надпоручник. — Всю морду йому понівечу, але цього не досить; ремені з нього дерти — і то цьому бовдурові мало».

Незважаючи на призначене побачення з дамою, схвилюваний надпоручник погнав додому.

«Уб'ю цього довбаного лобуряку!» — сказав він сам собі, сідаючи в трамвай.

* * *

Бравий вояк Швейк заглибився тим часом у розмову з ординарцем з казарми. Вістовий приніс надпоручникові на підпис якісь папери і тепер чекав на нього.

Швейк частував його кавою, і вони обмінювалися думками про те, що Австрії жаба цицьки дасть. Говорили про це, як про щось samozрозуміле. Це була нескінченна низка висловлювань,

кожне слово яких суд напевно кваліфікував би як державну зраду, і обоє гойдалися б на шибениці.

— Наш цісар з цього вже, певне, геть очманів, — заявив Швейк. — Він ніколи не мав глузду й за дурну курку, але ця війна його зовсім уконтропунить.

— Він дурний, — переконливо ствердив той з казарми. — Дурний, як пень. Він, мабуть, і не знає, що вибухнула війна. Чого доброго, йому навіть посоромилися про це сказати. А його підпис на маніфесті до своїх народів просто шахрайство. Видрукували без його відома, бо він уже зовсім не здатний кумекати.

— Йому капець, — доповнив Швейк тоном знавця. — Робить під себе, і годують його, як малу дитину. Днями розповідав один пан у кнайпі, що в нього дві няньки, і тричі на день найясніший цісар хапається за цицьку.

— Коли б то вже Бог дав, — зітхнув вояка з казарми, — аби нам наклали як слід. Хай би вже раз Австрія присіла.

Продовжуючи розмову, Швейк під кінець остаточно засудив Австрію словами:

— Така ідіотична монархія не повинна б і на світі смердіти.

А другий, роблячи з цього практичний висновок, додав:

— Якщо попаду на фронт, обов'язково дам драла.

Не вгаваючи виловлювати погляди чехів на світову війну, вояка з казарми слово в слово повторив те, що сьогодні чув у Празі: нібито біля Находа* чути гармати, і російський цар ось-ось уже буде в Кракові.

Потім розповідали один одному, як збіжжя з Чехії вивозять до Німеччини і що німецькі солдати дістають сигарети й шоколад. Далі згадали часи старих воєн, і Швейк серйозно доводив, що коли в старовину обложений замок обкидали смердючими горщиками, то це теж не був мед — воювати в такому смороді. Він, мовляв, читав, як один замок був в облозі три роки і ворог нічого іншого не робив, тільки день у день розважав обложених цими горщиками. Він збирався проректи ще щось цікаве і повчальне, але їх розмову перервало повернення надпоручника Лукаша.

Кинувши страшний, нищівний погляд на Швейка, він підписав папери, відпустив вояка і кивнув Швейкові, щоб той ішов з ним до кімнати. Надпоручникові очі метали страшні блискавиці. Він сів у крісло і, дивлячись на Швейка, роздумував, як йому приступити до мордобою.

«Насамперед треба йому пару разів затопити в пику, — думав надпоручник, — потім пушу йому юшку з носа, відірву вуха, а далі — побачимо».

А навпроти нього сяяла щиро і добросеречно пара невинних очей Швейка, який відважився порушити передгрозову тишу словами:

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, ви втратили кицьку. Зжерла крем для черевиків і дозволила собі здохнути. Я її викинув у підвал, але в сусідній. Такої чемної і гарної ангорської кицьки вже не знайдете.

«Що мені з ним зробити? — майнуло в надпоручниковій голові. — Боже ж ти мій, яка у нього ідіотська міна».

А добросердечні, невинні Швейкові очі зорили м'яко і ніжно, поєднуючи водночас вираз цілковитої душевної рівноваги: все, мовляв, у порядку і нічого не трапилось, а якщо й трапилось, то це теж у порядку. Адже мусить щось діятися.

Надпоручник Лукаш, як ошпарений, зірвався з крісла, але Швейка, як це планував спочатку, не вдарив. Замахнувся кулаком перед його носом і заверещав:

— Ви, Швейку, вкрали пса!

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, я про жоден такий випадок за останній час не знаю і дозволяю собі завважити, що ніхто інший, тільки ви самі пішли по обіді з Максом гуляти, то як же я міг його вкрати? Мені зараз упало в очі, що ви повернулися без собаки — отже, щось трапилось. Це справді, як-то кажуть, ситуація. На Спаленій вулиці живе один ремісник Кунеш, він виробляє шкіряні торби. Не було ні разу, щоб цей Кунеш, пішовши з собакою на прогулянку, не загубив його. Найчастіше він забував псів десь у шинку або їх у нього просто хтось крав, або навіть позичав і не повертав.

— Швейку, тварюко, іродове кодло. Заткніть писок. Або ви нечуваний негідник, або верблюд і безглуздий ідіот. Ви тільки і вмієте прикладами сипати, але я вам кажу — ви зі мною не грайтеся. Звідки ви привели цього пса? Де ви його роздобули? Ви знаєте, що він належить нашому полковникові. Коли ми випадково зустрілись, він його відібрав. Чи знаєте, що це ганьба на весь світ! То скажіть правду — вкрали ви його чи не вкрали?

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, я його не крав.

— А ви знали, що це крадений собака?

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, я знав, що цей собака крадений.

— Господи Боже, Швейку! Я вас застрілю, ви ж худоба, ні, ви тварюка, ви віл! Смердюху ви нещасний. Невже ж ви аж такий ідіот?

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, аж такий.

— Нащо ж ви мені привели краденого собаку? Нащо ви цю бестію припхали мені в квартиру?

— Щоб вас порадувати, пане обер-лейтенант.

І Швейкові очі добродушно й ніжно глянули надпоручникові в обличчя.

Той звалився в крісло і застогнав:

— За що мене Бог скарав такою худобою?

У тихій безнадії сидів надпоручник у кріслі, і в нього було таке враження, ніби він не тільки не має сили заїхати Швейкові у вухо, а навіть не може скрутити собі цигарку. Сам навіть не знаючи нащо, він послав Швейка за «Богемією» і «Тагеблаттом» і наказав Швейкові прочитати об'яву полковника про вкраденого пса.

Швейк повернувся з газетою, розгорнутою на сторінці об'яв. Він увесь саяв і радісно сповіщав:

— Є воно там, є, пане обер-лейтенант. Пан полковник так гарно описує цього краденого пінчера, аж серце мліє. Та ще й дає нагороду сто крон тому, хто його приведе. Це добра нагорода — велика. Звичайно дають п'ятдесят крон. У Коршіржах був один такий на прізвище Божетех. Він тільки з цього й жив. Бувало вкраде пса, а потім шукає в об'явах, у кого який пес пропав, прочитав — і гайда туди. Одного разу він украв гарного чорного шпіца, а оскільки власник не дав об'яви, він сам ризикнув дати об'яву в газету. На об'яви розтринькав цілу п'ятірку. Аж нарешті зголосився один пан і заявив, що це його пес, він його, мовляв, загубив, і думав, що вже марно його шукати. Втратив, каже, віру в людську чесність. Але тепер бачить, що все ж таки є чесні люди, і це його дуже тішить. Він, щоправда, принципово проти того, щоб нагороджувати чесність, але на пам'ять дарує йому свою книжку про вирощування квітів у саду і вдома. Милій Божетех ухопив цього чорного шпіца за задні лапи і натовк ним пана по голові. І відтоді зарікся давати об'яви. Ліпше вже пса продати на псарню, якщо ніхто його не розшукує через газети...

— Ідіть, Швейку, спати, — наказав надпоручник. — Ви здатні теревені розводити аж до ранку. — І теж пішов лягти, а вночі йому наснилося, буцімто Швейк украв коня у спадкоємця престолу, привів йому, Лукашеві, а на параді, коли він, нещасний надпоручник Лукаш, їхав на чолі своєї роти, спадкоємець коня впізнав. Уранці надпоручник почувався, як після нічної гульні, немов його цілу ніч лушпанили по голові. У сні його переслідував жахливий кошмар, і він, виснажений страшним сном, над ранок знову заснув. Розбудив його стукіт у двері, у які просунулася добродушна Швейкова пика — він запитував, коли збудити пана надпоручника.

Надпоручник лише застогнав:

— Геть, худобо! Це справжнє жахіття!

Коли надпоручник прокинувся, Швейк приніс йому сніданок і остаточно приголомшив своїм новим запитанням:

— Насмілююсь запитати, чи не хочете ви, пане надпоручнику, щоб я знову роздобув якогось песика?

— Знаєте, Швейку, мені б дуже хотілося віддати вас до польового суду, — сказав, зітхнувши, надпоручник. — Але судді вас напевно б звільнили, бо ще ніколи в своєму житті вони не бачили такого колосального ідіота. Погляньте на себе в дзеркало! Вас не млоїть від вашої придуркуватої фізіономії? Ви — найідіотичніший витвір примхливої природи, який мені доводилося бачити. Ну, скажіть правду, Швейку, ви самі собі подобаєтесь?

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, не подобаюся. Я ж у цьому люстрі маю якусь шпичасту голову, бо це ж не шліфоване скло. А ось у китайця Станека* було опукле дзеркало, ото була комедія: хто б не глянув на себе в те дзеркало, його поривало на блювоту. Писок — набакир, голова, як цебер на помії, черево, як у роздутого від пива каноніка. Словом — хвігура. Йшов раз повз нього заступник намісника, поглянув на себе, і зараз же це люстро мусили зняти.

Надпоручник відвернувся, зітхнув і вирішив, що замість того, щоб займатися Швейком, краще зайнятися кавою з молоком.

Швейк уже товкся на кухні, і до надпоручника Лукаша долинув його спів:

Марширує Греневіль*

Шабель дзенькіт звідусіль.

Прашну брану* вже минає —
Не одне дівча ридає.

Потім знову з кухні полинув спів:

Ми жовніри, ми завзяті,
Всюди маєм по дівчаті.
Гроші, воші — все готово,
Нам живеться люксусово!

«Тобі, напевно, всюди люксусово, голото», — подумав надпоручник і плкннув.

У двері просунулася Швейкова голова:

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, за вами прислали з казарми. Маєте зараз іти до пана полковника. Прийшов ординарець. — І конфіденційно додав: — Це, певно, через ту пєсятину.

— Я вже чув, — сказав надпоручник, коли ординарець у передпокої хотів йому теж доповісти.

Він вимовив це пригніченим тоном і пішов, кинувши на Швейка вбивчий погляд.

Це був не рапорт, а щось гірше. Коли надпоручник увійшов до канцелярії полковника, той сидів у кріслі, як сова.

— Два роки тому, пане надпоручник, — сказав полковник, — ви бажали перейти в Будейовиці до Дев'яносто першого полку. Ви знаєте, де Будейовиці? Над Влтавою! Так. Над Влтавою, а там у неї вливається Огржа або щось подібне. Щодо міста, то воно, так би мовити, дуже привабливе і, якщо не помиляюся, має набережну. Знаєте, що таке набережна? Це мур, побудований над водою. Так. А втім, це справи не стосується. Ми там проводили маневри.

Полковник замовк і, дивлячись у каламар, швидко перейшов на іншу тему:

— Цей мій пес у вас зіпсувався. Нічого не хоче їсти. Ану, гляньмо, в каламар влізла муха. Це дивно, що й узимку в каламар падають мухи. Що це за порядок?

«Та вже б говорив швидше, старий шкарбуне!», — подумав надпоручник.

Полковник встав і пройшовся кілька разів по канцелярії.

— Я довго думав, пане надпоручник, що, власне, з вами зроби-ти, щоб це вже не могло повторитися. От я й пригадав собі, що ви бажали перейти до Дев'яности першого полку. Головне командування недавно повідомило нам, що в Дев'яности першому полку бракує багато офіцерів, бо всіх їх повбивали серби. Гарантую вам чесним словом: до трьох днів ви будете переведені в Дев'яности перший полк у Будейовицях, де формуються маршбатальйони. Не треба дякувати. Військо потребує офіцерів, які... — І, не знаючи більше, що сказати, глянув на годинник і промовив: — Уже пів на одинадцятю. Крайня пора приймати полковий рапорт.

На цьому скінчилася приємна розмова, і надпоручникові стало легше на серці, коли він вийшов з канцелярії. Лукаш попрямував до школи охотників. Там він сповістив, що найближчими днями відправляється на фронт і з цього приводу влаштує прощальну вечірку в Неказанці*.

Повернувшись додому, значуще запитав Швейка:

— Знаєте, Швейку, що таке маршбатальйон?

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, маршбатальйон — це те саме, що маршбатяк, а маршова рота — це маршка. Ми все це скорочуємо.

— Так ось, оголошую вам, Швейку, — урочистим тоном промовив надпоручник, — що ви поїдете зі мною в «маршбатяк», якщо вже так дуже любите скорочення. Але не думайте собі, що на фронті будете викомарювати такі штучки, як тут. Радієте?

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, дуже радію, — відповів бравий вояк Швейк. — Як це буде надзвичайно прекрасно, коли ми обидва разом поляжемо за найяснішого цісаря і його родину.

ПІСЛЯСЛОВО ДО ПЕРШОЇ ЧАСТИНИ «В ТИЛУ»

Закінчуючи перший том книжки «Пригоди бравого вояка Швейка» («В тилу»), повідомляю, що незабаром один за одним вийдуть ще два томи: «На фронті» та «В полоні». І в цих дальших томах вояки й цивільні теж говоритимуть і поводитимуться так, як вони справді говорять і поведяться.

Життя — це не школа витонченої поведінки. Кожен говорить так, як уміє. Майстер церемонії доктор Гут розмовляє інакше, ніж власник шинку «Під келихом» Палівець. А цей роман не підручник салонних манер, і не науковий трактат на тему, яких слів прийнято вживати в шляхетному товаристві. Це історичний малюнок певної доби.

Якщо треба вжити якесь сильніше слово, яке справді було сказане, я, не вагаючись, подаю його саме так, як воно звучало. Пом'якшувати або замінювати їх крапками вважаю безглуздим лицемірством. Такі слова можна почути і в парламентах. Зовсім справедливо було колись сказано, що добре вихована людина може читати все. Обурюватися природними речами може лише морально звихнута свинота або рафіновані соромітники, які, керуючись своєю псевдомораллю, не дивляться на зміст, а розлючено кидаються на окремі слова.

Свого часу я читав критичну статтю на якусь новелу. Критик обурювався, що автор написав: «Висякався і витер носа». Це, мовляв, суперечить всьому естетичному і піднесеному, що повинна давати народові література.

Це лише невеличкий зразок того, яка ослятина родиться під сонцем.

Люди, яких виводять з рівноваги міцні слова, це боягузи, бо справжнє життя лякає їх своїми несподіванками, і саме такі слабкі люди — найшкідливіші для культури і суспільної моралі. Вони виховали б народ, як групуку сентиментальних людців, онаністів фальшивої культури на кшталт святого Алоїза,

про якого в книжці монаха Євстахія оповідається, нібито він, почувши, як хтось гучно випустив газу, почав плакати і заспокоївся лише молитвою.

Такі люди прилюдно обурюються, але з надзвичайним задоволенням вештаються громадськими вбиральнями і читають непристойні написи на стінах.

Вживши у книжці кілька сильних висловів, я просто мимохіть зафіксував, як люди насправді говорять.

Від шинкаря Палівця ми не можемо вимагати, щоб він розмовляв так делікатно, як пані Лаудова*, доктор Гут*, пані Ольга Фастрова і ціла низка інших осіб, які з радістю зробили б з усієї Чехословацької республіки великий салон, де паркетом проходжуються люди у фраках і рукавичках; вони вишукано розмовляють і плекають витончену салонну мораль, хоч саме під маскою цієї моралі салонні леви віддаються наймерзеннішим порокам і розпусти.

* * *

Користуючись нагодою, звертаю вашу увагу, що шинкар Палівець живий. Перебув в'язнем, яку пересидів у тюрмі, і залишився такий, як і був тоді, коли вступив у ту історію з портретом цесаря Франца Йосифа.

Він прийшов мене відвідати, коли прочитав про себе в моїй книжці, і закупив понад двадцять примірників, у яких був надрукований початок роману, роздав їх своїм знайомим і таким чином допоміг у розповсюдженні книжки. Щиро радів, що я про нього написав і, до того ж, змалював як відомого грубіяна.

«Мене вже ніхто не переробить, — сказав він мені, — я все життя говорив грубо і те, що думав, і так говоритиму до кінця моїх днів. Не заткну ж я собі писок серветкою через якусь дурну телицю. Я тепер прославився».

Його самовпевненість почала зростати. Його ж слава ґрунтується на кількох сильних словах. Але це його цілком задовольняє. І якби, скажімо, точно й достовірно передавши його мову, я закинув би йому, що так, мовляв, не варто говорити (що, звичайно, не було моєю метою), я зовсім образив би цю добру людину.

Своїми невишуканими словами він, сам того не знаючи, просто й чесно висловив огиду чеської людини до візантинізму. Він носив у крові цю неповагу до цесаря і делікатних слів.

* * *

Живе також і Отто Кац. Тут подано справжній портрет фельдкурата. Після перевороту він покинув свою професію, покинув фельдкуратство і тепер працює довіреним на одній фабриці бронзи і фарби в Північній Чехії. Написав мені довгого листа, в якому погрожує порухатися зі мною.

Якась німецька газета надрукувала переклад одного розділу, де фельдкурат змальований таким, як був насправді. Я його відвідав, і ми дуже добре порозумілися. О другій годині ночі він уже не тримався на ногах, але виголошував проповіді і повторював: «Гей ви, гіпсові голови! Я — фельдкурат Отто Кац!».

* * *

Людей на кшталт небіжчика Бретшнейдера, державного детектива старої Австрії, і по сьогодні вештається в республіці дуже багато. Їх надзвичайно цікавить, хто що говорить.

* * *

Не знаю, чи пощастить мені досягти цією книгою своєї мети. Вже та обставина, що мені довелося почути лайку: «Ти пришепелуватий, як Швейк», — не дуже про це свідчить. Якщо, однак, слово «Швейк» стане новою лайкою в барвистому вінку лайок, — буду змушений вдоволитися цим збагаченням чеської мови.

ЯРОСЛАВ ГАШЕК

Частина друга

На фронті

ПРИГОДИ ШВЕЙКА В ПОЇЗДІ

В одному купе другого класу кур'єрського поїзда Прага — Чеські Будейовиці сиділи троє: надпоручник Лукаш, навпроти нього літній, зовсім голомозий пан і Швейк. Останній скромно стояв біля дверей у коридор і саме приготувався вислухати нову повінь громів з уст поручника Лукаша, який, незважаючи на присутність лисого цивільного, з самого початку подорожі втовкмачував Швейкові, що він несусвітня тварина і таке інше.

Йшлося, зрештою, про таку дрібницю, як кількість багажу, що його доглядав Швейк.

— У нас украли валізу, — дорікав надпоручник Швейкові. — Як вам не соромно мені про це казати, дармоїде.

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, — тихо обізвався Швейк, — таки справді вкрали. На вокзалі завжди вештається чимало отих злодюжок. Я собі цю історію уявляю так: одному з них, *безсумнівно*, припав до вподоби наш чамайдан, і той жевжик, *безсумнівно*, скористався з хвилини, коли я відійшов від багажу, аби доповісти вам, що з нашими речами все гаразд. Той

голодранець міг поцупити наш чамайдан саме в цей зручний для нього момент. Вони завжди чигають якраз на такий момент. Два роки тому на Північно-Західному вокзалі в однієї панійки украли візочок разом з дівчинкою, загорнутою в подушки, але злодії були такі шляхетні, що віднесли дівчинку в поліцейський комісаріат на нашій вулиці, мовляв, дитину хтось підкинув і вони знайшли її за брамою у під'їзді. Потім газети з тієї сердешної пані зробили матір-душогубку. — І Швейк з притиском підсумував: — На вокзалах завжди крали і будуть красти — аж до кінця світу. І нічого тут не вдієш.

— Я глибоко переконаний, Швейку, — мовив надпоручник, — що ви колись таки довоюєтесь. Я й досі не добрав, чи ви вдаєте осла, чи вже таким ослом і народилися. Що було в тому «чамайдані»?

— Та нічого особливого, пане обер-лейтенант, — відповів Швейк, не зводячи очей з голомозого черепа цивільного, який сидів навпроти надпоручника і, здавалося, зовсім не цікавився цією справою, а читав свою «Neue freie Presse»*. — У тому чамайдані лише й було, що дзеркало з нашої кімнати та залізний вішак з передпокою, і ми, власне, нічого не втратили, бо дзеркало і вішак належали домовласникові.

Побачивши загрозливий рух надпоручника, Швейк продовжував лагідним тоном:

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, я про те, що той чамайдан поцуплять, наперед нічого не знав, а щодо цього дзеркала і вішака, то я повідомив домовласникові, що ми їх повернемо, шойно прийдемо з війни додому. У ворожих країнах, певно, буде багато дзеркал і вішаків, отже, в усякому випадку ні ми, ні пан домовласник не зазнаємо жодної шкоди. Як тільки здобудемо якесь там місто...

— Геть звідси! — страшним голосом ревнув надпоручник. — Я вас колись до польового суду віддам. Ну, чи не найбільший ви кретин у світі? Інша людина, коли б навіть жила тисячу років, не наробила б стільки дурниць, як ви протягом цих кількох тижнів. Гадаю, що й ви це помітили?

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, помітив. У мене, так би мовити, неабиякий спостережницький талант, але він виявляється аж тоді, коли вже запізно. І вийшло таке, що хоч під землю провалилися. Так уже мені, видно, на роду написано, як тому

Нехлеб із Неказанки, якого носило до шиночка «В сучому гаї». Він завжди мріяв стати доброчесним і від суботи почати нове життя, але завжди наступного ж дня розповідав: «Прокидаюся я вранці, браття, дивлюся — лежу на поліцейській лаві». І спотикало його таке щоразу, коли він давав собі слово йти чемно додому, — а наприкінці виявлялося, що він по дорозі або повалив десь тин, або випряг коня візників, або намагався прочистити люльку пером, видертим з півнячого хвоста на капелюсі поліційного патруля. Він просто-таки вже й не знав, що йому робити. Але найбільше муляло йому, що той прокльон переслідує його вже з діда-прадіда. Якось вибрався його дід у мандри...

— Христа ради, Швейку, дайте мені спокій з вашими розповідями.

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, все, що я вам зараз розкажу, чистісінька правда. Вибрався його дід у мандри...

— Швейку, — розлютився надпоручник, — я ще раз наказую вам нічого мені не розповідати! Я не хочу більше нічого слухати. Стривайте, приїдемо до Будейовиць, і я з вами порухуюся. Я накажу вас заарештувати! Вам це відомо?

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, ні, невідомо, — лагідно сказав Швейк. — Ви мені про це ще не згадували.

У надпоручника мимохить заклацали зуби, він зітхнув, витяг з шинелі «Богемію» і почав читати повідомлення про великі фронтові перемоги та вчинки німецького підводного човна «Е» у Середземному морі. Але коли він дійшов до повідомлення про новий німецький винахід — висаджувати міста в повітря за допомогою спеціальних бомб, які, скинуті з літака, вибухають тричі підряд, він почув голос Швейка, що звернувся до лисого пана:

— Пробачте, шановний пане, чи не будете ви часом пан Пуркрабек, представник банку «Славія»*?

Коли големозий не відповів, Швейк заговорив до надпоручника:

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, я читав якось у газеті, що нормальна людина повинна мати на голові в середньому від шістдесяти до сімдесяти тисяч волосків, а в брюнєтів звичайно волосся буває рідше, як це видно з багатьох прикладів. — І він немилосердно повів далі: — А один студент медик у кав'ярні «У Шпірків» теж оповідав, нібито причиною випадання волосся

є нервовий стрес у людини під час перших шести тижнів по народженні.

Тут сталося щось жахливе. Голомозий пан кинувся на Швейка і, завершавши: «Marsch heraus, Sie Schweinkerl»¹, виштовхав його коліном у коридор, потім повернувся в купе і зробив невеличкий сюрприз надпоручникові, відрекомендувавши себе.

Швейк трохи помилився. Голомозе створіння було не паном Пуркрабеком, представником банку «Славія», а всього-на-всього генерал-майором фон-Шварцбургом. Генерал-майор у цивільному одязі саме виконував інспекційну поїздку по гарнізонах і зараз збирався налетіти на Будейовиці.

Це був найстрашніший інспекційний генерал з усіх, що будь-коли існували на світі. Виявивши якісь не порядки, він провадив з начальниками гарнізонів таку розмову:

— Маєте револьвер?

— Маю.

— Добре. На вашому місці я, напевно б, уже знав, що з ним робити, бо те, що я тут бачу, — не гарнізон, а свиняча череда!

І справді, після його інспекційної подорожі то тут, то там хтось завжди стрілявся, і генерал-майор фон-Шварцбург сприймав це з задоволенням.

— Так і повинно бути. Оце справжній солдат!

Скидалося на те, що він узагалі не любив, щоб після його інспекції будь-хто залишався живий. У нього була манія переводити офіцерів на найнеприємніші місця. Щось не так, яка-небудь дрібничка — і офіцер уже прощався зі своїм гарнізоном і їхав на Чорногорський кордон або до якогось задрипаного гарнізону, який уцент спився в брудному закутку Галичини.

— Пане надпоручнику, — спитав генерал-майор, — у якому кадетському корпусі ви навчалися?

— В Празькому.

— Отже, ви вчилися у кадетському корпусі і навіть не знаєте, що офіцер відповідає за свого підлеглого? Дуже гарно. По-друге, ви розмовляєте зі своїм денщиком, немов з якимось сердечним другом. Дозволяєте говорити, хоч його не питають. Це ще краще. І нарешті, ви дозволяєте йому ображати ваше начальство,

¹ Геть звідсіля, свинюку! (Нім.).

а це вже найгарніша справа. З цього всього я зроблю деякі висновки. Ваше прізвище, пане надпоручнику?

— Лукаш.

— А в якому полку служите?

— Я був...

— Дякую, ми зараз говоримо не про те, де ви були. Я хочу знати, де ви тепер.

— У Дев'яносто першому піхотному полку, пане генерал-майор. Мене перевели.

— Вас перевели. Значить, зробили дуже добре. Вам не зашкодить якнайшвидше разом з Дев'яносто першим піхотним полком поглянути, як виглядає фронт.

— Це вже вирішено, пане генерал-майор.

Тепер генерал-майор почав розводитися про те, що в останні роки, як він помітив, офіцери розмовляють зі своїми підлеглими у фамільярному тоні, і він у цьому вбачає небезпечне поширення деяких демократичних принципів. Вояка треба тримати в страху. Він мусить тремтіти перед своїми начальниками, боятися їх. Офіцери повинні тримати рядових на відстані десяти кроків від себе і не дозволяти солдатам думати самостійно або навіть взагалі думати. В цьому полягає трагічна помилка останніх років. Раніше вояки боялися офіцерів, як вогню, а сьогодні...

Генерал-майор безнадійно махнув рукою:

— Теперішні офіцери здебільшого панькаються з вояками. Ось що я хотів сказати.

Він знову взяв газету і заглибився в читання. Надпоручник Лукаш, блідий, вийшов у коридор, щоб порахуватися зі Швейком.

Той стояв біля вікна, і на його обличчі був такий щасливий і задоволений вираз, який може мати лише одномісячна дитинка, що наїлася і напилася, а тепер солодко спить.

Надпоручник зупинився і кивком показав Швейкові на порожнє купе. Потім увійшов за ним і замкнув двері.

— Швейку, — сказав він урочисто, — нарешті прийшла хвилина, коли ви дістанете від мене пару таких ляпасів, яких ще світ не бачив. Якого чорта ви причепилися до того лисого пана? Ви знаєте, хто він такий? Це генерал-майор фон-Шварцбург!

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, — обізвався Швейк з міною великомученика, — мені ніколи в житті й на думку не спадало будь-кого образити, а щодо якогось генерал-майора, то

про нього я навіть не чув і в очі не бачив. Він насправді викапаний Пуркрабек, представник банку «Славія». Той ходив до нас у шинок, а раз, коли він заснув біля столу, якийсь добродій написав йому на лисині чорнильним олівцем: «Дозволяємо собі ввічливо запропонувати вам, згідно доданого тарифу «3-в», застрахувати у нас життя і таким чином назбирати грошей на посаг і забезпечення ваших дітей». Потім, зрозуміло, всі пішли геть, а я залишився з ним наодинці, а оскільки мені завжди як наврочено, то він, коли продер очі й лупнув на себе в дзеркало, зовсім оскаженів і, гадаючи, що це я йому таке встругнув, також хотів мені врзати пару ляпасів.

Слівце «також» сплигло з Швейкових уст так сердечно, лагідно і з таким докором, що в надпоручника опустилася рука. Але Швейк вів далі:

— Через таку дрібнісіньку помилку тому панові не варто було так хвилюватися, у нього насправді повинно бути від шістдесяти до сімдесяти тисяч волосків, як писалося в тій статті «Що треба мати нормальній людині». Мені ніколи в житті не спадало на думку, що на світі існує якийсь лисий генерал-майор. Сталася, так би мовити, трагічна помилка; вона може трапитися з кожним, коли один зробить якесь зауваження, а другий зараз же за це вчепиться. Кілька років тому кравець Гівл розповідав нам, як він їхав із Штірії*, де кравцював, до Праги через Леобен* і віз з собою шинку, куплену в Маріборі*. Їде він поїздом і гадає, нібито він узагалі єдиний чех між усіма пасажирами. Та коли біля Святого Моріца* почав краяти по шматочку з цілої шинки, якийсь пан навпроти нього так ласо почав завертати на неї очима, аж слина йому з рота пішла. Кравець Гівл помітив це та й каже сам до себе вголос: «Мабуть, жер би й ти, мерзото нещасна». А той йому по-чеськи відповідає: «Певно, що жер би, коли б ти дав». Отже, вони, поки приїхали до Будейовиць, ту шинку разом і ум'яли. Називався той пан Войтех Роус.

Надпоручник Лукаш глянув на Швейка і вийшов з купе. Ледве він вмовстився на своє місце, як за хвилину у дверях з'явилося щире Швейкове обличчя:

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, за п'ять хвилин ми будемо в Таборі. Поїзд стоятиме там п'ять хвилин. Чи не накажете замовити щось на зуб? Колись тут можна було дістати надзвичайно добру...

Надпоручник скочив як ошпарений і в коридорі сказав Швейкові:

— Ще раз повторюю: що менше ви лізтимете мені на очі, тим я буду щасливіший. Найкраще було б, якби я вас зовсім не бачив, і, будьте певні, я вам це влаштую! Щоб ви більше не показувались. Згиньте з моїх очей, скотино пришелепувата!

— Слухаюсь, пане обер-лейтенант!

Швейк козирнув, чітко, за статутом, обернувся кругом і покрокував у кінець коридора. Там він примостився в кутку на сидінні кондуктора і зав'язав розмову з якимось залізничником:

— Пробачте, чи можна вас щось запитати?

Залізничник, здавалося, не виявив жодного бажання до розмови, бо лише слабо й апатично кивнув головою.

— До мене часто заходив, — почав Швейк, — один добряга на прізвище Гофман. То ото він завжди запевняв, нібито гальма на випадок тривоги ніколи не діють, словом, тягни не тягни за цю ручку — завжди вийде пшик. Я, правду кажучи, ніколи цими справами не цікавився, та коли вже сьогодні звернув увагу на цей гальмівний апарат, то радий би знати, що в ньому до чого — ану ж колись знадобиться.

Швейк підвівся і разом із залізничником підійшов до гальма з написом: «На випадок небезпеки».

Залізничник вважав своїм обов'язком пояснити Швейкові принцип дії гальмового механізму:

— Він вам правильно казав, що треба потягти за ручку стоп-крана, але брехав, боуцімто апарат не діє. Поїзд завжди зупиниться, бо механізм має зв'язок через усі вагони з локомотивом. Гальмівний апарат мусить обов'язково діяти.

При цьому обидва тримали руки на держаку стоп-крана, і хто його знає, як це трапилось, але вони його смикнули, і поїзд зупинився. Обидва ніяк не могли погодитися, хто це, власне, зробив і дав сигнал тривоги.

Швейк запевняв, що в жодному разі не він. Нащо йому, мовляв, це робити? Хіба ж він хлопчисько з вулиці?

— Я й сам здивувався, — добродушно казав Швейк кондукторові, — чого це поїзд несподівано зупинився. Їхав-їхав і раптом став. Мені це навіть неприємніше, ніж вам.

Тут якийсь поважний пан заступився за залізничника, він, мовляв, чув, як цей вояка перший почав розмову про сигнали

тривоги. Зате Швейк, невгаваючи, повторював про свою чесність і про те, що він абсолютно не зацікавлений у тому, щоб поїзд опізнився, адже він їде на війну.

— Пан начальник станції в цьому розберуться, — вирішив кондуктор, — і вам це коштуватиме двадцять крон.

А пасажирим тим часом виходили з вагонів, головний кондуктор свистів, а якась перелякана пані бігла з валізою через залізничну колію в поле.

— Це насправді вартує двадцяти крон, — розсудливо сказав Швейк, зберігаючи цілковитий спокій. — І це, я вам скажу, ще дешево. Одного разу, коли найясніший цісар відвідав Жижків, якийсь Франта Шнор затримав його карету, впавши перед найяснішим паном цісарем навколішки просто-таки посередині дороги. Потім поліцейський комісар того району, плачучи, дорікав панові Шнору, що він не повинен був цього робити в його районі, а коли вже так хотів, то міг упасти навколішки на одну вулицю нижче, у районі поліційного радника Кравса, і вже там виявляти свою пошану монархові. Потім того пана Шнора посадили.

Швейк поглянув навколо себе саме тоді, коли до юрби слухачів приєднався головний кондуктор.

— Ну, досить, хорошого потрошку, їдьмо краще далі, — сказав Швейк, — адже не багато честі, якщо поїзд спізнюється. Коли б це було в мирні часи, то про мене, будь ласка, але коли війна, то тут уже всі повинні знати, що в кожнісінькому поїзді їдуть військові особи, генерал-майори, обер-лейтенанти, денщики. Всяке таке спізнення пахне неприємностями. Наполеон під Ватерлоо спізнився на п'ять хвилин*, і вся його слава, як сморід, розвіялась.

У цю хвилину крізь юрбу слухачів продерся надпоручник Лукаш. Блідий як смерть, він зміг вимовити лише одне слово:

— Швейку!

Швейк козирнув і відрпортував:

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, на мене звалили, нібито я зупинив поїзд. Залізничне управління має дуже дивні пломби на стоп-кранах. До них краще не підходити, бо вскочиш у халепу, і від тебе вимагатимуть двадцять крон, як ось тут від мене.

Головний кондуктор вийшов, засюрчав, і поїзд знову рушив.

Слухачі розійшлися по своїх купе, надпоручник Лукаш, не сказавши більше ні слова, теж пішов на своє місце.

Залишилися тільки кондуктор, Швейк і залізничник. Кондуктор витяг записну книжку і почав складати рапорт про цей випадок. Залізничник вороже дивився на Швейка. Швейк спокійно запитав:

— Ви вже давно працюєте на залізниці?

Залізничник не відповідав, але Швейк гнув далі, він, мовляв, знав одного Францішка Млічка з Угжівця біля Праги, який одного разу теж потягнув за аварійне гальмо і так налякався, що на чотирнадцять днів утратив мову і заговорив лише тоді, коли, прийшовши в гості до садівника Ванека в Гостіважі, зчинив там бучу і той на ньому обтовк биківець.

— Це трапилось, — додав Швейк, — у травні 1912 року.

Залізничник відчинив двері вбиральні і там замкнувся.

Із Швейком залишився кондуктор. Він почав домагатися від Швейка сплати двадцяти крон штрафу, бо інакше він буде змушений завести його в Таборі до начальника станції.

— Ото й буде добре! — сказав Швейк, — страх як люблю розмовляти з освіченими людьми і буду дуже радий познайомитися з таборським начальником станції.

Він витяг з кишені кітеля люльку, набив її вояцьким тютюном, закурив і, пускаючи ядучий дим, вів далі:

— Колись у Світаві начальником станції був пан Вагнер. О, той уже вмів сотати жили із своїх підлеглих і знущався з них, як тільки міг. Найбільше прискіпувався до одного стрілочника Юнгвірта, аж той бідолаха з розпачу пішов і втопився в річці, але перед тим написав начальникові станції листа: «Я тебе, каже, лякатиму ніч у ніч». І він, я вам не брешу, свого слова дотримав. Сидить якось уночі милий наш начальничок біля телеграфного апарата, аж раптом лунає дзвінок і начальник приймає телеграму: «Як ся маєш, сволото? Юнгвірт». Так тривало цілий тиждень, і врешті начальник станції почав по всіх лініях посилати у відповідь цьому духові такі службові телеграми: «Прости мені, Юнгвірте». А вночі апарат вистукав йому таку відповідь: «Повісся на семафорі біля мосту. Юнгвірт». І пан начальник його послухав. Потім через це заарештували телеграфіста зі станції, що перед Світавою. Як бачите, між небом і землею є речі, про які нам навіть і не снилося.

Поїзд підійшов до станції Табор, і Швейк, перед тим як зійти в супроводі кондуктора з поїзда, по-військовому відрапортував надпоручникові Лукашеві:

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, мене ведуть до пана начальника станції.

Надпоручник Лукаш не відповів. Ним оволоділа повна апатія. Промайнула думка, що найкраще плюнути з високого дерева на все — і на Швейка, і на того облізлого генерал-майора навпроти. Ось так сидіти спокійно до Будейовиць, а там зійти з поїзда, з'явитися в казармах і поїхати на фронт з першою-ліпшою маршовою ротою. На фронті знайти (при нагоді) смерть і позбутися цього мізерного світу, по якому товчеться така потвора, як Швейк.

Коли поїзд рушив, надпоручник Лукаш виглянув у вікно і побачив на пероні Швейка. Той захоплено вів серйозну розмову з начальником станції. Швейка оточила юрба людей, серед яких було видно кілька залізничних уніформ.

Надпоручник Лукаш зітхнув. Але не від жалю. Йому стало легко на серці від того, що Швейк залишився на пероні. Навіть лисий генерал-майор перестав здаватися йому таким огидним страховиськом.

* * *

Поїзд уже давно пахкав у напрямку Чеських Будейовиць, а на пероні станції натовп навколо Швейка не зменшувався.

Швейк доводив свою безневинність і говорив так переконливо, що одна пані навіть сказала:

— Знову причепилися до жовнірика.

Юрба підхопила це, і якийсь пан виявив повну готовність заплатити за Швейка двадцять крон штрафу, бо, на його думку, цей вояк не винний.

— Ви тільки погляньте на нього, — казав пан, повіривши невинному виразу Швейкового обличчя, коли той, звертаючись до юрби, заявляв:

— Я, люди добрі, не винний.

Потім з'явився старший жандарм, витяг з юрби одного громадянина, заарештував його і повів, промовляючи: «Ви за це відповідатимете, я покажу вам, як підбурювати людей! Ич, що меле: «Коли так поведуться з вояками, то нічого від них дома-

гатися, щоб Австрія перемогла!». Несчасний громадянин не знайшов інших виправдань, крім щирого запевнення, що він же різник з-під Старої Брами і зовсім не таке хотів сказати.

Тим часом м'якосердний пан, який повірив у безневинність Швейка, заплатив за нього в канцелярії штраф і забрав Швейка з собою до ресторану третього класу, де почастивав пивом. Довідавшись, що всі документи і військовий залізничний квиток Швейка лишилися у надпоручника Лукаша, пан великодушно дав йому п'ятірку на квиток і на подальші витрати.

Прощаючись, він конфіденційно сказав Швейкові:

— Ну, вояченьку, якщо потрапите в полон до росіян, привітайте від мене броварника Земана із Здолбунова*. Моє прізвище ви вже собі записали. Та будьте розсудливі і довго на фронті не затримуйтесь.

— Про це не турбуйтеся, — відповів Швейк. — Побачити якісь чужі краї, та ще й надурняка, завжди дуже цікаво.

Швейк залишився за столом сам-один і поволі пропивав п'ятірку благородного добродія. Тим часом люди, які не були при розмові Швейка з начальником станції, а тільки здалека бачили натовп, розповідали один одному, ніби там зловили якогось шпигуна, коли той фотографував вокзал. Однак якась пані категорично це заперечувала. Йдеться, запевняла вона, зовсім не про якогось шпигуна, а, як вона чула, про драгуна. Той драгун посік одного офіцера біля жіночої вбиральні, бо цей офіцер ліз туди за його милою, яка проводила драгуна на фронт.

Цим фантастичним версіям, що характеризували нервозність воєнного часу, поклала край жандармерія, очистивши перон від людей. А Швейк тихенько пив далі, з ніжністю згадуючи свого надпоручника. Що він там буде робити, коли приїде до Чеських Будейовиць і не знайде в поїзді свого денщика?

Перед приходом поштового поїзда ресторан третього класу наповнився військовими й цивільними. Переважали вояки різних полків, різного роду зброї і всіляких націй. Воєнна буря загнала їх до таборських лазаретів, і тепер вони знову від'їжджали на фронт по нові поранення, каліцтва і захворювання, від'їжджали, щоб вислужити собі в сумних полях Східної Галичини над могилою простий дерев'яний хрест, на якому ще багато років тріпотітиме на вітрі і дощі вилиняла австрійська військова шапка з зіржавілим «франтиком». На ту шапку

інколи злетить сумний постарілий гайворон і пригадає пишні бенкети тих часів, коли для нього бував накритий безконечний стіл зі смачними людськими трупами і кінським падлом, а під такою шапкою, на якій він сидить, було те найсмачніше — людські очі.

Один з таких кандидатів на муки, звільнений після операції з військового лазарету, в брудній уніформі з слідами крові й болота, присів біля Швейка. Він був якийсь хирлявий, заморений, смутний. Поклавши на стіл маленький клунок, витяг розтріпаний гаманець, перерахував гроші.

Потім глянув на Швейка і спитав:

— Magyarúl ¹?

— Я, друже, чех, — відповів Швейк, — може, вип'єш?

— Nem tudom, barátom².

— Це не шкодить, приятелю, — захочував Швейк, підсовуючи свою повну склянку сумному воякові. — Пий досхочу.

Той зрозумів, випив і подякував:

— Köszönöm szivesen³.

Потім знову почав розглядати свій гаманець, а наприпислідку зітхнув.

Швейк зрозумів, що цей маляр хотів би замовити собі пива, але в нього мало грошей, і тому замовив для нього ще один кухоль. Маляр знову подякував і жестами почав щось розповідати Швейкові, показуючи свою прострелену руку, причому додав міжнародною мовою: «Піф-паф-пуц!»

Швейк співчутливо кивав головою, а хирлявий реконвалесцент⁴, спустивши ліву руку на півметра від землі і підносячи потім три пальці, розповів Швейкові, що має троє малих дітей.

— Nincs ham, nincs ham⁵, — вів далі він, намагаючись цим сказати, що вдома не мають, що їсти. З очей у нього покотилися сльози, він витер їх брудним рукавом військової шинелі, на якому була дірка від кулі, що вп'ялася в його тіло за угорського короля.

Не диво, що за такою розвагою у Швейка помаленьку нічого не лишилося від тієї п'ятірки, причому він поволі, але неухильно

¹ Розумієте по-мадярськи? (Угор.).

² Не розумію, брате (угор.).

³ Сердечно дякую (угор.).

⁴ Реконвалесцент — той, хто видужує після хвороби.

⁵ Нема що їсти, нема що їсти (угор.).

віддалявся від Чеських Будейовиць, бо з кожною склянкою пива, якою він частував себе і мадяра, Швейк втрачав можливість купити квиток для військових.

Через станцію на Будейовиці пройшов ще один поїзд, а Швейк усе сидів біля столу і слухав, як мадяр повторює своє: «Піф-паф-пуц! Hãrom guermek, pincs ham, éljem»¹.

Останнє слово промовляв, цокаючись із Швейком.

— Пий, пий, бідо мадярська, — відповідав Швейк, — напивайся, ви б нас так, мабуть, не частували...

Вояк за сусіднім столом розповів, що коли їхній 28-й полк прибув до Сегедіна, мадяри на вулицях, глузуючи з них, піднімали руки вгору.

Це була свята правда, і вояк почувався, мабуть, ображеним. Та згодом це стало звичайним явищем серед чеських вояків. Власне, й мадяри під кінець, коли їм уже перестала подобатися різанина в інтересах угорського короля, робили те ж саме.

Незабаром цей вояк сидів поруч зі Швейком і розповідав, як вони в Сегедіні віддухопелили мадярів і повикидали їх з кількох шинків. Тут він справедливо визнав, що й мадяри вміють добре битися, бо хтось із них так садонув його ножом у спину, що вояка мусили відправити в тил на лікування.

Тепер, коли він повернеться до свого батальйону, капітан, певно, впає йому арешт, бо в нього вже не було часу віддячити мадярові за цю рану, аби і той трохи почувався, і в такий спосіб захистити честь усього полку,

— Ihre Dokumenten, фаші токументе? — чомно звернувся до Швейка комендант військового патруля, фельдфебель, якого супроводили четверо вояків з багнетами, — я пачите фас шидіти, не їхати, шидіти і тікі пити, ви денщицьке фухо!

— Немає в мене документів, лебедіку! — відповів Швейк, — пан обер-лейтенант Лукаш з Дев'яносто першого полку забрав їх з собою, а я залишився тут на вокзалі.

— Was ist das Wort «лепетіку»?² — звернувся фельдфебель до одного із своїх солдатів — старого вояка з крайової оборони*. Той, мабуть, зумисне робив своєму фельдфебелеві все наперекір, бо, не зморгнувши оком, спокійно відповів:

— Лебедик — це те ж саме, що й гер фельдфебель.

¹ Троє дітей, нічого їсти, на здоров'я (угор).

² Що означає слово «лепетіку»? (Нім.).

Фельдфебель відновив свою розмову з Швейком:

— Токумент кошний фояк, бес токумент замкнути auf Bahnhofs-Militärkommando, den lausigen Bursch, wie einen tollen Hund ¹.

Швейка відвели до військової вокзальної комендатури, де у вартівні сиділи солдати на кшталт того старого вояка з крайової оборони, який так спритно переклав слово «лебедик» на німецьку мову своєму природженому ворогові — фельдфебелю.

Вартівня була прикрашена літографіями, бо в ті часи військове міністерство розсилало їх по всіх установах, де бували солдати, а також по військових школах і казармах.

Хвацького вояка Швейка привітав малюнок, що зображав, згідно з написом, як чотар² Францішек Гаммель і капрала Паульгарт і Бахмаєр з цісарсько-королівського 21-го стрілецького полку закликають вояків битися до останнього. На іншій стіні висів малюнок з написом:

«Чотар Ян Данко з 5-го гонведського гусарського полку досліджує розташування ворожих батареї».

Нижче справа висів плакат «Рідкісні взірці відваги».

Текст до таких плакатів з вигаданими випадками виняткової хоробрості складали в канцеляріях військового міністерства вслякя німецькі журналісти, призвані в армію. Цими плакатами стара пришепелувата Австрія хотіла надихнути вояків. Але ті їх ніколи не читали, а якщо такі виняткові взірці відваги посилали їм на фронт як брошурки, вояки пускали їх на цигарки з люлькового тютюну або й використовували ще доцільніше, згідно з художньою вартістю і самим духом цих дорогоцінних взірців геройства.

Поки фельдфебель ходив шукати якогось офіцера, Швейк тим часом прочитав на плакаті:

Їзовий Йозеф Бонг

Солдати санітарної частини транспортували тяжкопоранених до підвод, замаскованих у байраку. Навантажені підводи відправлялися на перев'язочний пункт. Росіяни, вислідивши санітарні вози, почали їх обстрілювати гранатами. Кінь їзового Йозефа Бонга з цісарсько-королівського обозного ескадрону впав убитий оскол-

¹ Без документа замкнути у вокзальній військовій комендатурі вошивого денщика, як скаженого собаку (нім.).

² Чотар, чотовий — командир взводу. Чотá — взвод.

ком гранати. Бонг бідкався: «Бідний мій сивий. Вже тобі аміни!» Раптом його самого поділив осколок. Незважаючи на це, Йозеф Бонг випряг свого коня і відтягнув підводу в безпечніше місце. Потім повернувся за упряжжю вбитого коня. Росіяни не припиняли стрілянини. «Стріляйте, стріляйте, прокляті гаспиди. Я однаково не залишу вам тут упряжі», — бурчав він собі під ніс і спокійно знімав з коня упряж. Нарешті скінчив і поволікся з упряжжю до возів. Санітари почали лаяти Бонга, чому він так забарився. «Я не хотів лишати там упряжі, вона ж майже нова. Було б її шкода, — подумав я собі. — У нас таких речей не так вже й багато», — виправдовувався відважний солдат, від'їжджаючи на перев'язочний пункт, і лише там сказав, що його поранено. Трохи згодом ротмістр прикрасив його груди срібною медаллю «За відвагу».

Швейк прочитав усе до кінця і, користуючись з того, що фельдфебель не повертався, звернувся до вояків з крайової оборони, які були у вартівні:

— Що не кажи, а це чудовий приклад відваги. Якщо ми всі так робитимемо, то в нашій армії буде сама нова упряж для коней; але якось, коли я ще був у Празі, мені довелося читати в пражській офіційній газеті про ще кращий випадок, що трапився з одним охотником, д-ром Йозефом Войною. Він служив у Галичині в сьомому егерському полку. Коли справа дійшла до багнетів, куля влучила йому просто в голову. Понесли Войну на перев'язковий пункт, а він як закричить: не дозволю, каже, себе перев'язувати через таку подряпину. І знову поліз зі своєю чотою в атаку, але в цю мить йому відірвало гранатою ногу по кісточку. Войну знову хотіли віднести, але він шкутильгав на передову лінію — спирався на ціпок і відбивався ним від ворогів. Аж ось прилетіла нова граната і відірвала йому ту руку, в якій він тримав ціпок. Тоді Война переклав ціпок у другу руку і репетував, що він їм цього не подарує, і бозна-чим би все це скінчилося, коли б за хвилину його остаточно не ухайдикало шрапнеллю. Можливо, якби його врешті не спровадило на той світ, він також одержав би срібну медаль за відвагу. Коли йому відірвало голову, вона ще якийсь час котилася й кричала: «Пам'ятай обов'язок, поспішай до бою! Хай хоч смерть витає над тобою!».

— І чого тільки у тих газетах не набрешуть, — промовив один

з вояків, — адже коли б той вигадник потрапив у це пекло, то за годину, либонь би, збожеволів.

Вояк з крайової оборони ллюнув:

— У нас у Чаславі був один редактор з Відня, німець. Служив унтером. По-чеськи не хотів з нами ані слова говорити, але коли потрапив у маршову роту, де були самі чехи, зараз же заговорив по-чеськи.

У дверях з'явилася сердита пика фельдфебеля:

— Wenn man soll drei Minuten weg, da hört man nichts anderes als: «цеський, цехи»¹.

Ідучи геть (напевно, до буфету), фельдфебель наказав капралові з крайової оборони, аби той відвів цього вошивого негідника (він показав на Швейка) до поручника, щойно той прийде.

— Пан лейтенант, мабуть, знову розважається з телеграфісткою на станції, — сказав капрал, коли фельдфебель вийшов. — Уже два тижні крутиться біля неї, мов чорт біля сухої верби, але щодня повертається з телеграфу злий, як собака, і каже: «Das ist aber eine Hure, sie will nicht mit mir schlafen»².

Лейтенант і цього разу повернувся у такому ж скаженому настрої. Було чути, як він грюкав книжками по столу.

— Нічого не вдієш, хлопако, мусиш іти до нього, — співчутливо сказав капрал Швейкові. — Кризь його руки пройшла вже тьма-тьменна вояків — і старих, і молодих.

Він повів Швейка до канцелярії, де за столом, на якому були розкидані папери, сидів молодий осатанілий поручник. Побачивши Швейка в супроводі капрала, він багатозначно промовив:

— Ага...

Капрал відрпортував:

— Голошу слухняно, пане лейтенанте, цю людину затримали на вокзалі без документів.

Поручник кивнув головою з таким виглядом, буцімто вже багато років тому передбачав, що саме в цей день і в цю годину на вокзалі застукують Швейка без документів. А втім, кожний, хто б у цю хвилину подивився на Швейка, мав би таке враження, що це взагалі неможливо, щоб у людини з такою фізіономією і такою фігурою могли бути якісь документи. У Швейка був такий вигляд, ніби він упав на землю з якоїсь іншої планети і тепер

¹ Тільки вийдеш на хвилику, як вони зразу ж починають... (нім.).

² Ну й шльондра, не хоче зі мною спати (нім.).

з наївним здивуванням оглядає новий світ, де від нього вимагають такої невідомої йому досі дурниці, як якісь документи.

Поручник, дивлячись на Швейка, з хвилину розмірковував, що йому сказати, і нарешті сказав:

— Що ви робите на вокзалі?

— Голошу слухняно, пане лейтенанте, я чекав на поїзд до Чеських Будейовиць, щоб добратися до свого Дев'яного першого полку, де я перебуваю в денщиках у пана обер-лейтенанта Лукаша, якого я змушений був покинути, оскільки мене відвели до начальника станції з приводу штрафу, бо мене запідозрили, боцїмто я зупинив за допомогою аварійно-рятувального гальма кур'єрський поїзд, у якому ми їхали.

— Ні чорта не розумію! — гримнув поручник. — Розповідайте послідовно, коротко і не верзїть нісенїтниць.

— Голошу слухняно, пане лейтенанте, що вже з тієї самої хвилини, коли ми з паном обер-лейтенантом Лукашем сідали у той кур'єрський поїзд, який мав нас везти і доправити якнайшвидше до нашого Дев'яного першого цісарсько-королївського піхотного полку, нам не щастило. З самого початку змаїтрили наш чамайдан, а потїм, знову-таки, щоб вам було ясно, один пан генерал-майор, зовсім лисий...

— Himmelherrgott! — гучно зітхнувши, лайнувся поручник.

— Голошу слухняно, пане лейтенанте, це вже так треба, щоб з мене все лізло, як із старого кожуха — поступово, щоб була ясна картина всїх подїй, як любив казати небїжчик швець Петрлік, наказуючи своєму синкові скинути штани перед тим, як відшмагати його ременем.

Поручник сопїв зі злостї, а Швейк говорив далї:

— Я чомусь не сподобався тому лисому генерал-майоровї, і пан обер-лейтенант Лукаш, у якого я перебуваю в денщиках, вигнав мене в коридор. Потїм у коридорї мене обвинуватили в тому, про що я вже вам розповїв, а поки цю історїю вияснили, я опинився на перонї сам. Поїзд пішов, пан обер-лейтенант з чамайданами і всїма своїми й моїми документами також поїхав, а я лишився на вокзалї без документів і тинявся тут, як сирїтка.

Швейк так зворушливо-нїжно поглянув на поручника, що той повірив у абсолютну правдивїсть розповїдей цього типа, який справляв на нього враження ідіота з народження.

Тодї поручник перелїчив Швейковї всї поїзди, що пройшли

після кур'єрського на Будейовиці, і спитав, чому він усіх їх прогавив.

— Голошу слухняно, пане лейтенанте, — відповів Швейк, посміхаючись добродушно, — зі мною, поки я чекав на цей найближчий поїзд, скоїлося нещастя. Я сів біля столу випити пиво, а воно пішло кухоль за кухлем...

«Такого бевзя я ще не зустрівач, — подумав поручник, — в усьому признається. Скільки їх уже тут перебувало, кожний викручувався, як тільки міг, а цей спокійнісінько каже: «Я прогавив усі поїзди, бо пив пиво, кухоль за кухлем».

Всі ці міркування він висловив одним реченням, з яким і звернувся до Швейка:

— Ви, чоловіче, якийсь дегенерат. А знаєте, що таке дегенерат?

— У нас на розі Боїшта і Катержинської вулиці, голошу слухняно, пане лейтенанте, також жив один дегенерет. Батько його був якийсь польський граф, а мати — повитуха. Він замітав вулиці, а в шинках не дозволяв себе називати інакше, як пан граф.

Поручник визнав за найкраще покласти цьому всьому край і твердо сказав:

— Слухайте, бовдуре, осляче ви копито! Негайно ідіть до каси, купіть собі квиток і ідьте в Будейовиці. Коли я вас ще раз тут побачу, розправлюсь з вами як з дезертиром. Abtreten!

Не опускаючи руки від козирка, Швейк не рушився з місця.

Поручник завершав:

— Вимітайтеся! Чули ви abtreten чи ні? Капрале Паланек, відведіть цього ідіота до каси і купіть йому квиток до Чеських Будейовиць!

За хвилину капрал Паланек знову з'явився в канцелярії. У прочинені двері з-за Паланека виглядало добродушне обличчя Швейка.

— Що там знову?

— Голошу слухняно, пане лейтенанте, — таємниче прошепотів капрал Паланек, — у нього нема грошей на дорогу і в мене теж. Задарма не хочуть везти, бо він не має військових документів, які б свідчили, що він іде у полк.

Поручник недовго зволікав із соломоновим вирішенням важкого питання.

— То хай іде пішки, хай його замкнуть у полку за те, що спіз-
нився. Хто з ним тут буде воловодитись?

— Нічого не вдієш, приятелю, — вийшовши з канцелярії, сказав капрал Паланек Швейкові. — Хочеш не хочеш, а мусиш, братіку, пішки тарабанитись до Будейовиць. У нас у вартівні лежить казенна хлібина, то дамо тобі її на дорогу.

Швейка напоїли чорною кавою і дали йому, крім буханця хліба, ще й папушку солдатського тютюну на дорогу. За півгодини він вийшов темної ночі з Табора, наспівуючи старовинну вояцьку пісню:

Як прийшли ми, гей, до Яромира,
А там ляди ломляться від пива.

Біс його знає, як воно трапилось, але бравий вояк Швейк, замість того щоб іти на південь до Будейовиць, ішов та й ішов прямісінько на захід.

Він ішов битим шляхом, занесеним снігами, загорнувшись від морозу в свою військову шинель, наче останній наполеонівський гренадер, що повертався з походу на Москву. Різниця була тільки в тому, що Швейк весело співав:

Ой, пішов я погуляти
У зелений гай!

А в засніжених лісах у нічній тиші летіло таке відлуння, що аж по селах розгвалтувалися собаки.

Коли Швейкові набридло співати, він сів на купу придорожнього щебеню, запалив люльку і, відпочивши, пішов далі назустріч новим пригодам будейовицького анабазису¹.

¹ Анабазис (грецьк.) — похід до якоїсь країни.

Окрім того, «Анабазис» — це назва двох старогрецьких книг: 1) грецького полководця і письменника Ксенофонта про похід Кіра Молодшого; 2) Аріана — про похід Олександра Македонського. Тут Гашек іронічно натякає на похід у Сибір чехословацьких легіонів. Цей похід чеські письменники назвали «сибірським анабазисом».

ШВЕЙКІВ БУДЕЙОВИЦЬКИЙ АНАБАЗИС

Античний полководець Ксенофонт без карти пройшов усю Малу Азію і побував бозна-де. Стародавні готи чинили свої напади також без топографічних знань. Завжди просуватися вперед, пробиратися незнайомими країнами, потрапляти в оточення ворогів, які вичікують на найближчу нагоду, щоб скрутити тобі в'язи, — це і є анабазис.

Але коли в когось була така ж сама мудра голова, як у Ксенофонта або як у тих розбійників різних племен, що прийшли до Європи бозна-звідки — від Каспійського або Азовського морів, той під час походів творив справжні дива.

Римські легіони Цезаря, потрапивши (знов-таки, без жодної карти) аж ген на північ до Галльського моря, вирішили (мовби їм було ще замало тих похідних поневірянь) повертатися до Риму іншою дорогою. І потрапили туди. Мабуть, саме з того часу й говорять, що всі дороги ведуть до Риму.

Так само всі дороги ведуть і до Чеських Будейовиць, у чому бравий вояк Швейк був цілком переконаний, коли замість Будейовицького краю побачив села Мілевської округи. Однак він, не зупиняючись, ішов далі, бо хіба може якесь там Мілевське завадити бравому воякові усе ж таки колись дійти до Чеських Будейовиць.

Таким чином, за деякий час Швейк опинився біля Кастова, на захід від Мілевська. Він уже переспівав усі, які знав, військові пісні про жовнірські походи і перед Кветовим був змушений почати спочатку:

Гей, коли ми вирушали,
Всі дівчата заридали...

Якась стара бабуся, повертаючись із костелу дорогою, що вела з Кветова до Вражі і далі на захід, по-християнськи привітала Швейка і зав'язала з ним таку розмову:

— Добрий вечір, жовнірику, чи далеко йдете?

— Йду я, матінко, в полк до Будейовиць, — відповів Швейк, — до цісаря на війноньку.

— Та ви ж ідете не в той бік, жовнірику! — вжахнулася бабуся. — Сюдою ви зроду-віку туди не доберетеся. Ця дорога прямісінько у Клати.

— Я гадаю, — шанобливим тоном відповів Швейк, — що й з Клатів можна дістатися до Будейовиць. Хоч це, правда, добра прогулянка для людини, яка притьмом поспішає до свого полку, аби вчасно прибути на місце і за всі свої старання не мати, боронь Боже, якихось неприємностей.

— У нас теж був один такий шибеник. Звали його Тонічек Машків, — зітхнула бабуся. — Отож він мав їхати до Пільзна, до крайової оборони. Він родич моєї небоги. Поїхав. А за тиждень його вже шукали жандарми, бо не доїхав до полку, а ще за тиждень він з'явився в нас у цивільному одязі і казав, буцімто його пустили додому у відпустку. Тоді староста пішов на жандармський пост, а ті вже його з цієї відпустки і витягли. Вже й листа написав з фронту — поранений, ноги позбувся!

Бабуся співчутливо подивилася на Швейка:

— Почекайте мене ось у тому лісочку, жовнірику. Я винесу вам картопляної юшки, хоч трохи зогрієтесь. Нашу хату звідсіля видно: бачите, ген там, за лісочком, трохи правіше. А через наше

село Врж, боронь Боже, не йдїть, бо в нас жандарми, як тї шуліки. Потїм з лїсочка подайтеся на Мальчин. До Чижової, вояченьку, не заходьте. І там не жандарми, а чистї гицлі: хапають дизинтирїв. Ідїть лїсом аж до Седльця біля Гораждовиць. Там дуже добрий жандарм: він кожного пропускає через село. А папери хоч якїсь маєте?

— Ні, матусю, не маю.

— Тодї й у Седлець не потикайтеся, йдїть лїпше на Радомишль, та дивїться, поспїйте туди надвечїр, коли всі жандарми вже сидїтимуть у корчмі. Там на Долїшній вулицї за Флорїянком розшукайте будиночок, такий собі блакитно пофарбований, і спитайте господаря Мелїхарка. Це мїй брат. Передайте йому поклін від мене, а він уже вам покаже, як потрапити до тих Будейовиць.

Швейк чекав на бабусю бїльше як пївгодини; потїм грївся картоплянкою, яку йому принесла бїдна старенька в горщику, загорнутому у подушку, щоб не прохолов, а бабуся тим часом дістала з клучочка окраєць хлїба і шматок сала, засунула все це Швейкові в кишеньку, перехрестила його і сказала, що в неї на тїй вїйні два онуки.

Потім ще раз докладно повторила, якими селами йому йти, а які минати. Під кінець витягла з кишені спідниці крону, щоб, мовляв, Швейк купив собі в Мальчині горілки на дорогу, бо до Радомишля добра миля.

За порадою бабусі, Швейк обминув Чижову і пішов на схід у напрямку Радомишля, гадаючи, що до тих Будейовиць можна дійти з будь-якої частини світу.

З Мальчина Швейк ішов зі старим гармоністом, його він здибав у шинку, де купував собі горілку на ту «добру милю» до Радомишля.

Гармоніст вважав Швейка за дезертира і порадив йому йти разом до Гораждовиць. Він, мовляв, має там заміжню доньку, її чоловік теж дезертир. Гармоніст за всіма ознаками трохи переборщив у Мальчині.

— Вона свого чоловіка вже два місяці ховає в стайні, — спокушав він Швейка, — то й тебе сховає, і будете сидіти ви там аж до кінця війни, удвох не буде сумно.

Швейк чемно відмовився, і це гармоніста дуже образило. Він звернув наліво від Швейка, погрожуючи, що йде донести на нього жандармерії в Чижовій.

До Радомишля Швейк потрапив надвечір і зразу ж пішов розшукувати господаря Меліхарка на Долішній вулиці за Флоріянком. Передав йому поклін від сестри з Бража, але на старого це не справило жодного враження.

Він наполягав, щоб Швейк показав документи. Це був якийсь упереджений невіра, бо без угаву торочив про розбійників, пройдисвітів та злодіїв: багато їх, мовляв, тепер вештається по Пісецькій околиці.

— Втече вам таке з війська, служити воно там не хоче, ось і тиняється по всьому краю, а де може, там і краде, — з притиском сказав він, дивлячись Швейкові просто у вічі, — а вигляд кожне має такий, ніби й до трьох рахувати не вміє.

— Отож-бо й є, що правда очі коле, — додав він, коли Швейк підвівся з лави, — якби людина мала чисте сумління, то сиділа б спокійнісінько і показала свої документи. Але коли вона їх не має...

— Бувайте здоровенькі, дідусю.

— Щасливої дороги і шукайте собі дурнішого.

Вже Швейк зник у пітьмі, а дідок усе ще невдоволено буркотів:

— Каже, йде до Будейовиць у свій полк. З Табора. А сам, шахрай, йде спочатку до Гараждовиць, а звідти вже на Пісек. Таж він махає навколо світу.

Швейк знов ішов майже цілу ніч, аж доки надибав у полі біля Путіма якийсь ожеред. Відгорнув солому і десь близенько почув голос:

— З якого полку, куди вітер несе?

— З Дев'яносто першого, до Будейовиць.

— А що ти там забув?

— Там у мене обер-лейтенант!

Почувся сміх. Але сміявся не один, сміялися аж троє. Коли сміх стихнув, Швейк запитав, з якого вони полку, і довідався, що двоє з 35-го, а один артилерист також з Будейовиць. Хлопці з тридцять п'ятого розповідали, що вони втекли місяць тому, аби не потрапити до маршбатальйону, а артилерист подорожує з часу мобілізації. Він тутешній, з Путіма, а ожеред — його власність. Ночує він завжди тут. Учора в лісі знайшов цих двох і взяв їх з собою до свого ожереду.

Всі троє чекали кінця війни за місяць або два. Вони були певні, що росіяни вже десь за Будапештом, і увійшли вже в Моравію. У Путімі всі про це говорять. Завтра на світанку жінка драгуна принесе сніданок. Потім хлопці з тридцять п'ятого підуть на Страконіце, бо один з них має там тітку, а в неї в горах за Сушицею є якийсь знайомий. У нього є тартак. Ось там вони і сховаються.

— Гей ти, з Дев'яносто першого, якщо хочеш, — запропонували вони Швейкові, — можеш іти з нами. Насери на свого обер-лейтенанта.

— Це не так легко, — відповів Швейк і заліз якнайглибше в ожеред.

Коли він вранці прокинувся, в ожереди вже нікого не було. Хтось, мабуть, драгун, поклав біля Швейкових ніг окраець хліба на дорозу.

Швейк почимчикував лісами і біля Штекна зустрів одного волоцюгу, старого пройдисвіта. Той привітав його як доброго друга ковтком горілки.

— В цьому не ходи, — повчав він Швейка, — бо через військову уніформу неважко в добру халазію вскочити. Тепер усюди швендяють жандарми, навіть і жебрати в такому вигляді не

зможеш. Жандарми за нами вже не так нюшать, як раніше, тепер вони полюють лише на вас. Тільки вас шукають, — повторив він так переконливо, що Швейк вирішив краще не згадувати про Дев'яносто перший полк. Хай вважає його за кого хоче. Навіщо розбивати ілюзію доброму старому.

— Куди націлівся? — за хвилину запитав волоцюга, коли обидва закурили люльки і пішли, поволі обминаючи села.

— До Будейовиць.

— Бійся Бога! — жажнувся волоцюга. — Там же тебе швиденько запакують. І місця не зогрієш. Тобі треба дістати якесь цивільне дрантя і вдавати криволапого. Але не бійся, підемо на Стракониці, Волинь, Дуб, і ніякий дідько не завадить нам добути це дрантя. Там довкола Стракониць ще досить недомкуватих і чесних людей, які, трапляється, на ніч не зачиняють двері, а вдень там узагалі ніхто не замикається. Підуть собі кудись до сусідів на побрехеньки — і ось ти вже й маєш цивільний одяг. Що тобі потрібно? Черевики маєш, хіба щось на плечі. Військова шинель стара?

— Стара...

— Ну, її можеш собі залишити, бо й на селі ходять в шинелях. Тобі потрібні ще штани і піджак. Як позичимо з чужої комори цивільний одяг, то штани й мундир можна буде продати євреєві Германові у Воднянах. Він скуповує казенні речі і перепродує їх по селах. Сьогодні й почалапаємо у Стракониці, — розвивав він далі свій план. — Звідтіля чотири години до старої шварценберзької вівчарні*. Там живе один мій знайомий вівчар, також немолодий дідок, заночуємо в нього, а вранці підемо в Стракониці і змакітримо десь на околиці якогось «цивіля».

У кошарі Швейк застав приємного дідуся, який пам'ятав ще розповіді свого діда про французькі війни. Був, мабуть, років на двадцять старший за старого волоцюгу, тому й говорив до нього, як і до Швейка: «хлопче».

— То ж бо й воно, хлопці, — мовив дід, коли вони сіли біля печі, в якій варилася нелуплена картопля, — тоді мій дідусь, так оце, як твій вояк, теж здезентирував. Але у Воднянах його зловили і так відшмагали, що з дуни аж клапті летіли, і ще йому, що не кажи, похвортунило. А ось Ярешів син*, дід старого Яреша, сторожа рибного ставка з Ражиць за Протівіном, дістав у Піску за втечу кулю в лоба, а перед розстрілом на пісецьких

окопах його прогнали крізь стрій і вліпили 600 палиць. Та, Богу дякувати, вчасно нагодилася смерть і визволила його з тих мук. А коли ж ти втік? — зі сльозами на очах звернувся він до Швейка.

— Після мобілізації, коли нас відвели до казарми, — відповів Швейк, розуміючи, що вояк в уніформі мусить виправдати довір'я старого вівчара.

— Ти переліз через мур чи як? — з цікавістю спитав вівчар, згадуючи, мабуть, розповіді свого дідуся, як той лазив через мури.

— Інакше не можна було, дідусю.

— А варта була сильна і стріляла?

— Так, дідусю.

— А куди тепер мандруєш?

— Та в нього розуму, як кіт наплакав, — відповів за Швейка волоцюга. — Йому ж гвалт до Будейовиць заманулося. Знаєш, молоде — дурне, саме лізе чортові в зуби, отож мушу його трохи напрахтикувати. Потягнемо десь цивільні лахи, і все буде гаразд. До весни с'як-так проклинаємо, а потім гайда працювати до селян. Цього року люди потрібні будуть. Голод за дверима. Кажуть, що всіх волоцюг ловитимуть і ганятимуть на польові роботи. Якщо так, то, гадаю, краще піти добровільно. Людей, кажуть, до рахунка не стане. Всіх переб'ють.

— То ти думаєш, — запитав вівчар, — що це цього року не скінчиться? Твоя, хлопче, правда. Бували вже довгі війни. Наполеонівська, потім, як нам розповідали, шведські війни, семилітні війни, самі люди ці війни заслужили. Так їм і треба. Господь Бог уже не міг дивитися, як усе це кирпу дерло. Вже їм і баранина, хлопці, не до смаку була, вже й її ніхто не хотів жерти. Колись ходили сюди як на прощу, щоб я їм якогось баранця продав наліво, а в останні роки тільки й подавай їм, що саму свинину або кури-гуси, та все на маслі, та все на салі. Отож Господь на них і прогнівався за ту їхню гординю непомірну. Та нічого, як почнуть знову лободу варити, як то було за наполеонської війни, одразу ж за розум візьмуться. Або ті наші пани, то тих просто порозпірало, аж не знають, як їм ще нависніти. Старий князь Шварценберг, той ще їздив у такій собі звичайнісінькій колясці, а вже молодий князівський шмаркун смердить тільки автомобілем. Але нічого. Господь Бог ще натре йому тою бздиною піку.

У горщику з картоплею забулькотіла вода. Після короткої паузи старий вівчар пророче сказав:

— А цієї війни наш найясніший татуньо не виграє, хто ж із власної охоти на ту війну полізе, коли він, як каже пан учитель із Стракониць, не схотів коронуватися на короля чеського*. Хай тепер мастить медом кому хоче і де хоче. Коли вже ти, старий пройдо, обіцяв коронуватися, то дотримуй свого слова.

— Хтозна, — зауважив волоцюга, — може, він це якось тепер змайструє.

— Тепер, голубе, усім і кожному на це начхати, — роздратовано сказав вівчар. — Послухав би ти, що там унизу говорять скочицькі люди, як зійдуться. У кожного хтось на фронті, ти б лише почув, що вони цабанять. По війні, мовляв, буде воля, не буде вже ні панських дворів, ні цесарів, а в князів маєтки відбиратимуть. Уже якогось там Коржінека за такі балачки жандарми схопили. Нащо, кажуть, людей підбурював. Їм, жандармам, тепер великі права дали, що хочуть, те й роблять.

— Та воно й раніше так було, — відіззався волоцюга, — пам'ятаю, тут, на Кладненщині, був жандармський ротмістр Роттер. Ото якось забандюрилося йому позаводити тих, як їх там, поліцейських собак вовчої породи, бо вони ніби можуть усе вислідити, коли їх навчити. І мав той ротмістр на Кладненщині тих своїх собачих учнів повнісіньку купу. Тримав для них окремих будиночок, де ті собаки жили, як графи. Одного дня він надумався випробувувати оту свою собачню на нас, бідолашних волоцюгах. Наказав жандармам у цілій Кладненській окрузі виловлювати волоцюг і віддавати їх йому в руки. Якось чухраю собі від Ланів, мельк-мельк поза деревами та все глухим лісом. Але дзуськи! Не доцупав я й до тієї лісничівки, куди пробирався, як по дорозі мене зліпали і привели до ротмістра. То вам, людоньки, таке й присниться, що я в того ротмістра з тією песьтиною зазнав. Спочатку дав їм мене обнюхати, потім я мусив лізти по драбині, а як виліз уже нагору, вони пустили за мною на драбину одну потвору. Ця тварюка стягла мене на землю, наступила на мене лапищами і почала просто мені в пику шкрити зуби й гарчати. Потім цю потвору відтягли, а мені наказали десь сховатися — можу собі, кажуть, іти, куди хочу. Вибрав я дорогу в ліс, до одної прірви в Качацькому яру. Та за півгодини ті два вовчури були вже біля мене. Повалили мене

на землю, один тримав за карк, а другий побіг до Кладна. За годину з'явився пан ротмістр Роттер з жандармами, гукнув на собаку, а мені дав п'ять крон і дозволив цілих два дні жебрати в Кладненській окрузі. Та мені вже було не до того, я кинувся бігти, мов ошпарений кіт, на Бороунщину і в Кладненську округу більше носа не потикав, її обминали всі волоцюги, бо на них той ротмістр робив свої експерименти. Він узагалі був закоханий в тих собак. На жандармських постах розповідали, що коли він, прибувши на перевірку, побачить десь вовчура, то там уже нічого не перевіряє, а цілий день з вахмістром на radoшах пиячить.

У той час як вівчар відціджував картоплю і наливав у миску квасне овече молоко, волоцюга й далі розповідав про жандармські витівки.

— В Липницях* на Підзамчі був собі один вахмістр. Мешкав на жандармському посту, а я, старий дурень, завжди думав, що жандармський пост мусить бути десь на видноті — на площі або на іншому такому місці, в усякому разі не на глухій вуличці. Беру я крайні доми, один за одним, і не дивлюся на написи, аж прийшов до маленького будиночка, витарабанився на другий поверх, відчинив двері і даю про себе знати: «Уклінно прошу подайте бідному подорожньому». І тут — Господи Боже ти мій! — ноги мені підломилися. Та це ж був жандармський пост! Карабіни біля стіни, розп'яття на столі, реєстри на шафці, а з-за столу на мене зирить сам найясніший. Не встиг я ще й слова бовкнути, як уже скочив на мене вахмістр і тут же в дверях так заїхав мені по галамазі, аж я покотився тими дерев'яними сходами і очунав аж у Кийжлицях. Ось вам таке жандармське право...

Всі троє добре наїлися і скоро полягали спати, вмостившись на лавках у теплій світлиці.

Вночі Швейк потихеньку одягнувся і вийшов. На сході прокинувся місяць і піднімався вгору, Швейк у його білому світлі прямував на схід, увесь час повторюючи: «Та не може ж бути, щоб я не дістався до тих Будейовиць».

Коли він вийшов з лісу, праворуч замаюріло якесь місто. Швейк звернув трохи на північ, потім на південь, але знову побачив перед собою якесь місто. Це були Водняни. Обминув його дорогою через долину, і вранішнє сонце привітало його на засніжених гірських схилах над Протівіном.

— Тільки вперед! — скомандував сам собі бравий вояк Швейк. — Обов'язок кличе. Я таки мушу добрести до Будейовиць.

Але нещастя хотіло, щоб ноги понесли Швейка не на південь від Протівіна, у напрямку Будейовиць, а на північ — на Пісек.

Близько полудня Швейк побачив перед собою якесь село. Спускаючись з невеличкого пагорба, він подумав: «Так далі неможливо. Запитаю, куди треба йти до тих Будейовиць».

Та ввійшовши в село, він страшно здивувався, прочитавши на стовпі біля першого будиночка його назву: «Село Путім».

— Ісусе Христе, змилуйся, — зітхнув Швейк. — Отже, я знову в Путімі, та я ж тутечки в ожереді спав.

І його вже зовсім не здивувало, коли з вибіленого будиночка, на якому красувалася «курка» (так часто називали австрійського орла), вийшов жандарм, наче той павук, що пильнує своє павутиння. Жандарм підійшов просто до Швейка і промовив лиш одне слово:

— Куди?

— У Будейовиці, до свого полку.

Жандарм іронічно посміхнувся:

— Ви йдете від Будейовиць. Уже ті ваші Будейовиці лишилися позаду, — і потяг Швейка на жандармський пост.

Путімський жандармський вахмістр був відомий у цій околиці своєю надзвичайно тактовною поведінкою і хитрістю. Він ніколи не лаяв затриманих або заарештованих, але брав їх на допитах у такий перехресний вогонь, що й невинний зізнався б.

Два жандарми з цього поста перейняли його стиль, і перехресний допит завжди супроводжувався усмішками всього жандармського персоналу.

— Криміналістика ґрунтується на вмінні бути привітним і хитрим, — завжди казав вахмістр до своїх підлеглих, — а гримати на когось немає жодного сенсу. До обвинувачуваних і підозрілих треба підходити делікатно, але при цьому робити все, щоб потопити їх у зливій запитань.

— Щиро вас вітаємо, солдате, — сказав жандармський вахмістр, — ви, певно, добре-таки втомилися в дорозі. Розкажіть нам, куди Бог провадить?

Швейк повторив, що йде в Чеські Будейовиці до свого полку.

— В такому випадку, ви, очевидно, заблукали, — усміхнувся вахмістр, — бо ж ви йдете від Чеських Будейовиць. У цьому я можу вас зараз переконати. Над вами висить карта Чехії. Погляньте, будь ласка, на неї. На південь від нас лежить Протівін. Від Протівіна на південь — Глибока, а ще на південь від неї — Чеські Будейовиці. Як бачите, ви йдете не до Будейовиць, а з Будейовиць.

Вахмістр ласкаво поглянув на Швейка, але той спокійно, з гідністю сказав:

— А все ж таки я йду до Будейовиць. — Це прозвучало куди переконливіше, ніж Галілеєве: «А все ж таки вона крутиться», бо Галілей свої слова сказав, певно, у великому гніві.

— Знаєте що, солдате, — так само чемно промовив до Швейка вахмістр, — я вас переконаю, і ви зрештою й самі дійдете висновку, що кожне заперечення тільки утруднює зізнання.

— Ваша правда, — сказав Швейк, — кожне заперечення утруднює зізнання, і навпаки.

— Ось бачите, ви й самі, солдате, це розумієте. Скажіть мені щиро, звідки ви вийшли, коли націлилися до тих ваших Будейовиць. Кажу навмисно «ваших», бо, очевидно, мусять бути ще й якісь інші Будейовиці, які лежать десь на північ від Путіма, хоч дотепер їх не зазначено ще на жодній карті.

— Я вийшов з Табора.

— А що ви робили в Таборі?

— Я чекав на поїзд до Будейовиць.

— А чому ж ви не поїхали поїздом до Будейовиць?

— Бо я не мав квитка.

— А чому ж вам як солдатів не дали безплатного військового квитка?

— Бо я не мав при собі жодних документів.

— Он воно що, — сказав переможно жандармський вахмістр одному з жандармів, — він не такий дурний, як вдає, гарно починає замотувати.

І вахмістр почав знову, немовби не дочув останньої відповіді про документи:

— Отже, ви вийшли з Табора. Куди ж ви, власне, йшли?

— До Чеських Будейовиць.

Вираз вахмістрового обличчя став дещо суворішим, і його очі втупились у карту.

— Можете нам показати на мапі, як ви йшли до тих Будейовиць?

— Я тих усіх міст не пам'ятаю, пам'ятаю лиш одне: що тут, у Путімі, я вже один раз був.

Увесь персонал жандармського поста допитливо презирнувся, а вахмістр вів далі:

— Отже, ви були на вокзалі в Таборі. Маєте щось у кишенях? Виймайте!

Коли Швейка ретельно обшукали і, крім люльки та сірників, нічого не знайшли, вахмістр запитав:

— Скажіть мені, чому у вас нічого, геть нічогосінько нема?

— Бо мені нічого не потрібно.

— О Господи! — зітхнув вахмістр, — ну й морока з вами! Ви сказали, нібито раз уже були в Путімі. Що ви тоді тут робили?

— Я йшов через Путім до Будейовиць.

— Бачите, як ви плутаєте. Ви ж самі кажете, що йшли до Будейовиць, а тепер ми вас безсумнівно переконали, що ви йдете від Будейовиць.

— Очевидно, я зробив якийсь коло.

Вахмістр і увесь постовий персонал багатозначно презирнулися.

— Ці ваші кола справляють таке враження, що ви просто волочитеся по околиці. Ви довго сиділи в Таборі на вокзалі?

— До відходу останнього поїзда на Будейовиці.

— А що ви там робили?

— Розмовляв з вояками.

Новий, дуже багатозначний погляд жандармського вахмістра на жандармів.

— А про що ви, наприклад, з ними розмовляли і про що питали?

— Я їх питав, з якого вони полку і куди їдуть.

— Чудово. А ви їх часом не питали, скільки чоловік має, наприклад, полк і як він ділиться?

— Ні, не питав, бо це вже давно знаю напам'ять.

— Отже, ви прекрасно обізнані з організацією нашого війська?

— Безперечно, пане вахмістр.

Тріумфально глянувши на своїх жандармів, вахмістр викинув останнього козира:

— Вмієте говорити по-російськи?

— Не вмію.

Тут вахмістр кивнув сержантові, і коли обидва вийшли до сусідньої кімнати, вахмістр, окрилений своєю перемогою і впевнений у своїй правоті, заявив, потираючи руки:

— Ви чули? Не вміє по-російськи. Це бита голова. В усьому признався, а в найголовнішому — ні. Завтра доставимо його у Пісек, до пана старости. Криміналістика — це вміння бути привітним і хитрим. Ви бачили, як я його втопив у повені запитань? І хто б на нього міг подумати? Таке пришелепувате і придуркувате на вигляд! Але до таких людей треба заходити з-під лісу. Тим часом замкніть його кудись, а я піду писати протокол.

І ще того ж самого дня від полудня до вечора жандармський вахмістр, мило посміхаючись, прів над протоколом, кожне речення якого було приперчене словами: *spionageverdächtig*!

Що далі вахмістр Фляндерка заглиблювався у свою чудернацьку казенну німецьку писанину, тим яснішою видавалася йому ця ситуація. А коли він закінчив свій рапорт словами: «*So melde ich gehorsam, wird der feindlichen Offizier heutigen Tages, nach Bezirksgendarmeriekommando Pisek, überliefert*»², задоволено посміхнувся і гукнув жандармського сержанта:

— Ви дали цьому ворожому офіцерові їсти?

¹ Запідозрений у шпигунстві (нім.).

² Отже, доповідаю покійрно, що сьогодні ворожого офіцера доставимо до окружної жандармської команди в Пісек (нім.).

— Згідно з вашим наказом, пане вахмістр, ми даємо їжу лише тим, кого затримали і допитали до дванадцятої години.

— Тут такий виняток! — поважно зазначив вахмістр. — Це, очевидно, старший офіцер, певно, зі штабу. Адже ясно, росіяни для шпіонажу не закинуть сюди якогось єфрейтора. Пошліть за обідом для нього в корчму «На Коцурку». Якщо там уже нічого нема, хай щось приготують. Нехай ще зварять чай з ромом і все це пришлють сюди. Але не кажіть для кого. Взагалі, нікому нічирк, що тут у нас за пташка. Це військова таємниця. А що він зараз робить?

— Попросив трохи тютюну і сидить у вартівні з таким задоволеним виразом, наче у себе вдома. «У вас тут, — каже, — тепленько. А грубка не димить? Мені у вас дуже подобається. А якби грубка диміла, треба почистити комин. Але тільки після полудня, ні в якому разі не тоді, коли сонце стоїть над комином».

— Подумайте, лишень, що за рафінована гра з його боку, — зі щирим захопленням сказав вахмістр. — Вдає, ніби він ні до чого непричетний. А таки добре знає, що його розстріляють. Таку людину треба поважати, хоч вона й наш ворог. Адже йде на певну смерть. Не знаю, чи ми були б здатні на таке. Можливо, ми захиталися б, зламались. А він спокійно сидить і каже:

«Тепленько тут у вас, і грубка не димить». Це вже, пане сержанте, характер. Така людина мусить мати залізні нерви, самозречення, впертість і ентузіазм. Коли б і в Австрії були такі патріоти... Але краще про це не говорити. І в нас бувають такі ентузіасти. Ви читали у «Народній політиці» про обер-лейтенанта артилерії Бергера? Він виліз на високу сосну і влаштував собі на гіллі спостережний пункт. А коли наші відступили, він уже не міг злізти, бо інакше потрапив би в полон. Тому чекав, аж поки наші знову не прогнали ворога. І тривало це аж два тижні. Усі чотирнадцять днів він сидів на верхівці дерева і, щоб не вмерти з голоду, обгриз геть усе верхів'я — їв гілки і глицю. А коли наші прийшли, він так ослаб, що вже не міг утриматися на дереві, впав донизу і вбився. По смерті його відзначили золотою медаллю за хоробрість.

І вахмістр поважно додав:

— Самопожертва, пане сержанте, це — героїство! Бачите, як ми знову заговорилися. Біжіть же замовити обід, а того тим часом пришліть до мене.

Сержант привів Швейка. Вахмістр порухом руки попросив його сісти і по-дружньому почав випитувати, чи має він батьків.

— Не маю.

Вахмістрові зараз же спало на думку, що це найкраще, принаймні ніхто не буде за цим нещасним ридати. При цьому він вдивлявся в добродушне обличчя Швейка, і раптом у напливі сердечності поплескав його по плечу, нахилився до нього і батьківським тоном запитав:

— Ну, а як вам подобається в Чехії?

— Мені в Чехії всюди подобається, — відповів Швейк, — мені скрізь траплялися дуже добрі люди.

Вахмістр притакував, хитаючи головою.

— Народ у нас дуже добрий і широкий. Якесь там крадіжка чи бійка не має значення. Я вже тут п'ятнадцять років, а коли те все підрахувати, то на один рік припадає три чверті одного вбивства.

— Ви хочете сказати, що тут у вас на одну чверть не доріжуть? — запитав Швейк.

— Ні, ви не так зрозуміли. За п'ятнадцять років нам довелося розслідувати лише одинадцять убивств. З них з метою грабунку було п'ять, а решта — це такі собі звичайні, які й торби січки не варті.

Вахмістр на хвилину замовк і знову перейшов до свого методу слідства:

— А що ви збиралися робити в Будейовицях?

— Приступити до служби в Дев'яносто першому полку.

Вахмістр наказав відвести Швейка знову до вартівні і швидко, щоб не забути, приписав до свого рапорту окружному жандармському командуванню в Пісеку: «Досконало володіючи чеською мовою, хотів пробратися у Чеські Будейовиці до 91-го піхотного полку».

Вахмістр втішено потер руки, задоволений багатим матеріалом і блискучими результатами свого методу слідства. Згадав попередника, вахмістра Біргера, який із затриманим узагалі не розмовляв, ні про що його не питав, а зараз же відсилав до окружного суду з коротким рапортом: «Згідно із свідченнями сержанта, затриманий за бурлакування і жебрацтво». Теж мені допит!

Дивлячись на сторінки свого рапорту, вахмістр вдоволено посміхнувся і витяг з письмового стола засекречений документ від крайового жандармського командування в Празі із звичайним: «Суворо секретно» і перечитав ще раз:

«Усім жандармським відділенням і постам суворо наказується з загостреною пильністю стежити за всіма особами, які проходять їхнім районом. Перегрупування наших військ у Східній Галичині було причиною того, що деякі російські військові частини, перейшовши Карпати, зайняли позиції всередині нашої держави, внаслідок чого фронт пересунувся глибше на захід імперії. Ця нова ситуація створила можливість російським шпіонам використати нестійкість фронту і проникнути глибше на територію нашої монархії, головним чином у Сілезію і Моравію, звідки, згідно з секретними донесеннями, велика кількість російських шпигунів перейшла до Чехії. Як стверджено, між ними є багато російських чехів, вихованих у вищих штабних військових школах Росії, і вони, бездоганно володіючи чеською мовою, є особливо небезпечними шпигунами, бо можуть і, безперечно, проведуть і між чеським населенням антидержавну пропаганду. Тому крайове командування наказує затримувати всіх підозрілих і насамперед підвищити пильність у місцях, де розташовані гарнізони, військові центри і станції, через які проходять військові поїзди. Затриманих

негайно обшукувати і транспортувати до вищої інстанції».

Жандармський вахмістр Фляндерка знову вдоволено посміхнувся і вклав секретний циркуляр «Sekretreservaten» у папку з написом «Секретні розпорядження». Там таких розпоряджень було чимало, їх фабрикувало міністерство внутрішніх справ разом з міністерством крайової оборони, якому підлягала жандармерія.

В крайовому жандармському управлінні в Празі не встигали їх розмножувати і розсилати. Тут були:

Наказ про контроль настроїв місцевого населення.

Інструкція, як на основі розмов з місцевим населенням вивчити вплив відомостей з фронту на його настрої.

Анкета, як ставиться місцеве населення до випуску військових позик і збирання пожертв.

Анкета про настрої між призваними до армії і тими, яких мають призвати.

Анкета про настрої членів місцевого самоврядування й інтелігенції.

Розпорядження про негайне вивчення, які політичні партії існують серед місцевого населення, їхню чисельність.

Розпорядження про нагляд за діяльністю керівників місцевих політичних партій і вивчення ступеня лояльності певних політичних партій, які діють серед місцевого населення.

Анкета про те, які газети, журнали і брошури надходять до району даного жандармського посту.

Інструкція щодо вивчення, з ким зустрічаються особи, за підозрені в нелояльності, в чому полягає їхня нелояльність. Інструкція, як з місцевого населення залучити до співробітництва платних донощиків та інформаторів.

Інструкція для платних інформаторів з місцевого населення, зарахованих на службу при жандармському посту.

Кожен день приносив нові інструкції, настанови, анкети і накази. Затоплений цією масою винаходів австрійського міністерства внутрішніх справ, вахмістр Фляндерка мав величезну кількість неполагоджених анкет. Відповідав стереотипно, що в нього все в порядку і лояльність місцевого громадянства треба віднести до рубрики 1-а.

Австрійське міністерство внутрішніх справ винайшло для класифікації лояльності і вірності монархії такі ступені:

I-a,	I-б	I-в
II-a	II-б	II-в
III-a	III-б	III-в
IV-a	IV-б	IV-в

Ця римська четвірка в комбінації з літерою «а» означала «Зрадник, повісити»; з «б» — «Інтернувати», з «в» — «Стежити і заарештувати».

У столику жандармського вахмістра зберігалися різні бланки і реєстри. Влада хотіла знати, що кожний громадянин про неї думає.

Вахмістр Фляндерка не раз у розпуці ламав руки над паперами, які немилосердно прибували з кожною поштою. Як тільки бачив знайомі конверти з печаткою *Portofrei-dienstlich*¹, — серце в нього завжди починало тріпотіти, і він уночі, передумуючи все, приходив до висновку, що кінця війни не дочекається, бо крайове жандармське командування позбавить його останньої краплі розуму і він уже не зможе радіти з перемоги австрійської зброї, бо матиме в голові на одну клепку більше або менше. А окружне жандармське управління бомбардувало його запитаннями, чому він не відповідає на анкету за номером $\frac{72\ 345}{721a/1}$ d, як виконав інструкцію під номером $\frac{88\ 992}{822g/leh}$ -z, а які є практичні наслідки настанови під номером $\frac{123\ 456}{12926/r}$ v, і т. д.

Найбільшого клопоту завдала йому інструкція, як залучити до співробітництва платних донощиків та інформаторів з місцевого населення. Нарешті, остаточно втративши надію завербувати когось із південних чеських сіл, де починаються блага² і де народ має такі вперті голови, Фляндерці спало на думку взяти на службу громадського пастуха, якого називали Пепік-підстрибни. Це був кретин, природою й людьми скривджений каліка, який, зачувши свою кличку, завжди підстрибував. Він за пару золотих на рік та за якусь там страву пас громадську худобу. Вахмістр наказав його покликати і сказав:

- Знаєш, Пепіку, хто такий старий Прохазка³?
- Ме-е.

¹ Вільне від оплати. Службове (нім.).

² Села на півдні Чехії.

³ Старий Прохазка — зневажливе прізвисько Франца-Йосифа I, що було дуже поширене серед чехів.

— Не мекай, а запам'ятай. Так називають найяснішого цісаря. То ти знаєш, хто такий найясніший цісар?

— Це найясніший чішар.

— Добре, Пепіку! Запам'ятай: ти ходиш обідати з хати в хату, і як десь там почувеш, що найясніший цісар — худоба або щось подібне, зараз прибіжи до мене і розкажи. Дістанеш від мене шустку¹, а якби хтось казав, що ми війни не виграємо, знову приходи до мене, розумієш? Розкажеш, хто це говорив, і знов у тебе нова шустка. Але як я довідаюсь, що ти щось приховав, буде тобі погано: заарештую і відвезу в Пісек. А тепер підстрибни!

Пепік підстрибнув, а вахмістр дав йому дві шустки і, вельми вдоволений собою, написав рапорт до окружного жандармського командування, що вже здобув інформатора.

На другий день до нього прийшов парафіяльний священник і таємниче повідомив: сьогодні вранці він зустрів за селом громадського пастуха Пепіка-підстрибни, і той йому похвалився: «Отше духовний, пан лахмайстер вчора кажав, що найясніший чішар худоба, а ми тої війни не виграємо. Ме-е-е. Гоп!»

¹ Шустка — десять крейцарів. 1 крона (коруна) мала 5 шусток.

Після дальшого з'ясування і розмови із священником вахмістр Фляндерка наказав заарештувати громадського пастуха. Пізніше на Градчанах його засудили до 12 років ув'язнення за державну зраду. Актом обвинувачення йому довели чорним по білому небезпечні і зрадницькі протидержавні інтриги, підбурювання, образу його величності і кілька інших злочинів та порушень закону.

Пепік-підстрибни поведився на суді, як на пасовиську або між знайомими селянами. На всі запитання мекав, як коза, а після вироку вигукнув: «Ме-е-е, гоп!» і підстрибнув. За це дістав дисциплінарну кару — карцер з твердим ліжком і три дні на тиждень — на хліб і воду.

З того часу жандармський вахмістр не мав інформатора і мусив задовольнитися тим, що сам собі такого видумав. Він подав до інстанції вигадане прізвище, підвищивши таким чином свій прибуток на 50 крон на місяць, які й пропивав у шинку «На Котику». Після десятого кухля у нього починалися докори сумління щодо службового злочину. Пиво гіркло в роті, і в такі хвилини він завжди чув від сусідів одне й те саме речення: «Щось пан вахмістр нині трохи смутний, мовби не в своїй шкурі». Тоді він ішов додому, і щойно за ним зачинялися двері, хтось обов'язково зауважував: «Певно наші знову десь у Сербії просрались, бо щось пан вахмістр сьогодні дуже мовчазні».

А вахмістр вдома заповняв ще одну з незчисленних анкет: «Настрої населення I-а».

Пана вахмістра часто мучили довгі безсонні ночі. З дня на день він чекав ревізії і слідства. Уночі йому привидалася смертна кара, наче його ведуть на шибеницю і сам міністр крайової оборони востаннє питає його під мотузкою: «Wachmeister, wo ist die Antwort des Zirkulärs № ^{1789 678}/_{23 702} х.у.з.?»¹

Але тепер, напевно, йому доля усміхнулася. Здавалося, немов з усіх кутків жандармського поста до нього лине старе мисливське привітання: «Ні пуха, ні пера!». І жандармський вахмістр Фляндерка не сумнівався, що окружний комендант поплескає його по плечу і скаже: «Ich gratuliere Ihnen, Herr Wachmeister»².

Він змальовував собі в думках також інші приємні картини, що виникли в якомусь закутку його службового мозку: відзна-

¹ Де ж ваша відповідь на циркуляр за номером... (нім.).

² Поздоровляю з успіхом, пане вахмістре (нім.).

чення, швидке просування на вищий службовий щабель, оцінка його кримінальних здібностей, які відкриють йому дорогу до дальшої кар'єри.

Вахмістр викликав сержанта і спитав його:

— Обід дістали?

— Принесли йому копчене м'ясо з капустою і кнедли; а юшки вже не було. Випив склянку чаю і хоче ще.

— Дати! — великодушно дозволив вахмістр. — А як нал'ється чаю, приведіть до мене.

— Ну, як? Обід до смаку? — запитав вахмістр, коли сержант за півгодини привів ситого і, як завжди, вдоволеного Швейка.

— Нічого, можна витримати, пане вахмістр, але треба було до того трохи більше капусти. Та що робити, я знаю, вони ж на мене не чекали. М'ясо було добре копчене, певне, домашнє, чай з ромом теж непогано мене підкріпив.

Вахмістр глянув на Швейка й почав:

— Правда, що в Росії п'ють багато чаю? А ром там є?

— Ром є в цілому світі.

«Ти мені не викручуйся, — подумав вахмістр. — Треба було раніше вважати, що говориш!» І, нахилившись до Швейка, фамільярно запитав:

— А дівчата в Росії гарненькі?

— Гарненьких дівчат знайдете в цілому світі, пане вахмістр.

«Ох, і бісова печінка! — знову подумав вахмістр. — Ти, лебедик, радий би якось з цього вислизнути». І випалив, як з гармати 24-го калібру:

— Що ви збиралися робити в 91-му полку?

— Іти з ним на фронт.

Вахмістр вдоволено поглянув на Швейка і зауважив:

— Непогано. Це найкращий спосіб дістатися до Росії. «Насправді дуже добре придумано», саяв вахмістр, спостерігаючи, яке враження справляють ці слова на Швейка. Але нічого, крім абсолютного спокою, в його очах прочитати не міг.

«Ти глянь, хоч би бровою повів! — жахнувся в душі вахмістр. — Оце так вишкіл. Якби я був на його місці й мені хто таке сказав, то в мене аж жижки затрусилися б...»

— Уранці вас відвеземо в Пісек, — кинув немовби мимохіть. — Ви вже були колись у Пісеку?

— 1910 року на цісарських маневрах.

Вахмістрів усміх після цієї відповіді став ще приємнішим. Він усією душею відчував, що своєю системою запитань переплюнув сам себе.

— Ви відбули маневри від початку до кінця?

— Звичайно, пане вахмістр, як вояка-піхотинець.

Швейк, як і раніше, дивився на вахмістра, а той з радощів дзгою крутився на стільці. Він не міг уже втриматися, щоб і цього швидко не записати до рапорту. Покликав сержанта, щоб той відвів Швейка, і доповнив свій рапорт:

«Його план був такий: прослизнувши до 91-го піхотного полку, він збирався зараз же проситися на фронт і при найближчій нагоді дістатися до Росії, бо зрозумів, що інший зворотний шлях, завдяки пильності наших органів безпеки, неможливий. У 91-у піхотному полку почувався б вільно, і це цілком зрозуміло, бо, згідно з його зізнанням під натиском тривалого перехресного допиту, він ще 1910 року брав участь як піхотинець у цісарських маневрах в околиці Пісека. З цього видно, що він неабиякий фахівець у своїй справі. Також додаю, що зібрані обвинувачення — це наслідок моєї системи перехресного допиту».

У дверях з'явився сержант:

— Пане вахмістре, він хоче до вбиральні.

— *Vajonett auf!*¹ — наказав вахмістр. — Або ні, приведіть його сюди.

— Ви хочете до вбиральні? — ласкаво спитав вахмістр. — А чи не криється за цим щось більше?— І він втулив очі в Швейкове обличчя.

— Так, за цим дійсно криється «велика» потреба, — відповів Швейк.

— Дивіться мені, щоб не трапилось чогось іншого, — значуще повторив вахмістр, пристібуючи службовий револьвер. — Я піду з вами. В мене добрий револьвер, — сказав він Швейкові по дорозі, — на сім куль, і стріляє дуже влучно.

Перед тим, як вийти надвір, вахмістр однак покликав сержанта і тихенько сказав йому:

— Візьміть байонет ауф, і коли він увійде досередини, станьте позаду вбиральні, щоб він не підкопався попід ту яму з гноївкою.

Вбиральня була мала, така собі звичайна дерев'яна халабудка, що зажурено стирчала посеред двору неподалік від купи гною.

¹ Примкнути багнет (нім.).

Це, так би мовити, був уже старий ветеран, де справляли фізіологічні потреби цілі генерації. Тепер тут сидів Швейк, одною рукою тримаючи за мотузку двері, тоді як ззаду крізь віконце просто йому в зад заглядав сержант, щоб він, чого доброго, не зробив підкол.

А жандармський вахмістр втупив свої яструбині очі на двері і роздумував, у котру ж ногу стріляти в'язневі, коли той спробує дременути.

Але двері спокійно відчинилися, і вдоволений Швейк, виїшовши, лагідно сказав вахмістрові:

— Чи не був я там надто довго? Можливо, я вас затримав?

— О, ні, ні, — відповів вахмістр, подумавши: «Які це делікатні, чемні люди. Він знає, що його жде, але фасон тримає. До останньої хвилини чемний. Чи спромігся б на таке наш брат, опинившись на його місці?»

Вахмістр сидів у вартівні біля Швейка на порожньому ліжку жандарма Рампи, який у цю ніч патрулював і мусив до ранку зробити обхід по селах. Але замість цього Рампа спокійнісінько сидів у «Під чорним конем» у Протівіні і грав з шевцями

в «мар'яз», а під час перерви розводився про те, що Австрія цю війну мусить виграти.

Вахмістр закурив, дав набити люльку й Швейкові. Сержант підкинув дров у грубку, і жандармський пост перетворився на найприємнішу місцину на земній кулі, в затишний куток, тепле гніздечко, де в час, коли спускаються зимові сутінки, так приємно погомоніти, доки не засвітили світла.

Отже, всі мовчали. Вахмістр сидів, щось обмірковуючи, і нарешті висловився, звернувшись до сержанта:

— На мій погляд, вішати шпигунів неправильно. Людина, яка жертвує собою в ім'я обов'язку, в ім'я своєї, так би мовити, батьківщини, повинна бути страчена почесним способом — порохом і свинцем. Чи не так, пане сержанте?

— Безперечно. Такого треба тільки розстріляти, а не вішати, — погодився сержант. — От, наприклад, послали б і нас і сказали: «Мусите вивідати, скільки у росіян кулеметів у кулеметній роті. Звичайно, ми б переодягнулися й пішли. І за це мене вішати, як якогось бандита?

Сержант так розхвилювався, що аж підскочив і вигукнув:

— Я вимагаю, щоб мене розстріляли і поховали з військовими почестями.

— Але тут і на слизьке можна заїхати, — обізвався Швейк, — якщо хлопчина не в тім'я битий, то йому, хоч лусни, ніколи нічого не доведуть.

— Все доведуть! — з притиском вигукнув вахмістр. — Якщо, звичайно, і вони не в тім'я биті і мають *свій метод*. Ви самі в цьому переконаєтесь. Переконаєтесь, — повторив він уже спокійнішим тоном, приєднавши до цього приязний усміх, — у нас крутіством ніхто далеко не заїде, чи не так, пане сержанте?

Сержант кивнув головою на знак згоди і додав, що у деяких людей справа вже наперед програна, а вдаваний спокій допоможе їм, як кобилі заєць, бо вдаваний спокій найбільше їх і викриває.

— Ви — моєї школи, пане сержанте, — бундючно заявив вахмістр. — Спокій — мильна булька, але штучний спокій це *corpus delicti*¹, — і, перейшовши на іншу тему, звернувся до сержанта: — Що б нам замовити собі на вечерю?

— А хіба пан вахмістр сьогодні не підуть до шинку?

¹ Доказ злочину (нім.).

Це питання поставило перед вахмістром нову важку дилему, яку належало негайно розв'язати.

А що, коли б той, скориставшись з його відсутності, уночі втік? Сержант, правда, людина надійна, обережна, але в нього вже двоє волоцюг утекли. Насправді ж було так: одного разу взимку сержантові не хотілося тягатися з ними на морозі аж до Пісека, і він у полях біля Ражиць відпустив їх, а для проформи пальнув з карабіна в повітря.

— Пошлемо нашу бабу по вечерю, а пиво вона носитиме у дзбані, — розв'язав важку дилему вахмістр, — хай баба трохи провітриться.

І баба Пейзлерка, яка їм прислуговувала, справді таки добре напровітрювалася. Після вечері дорога між жандармським постом і шинком «На Котику» не пустувала й хвилини. Незчисленні сліди великих важких черевиків баби Пейзлерки на тій лінії сполучення свідчили про те, що вахмістр повною мірою компенсував свою відсутність «На Котику». І коли — у надцятий раз — баба Пейзлерка з'явилася в шинку з дорученням, що пан вахмістр, мовляв, низько кланяються і веліли прислати їм пляшку контушівки*, — цікавий шинкар не витримав.

— Кого вони там так частують? — перепитала баба Пейзлерка. — Та якогось підозрілого. Як я виходила, обидва саме обіймали його за шию, а пан вахмістр гладили його по голівці і промовляли: «Золотенька ти моя зозуленько слов'янська, рибонько ти моя шпигунська».

Далеко за північ, витягнувшись на своєму ліжку в повній уніформі, сержант хропів на всі заставки. Навпроти нього сидів вахмістр з недопитою контушівкою на дні пляшки і обіймав Швейка за шию, сльози котилися по його засмаглому обличчі, вуса склеїлися від наливки, і він тільки бубонів:

— Скажи, що в Росії нема такої доброї контушівки, скажи, аби я міг спокійно заснути. Визнай це, не будь баба.

— Нема.

Вахмістр звалився на Швейка.

— Ти мене порадував, признався. Так повинно і на допиті бути. Якщо винен — навіщо заперечувати?

Він підвівся, хитаючись, поплентався з порожньою пляшкою до своєї кімнати і белькотів: «Якби я зразу не звернув на п-п-правильний шлях, то все могло інакше с-скін-скінчитися».

Перш ніж звалитися в уніформі на ліжку, він витягнув з письмового стола свій рапорт і спробував доповнити його ще таким матеріалом: «Ich muss noch dazu beizufügen, daß die russische Kontuszowka ' на основі § 56», але зробив пляму, злизав її, дурнувато усміхаючись, звалився на ліжку і заснув як зарізаний.

Над ранок жандармський сержант, що спав на ліжку під стіною, почав голосно хропіти і виводити носом такі трелі, що Швейк прокинувся. Він підвівся, гарненько струсонув сержанта і знову вклався спати. Вже встало сонце, почали співати півні, коли прийшла баба Пейзлерка і розпалила грубу. Вона також відсиплюлася після нічної біганини. Баба застала відчинені двері і всіх у глибокому сні. Гасова лампа у вартівні ще диміла. Стара Пейзлерка вдарила на сполох і стягла сержанта і Швейка з постелі. Сержантові вона сказала:

— Хоча б посоромились спати в одязі, як та Божа худоба, — а Швейка вилаяла, щоб він принаймні хоч ті нещасні штани зашпав і не ходив з розпанаханою ширінькою, коли перед ним жінка.

Нарешті енергійно гримнула на розіспаного сержанта, примусивши його розбудити пана вахмістра, бо хіба ж це порядок так довго хропіти?

— Ну і в гарні ж руки ви попали, — буркотіла баба до Швейка у той час, як сержант будив вахмістра. — Обидва з горілки не виходять. Пропили б і ніс між очима. Мені вже третій рік винні за послугу, а коли нагадую, вахмістр завжди каже: «Губу на замок, бабо, як не хочете, щоб я вас посадив. Ми все знаємо: ваш син браконьєр і ходить по дрова до панського лісу». От і мучуся з ними вже четвертий рік. — Баба глибоко зітхнула і бурмотіла далі: — Головне, бережіться вахмістра, він у вічі — як лис, а поза очі — як біс. Вовком думає. Кожному підставив би ногу.

Вахмістра дуже важко було збудити. Сержант добряче натрудився, поки переконав його, що вже ранок.

Нарешті той розплющив очі, протер їх і неясно почав пригадувати вчорашній день. Раптом йому стрельнула страшна думка, яку він зразу ж і висловив, непевно дивлячись на сержанта:

— Утік?

¹ Я мушу ще до цього додати, що російська контушівка (нім.. з помилками).

— Та що ви, він чесна людина.

Сержант походив по кімнаті, поглянув у вікно, знову повернувся, відірвав клаптик газети на столі і почав мняти пальцями паперову кульку. Видно, хотів щось сказати.

Вахмістр підозріло подивився на нього і, щоб остаточно з'ясувати, про що той думає, заговорив:

— Я вам, пане сержанте, поможу: певно, я знову вчора набешкетував.

Сержант з докором глянув на свого начальника.

— Коли б то ви знали, пане вахмістр, якого ви вчора наплели та про що ви йому верзли.

Нахилившись до вахмістра, він прошепотів йому на вухо:

— Ви його запевняли, що всі чехи і росіяни — одна слов'янська кров, що Ніколай Ніколаєвіч* буде на другий тиждень у Пшерові, що Австрія не втримається, а він, коли його будуть допитувати, хай все заперече і плете, що на язик сплине. Йому, мовляв, тільки протриматися, доки його козаки не звільнять, бо це все невдовзі трісне. Все буде, як у часи гуситських воєн: селяни підуть з ціпами на Відень, найясніший цісар — хворий дідок і незабаром задерє ноги, а кайзер Вільгельм — тварюка. Потім ви йому обіцяли посилати до в'язниці гроші на їжу і багато всякої іншої всячини йому наговорили.

Сержант відступився від вахмістра:

— Все це я пам'ятаю добре, бо спочатку навіть і не був під градусом, та потім уже і я дохватився і далі нічого не пам'ятаю.

Вахмістр поглянув на сержанта.

— А я он що пам'ятаю, — заявив він, — ви казали, буцімто в нас проти Росії короткі руки, і верещали перед тією нашою бабою: «Хай живе Росія!»

Сержант почав нервово ходити по кімнаті.

— Ви ревли, як бик, — оповідав далі вахмістр, — а потім звалилися поперек ліжка і захропли.

Сержант став біля вікна і, барабанячи в шибки, промовив:

— Ви теж, пане вахмістр, перед тією бабою не затикали собі уст серветкою. Я пригадую, як ви їй сказали: «Запам'ятайте собі, бабо: кожен цісар і король дбає тільки про свою кишеню. Через це й такий дідок, як старий Прохазка, пустився воювати, хоч його вже навіть до вбиральні не можна пускати самого, щоб не запаскудив усього Шенбруна*».

— Я таке говорив?

— Так, пане вахмістр, це ви говорили перед тим, як піти надвір блювати, а крім того, ви релетували: «Бабо, залхайте мені палець у горло».

— А ви теж гарно висловилися, — урвав його вахмістр. — Звідки ви викопали таку дурницю, що Ніколай Ніколаєвіч буде чеським королем?

— Цього я не пам'ятаю, — несміливо відізався сержант.

— Ще б пак, вам це пам'ятати! Ви ж були п'яні, як ніч, очі в вас стали свинячі, а коли хотіли вийти надвір, то замість дверей полізли на грубу.

Обидва замовкли. Нарешті довгу мовчанку порушив вахмістр:

— Я вам завжди казав: алкоголь — це загибель. Ви пити не вмієте, а беретеся. А що було б, якби той наш дав драла? Як би ми це виправдали? Господи! Голова в мене аж тріщить!..

— А я вам кажу, пане сержанте, — вів далі вахмістр, — саме тому, що він не втік, усе цілком ясно. Це небезпечна і рафінована людина. Коли провадитимуть слідство, він скаже, що вартівня була відчинена цілу ніч, ми обидва були п'яні і він міг тисячу разів утекти, коли б відчував якусь провину. Єдине щастя, такій людині не повірять, і коли ми під службовою присягою скажемо, що все це вигадка і нахабна брехня, то йому і святий Бог не допоможе, а матиме на шиї одним параграфом більше. Від цього йому, власне, не буде ані холодно, ні гаряче. Якби тільки в мене так голова не боліла.

Запала тиша. За хвилину обізався вахмістр:

— Покличте сюди нашу бабу!

— Слухайте, бабо, — звернувся вахмістр до Пейзлерки, суворо дивлячись їй в обличчя. — Дістаньте десь хрест із розп'яттям на підставці і принесіть його мерщій сюди.

У відповідь на допитливий погляд Пейзлерки вахмістр заверещав:

— Поспішайте, щоб одна нога тут, а друга — там!

Він витяг зі столика дві свічки з слідами сургучу, яким вахмістр припечатував папери, і коли нарешті Пейзлерка притарабанилася з розп'яттям, вахмістр поставив поміж запаленими свічками на краю стола хрест і сказав поважно:

— Сідай, бабо!

Ні жива ні мертва Пейзлерка впала на диван, з острахом гля-

нула на вахмістра, на свічки і на хрест з розп'яттям. Вона вся похолола, і було видно, як її руки на запасці трясуться разом з колінами. Вахмістр статечно пройшовся повз неї і, зупинившись навпроти, урочисто промовив:

— Учора ввечері ви були свідком дуже великої події, бабо. Можливо, це не для вашого дурного розуму. Цей вояк, бабо, — розвідник і шпигун.

— Падоньку! — верескнула Пейзлерка. — Мати Божа Скочицька*!

— Тихо, бабо! Аби з нього щось витягти, ми мушили говорити різні речі. Ви ж чули, які дивні речі ми говорили?

— Це я, паночку, чула, — відізвалася Пейзлерка. Її голос тремтів.

— Але всі ці балачки, бабо, велися тільки для того, щоб він мав до нас довір'я і признався. І нам це вдалося. Ми з нього витягли все. Одним словом, пришилили лебедика.

Вахмістр на хвилину замовк, поправив ґнотики свічок і повів далі, пронизливо дивлячись на Пейзлерку:

— Ви, бабо, були свідком і втаємничені у цю справу. Це державна таємниця, і ви не смієте нікому ані писнути. Навіть на смертному одрі, інакше вас не поховують на кладовищі.

— Матінко Божа, святий Йозефе, — заскиглила Пейзлерка. — Бодай би мені ноги покрутило, перш ніж я цей поріг переступила.

— Не скигліть, бабо, встаньте, підійдіть до хреста, підніміть два пальці правої руки вгору. Будете присягати. Повторюйте за мною.

Пейзлерка подріботіла до столу, причому невгаваючи бідкалася:

— Пресвята Діво Маріє Скочицька, за віщо мене в цю хату біда принесла?!

А з розп'яття дивилося на неї змучене обличчя Христа, свічки коптіли, і все це здавалося Пейзлерці чимось страшним і неземним. Вона зовсім розгубилася, коліна підламувалися, руки тремтіли.

Підвела вгору два пальці. Жандармський вахмістр урочисто і з притиском говорив, а вона повторювала:

— Присягаю Богу всемогутньому і вам, пане вахмістр, про все, що я тут чула і бачила, нікому аж до своєї смерті не сказати ні

слова, навіть коли б мене про це питали. Допоможи мені, Боже, в цьому.

— Тепер, бабо, поцілуйте хрест, — наказав вахмістр, коли вже Пейзлерка, голосно хлипаючи, проговорила слова присяги і побожно перехрестилася.

— Добре, а тепер знову віднесіть хрест туди, де ви його позичили, і скажіть, що він потрібний був мені при допиті.

Ошелешена Пейзлерка навшпиньки вийшла з хрестом з кімнати, і крізь вікно було видно, як вона, ідучи дорогою, увесь час оглядалася на жандармський пост, немов хотіла переконатися, що це був не сон, а вона дійсно хвилину тому зазнала чогось несамовитого у своєму житті.

Вахмістр тим часом переписував свій рапорт. Той рапорт, який він уночі доповнив чорнильними плямами, злизавши їх язиком разом з написаним, немов на папері було повідло.

Телер він усе з початку до кінця переробив і раптом згадав ще про одну річ. Вахмістр наказав покликати Швейка і спитав його:

— Вмієте фотографувати?

— Вмію.

— А чому не носите з собою апарата?

— Бо в мене його немає, — прозвучала ясна і щира відповідь.

— А коли б ви мали апарат, то фотографували б? — спитав вахмістр.

— Якби в чорта грива, була б з нього кобила, — простодушно відповів Швейк і спокійно витримав допитливий погляд вахмістра, в якого саме в цю хвилину так розболілася голова, що він не міг придумати жодного іншого запитання, крім цього:

— А важко фотографувати вокзали?

— Легше, ніж усе інше, — відповів Швейк, — бо такі речі не рухаються. Вокзал завжди стоїть на одному місці, і йому не треба казати: «Посміхніться».

Отже, вахмістр міг доповнити свій рапорт: «Zu dem Bericht № 2172, melde ich...»¹

І він натхненно розписав: «Під час перехресного допиту зізнався, між іншим, що вміє фотографувати і насамперед фотографує вокзали. Фотографічного апарата, щоправда, в нього не знайшли, але можна припустити, що він його десь приховав і з собою не носить, щоб не привертати до себе уваги; про це

¹ До повідомлення № 2172, доповідаю... (нім.).

свідчить і його власне зізнання, що він, мовляв, фотографував би, коли б мав при собі апарат».

Вахмістр, в якого з учорашнього дня ще добряче гуло в голові, усе більше й більше заплутувався в своїй інформації про фотографування і писав далі:

«Одне певно, згідно з його власним зізнанням, лише відсутність фотографічного апарата перешкодила йому фотографувати вокзальні будівлі і взагалі стратегічно важливі місця. Він, безперечно, зробив би це, якби той схований фотографічний апарат був при ньому. Але цього апарата немає, і тому при ньому не було знайдено жодних фотографій».

— Вистачить, — сказав вахмістр і підписався.

Дуже вдоволений зі свого твору, він з великою пихою перечитав усе сержантові.

— А що? Непогано, — сказав він. — Ось учіться, як треба писати беріхти ¹. У них повинно бути все. Допит, пане добродію, не така вже й проста справа. Але найголовніше — все викласти в беріхті так, щоб там, у вищих інстанціях, лише баньки витріщали. Приведіть цього нашого, треба з ним уже кінчити.

— Так ось, тепер, — поважно сказав вахмістр Швейкові, — пан сержант відпровадить вас до Пісека, в *Bezirksgendarmeriekommando*². Згідно з приписами, ми повинні надіти вам кайдани. Однак, думаю, ви порядна людина, і тому ми обійдемося без тих ланцюгів. Я переконаний, що ви й по дорозі не будете намагатися втекти.

Вахмістр, явно зворушений виглядом добродушного Швейкового обличчя, додав:

— Не згадуйте мене лихим словом. Візьміть його, пане сержанте, ось вам і беріхт.

— Бувайте здорові, — м'яко сказав Швейк. — Дякую вам щиро, пане вахмістр, за все, що ви для мене зробили. Коли трапиться нагода, я напишу вам, а якби довелось ще колись побувати в цій околиці, обов'язково зайду до вас.

Швейк вийшов з сержантом на шосе, і всі, хто йшов їм назустріч і бачив, як вони дружньо розмовляють, вважали, що це старі знайомі, які випадково зустрілися на дорозі і йдуть разом до міста, ну, скажімо, до костелу.

¹ Донесення (нім.).

² Окружне жандармське управління (нім.).

— Я ніколи б і не подумав, — казав Швейк, — що дорога до Будейовиць пов'язана з такими труднощами. Це нагадує мені випадок з різником Хаврою з Кобиліс. Одного разу вночі він опинився на Морані під пам'ятником Палацькому* і ходив навколо нього аж до ранку, бо йому здавалося, що той мур не має кінця. Він уже не знав, що й робити. До ранку він зовсім знесилився і почав кричати «рятуйте!». Прибігли поліцаї. Він спитав їх, як йому дістатися додому до Кобиліс, бо вже цілих п'ять годин ходить уздовж якогось муру і цьому немає кінця-краю. Поліцаї забрали його з собою, а він їм там у дільниці геть усе потрошив.

Сержант промовчав, думаючи: «Що ти мені тут плетеш. Знову починаєш якусь байку про Будейовиці».

Проходячи повз ставок, Швейк з цікавістю спитав сержанта, чи крадуть у цій околиці рибу.

— Та тут злодюга на злодюзі, браконьєр на браконьєрі, — відповів сержант, — попереднього вахмістра намагалися втопити. Ставковий сторож на вежі стріляє з вишки їм щетиною в дупи, але це ні чорта не помагає. Вони підкладають під штани шмат бляхи.

Сержант розговорився про прогрес, як люди усе нові речі придумують і як одне одного ошукують. Він розвинув нову теорію, що війна — велике щастя для людства, бо в цих баталіях разом з порядними людьми повідстрілюють різних гультьяїв та негідників.

— І так вже багато людей на світі, — заявив він розважливо. — Людство до біса розплодилося, аж страх бере. Один одному прямо на голову лізе.

Вони наблизилися до придорожньої корчми.

— Ну й дме чортів вітер, — сказав сержант. — Думаю, одна чарочка нам не зашкодить. Тільки не кажіть нікому, що я веду вас до Пісека, бо це службова таємниця.

Перед сержантом танцювала інструкція центральних установ про підозрілих і тих, які привертають до себе увагу, та про обов'язок кожного жандармського поста: «Ізолювати таких осіб від місцевого населення і суворо дбати, щоб під час транспортування їх до вищих інстанцій в околиці не виникали зайві балачки».

— Ніхто не повинен знати, хто ви такий, — знову попередив він Швейка. — Стороннім немає жодного діла до того, хто ви

і що зробили, паніки не викликати. Бо паніка у воєнний час — справа погана. Хтось бовкне дурницю, і вже ціла лавина котиться по всій околиці, зрозуміли?

— Якщо так, то я не викликатиму паніки, — сказав Швейк і поводився так, як пообіцяв. Коли корчмар з ними розговорився, Швейк зазначив:

— Брат каже, що за годину будемо в Пісеку.

— А що, ваш брат у відпустці? — спитав цікавий корчмар у сержанта, який, навіть не моргнувши, нахабно відповів:

— Сьогодні вже кінчається.

— Ну, й обдурили ми його, — посміхнувся сержант до Швейка, коли корчмар кудись відбіг, — головне, не викликати паніки. Час воєнний.

Перед тим як увійти до придорожньої корчми, сержант висловив думку, буцімто одна чарочка не зашкодить. Але це був зайвий оптимізм, бо він не врахував, скільки їх, тих чарочок, можна випити. Після дванадцятої чарки сержант рішуче проголосив, що комендант окружної жандармської станиці до третьої години обідає, отже, і зовсім зайве з'являтися туди раніш, а до того ж зривається завірюха. Коли навіть і на четверту годину дістануться до Пісека, матимуть часу до бісового батька. До шостої теж не спізняться. Доведеться поночі йти, по погоді видно. Та й взагалі, яка різниця, чи тепер вирушати, чи аж потім. Пісек так чи інак не втече.

І насамкінець рішуче промовив:

— Сидимо в теплі, то й радіймо. В окопах під час такої негоди вони натерпляться більше, ніж ми біля печі.

Від великої старої кахляної груби віяло теплом, і сержант прийшов до висновку, що це зовнішнє тепло слід доповнити внутрішнім за допомогою, як кажуть у Галичині, різних солодких і міцних наливок. У корчмаря на цьому відлюдді було їх аж вісім гатунків. Нудьгуючи, він розпивав їх під завивання хурделиці, що висвистувала за кожним рогом його будинку.

Сержант безнастанно захочував корчмаря не відставати від нього і дорікав, що той мало п'є. Але це був очевидний наклеп, бо корчмар уже ледве тримався на ногах, і йому раптом забалулося грати у фербля. Він запевняв, нібито минулої ночі чув зі сходу гарматну стрілянину. Сержант у відповідь заперечливо гикнув: «Тільки не сіяти паніки. На це ми маємо інструкції».

І почав докладно пояснювати, що інструкція — це зведення найактуальніших розпоряджень, причому виляпав зміст декількох секретних документів. Корчмар уже нічого не тямив і спромігся лише зауважити, що інструкціями війну не виграєш.

Було вже темно, коли сержант вирішив вибиратися зі Швейком у дорогу до Пісека. Хурделило так, що й за два кроки нічого не було видно, а сержант безугавно торочив: «Манджай просто за носом аж до Пісека».

Коли він сказав це втретє, його голос прозвучав уже не з шляху, а звідкілясь знизу, куди він з'їхав сніговим схилом. Спираючись на гвинтівку, він над силу викараскався на дорогу. Швейк почув його приглушений сміх:

— Ото ковзанка!

За хвилину однак його вже знову не було чути, бо він удруге з'їхав зі схилу, загорлавши при цьому несамовито:

— Падаю! Паніка!

Сержант перетворився на працьовиту мурашку, яка, звідкись упавши, знову вперто лізе нагору.

П'ять разів він повторював цю прогулянку, а коли знову опинився біля Швейка, розпачливо і беспорядно промовив:

— Отак я вас дуже легко міг би загубити.

— Та ви не бійтеся, пане сержанте, — сказав Швейк. — Найкраще буде, якщо ми один до одного прив'яжемося. Так ми ніколи не загубимось. У вас є з собою наручники?

— Кожен жандарм завжди мусить носити з собою наручники, — з притиском сказав сержант, шпортаючись то по один, то по другий бік Швейка. — Це наш хліб насущний.

— Ну, то давайте пристебнімося, — заохочував Швейк, — ану ж спробуймо.

Спритним рухом сержант прип'яв одне кільце наручників на Швейковій руці, а друге — на своєму правому зап'ясті. Тепер вони нагадували сплутаних кобил на пасовиську. Шпортаючись на кожному кроці, вони вже не могли роз'єднатися, і сержант тяг за собою Швейка через купу каміння, а коли падав, тягнув його теж за собою. При цьому залізо врізалось їм у руки. Нарешті, сержант заявив, що так далі не піде, наручники треба зняти. Він довго й марно намагався звільнити себе і Швейка і, нарешті, зітхнув:

— Ми з'єднані навіки-віків.

— Амінь, — додав Швейк, і обидва почапали далі важкою дорогою. Сержант остаточно занепав духом, а коли після страшних мук вони пізно ввечері добралися до жандармського управління в Пісеку, сержант у цілковитому розпачі звернувся на сходах до Швейка:

— От тепер і почнеться справжня завірюха: ми не можемо роз'єднатися.

І справді, зчинилася неабияка буча, коли вахмістр послав за комендантом управління ротмістром Кенігом.

Перше слово ротмістра було:

— Дихніть на мене. Тепер розумію, — сказав ротмістр, безпомилково визначивши ситуацію своїм тонким випробуваним нюхом: — Ром, контушівка, «чорт»¹, горобинівка, горіхівка, вишнівка і ванільна.

— Пане вахмістр, — звернувся він до свого підлеглого. — Ось вам зразок, як не повинен виглядати жандарм. Це такий злочин, який розглядатиме військовий суд. Зв'язатися кайданами з зарештованим. З'явитися опитим, total besoffen². Так могла приповзти сюди остання тварюка! Зніміть з них кайданки!

¹ Чорт — дуже міцна настоянка.

² Цілковито п'яний (нім.).

— Чого вам ще? — звернувся він до сержанта, який вільною лівою рукою криво-косо козиряв.

— М-мельдую покірно, пане ротмістр, я несу беріхт.

— На вас самого піде беріхт до суду, — коротко сказав ротмістр.

— Пане вахмістр, замкніть їх обох, а вранці приведіть на допит, а з цим беріхтом з Путіма докладно ознайомтеся і пришліть мені на квартиру.

Пісецький ротмістр — неперевершений у бюрократичних справах — був людиною дуже офіційною і послідовною, коли йшлося про переслідування підлеглих. На жандармських постах у його окрузі ніколи не могли точно сказати, чи буря вже минула. Вона завжди могла повернутися, її викликав кожний документ, підписаний ротмістром, який цілий день писав різні догани й перестороги для всієї округи.

З самого початку війни над жандармськими постами в Пісецькій окрузі нависли важкі хмари. Настрій у всіх був жахливий. Громи бюрократизму чворохкали й били жандармських вахмістрів, сержантів, рядових і службовців, а за кожну дурницю розпочиналося дисциплінарне слідство.

— Якщо хочемо виграти війну, — казав ротмістр під час своїх інспекційних поїздок по жандармських постах, то «а» мусить бути «а», «б» — «б» і всюди має стояти крапка над «і».

Він завжди бачив навколо себе зраду і був твердо переконаний, що кожен жандарм в окрузі має якийсь гріх, породжений воєнними умовами, і що в цю серйозну добу кожен має на своєму сумлінні якісь службові грішки.

А згори його бомбардували службовими листами, в яких міністерство крайової оборони зазначало, що з Пісецької округи, згідно з інформацією міністерства війни, люди переходять до ворога. І підганяли його, щоб стежив за лояльністю населення округи. Це було жахливо. Жінки околиці проводжали своїх чоловіків на війну, а ті чоловіки присягалися жінкам, що не дадуть себе забити за найяснішого цісаря. Ротмістр про все це знав.

Чорно-жовті обрії почали затягуватися хмарами революції. У Сербії, в Карпатах цілі батальйони переходили до ворога: 28-й полк, 11-й полк. Останній був укомплектований вояками з Пісецької округи. У цій передреволюційній задушливій атмосфері рекрути з Воднян з'явилися в армію з чорними марлевими гвоздиками в петельках. Через станцію Пісек у свинячих ваго-

нах проїздили солдати з боку Праги і шпурляли назад сигарети й шоколад, які приносили їм пані з пісецького товариства.

Нещодавно проїздив один маршовий батальйон, і кілька пісецьких євреїв верещало: «Heil, nieder mit den Serben!»¹ Їм за це вліпили по кілька таких заушників, що тиждень не могли показатися на вулиці.

Хоч ці епізоди ясно доводили, що австрійський гімн «Сохраняй нам, святой Боже...», який грали органи по всіх костелах, це лише жалюгідна позолота й лицемірство, — з жандармських постів надходили вже відомі відповіді на анкети «á la Путім»², що все, мовляв, у повному порядку, ніде ніхто не агітує проти війни, настрої населення — 1-а, патріотичний запал — 1-а-б.

— Ви не жандарми, а громадські поліцаї! — даявся ротмістр Кеніг під час інспекційних об'їздів. — Замість того, щоб загострити свою пильність на тисячу відсотків, ви самі перетворюєтесь на тварюк.

Зробивши таке зоологічне відкриття, він додавав: «Вилежетеся удома на печі і думаєте: «Mit ganzem Krieg kann man uns Arsch lecken»³.

Далі він завжди перелічував усі обов'язки нещасних жандармів, робив доповіді про загальну ситуацію і повчав, як усіх і вся треба прибрати до рук, щоб справді був зразковий порядок. Після такого змалювання блискучого зразка жандармської досконалості, спрямованого на зміцнення австрійської імперії, починалися погрози, дисциплінарні слідства, переміщення і лайки.

Ротмістр був твердо переконаний, що лише він стоїть на сторожі і щось рятує, а всі жандарми з підлеглих йому жандармських постів — це ледаща банда, егоїсти, падлюки, брехуни, шахраї, які взагалі ні на чому іншому не розуміються, окрім горілки, пива і вина. А оскільки в них недостатньо прибутків, щоб заливати більма, то беруть хабарі, повільно, але неухильно розхитуючи Австрійську імперію. Єдина людина, якій він довіряв, був вахмістр з його окружного жандармського управління. Однак і той у шинку завжди казав: «Ну й наредотався ж я сьогодні знову з нашого старого бовдура».

¹ Хай живе! Смерть сербам! (Нім.).

² На кшталт відповідей з Путіма.

³ Поцілуйте нас з усією тією війною в дупу (нім.).

Ротмістр вивчав «беріхт» жандармського вахмістра з Путіма про Швейка. Перед ним стояв жандармський вахмістр Матейка і з досадою думав: «Поцілував би ти мене в уста малинові з усіма твоїми беріхтами», бо саме у цей час внизу у Отави на нього чекали картярі з партією «шнопса».

— Останнього разу, я вам, Матейку, казав, — промовив ротмістр, — що найбільший йолоп, якого я коли-небудь бачив — це жандармський вахмістр із Протівіна, але, як свідчить цей беріхт, його набагато перевершив вахмістр з Путіма. Вояк, представлений сюди цим негідним п'янюгою сержантом, з яким вони обидва були зв'язані між собою, мов ті собаки, зовсім не шпигун, а звичайнісінький дезертир. Ну й дурниць він тут нагромадував, таж навіть маленька дитина відразу зрозуміє, що цей дурень був п'яний, як папський прелат. Приведіть сюди того вояка, — наказав він, ще раз перечитуючи рапорт з Путіма. — Ще ніколи в житті я не бачив такого нагромадження нісенітниць. І до того ж він посилає цього підозрілого під конвоєм такої тварюки, як його сержант. Ні, вони ще мало мене знають. Я їм покажу де раки зимують. Вони доки тричі на день зі страху передо мною в штани не накладуть, доти думатимуть, що в мене на голові можна кілки тесати.

Ротмістр почав розводитись про те, що жандарми тепер саботують усі накази, і тому пишуть беріхти: відразу видно, що кожен вахмістр з усього робить собі смішки, аби тільки справу ще більше заплутати.

Коли начальство звертає їхню увагу на можливе проникнення в округу шпигунів, жандармські вахмістри починають фабрикувати цих шпигунів цілими пачками, а якщо війна триватиме ще якийсь час, то з усього апарату постане один величезний дурдом. Нехай з канцелярії телеграфують до Путіма, щоб завтра вахмістр з'явився у Пісеку. Я вже йому виб'ю з голови цю «величезну подію», про яку вахмістр пише на початку свого рапорту.

— З якого полку ви втекли? — привітав ротмістр Швейка.

— Ні з якого.

Ротмістр глянув на Швейка і, побачивши на його спокійному обличчі цілковиту безтурботність, запитав:

— Звідки ви взяли цей однострій?

— Кожен вояка, прийшовши до армії, дістає однострій, —

відповів Швейк з лагідним усміхом. — Я служу в Дев'яносто першому полку, і не тільки не втік зі свого полку, а навпаки.

Слово «навпаки» він вимовив з таким притиском, що ротмістр зробив жалісливу міну і спитав:

— Як то — навпаки?

— Справа дуже проста, — щиро сказав Швейк. — Я йду до свого полку, я його шукаю, а не тікаю від нього. Я не хочу нічого іншого, окрім якнайшвидше дістатися до свого полку. Мене вже й самого це починає нервувати, як подумаю, що, мабуть, віддаляюся від Чеських Будейовиць, а там на мене чекає увесь полк. Пан вахмістр у Путімі показував мені на мапі, що Будейовиці лежать на півдні, а він замість цього обернув мене носом на північ.

Ротмістр махнув рукою, немов хотів сказати: «Той вичворяє ще кращі речі, ніж обертати людей носом на північ».

— Отже, ви не можете знайти свого полку, — сказав він, — ви йшли його шукати?

Швейк пояснив йому всю ситуацію. Назвав Табор і всі місця, якими йшов до Будейовиць: Мілевське — Кветов — Врж — Мальчин — Чижова — Седлець — Гараждовиці — Радомишль — Путім — Штекно — Стракониці — Волинь — Дуб — Водняни — Протівін і знову Путім.

З величезним запалом Швейк змалював свою боротьбу з долею, як він усіма силами хотів дістатися, незважаючи на перешкоди, до свого Дев'яносто першого полку в Будейовицях і як усі його зусилля були марні.

Говорив із запалом, а ротмістр механічно креслив олівцем на клаптику паперу зачароване коло, з якого хвацький вояк Швейк, рушивши в дорогу до свого полку, ніяк не міг вирватись.

— Це була геркулесова праця, — мовив нарешті ротмістр, з цікавістю слухаючи Швейкові скарги на те, як це його злостить, що він так довго блукав і не міг дістатися до свого полку. — Напевно, це було незвичайне видовище, коли ви крутилися довкола Путіма.

— Все вже було б ясно, — докинув Швейк, — якби не цей пан вахмістр в його нещасному жандармському гнізді. Він узагалі не спитав навіть, як мене звати, який мій полк, і все йому чомусь здавалося дуже дивним. Таж він повинен був дати наказ відвезти мене до Будейовиць, а в казармах йому б уже

сказали, чи той це Швейк, що шукає свого полку, чи якась підозріла людина. Я вже другий день міг бути на місці і виконувати свої військові обов'язки.

— Чому ж ви в Путімі не сказали, що тут сталася помилка?

— Бо на нього, як я бачив, шкода було слів тратити. Ще старий шинкар Рампа на Виноградах казав, що коли в нього хтось хотів випити в борг, то часом на ту людину знаходить така хвиля, що вона до всього стає глуха, мов той пень.

Ротмістр довго не роздумував. Зміркував, що коли людина хоче дістатися до свого полку, це свідчить про найглибшу людську дегенерацію, і, зберігаючи всі правила й красу службового стилю, він звелів вистукати на машинці:

ШТАБУ ДЕВ'ЯНОСТО ПЕРШОГО ЦІСАРСЬКО-КОРОЛІВСЬКОГО ПІХОТНОГО ПОЛКУ В ЧЕСЬКИХ БУДЕЙОВИЦЯХ.

На додаток до цього листа припроваджується Йозеф Швейк, піхотинець, як він стверджує, вашого полку, затриманий, з його слів, у Путімі, округ Пісек, жандармським постом за підозрінням у дезертирстві. Він стверджує, що йде до свого вищезазначеного полку. Припроваджений невисокий на зріст, присадкуватої постави, з правильним обличчям і носом, з синіми очима, без особливих ознак. В додатку В-1 посилається рахунок за харчування вищезгаданого для ласкавого перерахування на рахунок Мін. Край. Оборони з проханням засвідчити прибуття припровадженого. В додатку С-1 посилається для підтвердження список казенних речей, які затриманий мав на собі під час затримання.

Дорога з Пісека до Будейовиць поїздом проминула в товаристві молодого жандарма-новачка, який не зводив зі Швейка очей і страшенно боявся, щоб той не втік. Усю дорогу жандарм намагався розв'язати складне питання: «Коли б мені тепер, не дай Боже, приспічило за маленьким чи за великим, як я це зроблю?» Вирішив у такому випадку брати з собою і Швейка.

Дорогою від вокзалу до Мар'янських казарм у Будейовицях він спазматично втуплював очі в Швейка і щоразу, наближаючись до рогу або перехрестя, ніби мимохідь розповідав Швейкові, скільки вони дістають бойових набоїв на випадок ескортування затриманих. На це Швейк відповідав, що на його думку, жоден жандарм не стрілятиме в когось на вулиці, щоб не

накоїти лиха. Жандарм з ним сперечався, і обидвоє не помітили, як причалапали до казарм. У казармах уже другий день чергував надпоручник Лукаш. Коли до нього привели Швейка з паперами, він, нічого не передчуваючи, сидів за столом у канцелярії.

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, я знову тут, — з урочистою міною козирнув Швейк.

Свідком усієї цієї сцени був хорунжий Котятко. Пізніше він оповідав, буцімто після Швейкового рапорту надпоручник Лукаш підстрибнув, ухопився за голову і беркицьнув навznak просто на Котятка. Коли він очунав, Швейк, не відриваючи увесь той час руки від козирка, повторив:

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, я знову тут.

І нібито надпоручник Лукаш, блідий, як полотно, тремтячою рукою взяв Швейкові папери, підписав, сказав жандармові, що все в порядку, і, попросивши усіх вийти геть, замкнувся зі Швейком у канцелярії.

Ось так завершився Швейків будейовицький анабазис. Нема сумніву, що коли б Швейкові не перешкождали, він і сам би дійшов до Будейовиць. А те, що державні установи вихваляються, нібито вони доставили Швейка на місце служби, то це просто помилка. При Швейковій енергії і рішучому бажанні воювати, офіційні установи, втрутившись у цю справу, лише накидали йому під ноги колод.

* * *

Швейк і надпоручник Лукаш дивилися один на одного.

Надпоручникові очі світилися страшно, грізно і розпачливо, а Швейк дивився на поручника ніжним поглядом, сповненим любові, мов на втрачену і знову знайдену коханку.

В канцелярії було тихо, як у костелі. Лише з коридора чулися кроки. Хтось ходив там сюди-туди. Якийсь сумлінний однорічний охотник, залишившись удома через нежить, що було помітно з його голосу, гугнявив, намагаючись запам'ятати: «Як треба у фортецях вітати членів цісарського дому». Чітко долинали слова: «Sobald die höchste Herrschaft in der Nähe der Festung anlangt, ist das Geschütz auf allen Bastionen und Werken abzufeuern, der Platzmajor empfängt dieselbe mit dem Degen in der Hand zu Pferde, und reitet sodann vor!»¹

— Заткніть там пащеку, — заверещав у коридор надпоручник. — Геть звідси до бісової матері. Якщо хворі — лежить у ліжку.

Було чути, як сумлінний охотник віддаляється і з другого кінця коридору аж сюди долинає, мов тиха луна, його гугнявий голос: «In dem Augenblicke, als der Kommandant salutiert, ist das Abfeuern des Geschützes zu wiederholen, welches bei dem Absteigen der höchsten Herrschaft zum drittenmale zu geschehen hat»².

А надпоручник і Швейк знову мовчки дивилися один на одного, аж врешті Лукаш промовив з жорстокою іронією:

— Сердечно вітаю вас, Швейку, з прибуттям до Чеських Будейовиць. Кого мають повісити, той не втоне. Вже видали наказ про ваш арешт, і завтра ви підете до полкового рапорту. Я з вами не буду більше собі нервів псувати. Годі вже, намучився аж по самі гланди, мій терпець урвався. Подумати тільки, як я міг так довго жити з таким ідіотом, як ви...

Він почав ходити по канцелярії.

¹ Щойно висока особа з'явиться поблизу фортеці, треба на всіх бастіонах і фортах вистрілити з гармат, а комендант повинен вітати цю особу, вніхавши верхи назустріч і тримаючи шаблю в руці (нім.).

² В ту мить, коли комендант віддає честь, треба повторити гарматний салют вдруге і потім втретє — коли висока особа ступить на територію фортеці (нім.).

— Ні, це жахливо. Дивуюся, чому я вас не застрелив. Що б мені за це могло бути? Нічого. Мене б звільнили. Ви це розумієте?

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, я це цілком розумію.

— Не надумайте, Швейку, знов викидати свої коники, бо може трапитись нещастя. Нарешті ми вам як слід хвоста прикрутимо. Ви з дурного розуму так натягли усі струни, аж вони катастрофічно тріснули.

Надпоручник Лукаш потер руки:

— Тепер вам, Швейку, амінь.

Він повернувся до свого столу, написав на клаптику паперу декілька рядків і, покликавши вартового, наказав відвести Швейка до тюремника і передати йому цей папір.

Швейка повели через подвір'я, а надпоручник з неприхованою радістю дивився, як тюремник відчиняє двері з чорножовтою табличкою «Regimentsarrest»¹, як Швейк зникає за тими дверима і як за хвилину звідти виходить тюремник сам.

— Слава тобі Господи, — подумав Лукаш уголос, — він уже там.

У темному просторі буцегарні Мар'янських казарм Швейка сердечно привітав оласистий охотник, що валявся на сіннику. Він був тут єдиний в'язень і нудьгував на самоті вже другий день. На Швейкове запитання, за віщо його посадили, відповів: «Та за дурницю». Вночі під портиком на площі він помилково вшкварив по голові одного поручника-артилериста. Власне, навіть не вшкварив, а лише скинув йому з голови кашкета. Трапилося це так: той поручник уночі, мабуть, чекав під портиком на якусь повію. Він стояв спиною до охотника, якому здалося, що це його однокашник, Франтішек Матерна.

— Він теж такий курдупель. Отож я тихцем підкрався ззаду, скинув йому кашкета з голови та й кажу: «Сервус, Францик». А той ідіот почав свистіти патрулям. Ну, й вони мене забрали.

— Можливо, — припускав охотник, — при тій okazji я й тернув разів зо два по його морді, але, на мою думку, це справи не міняє, бо тут помилка цілком явна. Він і сам визнає, що я сказав: «Сервус, Францик», а його хрестили Антоном. Це зовсім ясно. Мені може зашкодити хіба лиш те, що я втік з лазарету, а коли ще вилізе і та історійка з «Krankenbuch'om»...²

¹ Полкова гауптвахта (нім.).

² Книга запису хворих (нім.).

— Бо шойно мене рекрутували, — оповідав він далі, — я найперше найняв у місті кімнату й намагався обзавестись ревматизмом. Тричі підряд я надудлився, а потім, коли падав дощ, ліг за містом у рів і роззувся. Не взяло. Тоді я вночі взимку цілий тиждень по ночах купався в Мальші, але вийшло навпаки. Я так, друзяко, загартувався, що вже міг цілу ніч лежати в снігу на подвір'ї дому, де я жив, а вранці, коли мене люди будили, у мене були такі теплі ноги, мовби я спав у повстяних пантофлях. Бодай би якась ангінка прилипла. Та де там, як заврожило... Навіть того дурного збура не міг ніде підчепити. Щодня ходив у «Порт-Артур», деякі мої колеги вже дістали запалення мудів¹, їм оперували яя, тільки я був якийсь імунний. Просто не таланило, та й годі. Аж одного разу я познайомився «Під трояндою» з одним інвалідом з Глибокої. Той мені сказав, аби я прийшов до нього в неділю, і обіцяв, що вже на другий день ноги в мене будуть, як відра. Він мав шприц і голку для підшкірного впорскування, і я справді ледве-ледве доволікся з Глибокої додому. Не обдурив, золота душа! Мене поклали в лазарет, і почалося не життя, а мед. А потім ще вдруге мені

¹ Сім'яні залози.

всміхнулося щастя. До Будейовиць перевезли мого свояка доктора Масака з Жижкова. Дякуючи йому, я й протримався аж дотепер у лазареті. Був би дотяг там і до звільнення від служби, та сам собі все напсував тим нещасним «кранкенбухом». Взагалі це була блискуча ідея. Я купив велику книгу, наліпив на неї етикетку, зверху написав: «Krankenbuch des 91. Reg.», а всередині поробив рубрики, і все було в порядку. Я вписував туди вигадані прізвища, температуру, хвороби і щодня пополудні, після обходу лікарів, нахабно йшов із книжкою під пахвою до міста. На воротах тримали варту вояки з крайової оборони, так що й з цього боку я був застрахований: покажу їм книжку, а вони мені, бувало, ще й козирають. Потім заходив до одного знайомого службовця з податкового відділу, там вбирався у цивільний одяг і шпарив у шинок, де в знайомому товаристві ми вели різні антидержавні розмови. Далі я вже так знахабнів, що вже й не переодягався в цивільний одяг, а шастав по шинках і по місті просто в уніформі. В лазарет на своє ліжко повертався лише вранці, а коли мене вночі зупиняли патрулі, я, бувало, тільки покажу їм «Кранкенбух 91-го полку», і вони вже більше нічого не питають. На воротах лікарні я знову мовчки показував книжку і завжди якось без пригод добирався до ліжка. Нахабство моє зростало, і я вже думав, що мені ніхто нічого не може зробити, аж сталася фатальна помилка вночі на площі, під портиком. Ця помилка, друже, ясно довела стару правду: жодне дерево не може рости до неба. Хто високо літає, той низько сідає; людська слава, як трава зів'яла. Кожен хотів би бути гігантом, а він, друже, лайно та й тільки. Навіть Ікар спалив собі крила. Не вір, дурню, в щасливу нагоду, а лупцюю себе вранці і ввечері по пиці, примовляючи: береженого і Бог береже. А чого забагато, того й свині не хочуть. Після вакханалій і оргій завжди приходиться моральне похмілля. Це закон природи, милий друже. Подумати тільки, я от-от мав стати перед останньою лікарською комісією, і сам собі все зіпсував. Я ж міг уже бути *felddienstunfähig*¹. Така величезна протекція. Ще трохи, і байдикував би собі десь у канцелярії з укомплектування військових частин. Але моя власна необережність підставила мені ногу.

Свою сповідь охотник закінчив урочисто:

¹ Нездатний до фронтової служби (нім.).

— Прийшла черга і на Карфаген, з Ніневії зробили руїни, милий друже, але не хнюп носа. Хай не думають, що коли мене пошлють на фронт, то я хоч раз вистрелю. *Regimentsraport*¹. Виключення зі школи. Хай живе цісарсько-королівський кретинізм. Буду я для них цапіти у школі і здавати іспити. Кадет, фенріх, лейтенант, обер-лейтенант. Висеруся на них! Матері їхній ковінька! *Offiziersschule. Behandlung jener Schüler derselben, welche einen Jahrgang repetieren müssen*². Все це військовий параліч. Чи карабін носити на лівому, чи на правому плечі? Скільки зірочок має капрал? *Evidenzhaltung Militärreservemänner!* — *Himmelherrgott*³, приятелю. Нічого курити. Хочете, я вас навчу плювати на стелю. Дивіться, це робиться так. Загадайте собі щось перед цим, і ваше бажання здійсниться. Якщо любите пиво, можу вам порекомендувати чудесну воду отам у дзбанку. А якщо ви голодні і хочете смачно попоїсти, рекомендую вам «Міщанську Бесіду». Можу вам також порадити складати
з нудьги вірші. Я тут уже створив цілий епос:

Тюремник спить, йому тут гарно, брате,
Тут армій центр, тут їх ядро здорове,
Хоч завтра знов дасть Відень, певно, знати,
Що втратили ми десь нове бій-поле.
Тут проти ворога, гармат і зради
Тюремник з нар поставить барикади,
При праці тій великій щохвилини
Почуєш, брате, вигуків немало:
Що Австрія цісарська не загине,
А жити їй, цвісти на вічну славу!

— Бачите, друже, — вів далі опасистий охотник, — і ще хтось може базікати, нібито в народів зникає лошана до нашої коханої імперії! В'язень, який не має що курити і якого чекає полковий рапорт, подає найкращий взірєць прихильності до трону і складає оду своїй єдиній і неподільній австрійській вітчизні, яку з усіх боків чихвостять у хвіст і гриву. Його по-

¹ Полковий рапорт (нім.).

² Офіцерська школа. Заняття з курсантами, які лишилися на другий рік (нім.).

³ Облік складу чинів запасу! Хай йому біс! (Нім.).

збавили волі, та з його уст линуть вірші безмежної відданості імператору. *Morituri te salutant, Caesar.* Приречені на смерть вітають тебе, Цезарю. Але наглядач — мурло. Ну й лобурня в тебе на службі. Передучора я дав йому п'ять крон, щоб купив мені цигарок, а він, падлюка, сьогодні вранці каже, що тут заборонено курити, і він, мовляв, мав би за це неприємності, а тих п'ять крон, каже, він мені поверне, як дістане платню. Ось такі справи, друзяко. Не вірю тепер ні в що. Найкращі гасла затоптані в болото. Обкрадати в'язнів! А ця наволоч ще й виспівує, до того ж цілісінький день:

Wo man singt, da leg' dich sicher nieder,
böse Leute haben keine Lieder ¹.

Нікчема, негідник, падлюка, зрадник!

Охотник спитав Швейка, у чому ж його провина.

— Розшукував свій полк? — перепитав охотник. — Оце так мандрівочка: Табор, Мілівське, Кветов, Врж, Мальчин, Чіжова, Седлець, Гараждовиці, Радомишль, Путім, Штекно, Стракониці, Волинь, Дуб, Водняни, Протівін, Путім, Пісек, Будейовиці. Терниста дорога. І ви йдете завтра до полкового рапорту? Якщо так, любий брате, то зустрінємось на місці страти. Наш полковник Шредер знову матиме надзвичайну втіху. Ви не можете собі уявити, як на нього діють полкові афери. Гасає двором, як скажене гавкало, висолопивши язика, наче дохла кобила.

А ті його промови, а лайки! При цьому варто глянути, як він плює навколо себе, наче той заслинений верблюд. А балаканині його немає кінця-краю. Вам здається, що ось-ось від його крику заваляться Мар'янські казарми. Я його знаю добре, бо вже раз був на такому регіментсрапорті. До армії я прийшов у високих чоботях, на голові циліндр. Кравець не приніс мені вчасно уніформи, тож я й мусив іти на учбовий плац у тих високих чоботях і в циліндрі. Став на лівий фланг і марширував разом з усіма. Полковник Шредер наїхав конем просто на мене і мало не звалив на землю. «*Donnerwetter!*» ² — заверещав так, аж було чути, напевно, на Шумаві*, — *was machen Sie hier, Sie Zivilist?*» ³

¹ Спи спокійно там, де всі співають,
Люди-бо лихі пісень не мають (нім.).

² Лайка (нім.).

³ Що ви тут робите, цивіляко? (Нім.).

Я йому чомно відповів, що я охотник і беру участь у вправах. Треба було бачити, що почалося. Півгодини він висловлювався, і лише під кінець помітив, що я козирую в циліндрі. Спромігся тільки вереснути, аби завтра я з'явився до регіментсрапорту, і зі злості погнався конем навмання, як дикий вершник, потім ускач повернув назад, знову горлав, лютував, бив себе в груди і дав наказ у цю ж мить відправити мене з плацу на гауптвахту. При регіментсрапорті вліпив мені 14 днів домашнього арешту, звелів нап'ялити на мене страхітливе лахміття з цейхгаузу і погрожував повідпорювати охотницькі нашивки. «Охотник, — репетував пришелепуватий полковник, — це щось високе, це ембріон слави, військові чини, майбутні герої. Охотник Вольтат, коли його після належного іспиту зробили капралом, добровільно зголосився на фронт, взяв у полон п'ятнадцять ворогів. У момент, коли він їх передавав, його на шматки розірвало гранатою. А за п'ять хвилин прийшов наказ присвоїти однорічному охотникові Вольтатові чин кадета. І вас чекало б таке блискуче майбутнє: підвищення, відзнаки, ваше ім'я було б записано в золоту книгу полку».

Однорічник плонув:

— Бачите, друже, які тварюки родяться під сонцем. Плював я на їхні охотницькі стрічки і на всі привілеї. «Ви, охотнику, худоба». Як це гарно звучить: «Ви худоба», а не по-хамськи «Ти худоба». А по смерті дістанете медаль *signum laudis** або велику срібну. Цісарсько-королівські заготівельники трупів з зірками і без зірок. Наскільки щасливіший від нас перший-ліпший віл. Його заб'ють на бойні зразу, а не тягають перед тим на плац і на полігон.

Опасистий охотник перевалився на другий сінник і вів далі:

— Немає сумніву, що все це не може тривати вічно і одного дня лусне. Спробуйте надимати свиню славою і побачите, що вона вам зрештою таки лусне. Якби я їхав на фронт, то написав би на вагоні:

Три тонни добрива тут на ворожий лан:
*Acht Pferde oder achtundvierzig Mann*¹.

Відчинилися двері, і з'явився тюремний наглядач. Він приніс чверть порції військової буханки для двох і свіжу воду.

¹ 8 коней або 48 людей (напис на залізничних вагонах) (нім.).

Не підводячись з сінника, охотник звернувся до наглядача з такою промовою:

— Як це шляхетно й гарно з твого боку відвідувати в'язнів, о свята Агнессо Дев'яносто першого полку! Вітаємо тебе, о доброчинний янголе, чие серце наповнює співчуття. Ти нав'ючений кошом наїдків і напоїв, щоб утішити нас у нашому горі. Ми ніколи не забудемо твоїх благодіянь. Ти сонячне видіння в темній нашій в'язниці.

— На полковому рапорті вам буде не до жартів, — пробурмотів наглядач.

— Тільки не сердься, скупердяю, — вів далі з нар охотник. — Скажи нам краще, хом'яче, що б ти зробив, якби тобі довелося замкнути десять охотників? Та не лупай баньками так по-дурному, ключнику Мар'янських казарм. Ти замкнув би двадцять, а потім десять з них випустив, суслику. Господи, коли б я був міністром війни, ти б у мене потанцював. Знаєш аксіому, що кут падіння дорівнює кутіві відбивання. Але я тебе прошу лиш одне: покажи і дай мені точку опори у Всесвіті, а я підніму цілу землю разом з тобою, ти, бісів пустодзвін!

Наглядач вибалушив очі, його пересмикнуло, і він, грюкнувши дверима, вийшов.

— Товариство взаємної допомоги з усунення наглядачів, — сказав охотник, порівну ділячи порцію хліба. — Згідно з параграфом 16 тюремного статуту, в'язні в казармах мають аж до виroku діставати військову їжу, але тут панує закон прерій: «хто з в'язнів швидше усе зжере».

Обидва сиділи на нарах і гризли хліб.

— На прикладі наглядачів найкраще видно, — вів далі свої міркування охотник, — як армія робить з людини нелюда. Певно, і наш наглядач до вступу на військову службу був молодю людиною з ідеалами, такий собі ясноволосий херувимчик, ніжний і чутливий до кожного, мабуть, обороняв нещасних, завжди захищав їх у бійках через дівчат на храмовому празнику в рідній околиці... І, без сумніву, його всі шанували. Але сьогодні... Боже мій, як радо я затопив би йому в пику, бив би головою об нари і скинув у сортир сторч головою. І це теж, приятелю, доказ цілковитого здичавіння моралі під впливом військового ремесла.

І почав співати:

Не боялась ані чорта,
Та зустрівся канонір...

— Милий друже, якщо подивитися на все це в масштабах нашої милої монархії, неодмінно дійдеш до висновку, що з нею справа приблизно така, як з тим дядьком з твору Пушкіна. Пушкін писав, що його дядечко здохлятина, і тому не залишається нічого іншого, як:

Зітхатъ і думати потихо:
Коли тебе вже візьме лихо.

Знову почулося скреготіння ключа в дверях, і наглядач почав запалювати у коридорі газову лампочку.

— Промінь світла у царстві темряви, — вигукнув охотник, — освіта проникає в армію. На добраніч, пане наглядач. Вітай всіх старшин, і хай вам щось гарне присниться. Наприклад, що ви вже мені повернули моїх п'ять крон, які я вам давав на цигарки, а ви їх пропили за моє здоров'я. Спійте солодко, недолюдку.

Було чути, як наглядач щось бурмоче про завтрашній полковий рапорт.

— Знову самі, — сказав охотник, — тепер, поки ще не задали хropaка, я хочу кілька хвилин присвятити повчальній лекції про те, як з дня на день зростають зоологічні знання старшин і офіцерів. Аби за всяку ціну виховати з живого військового матеріалу свідоме гарматне м'ясо, треба докладно вивчити природознавство або книгу «Джерела господарського добробуту»*, надруковану видавництвом Кочія, де кожен рядок пересипаний словечками: «худоба», «кнур», «свиноматка».

Останнім часом бачимо, однак, як наші прогресивні військові кола вводять нові назви для рекрутів. В одинадцятій роті капрал Альтгоф вживає слів: «енгадінська коза», ефрейтор Мюллер, німецький учитель з Кашперських гір, називає рекрутів «чеськими смердючками», фельдфебель Зондернуммер — «волячою жабою», «йоркширським кнуром» і кожному рекрутові обіцяє вичинити шкіру. При цьому виявляє такі професійні знання, немовби походив з родини напихачів опудал. Військові начальники намагаються прищепити всім любов до батьківщини, керу-

ючись при цьому особливими допоміжними засобами, такими, як вереск, індіанський танець навколо рекрутів та войовниче гарчання, що нагадує африканських дикунів, які збираються здерти шкуру з невинної антилопи або приготувати шинку з місіонера, призначеного на обід. Німців це, безумовно, не стосується. Якщо фельдфебель Зондернуммер каже «заубанде»¹, то завжди негайно додає: «die tschechische»², щоб німці не обралися і не прийняли цього на свою адресу.

При цьому всі підстаршини в одинадцятій роті микуляють очима, наче той нещасний собака, що пожадливо проковтнув намочену в олії губку і вона застрягла йому поперек горла. Одного разу я чув розмову ефрейтора Мюллера з капралом Альтгофом стосовно дресирування ополченців. У цій розмові раз по раз чути було такі слова: «ein Paar Ohrfeigen»³. Я думав спочатку, що вони посварилися, і рветься німецька військова єдність, але я класично помилився. Насправді йшлося тільки про вояків.

«Коли така чеська свиня, — повчав добродушно капрал Альтгоф, — не навчиться і за тридцятим разом «nieder»⁴ стояти рівно, як свічка, то зацідити йому пару разів у пику — для нього мало. Ти його гарненько засади кулаком в живіт, а другою рукою насунь кашкета на самісінький ніс і скажи: «Kehrt euch!»⁵ А коли він обернеться, вгати йому ногою в зад, тоді побачиш, як він почне виструнчуватись і як Tähnlich⁶ Дауерлінг сміятиметься».

— Тепер, друже, мушу вам дещо сказати про Дауерлінга, — вів далі охотник. — Про нього рекрути з другої роти розповідають несамовиті історії, які уміє розповідати хіба якась самотня бабуся на фермі поблизу мексиканських кордонів про подвиги відомого мексиканського бандита. Дауерлінг має славу людожера, антропофага з австралійських племен, які пожирають громадян інших племен, що втрапили їм до рук. Його життєвий шлях блискучий. Невдовзі після його народження нянька

¹ Банда свиней (нім.).

² Чеська (нім.).

³ Кілька ляпасів (нім.).

⁴ Лягай (нім.).

⁵ Кругом! (Нім.).

⁶ Хорунжий, прапорщик (нім.).

впала разом з ним, і малий Конрад Дауерлінг вдарився тім'ячком. Так що й до сьогодні на його голові лишилося таке сплющення, немовби на північний полюс напоролася комета. Усі сумнівалися, чи може з нього щось вийти, оскільки він переніс струс мозку; лише батько, полковник, не втрачав надії і запевняв, що йому це зовсім не може зашкодити, бо, певна річ, молодий Дауерлінг, коли виросте, вибере собі військову професію. Молодий Дауерлінг після жорстоких боїв з чотирма класами нижчої реальної школи (він вчився екстерном, причому слід зауважити, що один його домашній учитель передчасно посивів і з'їхав з глузду, а другий хотів стрибнути від розпачу з вежі костелу святого Стефана у Відні) прийшов у Гайнбурзький кадетський корпус. Тут ніколи не звертали увагу на попередню освіту, бо австрійським кадровим офіцерам це загалом зайве. Військовий ідеал вбачали лише у грі в солдатиків. Освіта ошляхетнює душу, а це в армії зараз нікому не потрібне. Що офіцери брутальніші, то краще.

Кадет Дауерлінг не виявляв здібностей навіть з тих предметів, які кожний з учнів, хоч і з бідною, а засвоював. І в кадетському корпусі стали помітні наслідки того, що Дауерлінг у дитинстві вдарився голівкою. Його відповіді на екзаменах відзначалися такою дурістю і були так по-ідіотськи заплутані, що вважалися просто класичними. Через це професори корпусу інакше, як «*unser braver Trottel*»¹ його не називали. Своєю блискучою обмеженістю він подавав безсумнівні надії, що за кілька десятків років попаде в Терезійську військову академію* або військове міністерство.

Коли спалахнула війна і всіх молоденьких кадетиків зробили хорунжими², Дауерлінг потрапив у список гайнбурзьких височок і таким чином дістався до 91-го полку.

Однорічник набрав повітря і продовжував розповідь:

— Коштом військового міністерства вийшла книжка «*Drill oder Erziehung*»³, з неї Дауерлінг вичитав, що на солдатів треба наводити жах, бо від ступеня жаху залежить успіх муштри. Виходячи з цього принципу, він справді досяг неабияких успіхів у своїй роботі. Щоб не чути його вереску, вояки цілими ротами зголошувалися до лікарського огляду. Це однак не мало успіху.

¹ Наш бравий дурень (нім.).

² Хорунжий — те саме, що в російській армії прапорщик.

³ Муштра або виховання (нім.).

Той, хто заявляв, що він хворий, діставав три дні «verschäft»¹. До речі, ви знаєте, що таке «посилений арешт»? Цілий день вас ганяють по плацу, а на ніч замикають у карцер. Це й було причиною того, що в роті Дауерлінга не було хворих. Усі хворі з його роти сиділи в цюпі. На плаці Дауерлінг завжди дотримується вільного казарменого тону, який починається словом «свиня», а закінчується дивною зоологічною загадкою «свинський пес». При цьому він дуже ліберальний. Залишає воякові право вибору. Наприклад, він каже: «Вибирай, слоне, або кілька разів у морду, або три дні «посиленого арешту»? Якщо хтось обирав verschäft, то на додачу все одно діставав ще двічі в морду, причому Дауерлінг завжди пояснював: «Ти, страхопуде, боїшся за своє рило, а що будеш робити, як заграє важка артилерія?»

Якось, вибивши одному рекрутові око, він висловився так: «Pah, was für Geschichte mit einem Kerl, muß so wie so krepieren»².

Так само говорив і фельдмаршал Конрад фон-Гетцендорф*³: «Die Soldaten müssen so wie so krepieren»³.

Улюбленим і дуже успішним засобом у Дауерлінга вважаються лекції, на які він скликає чехів-солдатів. Він розповідає їм про військові завдання Австрії, пояснюючи при цьому загальні основи військового виховання від «шпанглів» аж до повішення або розстрілу. Одного разу на початку зими, ще до того, як я потрапив у лазарет, ми вправлялися на плацу біля 11-ої роти. Під час відпочинку Дауерлінг виголосив до своїх чеських рекрутів таку промову: «Я знаю, — почав він, — що ви лобурня, і вам треба вибити з голови всякі дурниці. З чеською мовою ви не дійдете навіть до шибениці. Наш головнокомандувач теж німець, ви будете слухати чи ні? Himmellaudon, nieder»⁴.

Всі лягли, а Дауерлінг тільки походжав над ними і виголошував таку орацію:

— «Nieder» залишається «nieder», якби навіть з вас, бандо, у цьому болоті й кишки повилазили. «Нідер» існувало ще в Стародавньому Римі; тоді до армії мусили йти всі від 17 до 60 років і по 30 років проводили на полі бою, а не вилежувалися, як

¹ Посилений арешт (нім.).

² Що за церемонії можуть бути з якимось мурлом. Він все одно так чи інак здохне.

³ Воякам однаково здихати (нім.).

⁴ Лайка не перекладається. Himmel — небо, Laudon — австрійський генерал XVIII ст., значення подібне, як у нас: «До всіх чортів».

свині, в казармах. Тоді теж була одна військова мова і одна команда. Спробував би хтось у них заговорити по-етруськи. Панове римські офіцери показали б такому, де козам роги правлять. Я теж хочу, щоб ви всі відповідали по-німецьки, а не тією вашою тарабарщиною. Бачите, як вам гарненько лежитья в болоті, а тепер уявіть собі, що було б, якби хтось із вас не хотів далі лежати і підвівся. Що б я зробив? Роздер би йому рота від вуха до вуха за непослух, за бунт, за опір проти обов'язків порядного вояка, порушення статуту і дисципліни, знехтування службовими приписами взагалі, з чого випливає, що на такого хамла чекає зашморг і *Verwirkung des Anspruches auf die Achtung der Standesgenossen* ¹.

Однорічник замовк, а потім почав знову, очевидно, склавши собі під час паузи план дальшої розповіді про стосунки в казармах:

— Це трапилося за капітана Адамічки, людини зовсім апатичної. Сидячи в канцелярії, він звичайно дивився в порожнечу, як тихий божевільний, і мав такий вираз обличчя, мовби хотів сказати: «Про мене, хоч моєю головою та й об тин». При батальйонсрапорті казна про що думав. Одного разу до батальйонного рапорту зголосився вояк з 11-ої роти зі скаргою, що хорунжий Дауерлінг увечері на вулиці назвав його чеською свинею. Цей вояка до війни був палітурником, робітником, що зберіг почуття національної гідності.

— Так, так, отакі, значить, справи, — тихо сказав капітан Адамічка, бо він завжди говорив дуже тихо. — Сказав це увечері на вулиці? Треба ствердити, чи ви мали дозвіл вийти з казарми. *Abtreten!*

За якийсь час капітан Адамічка наказав покликати того, хто скаржився.

— Стверджено, — сказав він так само тихо, — що ви мали відпустку з казарми до 10-ої години вечора. Тому не будете покарані. *Abtreten!*

Відтоді про цього капітана Адамічку говорили, що він має почуття справедливості. Але ж його, милий друже, послали на фронт, а на його місце призначили майора Венцеля. Цей просто сатанів, коли йшлося про національні цькування. Хорунжому Дауерлінгу він добре вкоротив язика. У майора Венцеля жінка була чешка. І тому він найбільше боявся національних сварок.

¹ Позбавлення права на пошану рівних за становищем громадян (нім.).

Свого часу, коли Венцель служив ще капітаном у Кутній Горі, він якось сп'яну вилаяв чеською сволотою старшого офіціанта в одному готелі. (Слід зазначити, що вдома і в товаристві майор Венцель говорив лише по-чеськи, і його сини вчилися в чеській гімназії). Але слово вилетіло, і цей випадок одразу ж потрапив у місцеві газети, а якийсь депутат навіть подав інтерпеляцію у віденський парламент про поведінку капітана Венцеля в готелі. Венцель мав великі неприємності, бо це було саме в час затвердження парламентом законопроекту про військову повинність, а тут, будь ласка, ця історія з п'яним капітаном Венцелем з Кутної Гори.

Потім капітан Венцель довідався, що все це йому наробив якийсь Зітко — підхорунжий з охотників. Саме Зітко і написав до газети, бо між ним і капітаном Венцелем була ворожнеча ще відтоді, коли Зітко в одному товаристві в присутності капітана Венцеля пустився у міркування про величчя природи. Досить, каже, озирнутися навколо і подивитися, як темні хмари закривають обрій, як гори пнуться високо до неба, як реве водоспад у лісі і співають птахи, й ви замислитесь про те, що таке, власне, якийсь там капітан порівняно з величчю природи. Він такий самий нуль, як і кожен підхорунжий.

Всі офіцери були тоді під чаркою, і капітан Венцель хотів оперіщити нещасного філософа Зітка, як сиву кобилу. Ворожнеча посилювалася, і капітан, де тільки міг, переслідував Зітка, тим паче, що сказане підхорунжим стало приповідкою.

«Що таке капітан Венцель порівняно з величчю природи», — говорили від малого до великого по всій Кутній Горі. «Я того гультая доведу до самогубства», — погрожував капітан Венцель. Але Зітко пішов у відставку і продовжував вивчати філософію. З того часу й триває запекла лють майора Венцеля до молодих офіцерів. Навіть підпоручники не почуваються безпечними від його диких витівок. А про кадетів та хорунжих уже й казати годі.

— Передусу їх, як блощиць, — каже, бувало, майор Венцель, — і горе тому хорунжому, який би заради дурниці пригнав когось до батальйонсрапорту.

Майор визнавав лише великі і страшні провини, коли, наприклад, хтось, будучи на варті, заснув біля порохового льоху, або коли б вояк зробив ще якийсь гірший злочин, наприклад, перелазив би вночі через мур Мар'янських казарм і заснув

зверху на мурі, або його зловили вночі патрулі крайової оборони або артилерійські патрулі. Словом, коли б хто допустився таких страшних речей, через які упала б ганьба на весь полк. Чув я раз, як він гримів у коридорі: «Господи Боже мій! Його вже втретє зловив патруль крайової оборони! Зараз же посадити цю тварюку до хурдиги. Таких йолопів треба гоном гнати з полку, хай ідуть до обозу гній возити. Він навіть не побився з ними! Це не вояк, а якесь вуличне підмітайло. Жерти йому дайте аж позавтра, сінник теж заберіть. Та запхайте в одиночку і не давайте чим укриватись!»

Тепер, приятелю, уявіть собі, що зараз же після приходу до нас майора Венцеля той пришелепуватий хорунжий Дауерлінг пригнав до батальйонсрапорту одного вояка за те, що той, мовляв, зумисне йому не козирнув, коли він, Дауерлінг, у неділю пополудні їхав фіакром через площу з якоюсь дівчиною. Ну й пекло було тоді на батальйонсрапорті, розповідав старшина. Фельдфебель батальйонної канцелярії втік з паперами в коридор, а майор Венцель верещав на Дауерлінга:

«Я цього не стерплю. Himmeldonnerwetter! ¹ Я забороняю! Ви знаєте, пане хорунжий, що таке батальйонсрапорт? Батальйонний рапорт це вам не Schweinefest ². Як він міг вас бачити, коли ви їхали через площу? Ви ж самі вчили, що при зустрічі треба козиряти старшим, але це не значить, що вояк повинен крутитися, як та сорока на тину, щоб знайти пана хорунжого, який переїжджає через площу. Мовчіть, будь ласка! Батальйонний рапорт — це дуже важливий захід. Коли вояк уже запевняв, що не бачив вас, бо саме на променаді козиряв мені, розумієте, мені, обернувшись до мене, до майора Венцеля, лицем, і не міг бачити ззаду фіакр, який вас віз, то, думаю, цьому треба вірити. У майбутньому, будь ласка, не турбуйте мене такими дурницями!». З цього часу Дауерлінг змінився.

Охотник позіхнув:

— Треба виспатись перед тим регіментсрапортом. Я хотів вам лише бодай поверхово змалювати, як виглядає життя у нас

¹ Лайка, на кшталт української «сто чортів». Himmel — небо, Donnerwetter — буря (нім.).

² Банкет з приводу того, що зарізали свиню (нім.).

в полку. Полковник Шредер не любить майора Венцеля. Це взагалі дикуватий павук. Капітан Загнер, на чііх плечах лежить охотницька школа, бачить у Шредерові тип справжнього вояки, хоч полковник Шредер нічого так не боїться, як фронту. Загнер — це хитрий викрутень, на всі боки тертий. Він, так само, як і Шредер, не любить офіцерів запасу. Називає їх цивільними смердюхами. На охотників поглядає, як на диких тварин. Їх, мовляв, треба перетворити на військові машини, нашити на них зірки і послати на фронт, щоб там їх повибивали замість благородних кадрових офіцерів, бо тих треба берегти на розплід.

— Узагалі, — сказав охотник, шулячись під рядном, — усе в армії тхне гнилятиною. Налякані маси не второпали, що і як, і з витріщеними очима ідуть на фронт, а там за їхньою згодою роблять з них кльоцки. Коли в когось із них вціляє куля, він тільки й спроможний прошепотіти: «Мамо...» Нема героїв, а є худоба на заріз, і є різники в генеральних штабах. Але, врешті-решт, усе збунтується. О, тоді завариться гарна каша. Хай живе армія! На добраніч!

Однорічний охотник замовк, потім почав крутитись під рядном і раптом спитав:

— Спите, приятелю?

— Щось не спиться, — відповів Швейк на других нарах, — розмірковую.

— Про що ж ви розмірковуєте, друже?

— Та про цю велику срібну медаль «За відвагу», яку дістав один столяр на прізвище Млічко з Ваврової вулиці на Виноградах. Йому першому з усього полку ще на самому початку війни гранатою відірвало ногу. Столяр одержав безплатно штучну ногу і почав усюди чванитися своєю медаллю. Він, мовляв, перший з найперших калік свого полку. Якось в «Аполлоні» на Виноградах він зчепився з різниками з бойні. Ті так роз'юшилися, що відірвали йому штучну ногу і нею ж тріснули його по голові. Той, хто відірвав ногу, не знав, що вона штучна, і з переляку зомлів. У поліції столярові ту ногу знов прикріпили, але з того часу Млічко розсердився на свою велику срібну медаль «За відвагу» і пішов у ломбард її заставити. Там його й згребли разом з медаллю. І почалися великі неприємності, бо існує якийсь особливий суд честі для військових інвалідів. Цей

суд виніс вирок — відібрати у нього медаль, і, крім того, на підставі того самого вироку, у нього забрали й ту нещасну штучну ногу.

— Як це?

— Дуже просто. Одного дня прийшла до нього комісія і повідомила, нібито він не достойний носити штучну ногу, відчепили її в нього та й забрали. Або, — вів далі Швейк, — це теж смішна історія, коли родичі якогось загиблого на війні дістають раптом таку медаль з припискою, що ось їх ущедрюють цією медаллю, хай повісять її кудись на видному місці. На Божетеховій вулиці на Вишеграді один розлючений батько, подумавши, що військові установи глузують з нього, повісив цю медаль у клозеті, а якийсь поліцай, що теж ходив у той клозет, доніс на нього за державну зраду. Ох і довелося тому бідоласі постригати.

— З цього виходить, — сказав однорічник, — що вся «людська слава плюснула, луснула й пропала». Нещодавно у Відні видали «Записник для однорічного охотника». Там уміщено такий хвилюючий вірш у чеському перекладі:

Упав відважний доброволець,
Він за вітчизну кров проляв,
І приклад дав усім чудовий,
Як гинути за короля.

Убитого везе гармата,
Летить до неба скорбний спів,
А на мундир геройського солдата
Медаль полковник прикріпив.

Трохи помовчавши, однорічник сказав:

— Мені здається, що наш бойовий дух переводиться на циганський пшик. Отож, милий приятелю, пропоную в нічній пітьмі, у тиші нашої в'язниці заспівати пісню про каноніра Ябурка. Від цього наш бойовий дух підніме хвоста вгору. Але мусимо горлати так, щоб чутно було по всіх закутках Мар'янських казарм. Тому раджу стати біля дверей.

І за хвилину з тюрми розляглося ревіння, аж у коридорі забряжчали шибки:

При каноні стояв ¹
І фурт-фурт ладував,
При каноні стояв
І фурт-фурт ладував!
І фурт-фурт, і фурт-фурт,
І фурт-фурт, і фурт-фурт,
І фурт-фурт, і фурт-фурт,
І фурт-фурт ладував.

Вража куля летіла,
Йому руку відтяла,
Вража куля летіла,
Йому руку відтяла.

¹ Ця пісня (див. ноти на стор. 734) у різних версіях побуває в тих європейських країнах, чії вояки воювали у Першій світовій війні. У тексті подано український аналог пісні — «При каноні (тобто «при гарматі») стояв і фурт-фурт («раз у раз») ладував» («набивав, заряджав»). Пісню співають і в розлогішому варіанті, а саме: «Гостра куля летіла, Йому шию відтяла/ Йому носа відтяла». А при веселішій компанії та куля замість носа відтинає ще щось і соромітькіше... (Прим. редактора).

А він все ще стояв
І фурт-фурт ладував,
І фурт-фурт, і фурт-фурт
І фурт-фурт ладував...

Гостра куля летіла,
Йому ногу відтяла,
Гостра куля летіла,
Йому ногу відтяла.

А він все ще стояв
І фурт-фурт ладував,
І фурт-фурт, і фурт-фурт
І фурт-фурт ладував...

Вже й у землю його
Закопали давно,
Вже й у землю його
Закопали давно.

А він все ще стояв
І фурт-фурт ладував,
І фурт-фурт, і фурт-фурт
І фурт-фурт ладував!

На подвір'ї залунали кроки і голоси.

— Це наглядяч, — сказав однорічник, — а з ним лейтенант Пелікан. Він сьогодні чергує. Це офіцер запасу, мій знайомий з «Чеської бесіди»*. В цивільному житті — статист одного страхового товариства. У нього роздобудемо цигарок. Ану, давай затягнемо ще раз.

І вони знову заревли:

При каноні стояв...

Двері відчинилися, і наглядяч, підбадьорений присутністю чергового офіцера, розкричався:

— Тут вам не звіринець!

— Пардон, — відповів однорічник, — тут філіал Рудольфініуму*, концерт на користь ув'язнених. Саме скінчився перший номер програми «Воєнна симфонія».

— Припиніть це, — сказав підпоручник Пелікан з удаваною суворістю. — Надіюся, вам відомо, що о дев'ятій годині ви повинні вже лежати і не галасувати. Ваш концертний номер чути аж на площі.

— Мельдую покірно, пане лейтенанте, — сказав охотник, — ми без належної підготовки, і якщо якась дисгармонія...

— Він таке витіває кожного вечора, — намагався нацькувати офіцера на свого ворога наглядач, — і взагалі, поводить себе страшно неінтелігентно.

— Прошу вас, пане лейтенанте, — сказав охотник, — я хотів би поговорити з вами віч-на-віч. Хай наглядач почекає за дверима.

Коли вони залишилися самі, охотник по-приятельському сказав:

— Ану, давай сюди цигарки, Франто. «Спорт»? Теж мені лейтенант! Хіба нічого кращого не маєш? Ну, добре, дякую і за це. Ага, і сірники теж.

— «Спорт», — зневажливо сказав він після відходу підпоручника. — Людина і в біді повинна триматися гідно. Закуріть, приятелю, на добраніч. Завтра нас чекає страшний суд.

Перед сном однорічний охотник не забув заспівати:

Ой у хмарах гори рідні,
А внизу долина,
Вмерло все, що ми любили,
Дівчино єдина.

Відрекомендувавши Швейкові полковника Шредера як не люда, охотник помилився, бо полковникові Шредерові до певної міри було властиве почуття справедливості, що виразно виявлялося після нічних розваг у готелі, коли полковник Шредер повертався додому вельми вдоволений з товариства, в якому провів час. Але коли не був задоволений...

У той час, коли охотник піддавав нищівній критиці умови життя в казармах, полковник Шредер сидів у готелі в товаристві офіцерів і слухав, як поручник Кречман, що повернувся з Сербії з пораненою ногою (йому там корова ногу проштрикнула рогом), розповідав про атаки на сербських позиціях; він стежив за ними з приміщення штабу, до якого його призначили.

— Так ось, значить, повискакували з шансів на лінії двох

кілометрів, лізуть уже через дротяні перешкоди і кидаються на ворога. За поясом ручні гранати, маски, гвинтівки навпереваги, готові стріляти, готові кинутись у багнети. Кулі свищують. Один вояк вистрибує з шанцю і тут же падає, другий падає на кам'яному насипі, висадженому в повітря, третій — за кілька кроків, але їхні товариші, як повинь, женуть із криком «ура» уперед, у хмарах диму і пороху. А ворог стріляє з усіх боків: з окопів, з вирвів, виритих гранатами, і націлюється на нас із кулеметів. Знову падають солдати. Стрілецький рій намагається підібратися до ворожого кулемета. Одні гинуть, але інші вже вирвалися вперед. Ура! Впав офіцер. Вже не чути пострілів з гвинтівок, затівається щось страшне. Знову гине ціла чота, тріскотять ворожі кулемети: «тра-та-та-та...» Впав... Пробачте, я вже далі не можу, я п'яний.

Офіцер з пораненою ногою замовк, сидючи з тупим виглядом у кріслі. Полковник Шредер ласкаво усміхається і слухає, як капітан Спіра, грюкаючи кулаком об стіл, щось без утаву повторює, немовби намагається зчинити сварку.

— Будь ласка, добре подумайте! У нас озброєні улани австрійської крайової оборони, військо австрійської крайової оборони, боснійські єгері, австрійські єгері, австрійські піхотинці, угорські піхотинці, тірольські цісарські стрільці, боснійські піхотинці, угорські гусари, артилеристи, обози саперів, санітарна служба, моряки. Розумієте? А Бельгія! Перший і другий призов до армії становить оперативну частину армії, третій призов виконує службу в тилу... — Капітан Спіра вдарив кулаком по столу. — Крайова оборона несе службу в країні у мирний час.

Один молодий офіцер наполегливо намагався переконати полковника у своїй вояцькій твердості і дуже голосно запевняв свого сусіда:

— Туберкульозних людей треба посилати на фронт, це піде їм на користь, а крім того, хай краще гинуть хворі, ніж здорові.

Полковник посміхався, але зненацька спохмурнів і, звернувшись до майора Венцеля, сказав:

— Дивуюся, що надпоручник Лукаш уникає нашого товариства, — відколи приїхав, ще й разу не був з нами.

— Він креше віршики, — насмішкувато кинув капітан Загнер. — Щойно приїхав, а вже закохався в жінку інженера Штрайтера. Зустрівся з нею в театрі.

Полковник ще більше спохмурнів:

— Кажуть, нібито він уміє співати куплети?

— Ще в кадетському корпусі розважав усіх куплетами, — відповів капітан Загнер, — а які анекдоти знає — пальчики оближеш. І чому він не буває з нами — не розумію.

Полковник сумно хитнув головою:

— Немає вже між нами справжньої дружби. Раніше, пам'ятаю, кожен офіцер намагався внести в розвагу щось нове. Пригадую, як один поручник на прізвище Данкель, роздягшись догола, ліг на підлогу, встромив собі в дупу хвіст оселедця і вдавав перед нами русалку. А інший, поручник Шляйснер, умів ворушити вухами й іржати, як жеребець, наслідувати нявчання котів і гудіння джмеля. Пригадую також капітана Скодая. Той завжди, на наше прохання, приводив до клубу дівчат. Це були три сестри, яких він вимуштрував, як собак. Поставить їх на стіл, і вони під такт починають перед нами роздягатись. У нього була маленька диригентська паличка, і, треба визнати, диригент з нього був неперевершений. А що він з ними, бувало, виробляв на отоманці! Якось наказав поставити серед зали ванну з теплою водою, і ми по черзі musiли з тими дівчатами скупатися, а він нас тим часом фотографував.

При цьому слогаді обличчя полковника Шредера розпливлося у блаженній усмішці.

— На що ми тільки не закладалися у тій ванні! — вів далі полковник, огидно прицмокуючи і крутячись на кріслі. — А тепер? Хіба це якась розвага? Навіть нещасний куплетист не з'являється. А молодші офіцери й пити порядно не вміють. Ще нема півночі, а вже за столом, як бачите, п'ятеро п'яних. Були часи, коли ми по два дні висиджували, і що більше пили, то більше були тверезі, хоч безперервно напивалися пивом, вином, лікерами. Нема тепер уже того військового духу. Чортзна-яка тут причина. Жодного дотепу, лише якісь безконечні теревені. Ось послухайте лишень, як там у кінці столу говорять про Америку.

І справді, з пролежного боку долинав чийсь солідний голос:

— Америка не може встрявати у війну. Американці і англійці між собою — як кіт з собакою. Америка до війни не готова.

Полковник Шредер зітхнув:

— Ось вам і базікання офіцерів запасу. Сам дідько їх нам сюди підсунув. Такий ще вчора шкрабав пером десь у банку,

можливо, робив кульки і продавав коріння кориці й пасту для черевиків або десь у школі розповідав дітям, що голод виганяє вовків з лісу, а сьогодні вже хоче прирівняти себе до кадрових офіцерів, усе розуміти і до всього пхати носа. А коли і є в нас кадрові офіцери, як, наприклад, надпоручник Лукаш, то такий пан нас уникає.

Полковник Шредер посунув додому геть засмучений. Та вранці настрої у нього зовсім зіпсувався, бо, ще лежачи в ліжку, він знайшов у повідомленнях з фронту одне речення, повторене кілька разів: «Наші війська відійшли на заздалегідь підготовлені позиції». То були славні дні австрійської армії, мов хліб з одної діжі, подібні до днів під Шабацом*.

Під враженням прочитаного полковник Шредер о десятій годині ранку приступив до виконання церемонії, яку охотник, мабуть, правильно назвав страшним судом.

Швейк з охотником стояли на подвір'ї і чекали полковника. Всі були в зборі: старшини, черговий офіцер, полковий ад'ютант і фельдфебель з полкової канцелярії з матеріалами про винуватців, на яких чекав меч справедливості — полковий рапорт.

Нарешті в супроводі капітана Загнера з школи однорічних охотників з'явився похмурий, набурмосений полковник, нервово хльоскаючи канчуком по халявах своїх високих чобіт.

Прийнявши рапорт, він у моторошній тиші пройшовся кілька разів повз Швейка і охотника, які рівнялися то направо, то наліво, залежно від того, на якому крилі з'являвся полковник. Рівняння тривало добру хвилину, і вони мало не повикручували собі шиї.

Нарешті, полковник зупинився перед охотником, і той почав рапортувати:

— Однорічний охотник...

— Знаю, — коротко сказав полковник, — охотницький покидьок. Ким ви були в цивільному житті? Вивчали класичну філософію? Отже, розпичаний інтелігент? Пане капітане, — звернувся він до Загнера, — приведіть сюди усю школу однорічних охотників. І ось з такими, — продовжував полковник, знову звертаючись до охотника, — як вельможний пан студент класичної філософії, ми тут повинні паскудитись. Kehrt euch ¹. Так я й знав. Складки на шинелі не в порядку,

¹ Кругом! (Нім.).

наче щойно від повії повернувся або валявся в борделі. Я вас, лебедику, рознесу.

Школа однорічників вийшла на подвір'я.

— В каре! — наказав полковник.

Підсудних і полковника оточили тисним квадратом.

— Гляньте лишень на цього героя, — ревів полковник, вказуючи канчуком на колишнього студента. — Він утопив у горілці честь однорічних охотників, гідність тих, з кого мають вийти кадри порядних офіцерів, готових вести вояків до слави на полі бою. Але куди б цей п'яничка повів своїх людей? З кнайпи до кнайпи. Випив би увесь ром, призначений для його вояків. Можете сказати щось на своє виправдання? Не можете. Гляньте на нього. Навіть на своє виправдання нічого не може сказати, а в цивільному житті вивчає класичну філософію. Дійсно класичний випадок.

Полковник вимовив останні слова підкреслено повільно і плюнув:

— Класичний філософ, який напідпитку скидає уночі кашкети з офіцерів? Потворо! Щастя, що це був якийсь там офіцерик артилерист.

У цих останніх словах була сконцентрована уся ненависть 91-го полку до будейовицької артилерії. Горе артилеристові, який вночі потрапив би до рук полкового патруля або навпаки. Це була непримиренна, страшна ненависть, родова кривава помста, що переходила у спадщину від одного призову до іншого і супроводилася з обох боків традиційними розповідями про те, як піхотинці поскидали артилеристів у Влтаву або навпаки. Як вони побилися в «Порт-Артурі», «Під Трояндою» чи в інших численних ресторанчиках та пивничках головного міста Південної Чехії.

— Проте, — продовжував полковник, — за таку провину треба суворо карати. Цього типа треба викинути з охотницької школи і морально знищити. Досить уже з нас таких інтелігентиків у армії. *Regimentskanzlei!*¹

Фельдфебель з полкової канцелярії поважно підійшов, тримаючи наготові папери й олівець.

Було тихо, як у судовій залі, коли судять убивць і голова повідомляє: «Оголошується вирок».

¹ Полковий писар! (Нім.).

Саме таким голосом полковник і заявив:

— Однорічний охотник Марек засуджується на двадцять один день посиленого арешту. Після відбуття кари — на кухню, чистити картоплю.

Звернувшись до охотницької школи, полковник наказав шикуватися в колони. Було чути, як вони швидко групуються четвірками і відходять, причому полковник зауважив капітанові Загнеру, що в них це не дуже клеїться і щоб той по обіді повторив з ними на подвір'ї маршові вправи.

— Це мусить гриміти, щоб аж луна котилася. Ага, мало не забув. Скажіть їм, що вся школа матиме п'ять днів казарменого арешту, щоб ніколи не забули свого колишнього товариша, цього гультя Марека.

А гультяй Марек стояв собі біля Швейка з дуже вдоволеною міною. Про краше він і не мріяв. Безперечно, ліпше чистити на кухні картоплю, виробляти кнедли і обгризати якесь там ребро, ніж з повною матнею під ураганим вогнем ворога горлати: «Einzelн abfallen! Bajonett auf!»¹

Відійшовши від капітана Загнера, полковник Шредер зупинився перед Швейком і уважно поглянув на нього. Швейкову фігуру в цю хвилину репрезентувало його кругловиде усміхнене обличчя, прикрашене великими вухами, які стирчали з-під насунутого військового кашкета. Уся постать справляла враження цілковитої безтурботності і відсутності почуття будь-якої провини. Його очі питали: «Скажіть, будьте ласка, невже я зробив щось зле?» І ті самі очі промовляли: «Навіть якщо й сталося щось таке, то невже мене можна в тому звинувачувати?»

Полковник, узагальнивши свої оглядини, кинув фельдфебелів одне запитання:

— Ідіот?

І в ту ж мить полковник побачив, як уста на цьому добродушному обличчі розтулилися, і Швейк відповів замість фельдфебеля:

— Голошу слухняно, пане полковнику, — ідіот!

Полковник Шредер кивнув ад'ютантові і відійшов з ним набік. Потім покликав фельдфебеля і вони продивилися матеріали про Швейка.

¹ Один за одним! Примкнути багнети! (Нім.).

— Ага, — сказав полковник Шредер, — то це той денщик надпоручника Лукаша, який, згідно з його рапортом, загубився в Таборі. На мою думку, панове офіцери самі повинні виховувати своїх денщиків. Коли вже пан надпоручник Лукаш вибрав собі такого безнадійного ідіота за денщика, хай з ним сам і мучиться. Має на це досить вільного часу, тим більше, що він нікуди не ходить. Правда ж, ви його теж ніколи не бачили в нашому товаристві? Отже, як бачите, він має більше ніж досить часу, щоб належно видресировати свого денщика.

Полковник Шредер підійшов до Швейка і, дивлячись в його добродушне обличчя, сказав:

— Пришелепувата тварюко, маєте три дні посиленого арешту, а коли відсидите — зголосіться до надпоручника Лукаша.

Таким чином, Швейк у полковому карцері знову зійшовся з охотником, а надпоручник Лукаш, мабуть, до нестями зрадив, коли полковник Шредер, закликавши його до себе, повідомив:

— Пане надпоручнику, здається, тиждень тому після свого прибуття до полку ви подали мені рапорт, щоб я призначив вам нового денщика замість того, якого ви загубили десь у Таборі. Він повернувся, і тому...

— Пане полковнику, — благально промовив надпоручник Лукаш.

— Я вирішив, — твердо наполіг полковник, — посадити його на три дні, після чого надішлю його знову до вас...

Приголомшений надпоручник Лукаш вийшов з канцелярії полковника, похитуючись, мов п'яний.

* * *

Усі три дні, проведені в товаристві однорічного охотника Марека, проминули для Швейка дуже приємно. Щовечора вони обидва влаштовували на нарах патріотичні виступи.

Увечері з тюрми, як завжди, лунало: «Сохрани нам, святой Боже» і «Prinz Eugen, der edle Ritter»¹. За цей час вони переспівали цілу низку вояцьких пісень, а коли надходив наглядач, його зустрічали кантатою:

Наш старий наглядач
Не сміє вмирати,
Прийде чорт із пекла
Сам його забрати.

В пеклі об підлогу
Тріпне ним з прожогу,
Всі чорти рогаті
Кинуться на нього.

Над нарами охотник змалював наглядача, а під ним написав слова старої пісеньки:

Як ішов я в Прагу по ковбаси,
Здбав мене жевжик біля каси.
А той жевжик — наш тюрмило,
Хтів мене вкусити, а я — в рило!

А в той час, коли обидва дражнили наглядача, як дражнять червоною хусткою у Севільї андалузського бика, надпоручник Лукаш з тривогою очікував, коли з'явиться Швейк і доповість йому, що знову приступає до виконання своїх обов'язків.

¹ «Принц Євген, шляхетний лицар» (нім.).

ПРИГОДИ ШВЕЙКА В КІРАЛІГІДІ

Дев'яносто перший полк перевели до Моста-на-Літаві* — в Кіралігиду.

Швейк відсидів триденний арешт. За три години до виходу на волю його разом з охотником відвели на головну вартівню, а звідти під конвоем відвели на вокзал.

— Про це вже давно горобці на даху цвірінькали, — сказав йому дорогою однорічник, — що нас переведуть до Угорщини. Там будуть формуватися маршові батальйони, наші вояки наловчаться в стрілянині, поб'ються з мадярами, і ми весело поїдемо в Карпати. Сюди до Будейовиць прийдуть мадяри, розквартируються, і почнеться змішування племен. Існує така теорія, що при виродженні найкращий засіб — це гвалтувати дівчат іншої національності. Шведи й іспанці робили такі речі за Тридцятилітньої війни, французи — в часи Наполеона, а тепер у Будейовицькій окрузі те саме зроблять мадяри, причому воно вже не виглядатиме як грубе насильство. З часом усе влаштується по-доброму. Це просто буде обмін. Чеський вояк випиться на мадярці,

а бідна чеська служниця прийме до себе мадярського гонведа. Через кілька століть антропологи стануть перед несподіваною загадкою: звідки на берегах Мальші з'явилися вилицюваті люди.

— Перехресне парування, — зауважив Швейк, — це взагалі дуже цікава штука. В Празі живе негр-кельнер Християн. Його тато був абіссінським королем і його показували в Празі на Штваниці* в цирку. В нього закохалася одна вчителька, яка писала віршики до «Лади»* про пастушків і лісові струмочки. Вона пішла з ним до готелю і «впала в блуд», як це говориться в Святому Письмі, а потім страшенно здивувалася, що в неї народився такий біленький хлопчик. Та ба, за чотирнадцять днів хлопчик почав робитися гнідим. Гнідів, гнідів, а тоді за місяць почав чорніти. За півроку був чорнісінький, як його дідуньо — абіссінський король. Вона з ним пішла в клініку шкірних хвороб, щоб йому якось відновили білий колір шкіри, але там їй сказали, що це справжнісінька чорна негритянська шкіра і що тут уже нічого не вдієш. Вона з горя з'їхала з глузду, почала через газети питати порад, чи є якісь ліки проти негрів. Її відвезли до Катержінок, а негрня віддали в притулок, де всі з нього дуже потішалися. Потім він вивчився на офіціанта і ходив танцювати до нічних кав'ярень. Тепер від нього з великим успіхом родяться чеські мулати, але вони вже іншого кольору, ніж він. Один студент медик, який часто ходив до «Келиха», одного разу нам пояснював, нібито то не така проста справа. Такий мішанець знову родить мішанців, а цих уже не можна відрізнити від білих людей. Але несподівано в якомусь поколінні, казав він, може з'явитися негр. Уявіть собі таке нещастя! Ви женитесь з якоюсь панунцею. Ця потвора, зовсім біла, раптово народить вам негра. А якщо дев'ять місяців тому вона ходила без вас дивитися на атлетичні змагання у вар'єте, де виступав якийсь негр, то, гадаю, що й ви б у задуму впали.

— Випадок вашого негра Християна, — сказав охотник, — треба розглянути також і з воєнних позицій. Припустімо, цього негра взяли в армію. Він пражанин, отже, належить до 28-го полку. А ви ж уже чули, що 28-й перейшов до росіян. Росіяни страшно дивувалися б, якби взяли в полон і негра Християна. Російські газети, певно, написали б, що Австрія жене на війну свої колоніальні війська, хоч у неї таких немає, і що вона вже вдалася аж до чорношкірих резервів.

— А я чув, — докинув Швейк, — нібито Австрія таки має колонії, десь там на півночі. Якусь землю цісаря Франца Йосифа...

— Ви, хлопці, притримайте биків трохи, — сказав один вояк з конвою, — це сьогодні слизька справа — базікати про якусь там землю цісаря Франца Йосифа. Не називайте нікого, так краще...

— То подивіться на карту, — перепинив його охотник, — і на свої очі побачите землю нашого наймилостивішого монарха Франца Йосифа. Згідно з статистикою, там самісінький лід, і його звідти вивозять на криголамах, які належать празьким льодовням. Цей льодовий промисел дуже високо цінують та шанують і за кордоном, бо це прибуткова справа, хоч, правда, й небезпечна. Найбільша небезпека загрожує при транспортуванні льоду з землі цісаря Франца Йосифа через Полярне коло. Ви можете собі це уявити?

Вояк з конвою щось невиразно пробубонів, а капрал, що очолював конвой, підійшов послухати дальшу лекцію охотника. Той серйозно вів далі:

— Ця єдина австрійська колонія може забезпечити льодом усю Європу і є неабияким народногосподарським фактором. Колонізація, звичайно, розвивається, але поволі, бо колоністи або не зголошуються туди їхати, або їдуть і там замерзають. Проте разом з поліпшенням кліматичних умов, а в цьому проявляють велике зацікавлення міністерство торгівлі і закордонних справ, росте надія, що великі площі льодовиків будуть належно використані. Влаштування кількох готелів приманить безліч туристів. Треба буде, звичайно, поробити відповідні туристичні стежки й дороги поміж крижаними брилами і намалювати на льодовиках туристичні значки. Єдина перешкода — ескімоси. Вони унеможливають роботу наших місцевих органів... Ці впертюхи не хочуть учитися по-німецьки, — вів далі охотник, а капрал з цікавістю слухав. Він був кадровий жовнірик-дурень і справжнісінький невіглас. Раніше він працював по селах наймитом. Слухав і ковтав усе, про що не мав поняття, а його ідеалом було залишитися в армії, служити за «юшку».

— Міністерство освіти, пане капрал, коли замерзло п'ять архітекторів, збудувало для них великими коштами і жертвами...

— Муляри врятувалися, — втрутився Швейк, — бо вони грілися від запаленої люльки.

— Не всі, — промовив охотник, — з двома трапилося нещастя,

вони забули, що треба пахкати й затягуватися, і люльки їм загасли, їх довелося закопати в кризі. Але, врешті-решт, там таки збудували школу з крижаної цегли і залізобетону, це вкупі дуже добре тримається, та що з того — ескімоси довкола розклали вогонь з розібраного дерева замерзлих у кризі торгівельних кораблів і досягли того, чого хотіли. Лід, що на ньому поставили школу, розтанув, і вся школа разом з директором і представником влади, який назавтра мав бути присутнім на урочистому висвяченні школи, провалилися в море. При цьому почувся лише голос представника влади. Будучи вже по шию у воді, він ревноу: «Gott, strafe England». Тепер, мабуть, туди пошлють війська, щоб тих ескімосів приборкати. Ясно, що війна з ними буде важка. Найбільше нашому війську будуть капостити укоськани білі ведмеді.

— Ще нам тільки цього бракувало, — велемудро мовив капрал. — І без того вже маємо тих військових винаходів хоч гать гати. Ось узяти, наприклад, маски для затруювання газами. Натягнеш собі таке на голову — і ти вже моментово отруєний, як нам пояснювали в старшинській школі.

— Вони вам тільки страху напускають, — зауважив Швейк, — жоден солдат нічого не повинен боятися. І коли б хто в бою упав навіть в сортирну яму, то встав би, облизався і пішов далі воювати. А щодо отруйних газів, то після свіжого хліба і гороху з шрапнеллю наш бик ще з казарми до всього звик. Але тепер, кажуть, москалі винайшли щось проти старшин.

— Це, здається, особливі електричні струми, — доповнив охотник. — Притягують целулоїдними зірками на комірі старшини, вони викликатимуть вибух. Словом, як-то кажуть, від біди не втекти.

Капрал, хоч до служби в армії і крутився біля волів, все ж нарешті второпав, що з нього глузують, відійшов і став на чоло конвою.

Вони вже наближалися до вокзалу, де будейовчани прощалися зі своїм полком. Прощання не мало офіційного характеру, але площа перед вокзалом була заповнена громадянами, які чекали на військо.

Цікавість і увага Швейка зосередилися на юрбі громадян, що розтяглася довгою шпалерою. І як це звичайно буває, зразкові вояки лишилися позаду, а наперед вийшли ті, яких конвоювали.

Зразкових вояків пізніше мали, як оселедців, напхати в телятники, а Швейка з охотником везти у спеціальному арештантському вагоні, які завжди чіпляли до військових поїздів зразу за штабними вагонами. Причому в такому арештантському вагоні було місця — хоч конем грай.

Швейк не міг утриматись, щоб не вигукнути в бік шпалер «Nazdar!»¹ і не замахати шапкою. Це так сутєстивно подіяло, що юрба повторила привітання, і «наздар» полетіло по всій площі і загриміло перед вокзалом. Там далеко попереду люди загомоніла: «Вже йдуть!».

Капрал з конвою розгубився і заверещав на Швейка, щоб той заткнув пельку, але оклики ширилися, як лава. Жандарми відпихали шпалери, звільняючи дорогу конвоеві, але юрба кричала «Nazdar!» і вимахувала шапками й капелюхами.

Це була грандіозна маніфестація. З вікон готелю навпроти вокзалу якісь дами махали хустинками й кричали: «Хайль!». До «наздар» приєднувалося «хайль», а якогось ентузіаста, що використав нагоду і вигукнув: «Nieder mit den Serben»², збили у штучно викликаній штовханині з ніг і трохи потоптали.

Як електрична іскра, неслося далі: «Вже йдуть!».

І вони йшли. Швейк під багнетами приязно махав юрбі рукою, а охотник поважно козирав.

Так увійшли у вокзал, і коли прямували до призначеного військового поїзда, оркестр стрілецького полку, диригента якого спантеличила несподівана маніфестація, мало не заграв: «Сохрани нам, святий Боже». Та, на щастя, в останню хвилину з'явився в чорному котелку старший фельдкурат Сьомої кавалерійської дивізії, отець Лаціна, і почав наводити порядок.

Його історія була дуже проста. Він, цей пострах всіх офіцерських ідалень, кендюх, ненажера, шойно вчора приїхав до Будейовиць і нібито випадково взяв участь у невеличкому банкеті офіцерів полку, що відїжджав. Він їв і пив за десятьох і, будучи під мухою, бігав до офіцерської кухні виманювати в кухарів якісь рештки. Поглинав миски підлив і кнедлів, рвав, як хижак, зубами м'ясо, а під кінець добрався в кухні до рому, нажлуктився, як свиня, браги, аж почав ригати, а потім знов повернувся на прощальну вечірку, пив і пив, аж чуприна курилася.

¹ Хай живе! (Чеськ.).

² Геть сербів! (Нім.).

В цьому він мав багатий досвід, в Сьомій кавалерійській дивізії офіцери завжди доплачували за нього. А вранці вбив собі в голову, начебто він зобов'язаний наводити порядок при від'їзді перших полкових ешелонів, і тому вештався вздовж шпалер і поводився на вокзалі так, що офіцери, які керували відправкою полку, замкнулися від нього у канцелярії начальника станції.

Тому він і з'явився знову перед вокзалом саме вчасно, щоб затримати паличку диригента, готового вже диригувати «Сохраняй нам, святой Боже».

— Halt!¹ — вигукнув він. — Ще ні, я сам подам знак! Поки що спочиньте, а я скоро прийду.

Пішов на вокзал і, пустившись за конвоєм, затримав і його своїм «гальтом».

— Куди? — суворо спитав капрала, який не знав, що робити в новій ситуації.

Замість нього добродушно відповів Швейк:

— Нас везуть до Брука. Якщо хочете, пане обер-фельдкурат, можете їхати з нами.

— Таки поїду, — заявив отець Лаціна і, звертаючись до конвою, додав: — Хто каже, що я не можу їхати? *Vorgwärts! Marsch!*²

Старший фельдкурат, опинившись в арештантському вагоні, ліг на лавку, добряга Швейк скинув шинель і поклав її отцеві Лаціні під голову, а охотник сказав пошенки переляканому капралові: «Обер-фельдкуратам треба догоджати!»

Отець Лаціна, зручно вмовстившись на лавці, почав лопотіти:

— Рагу з грибами, панове, тим краще, чим більше грибочків. Але грибочки треба перше смажити на цибулі, а тоді вже докидати лавровий лист і цибулю.

— Та цибулю ви ласкаво вже раз давали, — відізався охотник, незважаючи на розпачливі погляди капрала, який бачив в отцеві Лаціні хоч і п'яного, але все ж таки начальника.

Становище капрала було справді розпачливе.

— Так, — докинув Швейк, — пан обер-фельдкурат правду кажуть. Що більше цибулі, то краще. В Пакомержіцах був бровар. То той додавав цибулю і до пива, бо, мовляв, цибуля викликає спрагу. Цибуля взагалі дуже корисна річ. Печену цибулю прикладають і до болячок...

¹ Стий! (Нім.).

² Вперед, марш! (Нім.).

Отець Лаціна тим часом, лежачи на лавці, говорив упівголоса, наче крізь сон:

— Все залежить від коріння: яке коріння і скільки його даємо. Не можна перечорноперчити, ані перечервоноперчити.

Щодалі він говорив усе повільніше й тихіше:

— Пере-гвоз-дичи-ти, пере-цитринити, пере-ново-коре-нити, пере-муска-ту... — Він не договорив і заснув. Коли йому набридало хропіти, він свистів носом.

Капрал ошелешено дивився на нього, а конвоїри на своїх лавках тихенько підсміювалися.

— Цей так швидко не прокинеться, — кинув Швейк за хвилину. — Він п'яний, як чіп. Не бійтеся, — підбадьорював Швейк, бачачи, що капрал боязко подає йому знак мовчати. — Тут нічого не зміниш, він нализався, як Бог звелів. Він у чині капітана. Але це байдуже, кожен з цих фельдкуратів нижчого чи вищого чину має вже такий талан від Бога — за кожної нагоди наливатися до нестями. Я служив у фельдкурата Каца, то він міг би пропити й ніс між очима. Все, що цей тут викомарює — дурниця супроти того, що викомарював там той. Ми з ним пропили дароносицю і, можливо, самого Господа Бога пропили б, коли б нам хтось на нього щось позичив.

Швейк підійшов до отця Лаціни, обернув його до стіни і тоном знавця сказав:

— Цей буде хропіти аж до Брука, — і повернувся на своє місце, супроводжуваний розпачливим поглядом нещасного капрала, який спитав:

— Чи не піти мені про це доповісти?

— Про це й не думайте, — сказав охотник. — Ви ж комендант конвою і не смієте відходити від нас ні на крок. А також, згідно з приписами, не маєте права випускати з вагона будь-кого з конвою з донесенням, поки не матимете на його місце заступника. Як бачите, це твердий горішок. Подавати знак стріляниною, аби хтось прийшов, теж не можна — тут нічого не сталося. З другого боку, існує розпорядження, що, крім арештантів і супровідного конвою, в арештантському вагоні не сміє бути хтось чужий. Сторонньому вступ сюди суворо заборонений. Не мудро також було б з вашого боку, коли б ви під час ходу поїзда, щоб замести сліди свого протизаконного вчинку, тихенько викинули б фельдкурата, бо тут же свідки, які бачили, що ви

його пустили у вагон, де йому нема чого робити. З цього, пане капрале, вийде не що інше як розжалування.

Капрал збентежено забелькотів, буцімто старшого фельдкурата до вагона ніхто не кликав, а він сам до них пристав; і це, як не бери, все ж таки його начальник.

— Тут начальник лише ви, — твердо підкреслив охотник, а Швейк додав:

— І коли б навіть сам найясніший цісар хотів до нас пристати, то ви не сміли б цього дозволити. Це так, як на варті, коли до такого дурного рекрута підійде черговий офіцер і попросить, аби той йому побіг за цигарками, а черговий ще запитає, який сорт йому купити. За такі справи — тюрма в фортеці.

Капрал несміливо захищався, говорячи, що це ж бо Швейк перший запропонував обер-фельдкуратові їхати з ними.

— Я, пане капрал, можу собі таке дозволити, — відповідав Швейк, — бо ж я пришелепуватий, але від вас ніхто такого не чекав.

— Ви вже давно служите понадстроково? — наче мимохіть запитав капрала охотник.

— Третій рік, тепер мене мають підвищити до чотового.

— На цьому треба поставити хрест, — цинічно сказав охотник. — Я вам кажу, що, крім розжалування, з цього нічого не буде...

— Та воно однаково, — сказав Швейк, — чи загинути в чині старшини, чи звичайним вояком. Хоч правда, розжалуваних, кажуть, пхають на передову лінію.

Старший фельдкурат заворушився.

— Спить! — заявив Швейк, перевіривши, що з фельдкуратом все в належному порядку. — Тепер йому, мабуть, сниться якесь смачне жертовисько. Боюся тільки, щоб він тут нам не напаскудив. Мій фельдкурат Кац, коли впивався, то уві сні не знав, що робить. Одного разу, слухайте...

І Швейк почав оповідати, скільки й чого він зазнав з тим фельдкуратом Отто Кацом, і оповідав так докладно й цікаво, що ніхто навіть і незчувся, як поїзд рушив.

Тільки рев з останніх вагонів перервав Швейкову оповідь. Дванадцята рота, де були самі німці з-під Крумловська і Кашперських гір, дерли горлянки:

Wann ich kumm, wann ich kumm,
Wann ich wieda, wieda kumm ¹.

А з іншого вагону хтось у цілковитій зневірі горлав у бік вті-
каючих Будейовиць:

Und du, mein Schatz,
Bleibst hier.
Holario, holario, hola! ²

Це було таке відчайдушне йодлування ³ і скавуління, що товариші змушені були відтягти його від прочинених дверей телячого вагону.

— Що за бісова мати, — сказав охотник капралові, — до нас ще й досі не з'явилася інспекція. Згідно з розпорядженням, ви повинні були ще на вокзалі доповісти про нас комендантові поїзда, а не піклуватися про якогось п'яного старшого курата.

Нещасний капрал уперто мовчав і похмуро дивився вслід утікаючим телеграфним стовпам.

— Коли подумаю, що про нас нікому не доповіли, — ущипливо продовжував охотник, — і що на найближчій станції до нас напевно прилізе комендант поїзда, в мені аж кипить військова кров. Таж ми немов...

— Цигани, — втрутився Швейк, — або волоцюги. Так, ніби ми боїмося божого світла і не сміємо про себе нікому повідомити, щоб нас не позамикали.

— Окрім того, — сказав охотник, — на основі розпорядження від 21-го листопада 1879 року, при транспортуванні військових арештантів поїздами треба дотримуватися таких приписів: по-перше, арештантський вагон має бути заготовлений. Це ясно, як Божий день. Тут цього розпорядження не порушено, бо ми, як бачите, сидимо за солідними ґратами. Значить, з цього боку тут усе гаразд. По-друге, згідно з цісарсько-королівським розпорядженням від дня 21-го листопада 1879 року, в кожному

¹ Як приїду, як приїду,
Як приїду я назад... (нім. діалект.).

² А ти, мій скарбе, вже сама.
Голярійо, голярійо, голя! (Нім.).

³ Йодлування — тірольська манера співу.

арештантському вагоні має бути вбиральня. Якщо її немає, то вагон повинен бути обладнаний закритою посудиною для вдоволення великих і малих фізіологічних потреб арештантів і супровідної сторожі. У нас, власне, не можна й говорити про арештантський вагон, де могла би бути вбиральня. Ми просто сидимо в окремому заграбованому купе, ізольовані від усього світу. Та й тієї нещасної посудини тут теж нема...

— Можете це робити з вікна, — розпачливо кинув доведений до краю капрал.

— Забуваєте одне, — сказав Швейк, — жоден арештант не сміє підходити до вікна.

— А ще, по-третє, — вів далі охотник, — тут має бути посудина з питною водою. Ви про це теж не подбали. А *gringos*¹. Ви знаєте, на якій станції будуть роздавати їжу? Не знаєте? Так я й думав, цим ви також на поцікавилися...

— Як бачите, пане капрал, — сказав Швейк, — це не жарт возити арештантів. Про нас треба піклуватися. Ми не якісь там звичайні вояки, які мусять турбуватися самі за себе. Нам треба все принести аж під самий ніс, на це існують приписи і параграфи, і їх кожен мусить дотримуватись, бо інакше не буде ніякого порядку. «Заарештований — це немовля в пелюшках», — казав колись один знайомий гультяйчик. Про нього треба подбати, щоб не простудився, не роззлостився, щоб був вдоволений своєю долею, знав, що йому, бідоласі, не чинять кривди.

До речі, — сказав за хвилику Швейк, приязно дивлячись на капрала, — коли буде одинадцята година, то ви мені, будьте ласкаві, скажіть.

Капрал допитливо глянув на Швейка.

— Ви, мабуть, пане капрал, хотіли мене спитати, чому ви повинні звернути мою увагу, коли буде одинадцята година. З одинадцятої години, пане капрал, я належу до телячого вагону, — з притиском сказав Швейк і продовжував урочистим тоном: — Мене засудили при регіментсрапорті на три дні. Я почав відбувати свою кару об одинадцятій годині, і сьогодні об одинадцятій мушу бути вже на волі. З одинадцятої години мені тут нічого робити. Жодного вояка не вільно тримати понад термін, тому що при війську, пане капрал, треба додержуватись дисципліни і порядку.

¹ До речі (Франц.).

Нещасний капрал після такого удару ще довго не міг отямитися, аж нарешті відповів, що він, мовляв, не дістав жодних офіційних паперів.

— Милий пане капрал, — відізався охотник, — папери самі не прийдуть до коменданта конвою. Коли гора не йде до Магомета, комендant конвою сам мусить іти за паперами. Ви тепер опинилися перед новою ситуацією: рішуче не маєте права затримувати когось, хто повинен вийти на волю. З другого боку, згідно з чинними розпорядженнями, ніхто не сміє покинути арештантський вагон. Справді, не знаю, як ви вилабудаетесь з цієї заплутаної ситуації. Що далі, то гірше. Тепер пів на одинадцять.

Охотник сховав кишеньковий годинник.

— Дуже цікаво, пане капрал, що ви зробите за півгодини?

— За півгодини моє місце у телячому вагоні, — мрійно повторював Швейк. Капрал, уже зовсім спантеличений, остаточно знищений, звернувся до нього:

— Якщо це вам не буде неприємно... мені здається, тут куди вигідніше, ніж у телячому вагоні. Я думаю...

Його перебив фельдкуратів вигук кризь сон:

— Більше підливи!

— Спи, спи, — добродушно сказав Швейк, підкладаючи йому під голову полу шинелі, що зсунулася з лавки. — Хай тобі при-
сниться гарний сон про жертовисько.

І охотник почав співати:

Спи, дитятко, спи,
Оченька стули,
Бог з тобою буде спати,
Янголятко колихати,
Спи, дитятко, спи...

Нешасний капрал вже ні на що не реагував. Він тупо дивився у вікно, не звертаючи уваги на цілковиту дезорганізацію в арештантському купе.

Біля перегородки конвоїри грали в «м'ясо», і на задні циферблати падали енергійні і ширі удари. Коли капрал оглянувся у той бік, на нього зухвало дивився зад одного піхотинця. Капрал зітхнув і знову відвернувся до вікна.

Охотник хвильку про щось роздумував, а потім звернувся до ошелешеного капрала:

— А чи знаєте ви журнал «Світ тварин»*?

— Цей журнал, — зрадів капрал, що розмова переходить на іншу тему, — виписував у нас у селі корчмар, бо страшенно любив санських кіз, але всі вони в нього виздыхали. Тому він звернувся до цього журналу за порадою.

— Милий друже, — сказав охотник, — моя розповідь, яку ви зараз почуєте, доведе вам надзвичайно ясно одне: ніхто не застрахований від помилок! Ви, панове, я переконаний, перестанете грати в «м'ясо», бо моя розповідь дуже й дуже цікава, хоч би тому, що багатьох технічних слів ви не розумієте. Оповідатиму вам про «Світ тварин», і ми забудемо про всі наші сьогоднішні воєнні клопоти.

Як я, власне, став колись редактором «Світу тварин», цього дуже цікавого журналу, деякий час і для мене самого було доволі складною загадкою. Аж нарешті я прийшов до висновку, що я хіба тільки в якомусь непритомному стані погодився на цей крок з дружньої любові до старого приятеля Гаєка. Він до того часу чесно редагував журнал, але потім закохався в донечку

власника журналу, пана Фукса. Фукс його тоді одразу ж прогнав, та ще й з умовою забезпечити на своє місце порядного редактора.

Як бачите, тоді були дивовижні заробітчанські відносини.

Коли мій приятель Гаєк представив мене власникові журналу, той прийняв мене дуже чемно і спитав, чи маю я взагалі якесь поняття про тварин. Моя відповідь його цілком заспокоїла. Я сказав, що завжди шанував тварин, бачив у них лише перехідний етап до людини і що з позицій охорони тварин завжди уважно ставився до їхніх прагнень і бажань. Кожне звірятко прагне лиш одного, щоб перед тим, як з'їдять, його якомога безболісніше умертвили.

Короп, наприклад, з самого свого народження має нав'язливу ідею, буцімто з боку куховарки дуже негарно, коли вона йому поре живіт за життя, а звичай відрубувати півневі голову — це успішний наслідок боротьби товариства охорони тварин проти різання їх невмілою рукою.

Покручені тіла смажених в'юнів свідчать, що, вмираючи, вони протестують проти смаження їх живцем на маргарині. Кістка індика...

Тут видавець перебив мене, запитавши, чи обізнаний я із птахівництвом, чи знаю собак, кроликів, бджільництво, різні історії з життя тварин, чи вмію витинати з чужих журналів малюнки для репродукції, перекладати з закордонних журналів спеціальні статті про тварин, чи вмію користуватися Бремом і чи міг би я з ним, Фуксом, удвох писати вступні статті з життя тварин відповідно до католицьких свят, змін пір року, перегонів, полювань, виховання поліцейських собак, національних і церковних святкувань — словом, чи я добре орієнтуюся в професійній пресі і чи зможу використати свої знання в короткій змістовній вступній статті.

Я заявив, що вже давно мріяв про правильне редагування такого журналу, як «Світ тварин», і всі названі ним рубрики і пункти зможу цілком задовольнити, бо володію необхідними знаннями. «Моє прагнення, сказав я, — підняти журнал на незвичайну висоту. Переорганізувати його і щодо змісту, і щодо матеріалу.

Завести нові розділи, наприклад: «Веселий звірячий куток», «Звірята про звірят», причому треба буде дуже пильно пов'язувати все з політичною ситуацією.

Подавати читачам несподіванку за несподіванкою, щоб від тварини до тварини вони не могли отямитись. Відділ «Тварина на хроніка» мусить чергуватися з «Новою програмою вирішення проблеми домашніх тварин» і «Тваринницьким рухом».

Він знову перебив мене, сказавши, що його це повністю задовольняє, а якщо мені вдасться виконати бодай половину сказаного, він подарує мені пару карликових віандоток, що дістали першу нагороду на останній берлінській виставці домашньої птиці, а їхній власник — золоту медаль за незвичайне їхнє парування.

Можу сказати, що я доклав рук і, поки в мене вистачило сил, дотримувався своєї державної програми. Я навіть відкрив, що мої статті перевершують мої здібності.

Бажаючи дати читачам щось зовсім нове, я вигадував тварин.

Виходячи з тих міркувань, що, наприклад, слон, тигр, лев, мавпа, крит, кінь, свиня та ін. — створіння, давно вже відомі кожному читачеві «Світу тварин», я надумав схвилювати читача чимось новим, новими відкриттями, і тому вирішив пустити в журнал кита з «сірчаним черевом». Цей новий рід мого кита завбільшки з рибу тріску був наділений міхуром з мурашиною кислотою, що мав спеціальний канал. Тим каналом мій сірчаний кит випускав з вибухами одурманюючу отруйну кислоту на риб, яких збирався з'їсти. Пізніше один англійський вчений... тепер я вже не пам'ятаю, як я його охрестив, назвав цю рідину «китовою кислотою». Китовий жир уже теж був усім відомий, але нова кислота зацікавила кількох читачів, і вони почали питати про фірму, що виробляє цю кислоту.

Взагалі, читачі «Світу тварин», як я можу вас запевнити, дуже цікаві. Незабаром після кита з сірчаним черевом я відкрив цілу низку інших тварин. Назову хоч би «благніка хитрого» — ссавця з роду кенгуру, «вола істівного» — прототипа корови, та «інфузорію сепійову» з сімейства гризунів.

З кожним днем у мене з'являлися нові звірята. Я сам був приємно здивований моїми успіхами у цій галузі. Я ніколи не думав, що тваринний світ треба так ґрунтовно доповнювати і що Брем міг пропустити в своєму творі «Життя тварин» стільки назв звірів. Чи знав Брем і всі його послідовники про мого кажана з ісландського острова — так званого «кажана заморського», про мою домашню кицьку з верхів'я гори Кілі-манджаро під назвою «Пачуха оленяча дражлива»?

Хіба до цього часу природознавці мали поняття про «блоху інженера Куна»? Я знайшов її в бурштині: вона була геть сліпа, бо жила на підземному доісторичному кроті, а той теж був сліпий, бо його прабабка спарувалася, як я писав, з підземним сліпим «печерним макаратом» з Постоєнської печери, що в той час сягала аж до теперішнього Балтійського океану.

З цієї незначної події розгорілася велика полеміка між газетами «Час»* і «Чех»*, бо «Чех» у розділі «Різне», цитуючи у своєму фейлетоні статтю про відкриту мною блоху, заявив: «Що Бог родить, добре робить». А «Час», звичайно, з суто реалістичних позицій розбив мою блоху разом з достойним «Чехом», і з того часу, здавалося, мене покинула щаслива зірка винахідника і відкривача нових створінь. Передплатники «Світу тварин» почали хвилюватися.

Привід до цього дали мої різні дрібні повідомлення про бджільництво і домашню птицю, де я розвинув свої нові теорії, що викликали справжній переполох, бо внаслідок моїх простих порад паралізувало відомого пасічника пана Пазоурка і загинули пасіки на Шумаві і Підкрконошах. На домашню птицю напала моровиця, словом, усе по черзі здихало. Передплатники писали погрозливі листи і відмовлялися від журналу.

Я кинувся до птахів, що живуть на волі. Я й до сьогодні згадую аферу з редактором «Сільського обрію», клерикальним депутатом, директором Йозефом М. Кадлачаком.

Я вирізав з англійського журналу «Country Life»¹ малюнок якогось птаха, що сидів на горісі, і дав йому назву «горішник», за тією логікою, що птаха, який сидить, наприклад, на ялівці, я назвав би «ялівник» або «ялівка».

І ось що трапилось: у звичайній поштовій листівці пан Кадлачак напав на мене, що це, мовляв, сойка, а не якийсь там горішник, і що «горішник» — це грубий переклад німецького слова «Eichelhöher»².

Я написав листа, в якому виклав цілу теорію про горішника, переплітаючи лист численними лайками і вигаданими цитатами з Брема.

Депутат Кадлачак відповів мені у «Сільському обрію» вступною статтею.

¹ Сільське життя (англ.).

² Eichel — жолудь, der Höher — сойка (нім.).

Мій шеф пан Фукс сидів, як завжди, в кав'ярні і читав провінційні газети, бо останнім часом часто шукав у них згадки про мої цікаві статті у «Світі тварин». Коли я прийшов, він показав мені «Сільський обрій» і щось тихо сказав, дивлячись на мене своїми сумними очима, бо його очі тепер завжди мали сумний вираз.

Я голосно прочитав перед усією публікою:

«Шановна редакціє!

Я звернув увагу, що ваш журнал вводить незвичайні і невинуваті назви, надто мало дбає про чистоту чеської мови і вигадує різних тварин. Я навів доказ, що замість стародавньої назви сойки ваш редактор вводить назву «горішник», що в перекладі з німецької мови має значення сойка».

— Сойка, — розпачливо повторив за мною власник журналу.

Я спокійно читав далі: «У відповідь на це я від вашого редактора «Світу тварин» дістав листа особистого, надзвичайно грубого і розбещеного характеру, де мене назвали каригідно нетямущою тварюкою, що, згідно з законами, заслуговує на суворе засудження. Добре виховані люди так не відповідають на істотні наукові зауваження. Я радий би знати, хто з нас обох більша тварюка. Можливо, це визнаю, я не повинен був робити докорів у поштовій листівці, а написати листа. Та за навалом роботи я на цю дрібницю не звернув уваги, але сьогодні після грубого випадку вашого редактора «Світу тварин» ставлю цю справу під ганебний стовп.

Ваш пан редактор дуже помиляється, коли думає, що я недовчена тварюка, що не має жодного поняття, як ці всі птахи називаються.

Займаючись орнітологією вже багато років, учуся не лише з книжок, а й з природи, і маю в клітках більше птахів, ніж ваш редактор, людина, обмежена стінами празьких шинків і пивничок, бачив їх протягом усього свого життя.

Але це другорядні речі, хоч було б незле, якби ваш редактор «Світу тварин» переконався, кого він називає тварюкою, раніше, ніж його атака вийшла з-під пера, хоч лист адресовано на Мораву до скромного Фрідлянда біля Містка, де до виходу цієї статті теж передплачували ваш журнал.

Не йдеться, зрештою, про особисту полеміку безглузлого грубіяна, а про саму справу, і тому знову повторюю, що нікому

не дозволено вигадувати перекладні назви там, де маємо загальновідому вітчизняну назву «сойка».

— Так, сойка, — ще розпачливішим голосом сказав мій шеф.

Я вдоволено читаю далі і не даю себе перебити: «Це гультайство, коли такі речі довіряються не спеціалістам, а грубіянам. Хто коли називав сойку горішником? У творі «Наші птахи» на стор. 148 маємо латинську назву *Garrulus glandarius* В. А. Це і є сойка.

Редактор вашого журналу, напевно, визнає, що я краще знаю птахів, ніж їх може знати неспеціаліст. Горішником називається, згідно з д-ром Баєром, *Mucifraga carucatectes* В., а це «Б» зовсім не означає, як мені писав ваш редактор, початкову букву слова «бовдур». Чеські птахознавці знають взагалі лише сойку звичайну і аж ніяк вашого горішника, якого винайшов саме той пан, якого, згідно з його теорією, і стосується початкова буква «б». Це нахабно грубий напад, який у цій справі нічого вже не змінить. Сойка залишиться сойкою, коли б навіть редактор «Світу тварин» з цього ус...ся, і це залишиться лише доказом, як легковажно і несуттєво автор пише, абсолютно безцеремонно посилаючись на Брема. Цей невіглас пише, буцімто сойка належить, згідно з Бремом, до сімейства крокодиловидних, стор. 452, на якій, до речі, говориться про жовну сірувату або сорокопуда звичайного (*Lanius minor* L.). Потім той невіглас, якщо я смію його ім'я так здрібнити, знову посилається на Брема, мовляв, сойка, згідно з Бремом, належить до родини 15, тоді як Брем гайворонячих зараховує до родини 17, куди належать гайворони і родина галок, до того ж автор листа настільки грубий, що й мене назвав галкою (*Golaeus*) з родини сорок, а саме — синіх ворон, різновиду бевзів безглузких, хоч на цій сторінці йдеться про сойок лісових і сорок строкатих...»

— Лісові сойки, — зітхнув мій видавець журналу, вхопившись за голову, — дайте сюди газету, я сам дочитаю.

Я злякався, коли він зненацька захрипнув, читаючи:

— Груздяк, або дрізд чорний турецький, залишиться так само в чеському перекладі груздяком, як дрізд сірий залишиться сірим дроздом.

— Дрізд повинен називатися ялівник, або ялівцівка, пане шеф, — сказав я, — тому що він живиться ялівцем.

Пан Фукс вдарив газетою об стіл і заліз під більярд. Він хар-

чав і видушував з себе останні прочитані слова «Turdus»¹, «груздяк».

— Жодної сойки! — верещав він з-під більярду. — Горішник! Я, панове, кусаюся!

Нарешті, його витягли з-під столу, і на третій день він сконав у родинному колі від запалення мозку.

Його останнім словом у хвилину прояснення було:

— Мені не йдеться про особисту користь, а про добро загальне. З цієї позиції, будь ласка, прийміть мою оцінку як по суті, так... — і гикнув.

Охотник умовк і злорадно промовив до капрала:

— Цим я хотів сказати лиш одне: кожна людина може часом опинитися в дразливій ситуації і наробити помилок.

Правду кажучи, капрал зрозумів лише те, що він помиляється, тому знову відвернувся до вікна і похмуро споглядав, як утікає дорога. Конвоїри ошелешено дивилися один на одного. Найбільшу зацікавленість викликало оповідання у Швейка.

— На світі нічого не приховаєш. Так чи інак, як ми тут чули, шило вилізе з мішка. Навіть те, що дурна сойка не є горішником. Це насправді дуже цікаво, коли хтось ловиться на таку приманку. Придумувати нових тварин, ніде правди діти, справа тяжка, але показувати вигадану тварину, що не кажить, куди важче. Колись багато років тому жив у Празі якийсь Местек. Він відкрив русалку і показував її на Тавлічковій вулиці на Виноградах, за ширмою. У ширмі був отвір, і кожен міг побачити у півтемряві звичайнісіньку канапу, на якій вилежувалася одна бабера з Жижкова. Ноги в неї були завинені зеленим газом, і це мало зображати хвіст. Її волосся було пофарбоване назелено, руки в рукавичках, а до них були причеплені плавці з картону, також зелені, а на хребті прикріплене мотузкою якесь стерно. Молодь до шістнадцяти років туди не пускали, а всі, кому минуло шістнадцять і хто мав гроші заплатити за вхід, не могли нахвалитися, яка в цієї морської сирени велика дупа з написом «До побачення!» Щодо грудей, то тут справа була гірша, вони моталися до пупа, як у старої шльондри. О сьомій годині вечора пан Местек замикав панораму і говорив: «Русалко, можете йти додому». Вона переодягалась, і о десятій вечора її вже можна було побачити на Таборській вулиці. Вона там прогулювалася

¹ Дрізд (лат.).

і при зустрічі з чоловіками інтимно казала: «Красунчику, ходім зі мною на фіглі-міглі». Але в русалки не було жовтого білета, і під час поліцейської облави пан Драшлер замкнув її разом з іншими подібними «мишками», і Местеків прибуток таким чином урвався.

Старший фельдкурат раптом звалився з лавки, але не прокинувся і спокійнісінько спав собі долі, на підлозі. Капрал зняковівлю дивився на нього, потім у загальній тиші без будь-чиєї допомоги підняв і поклав його на лавку. Було видно, що капрал втратив увесь авторитет. Коли він слабким безнадійним голосом проказав:

— А ви що, не можете мені допомогти? — всі конвоїри подивилися на нього, як привиди і жоден з них і пальцем не ворухнув.

— Ви б його залишили, хай би хропів там, де лежав, — зауважив Швейк. — Я з своїм фельдкуратом інакше не поводився. Якимсь я його залишив спати в убиральні, іншим разом він у мене виспався на шафі, раз в чужому домі, у ночвах, і де він тільки не спав.

Капрал раптово відчув приплив рішучості. Бажаючи показати, хто тут, власне, пан, він гримнув на Швейка:

— Замкніть пельку і не базікайте! Всякий денщик буде мені тут своїм дурним язиком молоти! Ви — блоха!

— Так, безумовно, а ви, пане капрал, Бог, — відповів Швейк зі спокоем філософа, якщо хоче в усьому світі створити земний рай і пускається при тому в гарячі дебати. — Ви скорботна богородиця.

— Господи Боже, — вигукнув охотник, здіймаючи вгору руки, — наповни наші серця любов'ю до всіх капралів, щоб ми на них не дивилися з огидою. Благослови наш конгрес у цій пересувній буцегарні на рейках.

Капрал почервонів, як рак, і рвонувся з місця:

— Я забороняю вам робити будь-які зауваження. Ви, нещасний охотяга!

— Це ж зовсім не ваша провина, — заспокійливим тоном сказав охотник. — Багатьом родам і видам природа відмовила в інтелекті. Вам доводилось, мабуть, чути про людську дурість? Чи не краще було б, якби ви народилися ссавцем іншого виду і не носили цього ідіотського імені «людина» і назви «капрал»? Ви дуже помиляєтеся, коли, взявшись під боки, гадаєте, що ви

великий пан і найдостойніша в світі істота. А ось відпорють вам зірки, і ви — нуль, один з тих нулів, яких абсолютно байдуже відстрілюють тепер по всіх окопах і фронтах. А коли вам причеплять на комір ще одну цяцьку і зроблять з вас тварину з назвою юшкоїд, то й тоді ви не спіймаєте Бога за бороду. Ваш кругозір ще більше звузиться, і коли десь на бойовищі ви зложите свої культурно недорозвинуті кістки, то в цілісінькій Європі по вас ніхто не заплаче.

— А я доб'юся того, що вас ще посадять! — розпачливо вереснув капрал.

Однорічний охотник усміхнувся:

— Вам хотілося б мене замкнути, мабуть, тому, що я вас образив? У такому випадку ви набрехали б, адже при вашому розумовому багажі ви взагалі неспроможні збагнути, в чому саме полягає образа. Крім того, б'юся об заклад на що хочете, ви взагалі нічого не запам'ятали з нашої розмови. Коли я вам скажу, що ви ембріон, то ви про це забудете не тільки не доїхавши до найближчої станції, а швидше, ніж повз нас промайне перший телеграфний стовп. Ви — відмерла мозкова звивина. При всьому бажанні навіть не можу собі уявити, щоб ви спромоглися колись логічно викласти все, що тут від мене почули. Крім того, ви можете запитати всіх присутніх, чи в моїх словах був хоч найменший натяк на ваш світогляд і чи я вас чим-небудь образив.

— Справді, — підтвердив Швейк, — вам тут ніхто не сказав ані словечка, яке ви могли б якось не так тлумачити. Взагалі, коли хтось дуже сильно ображається, то з цього добра, як з цапа молока. Одного разу я сидів у нічній кав'ярні «Тунель». Ми щось розговорилися про орангутангів. Сидів з нами один морячок, він розповідав, нібито орангутанга часто не можна відрізнити від будь-якого вусатого громадянина, бо орангутанг має бороду, зарослу щетиною, як... «ну, каже він, як, наприклад, отой пан біля сусіднього стола». Ми всі оглянулися, а пан з бородою підійшов до морячка і зацідив йому в пику. А моряк розчерепив йому голову пивною пляшкою, аж бородатий пан звалився непритомний. Ми попрощалися з моряком, бо він пішов одразу, як тільки побачив, що того орангутанга мало не вбив. Ми с'як-так відмачулили пана, а цього якраз і не треба було робити, бо щойно він воскрес, одразу ж викликав нічний

патруль і змалював справу так, що всіх нас забрали в комісаріат, хоч ми всі були тут зовсім ні при чому. Там він без кінця торочив, начебто ми його вважали за орангутанга і, мовляв, тільки про це й говорили. Він уперто тримався свого. Ми кажемо: «Таж ні, він зовсім не орангутанг», а він знову — орангутанг та й годі, бо він, мовляв на власні вуха це чув. Я попросив пана комісара пояснити йому це. Комісар почав по-доброму пояснювати, а той, як пень. Не дав себе переконати і заявив панові комісару, що він з нами одна рука. Тоді пан комісар велів посадити його до «Іванової хати», щоб протверезів, а ми хотіли повернутися до «Тунелю», але вже не змогли, бо й нас теж посадили за ґрати. Бачите, пане капрал, що може вийти з маленького і незначного непорозуміння, яке й торби січки не варте. Або ось ще: в Окровгліцах був один громадянин. То він образився, коли в Німецькому Броді його назвали смугастою гадюкою. Воно на світі таких слів, які зовсім не підлягають карі, є до бісової мами. Наприклад, якби ми вас охрестили видрою, чи ви могли б за це на нас розгніватися?

Капрал заричав, хоч, правда, це важко було назвати ричанням. Гнів, лють, розпач злилися в довгий потужний звук. Цей концертний номер супроводжувався тонким свистом, який виводив носом крізь сон старший фельдкурат.

Після цього рикання капрала охопила повна депресія. Він сів на лавку, і його водянисті безвиразні очі втупилися в далекі ліси і гори.

— Пане капрал, — сказав охотник, — ви тепер, коли так вдивляєтесь у сумовиті гори й пахучі ліси, нагадуєте мені постать Данте. Ті ж самі шляхетні риси поета, людини ніжного серця й душі, що відгукується на все возвишене. Сидіть, будьте ласкаві, так, як сидите — це вам дуже личить. Як одухотворено, як невдавано й природно ви вибалушуєте очі на довколишні краєвиди. Напевно, ви думаєте про те, як буде гарно, коли навесні у цих побляклих місцях розгорнеться килим барвистих польових квітів...

— І той килим любовно обіймає струмочок, — докинув Швейк, — а наш пан капрал сидить на якомусь пеньку, слинить олівець і пише віршик до «Малого читача».

Капрал сидів зовсім апатично, а охотник почав запевняти, буцімто він бачив голову капрала, вирізьблену на одній скульптурній виставці.

— Пробачте, пане капрал, чи ви не були натурником скульпторові Штурзі*?

Капрал глянув на охотника і сумно сказав:

— Ні, не був.

Охотник замовк і простягся на лавці.

Конвоїри грали зі Швейком у карти, капрал з розпуки асистував і дозволив собі навіть зауважити, що Швейк зробив помилку, пішовши зеленим тузом, а йому не треба було козиряти, мав би на останній хід сімку.

— Бувало колись, — відказав Швейк, — у шинках робили гарні написи. І досі пам'ятаю один з них: «Пораднику, не радь сусіду, бо в морду я тобі заїду».

Військовий поїзд під'їжджав до станції, де інспекція проглядала вагони. Поїзд зупинився.

— Так воно і є! — жорстко сказав охотник, багатозначно глянувши на капрала. — Інспекція вже тут.

До вагона ввійшла інспекція.

* * *

Комендантом військового поїзда штаб призначив офіцера запасу доктора Мраза.

На такі дурні пости завжди пхали офіцерів запасу. Доктор Мраз від цієї посади зовсім утратив розум. Ніяк не міг дорахуватися одного вагона, хоча в цивільному житті був учителем математики реальної гімназії. Крім цього, кількість людей у кожному вагоні не збігалася з підсумком, підбитим після посадки на будейовицькому вокзалі. Коли Мраз переглядав папери, йому здалося, що не знати звідки з'явилося на дві польові кухні більше.

— А тут що за бісова мати? — У нього аж мурашки поза шкірою забігали: невідомим способом розмножилися коні.

У списку офіцерів доктор не міг дошукатися двох кадетів, і їх бракувало до загального рахунку. В передньому вагоні, в канцелярії полку, увесь час шукали одну друкарську машинку. Від цього хаосу в нього розболілася голова. Він уже проковтнув три порошки аспірину і тепер з хворобливим виразом обличчя обшукував поїзд.

Увійшовши з своїм провідником до арештантського купе і переглянувши папери, він прийняв рапорт від нещасного кап-

рала, що той везе двох арештантів і має стільки-то і стільки-то вояків, ще раз порівняв сказане з написаним і роззирнувся.

— А це кого везете з собою? — суворо запитав комендант поїзда, вказуючи на старшого фельдкурата, який спав на животі, виставивши з викликом заднє обличчя просто на інспекцію.

— Голошу слухняно, пане лейтенанте, — загикувався капрал, — ми, той, як його...

— Що це за той як його, — невдоволено забуркотів доктор Мраз. — Говоріть прямо.

— Голошу слухняно, пане лейтенанте, — відізвався замість капрала Швейк, — цей пан, що спить на животі, — якийсь п'яний обер-фельдкурат. Він пристав до нас і вліз сюди, а оскільки це наше начальство, то ми не могли його викинути з вагона, щоб не порушувати субординації. Він, мабуть, переплутав штабний вагон з арештантським.

Доктор Мраз зітхнув і глянув у свої папери. Про жодного старшого фельдкурата, який повинен був їхати поїздом до Брука, у списку не було ані згадки. Він нервово смикнув оком. На попередній станції у нього раптом збільшилося число коней, а тепер, як грім з ясного неба, в арештантському купе невідомо як опинився старший фельдкурат.

Комендант не спромігся ні на що інше, як наказати капралові обернути сплячого на животі фельдкурата на спину, бо ж у цій позиції важко було встановити, хто він такий.

Після довгих зусиль капрал, нарешті, поклав обер-фельдкурата навznak, причому той прокинувся і, побачивши перед собою офіцера, сказав:

— Eh, servus, Fredy, was gibt's neues? Abendessen schon fertig? ¹

Потім знову замружив очі і повернувся до стіни.

Доктор Мраз одразу ж упізнав у ньому вчорашнього ненажеру з офіцерського казино, славнозвісного обжирача всіх офіцерських їдалень, і тихо зітхнув.

— За це, — сказав він капралові, — підете до рапорту.

Мраз уже виходив, коли його несподівано затримав Швейк.

— Голошу слухняно, пане лейтенанте, я тут не повинен знаходитись. Я мав арешт лише до одинадцятої години, і саме зараз скінчився мій термін. Мене було заарештовано на три дні, і тепер я вже повинен сидіти з іншими, в телячому вагоні.

¹ Вітаю, Фреді! Що нового? Вечеря вже готова? (нім.).

Оскільки одинадцята вже давно минула, прошу вас, пане лейтенанте, висадити мене або перевести до телячого вагона, в якому я тепер повинен їхати, або відправити до pana обер-лейтенанта Лукаша.

— Прізвище? — запитав доктор Мраз, заглядаючи знов у свої папери.

— Йозеф Швейк, голошу слухняно, пане лейтенанте.

— Гм, так оце ви і є той уславлений Швейк, — сказав доктор Мраз. — Ви справді повинні були вийти об одинадцятій годині. Але пан надпоручник Лукаш просив мене не випускати вас, аж доки приїдемо до Брука, це, мовляв, безпечніше, бо принаймні по дорозі ви нічого не встругнете.

Після відходу інспекції капрал не міг стриматися від злостивого зауваження:

— От бачите, Швейку, гівна вам помогло звертатися до вищої інстанції. Коли б я хотів, міг би вам обом добре хвоста накрутити.

— Пане капрал, — відізався охотник, — кидатися гівном — це більш-менш переконлива аргументація. Але інтелігентна людина не повинна вживати таких слів, навіть коли вона й схвильована або хоче на когось напасти. А щодо тих смішних ваших погроз, неначебто ви спроможні нам хвости накрутити, то якої бісової мами ви цього не зробили? Ви ж, кажете, мали нагоду? Мабуть, тут далася взнаки ваша велика духовна зрілість і надзвичайна делікатність.

— Годі, досить! — аж підскочив капрал. — Я вам обом можу простелити шлях до криміналу. Бачили ми таких!

— А за що, голубе? — невинно спитав охотник.

— Це моя справа, — горойжився капрал.

— Ваша справа? — сказав, посміхнувшись, охотник. — Вона така ж ваша, як і наша. Це як у картах: моє — твоє. Я скоріше б сказав, що на вас вплинув натяк на те, що підете до рапорту, тому й починаєте гримати на нас, хоч це в приписах навряд чи знайдеться.

— Хами, ось ви хто! — вигукнув капрал, збираючи останні сили, щоб напустити на присутніх страху.

— Я вам щось скажу, пане капрал, — обізався Швейк. — Я вже стріляний горобець, служив ще перед війною і знаю: лягтися — це стільки й зиску, що писку. Коли я свого часу відбував військову службу, пам'ятаю, був у нас в роті один надстроковий

фельдфебель Шрейтер, юшкоїд. Міг уже давно ще капралом іти додому, але в нього, як то кажуть, були не всі вдома. Цей тип чіплявся до нас, мов чорт до сухої верби, приставав до кожного, як гівно до плота: то це йому не так, то те не за приписом. Словом, допікав нам, як тільки міг, і вічно лаявся:

«Ви не солдати, а нічні сторожі». Мене це, нарешті, дійняло до живого, і я пішов на ротний рапорт. «Чого тобі треба?» — питає капітан. «Голошу слухняно, пане капітане, маю скаргу на нашого фельдфебеля Шрейтера. Ми все ж таки солдати його величності, а не нічні сторожі. Ми служимо найяснішому цісареві, а не фрукти стережемо!». «Ач, комаха! — відповів мені капітан. — Геть, щоб і духу твого тут не було!». А я на це: «Насмілююсь просити представити мене до батальйонного рапорту».

При батальйонсрапорті, коли я пояснив полковникові, що ми не нічні сторожі, а цісарські вояки, він наказав замкнути мене на два дні, але я попросив, щоб мене представили до регіментсрапорту. На полковому рапорті, щойно я виклав свою скаргу, полковник як визвірився на мене — мовляв, я дурень і щоб забирався під три чорти. А я йому на це: «Насмілююсь просити, пане полковнику, представити мене до бригадного рапорту». Цього він злякався і наказав зараз же викликати до канцелярії нашого фельдфебеля Шрейтера, і той мусив перепросити мене перед усіма офіцерами за те слово «сторожі». Потім він наздогнав мене на подвір'ї і заявив, що від сьогодні він лягати не буде, але доведе мене до гарнізонної тюрми. І хоч я відтоді дуже остерігався, але так і не вберігся. Стояв якимось на варті біля цейхгаузу. Кожен вартовий вважав за необхідне щось надряпати на стіні, або малював деякі жіночі потішки, або писав якийсь віршик. А я нічого не міг придумати, то взяв і з нудьги прямисінько під останнім реченням накарлював на стіні: «Юшкоїд Шрейтер — костомаха». Фельдфебель одразу ж доніс про це, бо стежив за мною, як рудий собака. Біда хотіла, щоб над тим написом був ще один: «На війну ми не підемо, ми на неї насеремо». А це було в 1912 році, коли ми мали йти на Сербію через консула Прохазку¹. І мене зараз же відправили до Терезіна до ландгеріхту¹. Панове з крайового військового суду фотографували, мабуть, разів з п'ятнадцять ту стіну цейхгаузу з усіма її написами і моїм підписом теж. Разів з десять приму-

¹ Крайовий військовий суд (нім.).

шували мене написати, щоб перевірити мій почерк: «На війну ми не підемо, ми на неї насеремо». П'ятнадцять разів я мусив писати «Юшкоїд Шрейтер — костюмаха». Під кінець приїхав один знавець письма і звелів мені написати: «Це було 29 липня 1897 року, коли Краловий Двор над Лабою пережив страхіття раптового розливу Лаби». «Цього ще не досить, — вирішив військовий слідчий. — Нас цікавить те срання. Продиктуйте йому щось, де багато було б «с» і «р». І надиктували: серб, зруб, свербить, херувим, рубін, чортів син. Знавець письма, мабуть, від усього вже зовсім заморочився і постійно озирався назад, де стояв вояк з багнетом. Нарешті він сказав, що все це піде до Відня і щоб я тричі підряд написав: «Сонце починає вже припікати, страшна спека».

Увесь матеріал відіслали до Відня і там з'ясували: щодо написів — то вони зроблені не моєю рукою, але підпис, як я перед тим і сам признався, мій. Мене засудили на 6 тижнів, бо, мовляв, я не міг охороняти цейгауз у той час, коли підписувався на стіні.

— Як бачите, — вдоволено сказав капрал, — усе ж не обійшлося без кари. Ви, як видно, уже досвідчений кримінальник. На місці того крайового суду, я вліпив би вам не 6 тижнів, а 6 років.

— Якби вам, капрале, довгий хвіст, ви б самі собі боки повідбивали, — вхопився за слово однорічний охотник. — Краще подумайте, що на вас чекає. Ви ж оце щойно заробили від інспекції рапорт. До такої справи слід дуже серйозно підготуватися і подумати про тлінність капральського існування, суд і пекло. А власне, *що* ви порівняно із Всесвітом. Таж самі подумайте — найближча нерухома зірка у 275 000 разів віддаленіша від нашого військового поїзда, ніж сонце, а її паралакс утворює лиш одну дугову секунду. Якщо уявити вас у космічному просторі як нерухому зірку, то ви були б нікчемно маленькі, щоб вас можна було побачити навіть у найдосконаліші астрономічні прилади. Для вашої незначної величини у світі нема і не буде відповідного поняття. За півроку ви зробили б на небі лише малесеньку дугу, за рік такий манюній еліпс, що для його числового означення взагалі немає відповідного поняття. Вашого ж паралаксу не можна було б і виміряти.

— Якщо так, — додав Швейк, — то пан капрал може цим пишатися, як заєць хвостом, бо ж його ніхто не зможе виміря-

ти, і чим би той рапорт не скінчився, він мусить бути спокійний і не хвилюватися. Всяке хвилювання шкодить здоров'ю, а ми тепер у війську мусимо берегти своє здоров'я, бо ж воєнні злигодні вимагають від кожного зокрема не бути здохлятиною.

— А якщо вас, пане капрал, і замкнуть, — вів далі Швейк з милим усміхом, — і вас спіткає якась прикрість, то аж ніяк не занепадайте духом. Вони будуть думати своє, а ви собі думайте своє. Так, наприклад, я знав одного вугляра Франтішка Шквора. На початку війни він сидів зі мною в тюрмі управління поліції в Празі за державну зраду, а пізніше його, мабуть, таки стратили через якусь там прагматичну санкцію*. Коли його на слідстві питали, чи має якісь заперечення щодо протоколу, він сказав: «Як було, так було, все ж таки ялось було, ще ніколи так не було, щоб ялось не було».

Потім його кинули до темного карцера, не давали два дні їсти й пити і знову повели на допит, а він тримався свого — мовляв, як було, так було, все ж таки ялось було і ще ніколи так не було, щоб ялось не було. Можливо, коли його потім передали до військового суду, він з тим і поплентався під шибеницю.

— Тепер, розповідають, що вішають і стріляють багатьох, — сказав один з конвоїрів. — Недавно нам читали на учбовому плаці наказ, що в Мотолі розстріляли запасного Кудрну. Буцімто Кудрна, коли прощався з дружиною в Бенешові, дуже розсердився на капітана, коли той ударив шаблею його хлопчика, що сидів у жінки на руках. А політичних, то тих узагалі гурмом саджають. Ось у Моравії розстріляли одного редактора, а наш капітан казав, нібито й усі інші до цього дострибаються.

— Все до пори до часу, — двозначно кинув охотник.

— Ваша правда, — відізався капрал, — отим редакторам так і треба. Вони тільки народ підбурюють. Ось позаторік, коли я ще був єфрейтором, під моїм начальством служив один редактор. Він мене інакше не називав, як погибеллю армії, а коли я вчив його вільних вправ, то його аж потом заливало, він завжди казав: «Шануйте, будь ласка, в мені людину». Отож, коли на казарменому подвір'ї було багато калюж і треба було робити «нідер», я й показав йому цю людину. Підвів його до однієї калюжі, і той «людина» мусив у неї падати, аж вода розбризкувалася, як у купальні. А після полудня все на ньому повинно було знов блищати, мундир мусив бути чистий, як на весілля.

Отож він чистив, охкав та ще й буркотів. А на другий день знову був вивалений у болоті, як свиня, а я стояв над ним і говорив: «То що сильніше, пане редакторе, — погибель армії чи та ваша людина?» Справжній був інтелігент.

Капрал тріумфуюче поглянув на охотника і повів далі:

— Він позбувся своїх охотницьких нашивочок саме через свою інтелігентність, бо писав до газет про знущання над солдатами. Але як з нього не знущатися, як він такий учений, а не вміє навіть затвор у гвинтівці розібрати, хоч йому це вдесьте пояснюють. Скомандуєш: «Linksschaut»¹, а він, наче зумисне, крутить макітрою вправо і дивиться при цьому, як ворона. В прийомах з гвинтівкою ні бе, ні ме, ні кукуріку — не знає, за що раніше вхопитися: чи за ремінь, чи за патронташ. Ви йому покажете, як повинна з'їхати рука по ременю вниз, а він вивалює на вас баньки, як теля на нові ворота. Він навіть не знав, на якому плечі носять карабін, козиряв, як мавпа. А ті повороти при маршируванні — хай Господь милує. Коли була команда «Кругом!», йому було байдуже, через яку костомашу це робити: чап, чап, чап — пер ще шість кроків уперед і лише потім обертався, як півень на рожні, а крок тримав, як подагрик, або підтанцьовував — точнісінько як стара шльондра на празнику.

Капрал плюнув:

— Йому навмисне дали страшно заржавілий карабін, щоб навчився чистити. Він тер його, як пес сучку, але навіть якби купив прядива ще на два кеге більше — все одно нічого б не вийшло. Що довше він його чистив, то було гірше — залізо ще більше ржавіло, а при рапорті цей карабін переходив з рук у руки, і всі не могли надивуватися. Адже це сама іржа. Наш капітан, бувало, йому казав: «З вас, пане редакторе, ніколи не буде вояка. Ідїть краще повісьтеся з сорому, годі даремно хлїб вояцький жерти». А той з-під своїх окулярчиків лише сліпаками блимав. Для нього було вслике свято, коли обходилося без суворого карцера або казарменого арешту. В такий день він звичайно пописував до газет ті свої статейки про знущання над вояками. Яюсь зробили в нього у валізі обшук. Але й мав він там усяких книжечок — одна радість. Усе про роззброєння та про мир між народами. За це він помарширував аж у гарнізонну тюрму, і з того часу ми з ним уже не тріпали собі нервів. Аж ось

¹ Наліво рівняйся! (Нім.).

несподівано він знову з'явився в канцелярії, посадили його пайки виписувати, щоб не зустрічався з вояками. Ось так і перевівся наш інтелігент на циганський пшик. А міг бути паном, якби через свою дурну голову не втратив права охотника. Лейтенантом міг би стати.

Капрал зітхнув:

— Навіть складок на шинелі не вмів заправити і аж з Праги виписував різні водички та всякі мастила для чищення гудзиків, та йому це помагало, як бабі кадило, все одно кожний гудзик був рудий, як Ісав*. Але язиком молоти умів добре. Як сидів у канцелярії, то нічого іншого не робив, тільки філософію розводив. Його й раніше на це тягло. Слово «людина», як я вже казав, не сходило в нього з язика. Якось, коли він мудрагелив над калюжею, куди за командою «нідер» мав гепнутися, я йому й кажу: «Коли ви ото починаєте патякати про людину й грязюку, я пригадую собі, що людина була створена з грязюки — то там їй і місце».

Висловившись, капрал почувався вельми вдоволеним і, посміхаючись, чекав, що на це скаже охотник, але замість нього обізався Швейк:

— Ось за такі самі причіпки свого часу в тридцять п'ятому полку якийсь Конічек проштрикнув себе й капрала. Про це писав «Кур'єр»*. Капрал мав на тілі щось із тридцять колотих ран, а з них понад дванадцять смертельних. Вояка потім сів на мертвого капрала і, сидячи на ньому, прохромив себе. Інший випадок трапився пару років тому в Далмації. Там капрала підрізали, і до сьогодні не встановлено, хто то зробив. Це лишилося таємницею, знають тільки, що того зарізаного капрала звали Фіяла і походив він з Дравовні, що коло Турнова. Потім я чув ще такий випадок: одного капрала Рейманека з сімдесят п'ятого полку...

Приємне оповідання перервало голосне крехтання на лавці, де спав обер-фельдкурат Лаціна. Отець фельдкурат прокинувся в усій своїй красі і гідності. Його пробудження супроводжувалось такими ж самими явищами, як ранкове пробудження молодого велетня Гаргантюа, що його описував старий веселий Рабле.

Старший фельдкурат то пердів і гикав на лавці, то голосно позіхав, аж, як то кажуть, хата ходором ходила. Нарешті сів і здивовано запитав:

— Святі небесні, а де це я?!

Побачивши пробудження військового начальства, капрал дуже шанобливо відповів:

— Голошу слухняно, пане обер-фельдкурат, ваша милість — в арештантському вагоні.

Спалах здивування промайнув на обличчі преподобного. З хвилину він сидів мовчки і напружено роздумував. Та марно. Між тим, що він пережив уночі і вранці, і між пробудженням у вагоні з заготованими вікнами було море неясностей.

Врешті фельдкурат спитав капрала, який усе ще шанобливо стояв перед ним:

— А за чим наказом мене, того, так би мовити...

— Голошу слухняно, без наказу, пане обер-фельдкурат.

Священик підвівся, почав ходити поміж лавками і бурмотіти, що справа, мовляв, для нього неясна.

Потім сів знову і спитав:

— А куди ми, власне, їдемо?

— Голошу слухняно, до Брука.

— А чого ж ми їдемо до Брука?

— Голошу слухняно, туди перевели увесь наш Дев'яносто перший полк.

Отець духовний знову почав напружено думати, що ж це, власне, з ним сталося, як він потрапив у цей вагон і чому їде до Брука саме з Дев'яносто першим полком, у супроводі якогось конвою.

Він уже настільки очунав після п'ятики, що розпізнав охотника, а тому й звернувся до нього із запитанням:

— Ви як інтелігентна людина можете мені пояснити без довгих короводів, не замовчуючи нічого, як я опинився серед вас?

— Дуже радо, — приятельським тоном сказав охотник, — просто ви вранці на вокзалі при посадці на потяг пристали до нас, бо були трохи під градусом.

Капрал суворо поглянув на охотника.

— Ви, — продовжував той, — просто влізли у наш вагон — і все. Лягли на лавку, а ось цей Швейк поклав вам під голову свою шинель. Під час контролю на попередній станції вас записали у список офіцерів, які їдуть поїздом. Вас, так би мовити, офіційно виявили, а наш капрал через це піде до рапорту.

— Так, так, — зітхнув отець духовний, — значить, на най-

ближчій станції я мушу перейти до штабних вагонів. А обід подавали, не знаєте?

— Обід буде аж у Відні, пане фельдкурат, — втрутився капрал.

— То це ви поклали мені під голову шинель? — звернувся отець духовний до Швейка. — Щиро вам дякую.

— Я не заслуговую на подяку, — відповів Швейк. — Я зробив так, як повинен робити кожен вояк, побачивши, що його начальник не має нічого під головою і що він трохи ніби отойво. Кожен вояк має шанувати свого начальника, хоч би той був навіть дуже інтересний. У мене великий досвід з фельдкуратами, бо ж я був денщиком у пана фельдкурата Отто Каца. Це веселий і щирий народ.

З похмілля після вчорашньої пиятики на старшого фельдкурата найшов приплив демократизму. Витягнувши сигарету, він подав її Швейкові:

— Запали й пахай. А ти, — звернувся до капрала, — підеш, як тут говорять, через мене до рапорту? Ти, голубе, не бійся, я тебе з цього витягну, нічого тобі не буде. А тебе, — сказав Швейкові, — візьму з собою. Житимеш у мене, як пампушка в олії.

І в новому нападі великодушності він почав запевняти, що усім зробить щось добре: охотникові купить шоколад, конвоїрам — ром, капрала накаже перевести у фотовідділ при штабі сьомої кавалерійської дивізії. Словом, обіцяв усіх звільнити і ні про кого з них ніколи не забути.

Потім почав усіх підряд частувати цигарками зі свого портсигара, заявивши, що дозволяє арештантам курити і постарється, аби їм зменшили кару. Вони знову зможуть повернутися до нормального військового життя.

— Не хочу, — сказав, — щоб ви мене погано згадували. Маю багато знайомих, і ви зі мною не пропадете. Взагалі, ви справляєте на мене враження порядних людей, а таких Господь Бог любить. Якщо ви і згрішили, то кару свою відбуваєте, як я бачу, радо і охоче терпите муки, що їх вам послав Бог.

— З якого приводу, — звернувся він до Швейка, — вас покарано?

— Бог на мене наслав кару, — побожно відповів Швейк, — у вигляді полкового рапорту, пане обер-фельдкурат, через ненавмисне спізнення до полку.

— Бог наймилосердніший і найсправедливіший, — сказав

урочисто старший фельдкурат, — він знає, кого має карати, і цим проявляє своє провидіння і свою всемогутність. А за що ви сидите, охотнику?

— За те, — відповів охотник, — що милосердний Бог ласкаво обдарував мене ревматизмом і я возгордився. Після відбуття кари мене пошлють на кухню.

— Що Бог робить, добре робить, — палко вирік отець духовний, почувши про кухню. — Порядна людина може і там зробити кар'єру. Саме на кухню треба призначати інтелігентних людей заради різних кулінарних комбінацій, бо головна справа не в тому, як варити, а в тому, з якою любов'ю це змішати до купи, як усе приправити й таке інше. Візьміть, наприклад, підливи. Коли цибулеву підливу робить інтелігентна людина, вона бере всі види ярині, тушить їх на маслі, потім додає коріння, чорного перцю, трохи мускату, кориці, а звичайнісінький, неосвічений кухар зварить цибулю і кидає до цього запражку з лою. Мені було б найприємніше бачити вас десь в офіцерській кухні. Неінтелігентна людина в звичайному житті може мати якесь звичайне заняття і нікому не впадати в очі. Але на кухні шило вилізе з мішка. Вчора ввечері у Будейовицях в офіцерському клубі, крім інших страв, подали нирки в мадері. Той, хто їх готував (хай йому Бог простить усі його гріхи), напевно, був справжній інтелігент. До речі, на тамтешній офіцерській кухні працює якийсь учитель зі Скутця. І подібні нирки в мадері я їв у офіцерській ідальні 64-го полку крайової оборони. Напхали туди кмину, як у звичайній корчмі, коли готують нирки з перцем. А хто це робив, ким був той кухар у приватному житті? Доглядав худобу в одного пана.

Старший фельдкурат замовк, а за хвилину перевів розмову на кулінарне питання в Старому і Новому Завіті. Саме в ті часи дуже дбали про готування смачної їжі після богослужіння та інших церковних торжеств. Потім звернувся до всіх, аби щось заспівали, і Швейк, як звичайно, зовсім доречно почав:

Іде Маринá
із Год нина,
А за нею попик
п'яленький, як чопик,
З барильцем вина.

Але старший фельдкурат не розсердився.

— Коли б тут принаймні було хоч трохи рому, то не треба й вина, — сказав він, по-дружньому усміхаючись, — а цю Марину краще залишити в спокої, бо нечистий не спить, людей на гріх наводить.

Капрал обережно сягнув до шинелі і витяг звідтіля плескату флягу з ромом.

— Голошу слухняно, пане оберфельдкурат, — промовив так тихо, що аж по голосу було видно, яку кривду він собі заподіював, — якщо ви не образитесь...

— Не образюся, хлопче, — відповів радісно отець духовний, — вип'ю за нашу щасливу подорож.

— Марія, Матір Божа! — тихенько зітхнув капрал, побачивши, що після ретельного ковтка півфляги як не було.

— Ех ви, бісове чадо! — сказав фельдкурат, усміхаючись і багатозначно підморгуючи до охотника. — Ви ще й до всього згадуєте ім'я Боже. За це Господь Бог мусить вас покарати.

Отець духовний знову хильнув з плескатої фляги і, подаючи її Швейкові, суворо наказав:

— Доконай!

— Служба є служба, — промовив добросердно Швейк до капрала, повертаючи йому порожню флягу. Той відповів несамо-
витим блиском очей, що притаманний лише божевільним.

— А тепер, поки доїдемо до Відня, я ще трошечки відпочину, —
мовив старший фельдкурат. — Будьте ласкаві, збудіть мене,
щойно прибудемо на місце.

— А ви, — звернувся він до Швейка, — підіть до офіцерської
кухні, візьміть риночки і принесіть мені обід. Скажете, для па-
на старшого фельдкурата Лаціни. Але дивіться, щоб вам дали
подвійну порцію. Коли будуть кнедли, то не беріть з окрайчика,
це не вигідно. Ще принесіть мені з кухні пляшку вина та не
забудьте взяти з собою казанок, хай наллють туди рому.

Отець Лаціна почав нишпорити по кишенях.

— Слухайте, — сказав він капралові, — не маю дрібних, по-
зичте мені золотого. Ось вам! Як прізвище? Швейк? Тут маєте,
Швейку, золотого за дорогу. Пане капрале, позичте мені ще
золотого. Бачите, Швейку, цього другого золотого дістанете,
коли влаштуєте все як слід. А потім хай дадуть вам ще цигарки
і сигари для мене. А якщо даватимуть шоколад, то захарлайте
для мене подвійну порцію, а якщо консерви, то простежте, щоб
вам дали копчений язик або гусячу печінку. Можливо, видава-
тимуть і ементальський сир, то подбайте, щоб вам не попався
окраєць, а як дадуть угорську ковбасу, то теж ні в якому разі не
кінчик, а гарну, з середини, щоб була соковита.

Старший фельдкурат простягся на лавці і за хвилину заснув,
мов колода.

— Сподіваюся, — сказав капралові охотник, натякаючи на мо-
гутнє хропіння отця духовного, — ви, очевидно, цілком задоволе-
ні з нашого знайдунчика. Що не кажіть, такий у світі не пропаде.

— Він уже, як то кажуть, — обіззався Швейк, — відлучений,
пане капрал, уже смоче з пляшечки.

Капрал з хвилину боровся з собою і врешті, втративши будь-
яке бажання догоджати, твердо сказав: — Він би й з руки їв.

— Дрібних у нього, бачте, катма, — докинув Швейк. — Цим
він нагадує мені одного муляра з Дейвіц на прізвище Млічко.
Той теж ніколи не мав дрібних, аж поки влип в історію і його
замкнули за ошуканство. Грубі гроші пропив, а дрібних не мав.

— В сімдесят п'ятому полку, — відіззався один конвоір, — перед
війною якийсь капітан пропустив крізь горло цілу полкову касу

і мусив навіть розпрощатися з військовою службою. Та зараз він знову капітан. Один фельдфебель, що вкрав понад двадцять сувоїв казенного сукна на петлиці, тепер уже штабс-фельдфебель. А ось недавно одного піхотинця застрелили в Сербії за те, що з'їв за раз коробку своїх консервів, а не розділив її на три дні.

— Це тут ні пришити, ні прилатати, — суворо заявив капрал, — але що правда, то правда — позичати в бідного капрала два золотих на чайові...

— Ось вам ваш золотий, візьміть, — сказав Швейк. — Я не збираюся багатіти за ваш рахунок. А коли він мені дасть ще й того другого золотого, то я вам і його поверну, не плачте! Вас повинно тішити, коли якийсь військовий начальник позичає у вас гроші на видатки. Ви великий себелюб! Тут ідеться лиш про два нещасні золоті, але я хотів би вздріти вашу міну, якби вам треба було пожертвувати своїм життям за військового начальника. Уявіть собі, що він лежить десь поранений на ворожій лінії, а ви повинні його врятувати і винести на своїх руках з вогню, а там ті стріляють по вас шрапнеллю і чим попало.

— Ви б уже, мабуть, наклали повні підштанки, — захищався капрал. — Люлько ви нещасна!

— В бою не один накладе собі в штани, — обізвався хтось із конвоїрів. — Недавно один поранений камрад розповідав нам у Будейовицях, що, коли вони йшли в атаку, він тричі підряд напудив у штани. Вперше, коли лізли з окопів на відкрите місце перед дротяними загородами, потім — коли почали перетинати дроти, а втретє — коли за ними гналися москалі з багнетами і кричали «ура». Тоді вони почали знову тікати до окопів, а з їхнього рою¹ не було жодного, хто б не напустив у штани. А один убитий лежав зверху на бруствері ногами вниз; під час наступу йому шрапнеллю відірвало півголови — наче ножем зрізало. То він в останню мить так обробився, що з його штанів разом з кров'ю стікало по черевиках у траншею, якраз на його власну половину черепа з мозком. Тут, брате, ніхто не знає, де, коли і що з тобою може приключитися.

— А іноді, — підпрягся Швейк, — людині в бою зробиться недобре, щось їй спротивиться. Один хворий з-під Перемишля, який уже був видужав, розповідав у Празі на Погожелці в «Панорамі», як там десь біля фортеці дійшло до штикової атаки.

¹ Рій — відділення (військ.).

Навпроти нього з'явився якийсь москаль, хлопець — як гора. Перся на нього з багнетом, а з носа йому висіла білька. Бідолаха як глянув на ту соплю, то йому стало так погано, що мусив піти на перев'язочний пункт. Там встановили, буцімто він хворий на холеру, і відіслали до холерного бараку в Пешті, де він таки насправді заразився холерою.

— Це був звичайний піхотинець чи капрал? — запитав охотник.

— Капрал, — відповів Швейк не зморгнувши.

— Це могло б трапитися і з будь-яким охотником, — збовду-ріло зауважив капрал і при цьому з тріумфом глянув на охотника, наче збирався сказати: «Ну?! Скуштував? Що ж ти на це скажеш?»

Але той мовчки ліг на лавку.

Під'їжджали до Відня. Хто не спав, розглядав з вікна дротяні загороди і укріплення біля столиці. Це викликало пригнічений настрій у всьому потязі. Навіть могутній рев, що до цього часу долинав з вагонів, де їхали вівчарі з-під Кашперських гір:

Wann ich kumm, wann ich kumm,

Wann ich wieda, wieda kumm, —

і той тепер затих від неприємного враження колючого дроту, яким був обплутаний Відень.

— Усе в порядку, — сказав Швейк, дивлячись на шанці. — Все так, як і повинно бути. Одне лиш незручно: віденці на прогулянках можуть подерти собі штани. Тут необачного й чорт не вбереже.

— Відень — це взагалі важливе місто, — продовжував він, — подумати лишень, скільки диких тварин у цьому Шенбрунському звіринці. Коли я свого часу був у Відні, я дуже любив ходити туди дивитися на мавп, але коли, бувало, їхала якась персона з цісарського палацу, тоді там крізь військовий кордон нікого не пропускали. Був зі мною один кравець, з десятого району, то його посадили, бо він щосили пхався, щоб поглянути на тих мавп.

— А в палаці ви теж були? — запитав капрал.

— Там чудово, — відповів Швейк. — Я там не був, але мені розказував один, він туди часто заглядав. Найкраще там — це двірська сторожа. Кожен з них, кажуть, мусить мати десь із два

метри зросту. А як ідуть у відставку, то будімто дістають по графіці¹. А принцес там — як сміття.

Проїхали якийсь вокзал. За ними линули стихаючі звуки австрійського гімну. Його грав оркестр, очевидно, висланий туди помилково, бо поїзд ще не скоро прибув на той вокзал, де вони, нарешті, зупинилися і де їх очікував обід та урочисті привітання.

Але часи змінилися. Урочисті зустрічі вже не були такі, як на початку війни, коли вояки на кожному вокзалі об'їдалися, а дівчата в ідіотських сукенках з ідіотськими мінами вручали їм безнадійно дурні букети.

Але ще дурнішими були промови тих дам, чиї чоловіки тепер, по війні, удають з себе великих патріотів і республіканців.

Відень привітав їх в особі трьох пань — членів товариства Австрійського Червоного Хреста, двох пань з якогось воєнного товариства віденських пань і дівчат, одного офіційного представника віденського магістрату і представника армії.

На їхніх обличчях було видно втому. Військові ешелони перли вдень і вночі, санітарні вагони з пораненими проїжджали щогодини; на вокзалах з колії на колію перекидали вагони з полоненими, і при цьому мусили бути присутні члени всіх цих корпорацій і товариств. Так тяглося з дня на день, і початкове піднесення перетворилося на позіхання. Кожен, кому випало на якомусь віденському вокзалі зустрічати ешелони, мав такий самий змучений вигляд, як і ті, що тепер чекали на поїзд із Будейовицьким полком.

З телячих вагонів виглядали вояки з виразом чорної безнадії, мовби їх везли на шибеницю. До вагонів підходили дами і роздавали медівники з цукрованими написами: «Sieg und Rache», «Gott, strafe England», «Der Österreicher hat ein Vaterland. Er liebt's und hat auch Ursach für's Vaterland zu kämpfen»².

Кашперські вівчарі, як можна було бачити, напихалися медівниками, але вираз безнадійності їх не полишав.

Потім було дано наказ по ротах відправлятися за обідом до розташованих за вокзалом польових кухонь. Там була і офіцерська кухня, куди пішов Швейк виконувати розпорядження

¹ Графіка — крамничка, в якій продаються поштові й гербові марки, цигарки і тютюн. Концесія на трафіку була свого роду пенсією, яку давали інвалідам, вдовам та. ін.

² «Перемога і помста!», «Боже, покарай Англію», «Австрієць має батьківщину, любить її і знає, за що він бореться» (нім.).

старшого фельдкурата, а охотник чекав, поки його нагодують, бо два конвоїри пішли за їжею для всього арештантського вагону.

Швейк сумлінно виконав наказ. Переходячи колію, він побачив надпоручника Лукаша. Той ходив сюди-туди між рейками і чекав, чи не залишиться в офіцерській кухні щось і для нього. Його становище було не вельми приємне, бо тимчасово мав одного денщика з поручником Кіршнером. Той піклувався лише про свого офіцера, а надпоручника Лукаша зовсім саботував.

— Кому це ви, Швейку, несете? — спитав нещасний надпоручник, коли Швейк поклав на землю загорнуту в шинель цілу купу речей, які виманив на офіцерській кухні.

Швейк на хвильку збентежився, але відразу ж оговтався. Його обличчя засвітилося радістю і спокоєм, і Швейк відповів:

— Це, голову слухняно, для вас, пане обер-лейтенант, тільки не знаю, де ваше купе, а крім того мені невідомо, чи пан комендант поїзда не матиме нічого проти того, щоб я перейшов до вас. Він, здається, неабияка свиня.

Надпоручник Лукаш допитливо глянув на Швейка, але той добродушно і по-дружньому повів далі:

— Він справді свиня, пане обер-лейтенант. Коли перевіряв наш вагон, я йому доповів, що вже одинадцята година і оскільки я відбув кару, то зобов'язаний перейти або до телячого вагона, або до вас. А він мені на це коротко відрубав, щоб я залишався там, де сиджу, принаймні, мовляв, по дорозі не нароблю вам, пане обер-лейтенант, ніякого сорому. — Швейк зробив мученицьку міну: — Нібито я вас, пане обер-лейтенант, колись осоромив.

Надпоручник Лукаш зітхнув.

— Сорому, — продовжував Швейк, — я вам ще ніколи не робив, а як дещо й траплялося, то це був лише випадок, тільки перст Божий, як казав колись старий Ванічек з Пельгржимова, коли тридцять шостий раз відбував кару. Я ніколи нічого не робив зумисне, я завжди хотів усе зробити якнайкраще, і я зовсім не винен, що ми обидва мали з цього зиску, як кіт наплакав, тільки самі муки і горе.

— Ви тільки не плачте, Швейку, — м'яко сказав надпоручник Лукаш, коли вони підходили до штабного вагона. — Я все влаштую, щоб ви знову були зі мною.

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, я не плачу, в мене тільки серце крається, що ми обидва зовсім не винні, а стали

тим часом найнещасливішими людьми і в цій армії, і під сонцем. І подумати ж, яка то в мене проклятуша доля, що відколи себе пам'ятаю, я все так беру собі до серця.

— Заспокойтеся, Швейку.

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, якби не було цієї субординації, то я сказав би, що в жодному разі не можу заспокоїтись, але якщо так, то мушу покійно доповісти, що, згідно з вашим наказом, я вже цілком спокійний.

— То й лізьте, Швейку, у цей вагон.

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, уже лізу.

* * *

Над військовим табором у Мості стояла нічна тиша. У жовнірських бараках люди тряслися від холоду, а в офіцерських — відчинялися вікна, бо було надто напалено. Біля окремих об'єктів чулися кроки патруля, що постійно ходив, аби не заснути.

Внизу, в Мості-на-Літаві, сяяла вогнями цісарсько-королівська фабрика м'ясних консервів, де вдень і вночі перероблялися різні відходи. До військового табору вітер доносив задушливий сморід гниючого сухожилля, копит, пазурів і кісток, з яких варили супові консерви.

З самотнього павільйону, де в мирні часи фотографували вояків, чиї молоді роки проходили на полігоні, ген унизу, в долині над Літавою, видніли червоні ліхтарі борделю «Під кукурудзяною шулькою». Цей бордель на великих маневрах біля Шопрона 1908-го року вшанував своїми відвідинами ерцгерцог Стефан, і тепер там щодня сходилося офіцерське товариство.

Це був найкращий публічний дім, куди не мали права ходити ні прості вояки, ані охотники. Для них існував «Рожевий дім», зелені вогні якого теж було видно зі спорожнілого фотоательє.

Таке ж розмежування було запроваджено пізніше на фронті, коли монархія не могла вже допомогти своєму війську нічим іншим, окрім як пересувними борделями, так званими пуфами при штабах бригад.

Отже, існували: К. К. Offizierspuff, К. К. Unteroffizierspuff та К. К. Mannschaftspuff¹.

¹ Цісарсько-королівський офіцерський пуф, цісарсько-королівський старшинський пуф, цісарсько-королівський пуф для рядових.

Міст-на-Літаві саяв вогнями. На другому боці Літави так само сяяла Кіралігіда, себто Ціслітанія і Транслітанія*. В обох містах, угорському і австрійському, грали циганські оркестри, сяяли вікна кав'ярень і ресторанів, там співалося й пилося. Місцеві буржуа і службовці водили туди своїх пань і дорослих дочок, тож увесь Міст-на-Літаві (Bruck an der Leitha) і Кіралігіда — це було не що інше, як один суцільний великий бордель.

В одній з офіцерських казарм Швейк уночі чекав на свого надпоручника Лукаша. Той пішов увечері до міста і ще й досі не повернувся. Швейк сидів на розстеленому ліжку надпоручника, а навпроти нього примостився денщик майора Венцеля.

Майор знову повернувся в полк, після того, як під час операцій на Дрині* в Сербії довів свою цілковиту бездарність. Розповідали, нібито він наказав розібрати і знищити понтонний міст, хоч по той бік ріки залишалася ще половина його батальйону. Тепер його призначили начальником Кіралігідського полігону. Крім того, він мав якісь господарські обов'язки у військовому таборі. Офіцери говорили між собою, що тепер майор Венцель зіпнеться на ноги.

Кімнати Лукаша і Венцеля були в одному коридорі.

Денщик майора Венцеля Мікулашек, невеличкий на зріст рябуватий жовнірик, сидів на столі, колисав ногами чорта і лаявся:

— Дивуюся цьому моему старому паскудникові — не йде і не йде додому. Хотів би я знати, де ця шельма цілу ніч тиняється? Коли б хоч здогадався лишити мені ключ від кімнати, я б собі ліг і сміявся з нього — там у нас вина, хоч греблю гати.

— Він, кажуть, краде, — кинув Швейк, розвалившись на ліжку і димлячи сигаретою свого надпоручника, бо той заборонив йому пахкати люлькою в кімнаті. — Ти, певне, знаєш добре, звідки у вас вино взялося?

— Куди він мені накаже, туди я і йду, — тоненьким голоском проказав Мікулашек. — Напише мені вимогу на продукти для лазарету, а я несу їх, звичайно, додому.

— А коли б він тобі наказав, — спитав Швейк, — пограбувати полкову касу, ти б і це зробив? Позаочі ти хоробрый, а насправді тремтиш перед ним, як осика.

Мікулашек закліпав очима:

— Тут я б ще подумав.

— А тут і думати нічого, жовтодзьобий сцикуне, — розкричався на нього Швейк, але раптово змовк.

Відчинилися двері і ввійшов надпоручник Лукаш. Він, як це зразу було видно, був у дуже добромум гуморі, бо надягнув кашкета задом наперед.

Мікулашек так злякався, що навіть не зіскочив зі стола і, сидячи, козирнув, забувши при цьому, що не має на голові шапки.

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, усе в порядку, — відрпортував струнко, по-військовому, згідно з усіма приписами Швейк, причому з рота в нього стирчала сигарета.

Однак надпоручник Лукаш і оком не повів у той бік, а попрямував до Мікулашека. Той прикипів до стола і з вибалушеними очима стежив за кожним рухом надпоручника, і далі віддаючи йому честь. Надпоручник Лукаш підійшов до нього не дуже певним кроком і відрекомендувався:

— Надпоручник Лукаш. А ви хто такий?

Мікулашек мовчав, наче йому заціпило, а Лукаш підсунув своє крісло, сів перед Мікулашеком і, дивлячись на нього, сказав:

— Швейку, принесіть мені з валізи службовий револьвер.

Поки Швейк копирсався у валізі, Мікулашек мовчав і тільки перелякано дивився на надпоручника. Хоч він у цю хвилину

й усвідомлював, що сидить на столі, але його охопив ще більший розпач, бо він своїми ногами дотикався до колін сидячого надпоручника.

— Гей ви, чоловіче, як вас звать? — гукнув угору до Мікулашека надпоручник.

Але той як води в рот набрав. Пізніше він оповідав, що з раптовим приходом надпоручника дістав якийсь вид паралічу. Хотів зіскочити — і не міг, хотів відповісти — і теж не міг, хотів перестати козиряти, але й цього не зміг.

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, — відіззався Швейк, — револьвер не заладований.

— То заладуйте, Швейку.

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, у нас нема набоїв, та й кулею буде важкувато збити його зі столу. Дозволю собі зауважити, пане обер-лейтенант, що це Мікулашек, денщик пана майора Венцеля. Він завжди втрачає мову, коли бачить когось із панів офіцерів. Він узагалі соромиться говорити, словом, це таке, як я кажу, жовтодзьобе, заморене посюсяло. Пан майор Венцель наказує йому стояти в коридорі, коли йде кудись до міста, а воно, дитинча, біда нещасна, бродить від денщика до денщика по всій касарні. Бодай би хоч мало причину злякатися, адже воно, власне, нічого поганого й не зробило.

Швейк плюнув, у його голосі і в тому, як він говорив про Мікулашека в середньому роді, відчувалася повна погорда до боягузтва денщика майора Венцеля і його невійськової поведінки.

— Дозвольте, — вів далі Швейк, — я його понюхаю.

Швейк стягнув зі столу Мікулашека, який і далі пришелепувато дивився на надпоручника, поставив його на землю і обнюхав його штани.

— Ще ні, — заявив, — але вже почалося. Може, його викинути?

— Викиньте його, Швейку.

Швейк випровадив тремтячого Мікулашека в коридор, замкнув за собою двері і сказав йому:

— Щоб ти знав, ідіоте, я тобі врятував життя. Коли повернеться пан майор Венцель, щоб я тебе бачив з пляшкою вина у мене. Без жартів. Нишком поцупиш — і квит. Я ж тебе справді вирвав з обіймів смерті. Коли мій обер-лейтенант п'яний — біда. Лиш я один умію його вкоськати — і ніхто інший.

— Я... Я...

— Пердодупа ти, — погордливо кинув йому Швейк, — сиди на порозі й чекай, аж поки прийде твій майор Венцель.

— Це дуже гарно з вашого боку, — привітав Швейка надпоручник Лукаш, — що ви, нарешті, повернулися. Я хочу з вами поговорити. Не виструнчуйтеся так по-дурнувато му переді мною. Сядьте, Швейку, і залиште для себе це ваше «згідно з наказом». Заткніться і уважно слухайте.

— Ви знаєте, де в Кіралігіді Шопронська вулиця, Sorponyi utca? Облиште, ради Бога, це ваше «Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, я не знаю». Не знаєте, то скажіть: не знаю — і крапка. Налишіть на клаптику паперу: «Sorponyi utca, № 16». У цьому домі є залізна крамниця. Ви знаєте, що таке залізна крамниця? Herrgott¹, не кажіть «Голошу слухняно». Скажіть — знаю або не знаю. Отже, знаєте, що таке залізна крамниця? Знаєте? Добре! Ця крамниця залізних виробів — власність якогось мадяра Каконя. Знаєте, що таке мадяр? Так, Himmelherrgott², знаєте чи не знаєте? Знаєте? Добре. Над крамницею є перший поверх, і він там живе. Ви знаєте про це? Кажете, що не знаєте? Kcisifix³. Тож я вам кажу, що він там живе. Досить цього? Досить. Добре. Якби вам цього не було досить, я наказав би вас замкнути. Ви записали, що того мадярська звать Каконь? Добре. Отже, ви завтра вранці, близько десятої години, підете вниз до міста, знайдете цей будинок, підніметесь нагору, на другий поверх, і віддасте пані Каконь цього листа.

Надпоручник Лукаш розкрив гаманець і, позіхаючи, ткнув Швейкові в руки білий конверт з листом.

— Це, Швейку, справа надзвичайно важлива, — повчав він далі. — Бути обережним ніколи не зашкодить, а тому, як бачите, тут немає адреси. Я цілком покладаюся на вас, що ви віддасте цього листа в повному порядку. Закарбуйте собі, цю даму звать Етелька. Отже, запишіть собі: «Пані Етелька Каконь». І ще одне: цього листа мусите передати секретно, за всяку ціну, і чекати на відповідь. Що ви маєте чекати на відповідь — про це написано в листі. Маєте якісь запитання?

¹ Лайка (нім.).

² Груба лайка (нім.).

³ Вульгарна лайка (нім.).

— А що мені робити, пане обер-лейтенант, коли мені не дадуть відповіді?

— В такому разі нагадаєте, що ви обов'язково повинні дістати відповідь, — пояснив надпоручник і мало не роздер рота, так позіхнув. — А тепер я вже піду спати, бо сьогодні справді натомився. Ми сьогодні потужно випили. Думаю, що кожен після такого вечора і такої ночі був би так само втомлений.

Надпоручник Лукаш спочатку не мав наміру десь затримуватися. Надвечір пішов з табору в місто лише до малярського театру в Кіралігіді, де грали якусь малярську оперетку з гладенькими артисточками-єврейками в головних ролях. Їхньою надзвичайно позитивною прикметою було те, що, танцюючи, вони закидали ноги вгору, причому не мали на собі ані трико, ані трусиків, а для більшого приманювання панів офіцерів голили собі те місце, як татарки, з чого, очевидно, гальорка не мала жодної користі, але тим більшу радість переживали офіцери-артилеристи, бо вони сиділи внизу, в партері, і брали з собою до театру артилерійські біноклі, щоб цю красу краще роздивитися.

Надпоручника Лукаша однак не цікавило це забавне свинство, бо взяті напрокат театральні біноклі не були ахроматичні і замість стегон він бачив лише якісь рухливі фіолетові плями.

Під час першого антракту його більше зацікавила одна дама в супроводі панка середніх років. Вона тягла його до гардеробу і торочила, що вони негайно мусять іти додому, бо на такі речі вона не хоче дивитися. Говорила це доволі голосно, по-німецьки, на що її супутник відповідав по-мадярськи: «Так, так, янголко, підемо, я згоден. Це справді несмачне видовисько».

«Es ist ekelhaft»¹, — схвильовано відповідала дама, коли панок допомагав їй одягати манто, її очі при цьому горіли від обурення цією безсоромністю. Це були великі чорні очі, що так добре гармоніювали з гарною фігурою. При цьому вона глянула на поручника Лукаша і ще раз сказала з обуренням: «Ekelhaft, wirklich ekelhaft»². Це було поштовхом для короткого роману.

Від гардеробниці Лукаш дістав інформацію, що це подружжя Каконь і що панок має на Шолпронській вулиці, № 16 крамницю залізних товарів.

— Вони живуть з панею Етелькою на поверсі над крамницею, — викладала гардеробниця з точністю старих звідниць, — вона німка з Шолпроня, а він — мадяр; тут усе перемішалось.

Надпоручник Лукаш теж забрав з гардеробу шинель і пішов до міста, де у великій таверні «Ерцгерцог Альбрехт» зустрівся з кількома офіцерами 91-го полку. Говорив небагато, більше пив, обдумуючи, що саме йому написати цій суворій моральній і гарній дамі, яка йому набагато більше подобалася, ніж усі ті мавпи на сцені, як їх називали інші офіцери.

В дуже доброму гуморі Лукаш зайшов до невеличкої кав'ярні «Біля хреста святого Стефана», заліз до маленької *chambre separée*³ і, вигнавши звідти нав'язливу румунку, готову роздягнутися догола і сповнити всі його бажання, замовив чорнило, перо, поштовий папір, пляшку коньяку і після докладних обмірковувань написав листа, що здавався йому найгарнішим з усіх раніше написаних:

«Вельмишановна пані!

Я був учора в міському театрі на тому спектаклі, який Вас обурило. Я стежив очима за Вами протягом усього першого акту, за Вами і за Вашим шановним чоловіком. Як я спостеріг...»

¹ Це огидно (нім.).

² Огидно, справді, огидно (нім.).

³ Окремого кабінету (франц.).

— Ану, всипати йому, — наказав сам собі надпоручник Лукаш. — Яке право має цей суб'єкт на таку розкішну жінку? Таж він подібний на поголеного павіана.

І він написав:

«... Ваш шановний чоловік з неабиякою насолодою дивився на сороміцькі речі, що відбувалися на сцені, тоді як ця п'єса викликала у Вас, шановна пані, протест, бо це ж не було мистецтво, а якийсь обурливий замах на почуття людини».

«Ця панюся має чарівні груденята! — подумав надпоручник Лукаш. — Отож в атаку!»

«Пробачте, шановна пані, що хоч Ви мене й не знаєте, я навжився з Вами говорити так щиро. В житті я бачив багато жінок, але жодна не справила на мене такого враження, як Ви, бо Ваша критика і Ваш погляд цілком узгоджуються з моїми. Я переконаний, що Ваш шановний чоловік — це справжнісінький себелюб, який тягає Вас з собою...»

— Ні, не так, — сказав сам собі надпоручник Лукаш, перекреслив «schleppt mit»¹ і написав:

«...який в своїх інтересах водить Вас, вельмишановна, на театральні вистави, хоч вони відповідають лише його смакам. Люблю щирість, зовсім не хочу змішуватися у Ваше приватне життя, я бажав би тільки поговорити з Вами приватно про чисте мистецтво...»

«Тут у готелях це незручно, мушу затягнути її до Відня, — подумав надпоручник. — Візьму собі відрядження».

«Тому осмілююсь, вельмишановна пані, попросити Вас зустрітися зі мною, щоб ми без будь-яких поганих намірів познайомилися. Ви, певно, не відмовите тому, кого в найближчому майбутньому чекають важкі воєнні походи і хто, коли Ви ласкаво погодитеся, в шалених битвах леліятиме найгарнішу згадку про душу, яка його зрозуміла так добре, як і він зрозумів її. Ваше рішення буде для мене волею неба, а Ваша відповідь — вирішальною хвилиною в моєму житті».

Підписався, випив коньяк, замовив ще одну пляшку, пив чарку за чаркою і, прочитуючи останні рядки, майже після кожного речення ронив сльози.

¹ Тягає за собою (нім.).

Була дев'ята година ранку, коли Швейк розбудив надпоручника Лукаша.

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, що ви проспали службу, а я вже мушу йти з вашим листом до тієї Кіралігиди. Я вже вас будив о сьомій, потім о пів на восьму, потім о восьмій, коли всі йшли повз хату на вправи, а ви тільки обернулися на другий бік. Пане обер-лейтенант... Гей, пане обер-лейтенант.

Надпоручник Лукаш, щось пробурмотівши, очевидно, хотів обернутися знову на другий бік, але це йому не вдалося, бо Швейк немилосердно тряс його і вигукував: — Пане обер-лейтенант, я йду, як ви наказали, з тим листом до Кіралігиди.

Надпоручник позіхнув:

— З листом? Ах, з моїм листом. Але це таємниця, розумієте, таємниця між нами. Abtreten!

Надпоручник знову загорнувся у ковдру, з якої його Швейк щойно витяг, і заснув, а Швейк почимчикував до Кіралігиди.

Знайти Шопронську вулицю, № 16, було б не так важко, якби Швейка випадково не зустрів старий сапер Водічка, прикріплений до «штаєраків»¹, чії казарми містилися в нижній частині табору. Водічка свого часу мешкав у Празі на Боїшті, а тому при такій зустрічі їм не лишилося нічого іншого, як зайти до кнайпи «Під чорним баранчиком» у Бруку, де обслуговувала відома офіціантка Руженка-чешка. Всі чеські охотники з табору були їй винні гроші.

Останнім часом біля неї грав роль кавалера сапер Водічка. Цей старий пройда вів список маршових рот, які мали покинути табір. Він вчасно обходив усіх охотників-чехів і нагадував їм, щоб вони випадково не зникли, забувши в цьому фронтовому гармидері оплатити свої рахунки.

— Куди, власне, ти націлився? — спитав Водічка, тільки-но вони ковтнули доброго вина.

— Це таємниця, — відповів Швейк, — але тобі, як старому товаришеві, признаюся.

Він розповів йому все якнайдетальніше, і тоді Водічка заявив, що він, старий сапер, не може покинути друга і вони віднесуть листа удвох.

Час минав у приємних спогадах про минуле, і коли вони після

¹ Вояків зі Штірії.

дванадцятій годині вийшли з «Чорного баранчика», все їм видавалося таким природним і легким. В душі у них зародилась якась одчайдушна відвага, кого і чого їм боятися? Водічка по дорозі до Шопронської вулиці, № 16 увесь час оповідав з великою ненавистю до мадярів, де і коли він з ними бився, або що, коли і де йому перешкодило побитися з ними.

— Одного разу в Пауздорфі, куди ми, сапери, пішли на вино, заварилася каша. Ми зразу ж тарах пляшкою у висячу лампу, і вже тримаємо такого мадярського харцизника за горло. Я, скориставшись з п'їтьми, хотів шмагонути його ременем по довбешці, а він раптом як закричить: «Тондо, та це я, Пуркрабек, з 16-ої крайової оборони».

Ще трохи, і була б сталася прикра помилка. Але ми добре відплатили тим мадярським паяцам біля Незіберського озера, на яке три тижні тому ходили подивитися. Там у сусідньому селі стоїть кулеметний підрозділ якоїсь гонведської частини, а ми випадково зайшли до корчми, де мадяри, як скажені, танцювали той свій чардаш і щосили дерли горлянки: «Ugam, ugam, bigó ugam»¹ або «Lánök, lánök, lánök a faluba»².

Ми сіли навпроти них, поклали ремені перед собою на стіл та й кажемо: «Стривайте, драбуги, ми вже вам дамо лянюк». А один з наших, Мейстршик, у якого лапа — мов та Біла Гора, виявив готовність піти потанцювати і в якогось їхнього лєюки відібрати дівку з кола. А дівчата ж були з біса гарні, з товстими литками й задками, стегнаті й окаті. А з того, як ті мадярські махімети до них тулилися і лапали їх, було видно, що груди у дівульок повні, тверді, як м'ячики, і ті шибайголовці їм дуже й дуже подобаються. Такі дівуньки на ярмарку не загубляться. Отож наш Мейстршик скочив у коло і хотів відібрати в одного гонведа найгарнішу дівку. Мадяр почав щось шваргоніти по своєму, а Мейстршик йому з місця як зацідить у пику, то той так і залоров носом у землю. Тоді ми всі як по команді вхопили ремені, обкрутили їх навколо руки, щоб багнети не повилітали³, стрибнули між гонведів, а я крикнув: «Винний чи невинний, лупцюй усіх підряд!» І все пішло як по маслу, наша взяла. Мадяри почали вистрибувати у вікна, а ми їх ловили за ноги і знову стягали до зали. Хто був не наш, той мався, як битий кіт

¹ Пане, пане, пане суддя (угор.).

² Дівчино, дівчино, дівчино з села (угор.).

³ Австрійські солдати носили багнети коло пояса, у піхвах.

у мішку. До цього вплутались їхній староста з жандармом, то й вони дістали на церкву господню. Корчмар теж почухався там, де не свербіло, бо почав по-німецьки лягати, що ми, мовляв, перебаранили всю забаву. Потім ми ще довго полювали на тих, хто хотів від нас у мишачу дірку сховатись. Одного їхнього унтера знайшли в сні на горищі в якомусь хуторі аж унизу, під селом. Його зрадила дівчина, бо він танцював у корчмі з іншою. Задивилася вона на нашого Мейстрика і пішла з ним угору по дорозі до Кіралігиди. Там попід лісом стоять сіносушарні. Затягла його на сінник, а потім домагалася від нього п'ять крон, а наш Мейстрик замість цього дав їй по пиці. Він наздогнав нас аж біля самого табору і сказав, що завжди думав, ніби мадярки страх які вогнисті, але та льошка, каже, лежала мов колода і безнастанно щось по-своєму цвенькала.

— Коротко кажучи, мадяри — голота, — закінчив старий сапер Водічка, на що Швейк зауважив:

— Не кожен мадяр винен у тому, що він мадяр.

— Як то не винен? — схвилювався Водічка. — Кожен винен, дурниці говориш. Спробував би ти втрапити в їхні лапи, як це трапилося зі мною в перший день, коли я приїхав на курси. Ще того самого дня з полудня вони зігнали нас, як худобу, до школи, а один якийсь придуркуватий почав креслити і пояснювати нам, що таке бліндажі, як робляться фундаменти і як треба вимірювати. А хто, каже, цього до завтра не намалює, того замкнуть і зв'яжуть. «От бісова мати, — думаю, — та невже ж ти, Водічко, зголосився на фронті на ці курси не для того, щоб викрутитися від фронту, а щоб увечері малювати в зошитах олівчиком, як школярик?» Мене така лють взяла, що аж підкидало, а на того ідіота, який нам усе те викладав, і глянути було гидко. Так би зі злості й потрощив усе на гамуз. Я й на вечірню каву не чекав, а скоріше пішов з табору до Кіралігиди, і з тієї люті тільки про те й думав, щоб знайти в місті якусь тиху діру, напитися там, зчинити галабурду, затопити комусь у морду і з заспокоєним серцем піти додому. Та що ж, людина стріляє, а Господь кулі направляє. Там, над річкою, десь аж під городами, я справді знайшов такий шиночок, тихий, як капличка, наче створений для бешкету. Приматкобожилися там ще двоє відвідувачів. Говорили по-мадярськи, і це мене ще більше роздрочило. Крім того, я швидше й тяжче впився, ніж думав. У запамороченні

навіть не помітив, що поруч є ще один шинок, куди в той час, поки я наливався, прийшло щось із восьмиро гусарів. Вони всі кинулися на мене, коли я тим двом першим затопив по халамигах. Ця гусарська наволоч так, кажу тобі, мене змордувала і так ганяла по всіх городах, що я аж над ранок доплентався додому і зараз же мусив піти в лазарет, де набрехав, нібито я впав у цегельню. Там мене цілий тиждень загортали в мокрі простирадла, щоб спина не гноїлася. Не бажай собі, чоловіче, потрапити до таких гультяїв. Це не люди, а худоба.

— Хто чим воює, той від того й гине, — сказав Швейк, — ти їм не дивуйся, що вони розлютились, адже мусили через тебе покинути все вино на столі і ганятися за тобою серед ночі. Їм треба було порахувати тобі ребра ще там, у залі, а потім викинути. Воно було б краще і для них, і для тебе, якби віддухопелили тебе біля столу. Я знав у Лібні шинкаря Пароубека. Одного разу в нього вплився ялівцівкою якийсь мандрівний дротяр та й почав лаятися: це, каже, помії, а не горілка, певне, до неї доливають воду... «Коли б я, — каже, — сто років лагодив дротом старі горщики й макітри і на увесь свій заробіток купив би твоєї ялівцівки і випив її всю одним духом, то й тоді міг би піти по шнурі, ще й тебе, Пароубеку, на руках поніс би». А на додачу обізвав того Пароубека крутієм і шащинською шельмою*. От тут уже наш Пароубек схопив дротяра, добре обчухрав йому голову його ж мишоловками й дротами і викинув лебедика на вулицю. Та ще й там молотив його жердиною для спускання штор, аж до самої площі Інвалідів. Він так оскаженів, що погнався за ним і далі через площу Інвалідів у Карліні аж догори на Жижків, а звідси через Єврейські печі до Малещиць, де, нарешті, зламав на ньому жердину і міг уже спокійно вертатися до Лібні. Але в цій люті він забув, що лишив у шинку всю публіку і ті негідники напевно там самі господарюють. У цьому він пересвідчився, коли, врешті, дістався до свого шинку. Штора була папівстягнена, а біля неї стояли двоє добре підхмелених поліцаїв. Недарма ж вони наводили порядок. З усіх напоїв залишилася тільки половина. На вулиці валялися порожні барильця з-під рому, а під прилавками Пароубек знайшов двох п'яних типів, яких поліцаї не помітили. Коли Пароубек їх витягнув, вони збиралися заплатити йому лише по два крейцари: на більше, мовляв, житнівки й не випили. Ось тобі й кара, коли хтось

у чомусь переборщить. Це так, як на війні. Спершу ворога поб'ємо, потім за ним усе далі й далі, а наприкінці тікаємо — аж латинки губимо.

— Я тих драбуг добре запам'ятав, — зазначив Водічка, — якби мені котрийсь із тих гусарів потрапив під руку, я б уже з ним зумів порахуватися. Коли в нас, саперів, чорти вселяться, ми стаємо гірші за диких звірів. Сапери — це тобі не якісь «зелені мухи»¹. На фронті біля Перемишля був у нас капітан Етцбахер, свиня, якої світ не бачив. Він так нам вимотував кишки своєю муштрою і так до кожного присікувався, що один з нашої роти, Біттерліх — німець, але справді чесна людина — через нього застрелився. Ми тоді змовилися, що як тільки почнуть з російського боку дзиччати кулі, нашому капітанові Етцбахеру більше не жити. І справді, щойно росіяни почали смалити по нас, ми при перестрілці всадили в нього п'ять куль. От живучий був, тварюка, як кіт. Ніяк не хотів здихати, довелося добивати його ще двома пострілами, щоб, бува, чогось не вийшло. Лиш пробурмотів щось, та так смішно, що хоч за боки берись.

Водічка засміявся:

— Це на фронті звичайнісінька річ. Один мій друзяка, він тепер також у нас, розповідав, що колись під Белградом їхня піхотна рота застрелила в бою свого обер-лейтенанта, такого ж самого собаку, який власноруч застрелив під час походу двох вояків, бо ті не могли вже далі йти. То він як побачив, що близиться амінь, зненацька почав свистіти сигнал до відступу. Усі там навколо, як той казав, аж качалися зо сміху.

Так цікаво й повчально розмовляючи, Швейк з Водічкою знайшли, нарешті, крамницю залізних товарів пана Каконя на Sopronyi utca, № 16.

— Ти краще зачекай тут, — сказав Швейк Водічці біля під'їзду дому. — Я тільки скочу на поверх, віддам листа, почекаю на відповідь і миттю збіжу вниз.

— Залишити тебе самого? — здивувався Водічка. — Погано ти знаєш мадярів. Я тобі про це весь час товкмачу і товкмачу. З ними, брате, обережніше треба. Я його як свисну!

— Слухай, Водічко, — серйозно сказав Швейк, — тут ідеться не про мадяра, а про його панійку. Та ж я тобі, коли ми сиділи з тією чеською офіціанткою, пояснював: я несу листа від свого

¹ Вояки крайової оборони.

обер-лейтенанта, і це дуже секретно. Мій обер-лейтенант благав мене, щоб про це жодна жива душа не знала. Навіть та твоя офіціантка потвердила, що воно так і повинно бути, бо це секретна справа. Ніхто, казала, не повинен знати про листування пана обер-лейтенанта з одруженою жінкою. Та й ти ж із цим погоджувався і пригакував. Я ж вам виклав усе як на тарілці. Мені треба точно виконати наказ мого обер-лейтенанта, а ти прешся зі мною нагору.

— Ти мене, Швейку, ще не знаєш, — також дуже серйозно відповів старий сапер Водічка. — Я тобі вже казав, що нізачо не залишу тебе самого, і запам'ятай собі раз і назавжди: моє одне слово важливіше за чийось сто слів. Коли йдуть двоє, то це завжди безпечніше.

— Запевняю тебе, Водічко, що ні. Ти знаєш, де на Вишеграді Некланова вулиця? Там була майстерня слюсаря Воборніка. То була дуже справедлива людина. Та одного дня, повернувшись додому з п'ятики, він привів до себе ночувати ще одного п'яціору. Після того він довго лежав, а його жінка кожного дня, перев'язуючи йому рану на голові, казала: «Бачиш, Тонічку, коли б ви не прийшли удвох, я б тільки погримала і не кидала б тобі гирю в голову». І він сам, коли вже міг говорити, присягався: «Твоя правда, мамо, коли вдруге кудись піду, більше нікого з собою не притягну».

— Ще бракувало, аби якийсь маляр кидав нам щось у голову, — закукурічився Водічка. — Я його як зловлю за карк і як швиргону вниз по сходах, то полетить, як шрапнель. На ці малярські пики треба йти тільки напролом. Нема чого з ними панькатися.

— Водічко, та ж ти не так уже й багато пив. Я випив на дві чвертки більше, ніж ти. Ти зваж одне: нам не потрібно ніякої бучі. Я ж за це відповідаю. Тут ідеться про даму.

— То я, Швейку, і цю даму лясну. Мені однаково. Ти старого Водічки ще не знаєш. Одного разу в Забегліцах на «Рожевому острові» одна така мавпа не хтіла йти зі мною танцювати, бо в мене, мовляв, спухла пика. Воно дійсно, пика в мене була трохи опухла, бо я щойно повернувся з танцюльок з Гостіваржа. Але подумай — така образа! І від кого? Від якоїсь фіцьки. «Вельмишановна панунцю, — кажу я. — Щоб не було кривди, нате і вам разочок від мене». Та як зацідив їй у мордяку, то вона аж гепнулася на землю догори ногами, а за нею полетів і стіл з усім

начинням, біля якого сиділи її мамуня, татуньо і двоє братів. Та я їх боявся як вовк старої кози. Мені було начхати на цілий «Рожевий острів». Там були знайомі хлопці з Вршовіц, і вони прийшли мені на поміч. Змолотили ми, мабуть, зо п'ять родин з усіма діточками. Галас, либонь, було чути аж до Міхлів. Потім у газетах писали: «У такому-то саду, під час вечірки, влаштованої добродійним товариством якихось там земляків якогось міста...». Отож я й кажу: як мені помогли, так і я завжди, коли запахне смаженим, поможу своєму приятелеві. Роби що хоч, а я від тебе ні на крок. Ти мадярів не знаєш... По стількох роках побачилися, та ще за таких умов, а ти ладен мене від себе відштовхнути?! Ні, такої прикрасі ти мені не зробиш.

— Ну, то ходи зі мною, — вирішив Швейк, — але треба поводитися обережно, аби не вскочити у якусь халепу.

— Не журися, приятелю, — тихенько сказав Водічка, коли вони наближались до сходів. — Я його як лясну... — І ще тихіше додав: — Побачиш, ми з тим чортякою мадярським упораємося раз-два.

І якби хтось був у під'їзді і розумів по-чеськи, то почув би зі сходів гасло, уже голосніше сказане Водічкою: «Ти мадярів не знаєш...». До цього гасла він дійшов у тихому шиночку над рікою Літавою, серед садів уславленої Кіралігиди, оточеної горбами. Ті горби вояки завжди проклинатимуть, згадуючи всі вправи до і під час світової війни, коли вони теоретично готувалися до погромів і різанини.

* * *

Швейк з Водічкою стояли перед дверима квартири пана Каконя. Перш ніж натиснути гудзик дзвоника, Швейк нагадав:

— Ти, Водічко, колись чув, що обережність — мати мудрості?

— Це не на мене шите, — відповів Водічка. — Не давай йому й рота роззявити...

— Та й мені, власне, нема з ким тут говорити, Водічко.

Швейк подзвонив, а Водічка голосно сказав:

— Айн-цвай! — і злетить зі сходів.

Двері відчинилися, з'явилася служниця і спитала по-мадярськи, чого вони хочуть.

— Nem tudom ¹, — зневажливо сказав Водічка. — Вчися, дівко, по-чеськи говорити.

— Verstehen Sie deutsch? ² — спитав Швейк.

— A pischen ³.

— Also sagen Sie der Frau, ich will die Frau sprechen, sagen Sie, daß ein Brief ist von einem Herr draußen in Kong ⁴.

— Я дивуюся тобі, — сказав Водічка, ступаючи за Швейком до передпокою, — що ти можеш з усякою смердючкою говорити.

Зачинивши за собою двері, вони увійшли до передпокою. Швейк зауважив:

— Диви, які гарні речі, навіть дві парасолі на вішаку, а оцей образ Ісуса Христа теж непоганий.

З кімнати, звідки долинав брязкіт ложок і тарілок, знову вийшла служниця і сказала Швейкові: «Frau ist gesagt, daß sie hat ka' Zeit, wenn was ist, das mir geben und sagen» ⁵.

— Also, — сказав урочисто Швейк. — Der Frau ein Brief, aber halten Küschen ⁶.

Він витягнув листа надпоручника Лукаша.

«Ich, — сказав, показуючи пальцем на себе. — Antwort warten hier in die Vorzimmer» ⁷.

— А ти чому не сядеш? — запитав Водічка, який уже розсівся в кріслі біля стіни. — Ось там крісло. Будеш ще тут стояти, як якийсь жебрак. Не принижуйся перед цим мадяром. Побачиш, будемо мати з ним добру тяганину, але я його як свисну!

— Слухай, — сказав він за хвилину, — де ти навчився понімецьки?

— Сам від себе, — відповів Швейк. Знову запала тиша. Потім з кімнати, куди служниця віднесла листа, почувся страшний крик і галас. Спочатку хтось чимось важким грюкнув об підлогу, і далі вже ясно було чути, що там літають склянки, б'ються тарілки і хтось несамовито реве: «Bazsom az any t, bazsom az istenet, bazsom a Krisztus Mariát, bazsom az atyádot, bazsom a világot!»⁸

¹ Не розумію (мад.).

² Розумієте по-німецьки? (Нім.).

³ Трохи (власне «ein bischen»), бо pischen — мочити).

⁴ Отже, скажіть пані, я хочу з нею говорити. Скажіть, що для неї у коридорі є лист від одного пана (нім.).

⁵ Пані сказала, що вона не має часу, але коли є щось, передайте мені (нім.).

⁶ Ось маєте лист для пані, але тримайте губу на замку (нім.).

⁷ Я чекатиму на відповідь тут, у передпокою (нім.).

⁸ Непристойна лайка з прокльонами матері, бога, Христа, діви Марії, батька і всього світу (угор.).

Двері розчинилися, і до передпокою вбіг пан у розквіті років з серветкою навколо шиї, вимахуючи щойно одержаним листом.

Старий сапер Водічка сидів ближче до дверей, і схвильований панисько в першу чергу звернувся до нього:

— Was soll das heißen, wo ist der verfluchte Kerl, welcher dieses Brief gebracht hat? ¹

— Помалу, — сказав Водічка, встаючи, — ти нам тут дуже не верещи, бо вилетиш. А коли вже хочеш конче знати, хто цього листа приніс, запитай цього приятеля. Але говори з ним чемно, бо стрімголов опинишся за дверима.

Тепер прийшла Швейкова черга пересвідчитися у красномовності схвильованого добродія з серветкою на шиї, який, ковтаючи і плутаючи слова, викрикував, що вони якраз сіли обідати.

— Ми чули, що ви обідаєте, — ламаюю німецькою мовою погоджувався з ним Швейк і додав по-чеськи: — Ми теж, було, подумали, що, мабуть, даремно заважаємо вам обідати.

— Не принижуйся, — кинув Водічка.

Розгніваний пан, у якого, внаслідок надто палкої жестикуляції, серветка трималася тільки одним кінчиком, торочив далі:

¹ Що це значить? Де той проклятий хлоп, який те листа приніс (неправильна німецька мова).

він, мовляв, спочатку думав, ніби в листі йдеться про виділення якихось кімнат для військових, бо цей дім належить його жінці.

— Сюди б умістилося ще багато війська, — сказав Швейк, — але в листі про це не йдеться, як, мабуть, ви в цьому вже переконалися.

Панисько вхопився за голову і при цьому вирік цілий потік докорів: він також був лейтенантом запасу і тепер ще охоче служив би, але хворий на нирки. За його часів, казав він, офіцери не були такими розпусними і не порушували родинного спокою. Цього листа він обов'язково надішле командирові полку, у військове міністерство, видрукує його в газетах...

— Пане, — з гідністю сказав Швейк, — цього листа писав я. Ich geschrieben, kein Oberleutnant ¹. Підпис — це лише так, він фальшивий. Unterschrift, Name falsch ². Мені ваша панійка дуже припала до вподоби. Ich liebe Ihre Frau ³. Я у вашу панійку закоханий аж по самі вуха, як каже Врхлицький*. Kapitales Frau ⁴.

Схвильований пан хотів кинутися на Швейка, який спокійно і вдоволено стояв перед ним. Але старий сапер Водічка, слідкуючи за кожним рухом Каконя, підбив йому ногу, вирвав у нього з рук листа, яким той безперервно розмахував, засунув лист у свою кишеню, а коли пан Каконь підвівся, Водічка схопив його, підніс до дверей, відчинив їх однією рукою, і в ту ж мить... щось загуркотіло по сходах.

Все відбулося так швидко, як у казці, коли чорт приходять брати людину.

Від схвильованого пана залишилась тільки серветка. Швейк підняв її, чемно постукав до дверей кімнати, звідки п'ять хвилин тому вийшов пан Каконь і де тепер було чути жіночий плач.

— Приніс вам серветку, — м'яко звернувся Швейк до дами, яка плакала на дивані, — її міг би хтось затоптати. Мое шанування, — він стукнув каблуками, козирнув і вийшов у коридор.

На сходах не було ніяких слідів боротьби. Тут, як передбачав старий Водічка, все відбулося зовсім легко. Лише біля брами у під'їзді Швейк знайшов відірваний пристібний комірчик.

¹ Я писав, а не ніякий обер-лейтенант (нім.).

² Підпис, ім'я фальшиве (нім.).

³ Я люблю вашу жінку (нім.).

⁴ Надзвичайна жінка (нім., з помилками).

Тут, мабуть, пан Каконь з останніх сил вчепився в браму, щоб його не виволокли на вулицю, і тут розігрався останній акт цієї драми.

Зате на вулиці кипіло. Пана Каконя відтягнули до під'їзду навпроти і там поливали водою, а посередині вулиці, як лев, боровся старий сапер Водічка проти кількох гонведів і гонведських гусарів, що стали на захист свого земляка. Він майстерно оборонявся багнетом на ремені, як ціпом. Водічка був не сам. Пліч-о-пліч з ним билосся кілька чеських вояків з різних полків, які саме проходили вулицею.

Швейк, як він потім запевняв, і сам не знав, як устряв у цю бійку і як у нього опинився ціпок якогось переляканого глядача (багнета Швейк не мав).

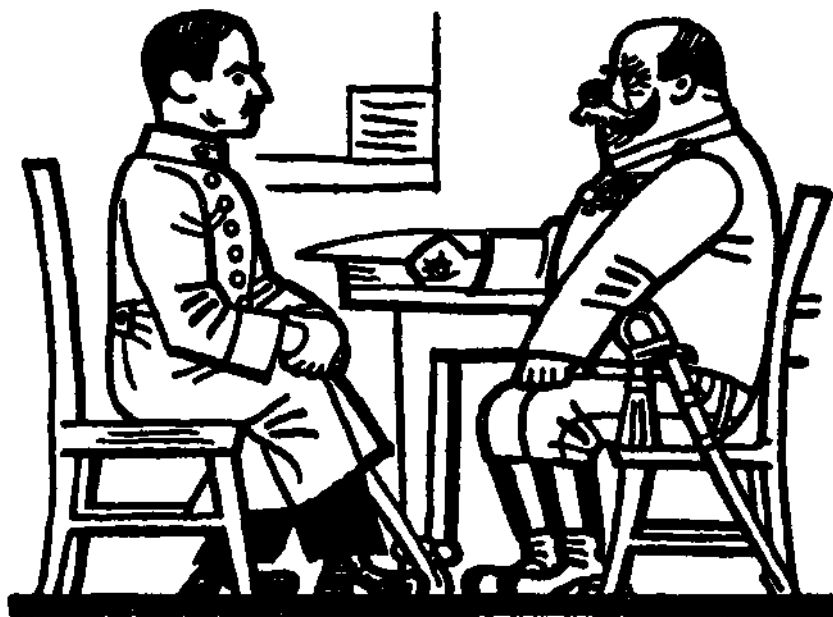
Усе це тривало досить довго, але й усе прекрасне має свій кінець. Прийшов патруль і забрав усіх з собою.

Швейк спокійно ішов поруч Водічки, тримаючи, як рушницю, на плечі ціпок, який комендант патруля визнав за *corpus delicti*¹.

Старий сапер Водічка цілу дорогу вперто мовчав. І лише коли вони входили на гауптвахту, похмуро звернувся до Швейка:

— Ну, чи ж я тобі не казав, що ти малярів погано знаєш?

¹ Речовий доказ злочину (*лат.*).

НОВІ СТРАЖДАННЯ

Полковник Шредер з приємністю вдивлявся в бліде, з великими темними підковами під очима обличчя надпоручника Лукаша. Той, збентежений, дивився не на полковника, а крадькома, ніби щось вивчаючи, розглядав план розміщення частин у військовому таборі. Цей план був, власне, єдиною прикрасою усїєї канцелярії полковника.

На столі перед полковником Шредером лежало кілька газет зі статтями, окресленими синім олівцем. Він ще раз окинув їх поглядом і, не спускаючи очей з надпоручника Лукаша, сказав:

— Отже, ви вже знаєте, що ваш денщик Швейк перебуває у в'язниці і його справу, мабуть, передадуть у дивізійний суд.

— Так, пане полковнику.

— На цьому, звичайно, — з притиском сказав полковник, зловтішаючись блідим обличчям надпоручника Лукаша, — справа не скінчиться. Місцеве населення було обурене аферою вашого денщика Швейка. Але з цією подією зв'язують і ваше прізвище, пане надпоручник. З дивізійної команди нам уже

прислали певний матеріал. Ось вам газети, в яких обговорюється цей інцидент. Прочитайте мені, будь ласка, вголос.

Він подав надпоручникові Лукашеві газети з окресленими статтями, і той почав читати так монотонно, немов у читанці для дітей: «Мед набагато поживніший, ніж цукор, легше перетравлюється».

— «Де ж гарантія нашого майбутнього?»

— Це «Пестер-Ллойд»? — запитав полковник.

— Так, пане полковнику, — відповів надпоручник Лукаш і читав далі:

— «Ведення війни потребує співпраці всіх суспільних верств населення Австро-угорської монархії. Якщо ми хочемо гарантувати безпеку нашої держави, то всі народи мусять підтримувати один одного. Гарантія нашого майбутнього полягає саме у тій спонтанній пошані, яку один народ відчуває до інших. Величезні жертви наших відважних вояків на фронтах, де вони безупинно просуваються вперед, були б неможливі, якби тил — ця економічна і політична артерія наших славних армій — не був об'єднаний одностайністю, якби в тилу нашої армії існували елементи, що дезорганізують монолітність держави і своєю агітацією та злобою підривають авторитет державної цілості, вносячи у дружбу народів нашої держави розбрат. У цю історичну хвилину ми не можемо мовчки дивитися на групу людей, які з націоналістичних месницьких причин хотіли б порушити спільну працю і послабити боротьбу всіх народів нашої держави за справедливе покарання тих негідників, що без будь-якої причини напали на нашу державу, щоб позбавити її усіх культурних і цивілізаційних надбань. Ми не можемо мовчки пройти повз ті огидні прояви скаженої ненависті ненормальної душі, сповненої лиш одним прагненням — розбити сердечну однодушність народів. Ми вже декілька разів мали нагоду звернути в нашій газеті увагу на те, що військові установи повинні з усією гостротою виступити проти тих поодиноких осіб з чеських полків, які, незважаючи на славні полкові традиції, своїми бездушними, обурливими вчинками роздмухують у наших мадярських містах злобу проти всього чеського народу, хоч він загалом ні в чому не винен і завжди твердо стояв на сторожі інтересів нашої монархії, про що свідчить цілий ряд імен визначних чеських полководців. Досить лише згадати славні

постаті маршала Радецького та інших оборонців Австро-Угорської імперії. Супроти цих світлих осіб стоять декілька негідників деморалізованої чеської банди, і саме вони, використавши світову війну, добровільно зголосилися в армію, щоб мати можливість вносити заколот у згоду народів, не забуваючи при цьому своїх найнижчих інстинктів. Ми вже раз вказували на бешкети N-ського полку в Дебрецені. Їх обговорював і засудив будапештський парламент, а прапор цього полку пізніше на фронті був — *конфісковано*¹. Хто має на совісті цей огидний гріх? *Конфісковано*. Хто гнав чеських вояків — *конфісковано*. На що зважаються чужинці в нашій мадярській батьківщині, про це якнайкраще свідчить випадок у Кіралігіді, мадярському «острові» над Літавою. До якої нації належали вояки з недалекого військового табору в Бруку над Літавою, які напали і побили тамтешнього торговця пана Дюлу Каконя? Безсумнівний обов'язок відповідних установ вияснити цей злочин слідством і спитати військове командування, — воно, певно, вже зацікавилось цією аферою, — яку роль у цьому безпрецедентному цькуванні громадян угорського королівства відіграє надпоручник Лукаш, бо його прізвище, як інформував наш місцевий кореспондент на основі багатого матеріалу про цю обурливу в наші часи аферу, пов'язують у місті з подіями останніх днів. Читачі «Пестер-Ллойд», мабуть, з увагою стежитимуть за розвитком слідства, і ми обіцяємо їх ближче ознайомити з цією надзвичайно важливою подією. Однак водночас чекаємо офіційного повідомлення про кіралігідський злочин, вчинений супроти мадярського населення. Що цією справою займатиметься будапештський парламент — це ясно, як сонце, бо треба, нарешті, усім зрозуміти одне: чеські вояки, які переїжджають на фронт через угорське королівство, не сміють вважати землю корони святого Стефана* за землю, яку вони взяли в оренду. А коли деякі представники цього народу, який в Кіралігіді так гарно репрезентував «співдружність» усіх народів нашої монархії, ще до сьогодні не зрозуміли ситуації, — нехай угамуються і сидять тихо, бо в часи війни куля, мотузка, тюрма і багнет навчать їх слухатись і підкорятись найвищим інтересам нашої спільної батьківщини».

¹ Місця, заборонені цензурою, позначалися в австро-угорській пресі словом — «конфісковано».

- Хто підписав статтю, пане надпоручнику?
- Бела Барабаш, редактор і депутат, пане полковнику.
- Це відома бестія, пане надпоручнику, але перш ніж це потрапило у «Пестер-Ллойд»*, цю статтю вже надрукували в «Пешті-Хірлап»*. Тепер прочитайте мені офіційний переклад малярської статті, вміщеної в шопронській газеті «Шопроні-Напло»*.

Надпоручник Лукаш почав голосно читати статтю. Редактор зробив усе, щоб напхати в неї якнайбільше таких фраз, як: «Наказ державної мудрості», «державний порядок», «людська розбещеність», «потоптано людську гідність і почуття», «канны-бальські бенкети», «розгромлене людське суспільство», «згряя мамелюків», «впізнаєте їх за кулісами». А далі писалося так, буцімто маляри на своїй власній землі були найпереслідуванішим елементом. Справа виглядала так, немовби чеські вояки прийшли, звалили редактора на землю і топталися чобітьми по його животі, а він ревів з болю, мовби чорт з нього лика дер, і хтось усе це застенографував.

— Про деякі найважливіші речі, — скиглив «Шопроні-Напло», — у нас підозріло мовчать і нічого не пишуть. Кожному відомо, що являє собою чеський солдат в Угорщині і на фронті. Ми всі знаємо про чеські витівки, знаємо, що за ними криється, які між чехами настрої і хто їх викликає. Пильність відповідних установ, звичайно, звернена на інші важливі речі, однак вони мусять також здійснювати і загальний контроль, щоб не могли повторитися недавні події в Кіралігіді. Наша вчорашня стаття в п'ятнадцяти місцях була конфіскована, тому не залишається нічого іншого, як заявити, що з технічних причин ми сьогодні не маємо надто багатьох можливостей ширше зайнятися подіями в Кіралігіді. Відповідні установи, як з'ясував наш кореспондент на місці, дуже наполегливо, прискореним темпом, ведуть слідство цієї афери. Але нам видається дивним одне: чому деякі учасники цього погрому ще й до сьогодні ходять на волі. Це насамперед стосується одного пана, який, як подейкують, ще й досі безкарно перебуває у військовому таборі і все ще носить відзнаки свого «Папагай регіменту»*. Його прізвище було ще передучора названо в «Пестер-Ллойді» та «Пешті-Напло». Це відомий чеський шовініст Лукаш. Про його бешкети буде подано інтерпеляцію нашим депутатом Гезою Шаванем, який репрезентує кіралігідську округу».

— Так само мило, пане надпоручнику, — відізвався полковник Шредер, — пише про вас тижневик, що виходить в Кіралігіді, і деякі пресбурзькі газети. Але, гадаю, це вас вже не буде цікавити, бо всі вони на одне колито. З політичного боку це можна зрозуміти, бо ми, австрійці, байдуже німці чи чехи, — усе ж таки порівняно з мадярами набагато... Ви мене розумієте, пане надпоручнику? В цьому видно певну тенденцію. Вас, напевно, більше зацікавить стаття в «Комарненській вечірній газеті», де стверджується, начебто ви намагалися згвалтувати пані Каконь просто в їдальні під час обіду в присутності її чоловіка. Ви, як пишуть, погрожуючи шаблею, присилювали його заткнути рушником уста своїй дружині, щоб вона не кричала. Це остання новина про вас, пане надпоручнику.

Полковник усміхнувся і вів далі:

— Установи не виконали свого обов'язку. Попередня цензура в місцевих газетах теж у руках мадярів. Вони роблять з нами, що хочуть. Наш офіцер позбавлений захисту від образ такої цивільної мадярської редакторської свині. Щойно на основі нашого рішучого втручання, а саме — телеграми нашого дивізійного суду, державна прокуратура в Пешті зробила кроки, щоб у всіх названих редакціях дехто був заарештований. А найбільше це окошиться на редакторів «Комарненської вечірньої газети». Він ту свою вечірню газету не забуде до самої смерті. Мені, як вашому вищому начальнику, ревізійний суд доручив допитати вас і надіслав водночас цілі гори паперів, пов'язаних із слідством. Усе обійшлося б дуже добре, якби не було того вашого злочасного Швейка. З ним сидить якийсь сапер Водічка. Коли їх після бійки привели на гауптвахту, у цього сапера знайшли листа, якого ви писали до пані Каконь. Цей ваш Швейк при допиті запевняв, ніби листа писали не ви, а він сам, а коли перед ним поклали лист і наказали його переписати, щоб порівняти почерки, він вашого листа зжер. З канцелярії полку до дивізійного суду було надіслано ваші рапорти для порівняння зі Швейковим почерком. І ось вам наслідки.

Полковник перегорнув акти і показав надпоручникові Лукашеві таке місце: «Обвинувачений Швейк відмовився написати диктовані речення, запевняючи, що забув за ніч, як писати».

— Взагалі я, пане надпоручнику, не надаю жодного значення ні зізнанням вашого Швейка, ні того сапера. Швейк і сапер

запевняють, нібито йшлося тільки про якийсь жартик, якого там не зрозуміли. А цивільні, мовляв, напали на них самі — вони ж лише захищалися, обороняючи свою військову честь. Той ваш Швейк, як встановлено слідством, узагалі гарна цяця. Так, наприклад, на питання, чому він не признається, відповів, згідно з протоколом: «Я тут у такій самій ситуації, у якій опинився слуга академічного художника Панушки через образи Діви Марії. Він теж, коли його обвинуватили в крадіжці цих образів, не міг на закид нічого іншого відповісти, окрім як: «Що ж мені робити, кров'ю блювати, чи що?» Звичайно, я від імені командування полку подбав, щоб у всіх газетах було вміщено спростування дивізійного суду на всі ці підлі статті місцевих газет. Сьогодні ж їх розішлемо. Гадаю, я зробив усе, щоб ліквідувати скандал, викликаний негідною поведінкою цивільних тварюк, підлих малярських журналістів.

Думаю, що я це добре стилізував:

«Дивізійний суд N-ської дивізії і штаб N-ського полку заявляють, що стаття, вміщена в місцевій газеті про вигадані бешкети вояків N-ського полку, абсолютно не відповідає дійсності, від першого до останнього рядка вигадана, і слідство, почате проти тих газет, доведе до суворого покарання винуватців».

— Дивізійний суд у своєму офіційному листі до командування нашого полку, — продовжував полковник, — висловлює переконання, що, власне, йдеться не про що інше, як про систематичне цькування військових частин, які прибувають із Ціслітанії до Транслітанії.

До того ж, порівняйте, скільки війська пішло на фронт від нас і скільки від них. Я вам скажу правду — мені чеський солдат миліший, ніж ця малярська наволоч. Досить хоча б згадати, як під Белградом маляри обстріляли наш другий маршбатальйон, а той, не знаючи, що це по них стріляють маляри, почав бити по дойчмайстрах*, які стояли на правому крилі, а дойчмайстри теж помилилися і відкрили вогонь по сусідньому боснійському полку. Ото була, скажу вам, ситуація! Я був саме у штабі бригади на обіді. Напередодні мусили ми задовольнитися шинкою і консервованою юшкою, а в цей день ми мали дістати смачну юшку з курки, ромштек з рисом і ромові бухтики. Напередодні увечері ми повісили в містечку одного сербського торгівця вином, і наші кухарі знайшли у нього в льоху

вино тридцятирічної давнини. Можете собі уявити, як ми всі чекали того обіду. Юшку ми вже з'їли, якраз беремося за курку, і тут раптом чуємо перестрілку, а далі й справжній вогонь. Наша артилерія не мала й зеленого поняття, що то наші частини стріляють одна по одній, і почала бити по нашій лінії. Один снаряд упав навіть біля самого штабу нашої бригади. Серби, мабуть, вирішили, що в нас спалахнув бунт, і давай гатити по нас з усіх боків, а потім почали переправлятися через річку. Бригадного генерала викликають до телефону і командир дивізії знімає страшенний галас — мовляв, що це за свинство діється на бригадній бойовій ділянці. Адже він щойно дістав наказ від штабу армії розпочати атаку на сербські позиції вночі на лівому крилі о 2 годині 35 хвилин. Ми ж — резерв і повинні негайно припинити вогонь. Але при такій ситуації і мови не могло бути про «Feuer einstellen»¹. Бригадна телефонна станція повідомляє, що нікуди не може додзвонитися, їй відповідає лише штаб 75-го полку, який передає, що він саме дістав від сусідньої дивізії наказ: «Ausharren»², але ніяк не може зв'язатися з нашою дивізією, а тому, що серби зайняли висоти 212, 226, 327, полк просить прислати один батальйон для зв'язку і налагодити телефонну лінію між ним і нашою дивізією. Шукаємо сполучення з дивізією, але зв'язок з дивізією перерваний, бо серби тим часом перетяли обидва наші фланги і замкнули центр у трикутник, де залишилося все: полки, артилерія, обоз з усією автоколоною, склад і польові лазарети. Два дні я сидів у сідлі, а командир дивізії і наш бригадний потрапили в полон. І в усьому були винні мадяри зі своєю стріляниною по нашому другому маршовому батальйону. Ясно, вони все намагалися звернути на наш полк.

Полковник плюнув.

— Ви самі тепер, пане надпоручнику, переконалися, як майстерно вони використали вашу пригоду в Кіралігіді.

Надпоручник Лукаш зніяковіло закашляв.

— Пане надпоручнику, — інтимним голосом заговорив полковник, поклавши руку на серце, — признайтеся, скільки разів ви виспалися з пані Каконь.

¹ Припинити вогонь (нім.).

² Триматися до кінця (нім.).

Полковник Шредер сьогодні був у чудесному настрої.

— Не говоріть, пане надпоручнику, буцім ви щойно почали з нею листуватися. Я у ваші літа три тижні був у Ягрі на інженерних курсах, і якби ви тільки бачили, як я усі ті три тижні нічого іншого не робив, а тільки спав з мадярками. Кожен день з іншою. Молоді, незаміжні, старші, одружені — які трапляли під руку. Я так трудився, що, повернувшись до полку, ледве волочив ноги. Найбільше мене вимотала жінка одного адвоката. Та показала, що таке мадярки. Притому вхопила мене зубами за ніс і цілу ніч не дала мені ока заплющити. «Почав листуватися», — полковник інтимно поллескав надпоручника по плечу, — ми це знаємо. Нічого не говоріть, я маю свій погляд на цю справу. Ви закрутилися з нею, її чоловік перехопив листа, а той ваш пришелепуватий Швейк... До речі, пане надпоручнику, ваш Швейк — це таки характер, бачите, що він встругнув з тим вашим листом. Такої людини насправді шкода. Оце, я вам кажу, виховання. Мені це в ньому дуже подобається. Треба буде обов'язково припинити слідство проти нього. Вас, пане надпоручнику, ці газетки добре побили камінням, і присутність ваша тут зовсім зайва. Цього тижня на російській фронт буде відправлена маршова. Ви — найстарший офіцер в Одинадцятій роті, і поїдете з нею як ротний командир. У бригаді вже все полагоджено. Скажіть канцелярському фельдфебелю, нехай вам знайде іншого денщика замість Швейка.

Надпоручник Лукаш вдячно поглянув на полковника, а той вів далі:

— Швейка призначаю до вас ротним ординарцем.

Полковник підвівся і, подаючи зблідлому надпоручникові руку, сказав:

— Отже, справу ліквідовано. Бажаю вам на Східному фронті подвигів і багато щастя. А як, може, ще колись побачимось, приходьте до нашого товариства, не уникайте нас, як колись у Будейовицях...

Надпоручник Лукаш, ідучи додому, увесь час повторював: «Ротний командир, ротний ординарець».

І перед ним ясно виринала постать Швейка.

Канцелярський фельдфебель Ванек, коли надпоручник Лукаш наказав йому підшукати якогось нового денщика на місце Швейка, сказав:

— А я думав, що ви, пане обер-лейтенант, цілком вдоволені Швейком.

Але почувши, що полковник призначив Швейка ординарцем Одинадцятої роти, вигукнув: «Рятуй нас, Господи!»

* * *

В арештантському бараку за ґратами при дивізійному суді вставали, згідно з приписами, о 7-й годині ранку, впорядковували матраци, які валялися в поросі на підлозі. Нар не було. В довгому приміщенні за перегородкою, згідно з приписами, складали на сінник укривала. Ті, що скінчили роботу, здебільшого фронтовики, сиділи на лавках уздовж стіни або шукали воші й розповідали різні втішні пригоди. Швейк із старим сапером Водічкою і декількома вояками з різних полків і частин сиділи на лавці під дверима.

— Погляньте, хлопці, — відіззався Водічка, — на цього мадяра, що біля вікна, як він, бісова челядь, молиться, аби для нього все добре скінчилося. Чи не роздери б йому рило від вуха до вуха?

— Але ж це непогана людина, — сказав Швейк. — Він тут сидить, бо не хотів іти до війська. Як член якоїсь секти, він проти війни, не хоче нікого вбивати, і тому його замкнули. Він дотримується Божої заповіді, але тут йому цю Божу заповідь добре помажуть медом. Перед війною на Моравії жив якийсь пан Немрава. То він, коли його рекрутували в армію, навіть не хотів узяти гвинтівки на плече. Носити якісь гвинтівки — це, мовляв, проти його переконань. За це його так посадили, аж мало не здох, а потім знову потягли до присяги. А він заявив, що присягати не буде, бо це проти його переконань. І таки витримував.

— Ну й дурень, — сказав старий сапер Водічка. — Він міг присягнути, а потім насрати на ту їхню присягу.

— Я вже тричі присягав, — заявив якийсь піхотинець, — і тричі сиджу за дезертирство. А якби не було в мене лікарської посвідки, що п'ятнадцять років тому я в нападі божевілля уколошкав свою тітку, то, мабуть, мене б уже тричі застрелили на фронті. Але моя небіжка тітка завжди витягає мене з біди, і, нарешті, я, мабуть, таки повернуся з цієї війни додому живий і здоровий.

— А заради чого ж ти, приятелю, — спитав Швейк, — уколош-
кав свою дядину?

— А заради якого біса людей убивають? — відповів приєм-
ний чоловічок. — Кожен може здогадатися, що заради грошей.
Ця баба мала п'ять ошадних книжок і якраз, коли я прийшов
увесь обшарпаний і обдертий відвідати її, одержала проценти.
Крім неї, я не мав жодної рідної душі на цілому Божому світі.
Тому я й прийшов до неї просити, щоб вона мені допомогла, а во-
на, стерва, як почала, як почала: «Ти такий, каже, молодий,
сильний, здоровий — гайда до роботи!» Слово за словом — зчи-
нилася сварка. Я її кілька разів так знехотя тріпнув коцюбою
по голові і так розфалатав усю фізію, що наприкінці вже й сам
не знав, чи це дядина, чи не дядина. Сиджу я біля неї на підло-
зі і без упину промовляю: «Дядина чи не дядина». Так мене
другого дня і знайшли біля неї сусіди. Потім я був у божевільні
на Слупах. А коли нас уже перед війною поставили в Богниці
на комісію, мене визнали здоровим і відправили до армії від-
служувати пропущені роки.

Повз них пройшов з мітлою сухорлявий довгий вояк зі стур-
бованим виразом.

— Це один учитель з останньої нашої маршки, — представив
його егер, що сидів біля Швейка. — Іде підмести біля себе. Це
дуже порядна людина. Видумав один віршик і вскочив сюди.

— Ходить сюди, пане абетко, — гукнув він воякові з мітлою.
Той поважно підійшов до лавки.

— Повідай нам тут про ті воші.

Вояк з мітлою відкашлявся й почав:

*У вошах фронт! Усе їх ловить військо.
По нас усіх велика лізе вош.
Пан генерал підскакує на ліжку,
І він сорочку змінює також.
В полку живеться вошам, як у раї.
Вже й до капралів звикли — їм гаразд!
Ось прусську вош так палко обнімає
Австрійський фронт, старий вошивець наш.*

Змучений вояка-учитель присів на лавку і зітхнув:

— Оце й усе, і через це мене вже чотири рази допитував слідчий.

— А насправді це все й баранячих сліз не варте, — розважливо сказав Швейк. — Усе залежатиме від того, кого ті судові пани розумітимуть під старим австрійським вошивцем. Дуже добре, що ви приплели там палкі обійми. Це їх зіб'є з пантелику, вони зовсім очманіють, як дурний заєць. Ви їм поясніть, нібито вошивець — це самець воші і що на вош-самочку може лізти лише самець-вошивець. Інакше з цього не викараскаєтесь. Ви ж, певно, не для того писали, щоб когось образити. Це ясно, як Божий день. Ви скажіть панові слідчому, що писали для своєї власної приємності і так, як називають самця свині кнуром, так і самця воші — називають вошивець.

Учитель зітхнув.

— Але ж той пан слідчий не вміє добре по-чеськи. Я вже йому це подібним чином на допиті пояснював, а він на мене розкричався, що самець воші, мовляв, називається по-чеськи вошак. «Ніяки фошивець, — говорив слідчий. — Фошак. Femininum, sie gebildeter Kerl, ist той «фош», also masculinum звучить та «фошак». Wir kennen uns're Pappenheimer»¹.

— Коротко кажучи, — сказав Швейк, — ваша справа кепська. Але надії не втрачайте. Це все ще може обернутися на краще, як казав циган Янечек у Пільзні, коли йому 1879-го року за подвійний грабунок з убивством уже наклали зашморг на шию. А він і справді вгадав. В останню хвилину його відвели з-під шибениці. Не мали права стратити, бо в цей самий день відзначався день народження найяснішого цісаря. Отже, його повісили аж другого дня, коли вже відсвяткували день народження. Та той торбохват мав таке щастя, що третього дня після страти дістав помилювання, і слідство треба було почати наново, бо стало відомо, що це, власне, зробив інший Янечек. Таким чином, його довелося викопати з тюремного кладовища, реабілітувати і перенести на пільзенське католицьке кладовище. Але потім з'ясувалося, що він євангеліст, і його перевезли на протестантське кладовище, а потім...

— А потім дістанеш кілька разів по пиці, — відізався старий сапер Водічка. — Якої тільки всякої всячини цей дурило не повигадує. Тут людина має клопоти з дивізійним судом, а цей

¹ Жіночий рід, ви, освічений дурню, є «той вош». Отже, чоловічий рід звучить: «та вошак». Ми знаємо вас! (Нім.).

паршивий баламут учора, коли нас вели на допит, цілу дорогу втирав мені, що таке ерихонська троянда.

— Та хіба ж це я вигадав. Про це розповідав одній старій бабі слуга художника Панушки Матвій, коли та його питала, як виглядає троянда з Єрихона. Він їй сказав: «Візьміть сухе коров'яче лайно, покладіть його на тарілку, полийте водою, і воно вам красно позеленіє, оце і є троянда з Єрихона», — захищався Швейк. — Я цих дурниць не вигадував. Ми ж мусили щось одне одному оповідати, коли нас вели на допит. Я тебе, Водічко, хотів тільки розважити.

— Ти вже розважиш когось іншого, — презирливо сплюнув Водічка. — У людини тут голова обертом іде, як викрутитися з цієї халазії, вийти на волю і порахуватися з мадярськими яропудами, а він тебе потішає якимось коров'ячим лайном. Як же я зможу повернути борг тим мадярським песиголовцям, коли мене замкнули? Та ще й доводиться прикидатися перед слідчим і божитися, буцімто я нічого проти мадярів не маю. Це, лебедику, собаче життя. Але якщо я колись такого сучого сина вловлю, то задушу, як цуценя. Я їм покажу «Isten old meg a Magyar»¹. Я їм такого всиплю, що піде про мене слава по цілім світі.

— І якого дідька нам усім боятися? — сказав Швейк. — Якось воно буде, головне — не казати перед судом правди. Хто дасть себе заморочити й признається — тому завжди амінь. Із зізнання ніколи добра не вийде. Я колись працював у Моравській Остраві, і там трапилася така історія. Один шахтар віддубасив сам на сам інженера. Ніхто цього не бачив. Адвокат, який помагав йому брехати, безупинно торочив йому, нехай він усе заперече, бо тільки так вилізе з халеви. І хоч голова сенату невпинно умовляв шахтаря і нагадував, що признання пом'якшує провину, той ані вухом не повів і тримався свого: не винен. І його звільнили, бо він довів своє алібі: того самого дня, мовляв, він був у Брно...

— О Мати Божа! — шарпнувся Водічка. — Тримайте мене, люди! Якого гаспида він усе це верзе, не розумію. Якраз учора на допиті був з нами ще такий один. Коли його слідчий питав, хто він у цивільному житті, той відповів: «Дмухаю в Хреста». І пройшло добрих півгодини, поки слідчий з'ясував, що він

¹ Боже, благослови мадярів (початкові слова угорського гімну).

роздуває міхи в коваля Хреста. А коли його потім спитали: «Отже, ви в цивільному житті помічний робітник?», він відповів: «Та де ж понічний, нічний сторож у нас — Франта Гибшів».

У коридорі почулися кроки і вигуки вартових: «Zuwachs»¹.

— Знову нашого полку прибуває, — зрадів Швейк. — Може, десь зникали якогось бичка.

Двері відчинилися, і всередину заштовхали охотника, який сидів із Швейком у будейовицькій тюрмі і Божим провидінням був приречений на роботу в кухні якоїсь маршової роти.

— Слава Ісусу Христу, — сказав той, входячи, на що Швейк за всіх відповів:

— Во віки віків, амінь!

Охотник вдоволено глянув на Швейка, поклав на підлогу принесене з собою рядно, сів на лавку біля чеської колонії, розкрутив обмотки, витяг дотепно заховані у складках цигарки, роздав їх, а потім добув з черевика шматочок сірникової коробки і кілька сірничків, майстерно розрізаних надвое.

Черкнув, обережно запалив цигарку, дав усім прикурити і байдуже сказав:

— Мене обвинувачують у бунті.

— Не таке виварювали та виїдали, — заспокійливо відізвався Швейк. — А це як раз плюнути!

— Звичайно, — сказав охотник, — якщо ми таким способом з допомогою різних судів хочемо виграти війну. Коли їм уже так заманулося за всяку ціну зі мною судитись, хай судяться. Один мій процес зовсім не міняє цілої ситуації.

— А як же ти збунтувався? — запитав сапер Водічка, з симпатією позираючи на охотника.

— Я не хотів чистити нужників на гауптвахті, — відповів той, — і мене погнали аж до полковника. Це той індик, що моркву ріє. Зачав на мене кричати: мене, мовляв, посадили згідно з полковим рапортом, і я звичайний в'язень, і він взагалі дивується, як мене ще земля носить і як вона обертається, коли в армії знайшлася така людина, такий охотник, з правом на офіцерський чин, але який своєю поведінкою може викликати лиш огиду і презирство з боку своїх начальників. Я йому відповів, що обертання землі не може припинитися через появу на ній такого охотника, як я, що закони природи сильніші, ніж охотницькі

¹ Приріст (нім.).

нашивки. Я краще хотів би знати, хто мене може змусити чистити якусь вбиральню, якої я не загаджував, хоч і мав на це право після тієї гнилої капусти і вимоченої баранячої солонини зі свинської полкової кухні. Потім я сказав полковникові, що його запитання, чому мене земля носить, трохи дивне, бо землетрусу через мене аж ніяк не буде. Пан оберст ¹ під час моєї промови нічого не казав, тільки зубами клацав, як стара кобила, коли їй від мерзлого буряка язик дубіє, а потім як заверещить: «То ви будете чистити вбиральню чи не будете?!» «Голошу слухняно, що я ніякої вбиральні чистити не буду». «Ви будете чистити, джмелю ви однорічний?!». «Голошу слухняно, не буду». «Стонадцять чортів турковій його мамі! Ви будете чистити, і то не одну, а сто вбиралень!». «Голошу слухняно, не буду чистити ані сто, ані одну». І так зарядили: «Будете чистити?» — «Не буду чистити». Слово «вбиральня» літало сюди й туди, немовби то була якась дитяча примовка з книжки Павли Мудрої*. Полковник бігав по канцелярії як скажений, потім урешті сів і сказав: «Поміркуйте добре, інакше я вас віддам до дивізійного суду за бунт. І не думайте, що ви будете перший охотник, якого в цю війну розстріляли. У Сербії ми повісили двох охотників з 10-ої роти, а одного з 9-ої розстріляли, як те ягнятко. А чому? За їхню впертість. Ті двоє, яких ми повісили, відмовлялися під Шабацем проколоти багнетами жінку і сина одного чужака ², а охотник з 9-ої роти був розстріляний за те, що не хотів іти вперед і всіляко викручувався: то йому спухли ноги, то він узагалі плоскоступий. Отже, будете чистити вбиральні чи не будете?» «Голошу слухняно — не буду». Полковник подивився на мене і спитав: «Ви часом не слов'янофіл?» «Ні, аж ніяк».

Потім мене забрали і повідомили, що обвинувачують у бунті.

— Найкраще зробиш, — порадив Швейк, — коли тепер вдаватимеш ідіота. Ото як я сидів у гарнізоні, був там з нами справді дуже мудрий і освічений викладач торгівельної школи. Він дезентировав з фронту, і над ним хотіли влаштувати гучний показовий процес, щоб на пострах іншим засудити й повісити. Та він з цього дуже просто вислизнув: почав удавати хворого спадковою психічною хворобою, а коли штабний лікар його

¹ Оберст — полковник (нім.).

² Чужаками звали тоді в австрійській армії сербських партизанів.

оглядав, він заявив: ніякий він не дезентир, а просто з молодих років любить мандрувати, і його завжди кудись далеко тягне: одного разу він прокинувся в Гамбурзі, а іншим разом — у Лондоні, і сам не міг збагнути, як туди потрапив. Його батько, мовляв, був алкоголік і скінчив життя самогубством ще до його народження; мати була повія, пиячила і вмерла від перепою; молодша сестра втопилася; старша — кинулася під поїзд; брат нібито стрибнув із залізничного мосту на Вишеграді. Дід убив свою жінку, облив себе нафтою і запалив; друга бабуня волочилася з циганами і отруїлася в тюрмі сірниками. Одного племінника судили декілька разів за підпад, і він у Картоузах* перерівав собі куснем скла жили на шиї; племінниця з батькового боку кинулася у Відні з шостого поверху. А він сам у дитинстві був дуже занедбаний: його вихованням ніхто не займався, і він до десяти років не вмів говорити, бо коли йому було шість місяців, ті, що його на столі словивали, кудись відійшли, а кіт стягнув його зі стола, і він дуже вдарився головою об підлогу. Він казав, що час від часу терпить страшенні головні болі і в такі хвилини не знає, що робить. У такому, власне, стані він пішов з фронту до Праги і опам'ятався щойно тоді, коли його «У Флеків»* за пивом заарештувала військова поліція. Ви б тільки побачили, як радо його відпустили з армії, а п'ятеро вояків, які з ним сиділи в камері, про всяк випадок записали собі приблизно таке:

Батько — алкоголік.

Мати — повія.

I сестра (втопилася)

II сестра (поїзд)

Брат (з мосту)

Дід + жінку, нафта, запалив

Бабуня (цигани, сірники) і т. ін.

Але коли один з них почав декламувати це штабному лікареві, то навіть і через племінника ще не перестрибнув, як його штабний лікар (бо до нього вже третій такий з'явився) перервав: «А твоя племінниця з батькового боку кинулася в Відні з шостого поверху, а твоє виховання було страшно занедбане і тому тебе, голото нещасна, виправить тюрма». Цього вояка відвели у тюрму, зв'язали у козли. І знаєте, помогло — з голови зразу ж

вивітрилося і занедбане виховання, і батько-алкоголік, і мати-повія, і він сам волів добровільно зголоситися на фронт.

— Нині, — сказав охотник, — в армії вже ніхто не вірить в успадковану ненормальність, бо, врешті, довелося б усі генеральні штаби пересадити до божевільні.

У кованих дверях заскреготів ключ і ввійшов наглядяч:

— Піхотинець Швейк і сапер Водічка, до пана слідчого.

Обидва підвелися, і Водічка сказав Швейкові:

— Бачиш їх, бісових іродів? Щодня допит, і кінця-краю тому нема. Краше б нас уже, трясця їхній матері, засудили і не вовтузилися з нами. Бо так тільки цілий Божий день байдики б'ємо, а ті мадярські шибайголови бігають навколо, аж руки сверблять.

Дорогою до канцелярських приміщень дивізійного суду (вони містилися на другому кінці, в іншому бараці) сапер Водічка і Швейк міркували, коли вони, власне, уже стануть перед справжнім судом.

— Тільки допитують та й допитують, — злостився Водічка, — хоч би вже кінець який був. Понівечать купи паперу, а ти й суду того не побачиш. Згниєш за ґратами. Скажи шире, цю юшку можна жерти? Або цю квасну калусту з мерзлою картоплею? Хрест би їх побив. Такої ідіотської світової війни я ще ніколи не бачив. Я собі це уявляв зовсім інакше.

— Щодо мене, то я цілком задоволений, — сказав Швейк. — Багато років тому, коли я ще був на строковій службі, наш фельдфебель — «юшкоїд» Сольпера казав: «У армії кожен мусить свідомо виконувати свої обов'язки». І при тому так було вгатить по зубах, що ніколи не забудеш. Або ось небіжчик оберлейтенант Квайзер. Приходить, бувало, оглядати карабіни і завжди читає мораль: кожен вояк, каже, повинен бути якнайбільш душевно тупим, бо ж солдати — то худоба, яку держава утримує, дає нажергися, напиться досхочу кави, дає тютюн до люльки, а за це вони мусять тягнути лямку, як воли.

Сапер Водічка замислився і за хвилину сказав:

— Пам'ятай, Швейку, коли ти прийдеш до слідчого, не плутай, тримайся того, що говорив минулого разу на допиті, аби я не вклепався в якусь біду. Отже, головне: ти бачив, як на мене напали ті бісові мадяри. Бо ж тепер як не крути, а ми все робили з тобою разом.

— Ти, Водічко, нічого не бійся, — заспокоював його Швейк, — будь тільки спокійний, не хвилюйся. Невже ж це так страшно стояти перед якимось дивізійним судом? Ти б тільки бачив, як швиденько відбувався у старі часи військовий суд. Служив у нас на строковій один учитель Гераль. Одного разу, коли ми всі дістали казармений арешт, він, розвалившись на матраці, розповів нам, що в Празькому музеї зберігається книжка записів військового суду ще за часів Марії Терези. Кожен полк мав тоді свого ката, який страчував вояків свого полку. Одного по одному, по терезійському талеру за штуку. І той кат, згідно із записами, в деякі дні заробляв навіть п'ять талерів. Це не важко зрозуміти, — розважливо додав Швейк, — тоді були великі полки, і їх безперервно поповнювали села.

— Коли я був у Сербії, — сказав Водічка, — в нашій бригаді були такі, що добровільно за сигарети вішали чужаків. За підвишеного чоловіка вояк діставав десять цигарок «Спорт», за жінку й дитину — п'ять. Потім інтендантство почало наводити економію і розстрілювати людей цілими гуртами. Зі мною служив один циган, і ми довго не могли второпати, що і він цим займається. Правда, нас трохи дивувало, чому його завжди на ніч кличуть до канцелярії. Ми тоді стояли на Дрині. Раз уночі, коли його не було, одному з наших спало на думку понишпорити в його речах. І ось що виявилось: цей гультяй ховав у наплічнику три коробки, а в кожній сотня «Спорту». Удосвіта вернувся циган до нашої стодоли. Ми недовго розглядали його справу, звалили на землю, а якийсь Белоун задушив його ременем. Ох і живучий же був, чортів циган, як той кіт. — Старий сапер Водічка плюнув: — Ніяк не можна було його задушити. Вже обробився, очі йому вилізли на лоба, а все ще тріпався, як недорізаний півень. Тоді його схопили двоє за голову, а двоє за ноги, шарпнули, як кицьку, і скрутили йому в'язи. Потім ми нап'ялили на нього наплічник з його цигарками і нишком кинули в Дрину. Хто б ті цигарки кури́в? А вранці його почали шукати.

— Ви повинні були заявити, що він дезентирував, — розважливо сказав Швейк. — Він, мовляв, довго до цього готувався і щодня торочив, що ось-ось зникне.

— Та хто б то про таке думав? — відповів Водічка. — Ми своє зробили, а інше вже нас не турбувало. Там це було зовсім легко. Щодня хтось зникав і вже навіть трупів з Дрини не витягали.

Біля нашого розшарпаного цигана гарненько Дриною до Дунаю плив і роздутий чужак. Побачать таке вперше новачки, і аж температура в них підскакує.

— Треба було їм давати хінін, — сказав Швейк.

Вони саме ввійшли до канцелярського бараку дивізійного суду, і патруль одразу ж відвів їх до канцелярії № 8, де за довгим столом над купами актів сидів слідчий Руллер.

Перед ним на столі лежав том кодексу законів, а на ньому — недопита склянка чаю. Праворуч стояло розп'яття з імітації слонової кості. Запорошений Христос розпачливо дивився на підставку хреста, вкриту попелом і недопалками цигарок.

Слідчий Руллер, знову викликаючи жаль розп'ятого Бога, струсив нову цигарку об підставку розп'яття, а другою рукою віддирав склянку з чаєм, яка прилипла до кодексу.

Звільнивши склянку з об'ємів кодексу, він перегортав сторінку книжки з бібліотеки офіцерського клубу.

Це був твір Фр. С. Краузе з багатообіцяючою назвою «Forschungen zur Entwicklungsgeschichte der geschlechtlichen Moral»¹.

Задивившись на репродукцію наївних малюнків чоловічих і жіночих статевих органів з відповідними віршами, які відкрив учений Фр. С. Краузе у вбиральнях берлінського західного вокзалу, слідчий не звернув уваги на прибулих.

Тільки коли Водічка закашляв, він стрепенувся і перестав розглядати репродукцію.

— Was geht los? ² — спитав він і знову почав перегортати сторінки, шукаючи продовження наївних малюночків, ескізів та рисунків.

— Голошу слухняно, пане аудитор, — відповів Швейк, — камарад Водічка застудився і тепер кашляє.

Слідчий Руллер лише тепер поглянув на Швейка і на Водічку, намагаючись надати своєму обличчю суворого виразу.

— Нарешті ви сунетеся, ледарі, — сказав, порпаючись у купі актів на столі. — Я наказав привести вас на дев'яту годину, а тепер уже майже одинадцять.

— Як ти стоїш, воле старий? — звернувся він до Водічки, бо той насмілювався стати «вільно». — Як скажу ruht ³, лише тоді зможеш робити зі своїми ратицями, що хочеш.

¹ «Дослідження з історії розвитку статевої моралі» (нім.).

² Що трапилось? (Нім.).

³ Вільно (нім.).

— Голошу слухняно, пане аудитор, — відізвася Швейк, — у нього ревматизм.

— Ти ліпше заткни пельку, — сказав слідчий Руллер. — Говоритимеш, коли тебе запитаю. Ти вже тричі був у мене на допиті, і правда з тебе лізла, як з дурної кобили розум. То знайду ж я, нарешті, ці кляті папери чи не знайду? Ну й маю я з вами, мерзотники, мороку. Ви думали під суд попасти, прорахувалися, лебедики. Ось подивіться, сучі псини, — сказав він, витягнувши з купи актів товстенну папку з написом: «Schwejk und Woditschka». Не думайте собі, що тут, у дивізійному суді, будете вилежуватися на ліжках через якусь дурну бійку і на деякий час уникнете фронту. Заради вас я мусив по телефону говорити аж з судом при штабі армії, йолопи ви проклятуші.

Він зітхнув.

— Не дмися, як кулик на вітер, Швейку. Тобі на фронті одразу ж відпаде охота битися з якимись гонведами, — продовжував він. — Слідство над вами обома припиняється, і кожен піде до своєї частини, де буде покараний при рапорті. Лише попадіться мені знову в руки, мерзотники, то я вас приструню,

аж язика повивалюєте. Ось вам довідка про звільнення, і поведьтєся по-людськи. Проведіть їх до канцелярії № 2.

— Голошу слухняно, пане аудитор, — сказав Швейк, — ми обидва візьмемо ваші слова до серця і стократ дякуємо за вашу добрість. Коли б це було в цивільному житті, я насмівся б сказати, що ви золота людина. Отож ми обидва мусимо просити у вас вибачення за те, що ви з нами стільки часу втратили. Ми насправді цього не заслуговуємо.

— Забирайтеся вже під сто чортів! — загорлав слідчий на Швейка. — Пан полковник Шредер просив за вас. Якби не він, не знаю, як би це вам минулося.

Водічка почувся знову старим Водічкою лише в коридорі, коли патруль вів їх до канцелярії № 2. Патруль боявся запізнитися на обід, а тому сказав:

— Та швидше, швидше, хлопці, сунетесь, як ті воші.

Тут Водічка попросив його не дуже розпускати губу:

— Щастя твоє, що ти чех. Якби ти був маляр, я б тебе роздер, як оселедця.

Військові писарі з канцелярії пішли по обід, і вояк, що супроводив Швейка й Водічку, мусив на той час привести їх знову до в'язниці дивізійного суду, а це не обійшлося без прокльонів на адресу ненависної породи військових писарів.

— Камаради знов зберуть увесь жир з юшки, — нарікав він трагічно, — а замість м'яса залишать мені жили. Я вчора теж ескортував двох до табору, і хтось у мене за той час зжер півбуханки хліба.

— Ви, як видно, тут у дивізійному суді тільки й думаєте, що про жратву, — сказав Водічка, якому знову світ відкрився.

Коли вони розповіли охотникові, як закінчилася справа, той вигукнув:

— Отже, маршова, друзі! «Доброго вітру!», як люблять писати в журналі чеські туристи. Готування до променаду скінчене. Наше славне військове управління про все подбало і все виконало. Вас також запросили взяти участь у прогулянці до Галичини. «Ясна думка і серце веселе, хай вам щастя дорогу постеле». Вирушайте ж у далеку дорогу. Широ полюбіть ті країни, де вас познайомлять із траншеями. Там же так гарно і надзвичайно цікаво. У далекій чужині будете почуватися, як у своїй хаті, як у братній землі, а може, навіть, як у милій вітчизні.

З піднесеними почуттями вирушайте в дорогу до країн, про які ще старий Гумбольдт* говорив: «У цілому світі я не бачив нічого величнішого за ту дурнувату Галичину». Багатий і рідкісний досвід, якого набула наша славна армія при відступі з Галичини під час першої подорожі, буде для наших нових військових походів, певно, бажаним дороговказом при накресленні програми другої подорожі. Лише безупинно за своїм носом, як за компасом — навпростець до Росії, і з радощів повистрілюйте в повітря всі набіі.

По обіді, перед відходом Швейка і Водічки до канцелярії, до них підійшов бідолашний учитель, автор поезії про вошей, і, відвівши обох набік, таємниче сказав:

— Не забудьте, коли вже будете на російському боці, зараз же сказати росіянам: «Здрастуйте, руськіє братья, ми братья чехі, ми нет австрійці».

Коли виходили з барака, Водічка, бажаючи демонстративно висловити свою ненависть до мадярів і підкреслити, що тюрма його не зламала і не змінила його переконань, несподівано став на ногу мадярові, який не хотів служити в армії, і заверещав на нього:

— Взуйся, куксо!

— Я ж чекав, що він обізветься, — невдоволено говорив потім сапер Водічка до Швейка, — бодай би хоч раз гавкнув, от тоді б я йому роздер від вуха до вуха його мадярську пащеку. А він, дурний телепень, мовчить і дозволяє топтатися по ногах. Грім би їх, Швейку, усіх побив. Аж чорти беруть, що мене не засудили. Таж це так, ніби нас на глум хотіли підняти, ніби наша бійка з мадярами ніц не варта. А все ж таки ми боролися, як леви. Ти винен, що нас не засудили і дали таке свідоцтво, ніби ми не вміємо добре битися. Що ж вони, власне, про нас думають? Таж це був конфлікт високої марки!

— Знаєш, брате, — добродушно сказав Швейк, — я тебе добре не розумію. Дивізійний суд офіційно визнав нас цілком чемними людьми, яким ніхто нічого не може закинути, а тебе це не радує. Правда, я на допиті викручувався як міг, але там треба так робити. Наш обов'язок брехати, як учить адвокат Бас своїх клієнтів. Коли мене пан аудитор спитав, з якого дива ми вдерлися в квартиру цього пана Каконя, то я йому відрубав: «Я думав, що ми з паном Каконем найкраще познайомимося, якщо

будемо бігати до нього в гості». Пан аудитор потім мене уже ні про що не розпитував, цього було з нього досить. Запам'ятай собі на все життя, — провадив далі Швейк свої сентенції: — Перед військовими судами ніколи не смій признаватися. Тоді, як я сидів у гарнізонній тюрмі, один вояк з сусідньої камери признався, і коли інші про це довідалися, закинули йому рядно на голову і добре віддубасили та ще й наказали йому відмовитися від своїх зізнань.

— Коли б я зробив щось нечесне, то ясно, що я б не признався, — сказав сапер Водічка, — але коли мене той аудиторський параграф прямо запитав «Ви билися?» — Я сказав: «Так, бився». — «А ви побили когось?» — «А залевно, пане аудитор». — «І при цьому когось поранили?» — «Звичайно, пане аудитор». Хай знає, з ким справу має. Та тепер від сорому не знаєш, як іти: чи плечима, чи очима. Скидається, немовби він не повірив, що я на тих малярських шкурах порвав свій ремінь, і то вже були не люди, а кльоцки, синці і гулі. Ти ж був при тому, як на мене раптом напали малярські бики, і за хвилину всі вони валялися на землі, а я їх топгав і гуцав по них. І після того всього якийсь шмаркун, якийсь аудиторський пришийкобиліхвіст припиняє над нами слідство. Це так, якби він мені сказав: «Кожен засранець лізе битися! Теж мені ще, куди кінь з копитом, туди й рак з клешнею». Як тільки війна скінчиться і я піду додому, я його, роззяву, десь перестріну і тоді покажу — умію я битися чи ні. Потім ще приїду сюди до Кіралігиди і вчиню тут такий мордобій, якого ще світ не бачив: люди ховатимуться до пивниць, коли дізнаються, що я прийшов поглянути на тих кіралігідських драбуг, на тих негідників, на ту бісову челядь.

* * *

У канцелярії все скінчилося дуже швидко. Якийсь фельдфебель з масними після обіду губами, з дуже поважною міною, подаючи Швейкові й Водічці папери, не проминув нагоди, щоб не виголосити їм промови. Апелюючи до їхнього військового духу, цей «васерполяк»¹ пересипав свою мову різними слівцями діалекту, як, наприклад: «marekviium», «glupri golmopsie»,

¹ Напівполяк, напівнімець, уродженець Сілезії.

«krajcová sedmina», «sviňa porýpaná» i «dum vám bane na mjesnjuckovy vaši gzichty»¹.

Кожного відправляли до його частини. Швейк, прощаючись з Водічкою, сказав:

— Як скінчиться війна, приходь мене відвідати. Мою особу можеш знайти щовечора з шостої години на Боїшті «Під келихом».

— Ясне діло, що прийду, — відповів Водічка. — А катавасія там якась буде?

— Там кожного дня щось буває, — запевнив Швейк. — А як буде тихо, то ми вже щось учворимо.

Друзі розійшлися, і коли вже були досить далеко один від одного, старий сапер Водічка гукнув услід Швейкові:

— То ти ж обов'язково, як я прийду, не забудь врядити там якусь вечірку з танцями.

А Швейк на це відгукнувся:

— Конче приходь, як уже та війна скінчиться!

¹ «Морквогризи», «дурні мариновані оселедці», «хрестова сімка», «свиня замурзана», заїду вам пару разів по ваших товстих місяцеподібних мордах.

Віддалилися ще далі один від одного, і знов за добру хвилину з-за рогу другого барака почувся голос Водічки:

— Швейку, гей, Швейку, а яке пиво «Під келихом»?

І, як відгомін, покотилася Швейкова відповідь:

— Великопоповицьке!

— А я думав, що сміхівське! — кричав здалеку сапер Водічка.

— У них там є й дівчата! — кричав Швейк.

— Отже, по війні, о шостій годині вечора! — горлав знизу Водічка.

— Приходь краще пів на сьому, бо я можу десь забаритися! — відповів Швейк.

Потім уже з великої відстані ще раз відізався Водічка:

— А о шостій не зможеш?

— Ну, добре, прийду о шостій! — почув Водічка останні слова друга, який усе даленів і даленів.

Так розпрощався бравий вояк Швейк зі старим сапером Водічкою.

Wenn die Leute auseinander gehen,
Da sagen sie: auf Wiedersehen ¹.

 ¹ Коли розлучаються друзі, шепочуть з надією: «Зустрінемось ще» (нім.).

З МОСТУ-НА-ЛІТАВІ В НАПРЯМКУ СОКАЛЯ

Надпоручник Лукаш схвильовано ходив по канцелярії одинадцяті маршової роти. То була темна діра в бараку, відгороджена від коридору дошками. Стіл, два крісла, бляшанка з гасом і тапчан.

Перед ним стояв фельдфебель-рахівник Ванек. Він складав списки на вояцьку платню, вів рахунки жовнірської кухні, словом, був фінансовим міністром усієї роти, проводив тут цілий Божий день і тут же спав.

Біля дверей стояв голодний піхотинець, зарослий бородою, як Крконош*. Це був Балоун, новий денщик надпоручника, в цивільному житті мельник десь з-під Чеського Крумлова.

— Ну й вибрали ж ви мені денщика, — говорив надпоручник Лукаш до фельдфебеля. — Дякую вам сердечно за цю милу несподіванку. Посилаю його по обід до офіцерської кухні, а він мені вже першого дня половину вижерає.

— Я розлив, пане надпоручник, — сказав тілистий велетень.

— Хай буде так. Але ти міг розлити лише юшку або підливу,

а не франкфуртську печеню. А ти ж мені приніс такий шматок, що й за ніготь сховається. А куди штрудель дівся?

— Я...

— Не бреши, ти його зжер!

Надпоручник вимовив останні слова так серйозно і таким суворим тоном, що Балоун мимоволі відступив на два кроки.

— Я питаю на кухні, що в нас сьогодні на обід. Була юшка з печінковими кнедликами. Куди ти подів ці кнедлики? Дорогою повитягав. Ось воно що! Потім було ще волове м'ясо з огірком. Що ти з ним зробив? Зжер і його. Два шматки франкфуртської печені, а ти приніс лише півшматка. То що? А шматочки штрудля? Куди ти його дів? Напхався, підла свиното! Кажі, куди ти дів штрудель? Кажеш, упав у болото! Ти, мерзотнику! Зможеш мені показати місце, де він лежить у болоті? Кажеш, тієї ж миті прибіг якийсь собака і, як за командою, схопив його й поніс? Ісусе Христе, я тобі так розламаю пику, що в тебе голова, як цебер, спухне. І ця свиня мені ще в очі бреше! Ти знаєш, хто тебе бачив? Ось цей фельдфебель Ванек. Він сам прийшов до мене та й каже: «Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, ця ваша свиня Балоун жере ваш обід». Я дивлюся з вікна, а воно напихається, мовби не їло цілий тиждень. Слухайте, Sie Rechnungsfeldwebl¹, невже ви не могли вибрати мені якусь іншу тварюку, а не цю морду?

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, з усієї нашої маршової роти Балоун видався мені найпоряднішим. Це такий бовдурюга, що не в силі запам'ятати жодного прийому, а дай йому гвинтівку в руки, то ще наробить якогось лиха. На останніх стрільбах холостими патронами мало не вибив ока сусідові. Я думав, що бодай хоч таку службу він може нести.

— І завжди зжирати увесь обід свого офіцера, — сказав Лукаш, — так, ніби йому не вистачає його власної порції. Ну, тепер, сподіваюсь, ти вже наївся?

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, я завжди голодний, як вовк. Залишиться де в кого хліб, я і його виміною на цигарки, але мені й того мало. Такий я вже з пуп'янка. Здається, ніби й напхав свого кендюха аж по горло, та де там! За хвилину знов наче три дні не їв, починає мені шлунок марша грати, і глянь, а він уже, стерво, тобто шлунок, їсти хоче. Іноді думаю,

¹ Ви, фельдфебель-рахівник (нім.).

що в мене вже більше нічого не влізе, коли ж ні. Лише побачу, що хтось їсть, або почую той запах, у моєму шлунку зразу немовби хто мітлою вимів. Шлунок знову починає домагатися своїх прав, і тоді я ковтав би й цвяхи. Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, я вже просив, щоб мені давали подвійну порцію; заради цього в Будейовицях я ходив до полкового лікаря, а той відправив мене на три дні до лазарету і прописав мені раз на день лиш горнятко чистої юшки. «Я тебе, каже, каналіє, навчу, як бути голодним. Спробуй приплуганитися сюди ще раз, будь певний — звідси вийдеш такий, як тичка на хміль». Я, пане обер-лейтенант, не вибагливий, мені аби чимось кишку напхати, щоб не кавкала. Мені не тільки вишукана страва, а й найпростіша їжа розпалює такий голод, аж слина тече з рота. Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, я уклінно прошу дозволити мені подвійну порцію. Якщо вже м'яса не буде, то рятуйте хоча б тим гарніром: картоплею, кнедлями, ложкою підливи, — цього на кухні завжди до біса.

— Годі! Я, Балоуне, терпляче вислухав ці зухвальства, — відповів надпоручник Лукаш. — Чи ви коли-небудь чули, пане фельдфебель, щоб вояк, натворивши такого, міг бути такий нахабний, як це мурло? Зжер мені обід, та ще й домагається подвійної порції. Але я тобі покажу, Балоуне! Тобі той обід носом потече. Пане фельдфебель, — звернувся він до Ванека, — відведіть його до капрала Вайденофа. Хай на подвір'ї гарненько прив'яже його на дві години біля кухні, коли сьогодні ввечері роздаватимуть гуляш. Але якнайвище, щоб він ледь-ледь тримався навшпиньках і бачив, як у котлі той гуляш вариться. Подбайте, щоб ця потвора висіла, аж доки роздадуть увесь гуляш. Хай йому слина тече з рота, як голодній суці, що нюшить біля ковбасної крамниці. Скажіть кухареві, нехай і його порцію роздасть.

— Слухаю, пане обер-лейтенант. Ідіть, Балоуне, зі мною!

Коли вони вже виходили, надпоручник затримав їх на порозі і, глянувши на перелякане Балоунове обличчя, переможно вигукнув:

— Та й виграв же ти, Балоуне. Смачного тобі! А коли ще раз вступнеш таке, я тебе без милосердя віддам до військово-польового суду.

Незабаром Ванек повернувся й доповів, що Балоуна вже прив'язали, а надпоручник Лукаш сказав:

— Ви мене, Ваньку, знаєте. Я такі речі робити не люблю, але інакше не можу. По-перше, ви погодитесь, що коли псові відбирають кістку, він гарчить. Не хочу тримати біля себе падлюки; а по-друге, вже сам факт, що Балоун зв'язаний, матиме велике моральне і психологічне значення для всього жовнірського складу. Ці хлопці-молодці останнім часом, потрапивши до маршової і довідавшись, що завтра або позавтра підуть на фронт, роблять, що хочуть.

Надпоручник Лукаш виглядав дуже стурбовано і продовжував тихим голосом:

— Передучора під час нічних вправ ми, як знаєте, повинні були маневрувати проти *Einjährigfreiwilligenschule*¹ за цукровим заводом. Перша чота, авангард, ще більш-менш дотримувалась тиші, бо я сам її вів, але друга, яка мала йти наліво і вислати під цукроварню передові патрулі, так поводитись, наче йшла з прогулянки. Співали й тупотіли, що, мабуть, було чути аж у таборі. На правому ж крилі йшла перевіряти місцевість під лісом третя чота. Це було від нас добрих десять хвилин ходу. Але навіть з такої відстані було видно, що ті драбуги курять. Куди не

¹ Школа однорічних охотників (нім.).

глянь — світять у п'їтьмі вогняні цятки. Четверта чота мала йти в ар'єргарді, і казна-як воно трапилось, але вона несподівано з'явилася перед нашим авангардом. Ми її прийняли за ворога, і я мусив відступати перед власним ар'єргардом, який наступав на мене. Оце вам така одинадцята маршова рота, яку я успадкував. Що з них можна зробити? Як вони поводитимуться у справжньому бою?

Надпоручник Лукаш з мученицьким виразом заломив руки, а кінчик його носа витягнувся.

— Та ви, пане надпоручнику, не журіться, — намагався заспокоїти його фельдфебель Ванек, — не морочте собі цим голови. Я вже був у трьох маршових, і кожду з них разом з батальйоном розбивали, а ми відходили в тил формуватися знову. Всі вони були подібні одна до одної, як дві краплі води. Жодна ні на волосинку не краща, ніж ваша, пане обер-лейтенант. А найгірша була дев'ята. Та потягла з собою в полон усіх старшин разом з ротним командиром. Мене врятувало те, що я саме пішов до польового обозу одержувати ром і вино для роти. Вони впоралися без мене. А ще ви не знаєте, пане надпоручнику, що на цих останніх нічних вправах, про які ви оповідали, охотницька школа, замість того, щоб обійти нашу роту, дісталася аж до Нейзідлерського озера?* Марширувала до ранку, не оглядаючись ні вправо, ні вліво, аж поки передові патрулі залізли в багно. А вів їх сам пан капітан Загнер. Якби не зазоріло, вони, мабуть, дійшли б аж до Шопроня, — таємничим голосом оповідав фельдфебель: він любив такі випадки і жоден з них не обходив своєю увагою. — А ви чули, пане надпоручнику, --- конфіденційно підморгуючи, сказав Ванек, — що пан капітан Загнер має стати командиром нашого маршбатальйону? Спочатку, --- про це говорив штабний фельдфебель Гегнер, — всі думали, що командиром батальйону будете ви, бо ж ви у нас найстарший офіцер. А потім, кажуть, з дивізії до бригади прийшов наказ про призначення капітана Загнера.

Надпоручник Лукаш закусив губу і закурив сигарету. Він уже знав про це і був переконаний, що його скривдили. Капітан Загнер уже двічі перестрибнув його в чинах. Але Лукаш тільки сказав:

— Що там капітан Загнер...

— Це, правду кажучи, невелика втіха, --- конфіденційно віді-

званий фельдфебель. — Штабний фельдфебель Гегнер розповідав, ніби на початку війни пан капітан Загнер хотів десь у Сербії біля Чорногорії відзначитися і гнав одну за одною роту свого батальйону на кулемети сербських окопів, а це було зовсім не потрібно. Лисого дідька могла там щось вдіяти піхота. Вибити сербів із тих скель спроможна була тільки артилерія. З усього батальйону лишилося 80 чоловік. Пан капітан Загнер сам дістав кулю в руку, а потім у лікарні ще дизентерію і знову виринув у нашому полку в Будейовицях. Учора ввечері, кажуть, оповідав у клубі, що його знов дуже тягне на фронт. Хай би навіть там поліг увесь маршбатальйон, але він свого доскочить і таки дістане медаль «Signum laudis»¹. Щоправда, за Сербію, як він сам признавався, дістав по носі, але тепер або поляже з усім маршбатальйоном, або дістане підполковника. Маршбатальйон цілим з того не вийде. Я думаю, пане обер-лейтенант, це й для нас ризиковане. Штабний фельдфебель Гегнер недавно оповідав, начебто ви не дуже добре живете з паном капітаном Загнером і він саме нашу одинадцятую роту першою пошле у бій, у найнебезпечніші місця.

Фельдфебель зітхнув:

— На мій погляд, у такій війні, як ця, коли нагромаджено стільки війська і фронт дуже розтягнений, більше успіхів можна досягнути вправним маневруванням, ніж якимись розпачливими атаками. Я це спостерігав під Дуклею*, коли був у десятій маршовій роті. Тоді все відбулося зовсім гладко, прийшов наказ «не стріляти», то ніхто й не стріляв, а всі чекали, поки росіяни підійдуть до нас. Ми б їх були взяли в полон без пострілу, але на нашому лівому фланзі стояли дурні «зелені мухи», то вони так налякалися наближення росіян, що почали сніговими схилами з'їжджати вниз, як на ковзанці, а ми дістали повідомлення, що росіяни прорвали лівий фланг, і тому ми повинні пробиватися до бригади. Я був тоді саме в бригаді, підписував там ротну харчову книгу, бо ніяк не міг знайти нашого польового обозу. Аж раптом у бригаді почали з'являтися перші втікачі з Десятої маршової роти. До вечора їх прийшло сто двадцять, решта, як говорили, заблукали при відступі і з'їхали по снігу, немов на тобогані*, просто до російських окопів. Що там діялося,

¹ Знак похвали (лат.). Найвища медаль.

пане обер-лейтенант! У росіян в Карпатах були позиції і нагорі, і внизу. А на додачу, пане надпоручнику, пан капітан Загнер...

— Дайте мені вже спокій з тим капітаном Загнером, — сказав надпоручник Лукаш. — Я все це прекрасно знаю. І не думайте, що коли почнеться атака чи бій, то ви знову випадково одержуватимете десь у польовому обозі ром і вино для роти. Мене попередили, що ви страшенно п'єте. Досить лише глянути на ваш червоний ніс, і відразу ясно, кого бачиш перед собою.

— Це все з Карпат, пане обер-лейтенант. У нас не було іншого виходу: їжу нам у гори приносили холодно, окопи були під снігом, розкладати вогонь заборонялося, тільки на ромі й трималися. А якби не було мене, вийшло б так, як і в інших ротах, де не було й цього нещасного рому і люди померзли. Зате у нас від рому у всіх почервоніли носи. Але це знову-таки мало і свою невигоду, бо з батальйону прийшов наказ посилати у розвідку лише солдатів з червоними носами.

— Тепер зима нібито вже минула, — багатозначно кинув надпоручник.

— Ром, пане обер-лейтенант, на фронті — найнеобхідніша річ у кожному пору року, так само, як і вино. Він підтримує, так би мовити, добрий настрій. За півказанка вина і чверть літри рому люди битимуться з ким завгодно. Яка це тварюка знову стукає у двері, не може прочитати на дверях: «Nicht klopfen!»¹

— Herein!²

Надпоручник Лукаш обернувся на стільці і помітив, що двері повільно й тихо відчиняються. І, так само тихо козиряючи ще в дверях, до канцелярії одинадцятої роти увійшов бравий вояк Швейк. Він, мабуть, козиряв ще тоді, коли стукав у двері, роздивляючись напис: «Nicht klopfen!». Це козиряння дуже гармоніювало з його цілком спокійним, безтурботним обличчям. Швейк виглядав так, мовби грецького бога злодійства вбрали у скромний мундир австрійського піхотинця.

Надпоручник Лукаш на мить зажмурився під поглядом бравого вояка Швейка, який своїми очима обіймав його і цілував.

Мабуть, з таким замилюванням дивився блудний і знову знайдений син на свого батька, коли той на його честь смажив на рожні барана.

¹ Не стукати (нім.).

² Увійдіть (нім.).

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, я знову тут, — ще з порога обізвався Швейк так щиро й невимушено, що надпоручник Лукаш відразу прийшов до тями.

Відколи полковник Шредер йому повідомив, що знову послає йому на шию Швейка, надпоручник Лукаш кожного дня в душі віддаляв від себе цю зустріч. Щоранку казав собі: «Сьогодні він ще не прийде; мабуть, там знову щось утнув, і вони його ще трохи потримають».

Але усім цим розрахункам Швейк поклав кінець своїм милим і простим приходом. Швейк глянув спочатку на фельдфебеля Ванека і, звернувшись до нього, з приємним усміхом подав папери, які він витягнув з кишені шинелі.

— Голошу слухняно, пане фельдфебель, маю наказ передати вам мої папери, які мені видали у полковій канцелярії. Це стосується моєї платні і зарахування на постачання.

Швейк так вільно, по-панібратськи поведився у канцелярії одинадцятої маршової, наче був найкращим приятелем Ванека. Той реагував на це просто:

— Покладіть на стіл.

— Пане фельдфебель, залишіть нас, будь ласка, зі Швейком сам на сам, — сказав, зітхнувши, надпоручник Лукаш.

Ванек вийшов і зупинився за дверима підслухати, про що ті обидва говоритимуть. Спочатку не чув нічого, бо Швейк і надпоручник Лукаш мовчали. Вони довго дивилися один на одного. Лукаш так, наче збирався Швейка загіпнотизувати, або як півник, що зупинився навпроти курки, готовий на неї кинутись. Швейк, як завжди, дивився теплим, ніжним поглядом на надпоручника Лукаша, наче хотів йому сказати: «Ми знову разом, моя ягідко. Тепер уже нас ніщо не роз'єднає, мій голубе».

Надпоручник довго не відзивався, і Швейкові очі заговорили жалісно й ніжно: «Та скажи вже щось, мій золотенький, висловися».

Надпоручник Лукаш порушив цю неприємну мовчанку словами, в які намагався вкласти якнайбільше іронії:

— Радо вітаю вас, Швейку, і дякую за відвідини. Ич, які гості.

Але не втримався, і лють за все минуле вилилася в такий грізний удар кулаком об стіл, аж підскочив каламар і вихлюпнулося чорнило на відомість про платню.

Водночас надпоручник Лукаш зірвався з місця, став біля самого Швейка і заверещав: — Тварюко! — Потім почав нервово бігати по вузькій канцелярії, щоразу спльовуючи перед Швейком.

— Голошу слухняно, пане надпоручнику, — сказав Швейк, бачачи, що Лукаш не перестає ходити і люто шпурляє в куток пожмакані папірці, за якими кожного разу підбігає до столу, — я того листа, згідно з наказом, віддав. Я розшукав пані Каконь і мушу сказати, що це дуже гарна панійка; правда, я її бачив тільки тоді, як вона плакала...

Надпоручник Лукаш сів на ліжко фельдфебеля і охриплим голосом вигукнув:

— Швейку, коли вже цьому буде край?

Швейк немовби недочув.

— Потім у мене там сталася невеличка неприємність, але я все взяв на себе. Ніде правди діти, вони не повірили, що я лисуюся з тією панійкою, то я, аби затерти всі сліди, того листа при допиті проковтнув. Потім я зовсім випадково, інакше я цього й не можу собі пояснити, устряв у невеличку і зовсім незначну бійочку. Але і з неї щасливо виплутався. Вони визнали мою невинність, надіслали мене до польового рапорту і в диві-

зійному суді припинили слідство. В польовій канцелярії я був кілька хвилин, аж поки прийшов пан полковник. Той мене трохи вилаяв і сказав, що я негайно повинен, пане надпоручнику, зголоситися до вас як ординарець. Крім того, наказав передати, аби ви зараз же прийшли до нього в справах маршової роти. Відтоді вже минуло півгодини, але пан полковник не знав, що мене потягнуть до польової канцелярії і я сидітиму там понад чверть години, бо мені за увесь цей час затримали платню, яку я мав одержати в полку, а не в роті, бо я ж був у списку полкових арештантів. Узагалі у них там усе так перемішалось і поплуталось, що від цього просто можна здуріти...

Надпоручник Лукаш, коли почув, що вже півгодини тому мав бути у полковника Шредера, почав швидко одягатися, а Швейкові сказав:

— Знову ви мені удружили, Швейку!

Він промовив це таким розпачливим, сповненим відчаю голосом, що Швейк спробував його заспокоїти дружнім словом, коли той вибігав з кімнати:

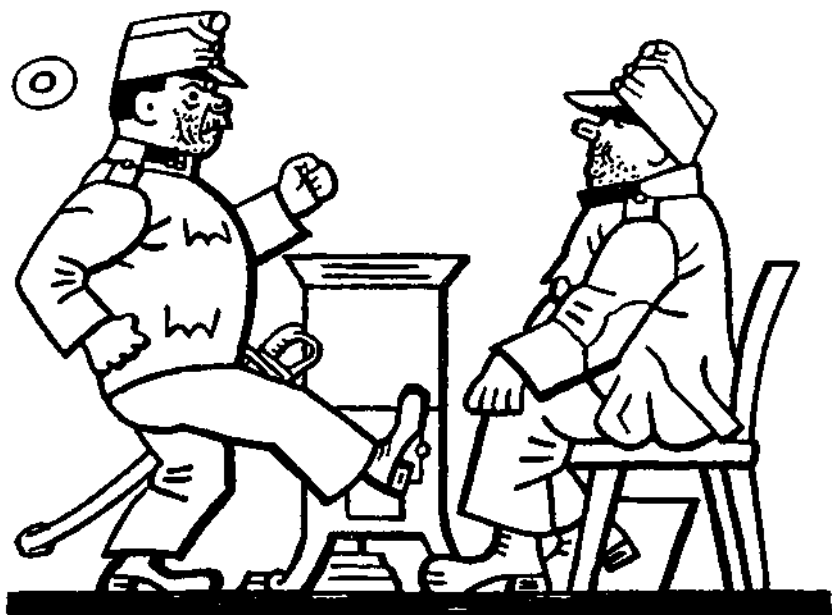
— Та пан полковник почекає, йому ж однаково нічого робити.

За хвилину після відходу надпоручника до канцелярії зайшов фельдфебель Ванек.

Швейк сидів у кріслі і підкидав вугілля до маленької залізної грубки, ні на хвилину не причиняючи дверцят. Грубка курилася й смерділа, а Швейк продовжував цю забаву, незважаючи на Ванека. Той з хвилину спостерігав за Швейком, потім ударив ногою по дверцятах і сказав Швейкові, чи не поволик би він звідси свого вовчого хвоста.

— Пане фельдфебель, — з гідністю відповів Швейк, — дозволю собі заявити, що я свого вовчого хвоста поволочити звідси, з табору, взагалі не можу, хоч би як я й хотів цього, бо я підкорився вищому наказові. Я тут, щоб ви знали, ординарцем, — додав він бундючно. — Пан полковник Шредер призначив мене сюди, в Одинадцятку маршову роту, до пана обер-лейтенанта Лукаша, в якого я був раніше денщиком, та завдяки моїй вродженій інтелігентності мене підвищили в ординарці. Ми з паном обер-лейтенантом уже старі знайомі. А яка ваша професія у цивільному житті, пане рахунковий?

Фельдфебеля Ванека так спантеличив панібратський, фамільярний тон бравого вояка Швейка, що, незважаючи на всю свою

гідність, якою він дуже радо хизувався перед вояками роти, відповів, наче підлеглий Швейка:

— У мене вдома аптекарський магазин. Я Ванек з Кралуп.

— Я теж був аптекарським учнем, — сказав Швейк, — в одного пана Кокоски на Петршині в Празі. Він був страшний дивак, і коли я одного разу в пивниці випадково запалив бочку з бензином, він мене вигнав, а спілка не хотіла мене приймати в члени. От так я через дурну бочку бензину не зміг довчитися. А ви виготовляли коли-небудь коріння для корів?

Ванек похитав головою.

— А в нас виготовляли коріння для корів з посвяченими образками. Наш хазяїн Кокоска був дуже побожний чоловік і раз вичитав, що святий Пелегрін дуже помагає коровам, коли вони здуються. Він одразу ж десь на Сміхові замовив на двісті золотих образки святого Пелегріна і дав посвятити їх в Емавзький монастир. Потім ми вкладали ці образки у пакуночки з нашим корінням для корів. Корові це коріння замішували в теплій воді, давали пити з цебра і при цьому нещасній худобі читали молитовку до святого Пелегріна, яку склав наш прикажчик пан Таухен, бо коли ці образки з святим Пелегріном були вже готові, то

на другому боці треба було надрукувати ще щось побожне. Отож наш старий Кокошка покликав увечері пана Таухена і наказав йому до ранку скласти до цього образочка якусь коротеньку молитву. Аби завтра, коли він о десятій годині прийде до крамниці, все було готове і могло піти до друкарні, бо, мовляв, корови на цю молитовку вже чекають. Якщо складе гарно, матиме золотого в кишені, а як ні — то за два тижні може вимітатися з роботи. Пан Таухен цілу ніч прів, геть невиспаний прийшов уранці відчиняти крамницю, а вірша — катма. Навіть забув, як той святий від коров'ячого коріння називається. Тут його витягнув з біди наш слуга Фердинанд. Він усе вмів. Коли ми на горищі сушили чай з рум'янку, він завжди скидав черевики і залазив у зілля, пояснюючи нам, ніби від цього переставляють пріти ноги. Ловив голубів на горищі і, крім того, вмів, коли треба, відчиняти конторку з грішми. Він учив нас усякого шахрайства з товаром. Я ще малим хлопчиною натаскав з крамниці додому таку аптечку, якої не мали навіть «У Милосердних». То оцей Фердинанд і допоміг пану Таухену, він тільки сказав: «Давайте-но сюди, пане Таухен, ми зараз глянемо», і пан Таухен зараз же послав для нього за пивом. Поки я те пиво приніс, наш слуга Фердинанд уже наполовину упорався з тією справою і прочитав:

З неба ясного спішу,
Вістку радісну несу:
У Кокошки є коріння
На худоб'яче боління! —
Радісна пора прийшла
Для корови і вола.

Потім, коли вже випив пиво і добре смикнув гіркої тинктури, справа пішла як по маслу, і за мить він дуже гарно закінчив:

О святий наш Пелегріне,
Це коріння — чудодійне.
За такий святий дарунок
Два гульдени за пакунок
Ми дамо з кишені радо,
Щоб гасало наше стадо,

Щоб усе було здорове:
Волики, бики, корови.
Поможи нам, Пелегріне,
Хай худоба в нас не гине!

Потім, коли прийшов пан Кокошка, пан Таухен пішов з ним до контори і, повернувшись, показав нам не один золотий, як було обіцяно, а два. Він хотів з паном Фердинандом поділитися порівну. Але слугою Фердинандом, коли він побачив два золоті, оволодів дух мамони. Ні, каже, або все, або нічого. То пан Таухен і не дав йому нічого, а залишив обидва золоті собі. Мене він відвів убік, заїхав у потилицю і пообіцяв ще сто таких потиличників, якщо де-небудь відважуся сказати, ніби це не він складав і не він ті вірші писав. А коли Фердинанд піде скажитись до нашого старого, я мушу сказати, що слуга Фердинанд брехун. Я мусив у цьому присягнутися перед якимось пузатим дзбанком з естрагоновим оцтом. Тоді наш слуга почав мститися на цілющому корінні для корів, яке ми вимішували у великих ящиках на горищі, а він, де тільки знаходив, змітав мишачий послід і додавав його до цього коріння. Потім збирав по вулицях кінські кізяки, сушив їх удома, товк у ступці і кидав до коров'ячого коріння з образом святого Пелегріна.

Але й цього йому було мало. Він мочився у ті ящики, а потім усе перемішував. Врешті те коріння, щоб не збрехати, виглядало чисто як та каша з грисом.

Задзвонив телефон. Фельдфебель Ванек підскочив до телефонної трубки і злісно її кинув:

— Мушу йти до полкової канцелярії. Щось дуже несподівано, це мені не подобається.

Швейк знову залишився сам.

За хвилину телефон задеренчав знову.

Швейк почав розмовляти:

— Ванек? Він пішов до канцелярії. Хто біля телефону? Ординарець одинадцятої роти. А хто говорить? Ординарець 12-ої маршової? Сервус, колего! Як мене звуть? Швейк. А тебе? Браун? Ти часом не родич того Брауна, капелюшника з Побережної вулиці в Карліні? Кажеш, ні? Не знаєш такого?.. Я його теж не знаю. Я тільки одного разу їхав трамваєм якраз повз цю крамницю, і мені його вивіска впала в око. Що нового? Мені

нічого не відомо. Коли їдемо? Про від'їзд я ще ні з ким не балакав. А куди ж ми маємо їхати?

— Ти, телепню, з маршовою на фронт.

— Про це я ще нічого не знаю.

— Ну й ординарець з тебе. Просто як з телячого хвоста сито. А не знаєш випадково, чи твій лейтенант...

— У мене обер-лейтенант...

— Це байдуже, одного тіста книші. Отже, твій обер-лейтенант пішов на нараду до полковника?

— Він його туди покликав.

— Ось бачиш, і наш туди пішов, і з тринадцятої маршової теж. Щойно говорив по телефону з їхнім ординарцем. Щось мені цей поспіх не подобається. А музиканти пакуються, ти не знаєш?

— Я ні про що не знаю.

— Не вдавай дурного. Ти ж, певне, чув, що ваш фельдфебель-рахівник дістав уже накладну на вагони? Скільки у вас людей?

— Не знаю.

— Ти, ідіоте, боїшся, що я тебе з'їм? (Чути, як хтось біля телефону говорить убік: «Візьми, Франто, другу трубку, почувеш, якого пришелепуватого ординарця мають в 11-й маршці»). — Алло, ти заснув там чи що? То відповідай, коли тебе колега питає. Отже, тобі ще нічого не відомо? Не заперечуй. А ваш фельдфебель-рахівник хіба нічого не казав, що дістанете консерви? Кажеш, ти з ним про такі речі не балакав? Цур тобі, який же ти йолоп. Кажеш, це нібито не твоя справа? (Чути сміх.) Чи не стукнули тебе в дитинстві по голівці жорном? Ну, добре. Як щось довідаєшся, зателефонуй нам до 12-ої маршової. Ти, дурко-малятко! А власне, звідки ти?

— З Праги.

— То ти мав би більше клепок у голові мати... Ага, ще одне: коли пішов ваш фельдфебель-рахівник до канцелярії?

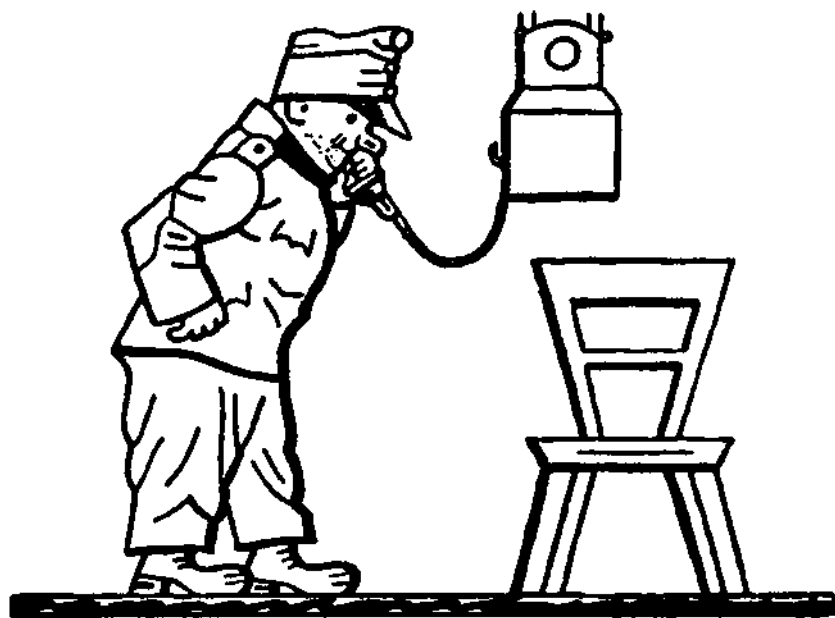
— Щойно його покликали.

— Ось бачиш, а раніше ти цього не міг сказати? Заціпило? І наш пішов хвилинку тому. Це вже точно щось заварюється. Ти не говорив з обозом?

— Не говорив.

— Ісусе Христе, а ще кажеш, ніби ти з Праги. Ти ні про що не дбаєш. Де ти гасаєш цілими днями?

— Я тільки годину тому прийшов з дивізійного суду.

— А-а, так би й сказав, камраде! Якщо так, то я сьогодні ж прийду поглянути на тебе. Дай відбій два рази.

Швейк збирався закурити люльку, коли це знову задзвонив телефон. «Поцілуйте мене десь з вашим телефоном, — подумав Швейк. — Буду я з вами забавлятися».

Але телефон дзеленчав так настирливо, що Швейкові врешті урвався терпець. Він зняв трубку і заверещав у телефон:

— Алло, хто там? Тут ординарець Швейк з одинадцятої маршової роти.

По відповіді Швейк упізнав голос надпоручника Лукаша.

— Що ви там усі в біса робите? Де Ванек, покличте зараз Ванека до телефону.

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, телефон тільки-тільки задзвонив!

— Слухайте, Швейку, в мене нема часу з вами бавитися, телефонні розмови на військовій службі — це не базікання по телефону, коли когось запрошують на обід. Телефонні розмови повинні бути ясні й короткі. У телефонних розмовах не має бути «Голошу слухняно, пане обер-лейтенант». Отже, Швейку, питаю вас, є під рукою Ванек? Хай зараз підійде до телефону.

— Не маю його під рукою, Голошу слухняно, пане обер-лейтенант. Щойно, може, десь із чверть години тому з нашої канцелярії викликали його до полкової канцелярії.

— Хай-но прийду, я з вами тоді, Швейку, поквитаюсь. Будете ви говорити коротко чи ні? Тепер слухайте уважно, що я вам скажу, чуєте виразно? Щоб ви потім не викручувались, ніби в телефоні хрипіло. У ту ж мить, як ви повісите трубку...

Перерва. Новий дзвінок. Швейк бере трубку і його засипає град лайок:

— Ви тварюко, халамиднику, бовдуре! Що це ви робите, чому перериваєте розмову?

— Таж ви ласкаво мовили, щоб я повісив трубку.

— Швейку, за годину я буду вдома. Не порадієте... Отже, зараз зберіться, ідіть до бараку, знайдіть там будь-якого чотового, може, Фукса, і скажіть йому, хай зараз візьме десять чоловік і йде з ними на склад одержувати консерви. Повторіть, що він має зробити?

— Іти з десятима людьми на склад одержувати консерви для роти.

— Слава тобі Господи, хоч раз не ідіюгєте. Я тим часом зателефоную Ванєкові до полкової канцелярії, щоб теж пішов на склад і прийняв консерви. Якщо він тим часом прийде до бараку, хай все покине і бігом до кладової. А тепер повісьте трубку.

Швейк довго шукав не лише чотаря Фукса, а й інших старшин. Вони були в кухні, обгризали м'ясо з кісток і з приємністю споглядали на прив'язаного Балоуна, який, хоч і твердо стояв ногами на землі, бо над ним змилюсердилися, та все ж мав такий вигляд, що на нього цікаво було дивитися. Один з кухарів приніс і застромив йому в зуби кістку з м'ясом, а зв'язаний бородатий велетень Балоун, не маючи можливості маніпулювати руками, обережно перевертав кістку в роті, обертаючи її за допомогою зубів і ясен, причому обгризав м'ясо з виглядом лісового чугайстра.

— Хто тут із вас чотар Фукс? — запитав Швейк, коли врешті розшукав їх.

Чотар Фукс і бровою не повів, коли побачив, що його питає якийсь рядовий піхотинець.

— Гей! — гукнув Швейк. — Ще довго я буду розпитувати? Де той чотар Фукс?

Чотар Фукс ступив наперед і, з почуттям власної гідності, почав лаятися на всі заставки. Він, мовляв, не просто чотар, а пан чотар, і не можна говорити «де той чотар», а лише «Голошу слухняно, де тут пан чотар?» В його хоті, коли хтось випустить «*ich melde gehorsam*», одразу дістає по пиці.

— Не дуже розмахуйтеся, — сказав розважливо Швейк. — Негайно збирайтеся, ідіть до бараку, візьміть там десять людей і бігом з ними на склад. Будете одержувати консерви.

Чотового Фукса це так приголомшило, що він спромігся лише запитати:

— Що таке?

— Жодного «що такого», — відповів Швейк. — Я, ординарець одинадцятої маршової роти, хвилину тому говорив по телефону з паном обер-лейтенантом Лукашем, і той сказав: «Бігом з десятьма людьми до складу». Якщо, пане чотарю Фуксе, ви не підете, я зараз же повернуся до телефону. Пан обер-лейтенант бажає, щоб ішли саме ви. І не може бути ніяких розмов. «Телефонна розмова, — каже пан надпоручник Лукаш, — повинна бути коротка і ясна! Коли скажуть «чотар Фукс піде», то він піде. Наказ — це вам не телефонне базікання, коли ми когось запрошуємо на обід. У армії, особливо під час війни, кожне спізнення — це злочин. Якщо чотар Фукс, коли ви йому про це повідомите, негайно не піде, то негайно повідомте мені про це телефоном. А я вже йому такої заграю, що аж пір'я з нього полетить». Го-го! Ви пана обер-лейтенанта ще не знаєте! — Швейк, тріумфуючи, глянув на унтерів, яких його промова справді здивувала і приголомшила.

Чотар Фукс щось невиразно пробурмотів собі під ніс і швидко пішов геть, а Швейк гукнув йому услід:

— Отже, можу доповісти панові обер-лейтенанту, що все в порядку?

— Зараз з десятьма людьми буду біля складу, — відізвався від бараку чотар Фукс і, не сказавши більше ані слова, віддалився від групи унтерів, які були так само ошелешені, як і чотар Фукс.

— Вже починається, — сказав маленький капрал Блажек. — Будемо пакуватися.

Швейк, повернувшись до канцелярії 11-ої маршової роти, знов не встиг закурити люльку, бо задзвонив телефон (вже вкотре за сьогодні) і зі Швейком знову заговорив надпоручник Лукаш:

— Куди ви, Швейку, бігаєте? Я дзвоню вже втретє, але ніхто мені не відповідає.

— Я бігав вас шукати, пане обер-лейтенанте.

— Отже, пішли? Так?

— Певно, що пішли. Але не знаю, чи вони вже там. Може, мені ще раз туди збігати?

— Отже, ви знайшли чотаря Фукса?

— Знайшов, пане обер-лейтенант. Він спочатку визвірився на мене: «Що таке?» — каже. І лише тоді, коли я йому роз'яснив, що телефонні розмови повинні бути короткі й ясні...

— Швейку, не грайтеся... Ванек ще не повернувся?

— Не повернувся, пане обер-лейтенанте.

— Не горлайте так у телефон. Не знаєте, де міг би бути той проклятий Ванек?

— Не знаю, пане обер-лейтенанте, де міг би бути той проклятий Ванек.

— Був у полковій канцелярії, та кудись пішов. Думаю, він, мабуть, у кантині*. Отже, ви, Швейку, йдіть за ним і скажіть, хай зараз же йде на склад. негайно розшукайте капрала Блажека і скажіть, щоб відв'язав Балоуна, а тоді пошліть Балоуна до мене. Повісьте трубку.

Швейк і справді не гаяв часу. Знайшовши капрала Блажека, передав йому наказ надпоручника відв'язати Балоуна. Капрал Блажек забурав:

— Хвости підгортають, бо вже вода в чоботи затікає.

Швейк пішов подивитися, як будуть відв'язувати Балоуна, потім провів його, адже це було по дорозі до військового буфету, де він сподівався знайти фельдфебеля Ванека.

Балоун дивився на Швейка як на свого рятівника і обіцяв ділитися з ним кожною посилкою, яку дістане з дому.

— У нас тепер будуть різати свиню, — меланхолійно говорив Балоун. — Ти як любиш шпиговану ковбасу — з кров'ю чи без крові? Тільки скажи — все дістанеш! Я сьогодні ввечері напишу додому. Моя свиня дотягає, певно, до ста п'ятдесяти кіля. Голова в неї, як у бульдога, такі свині найкращі — це тобі не заморенці — дуже добра порода, вона себе не осоромить, сала матиме не менш як на вісім пальців. Коли я був удома, то завжди сам робив ліверні ковбаси і так напихався фаршем, що мало не лускав. Минулорічна свиня важила 160 кіля.

— Оце, бра', була свиня, — екзальтовано сказав він, міцно стискаючи Швейкову руку, коли вони розходилися. — Я її вирощував на самій картоплі, аж сам дивувався, як вона гарно жиріє. А шинки я маринував у розсолі. Хочеш вір, хочеш не вір, а коли б тобі подали кусень такої печені з маринаду та ще з картопляними кнедлями, посипаними шкварками, та ще й з капусткою, ти б і языка проковтнув. А пиво! Та й п'ється ж воно після цього, трясця його матері. І подумати: все це у нас війна відібрала.

Бородатий Балоун важко зітхнув і пустився до полкової канцелярії, а Швейк націлився по алеї старих лип до військового буфету.

Фельдфебель Ванек тим часом сидів у буфеті і оповідав якомусь знайомому штабному фельдфебелю, скільки можна було перед війною заробити на емалевих і цементних фарбах.

Штабний фельдфебель уже набрався, як свиня. Перед полуднем з-під Пардубець приїхав один пан, у якого в таборі був син. Він всунув йому порядного хабаря і аж до полудня частував десь унизу в місті.

Тепер фельдфебель сидів у розпачі від того, що йому вже нічого не смакує, і зовсім не знав, що говорить. На розмову про емалеві фарби абсолютно не реагував. Потонув у своїх власних уявленнях і чомусь белькотав, що мав би бути приміський потяг з Тршебоні до Пельгржимова і назад.

Коли Швейк увійшов, Ванек даремно намагався розтлумачити в цифрах штабному фельдфебелю, скільки можна було заробити на одному кілограмі цементної фарби для будівель, на що штабний фельдфебель відповів без ладу і складу:

— Повертаючись, умер, залишив тільки листи.

Побачивши Швейка, сплутав його, мабуть, з якоюсь несимпатичною йому людиною і почав його ляяти, що Швейк, мовляв, черевомовець.

Швейк підійшов до Ванека. Той теж був добре під мухою, але дуже приємний і милий.

— Пане фельдфебель, — доповів йому Швейк, — вам треба піти зараз на склад, там уже чекає взводний Фукс з десятьма вояками — одержите консерви. І негайно, бігом марш! Пан обер-лейтенант телефонував уже двічі.

Ванек вибухнув сміхом.

— Та що я з глузду з'їхав, мій миленький. Та я сам себе мусив виляяти, мій янголе. На все досить часу, не горить, золотенька дитино. Коли пан обер-лейтенант вирядить стільки маршових рот, як я, от тоді він зможе про щось говорити і не буде нікого даремно турбувати своїм «ляуфшріт». Таж я вже дістав у полковій канцелярії наказ, що їдемо завтра, щоб усі збиралися і йшли зараз одержувати зі складу все потрібне на дорогу. А що я зробив? Пішов спокійненько сюди на чверточку винця. Сидиться мені тут дуже гарно, і плювати мені на все з високого дерева. Консерви залишаються консервами, платня платнею. Я знаю краще склад, ніж пан обер-лейтенант, і мені відомо, про що на таких нарадах панів офіцерів у пана полковника говориться. То наш пан полковник уявляє собі тільки в своїй фантазії, що на складі є якісь консерви про запас. Їх не було ніколи й на козячий дрист, а склад нашого полку діставав їх у міру потреби в бригаді або позичав у зустрічних полках. Тільки одному бенешевському полкові ми винні понад 300 коробок консервів. Хи-хи! Хай собі говорять на нарадах, що їм заманеться. Дивіться, які скорі! Таж їм комірник — якщо туди прийдуть — сам скаже, що вони втратили розум, адже жодна маршова ще не дістала на дорогу консервів. Чи не правда, стара картопле? — звернувся він до штабного писаря. Але той або засинав, або на нього найшов напад білої гарячки, бо відповів так:

— Вона йшла і тримала над собою розкрити парасолю.

— Найкраще зробіть, — продовжував фельдфебель Ванек, — коли махнете на все рукою. Якщо сьогодні в полковій канцелярії сказали, що завтра їдемо, то в це не повинна вірити навіть мала дитина. Чи ж можемо їхати без вагонів? При мені ж телефонували на вокзал. Там нема жодного вільного вагона. Саме так було і з останньою маршовою. Ми тоді два дні стояли на вокзалі й чекали, аби хтось над нами змилиувався і прислав по-тяг. А до того ж, ми навіть не знали, куди поїдемо. Навіть сам полковник цього не знав. І хоч ми тоді проїхали вже всю Угорщину, ніхто не мав поняття, куди нас далі повезуть: чи на Сербію, чи на Росію. З кожної станції безпосередньо розмовляли із штабом дивізії. А ми були тільки такою собі латкою. От і пришили нас нарешті під Дуклю, там нас розмолотили, і ми поїхали знову формуватися. Головне не скакати поперед бать-

ка в пекло. Все з часом з'ясується. Поспіємо з козами на торг. Jawohl, pochamol¹.

— Вино тут надзвичайно добре, — вів далі Ванек, навіть не слухаючи, що курликав собі під ніс штабний фельдфебель: «Glauben Sie mir, ich habe bisher wenig von meinem Leben gehabt. Ich wundere mich über diese Frage»².

— Чого б я даремно морочив собі голову від'їздом марш-батальйону? У першій маршовій, з якою я їхав, усе було готове за дві години, і все виявилось у повному порядку. Інші ж маршові нашого батальйону готувалися до дороги аж цілих два дні. Але у нас ротним командиром був лейтенант Пршеносіл, хлопець — аж любо було глянути. От він і каже: «Ви, хлопці, не поспішайте», — і все йшло як по-писаному. Тільки за дві години перед відходом поїзда ми почали збиратися. І ви, Швейку, зробіть добре, коли теж присядете...

— Не могу, — відповів з героїчним самовідреченням бравий вояк Швейк, — мушу бути в канцелярії, ану ж хтось зателефонує.

— Ну йдіть собі, моє золотко, але запам'ятайте на все життя, що це негарно з вашого боку і що справжній ординарець ніколи не повинен бути там, де він потрібний. Не треба бути таким аж надто ретельним. Справді, немає нічого огиднішого від такого ординарця, який думає, що без Гриця вода не освятиться, і бігає як ошпарений.

Але Швейк уже був за дверима і поспішав до канцелярії своєї маршової роти.

Ванек залишився на самоті, бо ж рішуче не можна було сказати, щоб штабний фельдфебель міг підтримати йому компанію. Той зовсім відокремився і, глядячи чвертку вина, плів без ніякого зв'язку по-чеськи і по-німецьки:

— Багато разів я проходив тим селом, а мені й не снилося, що вона є на світі. In einem halben Jahre habe ich meine Staatsprüfung hinter mir und meinen Doktor gemacht³. Зробився з мене старий каліка, дякую вам, Люціє. Erscheinen Sie in schön ausgestatteten Bänden⁴, — може, є ще хтось поміж вами, хто це все пам'ятає...

¹ Так, а не інак (нім. діалект).

² Повірте, я дотепер так мало користався життям. Мене дивує це питання (нім.).

³ Через півроку я склав державний іспит і дістану ступінь доктора (нім.).

⁴ Якщо їх дають у гарно оформлених томах (нім.).

Фельдфебель-рахівник з нудьги барабанив якийсь марш, але нудився недовго, бо відчинилися двері, увійшов кухар Юрайда з офіцерської кухні і гепнувся в крісло.

— Ми сьогодні, — пробурмотів він, — дістали наказ іти по коньяк на дорогу. А тому, що наш плетений бутель був ще з ромом, ми мусили його випорожнити. Ну й накоїли ж ми собі. Всі, хто працює на кухні, на ногах не тримаються. Я помилився на кілька порцій, пан полковник прийшов пізно, і для нього не вистачило. Готую тепер для нього омлет. Луснути можна зо сміху!

— Оце так авантюра, — додав Ванек, якому сп'яну завжди дуже подобалися пишномовні слова.

Кухар Юрайда пустився у філософування, і це дійсно відповідало його колишній професії, бо ж він видавав перед війною окультний журнал і бібліотечку «Загадки життя і смерті». У війську сховався у офіцерській полковій кухні і не раз у нього підгорала печеня, коли він заглиблювався в читання перекладу староіндійських сутр «Прагна-Параміта»¹.

Полковник Шредер любив його як своєрідну полкову рідкість, бо яка ж офіцерська кухня могла ще почванитися кухарем-окультистом, який, зазираючи в загадки життя і смерті, умів би приємно здивувати всіх такою доброю печенею на сметані або таким рагу, що під Комаровом смертельно поранений поручник Дуфек безперервно кликав Юрайду.

Юрайда, який ледь-ледь тримався в кріслі і від якого відгоноило на цілу милю ромом, несподівано сказав:

— Коли для пана полковника сьогодні забракло порції і він побачив тільки тушену картоплю, він упав у стан гакі. Ви знаєте, що таке гакі? Це стан голодних духів. І тоді я сказав йому: «Чи маєте ви, пане полковнику, досить сили, щоб перебороти той фатальний факт, що для вас забракло телячих нирок? У кармі² вирішено, щоб ви, пане полковник, дістали сьогодні на вечерю казковий омлет з посіченою тушеною телячою печінкою».

— Милий друже, — по хвилі тихо звернувся Юрайда до фельдфебеля-рахівника, при цьому мимовільним рухом перевернув усі склянки, розставлені перед ним на столі. — Існує небуття усіх явищ, форм і речей, — похмуро сказав кухар-окультист. —

¹ Відкриття мудрості.

² У фатальній залежності від попередніх вчинків.

Існуюча форма — це небуття, а небуття — це існуюча форма. Небуття не відрізняється від існуючої форми, а існуюча форма від небуття. Небуття — це і є існуюча форма, а існуюча форма — це і є небуття.

Кухар-окультист натягнув тогу мовчання, підпер голову руками і дивився на мокрий, залитий стіл.

Штабний фельдфебель ляпав далі язиком щось таке, в чому не було ні голови, ні хвоста.

— Збіжжя зникло з полів, пропало — *in dieser Stimmung erhielt er Einladung und ging zu ihr*¹ — зелені свята бувають навесні.

Фельдфебель Ванек барабанив по столу, пив і коли-не-коли згадував, що на нього біля складу чекають десять вояків і чотар.

При цій згадці він усміхався сам до себе і махав рукою.

Коли він пізно вночі повернувся до канцелярії одинадцятої маршової роти, то застав Швейка біля телефону.

— Існуюча форма — це небуття, а небуття — це існуюча форма, — прорік Ванек, не роздягаючись ледве виліз на тапчан і зараз же заснув.

Швейк невідлучно сидів біля телефону, бо надпоручник Лукаш, який дві години тому дзвонив йому з наради у полковника, забув сказати, що він може відійти від телефону.

Потім з ним по телефону говорив чотар Фукс. Він увесь той час не лише марно чекав з десятьма людьми на фельдфебеля-рахівника, а навіть з'ясував, що склад був замкнений.

Нарешті, Фукс кудись пішов, а десять рядових один по одному повернулися до свого бараку.

Час від часу Швейк розважався тим, що брав трубку і слухав. Це був телефон якоїсь нової системи, його саме запроваджували в армії, і він мав ту перевагу, що дозволяв доволі виразно чути чужі телефонні розмови на цілій лінії.

Обоз лаявся з артилерійськими казармами, сапери погрожували військовій пошті, полігон гаркав на підрозділ кулеметників.

А Швейк сидів і сидів біля телефону...

Нарада у полковника тривала.

Полковник Шредер розвивав найновіші теорії польової служби і, головне, підкреслював важливість мінометів.

Перескакуючи з теми на тему, він говорив про те, як виглядав два місяці тому на півдні і на сході фронт, плів про отруйні

¹ У цьому настрої він дістав запрошення і пішов до неї (нім.).

гази, про обстріл ворожих літаків, про постачання фронтовим командам, а далі перейшов до внутрішніх стосунків у війську.

Розговорився про ставлення офіцерів до рядових, до старшин, про втечу вояків на ворожий бік, про політичні події, а також про те, що 50 відсотків чеських вояків «politisch verdächtig»¹. «Jawohl, meine Herren, der Kramarsch, Scheiner und Klofatsch»². Більшість офіцерів при цьому мріяла, щоб дідок перестав, нарешті, розводити теревені, але полковник Шредер базікав без упину про завдання нових маршбатальйонів, про загиблих офіцерів полку, про целеліни, «іспанських вершників»³, про присягу.

Останнє нагадало надпоручникові Лукашу, що тоді, коли увесь марш-батальйон складав присягу, у ній не брав участі бравий вояк Швейк, бо саме в той час сидів у дивізійному суді.

І раптом це його розсмішило. Це був напад якогось істеричного сміху, який заразив кількох офіцерів по-сусідству і привернув увагу полковника саме тоді, коли той перейшов до досвіду, здобутого при відступі німецьких армій в Арденнах. Переплутавши все, він закінчив:

— Панове, тут нема чого сміятися.

Потім усі пішли до офіцерського клубу, бо полковника Шредера викликав до телефону штаб бригади.

Швейк і далі дрімав біля телефону, коли це знічев'я його розбудив дзвінок.

— Алло, — почулося в слухавці, — говорить полкова канцелярія.

— Алло, — відповів Швейк, — тут канцелярія одинадцятої маршової роти.

— Не затримуй, — почувся голос, — візьми олівець і пиши. Прийми телефонограму.

— Одинадцята маршова рота...

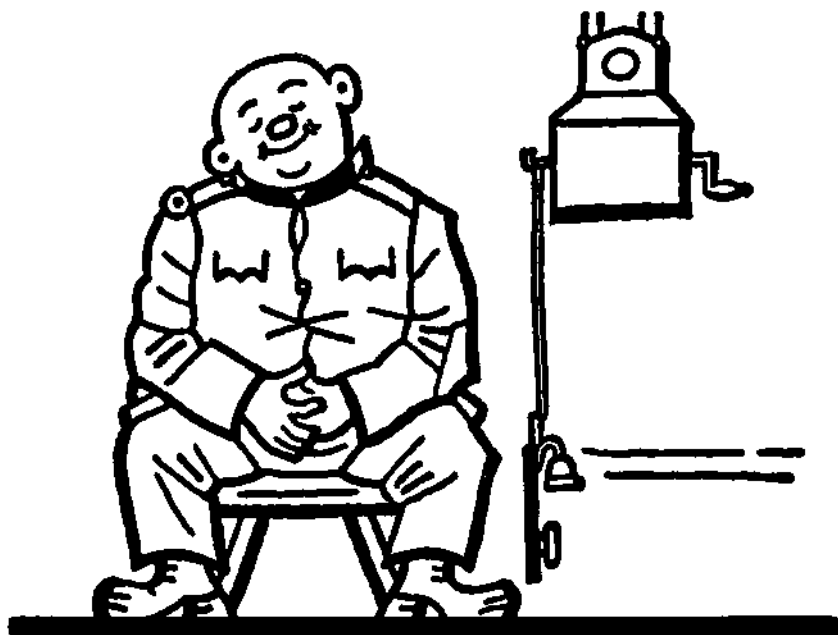
Далі йшли одне за одним якісь речення в дивовижному хаосі, бо водночас на лінії говорили дванадцята і тринадцята маршові роти, а телефонограма зовсім загубилася в тому вихорі звуків. Швейк не міг зрозуміти ані слова.

Нарешті, все втихло, і Швейк почув:

¹ Політично підозрілі (нім.).

² Так, мої панове, Крамарж, Шейнер і Клофач (нім.).

³ Пересувні дротяні загороди.

- Алло, алло! Тепер перечитай і не затримуй!
- Що я маю перечитати?
- Що маєш перечитати? Ах ти, ослиатино! Телефонограму!
- Яку телефонограму?
- Чорти б тобі марша грали — ти глухий, чи що? Телефонограму! Я ж тобі її диктував, ідіоте!
- Я нічого не чув, хтось втручався в нашу розмову.
- Ти, мавпо нещасна, то ти думаєш, я ще буду з тобою бавитися? Приймеш телефонограму чи ні? Маєш олівець і папір? Кажеш, нема? Ох ти, тварино Божа. Радиш почекаати, поки знайдеш? Ну й вояка. То що, вже знайшов? Кажеш, уже готовий? Нарешті з печі зліз! Може, ти для цього святковий мундир нап'яв? Слухай: *Elfte Marschkumpanie...*¹ Повтори!
- «*Elfte Marschkumpanie...*»
- *Kumpaniekommandant...*² Написав? Повтори!
- «*Kumpaniekommandant!...*»
- *Zur Besprechung morgen...*³ Готовий? Повтори!

¹ 11 маршова рота (нім.).

² Ротному командирові (нім.).

³ Завтра вранці на нараду (нім.).

— «Zur Besprechung morgen...»

— Um neun Uhr ¹. — Unterschrift. Ти знаєш, що таке Unterschrift, мавпо? Це підпис. Повтори.

— «Um neun Uhr. — Unterschrift. — Ти знаєш, що таке Unterschrift, мавпо, це — підпис.

— Ну й ідіот! Отже, підпис: оберст Шредер, дубина. Маєш? Повтори.

— Оберст Шредер, дубина.

— Добре, худобина. Хто прийняв телефонограму?

— Я.

— А щоб тобі сик замулило, хто це я?

— Швейк. Буде ще щось?

— Слава Богу, вже нічого. Але ти мав би називатися «Осел».

Що у вас нового?

— Нічого. Все по-старому.

— То радієш, правда? У вас, кажуть, когось там прив'язували?

— Лакузу пана обер-лейтенанта. Зжер його обід. Не знаєш, коли ідемо?

— Чоловіче, в тебе надзвичайні питання, цього й сам дідок не знає. На добраніч. А блохи там у вас є?

Швейк відклав трубку і почав будити фельдфебеля-рахівника Ванека. Той скажено відбрикувався, а коли Швейк почав його трясти, вдарив його в ніс. Потім ліг на живіт і в усі боки хвицяз ногами.

Але Швейкові таки вдалося настільки розбурхати Ванека, що він, протираючи очі, нарешті, обернувся навznak і перелякано спитав, що трапилося.

— Власне, нічого, — відповів Швейк. — Я тільки хочу з вами порадитися. Щойно ми дістали телефонограму, що завтра о дев'ятій годині пан обер-лейтенант Лукаш має знову прийти на раду до пана полковника. Я тепер не знаю, як мені бути. Чи треба бігти і повідомити його про це зараз, чи аж вранці? Я довго вагався, будити вас чи ні, ви ж так гарно хропли, але потім подумав — ну що ж тут такого, треба ж порадитися...

— На милість Божу, дайте мені, будь ласка, поспати, — застогнав Ванек, позіхаючи на весь рот. — Підете туди аж вранці, а мене не будить!

¹ О 9-й годині ранку (нім.).

Перевалився на бік і миттю заснув.

Швейк знову підійшов до телефону, сів, поклав голову на стіл і почав дрімати. Пробудив його дзвінок.

— Алло, одинадцята маршова рота?

— Так, одинадцята маршова рота. Хто там?

— Тринадцята маршова. Мене щось довго не змінюють. Глянь на годинник. Не знаю, котра година, а телефонної станції не можу докликатися.

— У мене стоїть.

— То в тебе так, як і в мене. Ти не знаєш, коли їдемо? Ти не говорив з полковою канцелярією?

— Вони там гівно знають, як і ми.

— Фі, панянку, не так вульгарно. Ви вже дістали консерви? Від нас туди ходили і не принесли нічого. Склад був закритий.

— Наші теж прийшли з порожніми руками.

— Це взагалі зайвий переполох. Як гадаєш, куди ми поїдемо?

— В Росію.

— Я думаю, що скоріше в Сербію. Це побачимо аж у Пешті. Якщо нас повезуть направо, то з цього вилізе Сербія, а як ліворуч — Росія. Маєте вже хлібні мішки? Кажуть, що тепер підвищать платню. Ти граєш у фріше-фіре? Граєш? То приходь завтра. Ми товчемо кожного вечора. Скільки вас крутиться біля телефону? Ти сам? То плюнь на все і лягай спати. Там у вас дивні порядки. Ти, мабуть, надибав на це, як сліпий на стежку? Ну, нарешті, прийшли мене змінити. Хропи на здоров'ячко.

І Швейк справді солодко заснув біля телефону, забувши повісити трубку, так що ніхто не порушив його сну біля столу. А телефоніст у полковій канцелярії зі злості аж зі шкіри вискакував, бо ніяк не міг додзвонитися до 11-ої маршової з новою телефонограмою, щоб завтра до 12-ої години надіслати до полкової канцелярії список усіх, кому ще не зробили щеплення проти тифу.

Надпоручник Лукаш у той час вів бесіду в офіцерському клубі з військовим лікарем Шанцлером. Той, сидячи в кріслі, як на коні, розмірено бив більярдним кием по підлозі, а потім виголошував одне за одним такі речення:

— Сарацинський султан Салах-Едін вперше визнав нейтральність санітарного корпусу.

Треба піклуватися не тільки про своїх поранених, а й про

ворожих. Для ворожих треба купувати ліки і утримувати їх за рахунок іншої сторони.

Треба посилати до них лікарів і фельдшерів, забезпечених генеральськими посвідченнями, про надання допомоги пораненим ворогам.

Поранених полонених слід або відсилати назад з охороною під запорукою тих посвідчень, або їх вимінювати, але так, щоб їм було дозволено потім знову служити в армії.

Хворих з обох сторін не дозволяється брати в полон і страчувати, їх необхідно відсилати в безпечне місце до лікарень, лишати біля них сторожу, яка так само, як і хворі, повинна повертатися з генеральськими посвідченнями. Це стосується також польових священників, лікарів, хірургів, аптекарів, санітарів та інших осіб, призначених для обслуговування хворих. Всі ці особи не можуть бути взяті в полон, їх треба відсилати таким самим порядком назад.

Доктор Шанцлер зламав при цьому вже два більярдні кийки і все ще не закінчив своєї дивної лекції про опіку поранених під час війни, раз у раз влітаючи до цього про якісь незрозумілі генеральські посвідчення.

Надпоручник Лукаш допив чорну каву і пішов додому, де знайшов бородатого велетня Балоуна, зайнятого підсмажуванням ковбаси на спиртовці надпоручника.

— Голошу слухняно, — зашварготів Балоун, — дозволю собі, голошу слухняно, мельдую послушно...

Лукаш поглянув на нього. В цю хвилину Балоун здавався йому великою дитиною, наївним створінням. І надпоручник раптом пошкодував про свій недавній наказ прив'язати бідолаху за його невгамовний голод.

— Смаж собі, смаж, Балоуне, — сказав Лукаш, відстібуючи шаблю. — Завтра накажу виписувати тобі ще одну порцію хліба. — Надпоручник Лукаш сів до столу. Він був у такому настрої, що почав писати сентиментального листа до своєї тітки:

«Мила тітонько!

Я саме дістав наказ бути готовим зі своєю маршовою ротою до від'їзду на фронт. Можливо, це вже буде останній лист від мене, бо всюди йдуть запеклі бої, а наші втрати великі. Тому мені важко закінчити цього листа словами «до побачення», доречніше послати тобі «останнє прощай!»

«Допишу завтра вранці», подумав надпоручник Лукаш і пішов спати.

Балоун, побачивши, що надпоручник міцно заснув, почав знову нищпорити по квартирі, як тарган уночі. Відчинив надпоручникову валізку і надкусив плитку шоколаду. Коли ж надпоручник спросоння ворухнувся, він злякався, швидко поклав надкушений шоколад у валізку й затих.

Потім нишком пішов поглянути, що писав надпоручник.

Перечитав і особливо його зворушило «останнє прощай».

Ліг на свій сінник біля дверей і згадав рідний дім і свіжину.

Йому весь час уявлялося, як він проколює сальцесон і випускає з нього повітря, щоб не луснув. І ні про що інше Балоун не міг думати.

Лише при згадці, як одного разу у сусідів репнула і розвалилася жирна ковбаса, заснув неспокійним сном.

Йому снилося, ніби він покликав якогось невинного різника, і той так невміло шпигував ліверні ковбаси, що вони одразу ж і лопались. Потім ще привиділось, ніби той самий м'ясар забув зробити кров'янку, деь загубилася вудженина і бракує дерев'яних шпильок для ліверних ковбас. І ще щось наснилося про польовий суд, буцімто його зловили, коли він хотів поцупити з польової кухні шматок м'яса. Нарешті побачив себе у зашморгу на липі в алеї військового табору в Бруку над Літавою.

* * *

Швейк прокинувся на світанку, який приніс із собою запах кавових консервів, що варилися у всіх ротних кухнях: він механічно, мовби щойно скінчив телефонну розмову, повісив трубку і, наспівуючи, почав свій невеличкий вранішній променад по канцелярії.

Почав зразу з середини пісні про те, як солдат, переодягнувшись дівчиною, іде за своєю милою до млина, а мельник, батько милої, кладе його спати біля доньки, але перед тим гукає до мельнички:

Треба дівчині щось дати,
Хай не йде голодна спати.

Мельничка нагодувала підлого драбугу, а потім сталася родинна трагедія:

Мельники раненько встали
І на дверях прочитали:
«Прощайте, ваша Анна
Від учора вже не панна».

Швейк так загорлав останні слова пісні, що вся канцелярія ожила: прокинувся фельдфебель Ванек і спитав, котра година.

— Хвилину тому якраз відсурмили ранню зорю.

— То я встану аж після кави, — вирішив Ванек, бо в нього завжди на все вистачало часу, — так чи інакше нас будуть знову мучити якимось поспіхом і даремно ганяти, як учора з тими консервами... — Ванек позіхнув і спитав, чи він, випадково, прийшовши додому, не виголошував орацій.

— Та трохи було, — сказав Швейк, — ви безперервно щось вигукували про якісь існуючі хворми, що хворма це не хворма, а то, що не хворма, то хворма. І що та хворма — знов таки не хворма. Але це вас швидко звалило і ви у повній хвормі почали так хропти, мовби хто пилою різав.

Швейк замовк, пройшовся до дверей і назад до тапчана фельдфебеля-рахівника. Потім зупинився перед ним і почав:

— Щодо моєї особи, пане рахівник, то коли я почув, що ви про ті хворми говорили, я згадав одного ліхтарника Затку; він служив при газовій станції на Летні, засвічував і гасив ліхтарі. То був, як бачите, просвітительний чоловік і, звичайно, відвідував усі можливі шиночки на Летні. А потім над ранок на газовій станції вів такі самісінькі розмови, як ви, тільки він казав ось що: «Кістки для грання мають грані, бо вони ще не грані». Я чув це на власні вуха, коли мене одного разу поліцей за недодержання чистоти на вулиці помилково привів не до поліцейського відділення, а на газову станцію.

— А незабаром, — тихо сказав Швейк, — той Затка скінчив дуже погано. Вступив до конгрегації Діви Марії, ходив з «небесними козами»* на проповіді отця Емельки* до костелу святого Ігнатія на Карловій площі і раз, коли там у костелі були місіонери, він забув погасити газові ліхтарі в своєму районі, так що газ горів на вулицях безперервно три дні й три ночі. Це

дуже погано, — вів далі Швейк, — коли ні сіло ні впало людина почне встрягати в якийсь філософування. Це завжди пахне алкогольним отруєнням. Свого часу перевели до нас із 75-го полку одного майора Блюгера. Той завжди раз на місяць скликав нас усіх, ставив у каре і обговорював разом з нами, що то таке — військове начальство. Він не пив нічого, крім слив'янки. «Кожен офіцер, вояки, — пояснював він на казарменім подвір'ї, — вже сам по собі — найдосконаліше створіння, яке має у сто раз більше розуму, ніж ви всі разом. Ви, вояки, взагалі, не можете собі уявити нічого досконалішого, ніж офіцер, хоч би ви й думали над цим усе своє життя. Кожен офіцер — це створіння необхідне, тоді, як ви, жовніри, створіння випадкові. Ви можете існувати, але не мусите. Якби вибухнула війна і ви загинули за найяснішого цісаря — не сталося б аж ніякого нещастя, нічого б від цього не змінилося. Але коли б спершу загинув ваш офіцер, то щойно аж тоді ви побачили б, як залежите від нього і яка це втрата. Офіцер мусить існувати, а ви, власне, дістали існування лише від панів офіцерів. Ви від них походите, ви без офіцерів не обійдетесь, ви без свого військового начальства не можете ані перднути. Для вас офіцер, вояки, це моральний закон, байдуже, чи до ваших мізків це доходить, чи ні. Кожен закон мусить мати свого законодавця, а тому офіцер, вояки, і є для вас тим законодавцем, і ви відчуваєте і мусите відчувати, що зобов'язані йому всім. Ви повинні беззастережно виконувати кожне його розпорядження, навіть коли б воно вам і не подобалося».

А потім, коли закінчував, походжав довкола каре і питав одного за одним: «Що ти відчуваєш, коли дістаєш дозвіл побути в місті і спізнюєшся?» Усі давали різні плутані відповіді: то, мовляв, вони ще ніколи не спізнювалися, то їх після кожного спізнення з похмілья дуже нудить, і т. ін. Усіх їх майор Блюгер наказував відвести набік. Після обіду, казав, виконуватимуть присідання на подвір'ї за кару, що не вміють висловити свої відчуття. Поки дійшла черга на мою особу, я згадав, яке питання він останнім разом з ними розбирав, і коли він до мене наблизився, я зовсім спокійно сказав:

«Голошу слухняно, пане майор, коли я спізнююся, то відчуваю в собі завжди якийсь неспокій, страх і докори сумління. Якщо, однак, діставши дозвіл повернутися до казарми пізніше,

я все ж таки повертаюся в порядку і вчасно, мною оволодіває якийсь дивно приємний спокій і на мене лізе внутрішнє вдоволення». Всі навколо сміялися, а майор Блюгер розкричався:

«По тобі, бовдуре, хіба тільки блощиці лізуть, коли хропеш на матраці. Такий бісів син, ще й кумедію строїть». І вліпив мені такого шпангля, аж серце раділо.

— На військовій службі інакше не може бути, — сказав фельдфебель-рахівник, лїниво потягаючись на своєму ліжку. — Це вже так заведено: що б ти не відповів, що б не зробив, завжди над тобою висітиме хмара і битимуть громи. Без цього дисциплїна неможлива.

— Дуже мудро сказано, — промовив Швейк. — Я ніколи не забуду, як замкнули рекрута Пеха. Ротним лейтенантом у нас тоді був якийсь Моц. Він зібрав рекрутів і почав розпитувати, хто звідки. «Ви, зелені трикляті рекрути, — говорив до них, — мусите навчитися відповідати ясно, точно, так, мов батогом хльоскати. Отже, почнемо. Звідки ти, Пеху?» Пех був інтелігентною людиною і відповів: «Нижній Боусов, Унтер Бауцен, 267 доїв, 1936 чеських громадян, староство Їчїн, округа Сobotка, колишній маєток Кость, приходський костел св. Катерини XIV сторїччя, відновлений графом Вацлавом Вратїславом Нетолїцьким, школа, пошта, телеграф, станція чеської торговельної залїзниці, цукровий завод, млин з тартаком, хутїр Вальха, шість ярмарків на рік». Але тут до нього підскочив лейтенант Моц і почав частувати його раз у раз по пиці, примовляючи: «Ось тобі один річний ярмарок, ось тобі другий, третїй, четвертий, п'ятий, шостий». А Пех, хоч і був лише рекрут, зголосився до батальйонного рапорту. В канцелярїї сидїла тоді весела гопкомпанїя. Ну, ті й написали, що він їде до батальйонного рапорту через ті річні ярмарки в Нижньому Боусовї. Командиром батальйону був майор Рогель. «У чому справа?» запитав він Пеха, а той і застрекотав, як з кулемета. «Голошу слухняно, пане майор, у Нижньому Боусовї є шість річних ярмарків». Тут майор Рогель на нього як заверещить, ногами як затупоче і зараз же наказав відвести його до лазаретної божевїльнї. З того часу був з Пеха найгїрший вояка, сипалась на нього кара за карою.

— Вояків важко виховувати, — сказав фельдфебель-рахівник Ванек, позїхаючи. — Вояк, який не був у вїйську покараний, це не вояк. Можливо, в мирні часи дехто і без кари відбув свїй

термін, а потім мав привілеї на цивільній службі. Сьогодні ж, бачимо, саме навпаки. Ті найгірші вояки, які за мирного часу не вилазили з в'язниці, — найліпші вояки під час війни. Пам'ятаю піхотинця Сільвануса з восьмої маршової. На нього раніше теж сипалася кара за карою. Та ще й які кари! Не соромився вкрасти в товариша останній гріш, та коли дійшло до бою, він перший перерізав дротяні загороди, узяв трьох у полон та одного з них по дорозі застрелив, бо, як пояснив, не довіряв йому. Дістав велику срібну медаль, пришили йому дві зірки, і, якби його пізніше під Дуклею не повісили, був би вже давно чотовим. Але повісити його мусили: після одного бою зголосився на рекогносцирування, і якийсь патруль з іншого полку наскочив на нього, коли він обшукував убитих. Знайшли в нього щось із вісім годинників і багато перснів. Отож і повісили його біля штабу бригади.

— З цього видно, — розважливо сказав Швейк, — що кожен вояк мусить сам здобути для себе своє місце.

Задзвонив телефон. Фельдфебель-рахівник підійшов до телефону. Можна було розпізнати голос надпоручника Лукаша: питався, як справа з консервами. Згодом було чути якісь докори.

— Слово честі, їх немає, пане обер-лейтенант! — кричав у телефон Ванек. — Звідки б вони взялися? Це тільки фантазії панів з інтендантства. Зовсім не потрібно було цих людей туди посилати. Я вам сам хотів подзвонити. Кажете, що я був у буфеті? Хто, хто це казав? Той окультист-кухар з офіцерської кухні? Я дозволив собі туди зайти. Знаєте, пане обер-лейтенант, як називав той окультист метушню з тими консервами? «Страхіття ненародженого». Та ні, але де, пане обер-лейтенант! Я зовсім тверезий. Що робить Швейк? Він тут. Покликати його?

— Швейку, до телефону, — сказав фельдфебель Ванек і пошепки додав: — Коли запитає, як я прийшов, то скажіть — у повному порядку.

Швейк біля телефону:

— Швейк, голову слухняно, пане обер-лейтенант...

— Слухайте, Швейку, як там з тими консервами? Все в порядку?

— Їх немає, пане обер-лейтенант. Ні слуху, ні духу.

— Я хотів би, Швейку, щоб ви завжди, поки ми в таборі, до мене вранці зголошувалися. Як поїдемо, будете постійно біля мене. Що ви робили вночі?

- Сидів цілу ніч біля телефону.
- А було щось нового?
- Було, пане обер-лейтенант!
- Швейку, тільки без ваших дурних штукоч. Повідомляв хто-небудь про щось важливе?
- Повідомляли, пане обер-лейтенант, але аж на дев'яту годину. Я не хотів вас турбувати, пане обер-лейтенант, мені це й на думку не спадало.
- Ну, то вже скажіть мені до чорта, що там таке важливе на дев'яту годину?
- Телефонограма, пане обер-лейтенант.
- Я вас, Швейку, не розумію.
- У мене все записано, пане обер-лейтенант: «Прийміть телефонограму. Хто біля телефону? Маєш? Читай або щось таке подібне».
- Сило небесна! Швейку! З вами маю хрест божий. Скажіть мені зміст, або я вам заліплю. То що там?
- Знову якась нарада, пане обер-лейтенант, сьогодні вранці о дев'ятій годині у пана полковника. Я вас хотів будити вночі, але потім передумав.
- Ще б пак, відважитися будити мене через якусь дурницю, коли на це досить часу і вранці? *Wieder eine Besprechung, der Teufel soll das alles buserieren*¹. Опустіть слухавку, покличте до телефону Ванека.
- Фельдфебель Ванек біля телефону. *Rechnungsfeldwebel Vanek, Herr Oberleutnant*².
- Ванеку! Знайдіть мені негайно іншого денщика. Цей гультай Балоун до ранку зжер увесь мій шоколад. Прив'язати його? Ні, віддамо його до санітарів. Хлоп, як гора, хай тягає пораних під час бою. Зараз пошлю його до вас. Полагодьте це в польовій канцелярії і повертайтеся негайно в роту. Як ви гадаєте, скоро поїдемо?
- Нема чого поспішати, пане обер-лейтенант. Коли ми мали їхати з дев'ятою маршовою, то нас водили за ніс аж чотири дні. Про восьму нема чого й казати. Тільки з десятою йшло краще. Ми були без затримки на місці у повній бойовій готовності. Опівдні дістали наказ, а ввечері вже виїхали. Але зате нас потім

¹ Знову нарада, чорт би те все драв (нім.).

² Фельдфебель-рахівник Ванек, пане обер-лейтенанте (нім.).

ганяли по всій Угорщині і не знали, на якій ділянці фронту нами діру заткнути.

З того часу, відколи надпоручник Лукаш став командиром одинадцятої маршової, він опинився в стані так званого синкретизму. У філософії це означає: «Він намагався примирити суперечні поняття за допомогою компромісів, які доходили до повного змішання поглядів». Тому він відповів:

— Так, можливо. Буває. Отже, думаєте, що сьогодні не поїдемо? О дев'ятій годині нарада у пана полковника. А ргорос ¹, вам відомо, що ви черговий? Я лише так... Зробіть мені... Стривайте, що ви мені мали зробити? Список старшин з даними, відколи служать... Потім провіант для роти. Національність? Так, так. Це також... Але, головне, пришліть нового денщика... Що сьогодні повинен робити з людьми хорунжий Плешнер? Vorbereitung zum Abmarsch ². Рахунки? Прийду підписати по обіді. Нікого не пускайте в місто. До буфету в таборі? По обіді на годину... Покличте сюди Швейка... Швейку, ви поки залишитесь біля телефону.

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, я ще не пив кави.

— То принесіть собі каву і залишитесь в канцелярії біля телефону, аж поки я вас покличу. Ви знаєте, що таке ординарець?

— Це такий, що бігає, як солений заєць, пане обер-лейтенант.

— Отже, щоб ви були на місці, коли я подзвоню. Нагадайте ще раз Ванекові, хай підшукає для мене якогось денщика. Швейку, алло, де ви?

— Тут, пане обер-лейтенант, якраз принесли каву.

— Швейку, алло!

— Чую, пане обер-лейтенант, кава зовсім холодна!

— Ви вже, Швейку, добре знаєте, що таке денщик, поговоріть з ним, а потім дайте мені знати, хто він такий. Повісьте трубку.

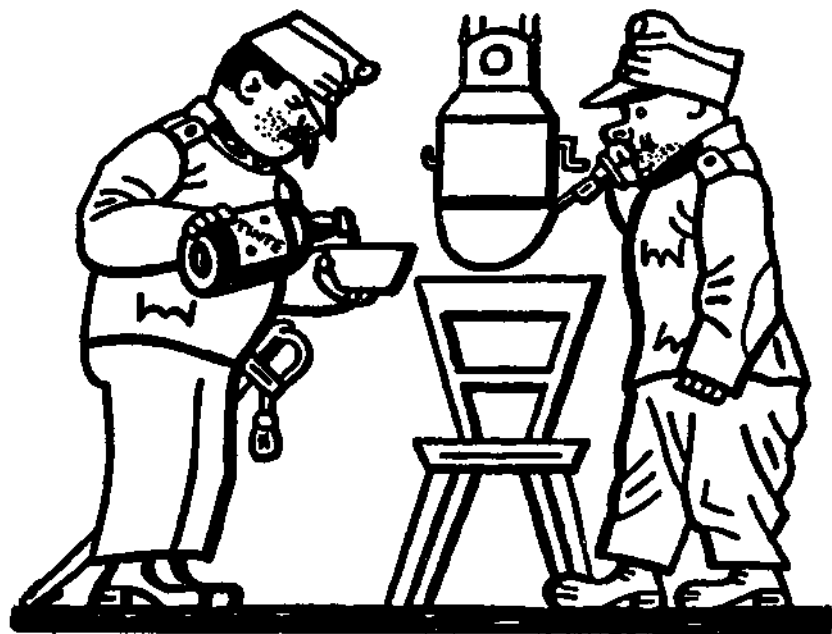
Ванек, сьорбаючи чорну каву, до якої долив рому з пляшки з написом Tinte ³ (зробленим з обережності), поглянув на Швейка й сказав:

— Наш обер-лейтенант так кричить у цей телефон, що я чув кожне його слово. Ви, Швейку, певне, з паном обер-лейтенантом дуже добре знайомі.

¹ До речі (франц.).

² Підготовка до походу (нім.).

³ Чорнило (нім.).

— Ми з ним одна рука, — відповів Швейк. — Рука руку мие. Ми вже вкупі багато чого пережили. Скільки разів нас хотіли розлучити, але ми знову знаходили одне одного. Він завжди в усьому на мене покладається. Я не раз сам з цього дивувався. Ось ви тепер, певно, самі чули, як він казав, аби я вам ще раз нагадав про того нового денщика і що я мушу на нього подивитися і дати про нього свій відгук. Панові обер-лейтенантові не кожний денщик догодить...

* * *

Полковник Шредер залюбки скликав на нараду всіх офіцерів маршового полку, щоб наговоритися досхочу. Крім того, треба було щось вирішити в справі охотника Марека, якого полковник Шредер за бунт віддав до дивізійного суду, бо той не хотів чистити вбиралень.

З дивізійного суду його привели вчора вночі на гауптвахту і там тримали під вартою. Водночас із дивізійного суду до полкової канцелярії прислали дуже туманного листа, в якому зазначалося, що хоч у цьому випадку не йдеться про бунт, бо

охотники не повинні чистити вбиралень, але оскільки це все ж таки порушення дисципліни, то передумовою прощення такого гріха може бути лише бездоганна поведінка на фронті. З цих причин, мовляв, обвинувачений охотник Марек відкомандировується до свого полку, а слідство в справі порушення дисципліни припиняється аж до кінця війни, але воно буде відновлене при найближчому порушенні дисципліни з боку охотника Марека. Крім того, була ще одна справа. Разом з охотником Мареком з дивізійного суду на гауптвахту прислали чотаря-самозванця Тевелеса. Його нещодавно доставили в полк з лазарету в Загребі. Він мав велику срібну медаль, охотницькі нашивки і три зірки. Розповідав про геройські подвиги шостої маршової роти в Сербії, що нібито з усієї роти залишився тільки він один. Слідство ствердило, що з шостою маршовою ротою на початку війни дійсно пішов на фронт якийсь Тевелес. Однак він не мав права охотника. Зажадали відомостей від бригади, куди 2 грудня 1914 року під час втечі з Белграда приєднали шосту маршову. І виявилось, що в списку представлених до відзнаки або відзначених срібними медалями немає жодного Тевелеса. Однак встановити, чи справді піхотинцеві Тевелесу було надане звання чотового, виявилось неможливим, бо вся шоста маршова рота пропала біля церкви святого Сави в Белграді разом із своїми офіцерами. В дивізійному суді Тевелес виправдовувався, що йому буцімто справді обіцяли велику срібну медаль, і тому він у лазареті купив її в одного босняка. А щодо охотницьких нашивок, то він їх пришив і носив сп'яну, бо, маючи ослаблений дизентерією організм, завжди підхмелявся.

Отже, коли почалася нарада, полковник Шредер перед вирішенням цих двох справ повідомив, що зустрічатися треба буде частіше, бо від'їзд уже не за горами і, як його повідомили з бригади, там уже чекають наказів з дивізії. Нехай вояки будуть наготові, а командири рот повинні пильно стежити, щоб нікого не бракувало. Потім ще раз повторив усю вчорашню лекцію і зробив огляд воєнних подій. Ніщо, мовляв, не сміє зламати бойовий дух та ініціативу армії.

На столі перед ним лежала карта воєнних дій з прапорцями на шпильках. Але прапорці були поперевертані, а фронти попересовувані. Витягнені шпильки з прапорцями валялися під столом.

По всьому полі бою переможцем прогулявся кіт, якого писарі тримали в полковій канцелярії. Вночі він наробив на австрогорський фронт і, намагаючись загребти какулю, розмазав її по всій карті і повиривав прапорці. Напудив на фронтах і передмостові укріплення і запаскудив усі армійські корпуси.

Полковник Шредер був страшенно короткозорий.

Офіцери маршового полку з цікавістю поглядали, як палець полковника Шредера наближався до цих купок.

— Звідтіля, панове, до Сокаля на Буг, — мовив полковник Шредер з виглядом пророка і посунув по пам'яті вказівний палець до Карпат, причому запхав його в одну з тих купок, якими кіт намагався зробити карту воєнних дій рельєфною.

— Was ist das, meine Herren? ¹ — здивовано спитав він, коли йому щось прилипло до пальця.

— Wahrscheinlich Katzendreck, Herr Oberst ², — дуже чемно відповів за всіх капітан Загнер.

Полковник Шредер кинувся до сусідньої кімнати, звідки почувся гомова лайка, прокльони і страшні погрози, що він примусить усю канцелярію ті котячки злизувати.

¹ Що це таке, мої панове? (Нім.)

² Мабуть, котяче лайно, пане полковнику (нім.).

Допит був короткий. Було встановлено, що ката чотирнадцять днів тому притяг до канцелярії наймолодший писар Цвібельфіш. Після цього зізнання Цвібельфіш мусив спакувати свої манатки, і старший писар відвів його на гауптвахту, де той мав сидіти аж до дальшого наказу. На цьому, власне, вся нарада й закінчилася. Коли полковник Шредер повернувся з червоним, як у рака, обличчям на офіцерське зібрання, він забув, що мав обговорити справу охотника Марека і чотаря-самозванця Тевелеса.

Лише коротко сказав:

— Прошу панів офіцерів бути напоготові і чекати дальших моїх наказів та інструкцій.

Таким чином, охотник і Тевелес залишалися на гауптвахті, а коли опісля до них приєднався Цвібельфіш, вони дістали змогу скласти мар'яж, а після мар'яжу — турбувати своїх сторожів проханнями, щоб ті повилонювали бліх у їхніх сінниках.

Трохи згодом запхали до них і єфрейтора Пероутку з тринадцятої маршової роти. Коли вчора по табору рознеслася чутка про від'їзд на фронт, він зник, і лише вранці патруль знайшов його «Під білою трояндою» в Бруку. виправдовувався, нібито він перед від'їздом хотів оглянути відомі теплиці графа Гарраха біля Брука, а повертаючись назад, заблудив і щойно вранці, зовсім знесилений, доволікся до «Білої троянди». Насправді ж було трохи інакше: він спав з Руженкою з «Білої троянди».

* * *

Ситуація й досі була не зовсім ясна. Поїдуть чи не поїдуть? Швейк біля телефону в канцелярії одинадцятої маршової вислуховував найрізноманітніші припущення — і песимістичні, і оптимістичні, дванадцята маршова рота телефонувала, ніби хтось із канцелярії чув, що спочатку відбудуться вправи у стрільбі по рухомих фігурах і що поїдуть аж після них. Цей оптимістичний погляд не поділяла тринадцята маршова. Вона саме телефонувала, що з міста повернувся капрал Гавлік, який чув від одного залізничника, нібито вагони вже на станції.

Ванек вирвав у Швейка з рук слухавку, схвильовано загорлав, що залізничники дідька лисого знають. Таж він сам щойно повернувся з полкової канцелярії.

Швейк із справжнім задоволенням сидів біля телефону і на всі запитання: «Що нового?» відповідав: ніхто нічого певного не знає.

Так само він відповів і на запитання надпоручника Лукаша.

— Що у вас нового?

— Ще ніхто нічого певного не знає, пане обер-лейтенант, — прозвучала Швейкова стереотипна відповідь.

— Повісьте трубку, ви, дурний осяляко!

За хвилину прийшла низка телефонограм. Після цілої серії непорозумінь Швейк їх прийняв. У першу чергу прийняв ту, якої йому не могли продиктувати вночі, бо він не повісив трубки і спав. Ця телефонограма стосувалася щеплених і нещеплених.

Потім прийняв запізно телефонограму про консерви. Це питання було вияснено ще вчора ввечері.

Ще пізніше прийшла телефонограма для всіх батальйонів, рот і частин полку такого змісту:

«Копія телефонограми бригади № 75692. Наказ по бригаді № 172. При звітах про господарство польових кухонь використані продукти треба називати в такому порядку: 1 — м'ясо, 2 — консерви, 3 — свіжі овочі, 4 — сушені овочі, 5 — рис, 6 — макарони, 7 — крупи, 8 — картопля. Замість попереднього 4 — сушені овочі і 5 — свіжі овочі».

Коли Швейк прочитав це фельдфебелю, Ванек урочисто заявив, що такі телефонограми кидають у сортир.

— Це вигидав якийсь ідіот у штабі армії і пускає по всіх дивізіях; бригадах і полках.

Швейк прийняв потім ще одну телефонограму, але її дуже швидко диктували, тому він зловив з неї у свою записну книжку лише щось подібне до шифру:

«In der Folge genauer erlaubt gewesen oder das selbst einem hingegen immerhin eingeholet werden»¹.

— Це все зайві речі, — сказав Ванек, коли Швейк дивом дивувався з написаного і тричі підряд голосно перечитував. — Справжня нісенітниця, хоч чорт їх маму знає — це може бути шифрована телефонограма, але в нас у канцелярії не подбали про шифрувальників, тому це також можна викинути.

¹ Абракадабра з німецьких слів: «Наслідком докладних дозволено або те навіть одному навпаки у всіх випадках догнати».

— Я теж так думав, — сказав Швейк, — бо коли б я сповістив пана обер-лейтенанта, що він повинен *in der Folge genauer erlaubt gewesen oder das selbst einem hingegen immerhin eingeholet werden*, то він міг би образитись. Трапляються ж часом такі недоторканні, аж страх бере, — продовжував Швейк, знову потопавучи у спогадах. — Якось їхав я трамваем з Височан до Праги, і в Лібні підсів до нас один пан, на прізвище Новотний. Я його впізнав одразу, підійшов до нього на площадку і пустився в розмову, ми, мовляв, обидва з Дражова. Але він на мене як розприндився, як почав кричати, щоб я його залишив у спокої, бо він мене, каже, й у вічі ніколи не бачив. Я йому став пояснювати, хай пригадає, як я, ще малим хлопцем, ходив до нього з матір'ю, її звали Антонія, а мого тата Прокіп, і він був економом. Але той дивак уперся, мовляв, що знати мене не знає і бачити мене не бачив. Тоді я почав йому наводити різні деталі, що в Дражові було два Новотні, один — Тонда, другий — Йозеф, а він, мабуть, і буде той Йозеф, про якого мені писали з Дражова, буцімто він підстрелив свою жінку, бо та йому докоряла за пиятику. Але тут пан замахнувся, а я відхилився, і він з розгону тр-рах прямо в шибку на передній площадці. Так скалки й посипались. Нас, звичайно, висадили й відвели, а в комісаріаті з'ясувалося, що він тому був такий недоторканний, бо взагалі його звали не Йозеф Новотний, а Едуард Доубрава і походив він з Монтгомері в Америці, а сюди приїхав відвідати родичів усього свого роду. Всякому своє рило миле!

Раптом якийсь захриплий голос з кулеметного підрозділу знову запитав, чи не чути, коли ідуть. Вранці, говорив, буде нарада у пана полковника.

У дверях з'явився зблідлий кадет Біглер, найбільший бевзь у роті, бо в охотницькій школі пнувся зі шкіри, щоб тільки блиснути своїми знаннями. Кивнув Ванекові, аби той вийшов за ним у коридор, і завів з ним довгу розмову.

Ванек повернувся, зневажливо посміхаючись.

— Ну й шматок воляки! — сказав Швейкові. — Наділив же Господь нашу маршову екземплярами. Він теж був на нараді, а коли розходились, пан обер-лейтенант розпорядився, щоб усі чотові дуже ретельно перевірили гвинтівки. То він прийшов порадитися, чи давати наказ прив'язати Жлабка, бо той вичистив гвинтівку гасом. — Ванек розхвилювався: — Приходить

питати мене про такі ідіотські речі, ніби не знає, що їдемо на фронт. Пан обер-лейтенант вчора зразу зметиковав і скочив до голови по розум, коли наказав відв'язати свого денщика. То я й цьому шмаркачу сказав, аби добре подумав, чи варто йому зараз по-звірячому поводитися з людьми.

— От добре, що нагадали про цього денщика, — сказав Швейк, — ви ще не знайшли випадково когось іншого для пана обер-лейтенанта?

— Не губіть останньої клепки, — відповів Ванек. — На все досить часу. А втім, я думаю, що пан обер-лейтенант звикне до Балоуна. Той у нього час від час щось зжиратиме, та коли ми потрапимо на фронт, йому буде не до Балоуна. Якщо скажу, що Балоун лишився, то він нічого й не зробить. Це моя турбота, і пан обер-лейтенант не повинен пхати свого носа до чужого проса.

Ванек ліг на тапчан і сказав:

— Швейку, розкажіть мені якийсь анекдот з військового життя.

— Чому б ні! — відповів Швейк. — Але боюсь, хтось знову зателенькає.

— То виключіть телефон: роз'єднайте провід або зніміть трубку.

— Добре, — сказав Швейк, знімаючи трубку, — я вам розповім щось таке, що якраз підходить до нашої ситуації. Тільки тоді була не справжня війна, а маневри, але метушня була така сама, як сьогодні, бо ніхто не знав, коли рушимо з казарм у похід. Зі мною служив один з Поржіць, на прізвище Шіц. Добра людина, але надто побожний і страхополох. Він уявляв собі, що маневри — це щось страхотливе, і люди під час них гинуть від спраги, а санітари збирають їх під час маршу, як здохлятину. Тому він пив про запас, і, коли ми вибралися з казарм на маневри і підійшли під Мнішек, він і каже: «Я, хлопці, не витримаю, мене може врятувати хіба сам Господь Бог». Потім ми прийшли під Горжовіце. Там у нас був дводенний відпочинок, бо трапилася якась помилка: ми так швидко просувалися вперед, що з іншими полками, які йшли з нами з флангів, ледве не захопили в полон увесь ворожий штаб. А це була б ганьба, бо наш армійський корпус мав просрати, а ворожий — виграти, бо в них там крутилося якесь зачучвірене ерц-герц-княження. То отой Шіц викинув такий номер: коли ми вже стали табором, він пішов собі дещо купити у якесь село за Горжовіцями. Повертався

до табору вже проти полудня, було дуже гаряче, і він добряче впрів. Іде він, іде, коли бачить при дорозі стовп, а на стовпі скринька, а в скриньці під склом маленька фігурка святого Яна з Непомук. Помолився він перед святим Яном та й каже: «Спарився, либонь? Якби тобі бодай хоч хильнути трохи, а то цілісінський день смажишся на сонці і тільки приєш та приєш». Струснув перед ним жовнірською фляжкою, ковтнув з неї та й каже: «Я тобі теж залишив ковток, святий Яне Непомуцький». Але зараз же отямився і вицідив усе до денця, а святому Янові лишив дулю. «Ісусе, Marie, — вигукнув він, — святий Яне Непомуцький, прости мені, я тебе за це винагороджу. Візьму з собою в табір і так напою, що й на ногах не встоїш». І жалісливий Шіц з милосердя до святого Яна з Непомук розбив скло, витягнув фігурку святого, засунув її під мундир і приніс у табір. Потім святий Ян Непомуцький спав з ним на соломі. Він усюди тягав його з собою під час маршів у телячому ранці на спині і мав відтоді щастя в картах. Де ми тільки станемо табором, там і вигравав, аж поки ми прийшли на Прахенсько. Ми квартирували в Драгіницях, і тут він спустив усе, до останнього крейцера. Вранці ми вийшли в похід і дивимось, а на грушці коло дороги висить на зашморгу святий Ян Непомуцький. Ось вам і анекдот. А тепер повішу трубку.

І телефон знову почав ловити тремтіння нервового життя, бо давня гармонія спокою в таборі була порушена. Саме в цей час надпоручник Лукаш вивчав у своїй кімнаті шифри, доручені йому в штабі із вказівками, як їх розв'язувати, і водночас вивчав секретний шифрований наказ про напрямок, у якому маршовий батальйон мусив просуватися до галицьких кордонів (перший етап).

7217—1238—457—2121—35 = Мошон

8922—375—7282 = Раб*

4432—1238—7217—35—8922—35 = Комарно

7282—9299—310—375—7881—298—475—7979 = Будапешт.

Розшифровуючи ці цифри, надпоручник Лукаш зітхнув:
«Der Teufel soll das buserieren»¹.

¹ Груба німецька лайка.

Частина третя

Славна прочуханка

ЧЕРЕЗ УГОРЩИНУ

Нарешті всі дочекалися тієї хвилини, коли їх напхали у вагони з розрахунку 42 чоловіки або 8 коней. Коням, звичайно, було зручніше їхати, ніж воякам, бо вони могли спати навстоячки, але, зрештою, це не мало жодного значення. Військовий ешелон знову віз у Галичину нову партію людей, зігнаних на забій.

Однак цим створінням усе ж трохи відлягло від серця. Потяг рушив, а це вже було щось певне, бо до цього часу усі жили в напруженому очікуванні, в страху, чи поїдуть вони завтра, чи позавтра, а може, ще й сьогодні. Деякі почувалися, як засуджені на смерть, що в страшному перестрахи чекають на ката. Але кат з'явився, і їх огортає спокій: за мить — усьому кінець.

Мабуть, тому один вояк верещав з вагона як божевільний: «Їдемо, їдемо!»

Фельдфебель-рахівник Ванек, безумовно, мав рацію, коли казав Швейкові, що нема чого поспішати.

Поки настала хвилинка лізти в вагони, минуло декілька днів. І увесь час безнастанно торочилося про консерви, але досвідче-

ний Ванек заявив, що це тільки людська фантазія. Які там консерви?! Ще так-сяк польова служба Божа — будь ласка, бо й з попередньою маршовою ротою саме так було. Коли є консерви, польова служба Божа відпадає. В іншому випадку вона є відшкодуванням за консерви.

І справді, замість гуляшевих консервів з'явився старший фельдкурат Ібль і забив три мухи одним ударом. Відправив польову службу Божу зразу для трьох маршбатальйонів, благословивши два з них у дорогу до Сербії, а один до — Росії.

При цьому він виголосив дуже патріотичну схвильовану промову, матеріали для котрої, як було видно, брав з військових календарів. Промова так схвилювала всіх, що дорогою на Мошон Швейк, згадуючи про неї, сказав фельдфебелеві Ванеку, який їхав з ним в одному вагоні, де розташувалася імпровізована канцелярія:

— Що не кажи, а це насправді було потужно. Як він розпинався: «Коли день схилатиметься надвечір і сонце зі своїми золотими променями зайде за гори, на бойовищі чутимуться останні подихи вмираючих, іржання коней, стогін поранених, плач і голосіння населення, в якого над головою горітимуть стріхи». Я страх люблю, коли люди стають ідіотами в квадраті.

Ванек кивнув на знак згоди головою:

— Це була насправді, кат його бери, зворушлива історія.

— Гарна і з біса повчальна, — сказав Швейк. — Я все дуже добре запам'ятав і, коли повернуся з війни, розповідатиму про це «Під келихом». Пан фельдкурат, викладаючи нам усе це, так розчепірів свої дригульки, аж я злякався — ще, чого доброго, посковзнеться і гелнеться на польовий вівтар. Адже міг би розбити собі макітру об дароносицю. Він навів нам чудовий приклад з історії нашої армії, коли в ній ще служив Радецький, і так гарно зумів поєднати з вечірньою загравою вогонь палаючих стодол на полі бою, наче бачив усе це на власні очі.

Того самого дня старший фельдкурат Ібль уже був у Відні і розповідав там іншому маршбатальйонові цю зворушливу історію, про яку згадував Швейк і яка йому так сподобалася, що він назвав її «ідіотизмом у квадраті».

— Дорогі вояки, — проголошував старший фельдкурат Ібль. — Уявіть собі, що зараз сорок восьмий рік, і щойно переможно скінчився бій під Кустоццю*. Після десятигодинного завзя-

того бою італійський король Альберт змушений був залишити бойовище нашому батькові війнства, маршалові Радецькому, який на вісімдесят четвертому році свого життя здобув таку блискучу перемогу.

І ось, дорогі вояки. На вершині перед здобутою Кустоццою старий полководець зупиняє свого коня. Навколо нього його вірні генерали. Урочистість моменту проймає всіх, бо недалеко від маршала, мої кохані, всі побачили вояка, який боровся зі смертю. Поранений прапорonosець Герт із пошматованим на полі слави тілом відчув на собі погляд фельдмаршала Радецького. Бравий прапорonosець холонучими пальцями правої руки у спазматичному захопленні стискав золоту медаль. Під поглядом шляхетного маршала серце його забилося з новою силою, а знеможене тіло запалилося життям. З надлюдським зусиллям умираючий спробував підповзти до свого фельдмаршала.

«Не утруднюй себе, мій доблесний вояче», — вигукнув фельдмаршал і, злізши з коня, хотів подати йому руку.

«Гай-гай, пане фельдмаршале, — зітхнув умираючий воїн, — мені перебило обидві руки, але прошу тільки одне: скажіть мені щирю правду: ми виграли цю битву?»

«О, ще й як, любий мій брате, — лагідно мовив фельдмаршал. — Як шкода, що твоя радість затьмарена пораненням.

«Звичайно, високодостойний пане, прийшла моя остання година», — кволим голосом проказав вояк, приємно усміхаючись.

«Тебе мучить спрага?» — запитав Радецький.

«День був задушливий, пане фельдмаршале, спека понад тридцять градусів».

Тоді Радецький взяв у одного з своїх ад'ютантів польову флягу і підніс її вмираючому. Той довгим ковтком втамував свою спрагу.

«Хай Бог відплатить вам сторицею», — вигукнув вояк, намагаючись поцілувати руку свого полководця.

«Ти давно служиш?» — запитав фельдмаршал.

«Понад сорок років, пане фельдмаршале. Під Асперном* я здобув золоту медаль, бився й під Липськом, за що маю гарматний хрест*. П'ять разів був смертельно поранений, але тепер мені вже кінець. Та яке щастя, яке блаженство, що я дочекався нинішнього дня. Що мені смерть, коли ми здобули славну перемогу і відвоювали цісареві його землі!»

У цю мить, кохані вояки, з боку табору долинули величні звуки нашого гімну «Сохрани нам, святий Боже, цісаря і рідний край», могутньо і урочисто пролунали вони над бойовищем. Поранений вояк, прощаючись зі світом, ще раз спробував підвестися.

«Хай живе Австрія! — вигукнув він несамовито. — Слава австрійській батьківщині! Хай вічно лунає в просторах наш шляхетний гімн! Слава нашому полководцеві! Хай живе армія!»

Умираючий ще раз припав до правиці маршала, поцілував її і впав; останній тихий подих вирвався з його шляхетної душі.

Полководець з непокритою головою стояв над тілом одного з найкращих своїх воїнів.

«Можна лише позаздрити такій прекрасній смерті», — промовив маршал і затулив обличчя руками.

«Дорогі воїни, і я від щирого серця бажаю вам усім дочекатися такого кінця!»

Згадуючи цю промову старшого фельдкурата Ібля, Швейк міг справедливо, без найменшого перебільшення назвати його «ідіотом у квадраті».

Потім Швейк почав обговорювати вже відомі накази, прочитані перед посадкою в потяг. Один — підписаний Францом Йосифом, а другий — виданий ерцгерцогом Йосифом Фердинандом, головнокомандувачем Східної армії. Обидва накази стосувалися подій, що відбулися 3 квітня 1915 року на Дукельському перевалі, коли два батальйони 28-го полку під звуки полкового оркестру перейшли разом з офіцерами до росіян.

Обидва накази було прочитано тремтячим голосом і в чеському перекладі звучали так:

«НАКАЗ ПО АРМІЇ ВІД 17 КВІТНЯ 1915 РОКУ:

Сповнений болю, наказую цісарсько-королівській піхотній 28-й полк за боягузтво і державну зраду викреслити зі списків моєї армії. Полковий прапор у збезчещеного полку відібрати і передати Військовому музею. Полк, який був морально розкладений ще на батьківщині і який вирушив на поле бою, щоб здійснити свої зрадницькі наміри, віднині не існує.

Франц Йосиф I»

«НАКАЗ ЕРЦГЕРЦОГА ЙОСИФА ФЕРДИНАНДА:

Чеські військові частини під час кампанії не виправдали наших сподівань, особливо в останніх боях. Передовсім не виправдали себе при обороні позицій. Тривалий час вони знаходились у траншеях, з чого скористався ворог, щоб познайомитися і зв'язатися з нікчемними елементами цих частин.

Ворог, підтримуваний тими зрадниками, майже завжди спрямовував атаки проти тих фронтових частин, серед яких знаходилися ці зрадницькі війська.

Ворогові часто вдавалося захопити нас зненацька, так би мовити, майже без перешкод вриватися на наші позиції і брати в полон велику кількість оборонців.

Тисячу разів ганьба, сором і презирство тим безчесним негідникам, які зрадили цісаря і державу, заплямувавши не лише честь прапорів нашої доблесної і хороброї армії, а й честь тієї нації, до якої вони належать.

Рано чи пізно їх не мине куля або шибениця.

Обов'язок кожного чеського вояка, який ще не втратив почуття честі, — повідомити свого командира про такого мерзотника, підбурювача і зрадника.

Хто цього не зробить, той сам зрадник і негідник.

Цей наказ прочитати всім воякам чеських полків.

Цісарсько-королівський 28-й полк наказом нашого монарха вже викреслено зі складу армії, і всі полонені дезертири з цього полку заплачуть кров'ю за свою тяжку провину.

Ерцгерцог Йосиф Фердинанд»

— Так, так. Не надто вони поспішали нам його прочитати, — сказав Швейк Ванєкові, — мене просто дивує, що цей наказ нам оголосили лише тепер, хоч найясніший цісар видав його ще сімнадцятого квітня. Це має такий вигляд, мовби з якоїсь причини нам навмисне його не хотіли прочитати. Був би я найяснішим цісарем, я б їм показав, як мене відсувати. Якщо наказ виданий сімнадцятого квітня, то сімнадцятого мусять і прочитати у всіх полках, нехай би хоч каміння з неба падало.

В другому кутку вагона напроти Ванєка сидів кухар-окультист з офіцерської кухні і щось писав. Поруч примостилися денщик надпоручника Лукаша, бородатий велетень Балоун, і телефоніст Ходоунський, прикомандирований до одинадцятої

маршової. Балоун ремигав партику вояцького хліба і перелякано пояснював телефоністові Ходоунському, що, мовляв, не його вина, якщо у цій тисняві при посадці він не міг продертися у штабний вагон до свого поручника.

Ходоунський залякував Балоуна, що тепер, мовляв, жартам кінець і його за це чекає куля.

— Час уже покласти кінець цим мукам, — нарікав Балоун. — Я вже раз ледь не загинув на маневрах біля Вотиць. Ми тоді конали з голоду й спраги, і коли до нас приїхав батальйонний ад'ютант, я вигукнув: «Дайте нам води і хліба!» Той обернув у мій бік коня і сказав, що на війні він би наказав мене за це розстріляти. Але зараз велить лише замкнути до гарнізонної тюрми. Та мені сильно пощастило. Коли він їхав з повідомленням для штабу, його кінь по дорозі сполошився і ад'ютант, впавши з коня, скрутив собі, хвала Богові, в'язи.

Балоун важко зітхнув і мало не вдавився хлібом. Відкашлявшись, він жадібно подивився на два саквояжі надпоручника Лукаша, які були під його опікою.

— Наші панове офіцери, — промовив він меланхолійно, — дістали печінкові консерви і угорську ковбасу. От, коли б нам хоч шматочок.

При цьому він жадібно дивився на саквояжі свого надпоручника, немов усіма покинутий голодний песик, що сидить біля дверей ковбасної, вдихаючи запах вареної шинки.

— Не зашкодило б, — сказав Ходоунський, — якби нас десь зустріли добрим обідом. Де ті часи, коли ми на початку війни їхали до Сербії і на кожній станції обжиралися від пупа. Ох, як нас тоді частували. З гусячих лапок ми оббирали найкращі шматочки, робили з них шашки і грали ними «у вовки та вівці» на плитках шоколаду. В Хорватії в Осієку* двоє панів від спілки ветеранів приплуганили нам до вагона великий казан з печеною зайчатиною. Цього ми вже не витримали і вилили їм усе те на голову. Дорогою ми тільки те й робили, що блювали з вагонів. Капрал Матейка так напхав свій кендюх, що ми мусили покласти йому впоперек живота дошку і гоцали на ній, як це роблять, коли натоптують капусту. Тільки тоді бідоласі й полегло — поперло з нього і згори, і знизу. А коли ми їхали Угорщиною, то нам на кожній станції кидали у вагони смажені кури, але ми виїдали з них тільки самі мозочки.

У Капошварі* мадяри кидали нам до вагонів цілі туші печених свиней. Один з наших добряче дістав свинячим рилом по макітрі. Він потім гнав того добродія дарителя ременем аж через три колії. Правда, в Боснії нам і води не дали. Зате до Боснії, хоч нам і забороняли, ми мали різних горілок — хоч залийся, а вина — потоки-ріки. Пригадую, на одній станції якісь дівчата з паніями частували нас пивом, а ми їм у ті їхні дзбани надзюрили. Вони тоді як сипонуть від вагона — ото була потіха.

Ми цілу дорогу були як очманілі. Я неспроможний був навіть червоного туза розпізнати. Аж раптом зовсім несподівано наказ: усім негайно з вагонів. Ми навіть у карти не дограли. Якийсь капрал, я вже не пам'ятаю його ім'я, горлав на своїх людей, щоб вони заспівали: «Und die Serben müssen sehen, daß wir Öesterreicher Sieger, Sieger sind»¹.

Але хтось так садонув його під зад ногою, що він аж покотився по рейках. Раптом знову команда: «гвинтівки в піраміди». Потяг моментально повернув і порожняком поїхав назад. Та в цьому гармидері, як це звичайно буває, він відвіз з собою наші харчі, видані нам на два дні. А тут близьенько — ну як звідси ген до

¹ Мусим сербам показати, що австрійців не здолати (нім.).

тамтих дерев, уже почала рватися шрапнель. З другого кінця підїхав командир батальйону і скликав усіх офіцерів на нараду, а потім прибіг блідий, як смерть, обер-лейтенант Мацек — чех до самих кісток, хоч і розмовляв лише по-німецьки — та й каже, що далі їхати не можна, бо залізнична колія висаджена в повітря, серби вночі перебралися через ріку і зараз підходять з лівого флангу. Але це ще далеко від нас. Ми, будімо, дістанемо підмогу і розтрощимо їх вщент. Але коли дійде до чогось такого, щоб ніхто, боронь Боже, не здавався в полон, бо серби полоненим відрізають вуха, носи, виколують очі, а на те, що поблизу рветься шрапнель, не треба звертати уваги — це, мовляв, пристрілюється наша артилерія. Раптом десь за горою обізвалося — та-та-та-та-та-та-та. А це, каже, пристрілюються наші кулемети. Потім з лівого боку загуркотіла канонада — таке ми почули вперше і попадали на животи. Над нами перелетіло кілька гранат, які запалили вокзал, з правого боку над головами засвітили кулі, а вдалині було чути залпи і кулеметне тріскотання. Обер-лейтенант Мацек наказав розібрати піраміди й наладувати гвинтівки. До нього підійшов черговий і повідомив, що це неможливо, бо в нас із собою нема жодної зброї. Адже панові обер-лейтенанту відомо, що ми повинні були дістати її аж на дальшому етапі перед позиціями. Поїзд із амуніцією їхав попереду нас і дуже можливо, що він потрапив до рук сербів. Обер-лейтенант Мацек стояв з хвилину як задеревілий, а потім наказав: «*Vajonet auf!*», сам не знаючи для чого; мабуть, просто з розпачу, аби хоч щось діялося. Так ми стояли досить довго, у бойовій готовності, потім знову поповзли по шпалах, бо з'явився якийсь літак і унтери заверещали: «*Alles decken, decken!*»¹. Згодом виявилось, що то був наш літак і його наша артилерія помилково підстрелила. Ми знову підвелися, а наказу нема й нема, отож стоїмо собі «вільно», раптом дивимось — жене до нас якийсь кавалерист і ще здалеку гукає: «*Wo ist Batalionskommando?*»² Командир батальйону виїхав йому назустріч. Кавалерист тицьнув йому в руки якийсь папір і знову погнав праворуч. А командир батальйону, як дочитав той папір, то враз наче зїхав з глузду. Вихопив шаблю і попер просто на нас: «*Alles zurück, alles zurück! Direktion Mulde, einzeln abfallen!*»³ А тут і почалося!

¹ Всім сховатися! (Нім.).

² Де командування батальйону? (Нім.).

³ Всі назад, всі назад! Напряма на видолинок, по одному! (Нім.).

З усіх боків, немовби чекаючи на це, по нас відкрили пальбу. Зліва від колії було кукурудзяне поле, ось на ньому і закрутилася завірюха. Ми повзли навкарачки у видолинок, наплічники покидали на тих проклятих шпалах. Обер-лейтенант Мацек дістав кулю в голову, не встиг навіть і писнути. Поки добігли до улоговини, багато наших було вбито або поранено. Ми їх там залишили, а самі бігли аж до вечора. А навкруги все розорене, неначе виметене. Це наші вояки ще до нашої появи так постаралися. Єдине, що ми побачили, це розграбований обоз. Нарешті ми прибігли на станцію, де дістали новий наказ: сідати по вагонах і їхати назад до штабу. Але цього ми вже не могли виконати, бо увесь штаб напередодні потрапив у полон. Про це ми довідалися ще вранці. І залишилися ми, як ті сироти, ніхто про нас нічого й знати не хотів. Отже, прилучили нас до 73-го полку, щоб зручніше було відступати. На це ми погодилися з великою радістю. Але спершу нам довелося марширувати майже цілий день, аж поки наздогнали той 73-й полк. Потім...

Та Ходоунського вже ніхто не слухав, бо Швейк з Ванеком грали в «довгий мар'яж», кухар-окультист з офіцерської кухні писав докладного листа своїй жінці, яка за його відсутності почала видавати новий теософський часопис. Балоун дрімав на лавці, і телефоністові Ходоунському не лишилося нічого іншого, як тільки повторювати: «Так, цього я не забуду...»

Він підвівся і пішов асистувати картярам.

— Ти мені хоч би люльку запалив, — сказав Швейк дружньо до Ходоунського, — коли вже вирішив підглядати в чужі карти. «Довгий мар'яж» куди важливіша річ, ніж ця війна і та ваша ідіотська пригода на сербському кордоні. Ну й пальнув я дурницю, хоч сам собі по морді дай. І чого було не почекати ще хвилику з тим королем, а тепер витяг би валета. Ну й дурень же я!

Кухар-окультист тим часом закінчив свого листа і перечитував його, явно вдоволений, як він гарно його склав, спритно обійшовши військову цензуру.

«Дорога жінко!

*Коли одержиш ці рядки, я буду вже кілька днів у потязі, бо ми від'їжджаємо на фронт. Це мене не дуже тішить, бо в вагоні му-
сиш сидіти склавши руки. Яка кому з мене користь, коли в нашій
офіцерській кухні не вариться, а їжу ми дістаємо на станціях.*

Я так радо був би приготував для наших панів офіцерів під час переїзду через Угорщину сегединський гуляш, але нічого не вдієш. Можливо, коли приїдемо вже до Галичини, я буду мати нагоду приготувати справжню галицьку «шулю» — тушену гуску, начинену кашею або рисом. Повір, люба Геленко, я докладаю всіх сил і уміння, щоб нашим панам офіцерам, які так трудяться і мають стільки турбот, вичакувати щось приємне.

Мене з полку перевели до маршового батальйону. Я цьому дуже радий, бо завжди мріяв хай хоч зі скромних припасів, але зробити нашу фронтову офіцерську кухню зразковою. Чи пам'ятаєш, дорога Геленко, як ти, коли я вже збирався до полку, бажала мені добрих начальників. Твоє бажання здійснилося. Я не маю ані найменших підстав нарікати. Навпаки, всі офіцери — це наші справжні друзі, а до мене ставляться просто по-батьківськи. За першої-ліпшої можливості повідомлю тобі номер нашої польової пошти...»

Той лист був наслідком певних обставин. Між кухарем-окультистом і полковником Шредером, який до цього часу протегував йому, перебіг чорний кіт. Під час прощальної вечері з офіцерами маршбатальйону стався фатальний збіг обставин — полковникові Шредеру знову забракло рулету з телячих нирок, і «батько» полковник відіслав бідолаху кухаря з маршовою ротою на фронт, доручивши офіцерську полкову кухню якомусь нещасному вчителю зі школи сліпих у Кларові.

Кухар-окультист ще раз перебіг оком написане. Воно йому видалося досить дипломатичним, щоб утриматися бодай трохи далі від передових позицій, бо хоч би що там казали, але життя є життя, а кухня рятує й на фронті.

Правда, ще до війни, коли він був редактором і видавцем часопису про окультну науку, він написав велику статтю про те, що ніхто не повинен боятися смерті, і статтю про перевтілення душ.

Тепер він підійшов до Швейка і Ванека й почав заглядати до них у карти. Між обома гравцями в цю хвилину зникла різниця у їхніх військових чинах. Вони «мар'яжили» вже не вдвох, а втроєх, разом з Ходоунським.

Ординарець Швейк грубо розпікав фельдфебеля Ванека:

— Я дивуюся, як ви можете так по-дурному грати. Ви ж ба-

чите, що він грає на ренонсах¹, що в мене немає жодної дзвінки², а ви не відповідаєте вісімкою й кидаєте, як найтупіший ідіот, жирового валета, а той бовдур виграє.

— Стільки вереску через одну програну мізерку, — прозвучала чемна відповідь фельдфебеля-рахівника. — Ви самі граєте, як несповна розуму. Я повинен з пальця чи що виссати вам ту дзвінкову вісімку, коли в мене взагалі ні одної бубни, а тільки старша дзвінка і хрести. Ви — бордельний кавалер!

— То ви, хитруне, повинні були грати тотус³, — усміхнувся Швейк. — Точно так, як одного разу у Вальші в підвальній винарні один такий валуйко мав тотус, але не користався цим, а постійно відкладав найменші карти у прикуп і пасував — пускав кожного на мізерку. А які мав карти! Усіх мастей, найстарші. І так само, як тепер, коли б ви грали тотус, я не мав би ніякої вигоди, так і того вечора ніхто з нас нічого з того не мав. Усе йшло б довкола, а ми платили б і платили б. Я нарешті тоді не витримав та й кажу: «Пане Герольд, будьте такі ласкаві, грайте тотус і не дурійте». Але він на мене як визвірився, кожному, каже, вільна воля грати як сам собі хоче. Ви б, мовляв, краще прикусили язика, бо ж у нього, бачте, університетська освіта. Але це йому дорого коштувало. Шинкар був наш добрий знайомий, офіціантка була з нами в дуже інтимних стосунках, а патрулеві розтовкмачили, що так і так, і все було в повному порядку. Передовсім, сказали ми, з його боку дуже нечемно кликати вночі патруль і порушувати нічний спокій лише через те, що він десь перед шиночком посковзнувся на ожеледі, їхав носом по тротуару, аж поки його не розбив. Ми ж його, боронь Боже, і пальцем не торкнули, хоч він і грав мар'яж по-шахрайськи, ну, а коли ми це виявили, тут уже ніде правди діти, він так давав драла, що аж носом заповров. А що ми до нього ставилися просто-таки по-джентльменськи, то це підтвердили і шинкар, і офіціантка, бо він ні на що інше не заслужив. Сидів завжди від сьомої години вечора аж до півночі за однісіньким кухликом пива і склянкою содової води і корчив з себе бозна-яке цабе, бо, бачите, він був професором університету, а на мар'яжі розумівся, як свиня на перці... Ну, то хто тепер здає?

¹ Коли картяр не може зробити взятки.

² Дзвінка — бубна.

³ Коли картяр мусить зробити всі взятки.

— Зіграймо «прикупного», — запропонував кухар-окультист, — по шустці і по два.

— Та краще розкажіть нам, — запропонував фельдфебель Ванек, — про перевтілення душ, так, як це ви розповідали дівчині в кантині, коли розбили собі носа.

— Про мандрівку душ я вже чув, — відізався Швейк. — Мені свого часу теж забандюрилося, пробачте на слові, взятися до тої самоосвіти, щоб не плентатися десь у хвості. І пішов я до читальні промислової спілки в Празі. Та оскільки мій вигляд був не презедентабельний і я виблискував голим задом, то так і не допхався до тої самоосвіти — мене туди просто не пустили. «Просимо, — кажуть, — вашу милість забиратися геть, поки цілі», — бо вони думали, що я прийшов їхні пальта красти. Тоді вже я по-святковому напіжонився і пішов до музейної бібліотеки*. Там ми з одним товаришем дістали книжку про перевтілення душ. Я вичитав у тій книжці, що один індійський цар, коли стріпнув ногами, перетворився на свиню, а коли цю свиню закололи, він перемістився у мавпу, з мавпи — у борсука, а з борсука нарешті став міністром. Потім у війську я переконався, що в цьому мусить бути трохи правди, бо кожен, хто мав хоч якусь зірочку на комірі, обзивав вояків або морськими свиньми, або взагалі якимись іншими звірячими назвиськами. Отже, згідно з цим, можна думати, що тисячі років тому ці прості вояки були якимись великими полководцями. Але на війні така мандрівка душ надзвичайно дурна річ. Казна-скільки перемін відбудеться з чоловіком, перш ніж він стане, скажімо, телефоністом, кухарем або піхотинцем. І раптом його розірве граната, а душа його переселиться в якусь артилерійську кобилу. Але й там місця ще не зогріє, бо в батарею, коли вона займе якийсь горбок, знов лупне граната і заб'є цю кобилу, в яку втілилась душа небіжчика. Тепер душа миттю переселяється у якусь обозну корову, з якої зроблять гуляш для вояків, і душа з цієї корови зараз же перелізе, скажімо, в якогось телефоніста, а з телефоніста...

— Я дивуюся, — сказав телефоніст Ходоунський, явно ображений, — чому саме я маю служити мішенню для дурних жартів.

— А той Ходоунський, що має приватну детективну контору з всевидячим оком Святої Трійці, це, бува, не ваш родич? — невинно запитав Швейк. — Я страх як люблю приватних

детективів. Мені свого часу довелося служити в армії з одним приватним детективом на прізвище Штендлер. У нього була якась гуляста голова, і наш фельдфебель завжди казав, що за двадцять років він перебачив багато гулястих вояцьких голів, але така навіть уві сні не могла йому привидітись. «Слухайте, Штендлер, — завжди казав фельдфебель. — Якби цього року не було маневрів, то ця ваша гуляста голова навіть і для армії була б непридатна, але тепер, коли ми перейдемо в околиці, де не буде кращого орієнтиру, то по вашій шишці, принаймні, зможе пристрілюватися артилерія». Ну, й поварив же він з бідолахи воду! Іноді на марші посилав його на п'ятсот кроків уперед, а потім командував: «Напря́м — гуляста голова!». Взагалі тому панові Штендлеру і як приватному детективу страшенно не щастило. Бувало, частенько у кантіні розповідав нам, які йому часом траплялися заморочливі справи. Прибігає, скажімо, до нього ошелешений клієнт і доручає вислідити, чи його дружина з кимось там не знюхалась. А якщо вже знюхалась, то з ким знюхалася, де і як знюхалася. Або навпаки, якась там ревнива бабера захотіла вислідити, з ким її чоловік тягається, щоб мати підстави зчинити йому дома ще більший, ніж звичайно, скандал. Той Штендлер був людиною культурною, про порушення подружньої вірності говорив тільки вишуканими словами і завжди мало не плакав, коли розповідав нам, як клієнти вимагали від нього, щоб він зловив «її» або «його» на гарячому. Хтось інший, може б, і радів, накривши таку парочку *in flagranti*¹, і витріщав би очі на таке видовисько, але пан Штендлер, за його словами, ходив потім сам як пришиблений. Він завжди говорив у дуже вишуканому тоні, що не міг уже й дивитися на ту свинську розпусту, а нам, бувало, від тих його розповідей про всякі пози, в яких він не раз застукував парочки, аж слина з губи текла, як тому псові, коли повз нього несуть варену шинку. Коли нас, траплялося, позбавляли права на вихід з казарми, він нам усе те дуже витончено змальовував. «В такому самому становищі, — каже, — бачив я ту і ту панійку з тим і тим добродієм...» І адреси нам давав. Але при тому ніколи його не покидав смуток. «Скільки я, — скаржився він, — діставав, бувало, по пиці від обох партнерів, але не це мене гризло, а те, що я брав хабарі. Одного такого хабаря я не забуду й до смерті. Він голий, вона

¹ На гарячому вчинку (лат.).

гола. Було це в готелі, ідіоти навіть дверей не замкнули. На дивані не вмістилися, бо обоє були нівроку тілісті, то й кохалися на килимі, як кошенята. А килим такий затоптаний, запопаний і увесь в недопалках. Тільки я в двері — попав у саму патоку, — обоє зірвалися, він став напроти мене, тримаючи руку, як фіговий листок. А вона обернулася спиною, і я побачив, що в неї на шкірі відбився візерунок килима, а до хребта прилип недопалок. «Пробачте, — кажу, — пане Земку, я приватний детектив Штендлер з контори Ходоунського, і мій службовий обов'язок зловити вас *in flagranti*, на підставі прохання вашої дружини. Ця пані, з якою ви тут маєте недозволені зносини, — пані Гротова». Я ніколи в житті не бачив такого спокійного громадянина. «Дозвольте, — сказав він, наче нічого й не сталося, — я одягнуся. Тут винна лише моя дружина. Вона безпідставними ревнющами штовхає мене на недозволені стосунки, ображаючи мене як чоловіка безпідставними підозрами, плітками і низьким недовір'ям. Звичайно, якщо немає жодного сумніву, що цю ганьбу неможливо затаїти... Де ж мої підштанки?» — запитав він спокійно. — «На ліжку». — Натягаючи кальсони, він пояснював далі: «Оскільки ганьби решетом не закрити, тоді

лишається одне: розлучення. Але цим плями не змиєш. Взагалі розлучення — справа дуже серйозна, — казав він, одягаючись. — Найкраще, коли дружина озброїться терпінням і не дасть приводу для загального обурення. А врешті, робіть як хочете, я вас тут залишаю з вельможною панею сам на сам». Пані Гротова за той час забралася в ліжку, а пан Земек потис мені руку і вийшов. Я вже добре не пам'ятаю, що нам далі оповідав пан Штендлер. Але він ту паню, що лежала в ліжку, дуже інтелігентно переконував, що подружнє життя не завжди веде просто до брами щастя і обопільний обов'язок подружжя — приборкати хіть, очистити й одушевити свою плоть. «При цьому, — розповідав пан Штендлер, — я поволі почав роздягатися, а коли вже був роздягнений, то зовсім очманів і зробився, як дикий олень під час гону. І тут до кімнати ввійшов мій добрий знайомий Стах, теж приватний детектив, з підприємства нашого конкурента, пана Шторна, куди, своєю чергою, звернувся пан Грот у справі своєї дружини, яка нібито теж із кимось плутається. Цей Стах тільки промовив: «Ага, пан Штендлер *in flagranti* з панею Гротовою. Вітаю!» — тихо зачинив за собою двері і вийшов. «Тепер уже все одно, — сказала пані Гротова, — нема чого так квапитися з одяганням, та й біля мене місця досить». «Мені, вельможна пані, справді йдеться про місце», — відповів я, сам не розуміючи, що говорю. Пам'ятаю лише, що розводився про те, що коли між чоловіком і жінкою завелися чвари, це позначається і на вихованні дітей». Далі він розповів нам, як швидко одягся, як дременув і як вирішив зараз же розповісти про все своєму шефові, пану Ходоунському. Але спочатку зайшов підкріпитися, та коли повернувся до своєї контори, по ньому вже віддзвонили. Там уже встиг побувати Стах, який з наказу свого шефа дав панові Ходоунському по колінах звісткою, якого, мовляв, той має агента в своїй приватній детективній конторі. А Ходоунський нічого кращого не придумав, як швиденько послати за дружиною пана Штендлера, хай вона розправиться з ним сама, як належить поквитатися з чоловіком, якого послали для виконання службових доручень, а співробітник з контори конкурента переловлює його *in flagranti*. «З того часу, — завжди казав пан Штендлер, коли згадував цю історію, — моя голова стала ще гулястіша».

— То граємо у п'ять-десять?

Потяг зупинився на станції Мошон. Уже смеркалося, і з вагонів нікого не випустили.

Коли рушили, з одного вагона пролунав гучний спів, мовби співак прагнув заглушити своїм ревом гуркіт коліс. Якийсь вояк з Кашперських гір у побожному настрої не своїм голосом оспівував тиху ніч, яка спадала на угорські степи:

Gute Nacht, gute Nacht!
Allen Müden sei's gebracht.
Neigt der Tag stille zur Ende,
ruhen alle fleiß'gen Hände,
bis der Morgen ist erwacht.
Gute Nacht! Gute Nacht! ¹

— Halt Maul, du Elender! ², — перервав хтось сентиментального співака, і той одразу ж замовк. Його відтягли від вікна.

Але працюючі руки не відпочивали аж до ранку. Як і в інших вагонах при світлі свічок, так і тут при світлі невеличкої газової лампи, підвішеної на стіні, грали в «чапари». Швейк, коли хтось провалювався при «рабуванні»³, заявляв, що це таки найсправедливіша гра, бо кожен може виміняти собі стільки, скільки схоче.

— Граючи в «чапари», — пояснював Швейк, — примусово «рабують» лише туза або сімку, але зате гравець, у разі потреби, має право зразу здатися. Інші карти рабувати не обов'язково. Це вже можеш робити на свій страх і ризик.

— Граємо в «здоров'ячко», — запропонував Ванек, і всі погодилися.

— Чирвова сімка, — оголосив Швейк, знімаючи карти. — Кожен по п'ятачку, і роздавати по чотири карти. Швидше. Бодай хоч трохи пограємо.

¹ Тиха ніч, день погас,
Втомленим спочити час!
Хай спочинуть в цілім світі
Чесні руки працюючі.
Аж проміння збудить нас.
Тиха ніч, день погас! (Нім.).

² Заткай пельку, ти, бовдуре! (Нім.).

³ Рабувати — брати козирну карту, покладену під колоду після роздачі карт усім картярам. Хто «рабував», був зобов'язаний зробити повну кількість взятків.

На всіх обличчях відбивалося таке вдоволення, немовби не було жодної війни і вони їхали не в потязі, що віз їх на фронт, на великі криваві битви і різанину, а сиділи в якійсь празькій кав'ярні за картярськими столиками.

Після однієї партії Швейк сказав:

— Я ризикнув грати, не маючи в руках нічого путнього, і не думав, що, міняючи всі чотири карти, дістану туза. Куди ви прете з королем? Я вашого короля — по вусах без апеляції!

У той час, як тут короля били тузом, далеко на фронті королі побивали один одного своїми підданими.

* * *

В штабному вагоні, де сиділи офіцери маршового батальйону, з самого початку відправки панувала дивна тиша. Більшість офіцерів заглибилися в читання невеличкої книжки в полотняній оправі з написом: «Die Sünden der Väter. Novelle von Ludwig Ganghofer»¹.

І всі одночасно читали сторінку 161. Командир батальйону капітан Загнер стояв біля вікна і тримав цю саму книжку, також розгорнену на сторінці 161.

Він дивився на краєвид і розмірковував, як би це найзрозуміліше пояснити усім, що треба робити з цією книжкою. Все це було суворо секретно.

А офіцери тим часом міркували про те, що полковник Шредер таки зовсім з'їхав з глузду. Він уже давно був трохи «куку-на-муню», але ніхто не передбачав, що його так нагло візьме. Перед відходом поїзда Шредер наказав скликати офіцерів на останню нараду, де й повідомив, що кожен одержить по одній книжці «Die Sünden der Väter» Людвіга Гангофера* і що ці книжки він уже наказав відправити до батальйонної канцелярії.

— Панове, — промовив полковник надзвичайно таємничим тоном, — ніколи не забувайте сторінки 161.

І от, заглибившись у зміст цієї сторінки, вони зовсім нічого не доп'яли. На цій сторінці якась Марта підійшла до письмового столу, взяла звідтіля якусь роль і вголос розмірковувала, що глядачі мусять співчувати героєві. Потім на тій самій сторінці з'явився якийсь Альберт. Він безперервно жартував, намагався говорити дотепно, але без зв'язку з попередньою невідомою

¹ «Гріхи батьків». Новела Людвіга Гангофера (нім.).

дією це звучало так по-дурному, що надпоручник Лукаш з лютості аж перекусив мундштук.

— Збожеволів дідок, — думали всі. — Йому гаплик. Тепер його переведуть у військове міністерство.

Грунтовно обміркувавши все, капітан Загнер відійшов від вікна. Великого педагогічного таланту він не мав і тому витратив багато часу, доки склав план доповіді про значення сто шістдесят першої сторінки.

Починаючи промову, він звернувся до офіцерів зі словами: «Meine Herren»¹, як це робив дідок полковник, хоч раніше, до від'їзду, звертався до них «Kameraden»². — Also, meine Herren, — і Загнер почав доповідати, що вчора ввечері одержав від полковника інструкцію щодо сторінки 161 в книжці «Die Sünden der Väter» Людвіга Ганггофера. — Also, meine Herren, — продовжував він урочисто, — перед нами зовсім секретна інформація щодо нової системи шифрування польових депеш.

Кадет Біглер витяг блокнот і олівець і промовив надзвичайно запобігливим тоном: — Я готовий, пане капітане!

Всі глянули на цього дурня, ретельність якого в охотницькій школі межувала з ідіотизмом. В армію він пішов добровільно і за першої нагоди, коли командир школи однорічних охотників знайомився із сімейним станом своїх слухачів, доповів, що його предки писалися в минулому Бюглер фон-Льойтгольд і на їхньому гербі було зображення крила чорногозуза з риб'ячим хвостом.

Відтоді це й прилипло до кадета як прізвисько — «Чорногозузове крило з риб'ячим хвостом». Біглер з самого початку був усім антипатичний, і на кожному кроці з нього глумилися, тим паче, що той герб аж ніяк не гармоніював зі скромною професією його батька, який чесно торгував заячими і кролячими шкурами. Біглера люто висміювали, хоч цей романтичний ентузіаст сумлінно намагався перегравити всю військову науку і вибитися на перше місце своєю наполегливістю. Він не тільки зубрив те, що вимагалось за програмою, а що далі, то більше забивав собі голову вивченням праць про воєнне мистецтво та історію воєн.

Він постійно заводив про це розмову, аж поки йому втирали носа й садовили на своє місце. В колі офіцерів він прирівнював себе до вищих військових чинів.

¹ Мої панове (нім.).

² Товариші (нім.).

— Sie, Kadett ¹, — сказав капітан Загнер. — Поки я не дозволю вам говорити — мовчіть. Вас ніхто ні про що не питає. Ви просто на диво мудрий вояка. Я вам подаю зовсім секретні інформації, а ви записуєте їх у свій блокнот. Якщо загубите його, вас чекає польовий суд.

Кадет Біглер мав ще одну погану звичку: завжди намагався всілякими відмовками переконати кожного в тому, що він, мовляв, робить добре.

— Голошу слухляно, пане капітане, — відповів він, — якби блокнот випадково й загубився, то однаково ніхто нічого не розчовпає з моєї писанини, бо я стенографую, і моїх скорочень ніхто не розбере. Я користуюся англійською системою стенографії.

Всі зневажливо глянули на нього, а капітан Загнер махнув рукою і повів далі:

— Я вже згадував про новий спосіб шифрування депеш на фронті. Можливо, ви й не зрозуміли, чому з цілої новели Людвіга Гангофера: «Die Sünden der Väter» була вибрана саме сторінка 161. Це, панове, ключ до нової шифрувальної системи, впроваджені на основі останнього розпорядження штабу корпусу армії, до якого ми належимо. Як вам відомо, існує багато методів шифрування важливої польової інформації. Найновіший, який ми вживаємо, це додатковий цифровий метод. А тому відпадають вручені вам штабом ще минулого тижня шифри і ключі до них.

— Система ерцгерцога Альбрехта, — пробурмотів собі під ніс наполегливий кадет Біглер, — 8922 R, запозичена з Гронфельда.

— Нова система дуже проста, — відлунював вагоном капітанів голос. — Я особисто дістав від пана полковника другий том та інформацію. Ми, наприклад, маємо дістати наказ «Auf der Kote 228 Maschinengewehrfeuer linksrichten»². У цьому випадку одержуємо таку телеграму: «Sache — mit — uns — das — wir — aufsehen — in — die — versprochen — die — Martha — dich — das — ängstlich — dann — wir — Martha — wir — den — wir — Dank — wohl — Regiekollegium — Ende — wir — versprochen — wir — gebessert — versprochen — wirklich — denke — Idee — ganz — herrscht — Stimme — letzten»³.

¹ Ви, кадете (нім.).

² На висоті 228 вогонь кулеметів направити ліворуч (нім.).

³ Незв'язані (німецькі) слова, вирвані з тексту, без жодного змісту.

Отже, надзвичайно просто, без зайвих комбінацій. Зі штабу по телефону у батальйон, з батальйону по телефону у роту. Командир, доставши цю шифровану депешу, розв'яже її ось як: візьмемо книжку «Die Sünden der Väter», розгорнемо події на стор. 161 і починаємо зверху на попередній 160 сторінці шукати слово «Sache». Прошу, панове! Перший раз слово «Sache» знаходимо на сторінці 160, за порядком речень воно є 52 словом. Отже, на протилежній сторінці 161 відраховуємо 52 букви згори. Зверніть увагу, що це «A». Наступне слово в депеші «mit». На сторінці 160 за порядком речень це сьоме слово, воно відповідає сьомій букві на сторінці 161, букві «u». Далі йде «uns», це — будь ласка, уважно слідкуйте за мною, — 88 слово. Воно відповідає 88-й букві на протилежній 161 сторінці, або інакше — букві «f». Ми таким чином склали слово «auf». І так продовжуємо, аж поки розшифруємо наказ: «На височині 228 направити кулеметний вогонь ліворуч». Надзвичайно хитро придумано, панове. Все дуже просто і разом з тим неможливо розшифрувати без ключа — 161 сторінки книги Людвіга Ганггофера «Die Sünden der Väter».

Усі мовчки переглядали злощасні сторінки і серйозно над ними замислилися. Якусь хвилину панувала тиша, аж нараз кадет Біглер стурбовано вигукнув:

— Herr Hauptmann, ich melde gehorsam. Jesus Maria! Es stimmt nicht! ¹

І справді, це було щось дуже загадкове.

Попри всі намагання панів офіцерів, ніхто, крім капітана Загнера, не знайшов на сторінці 160 потрібних слів, а на протилежній, 161, сторінці, якою починався ключ, відповідних букв.

— Meine Herren! — почав загикатися капітан Загнер, коли переконався, що розпачливий вигук кадета Біглера відповідає правді. — Що ж це таке трапилось? У моєму Ганггоферові «Die Sünden der Väter» є, а у вашому — немає?

— Дозвольте, пане капітане, — знову промовив кадет Біглер, — наслідуюся звернути вашу увагу на те, що роман Людвіга Ганггофера у двох томах. Будь ласка, погляньте на титульну сторінку і переконаєтеся, що це роман у двох томах. У нас перший том, а у вас — другий, — продовжував скрупульозний кадет Біглер. — А отже, ясно, як Божий день, що наші 160 і 161 сторінки

¹ Пане капітане, голошу слухняно, Ісусе-Маріє, не виходить! (Нім.).

не відповідають вашим. У нас зовсім інший текст. Перше слово депеші повинно бути «auf», а в нас виходить «Heu»¹.

Тепер усім стало ясно, що Біглер не такий уже й дурень.

— Я одержав другий том у штабі бригади, — сказав капітан Загнер. — Очевидно, тут сталася якась помилка. Пан полковник замовив для вас перший том. Здається, — продовжував він таким тоном, ніби для нього все було ясно й зрозуміло ще до того, як він почав свою доповідь про надзвичайно простий спосіб шифрування, — у штабі бригади щось переплутали. Полк не повідомили, що йдеться про другий том, і тому так вийшло.

Кадет Біглер тим часом переможно поглядав на всіх. Підпоручник Дуб пошепки сказав надпоручникові Лукашу, що «Чорногузове крило з риб'ячим хвостом» могутньо проїхалося по Загнерові, краще вже й не можна.

— Дивний випадок, панове, — знову заговорив капітан Загнер, зав'язуючи розмову, щоб якось порушити неприємну тишу. — В бригадній канцелярії сидять обмежені люди.

— Дозволю собі зауважити, — ще раз вихопився невтомний кадет Біглер, якому знову захотілося козирнути своїм розумом, — подібні речі строго секретного характеру не повинні були надходити з дивізії через канцелярію бригади. Інформацію, що стосується найсекретніших справ армійського корпусу, треба передавати строго секретним циркуляром лише командирам дивізій, бригад і полків. Я знаю системи шифрів, якими користувалися під час воєн за Сардинію і Савойю, під час англо-французької облоги Севастополя, в час боксерського повстання в Китаї* і за останньої російсько-японської війни. Всі системи передавалися...

— Нас це турбує, як торішний сніг, кадете Біглер, — сказав капітан Загнер з виразом невдоволення і презирства. — Безсумнівно одне: система, про яку ми говорили і яку я вам тут пояснював — це не тільки одна з найкращих, але, можемо сміливо сказати, одна з неперевершених. Хай тепер шмаркачі з усіх відділів контррозвідницьких штабів не тратять дарма сили. Вони здохнуть, а не прочитають нашого шифру. Це щось зовсім нове. Таких шифрів ще ніколи не бувало.

Наполегливий кадет Біглер багатозначно кашлянув.

¹ Сіно (нім.).

— Дозволю собі, пане капітане, — сказав він, — звернути вашу увагу на книжку Керіктоффа про військове шифрування. Цю книжку кожен може замовити у видавництві «Військового наукового словника». Там, пане капітане, докладнісінько описано метод, про який ви нам розповідали. Винахідником його є полковник Кірхер, він служив за Наполеона Першого в саксонських військах. Метод шифрування словами — це метод Кірхера, пане капітане. Кожне слово телеграми розшифровується на протилежній сторінці ключа. Метод був удосконалений поручником Фляйснером у його книжці «Handbuch der militärischen Kryptographie»¹, яку кожен може собі купити у видавництві Військової академії у Вінер-Нейштадті. Будь ласка, пане капітане.

Кадет Біглер сягнув до ручної валізочки, витяг звідти книжку, про яку щойно говорив, і продовжував:

— Фляйснер подає цей самий приклад. Ви всі можете в цьому переконатися. Ось він:

Телеграма: «Auf der Kote, 228 Maschinengewehrfeuer linksrichten».

Ключ: Ludwig Ganghofer: «Die Sünden der Väter». Zweiter Band.

А тепер прошу, погляньте далі: Шифр: Sache — mit — uns — das — wir — aufsehen — in — die — versprochen — die — Martha... і так далі. Точнісінько такий, як ми чули хвилину тому.

Хто міг заперечити? Шмаркате «Чорногузове крило з риб'ячим хвостом» казало щиро правду.

У штабі армії хтось з панів генералів полегшив собі роботу. Відкрив книгу Фляйснера про військове шифрування — і справа готова.

Під час цієї розмови надпоручник Лукаш намагався подолати якесь дивне душевне хвилювання. Кусав губи, хотів щось сказати, але врешті почав говорити зовсім не те, що хотів сказати спочатку.

— Не треба сприймати це так трагічно, — сказав він якось на диво нерішуче, — за час нашого перебування в таборі у Мостіна-Літаві вже змінилося кілька систем шифрування депеш. Поки ми приїдемо на фронт, туди надішлють нові системи, але, я думаю, на фронті не буде коли бавитися розв'язуванням таких криптограм. Поки хтось із нас розв'язував би подібний

¹ Підручник військової криптографії (нім.).

шифрований вірець, від роти, батальйону або бригади не залишилося б і сліду. Практичного значення це не має.

Капітан Загнер дуже нерадо притакнув головою.

— На практиці, — зазначив він, — принаймні з мого досвіду із сербського фронту, ніхто не мав часу розв'язувати шифри. Не скажу, щоб шифри не мали значення під час тривалого перебування в окопах, коли закопуємось у землю й чекаємо. А що шифри міняються, це теж правда.

Капітан Загнер відступав по усій лінії бою.

— У нас тепер у стосунках між штабом і фронтом що далі, то менше вживається шифр, і в цьому здебільшого винні наші польові телефони. Вони не точні і невиразно передають, особливо під час артилерійського вогню, поодинокі звуки. Ви просто-таки нічого не чуєте, і це викликає зайвий хаос. — Він замовк.

— На фронті немає нічого гіршого, як сум'яття, панове, — додав він пророчим тоном і знову замовк.

— За хвилину, — сказав він, дивлячись крізь вікно, — ми будемо в Рабі, meine Herren! Вояки дістануть тут по 150 грамів угорської ковбаси. Півгодини відпочинку. — Загнер подивився

на маршрут: — О четвертій дванадцять від'їжджаємо, о третій п'ятдесят вісім усі повинні бути в вагонах. Виходити ротами: одинадцята і так далі... Zugswise, Direktion Verplegsmagazin № 6¹. Контроль при роздачі продуктів покладається на кадета Біглера.

Всі поглянули на кадета Біглера, мовби попереджуючи:

— Доведеться тобі, молокососе, витримати бій.

Але старанний кадет Біглер уже витяг з валізочки аркушик паперу, лінійку, розграфив папір, поділивши аркуш по маршових ротах, і почав розпитувати командирів рот, скільки у них людей.

Та жоден з командирів не знав цього напам'ять, вони могли подати Біглеру потрібні цифри лише згідно з незрозумілими записами у своїх блокнотах.

Капітан Загнер з розпачу почав читати злощасну книгу «Гріхи батьків», а коли потяг зупинився на вокзалі в Рабі, він закрив книжечку і зауважив:

— А цей Людвіг Гангофер непогано пише.

Надпоручник Лукаш перший вилетів із штабного вагона і попрямував до Швейка.

* * *

Швейк і його друзі вже давно кинули грати в карти, а денщик надпоручника Лукаша Балоун так зголоднів, що почав бунтуватися проти військового начальства і ремствувати, що йому, мовляв, добре відомо, як пани офіцери набивають собі кендюхи.

— Тепер гірше, ніж за панщини, — просторікував він. — Колись у війську було не так. — Його дідусь, що живе в нього дома на ласкавому хлібі, розповідав, що під час війни 66-го року офіцери ділилися з вояками і курми, і шматком хліба. Наріканням Балоуна не було кінця, аж нарешті Швейк визнав за потрібне похвалити військовий порядок у теперішній війні.

— Ти, видно, маєш якогось молодого дідуса, — сказав він чемно, коли вони приїхали в Раб. — Твій дідусь пам'ятає лише війну шістдесят шостого року, а от дідусь мого знайомого, на прізвище Роновський, служив в Італії ще за кріпосного права. Відслужив там дванадцять років і повернувся додому капралом. Але ніякої роботи для нього не знайшлося, то його, цього дідуса, взяв його ж таки батько до себе на службу. І трапилося так,

¹ Похідною колоною, напрямом — склад № 6 (нім.).

що поїхали вони на панщину викорчовувати пні, а один такий пень, як нам оповідав той дідусь, що служив у свого татуна, був такий здоровезний, що не можна було його і з місця зрушити. От дід і каже: «Залишім цю почвару тут, якого біса так надриватися». А лісник почув це, і давай кричати та ціпком махати, мовляв, викорчовувати пень — і баста! Дідусь-капрал тільки й сказав до нього: «Ти, шмаркачу, я старий відставний вояка». За тиждень він дістав повістку і мусив знову рушати до Італії на військову службу. Пробув дідусь там ще десять років, а додому писав, що він того лісника, як повернеться, бацне по голові сокирою. Але, на щастя, той лісник задер ноги ще перед тим.

Несподівано в дверях вагона з'явився надпоручник Лукаш.

— Швейку, ходіть сюди, — сказав він. — Облиште ці ідіотські патякання, а краще поясните мені одну справу.

— Вже йду, голошу слухняно, пане обер-лейтенанте.

Надпоручник Лукаш повів Швейка з собою, дивлячись на нього якимось дивним поглядом.

Справа полягала в тому, що під час ганебно проваленої доповіді капітана Загнера у надпоручника Лукаша проявився певний детективний хист. Для цього, правда, не довелося вдаватися до якихось спеціальних розумових комбінацій, бо за день до від'їзду Швейк йому доповів: «Пане обер-лейтенант, у батальйоні є якісь книжки для панів офіцерів. Я приніс їх з полкової канцелярії».

Тому, коли вони перейшли другу колію і зупинилися біля погаслого паротяга, що вже з тиждень чекав на поїзд з бойовою амуніцією, Лукаш прямо запитав:

— Швейку, як це, власне, було тоді з тими книжками?

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, це дуже довга історія, а ви завжди зволите хвилюватися, коли я докладно розповідаю. Пам'ятаєте, ви подерли інструкцію про воєнну позику, і хотіли дати мені потиличника за те, що я розповідав вам про одну книжку, де було написано, як раніше, в час війни, люди платили з вікна: за кожне вікно по 20 гелерів, і за кожну гуску стільки ж.

— Так ми з вами, Швейку, до кінця не дійдемо, — урвав Швейка надпоручник. З самого початку він вирішив провадити свій допит так, щоб секретна суть цієї справи залишилася в таємниці і щоб цей баламут Швейк не пронюхав про що йдеться.

— Ви знаєте Гангофера?

— А що він за цяця? — чемно запитав Швейк.

— Це німецький письменник, ви, опудало, — відповів надпоручник Лукаш.

— Йй-бо, пане обер-лейтенанте, — сказав Швейк з виразом мученика, — я з жодними німецькими письменниками особисто не знайомий. Я знав лише одного чеського письменника, Ладіслава Гайка з Домажліц. Він був редактором «Світу тварин», і я йому продав звичайнісінького сірка за чистокровного шпіца. То був дуже веселий і добрий пан. Ходив до одного шинку і завжди там читав свої оповідання, та такі смутні, що всі аж реготалися. А той Гаек ридав і платив за всіх присутніх. І ми мусили йому приспівувати:

Домажлицька брама
Дуже гарна стала.
Хто цю браму малював,
Той дівчаток пригортав,
Та його давно немає,
Вже в землі відпочиває.

— Ви, Швейку, не в театрі. Верещить, як оперний співак, — злякано засичав надпоручник Лукаш, коли Швейк проспівав останній рядок. — Я вас не про це питаю: я хотів лише знати, чи ви зауважили, що ці книжки, про які ви мені згадували, написав Гангтофер. То що ж, власне, сталося з тими книжками?! — вибухнув люттю надпоручник.

— З тими, що я приніс з полкової канцелярії до батальйону? — замислено спитав Швейк. — Їх справді написав той, про якого ви мене питали, чи я, пане обер-лейтенанте, з ним не знайомий. Я дістав телефонограму безпосередньо з полкової канцелярії. Вони, видно, хотіли ці книжки відіслати до батальйонної канцелярії, але там нікого не було, навіть чергового, бо перед від'їздом на фронт усі мусили бути в кантині, адже ніхто не знає, чи доведеться там сидіти ще коли-небудь. Тож сиділи вони там, пане обер-лейтенанте, сиділи і пили. По телефону ніде — ні там, ні в інших маршових ротах не змогли нікого зловити. Отже, пам'ятаючи, що ви мені як ординарцеві наказали чергувати біля телефону, поки до нас прикомандирують телефоніста Ходоунського, я сидів і чекав, аж доки й до мене дійшла черга. У полковій канцелярії лялись: нікуди, мовляв, не дозвонишся, а вони одержали телефонограму, щоб маршова батальйонна канцелярія забрала у полковій канцелярії якісь книжки для панів офіцерів з маршового батальйону. А оскільки я, пане обер-лейтенант, знаю, що на війні треба діяти швидко, то я й зателефонував у полкову канцелярію, мовляв, я сам ці книжки заберу і віднесу до батальйонної канцелярії. Дали мені там тих книжок цілий лантух, ледь-ледь я доплуганився з ним до нашої ротної канцелярії. Там я ці книжки проглянув. І ось тоді у мене зродилася своя думка. Старший писар полкової канцелярії мені казав, нібито, згідно з телефонограмою, переданою в полк, у батальйоні уже знають, які з цих книжок вибрати, який саме том, бо всі ці книжки, треба вам знати, були у двох томах. Перший том окремо і другий том окремо. Я ще ніколи так щиро не сміявся, як тоді, бо в житті я перечитав чимало книжок, але ще ніколи не починав читати з другого тому. А той мені ще раз повторив: «Ось тут перші томи, а тут — другі. Який том панове офіцери повинні читати, вони вже знають». Я вирішив, що вони трохи того, бо коли читати книжку спочатку, то треба починати з першого тому, ми ж не євреї і не читаємо задом наперед. А до того ж, ще й такий роман, як я приніс — про батьківські

гріхи (я, можна сказати, вмію і по-німецьки). Потім по телефону я спитав про це у вас, пане обер-лейтенант, коли ви повернулися з казино, а я вам доповідав про ті книжки, чи, бува, на війні не пішло все догори дригом і чи не читаються тепер книги у зворотному порядку — спершу другий, а пізніше перший том. А ви мені сказали, нібито я п'яне теля, якщо не знаю, що в Отченаші спочатку іде «Отче наш», а потім «амінь».

— Вам недобре, пане обер-лейтенант, — співчутливо спитав Швейк, коли зблідлий надпоручник Лукаш ухопився за сходинку, що вела до котла погаслого локомотива.

На блідому обличчі надпоручника не було жодного виразу люті. Воно було скоріше розпачливо-безнадійне.

— Далі, далі, Швейку... це все байдуже... мені вже краще...

— Отож кажу, — звучав на порожніх коліях м'який Швейків голос, — я теж був такої ж думки. Якось я купив криваву історію про Рожа Шавана з Баконського лісу, а там бракувало першої частини, і я мусив здогадуватися про те, що було спочатку, бо навіть і в такій розбійницькій історії без першої частини не обійтися. Тому мені було цілком ясно, що це, власне, було б недоречно, якби панове офіцери почали читати спершу другий том, а потім перший, і як по-дурному виглядало б з мого боку, якби я передав у батальйон те, що мені говорили в полковій канцелярії: мовляв, пани офіцери самі знають, який том їм треба читати. Мені взагалі, пане обер-лейтенанте, ця вся історія з книжками здавалася страшенно дивною і загадковою. Я знав, що панове офіцери взагалі мало читають, а коли шумить воєнна буря...

— Залиште, Швейку, при собі ці ваші вар'яції, — простогнав надпоручник Лукаш.

— Адже я, пане обер-лейтенанте, одразу ж тоді запитав вас по телефону, чи не бажаєте обидва томи зразу. А ви мені відповіли точнісінько, як тепер, щоб я ці вар'яції залишив при собі, мовляв, нам тільки й бракувало, що тягатися з якимись там книжками. То я й подумав: якщо ваша думка така, то й решта панів офіцерів мусить, певне, так само на це дивитися. Я порадився з цього приводу з нашим Ванеком — він уже має фронтовий досвід. Спочатку він казав, буцімто кожен з панів офіцерів думав, що війна — це забавка, і віз з собою на фронт цілу бібліотеку, як на дачу. Офіцери діставали від ерцгерцогинь у дарунках на фронт навіть повні зібрання творів різних поетів, так що денщики

гнулися під ними в дугу і проклинали день, коли вони народилися. Ванек розповідав, що такі книжки абсолютно непридатні для куріння, бо були друковані на дуже гарному цупкому папері, а в нужнику такими віршами, вибачте на слові, пане обер-лейтенант, усю дупенцію роздряпаєш. На читання не залишалось часу, бо увесь час треба було тікати і все кидати. Потім уже виробився такий звичай: щойно загримить перша гармата, денщик одразу ж викидав геть усі книжки для читання. Це я вже знав, але мені хотілося, пане обер-лейтенанте, ще раз почути вашу думку, і коли я вас запитав по телефону, що зробити з тими книжками, ви сказали, що коли вже якийсь біс влізе в мою пришепелувату макітру, то я не відчеплюся доти, доки не дістану гарненько по пиці.

Так ото я, пане обер-лейтенанте, і відніс до батальйонної канцелярії лише перші томи з того роману, а другий том залишив тимчасово у нашій ротній канцелярії. Я мав непоганий намір: хай, думаю, панове офіцери прочитають перший том, а тоді їм видадуть другий, як це роблять у бібліотеках. Та раптово прийшов наказ їхати і телефонограма цілому батальйону: усі зайві речі здавати на полковий склад. То я ще запитав пана Ванека,

чи вважає він другий том роману зайвим. А він мені сказав, що після сумного досвіду в Сербії, Галичині і Угорщині жодних книжок для розваги на фронт не возять. Єдиний сенс мають скриньки в містах, куди для вояків складають прочитані газети, бо в газетний папір добре завивати тютюн або сіно, яке вояки курять в окопах. У батальйоні вже роздали перші томи роману, а другі ми віднесли на склад. — Швейк замовк, але за хвилику додав: — Там, на тому складі, скільки всякої всячини, пане обер-лейтенанте. Там навіть є циліндр будейовицького регента, в якому той з'явився до полку під час мобілізації.

— От що я вам, Швейку, скажу, — тяжко зітхнувши, промовив надпоручник Лукаш. — Ви взагалі не уявляєте собі наслідків своїх вчинків. Мені вже самому гидко називати вас ідіотом. Для вашого ідіотизму взагалі бракує слова. Коли я вам скажу: ідіоте, то це для вас занадто м'яко і ласкаво. Ви вступили щось жахливе. Усі найстрашніші злочини, вчинені вами, відколи я вас знаю, — порівняно з цим останнім просто ангельська музика. Якби ви, Швейку, знали, що ви наробили... Але ви про це ніколи не довідаєтесь... А якщо, можливо, колись зайде розмова про ці книжки, то хай вас Бог боронить лягнути, що я вам сказав стосовно другого тому... Якщо колись зайде мова про ті перші і другі томи, то ви й вухом не поворухніть. Ви ні про що не знаєте, нічого не чули, нічого не пам'ятаєте. І борони вас Боже вплутати мене до чогось. Пам'ятайте тоді...

Надпоручник Лукаш говорив таким голосом, наче в нього була гарячка. Момент, коли він замовк, Швейк використав для невинного запитання:

— Прошу великодушно мені пробачити, пане обер-лейтенанте, але чому я ніколи не довідаюся, що я таке страшне вступив? Я, пане надпоручнику, насмілюся про це запитати лише для того, щоб у майбутньому уберегтися від подібної історії, бо ми, як кажуть, учимся на своїх помилках. Ось, наприклад, ливарник Адамець з Даньковки, який помилково випив соляну кислоту...

Швейк не докінчив, бо надпоручник Лукаш урвав його приклад з життя словами:

— Ви, дурний бовдуре! Я вам нічого не збираюся пояснювати. Лізьте назад у вагон і скажіть Балоуніві, щоб він, коли приїдемо до Будалешта, приніс мені у штабний вагон якусь булку і той печінковий паштет, що загорнутий у станиоль насподі у валізі.

А Ванекові скажіть, що він дурний мул. Я тричі просив його дати мені точні відомості про кількість людей. Сьогодні це мені було конче необхідно, але я мав лише старі дані з минулого тижня.

— Слухаюсь, пане обер-лейтенанте, — гаркнув Швейк і, не кваплячись, почвалав до свого вагона.

Надпоручник Лукаш, ідучи поміж коліями, сам собі докоряв: «Усе ж таки треба було вчидити йому пару разів у морду, а я розмовляю з ним, як з рівним собі».

Швейк поважно вліз у свій вагон. Він перейнявся повагою до своєї персони. Адже не кожного дня вдається вступити щось таке жахливе, що навіть сам не смієш довідатися про це.

* * *

— Пане фельдфебель, — сказав Швейк, коли вже сидів на своєму місці. — Пан обер-лейтенант Лукаш, як мені здається, сьогодні, мабуть, у дуже доброму настрої. Він наказав мені передати вам, що ви мул, бо пан обер-лейтенант уже тричі просив вас подати йому точні дані про кількість людей.

— Господи Боже, — розсердився Ванек. — Ох і натру ж я морди тим чотовим. Хіба ж я винен, що кожен чотар — ледашо, робить, що йому заманеться, і не надсилає даних про кількість людей у чоті. Не з пальця ж мені їх висмоктувати? Ось які порядки в нашій роті. Таке може статися тільки в одинадцятій маршовій. Я передчував це, я так і знав. Ані хвилини не сумнівався, що в нас непорядки. Одного дня в кухні бракує чотири порції, другого — знову-таки — три зайві. А ці гультяї хоч би дали мені знати, хто лежить у лазареті. Ще минулого місяця у списках у мене значився Нікодем, і лише при виплаті грошей я довідався, що тому Нікодемові жаба дала цицьки ще в Будеївицях у лазареті від наглих сухот. А для нього регулярно відпускалося постачання, навіть одержали уніформу, але бознакуди вона поділася. А потім ще пан надпоручник переказує, що я мул. Він сам не вміє тримати порядок у своїй роті.

Фельдфебель Ванек схвильовано ходив по вагону.

— Якби я був командиром роти, у мене всі ходили б як по ниточці. Я все достеменно знав би про кожного вояка. Чотові мусили б мене двічі на день інформувати про кількість людей. Та що вдієш, коли наші старшини ні до чого не здатні. І гірший

за усіх чотар Зіка. Все йому смішки та жарти. Я, скажімо, повідомляю, що Коларжіка з його роти відкомандировано до обозу, а він на другий день знов подає мені ту саму кількість людей, мовби Коларжік і далі вилежується в його взводі. І таке повторюється день у день, а потім я ще й мул... Такими манерами, пане надпоручнику, не збудете друзів. Ротний фельдфебель це вам не якийсь сфрейтор, яким кожний може підтерти собі...

Балоун, що прислухався, роззявивши рота, вимовив замість Ванека те вишукане слівце, яке той мав сказати, бажаючи й собі таким чином втрутитися в розмову.

— А ви не пхайте носа до чужого проса! — розлютився фельдфебель-рахівник.

— Слухай, Балоуне, — згадав Швейк, — пан обер-лейтенант наказав, щоб, коли приїдемо до Пешта, ти приніс йому у вагон якусь булочку і печінковий паштет, загорнутий у станіоль насподі його валізи.

Велетень Балоун одразу ж знітився, розпачливо опустив свої довгі, як у шимпанзе, руки, зігнув хребет і в такій позі сидів досить довго.

— Йому вже амінь, — сказав він тихим розпачливим голосом, дивлячись на брудну підлогу вагона.

— Амінь, — повторив він уривчасто, — я думав... я його перед від'їздом розгорнув, понюхав... чи він не зіпсувався. Я його покуштував! — вигукнув він з таким щирим розпачем, що всім усе стало ясно.

— Ви його зжерли разом зі станіодем, — сказав фельдфебель Ванек і зупинився перед Балоуном дуже вдоволений: йому вже не потрібно було доводити, що лише він мул, як казав надпоручник. Адже ясно, що причина коливання кількісного складу «Х» має свої глибші корені в інших мулах. Тепер розмова, на превелике задоволення Ванека, поточилася навколо ненажерливого Балоуна, навколо нової трагічної події. Ванекові закортіло сказати Балоунові щось дошкульно повчальне, але його випередив кухар-окультист Юрайда. Відклавши свою улюблену книжку — переклад староіндійських сутр «Прагна-Параміта», — він звернувся до пришибленого Балоуна, який зовсім знітився під тягарем долі:

— Ви, Балоуне, мусите стежити за своєю поведінкою, щоб не втратити довір'я до себе самого і до своєї долі. Ви не повинні

приписувати на свій рахунок того, що є заслугою інших. Кожного разу, коли перед вами постає проблема, подібна до тієї, яку ви зжерли, завжди запитайте самого себе: «У якому співвідношенні до мене перебуває печінковий паштет?»

Швейк вважав за потрібне доповнити це зауваження практичним прикладом:

— Ти мені, Балоуне, сам недавно розповідав, що у вас будуть колоти і коптити свиню і що як тільки ми будемо вже на місці і ти довідаєшся номер польової пошти, тобі зараз же вишлють кавалок шинки. Уяви собі тепер, що цю шинку польова пошта доправила до нашої роти, а ми обидва з паном фельдфебелем урізали з неї по шматочку. І це нам так сподобалося, що ми відрізали ще по шматочку, аж поки з тією шинкою не сталося так, як з одним моїм знайомим листоношею — Козлом. Він хворів на костоїду, і йому спочатку відрізали ногу до кісточки, потім до коліна, далі стегно, і якби він вчасно був не помер, його б стругали, як поламаний олівець. Уяви собі тепер, Балоуне, що ми ум'яли б твою шинку так, як ти умелигав панові обер-лейтенанту печінковий паштет.

Велетень Балоун засмучено поглянув на всіх.

— Лише завдяки моїм старанням і моїм заслугам, — сказав фельдфебель-рахівник Балоуніві, — ви залишилися денщиком пана обер-лейтенанта. Бо вас хотіли перевести в санітари, і носили б ви тепер поранених з поля бою. Під Дуклею наші тричі підряд посилали санітарів за одним пораненим хорунжим, що був поранений у живіт перед дротяними перешкодами, і всі вони там залишилися — всі дістали кулі в голови. Лише четвертій парі санітарів пощастило винести його з-під вогню, але поки його донесли на перев'язочний пункт, хорунжий віддав Богові душу.

Балоун не втримався і голосно захлипав.

— І як тобі не соромно, — зневажливо сказав Швейк. — Отакій з тебе вояка?

— Коли ж я не створений для війни, — забідкався Балоун. — Я ненажерливий ненажера, це правда, але тільки тому, що мене вирвали з пристойного життя. Це в нас таке вже з діда-прадіда. Небіжчик татуньо в Протівині заклався в корчмі, що з'їсть за одним присідом п'ятдесят сардельок і дві хлібини, і виграв. А я одного разу на заклад з'їв чотири гуски і дві миски кнедлів з капустою. Дома не раз було по обіді заманеться мені чимось заку-

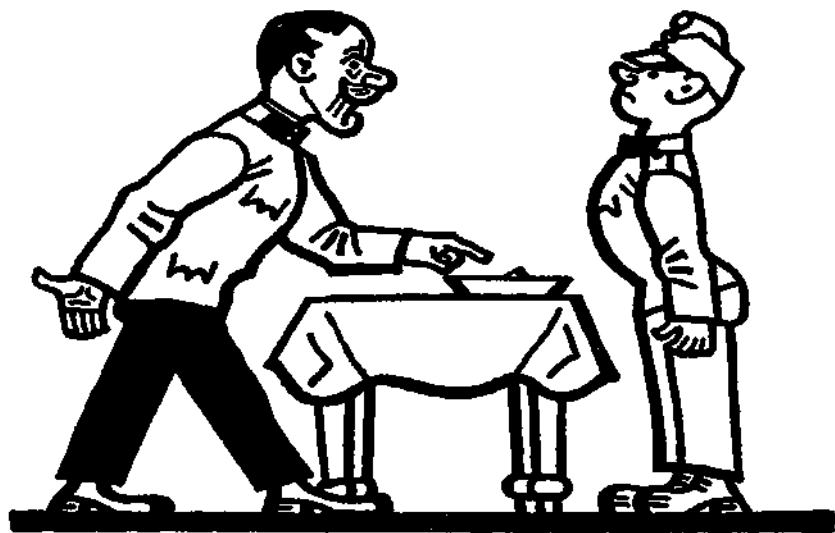
сити, ото йду до комори, віржу шматок м'яса, пошлю по гальбу пива і змахну два кіло вудженини. Був у нас старий наймит Вомеля, то він завжди мене повчав, аби я не дуже цим пишався і трохи скромніше їв, бо він, мовляв, пам'ятає, як його дідусь давно колись оповідав про одного такого ненажера. Вибухла, каже, якась війна, і вісім років підряд нічого не родило. Люди пекли хліб із соломи і лляної макухи, а коли могли до молока надробити трохи сиру, бо не було хліба, то це вже було велике свято. І той ненажера-селянин за тиждень умер, бо його шлунок не звик до такої біди...

Балоун підвів своє засмучене обличчя:

— Але я сподіваюся, що Господь Бог хоч і карає людей, але все ж не лишає їх без своєї милості.

— Господь Бог сотворив ненажер, то він про них і подбає, — зауважив Швейк. — Тебе вже раз прив'язували, а тепер ти, безсумнівно, заслуговуєш, щоб тебе послали на передову лінію. Коли я був денщиком у пана обер-лейтенанта, він у всьому на мене покладався. Йому ніколи й на думку не спадало, щоб я міг щось у нього зжерти. Коли видавали понад норму, він мені завжди казав: «Залиште це собі, Швейку», або «Я без цього можу прожити, дайте-но мені шматочок, а з рештою робіть, що хочете».

А коли ми жили в Празі, пан обер-лейтенант іноді мене посилав по обід до ресторану, і щоб він не подумав, ніби я половину зжер, я сам із своїх останніх грошей, коли мені порція здавалася малою, купував ще одну, щоб пан обер-лейтенант наївся і нічого поганого про мене не подумав. Але одного разу він про це довідався. Я завжди приносив йому з ресторану меню, а він уже там собі сам щось вибирав. Того дня вибрав фаршироване голуб'ятко. Мені дали половинку, а я подумав, що пан обер-лейтенант міг би запідозрити, чи не з'їв я, бува, другу половину сам, і за свої гроші купив йому ще одну порцію. Було того стільки, що пан обер-лейтенант Шеба, який того дня шукав, де пообідати, і прибулдився саме на обід у гості до мого надпоручника, також по-справжньому наївся. Напхався та й каже: «Ти мені не говори, що це одна порція. У цілому світі ти на меню не дістанеш цілого начиненого голуба. Якщо стрельну сьогодні якісь грошенята, то пошлю до того твого ресторану по обід. Скажи щиро, це подвійна порція?» Обер-лейтенант покликав мене за свідка, що дав мені гроші лише на одну-однісіньку

порцію, бо ж він не знав, що сьогодні в нього будуть гості. Я підтвердив це. «Ось бачиш, — сказав мій обер-лейтенант. — Але це ще нічого. Позаминулого разу Швейк приніс мені на обід аж двоє гусячих стегон. Можеш собі уявити: юшка з локшиною, волове м'ясо з анчоусовою підливою, двоє гусячих стегон, кнедлів і капусти аж під саму стелю та ще й налисники».

— Ц-ц, ну й ну-у-у! Бодай тебе раз та й ще раз, — облигнувся Балоун.

Швейк вів далі:

— Отут-то я й попався. Пан обер-лейтенант Шеба на другий день справді послав свого денщика по обід до цього ресторану, а той йому приніс на друге маленьку купку плову з курки, щось зо дві ложечки, ну, мовби півторамісячне дитятко викакалося в пелюшки. Тут пан обер-лейтенант Шеба і налетів на нього: «Ти половину зжер!» А той присягається, що не винен. Пан обер-лейтенант Шеба мазнув його по пиці і поставив йому мене за взірць: він, мовляв, он які порції носить панові обер-лейтенанту Лукашу. Наступного дня невинно побитий жовнір пішов знову по обід у ресторан, про все розпитав і переказав своєму панові, а той, своєю чергою, моєму обер-лейтенантові. Сиджу я надвечір за газетою й читаю повідомлення ворожих штабів із фронту. Аж тут гульк — вбігає мій пан обер-лейтенант увесь

блідий і зразу як скочить до мене: «Розповідай, скільки подвійних порцій ти брав для мене в ресторані за свій рахунок? Йому, — каже, — все відомо, отже, ніякі відмовки тобі не допоможуть. Він, мовляв, давно вже знає, що я бовдур, але щоб я був божевільний, то це йому на думку не спадало. Він, мовляв, через ту ганьбу, якої я йому наробив, з насолодою застрелив би спочатку мене, а потім себе. «Пане обер-лейтенанте, — кажу я йому, — як ви брали мене в денщики, то першого ж дня сказали, ніби в кожного денщика дві жмені до чужої кишені. А оскільки в тому ресторані і справді давали дуже маленькі порції, то ви б точно могли подумати, що й я такий самий негідник, як усі, і зжираю ваш обід».

— Господи милосердний! — прошепотів Балоун, нахилився за валізкою надпоручника Лукаша і сховався з нею далі у вагон.

— Тоді надпоручник Лукаш, — не вгавав Швейк, — почав вивертати всі свої кишені, але нічого там не знайшовши, сягнув до камізельки і витяг звідти свій срібний годинник. Він був надзвичайно зворушений. «Швейку, коли я дістану платню, будь ласка, підрахуйте, скільки я вам винен... А цей годинник залиште собі як подарунок і більше не дурійте». Та якось притиснула нас така біда, що я мусив той годинник віднести в ломбард...

— Що ви там робите, Балоуне? — вигукнув раптом фельдфебель Ванек. Нещасний Балоун замість відповіді похлиснувся. Він уже встиг відчинити валізку надпоручника Лукаша і записав у рот його останню булочку...

* * *

Повз станцію, не зупиняючись, пройшов інший військовий поїзд, набитий «дойчмайстрами», яких посилали на сербський фронт. Вони ще не отямалися від того ентузіазму, що спалахнув у них при прощанні з Віднем, і безугавно верещали:

Принц Євгеній*, славний лицар ¹,
Щоб радів австрійський цісар,
Добуватиме Белград,
Міст уже понтонний ставить,
Завтра військо переправить,
Скаже бити із гармат.

Якийсь капрал з хвацько підкрученими вусами, обпершись ліктями на вояків, що, сидячи в дверях, колисали ногами біса, висунувся з вагона. Капрал диригував і гулюкав на все горло:

Міст готовий, час рушати ²,
Під фортецю пруть гармати
Разом з військом за Дунай.
Під Земліном сила наша,
Скоро з сербів буде каша...

Несподівано він утратив рівновагу, вилетів з вагона, з усього розгону вдарився животом об важіль стрілки і повис на ньому.

А поїзд летів усе далі й далі, а в задніх вагонах співали вже іншої:

Граф Радецький, лицар зброї ³,
Із Ломбардії слизької
Клявся ворогів мести.
По Вероні походить,
На нові полки чекає, —
Є, прийшли — вперед, брати!..

Нашпилений на безглузду стрілку, войовничий капрал був мертвий. Біля нього на варті з багнетом уже стояв якийсь молоденький жовнірик з гарнізону станції, який сприймав свою роль дуже поважно. Він виструнчився біля стрілки з таким тріумфуючим виглядом, немовби це він настромив капрала на неї.

¹ Prinz Eugenius, der edle Ritter,
wollt' dem Kaiser wiedrum kriegen
Stadt und Festung Belegrad.
Er ließ schlagen einen Brucken,
daß man kunn' hinübrucken
mid der Arnee wohl für die Stadt'.

³ Graf Radetzky, edler Degen,
schwur's des Kaisers Feind zu fegen
aus der falschen Lombardei.
In Verona langes Hoffen,
als mehr Truppen eingetroffen,
fühlt und rührt der Held sich frei...

² Als der Brucken war geschlagen,
daß man kunn' mit Stuck und Wagen
frei passier'n den Donaufluß,
bei Semlin schlug man das Lager
alle Serben zu verjagen...

Вартовий був маляр, і тому, коли вояки з ешелону батальйону Дев'яносто першого полку бігли дивитися на капрала, жовнірик кричав на всю станцію:

— Nem szabad, nem szabad! Komision militär, nem szabad! ¹

— Цей уже звільнився, — сказав бравий вояк Швейк, який і собі затесався між цікавими. — А це має свою вигоду, бо хоч він і дістав шматок заліза в живіт, зате всі знають, де його поховали. Це якраз на залізниці, і ніхто не мусить шукати його могили по всіх бойовищах.

— Дуже делікатно настромився, — зі знанням справи додав Швейк, обходячи капрала з усіх боків, — усі кишки залишилися в штанях.

— Nem szabad, nem szabad! — кричав молоденький малярський жовнірик. — Komision militär banhof, nem szabad!

За Швейком несподівано почувся суворий голос:

— Що ви тут робите?

Перед ним стояв кадет Біглер. Швейк козирнув.

— Голошу слухняно, оглядаємо небіжчика, пане кадет.

— А що ви за агітацію тут розвели? Що вам тут узагалі треба?

— Голошу слухняно, пане кадет, — з гідністю і спокоєм відповів Швейк, — я ще ніколи не вів жодної «заагітації».

Кілька вояків за спиною кадета засміялися, а наперед виступив фельдфебель Ванек.

— Пане кадет, — пояснив він, — пан обер-лейтенант послав сюди ординарця Швейка, щоб він доповів йому, що трапилось. Я щойно із штабного вагону, там вас шукає батальйонний ординарець Магушич за наказом пана батальйонного коменданта. Вам належить негайно з'явитися до пана капітана Загнера.

За хвилину прозвучав сигнал на посадку, і всі порозходилися по своїх вагонах. Ванек, ідучи за Швейком, сказав:

— Коли збирається багато людей, то ви, Швейку, тримайте при собі свої премудрості. Могло б вам це вилізти боком. Цей капрал — із дойчмайстрів, і хтось міг би сказати, буцімто ви з цієї пригоди радієте. Адже Біглер страшний чехожер.

— Таж я нічого не сказав, — відповів Швейк тоном, який відкидав будь-який сумнів. — Хіба тільки те, що той капрал настромився дуже делікатно, бо всі кишки залишилися у нього в штанях... Він міг...

¹ Невільно, невільно! Військова комісія, забороняється! (Суміш нім. та маляр.).

— Годі, Швейку, досить про це говорити, — і фельдфебель-рахівник Ванек сплюнув.

— Та, зрештою, це все одно, — не вгавав Швейк, — де за найяснішого нашого цісаря вилізуть кишки з живота — чи тут, чи там. Він свій обов'язок виконав... Він міг...

— Погляньте, Швейку, — перепинив його Ванек, — батальйонний ординарець Матушич знову пре до штабного вагону. Дивуюся, як він ще не заповів носом на рейках.

Кілька хвилин перед цим між капітаном Загнером і наполегливим кадетом Біглером відбулася дуже гостра розмова.

— Я здивований, кадете Біглер, — сказав капітан Загнер, — чому ви мені одразу не доповіли, що нікому не видадуть обіцяних 150 грамів тієї угорської ковбаси. А тепер я сам мушу ходити і особисто дізнаватися, чому вояки і офіцери повертаються зі складу. Пани офіцери теж добрі, ніби наказ не наказ. Я ж сказав ясно: «До складу чотами по ротах». Це означало: якщо ви на складі нічого не дістали, то й повертатися треба чотами і по ротах. Я вам, кадете Біглер, дав наказ підтримати порядок, але ви, як бачу, не дуже себе обтяжували. Зраділи, що не треба рахувати порцій ковбаси, і спокійнісінько пішли подивитися, як я це побачив з вікна, на проштрикнутого капрала з дойчмайстрів. А коли я потім наказав викликати вас, то ви дали волю вашій кадетській фантазії — мовляв, ви йшли переконатися, чи не провадиться там біля проштрикнутого капрала якась агітація...

— Голошу слухняно, ординарець одинадцятої роти, Швейк...

— Дайте мені спокій з вашим Швейком, — grimнув капітан Загнер. — Не думайте, кадете Біглер, що ви будете затівати тут якісь інтриги проти надпоручника Лукаша. Ми послали туди Швейка... Ви на мене так дивитесь, наче я до вас чіпляюся... Так, я до вас чіпляюся, кадете Біглер... Якщо ви не вмієте шанувати свого начальника і намагаєтесь його скомпрометувати, то я з вами так порахуюся, що ви, кадете Біглер, надовго запам'ятаєте станцію Раб... Вихвалитися своїми теоретичними знаннями... Постривайте, хай-но тільки приїдемо на фронт. Отам ви покажете, на що ви здатні, коли доведеться йти в офіцерську розвідку через дротяні перешкоди. А де ваш рапорт? Навіть цього я від вас не чув, коли ви увійшли... Навіть теоретично, кадете Біглер...

— Голошу слухняно, пане капітане, що замість ста п'ятдесяти

грамів угорської ковбаси військо дістало по дві поштові листівки. Будь ласка, пане капітане...¹

Кадет Біглер подав командирові батальйону дві поштові картки, які видавала дирекція військового архіву у Відні, де начальником був генерал піхоти Войнович. З одного боку була карикатура на російського солдата — селянина з кошлатою бородою — в обіймах смерті. Під карикатурою був текст: «Der Tag, an dem das perfide Rußland krepieren wird, wird ein Tag der Erlösung für unsere ganze Monarchie sein»². Друга листівка — дарунок з Німецької імперії для австро-угорських вояків. Зверху було надруковано: «Viribus unitis»³, під цим — картинка: сер Едвард Ґрей* на шибениці, а внизу під ним весело козирають австрійський і німецький жовніри.

Під малюнками був віршик, узятий з книжки Ґрейнца «Залізний кулак». Це були веселі куплети про наших ворогів. Німецькі газети писали, що Ґрейнцові вірші — це удари нагайкою, вони сповнені нестримним гумором і неперевершеною дотепністю. Текст під шибеницею подавався в перекладі:

ГРЕЙ

На шибениці, так аж гей,
Повисне, певно, Едвард Ґрей,
Бо й справді вже настав той час,
Та тільки клопіт є у нас:
Не хоче юду брать земля,
Дуб не дає свого гілля.
З французької республіки осіку
Ми привезем на цю противну пику!

Капітан Загнер ще не встиг прочитати того «сповненого нестримним гумором і неперевершеною дотепністю» вірша, як до штабного вагону влетів батальйонний ординарець Матушич.

Капітан Загнер посилав його до Центрального телеграфу військового командування станції довідатись, чи немає випадково якихось розпоряджень, і той приніс телеграму з бригади. Жодним шифровим ключем не треба було користуватися. Теле-

¹ Всі розмови поміж офіцерами звичайно ведуться по-німецьки. (Прим. автора).

² День, коли здохне лицемірна Росія, буде днем спасіння цілої нашої монархії (нім.).

³ Об'єднаними силами (лат.).

грама була не шифрована і звучала просто: «Rasch abkochen, dann Vormarsch nach Sokal»¹.

Капітан Загнер стурбовано покрутив головою.

— Голошу слухняно, — сказав Матушич, — комендант станції просить вас до себе на розмову. Там є ще одна телеграма.

Згодом поміж військовим комендантом станції і капітаном Загнером відбулася дуже секретна розмова.

Перша телеграма «Швидко приготувати обід, а потім маршем на Сокаль» — викликала збентеження: адже батальйон знаходиться на станції Раб. І все ж її належало віддати за призначенням. Адреса маршбатальйону 91-го полку, копія — маршовому батальйону 75-го полку, який був позаду. Підпис правильний: «Командир бригади Ріттер фон-Герберт».

— Дуже секретно, пане капітане, — таємниче сказав військовий комендант станції. — З вашої дивізії одержано засекречену телеграму. Комендант вашої бригади збожеволів. Його відвезли до Відня, після того як він розіслав кілька дюжин подібних телеграм по всіх напрямках. У Будапешті ви, напевно, теж одержите подібну телеграму. Всі його телеграми треба, безперечно, анулювати. Але ми ще й досі не дістали жодної вказівки з цього питання. На руках маю, як я вже казав, тільки наказ із дивізії, щоб нешифрованих телеграм не брати до уваги. Але вручати їх я мушу, тому що в цій справі я не одержав від своїх інстанцій жодної вказівки. Через свої інстанції я робив запити в комендатурі корпусу армії, і проти мене розпочали слідство... Я кадровий офіцер старої саперної служби, брав участь у будівництві нашої стратегічної лінії в Галичині...

— Пане капітане, — сказав він за хвилину, — нас, стариків, що почали службу від простого жовніра, вони б раді сплавити на фронт. Сьогодні у військовому міністерстві цих цивільних інженерів-залізничників, що склали іспити на охотників, як собак нерізаних... А зрештою, ви за чверть години знову поїдете далі... Пам'ятаю, як одного разу в кадетській школі у Празі я, ваш старший товариш, помагав вам вилізти на бруси. Тоді нас обох залишили без відпустки. Ви ж теж билися з німцями в класі...² Разом з вами вчився Лукаш, і ви, здається, були найкращі друзі.

¹ Швидко приготувати обід, і потім маршем на Сокаль (нім.).

² Німецькою мовою, якою вони вели розмову між собою, це звучало так: «Sie haben sich damals auch mit den deutschen Mitschülern gerauft». (Прим. автора).

Коли ми дістали цю телеграму із списками офіцерів маршового батальйону, які проїжджають станцію, я все ясно пригадав... Так, час минає... Кадет Лукаш був мені дуже симпатичний...

На капітана Загнера уся ця розмова справила дуже неприємне враження. Він дуже добре знав того, з ким говорив; комендант у кадетській школі керував антиавстрійською опозицією, але з часом жага кар'єри витіснила з них опозиційні настрої. Найнеприємнішою була згадка про надпоручника Лукаша, якого всюди з невідомих приводів обходили.

Надпоручник Лукаш — дуже добрий офіцер, — підкреслено промовив капітан Загнер. — Коли відходить поїзд?

Комендант станції глянув на годинник.

— За шість хвилин.

— Іду, — заспішив Загнер.

— Я думав, що ви мені, Загнере, щось скажете.

— Also, nazdar,¹ — відповів Загнер і вийшов з приміщення комендатури станції.

* * *

Повернувшись до штабного вагону, капітан Загнер знайшов усіх офіцерів на своїх місцях. Грали групами у «чапари» (frische viete), не грав лише кадет Біглер. Він гортав початі рукописи про військові випадки, бо хотів відзначитися не лише на полі бою, а й на літературній ниві як літописець військових подій. Володар дивних крил і «риб'ячого хвоста» хотів бути визначним військовим письменником. Його літературні спроби починалися багатобічними заголовками, в яких відбивався увесь мілітаризм їхнього часу. Але теми не були ще опрацьовані, і на чвертках паперу він зазначив тільки назви праць, які мали народитися.

«Образи воїнів великої війни», «Хто почав війну?», «Політика Австро-Угорщини і виникнення світової війни», «Військові нотатки», «Австро-Угорщина і світова війна», «Уроки історії», «Популярна лекція про виникнення війни», «Військово-політичні міркування», «Славний день Австро-Угорщини», «Слов'янський імперіалізм і світова війна», «Військові документи», «Документи до історії світової війни», «Щоденник світової війни»,

¹ Отже, до побачення. (Автор підкреслює, що капітан починає з німецького also, а закінчує чеським nazdar).

«Щоденний огляд світової війни», «Перша світова війна», «Наша династія у світовій війні», «Народи Австро-Угорської монархії під зброєю», «Боротьба за світову владу», «Мій досвід із світової війни», «Хроніка мого воєнного походу», «Як воюють вороги Австро-Угорщини», «Хто переможе?», «Наші офіцери і наші вояки», «Славні вчинки моїх жовнірів», «З доби великої війни», «У вогні битви», «Книга австро-угорських героїв», «Залізна бригада», «Збірка моїх листів з фронту», «Герої нашого маршбatalьйону», «Довідник для воїнів-фронтників», «Дні боїв і дні перемог», «Що я бачив і пережив на фронті», «В окопах», «Офіцер розповідає...», «З синами Австро-Угорщини вперед», «Ворожі літаки і наша піхота», «Після бою», «Наша артилерія — вірні сини батьківщини», «Хоч би й усі чорти йшли проти нас», «Війна оборонна і війна агресивна», «Кров і залізо», «Перемога або смерть», «Наші герої в полоні».

Коли капітан Загнер підійшов до кадета Біглера і, проглянувши його рукописи, запитав, для чого він усе це пише і які має щодо цього плани, кадет Біглер відповів із щирим натхненням, що кожен напис означає заголовок книжки, яку він напише. Скільки заголовків, стільки й книг.

— Я бажав би, щоб на випадок моєї смерті в бою по мені залишилася пам'ятка, пане капітане. Взірцем для мене є німецький професор Удо Крафт. Він народився 1870 року, в теперішню світову війну добровільно зголосився на фронт і загинув 22 серпня 1914 року в Анлуа. Перед смертю видав книжку «Як себе виховати, щоб умерти за цісаря¹».

Капітан Загнер підвів кадета Біглера до вікна.

— Покажіть, що там у вас ще є, кадете Біглер. Мене страшно цікавить така ваша діяльність, — не приховуючи іронії, сказав капітан Загнер. — Який це зошит ви сховали за пазуху?

— То дрібниця, пане капітане, — зашарівшись, як дитина, відповів кадет Біглер. — Будь ласка, переконайтеся.

Зошит мав заголовок:

*СХЕМИ ВИЗНАЧНИХ І СЛАВНИХ БОЇВ
АВСТРО-УГОРСЬКОЇ АРМІЇ,
НАКРЕСЛЕНІ НА ОСНОВІ ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДІВ
ЦІСАРСЬКО-КОРОЛІВСЬКИМ ОФІЦЕРОМ
АДОЛЬФОМ БІГЛЕРОМ.
ЗАУВАЖЕННЯ ТА ПОЯСНЕННЯ
ПОДАВ ЦІСАРСЬКО-КОРОЛІВСЬКИЙ ОФІЦЕР
АДОЛЬФ БІГЛЕР.*

Схеми були страшенно примітивні.

Вони починалися битвою під Ньордлінгеном* 6 вересня 1634 р. Далі йшли: битва під Зентою* 11 вересня 1697 р., під Кальдієро* 31 жовтня 1805 р., під Асперном 22 травня 1809 р., битва народів під Ляйпцігом 1813 р., під Санта-Лючія* у травні 1848 р. і бої під Трутновом* 27 червня 1866 р. Останньою була схема здобуття Сараєва* 19 серпня 1878 року. Схеми і плани цих боїв нічим не різнилися одне від одного. Кадет Біглер всюди понакреслював прямокутники. Одні з них — чисті, а ворожі — заштриховані. По обидва боки був центр, ліве і праве крило. Трохи позаду — резерви, там і тут — стрілки. Битва під Ньордлінгеном так само, як і битва під Сараєвом, нагадувала розташування гравців на початку футбольного матчу, а стрілки мовби визначали, в який бік та чи інша сторона мала послати м'яч.

¹ Udo Kraft. "Selbsterziehung zum Tod für Kaizer". C. F. Amelang's Verlag, Leipzig. (Прим. автора).

Це одразу впало в око капітанові Загнеру, і той спитав:

— Кадете Біглер, ви граєте в футбол?

Біглер зашарівся ще більше і нервово закліпав очима. Це справило враження, ніби він ось-ось заплаче.

Капітан Загнер, посміхаючись, перегортав далі сторінки зошита і затримався на ремарці до схеми битви під Трутновом, під час прусько-австрійської війни.

Кадет Біглер писав: «Битва біля Трутнова не повинна була відбутися, бо гориста місцевість перешкоджала розгортанню військ дивізії генерала Маццукеллі, якій загрожували численні пруські війська, розташовані на висотах навколо лівого крила дивізії».

— На вашу думку, битва під Трутновом,— сказав з усміхом капітан Загнер, повертаючи зошит кадетові Біглеру, — могла відбутися лише в тому випадку, якби Трутнов був на рівнині. Ох ви, будейовицький Бенедек!* Кадете Біглер, це дуже гарно з вашого боку, що ви за такий короткий час свого перебування в лавах цісарських військ намагалися проникнути в таємниці стратегії, та тільки у вас це вийшло так, як у хлопчаків, що граються у війну і дають собі титули генералів. Ви так швидко підвищили себе в чині, аж серце радіє! Цісарсько-королівський офіцер Адольф Біглер! Поки доїдемо до Пешта, ви вже будете фельдмаршал, а ще передучора ви десь там дома у татуня важили коров'ячі шкури, цісарсько-королівський лейтенант Адольф Біглер... Чоловіче, таж вам ще далеко до офіцера. Ви кадет і висите в повітрі між єфрейтором і унтер-офіцером. Ви з таким самим успіхом можете називати себе офіцером, як той єфрейтор, що в шинку вимагає величати себе «паном штабним фельдфебелем».

— Слухай, Лукашу, — звернувся капітан до надпоручника, — кадет Біглер у твоїй роті. Ти цього хлопця підтягни. Він підписується як офіцер, то хай і заслужить цей чин у бою. Коли почнеться ураганний вогонь і ми підемо в наступ, хай він з людьми своєї чоти перетинає дротяні перешкоди. *Der gute Junge!*¹ А про-
рост², тобі передає привіт Цікан. Він комендант станції в Рабі.

Кадет Біглер побачив, що розмова скінчилася, козирнув і, почервонівши по самі вуха, побіг по вагону, аж доки опинився в самому кінці коридора.

¹ Милый хлопчик! (Нім.).

² До речі (Франц.).

Як сновида, він відчинив двері вбиральні і, поглядаючи на німецько-мадярський напис: «Користуватися вбиральною дозволено лише під час руху», заскиглив, захлипав і почав тихо плакати. Потім спустив штани... Згодом, утираючи сльози, використав зошит із заголовком «Схеми визначних і славних боїв австро-угорської армії, упорядковані цісарсько-королівським офіцером Адольфом Біглером». Обезцешений зошит зник у дірі і, впавши на колію, зашарудів між рейками під військовим ешелonom.

Кадет Біглер промив під умивальником почервонілі очі і вийшов у коридор, твердо вирішивши бути сильним, диявольськи сильним. Зранку в нього боліли голова й живіт.

Він пройшов повз задне купе, де батальйонний ординарець Матушич грав з Батцером, денщиком командира батальйону, у віденську гру «шнопс» («66»).

Заглянувши у відчинені двері купе, він кашлянув. Вони озирнулися і грали далі.

— Ви не знаєте, що треба було зробити? — запитав кадет Біглер.

— Я не міг, mi' 'is d'Trump ausganga ¹, — відповів денщик капітана Загнера Батцер жакливим німецьким діалектом Кашперських гір. — Мені треба було грати, пане кадете, дзвінками, — продовжував він, — старшими дзвінками, а зразу після цього піковим королем... Ось що я повинен був зробити...

Не промовивши більше ні слова, кадет Біглер запхався у свій куток. Коли згодом до нього підійшов хорунжий Плешнер, щоб почастувати коньяком з фляги, яку він виграв у карти, то здивувався, побачивши, що кадет Біглер наполегливо читає книжку професора Удо Крафта «Як себе виховати, щоб умерти за цісаря».

Поки приїхали до Пешта, кадет Біглер так сп'янів, що вихилився з вікна вагона і безуважно вигукував на увесь безлюдний простір:

— Frisch drauf. Im Gottes Namen frisch drauf! ²

Потім за наказом капітана Загнера батальйонний ординарець Матушич втягнув Біглера в купе і з допомогою капітанового слуги Батцера поклав його на лавку.

Кадетові Біглеру наснився такий сон:

¹ У мене вийшли всі козирі (нім. діал.).

² Бадьоро вперед! В ім'я Бога — бадьоро вперед! (Нім.).

СОН КАДЕТА БІГЛЕРА ПЕРЕД БУДАПЕШТОМ

Він — майор, має вже *signum laudis*¹ і залізний хрест. Він їде оглянути ділянку підлеглої йому бригади, але ніяк не може збагнути, чому й досі залишається майором, хоч уже командує цілою бригадою. Він підозрює, що йому мали дати чин генерал-майора, але «генерал» десь загубився через перевантаження польової пошти.

В душі він сміявся з того, що колись у поїзді, який їхав на фронт, капітан Загнер погрожував послати його, Біглера, перерізувати дротяні загородження. Зрештою, за Біглеровим рапортом, капітана Загнера разом з надпоручником Лукашем уже давно переведено до іншого полку, до іншої дивізії і до іншого корпусу армії. Хтось йому розповідав, що обидва, тікаючи, ганебно загинули десь у драговинні.

Коли він їхав автомобілем на фронт інспектувати ділянку своєї бригади, йому було все ясно. Його, власне, послав генеральний штаб армії.

Обабіч марширували вояки і співали пісню, яку він вичитав у збірці австрійських військових пісень: «*Es gilt*»².

Halt' euch brav, ihr tapf'ren Brüder,
werft den Feind nur herzlich nieder,
lasst des Kaisers Fahne weh'n...³

Місцевість нагадує малюнки з «*Wiener Illustrierte Zeitung*»⁴. Праворуч від стодоли було видно артилерію, вона стріляла по ворожих траншеях біля битого шляху, по якому він їхав автомобілем. Ліворуч стоїть будинок, з якого стріляють, у той час як ворог прикладами гвинтівок намагається вибити двері. Біля шляху горить ворожий літак. На обрії видніється кавалерія і палає село. Потім з'явилися траншеї маршового батальйону на невеличкій височині, з якої по ворогах строчать кулемети.

¹ Найвища відзнака в австрійській армії.

² Йдеться про те (нім.).

³ Твердо й міцно, браття, стійте,
Ворога на прах розбийте,
Хай цісарський стяг... (нім.).

⁴ «Віденська ілюстрована газета» (нім.).

А далі вздовж дороги тягнуться ворожі окопи. Шофер везе його тим шляхом у бік ворога.

Він горлає у телефонну слухавку до шофера:

— Ти що, не бачиш, куди ми ідемо? Там же ворог.

Але шофер спокійно відповідає:

— Пане генерале, це єдина порядна дорога. І в доброму стані. На інших дорогах гума не витримає.

Що ближче до ворожих позицій, то дужчає вогонь. З обох боків гранати виривають з корінням дерева сливової алеї і підкидають їх угору, понад придорожні рови.

Але шофер спокійно відповідає в слухавку:

— Це прекрасне шосе, пане генерале. По ньому їхати, як по маслу. Якщо ми звернемо в поле, у нас лусне шина... Погляньте, пане генерале! — знову кричить шофер. — Цей шлях так міцно второвано, що навіть тридцяти-з-половиноюсантиметрові мортири нам нічого не зроблять. Шлях, як тік. А на тих кам'янистих польових дорогах нашим колесам був би кінець. Так чи інак, пане генерале, повернутися ми не можемо.

«Бззз-дзум!» — чує Біглер, і автомобіль робить величезний стрибок.

— А чи ж я вам не казав, пане генерале, — кричить шофер у слухавку, — що цей шлях з біса добре збудовано. Перед самим носом у нас зараз вибухнула одна 38-сантиметрівка, і не залишилося жодної вибоїни. Шлях, як тік. Але щойно заїдемо на поле — гуми кінець. Тепер по нас стріляють з відстані чотирьох кілометрів.

— То куди ж ми їдемо?

— Це ще побачимо, — відповідає шофер. — Поки буде такий шлях, я можу ручитися, що нічого не станеться.

Ривок, страшений лет, і автомобіль зупиняється.

— Пане генерале, — кричить шофер, — у вас є штабна мапа?

Генерал Біглер засвічує електричний ліхтарик. Бачить, штабна мапа в нього на колінах. І водночас це морська мапа Гельголандського узбережжя 1864 року, з австрійсько-пруської війни проти Данії за Шлезвіг.

— Тут перехрестя, — каже шофер, — обидві дороги, перетинаючись, ведуть до ворожих позицій. Але мені йдеться про пристойне шосе, щоб наша гума, пане генерале, не постраждала... Я відповідаю за штабний автомобіль...

Раптом вибух. Оглушливий вибух, і зорі стають великі, мов колеса. Молочний шлях густий, як сметана.

Він, Біглер, летить у Всесвіт на сидінні біля водія. Увесь автомобіль, аж по саме сидіння, відтятий як ножицями. З автомобіля лишився тільки бойовий, готовий до атаки передок.

— Це щастя, — каже водій, — що ви мені через плече показували мапу, ви перелетіли до мене, а решта вибухнула. Це була 42-сантиметрівка*... Я зразу, як тільки ми доїхали до перехрестя, здогадався, що дальший шлях і ламаної копійки не вартий. Після 38-сантиметрівки це могла бути тільки 42-сантиметрівка. Адже нічого іншого до цих пір не виробляють, пане генерале.

— Куди керуєте?

— Летимо на небо, пане генерале, і мусимо обминати комету. Вони страшніші, ніж 42-сантиметрівки.

— Тепер під нами Марс, — сповіщає водій після довгої паузи.

Біглер знову почувся спокійним.

— А ви знаєте, — запитав він, — історію битви народів під Ляйпцігом? 14 жовтня 1813 року фельдмаршал князь Шварценберг ішов на Ліберковиці, 16 жовтня відбувся бій за Лінденау,

бої вів генерал Мервельдт, австрійські війська ввійшли потім у Вахав, а 19 жовтня упав Ляйпціг.

— Пане генерале, — раптом сказав дуже серйозно водій. — Ми саме біля небесної брами, вилазьте, пане генерале! Ми не можемо проїхати в небесну браму, тут велика тиснява. Самі вояки.

— Переїдьте когось, — гукає він водієві, — зразу розступляться.

І, нахилившись із автомобіля, кричить:

— Achtung, sie Schweinbande! ¹ Ото тварюки, бачать генерала і не можуть зробити рівняння праворуч!

Водій спокійно його втихомирює:

— Це їм нелегко, пане генерале, більшість має відірвані голови.

Генерал Біглер лише тепер помічає, що біля небесних воріт кормляться самі інваліди. Вони втратили на війні деякі частини свого тіла, але несуть їх з собою у наплічниках. Голови, руки, ноги. Якийсь праведний артилерист, що пхався до небесної брами у подертій шинелі, ніс у мішку увесь свій живіт разом з нижніми кінцівками. З мішка якогось іншого праведного ополченця дивилася на генерала Біглера половина дупи, яку вояк втратив під Львовом.

— Це заради порядку, — зауважив шофер, проїжджаючи крізь щільний натовп. — Вони, мабуть, повинні пройти небесну лікарську комісію.

Через небесну браму пускали тільки за паролем, і генерал Біглер його відразу згадав: «Für Gott und Kaiser»².

Автомобіль в'їхав у рай.

— Пане генерале, — звернувся до Біглера якийсь офіцер-ангел з крилами, коли вони проїжджали повз казарми для рекрутів-ангелів. — Ви мусите зголоситися до головного штабу.

Їхали далі повз якийсь учбовий плац, де аж кишіло рекрутами-ангелами. Їх учили кричати «Алилуя».

Проїхали повз групу вояків, де рудий капрал-ангел муштрував одного вайлуватого рекрута-ангела, молотив його кулаком у живіт і верещав: «Відкрий ширше своє рило, свинюко вифлеємська. Хіба так волають «алилуя»? Ніби у тебе в пельці застряг кнедлик. Хотів би я знати, тварюко, яке дурило пустило тебе в рай? Спробуй ще раз... — «Гла-гле-глу-я!» — Ти що, бовдуре, і в раю у нас зібрався гугнявити?! Спробуй ще раз, кедре ти ливанський!»

¹ Увага, ви, свиняча голото! (Нім.).

² За Бога й цісаря! (Нім.).

Поїхали далі, а за ними ще довго лунав переляканий вереск гугнявого ангела-рекрута: «Гла-гле-глу-я» і крик ангела-капрала: «А-ли-лу-я, а-ли-лу-я, корово ти йорданська!»

Потім вони побачили величну заграву над великою спорудою, як та мар'янська казарма в Чеських Будейовицях, а над нею два аероплани — один ліворуч, другий праворуч, а посередині між ними напнуте величезне полотно з велетенським написом:

«K. und K. GOTTES HAUPTQUARTIER»¹.

Генерала Біглера висадили з автомобіля два ангели в уніформі польової жандармерії, взяли його за комір і потягли на другий поверх приміщення.

— Поводьтеся чемно перед Господом Богом, — сказали йому нагорі перед якимись дверима і увіпхнули його досередини.

Посеред кімнати, де на стінах висіли портрети Франца Йосифа і Вільгельма, наслідника трону Карла Франца Йосифа*, генерала Віктора Данкеля*, ерцгерцога Фрідріха* і шефа генерального штабу Конрада з Гессендорфа, стояв Господь Бог.

— Кадете Біглер, — сказав Господь Бог з притиском, — ви мене

¹ Цісарсько-королівська штаб-квартира (нім.).

впізнаєте? Я ваш колишній капітан Загнер з одинадцятої маршової роти.

Біглер задубів.

— Кадете Біглер, — знову заговорив Господь Бог, — яким правом ви привласнили собі титул генерал-майора? Яким правом ви, кадете Біглер, диркали у штабному автомобілі по шосе між ворожими позиціями?

— Голошу слухняно...

— Пельку на петельку, кадете Біглер, коли з вами говорить Господь Бог.

— Голошу слухняно, — знову починає, загинаючись, Біглер.

— Отже, ви не зволите мовчати? — кричить на нього Господь Бог, відчиняє двері й гукає: — Два ангели, сюди!

Входять два ангели з рушницями через ліве крило. Біглер впізнає Матушича і Батцера.

Із уст Господа Бога лунає:

— Киньте його у сортир!

І кадет Біглер летить кудись у жадливий сморід.

* * *

Напроти сплячого кадета Біглера сиділи Матушич з денщиком капітана Загнера Батцером і безперестанку грали в «66».

— Stink awer d'Kerl wie a'Stockfisch, — кинув Батцер, з цікавістю спостерігаючи, як сплячий кадет Біглер дуже підозріло крутиться, — muß d'Nosen voll ha'n ¹.

— То може трапитися з кожним, — філософськи сказав Матушич. — Облиш його, не тобі ж його переодягати. Краще роздай карти.

Над Будапештом уже виднілася заграва, а через Дунай перестрибував промінь прожектора.

Кадетові Біглерові снилося, вочевидь, уже щось інше, бо він буркотів: — Sagen Sie meiner tapferen Armee, dass sie sich in meinem Herzen ein unvergängliches Denkmal der Liebe und Dankbarkeit errichtet hat ². — А оскільки при цих словах він почав крутитися, сморід знову вдарив Батцерові у ніс, і він, плюнувши, зауважив:

¹ Але той хлоп смердить, як тріска. Певно, в нього повні штани! (Нім. діал.).

² Скажіть моїй відважній армії, що вона в моєму серці спорудила вічний пам'ятник любові і вдячності (нім.).

– Stinkt wie a' Haizlputza, wie a' bescheißena Haizlputza¹.

А кадет Біглер крутився все неспокійніше і неспокійніше. Його новий сон був надзвичайно фантастичний. Він захищає місто Лінц, у війні за австрійську спадщину.

Йому привиділися редути і укріплення навколо міста. Його головний штаб армії перетворився раптом на величезний лазарет. Всюди лежали недужі й трималися за живіт. Під палісадами міста Лінца їздять сюди й туди французькі драгуни Наполеона I.

А він, комендант міста, стоїть над тим усім, також тримаючись за живіт, і кричить якомусь французькому парламентареві: «Передайте своєму імператорові, що я не здамся...»

Потім біль у животі раптом вщух, і він кидається з батальйоном через палісади за місто, вперед до слави й перемоги, і бачить, як надпоручник Лукаш своїми грудьми ловить удар шаблі французького драгуна, щоб відвести його від Біглера, захисника оточеного Лінца.

Надпоручник Лукаш умирає біля його ніг з вигуком: «Ein Mann, wie Sie, Herr Oberst, ist nötiger als ein nichtsnutziger Oberleutnant»².

Оборонці Лінца, зворушені, відвертаються від умираючого, але тут зненацька летить картеч і вціляє Біглерові в сідницю.

Біглер механічно сягає рукою в штани і відчуває, як щось липке мажеться по руці. Він кричить:

«Санітари! Санітари!» — І падає з коня...

Батцер і Матушич підняли кадета Біглера з підлоги, куди він завалився з лавки, і знову поклали на місце.

Потім Матушич пішов до капітана Загнера і доповів, що з кадетом Біглером діються дивовижні речі.

— Мабуть, це не після коньяку, — сказав він, — це більше скидається на холеру. Кадет Біглер пив на всіх станціях воду. В Мошоні я бачив, як він...

— Ну, холера так швидко не розвивається, Матушичу. Скажіть панові доктору, він у сусідньому купе, хай подивиться на нього.

До батальйону був прикомандирований військовий лікар, вічний студент-медик і член корпорації буршів Вельфер. Він

¹ Смердить, як прибиральник сортирів, як обісраний прибиральник сортирів (нім. діал.).

² Така людина як ви, пане полковник, куди потрібніша, ніж якийсь нікчемний оберлейтенант (нім.).

умів пити, фехтувати і притому знав медицину, як свою власну кишеню. Скінчив медичні факультети в різних університетських містах Австро-Угорщини, практику відбув у найрізноманітніших лікарнях, але докторату не захищав просто з тієї причини, що в заповіті його покійного дядька своїм спадкоємцям була умова, щоб студентів медицини Фрідріхові Вельферу виплачувати річну стипендію до того часу, поки Фрідріх Вельфер дістане лікарського диплома.

Ця стипендія була майже в чотири рази більша, ніж платня шпитального асистента в лікарні. Тому MUC¹ Фрідріх Вельфер чесно намагався віддалити присвоєння йому ступеня доктора медичних наук до якнайдалшого часу.

Спадкоємці зі шкіри вискакували, називали його пришелепою, робили спроби накинути йому багату наречену, щоб тільки його позбутися. Але він, кандидат усіх медичних наук Фрідріх Вельфер, член, мабуть, дванадцяти товариств буршів*, ще більше їх розлютив: видав кілька збірок дуже добрих віршів у Відні, Ляйпцігу і Берліні. Друкувався у «Simplicissimus»* і спокійно вчився далі: йому не свербіло.

Але прийшла війна і підступно напала ззаду на MUC Фрідріха Вельфера.

Поета, автора збірок «Lachende Lieder», «Krug und Wissenschaft» і «Märchen und Parabeln»², безцеремонно потягли на війну, а один спадкоємець з військового міністерства доклав усіх зусиль, щоб безтурботний Фрідріх Вельфер захистив «воєнний докторат». Зробив його письмово. Дістав цілу низку запитань, на які повинен був відповісти, але він на всі відповів стереотипно: «Lecken Sie mir Arsch»³. За три дні полковник його повідомив, що Фрідріх Вельфер дістав диплом доктора медичних наук. Він давно вже дозрів, щоб дістати ступінь доктора, тому головний штаб-лікар призначає його в госпіталь поповнення. Від його поведінки тепер залежатиме швидке просування по службі, і хоч він, як це відомо, в різних університетських містах мав поєдинки з офіцерами, то тепер, під час війни, такі речі забуваються.

Автор збірки поезій «Келих і наука», зціпивши уста, пішов служити.

¹ Medicinal Universalis Candidatus (лат.) — Кандидат усіх медичних наук.

² «Пісні, що сміються», «Келих і наука», «Казки і притчі» (нім.).

³ Поцілуйте мене в дупу (нім.).

Після підтвердження кількох випадків, що він ставився до вояків-пацієнтів надзвичайно ліберально, розтягуючи, скільки можна було, їхнє перебування в лазареті, наперекір гаслу дня: «Вилежуватись і здихати в лазареті або вилежуватись і здихати в окопах — все одно здихати», доктора Вельфера послали з одинадцятим маршбатальйоном на фронт.

Кадрові офіцери в полку дивилися на нього як на щось неповноцінне. Офіцери запасу теж не звертали на нього уваги. Не приятелювали з ним, щоб не поглиблювати прірви між собою і кадровиками.

Капітан Загнер, зрозуміло, вважав себе чимсь незрівнянно вищим за цього колишнього МУС, який порубав шаблю в часи свого довготривалого навчання кількох офіцерів. Коли доктор Вельфер — «доктор военного часу» — пройшов повз Загнера, той навіть не глянув на нього і далі говорив з надпоручником Лукашем про щось зовсім неважливе. Аби щось сказати, він раптом заговорив про вирощування гарбузів біля Будапешта. А надпоручник Лукаш при цьому згадав, як він на третьому році навчання в кадетському корпусі з кількома товаришами «з цивілів» їздив на Словаччину. Там їм довелося побувати в одного євангелічного пастора, словака.

Той їм подав до свинячої печені січений, як капуста, гарбуз, а потім, наливши вина, сказав: «Гарбуз, свиня, потребує вина» — а він, Лукаш, страшно образився¹.

— В цьому Будапешті ми побачимо небагато, — сказав капітан Загнер, — везуть нас якимось в об'їзд. Згідно з маршрутом, ми тут стоятимемо лише дві години.

— Думаю, що будуть переформовувати вагони, — відповів надпоручник Лукаш, — а нас приймуть на сортувальну станцію «Transport-Militär-Bahnhof»².

До них підійшов «доктор военного часу» Вельфер.

— Дурниці, — сказав усміхаючись. — Панів, які мають претензії з часом стати офіцерами армії і які ще в Бруцькому клубі нахвалялися своїми стратегічно-історичними знаннями, варто б попередити, що небезпечно за одним махом з'їдати цілий пакунок солодощів, які мама посилає їм на фронт. Кадет Біглер, з моменту виїзду з Брука, проковтнув, як він мені признався,

¹ Розмова капітана з надпоручником велася по-чеськи. (Прим. автора).

² Вокзал для військових ешелонів (нім.).

тридцять трубочок з кремом, але на всіх вокзалах пив тільки переварену воду. Це нагадує мені, пане капітане, вірш Шіллера «Wer sagt von...»¹

— Слухайте, докторе, — перепинив його капітан Загнер. — Тут ідеться не про Шіллера. Що з кадетом Біглером?

«Доктор воєнного часу» Вельфер усміхнувся.

— Кандидат на офіцерський чин, ваш кадет Біглер, обісрався. Це не холера і не дизентерія, а звичайнісінький розлад шлунка. Ваш пан кандидат на офіцерський чин випив більше, ніж варто було, коньяку і наробив у штани. Але, мабуть, він обробився б і без коньяку, бо зжертви стільки трубочок з кремом, які йому надіслали з дому!.. Це — дитина... В клубі, як я пам'ятаю, пив завжди лише чвертку вина. Він абстинент... — Доктор Вельфер сплюнув. — Купував собі лінцьські тістечка.

— Отже, нічого серйозного? — перепитав капітан Загнер. — Але коли б чутка про це поширилась...

Надпоручник Лукаш встав і сказав Загнерові:

— Спасибі за такого командира взводу.

— Я допоміг йому підвестися на ноги, — сказав Вельфер, безнастанно усміхаючись, — хай пан командир батальйону дасть дальші розпорядження... Тобто я відішлю кадета Біглера в лазарет... видам посвідку, що в нього дизентерія. Тяжкий випадок дизентерії. Ізоляція... Кадета Біглера покладуть до інфекційного бараку... — Я не сумніваюся, — вів далі Вельфер з тією ж брідкою усмішкою, — що так краще. Бо одна справа кадет, хворий на червінку, а інша — обкаляний кадет.

Капітан Загнер звернувся до свого приятеля Лукаша суто офіційним тоном:

— Пане надпоручнику, кадет Біглер з вашої роти захворів на дизентерію і залишиться під лікарським доглядом у Будапешті.

Капітанові Загнеру здалося, що Вельфер тамує сміх, але, коли він на нього глянув, «доктор воєнного часу» мав на диво байдужий вираз обличчя.

— Отже, все в порядку, пане капітане, — відповів Вельфер спокійно, — кандидат на офіцерський... — Він махнув рукою: — При дизентерії кожен може накласти в штани.

І так сталося, що відважного кадета Біглера відвезли у військову інфекційну лікарню в Уй-Буда.

¹ Хто каже про... (нім.).

Його закаляні штани загубилися у вирі світової війни. Мрії про великі перемоги були замкнені в одній з лазаретних палат ізоляційних бараків.

Коли кадет Біглер довідався, що в нього червінка, він зрадив. «Поранений чи хворий — яка тут різниця. Адже це — за найяснішого монарха, при виконанні своїх обов'язків».

В лазареті з ним трапилася невеличка неприємність. Усі місця для хворих на червінку були зайняті, і кадета Біглера перевели в холерний барак.

Коли кадета Біглера викупали і засунули йому під пахву термометр, мадярський штабний лікар покрутив головою: «37°!» Найгірший симптом при холері — великий спад температури, хворий стає апатичним.

Кадет Біглер і справді не проявляв ніякого хвилювання. Він був надзвичайно спокійний і повторював у думці, що так чи інакше, а він страждає за найяснішого пісара.

Штабний лікар наказав засунути термометр кадетові Біглерові у пряму кишку.

— Остання стадія холери, — вирішив штабний лікар, — ознаки близького кінця. Крайнє ослаблення, хворий втрачає відчуття оточення, а його свідомість потьмарена. Він усміхається в передсмертних корчах.

Кадет Біглер під час цієї маніпуляції справді по-мученицьки усміхався і вдавав з себе героя, коли йому запихали термометр у пряму кишку. Він навіть не поворухнувся.

«Наявні ознаки повільного вмирання, — подумав штабний лікар. — Пасивність...»

Для впевненості лікар запитав мадярського санітара унтер-офіцера, чи не було у кадета Біглера блювоти і проносу у ванні.

Діставши заперечну відповідь, він уважно поглянув на Біглера. Коли при холері припиняється пронос і рвоти, це, знову ж таки, як і попередні симптоми, ясна картина того, що для хворого настають останні години життя.

Кадет Біглер, якого витягли з теплої ванни і зовсім голого поклали на ліжку, змерз, як собака, аж зубами видзвонював. На тілі у нього висипала гусяча шкіра.

— Бачите, — сказав штабний лікар по-мадярському, — його морозить, ноги й руки холодні. Це кінець.

Нахилившись над кадетом Біглером, спитав по-німецьки:

— Also wie geht's? ¹

— S-s-se-hr-gu-gu-tt... — зацокотів зубами кадет Біглер, — eine D-deck-ke ².

— Свідомість частково потьмарена, а частково прояснюється, — сказав знову по-мадярськи штабний лікар. — Тіло дуже сухе, губи й нігті повинні були б почорніти... Це третій випадок, коли хворий вмирає від холери, а нігті й губи не чорніють...

Він знову нахилився над кадетом Біглером і говорив по-мадярськи:

— Серце не прослуховується.

— Ei-ei-ne-ne De-de-de-deck-ke-ke, — знову задзвонив зубами кадет Біглер.

— Це його останні слова, — сказав штабний лікар санітарному підстаршині по-мадярськи. — Завтра його поховаємо разом з майором Кохом. Зараз він знепритомніє. Його документи в канцелярії?

— Напевно, там, — спокійно відповів санітар унтер-офіцер.

— Ei-ei-ne-ne De-de-deck-ke-ke, — благаючи, дзвонив їм услід зубами кадет Біглер.

В палаті, де стояло шістнадцять ліжок, лежало тільки п'ятеро людей, один з них — небіжчик. Він умер дві години тому і був прикритий простирадлом. Небіжчик мав таке саме прізвище, як і вчешний, що відкрив холерну бацилу. Це був капітан Кох, разом з яким штаб-лікар мав намір завтра поховати кадета Біглера.

Кадет Біглер підвівся на ліжку і вперше побачив, як умирають від холери за найяснішого цісаря. З чотирьох, що залишилися живі, два вмирали, задихалися й синіли, причому щось кричали, але не можна було розібрати, якою мовою. Це скидалося на харчання.

Двоє інших з дуже бурхливою реакцією, що свідчила про одужання, нагадували людей у тифозній гарячці: вони вигукували щось незрозуміле і викидали з-під ковдри схудлі ноги. Над ними стояв бородатий санітар, що розмовляв на штірійському діалекті (як розпізнав кадет Біглер) і втихомирював їх:

— У мене теж була холера, моє золоте панство, але я не бив ногами по ковдрі. Тепер уже з вами все в порядку, дістанете відпустку і...

¹ Як почувается? (Нім.).

² Д-д-ду-дуже д-д-добре... Ковдру (нім.).

— Не кидайся! — гаркнув він на одного, який так шпурнув ковдру, що вона полетіла йому аж на голову.— Це в нас заборонено робити. Маєш гарячку, то й радій, принаймні не повезуть тебе звідсіля з музикою. Ви вже обидва видряпалися.

Він поглянув навколо себе.

— Ось ті двоє вже вмерли. Ми так і сподівалися,— сказав він доброзичливо, — отож радійте, що вас це минуло. Треба йти за простирадлами.

За хвилю він повернувся і прикрив простирадлами померлих. У них були зовсім чорні губи. Нігті на руках, які вони в передсмертній агонії тримали на задубілому члені, почорніли теж. Санітар зробив спробу захвати померлим язика назад у рот, потім упав навколішки біля постелі і почав молитися:

— Heilige Maria, Mutter Gottes! ¹ — При цьому старий санітар із Штірії дивився на своїх пацієнтів, які видужували, бо їхня гарячка свідчила про повернення до життя.

— Heilige Maria, Mutter Gottes, — побожно повторював санітар, коли зненацька якийсь голий чоловік поплескав його по плечу.

Це був кадет Біглер.

— Слухайте, — сказав він, — я... купався... Власне, мене купали. Дайте мені ковдру... Мені холодно.

— Це надзвичайний випадок, — сказав півгодини пізніше штаб-лікар кадетові Біглеру, який лежав під ковдрою. — Ви, пане кадете, одужуєте. Завтра переведемо вас у запасний лазарет до Тарнова. Ви — носій холерних бацил... Наша наука так далеко зайшла вперед, що це вже можна точно встановити. Ви з Дев'яного першого полку...

— Тринадцятий маршовий батальйон, — відповів за кадета Біглера санітар унтер-офіцер. — Одинадцята рота.

— Пишіть, — наказав штабний лікар. — Кадет Біглер, тринадцятий маршовий батальйон, одинадцята маршова рота, Дев'яного перший полк, направляється на лікарський догляд до холерних бараків у Тарнов. Носій холерних бацил...

Ось так кадет Біглер, натхненний воїн, перетворився на носія холерних бацил.

¹ Свята Маріє, Мати Божа (нім.).

У БУДАПЕШТІ

У Будапешті на військовому вокзалі Матушич приніс капітанові Загнерові телеграму, яку надіслав нещасний командир бригади, відправлений до санаторію. Вона була не шифрована і мала такий самий зміст, як і попередня:

«Швидко приготувати обід і потім маршем на Сокаль». До цього ще було додано: «Обоз зарахувати до східної групи. Розвідка скасовується. 13-му маршовому батальйону збудувати міст через ріку Буг. Детальні подробиці в газетах».

Капітан Загнер негайно вирушив до коменданта вокзалу. Комендант, невеличкий на зріст, товстенький офіцер, привітно зустрів його.

— Ну, й накоїв же ваш бригадний генерал, хай йому грець, — промовив він, регочучи на все горло. — Але ми зобов'язані вручити вам цю нісенітницю, бо з дивізії ще не надійшло розпорядження щодо телеграм бідолахи генерала. Вчора тут проїздив чотирнадцятий маршовий батальйон сімдесят п'ятого полку, і командир батальйону дістав телеграму: видати його людям по

б крон як особливу нагороду за Перемишль, і водночас прийшло розпорядження, що дві з цих шести крон кожний вояк повинен відрахувати на воєнну позику... За достовірними даними, вашого бригадного генерала розбив параліч.

— Пане майоре, — сказав капітан Загнер комендантові військового вокзалу. — Згідно з полковим наказом і маршрутом, ми ідемо до Гедельйо*. Тут команді належить одержати по 150 грамів ементальського сиру. На останній зупинці вояки мали дістати по 150 грамів угорської ковбаси, але нічого не одержали.

— Мабуть, і тут нічого з цього не вийде, — відповів майор, приємно, як і раніше, усміхаючись. — Про такий наказ *для полків з Чехії* мені нічого не відомо. А втім, це не моя справа, зверніться до управління з постачання.

— Коли ми, пане майоре, від'їжджаємо?

— Попереду стоїть поїзд з важкою артилерією для Галичини. Ми його пустимо за годину, пане капітан. На третій колії стоїть санітарний поїзд. Він від'їздить через двадцять п'ять хвилин після артилерії. На дванадцятій колії — поїзд з амуніцією. Він відправляється через десять хвилин після санітарного, а за двадцять хвилин після нього відправимо ваш поїзд. Безумовно, якщо не буде ніяких змін, — додав він, так посміхаючись, що зовсім спротивив капітанові Загнерові.

— Пробачте, пане майоре, ви сказали, що не знаєте про жоден наказ щодо видачі ста п'ятдесяти грамів ементальського сиру полкам з Чехії, чи не можете ви мені це пояснити?

— Це секретне розпорядження, — відповів, усе ще посміхаючись, комендант військового вокзалу в Будапешті.

«Ну, й сів же я маком, — подумав капітан Загнер, виходячи з приміщення комендатури. — На якого біса я наказав надпоручникові Лукашу зібрати всіх командирів, узяти людей і йти з ними до відділу постачання по ці сто п'ятдесят грамів ементальського сиру на душу?»

Щойно командир одинадцятої роти надпоручник Лукаш, згідно з розпорядженням капітана Загнера, збирався наказати батальйонові вирушати на склад по ті сто п'ятдесят грамів ементальського сиру, як перед ним з'явився Швейк з нещасним Балоуном.

Балоун увесь аж тремтів.

— Голошу слухняно, пане надпоручнику, — як завжди чемно

сказав Швейк, — справа, про яку йдеться, дуже важлива. Я просив би вас, пане надпоручнику, поладнати цю справу десь на боці, як висловився один мій приятель Шпатіна із Згоржа, коли був дружбою на весіллі і раптово в костелі йому захотілося...

— У чому, власне, справа, Швейку, — перепинив його надпоручник Лукаш, який уже скучив за Швейком, як і Швейк за ним. — Давайте відійдемо трохи далі.

Балоун ішов позаду них і не переставав тремтіти. Цей веле-ть зовсім утратив душевну рівновагу і вимахував у безнадій-ному розпачі руками.

— Ну, то кажіть, Швейку, — сказав надпоручник Лукаш, коли вони відійшли трохи вбік.

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенанте, — почав Швейк, — воно завжди краще признатися самому, бо шила в мішку не сховаєш! Ви, пане обер-лейтенант, дали певний наказ, щоб Балоун, коли приїдемо до Будапешта, приніс вам отой печінковий паштет і булочку.

— Дістав ти такий наказ чи ні? — звернувся Швейк до Балоуна.

Балоун почав ще більше вимахувати руками, немов боронився від наступаючого ворога.

— Цей наказ, — сказав Швейк, — на жаль, не міг бути, пане обер-лейтенант, виконаний. Ваш печінковий паштет я зжер... Так, зжер, — повторив Швейк, тицьнувши знавіснілого Балоуна, — бо я думав, що печінковий паштет може попсуватися. Мені кілька разів доводилося читати в газетах, як цілі родини отруювалися печінковим паштетом. Одного разу це сталося на Здеразі, вдруге — в Бероуні, раз — у Таборі, потім — у Младій Болеславі, а раз — у Пржибрамі. Всі отруєні померли. Печінковий паштет — страшенна погань...

Балоун, тремтячи, відійшов убік, засунув палець в горлянку і раз по раз почав блювати.

— Що з вами, Балоуне?

— Блю-блю-ю, е-е, пане обер... е-е, обер-лейте-нанте, е-е, — використовуючи перерви, простогнав нещасний Балоун. — Це я-я її зжер, е-е, поже-е-е-р-р-р, е-е, я-е-е, са-е-е, і-е.

З пельки нещасного Балоуна вилітали й кусні стانیолевої обгортки з паштету.

— Як бачите, пане обер-лейтенанте, — сказав Швейк, не втра-

чаючи душевної рівноваги, — кожен зжертий паштет завжди вилазить назовні, як шило з мішка. Я хотів узяти провину на себе, а він, дурило, сам себе зрадив. Балоун взагалі непогана людина, але зжере все, що йому довіряють. Я знав одного такого типа. Він працював кур'єром у банку. Йому довіряли тисячі: одного разу, коли він одержував гроші в іншому банку, йому помилково дали на тисячу крон більше, і одразу ж повернув їх, але боронь Боже було доручити йому купити на п'ятнадцять крейцарів копченого м'яса — дорогою він обов'язково його зжере. Такий уже був ненажера, що, коли його службовці послали за ліверними ковбасами, він їх по дорозі розпорював кишеньковим цизориком, а діри заліплював англійським пластирем, який йому обходився для п'ятох ліверних ковбасок дорожче, ніж коштувала б ціла ліверна ковбаса.

Надпоручник Лукаш зітхнув і відійшов.

— Чи не зволите дати якісь накази, пане обер-лейтенант, — гукнув йому вслід Швейк, тоді, як нещасний Балоун безперервно пхав собі пальця в горлянку.

Надпоручник Лукаш махнув рукою і попрямував до продовольчого складу. Йому спало на думку, що коли вже вояки поїдають печінкові паштети своїх офіцерів, то Австрія виграти війни не зможе.

Тим часом Швейк перевів Балоуна на другий бік залізничної колії. По дорозі він втішав його, мовляв, вони разом подивляться на місто і принесуть звіди панові надпоручнику дебреценських ковбасок. Швейкове уявлення про головне місто угорського королівства, цілком природно, збігалося з уявленням саме про ці ковбасні виробни.

— Та ми ж поїзд прогавимо, — заскиглив Балоун, ненажерливість якого дорівнювала його надзвичайній скупості.

— Коли ідуть на фронт, — заявив Швейк, — то ніколи не спізнюються, бо кожен потяг, який іде на фронт, спочатку добре подумає, чи варто привозити на кінцеву станцію лише половину людей. А врешті, я тебе добре розумію, Балоуне. Ти за копійку залюбки гнав би через Карпати вошу на мотузці.

Але вони не встигли нікуди піти, бо пролунала команда «по вагонах». Вояки різних рот знов поверталися до своїх вагонів з порожніми руками. Замість 150 грамів ементальського сиру, який їм тут мали роздати, кожен дістав коробочку сірників і одну

поштову листівку, видану комітетом у справі охорони воєнних могил Австрії (Відень, XIX/4, вулиця Канізія). Замість ста п'ятдесяти грамів ементальського сиру кожен мав у руці західпогалицьке військове кладовище в Седлиську з пам'ятником нещасним воякам крайової оборони. Його вирізьбив охотник фельдфебель Шольц, який ухилився таким чином від фронту.

Біля штабного вагону панувало надзвичайне збудження. Офіцери маршового батальйону юрмилися навколо капітана Загнера, який їм схвильовано щось розповідав. Він саме повернувся від коменданта вокзалу і тримав у руці дуже секретну довжелезного змісту справжню телеграму із штабу бригади з інструкціями і вказівками, як поводитися у тій новій ситуації, в якій опинилася Австрія 23 травня 1915 року.

Бригадне командування сповіщало, що Італія оголосила Австро-Угорщині війну.

Ще в Бруку над Літавою в офіцерському клубі дуже часто за обідами й вечерами на ситий шлунок говорилося про дивну поведінку і ставлення Італії, але взагалі ніхто не чекав, що здійсняться пророчі слова того ідіота кадета Біглера. Якось за вечерею він відсунув тарілку з макаронами і заявив: «Цього добра наїмся аж під брамою Верони».

Капітан Загнер, вивчивши інструкції, одержані з бригади, наказав сурмити тривогу.

Коли зійшлися всі вояки маршового батальйону, їх вишикували в каре, і капітан Загнер надзвичайно піднесеним тоном прочитав їм переданий телеграфом наказ по бригаді.

«Італійський король, ведений нечуваною жадобою, зпехтував братерськими зобов'язаннями, хоч повинен був дотримуватися їх як союзник нашої монархії. У цій війні його обов'язком було стати пліч-о-пліч з нашими геройськими військами, але зрадливий італійський король з самого початку грав роль замаскованого саботажника, поведився двозначно, причому таємно умовлявся з нашими ворогами. Ця зрада завершилася в ніч з 22 на 23 травня оголошенням війни нашій монархії. Наш верховний головнокомандувач переконаний, що наші мужні і славні війська нищівним ударом дадуть гідну відповідь нікчемному ворогові і зрадник переконається, що, почавши ганебну і зрадливу війну, він сам себе знищив. Ми непохитно віримо, що з Божою допомогою незабаром настане день, коли італійські

рівнини знову побачать переможців з-під Санта-Лючії, Віченце*, Наварри*, Кустоці. Ми хочемо перемогти, ми мусимо перемогти і ми безперечно переможемо!»

Далі йшло звичне «dreimal hoch»¹, і батальйон, трохи збентежений, знову сів у потяг. Замість ста п'ятдесяти грамів ементальського сиру на голови вояків звалилася війна з Італією.

* * *

У вагоні, де сиділи Швейк, фельдфебель Ванек, телефоніст Ходоунський, Балоун і кухар Юрайда, точилася цікава розмова про вступ Італії у війну.

— На Таборській вулиці в Празі був теж такий випадок, — почав Швейк, — там жив один купець, на прізвище Горжейший, а трохи далі від нього навпроти мав свою крамницю купець Пошмоурний. А між ними обома мав свою крамницю дрібний крамар Гавласа. Так ото спало якось на думку купцеві Горжейшому об'єднатися з крамарем Гавласою проти купця Пошмоурного, і почав з ним домовлятися, щоб об'єднати свої крамниці

¹ Тричі ура (нім.).

під одною фірмою: «Горжейший і Гавласа». Але крамар Гавласа пішов до купця Пошмоурного та й каже, що Горжейший дає йому тисячу двісті крон за всю його крамницю з дрібним товаром і хоче, щоб він, Гавласа, разом з ним торгував. Але якщо він, Пошмоурний, дасть йому тисячу вісімсот, то він охоче ввійде з ним у спілку проти Горжейшого. Так і домовились. Гавласа ще якийсь час крутився навколо Горжейшого, вдаючи, нібито він найліпший його друг. А коли заходила мова про те, коли ж вони нарешті об'єднаються, відповідав: «Так-так, це вже незабаром. Я тільки чекаю, коли повернуться з дач клієнти». А як ці клієнти приїхали, воно й насправді все було готове. Одного разу вранці Горжейший пішов відчиняти крамницю і бачить над крамницею свого конкурента велику вивіску з назвою фірми: «Пошмоурний і Гавласа», написану величезними літерами.

— У нас, — докинув пришелепуватий Балоун, — теж був раз такий випадок: я хотів купити в сусідньому селі ялівку, навіть уже домовився, але вотичький різник вихопив її у мене з-під носа.

— Отже, якщо почалася нова війна, — вів далі Швейк, — якщо в нас на одного ворога побільшало, якщо знову виник новий фронт, то, будь ласка, поведьтєся з амуніцією ошадніше. «Що більше дітей в родині, то більше різок ламається», — казав, бувало, дідусь Хованець з Мотолі, який за невеличку плату від батьків перішив сусідських дітей.

— Я тільки боюся, — висловив свої побоювання Балоун, тремтячи усім тілом, — що через цю Італію нам зменшать порції.

Фельдфебель Ванек замислився і серйозно сказав:

— Все можливе, бо тепер наша перемога трохи відтягнеться.

— Тепер би нам здався новий Радецький, — додав Швейк. — Той добре знав ту країну, знав, де слабке місце тальянів, що треба штурмувати і з котрого боку. Воно ж справа нелегка — влізти кудись. Влізти кожен дурень зуміє, але вибратися звідтіля — оце справжнє військове мистецтво. Коли вже людина кудись влізе, то вона мусить знати, що навколо діється, щоб не опинитися перед якоюсь баюрою, яку називаємо катастрофою. Ось, наприклад, у нашому будинку, ще на старій квартирі, якось на горіщі спіймали одного типа, з тих, що руками дивиться, а очима хапає, але той гультьй, коли туди ліз, помітив, що муляри саме ремонтують задню ліфтову клітку. То він вирвався

у них з рук, проштрикнув двірничку і по риштуваннях спустився вниз у клітку, але звідти вже не зміг видряпатись. От так і наш татуньо Радецький; той знав усі ходи та переходи в Італії, його ніхто не міг схопити. В одній книжці описувано, як він чухрав з-під Санта-Лючії, мов чорт від кукуріку, і як, завдяки тому, що тальянці теж дали дмухача, Радецький лише на другий день відкрив, що, власне, переміг він, бо італійці драгнули так далеко, що навіть у бінокль не було їх видно. Тоді він повернувся і зайняв покинуту Санта-Лючію. Саме за це він і одержав звання фельдмаршала.

— О, що там казати. Чудова країна ця Італія, — втрутився в розмову кухар Юрайда. — Я був раз у Венеції і знаю, що італієць кожного називає свинею. Коли він розхвилюється, у нього кожний «porco maladetto». І Папа римський у нього «porco», і «madonna mia é porca», «рапа é porco»¹.

Фельдфебель-рахівник Ванек, навпаки, дуже прихильно висловився про Італію. Він у Кралупах у своїй аптекарській крамниці виробляв цитриновий сік, який виготовляється з гнилих цитрин, а найдешевші і найгниліші цитрини він завжди купував у Італії. Тепер уже кінець постачанням цитрин з Італії до Кралуп. Нема сумніву, що війна з Італією принесе різні несподіванки, бо Австрія схоче помститися.

— Це легко сказати — помститися, — усміхнувся Швейк. — Хтось собі думає, що помститися, а терпіти, зрештою, мусить той, кого така людина вибрала знаряддям своєї помсти. На Виноградах, де я кілька років мешкав, жив на нижньому поверсі двірник, а в нього на квартирі був один дрібний службовець з якогось банку. Той службовець завжди ходив до пивної на Крамерієвій вулиці. Трапилось так, що він посварився там з одним паном, який мав на Виноградах лабораторію для аналізу сечі. Той пан узагалі ні про що інше не думав і не говорив, він майже завжди носив при собі пляшечки з сечею і кожному пхав їх під ніс, аби кожен теж здав свою сечу на перевірку. Від аналізу, мовляв, залежить щастя людини, його сім'ї. До того ж це дешево: якихось шість крон. Усі, хто ходив до шинку, а також шинкар і його жінка, поздавали сечу на аналізи. Лише цей дрібний службовець тримався, хоча той пан завжди, коли він ішов до пісуару, ліз слідом за ним і завжди дбайливо говорив: «Не знаю,

¹ Проклята свиня... Мадонна моя свиня, папа свиня (італ.).

не знаю, пане Скорковський, але мені ваша сеча дуже не подобається. Пісьніть у пляшечку, поки ще не пізно». Нарешті умовив його. Це коштувало дрібному службовцеві шість крон. Ох, і намуляв же йому той пан з тим своїм аналізом. Та хіба тільки йому? Усім добре дошкулив, зокрема й шинкареві, якому, до речі, псував торгівлю, бо, віддаючи кожен аналіз, завжди додавав, що це дуже серйозний випадок у його практиці, що пити нічого не можна, крім води, курити не можна, женитися не можна, а їсти можна лише самі овочі. Отже, той службовець, як і всі інші, дихав на нього важким духом і обрав знаряддям своєї помсти двірника, бо знав його як загонистого скаженюку. От якось він і каже панові, що робив аналізи, буцімто двірник уже тривалий час почувається не зовсім здоровим і просить його, аби він завтра вранці о сьомій годині прийшов до нього по сечу на аналіз. Той і поперся туди. Двірник ще спав, а той пан «аналіз» збудив його та й каже по-дружньому: «Моє шанування, пане Малек, бажаю вам доброго ранку. Ось, пане, пляшечка, будьте ласкаві націурити і заллатити мені шість крон». Хай Господь боронить, що тут почалося! Двірник вискочив у підштанках з ліжка, та як схопить того пана за горло, як гепне ним об шафу, аж бідолаха застряг усередині. Двірник витягнув його, ухопив биківець і в самих підштанках погнав його униз вулицею Челаковського, а той біг і скавулів, наче той собака, що йому на хвіст наступили. На Гавлічкової вулиці пан Малек скочив у трамвай, а двірника злапав поліцай. Але поліцаєві теж перепало. Позаяк двірник був у самих підштанках і все в нього вилазило, то через таке прилюдне неподобство його кинули до поліцейської тарадайки і відвезли в поліцію, а він ще й по дорозі ревів, як той тур: «Я вам, халамидники, покажу, як мені аналізувати сечу». Він просидів шість місяців за прилюдне насильство і за образу поліції, а потім після проголошення вироку ще й образив монарший дім. Можливо, нещасний сидить і досі, а тому я й кажу: коли хтось хоче комусь помститися, то це окошується на зовсім невинній людині.

Тим часом Балоун напружено й наполегливо про щось думав. А напrikінці з острахом запитав фельдфебеля Ванека:

— Пробачте, пане рахівник, то ви гадаєте, що через цю війну з Італією нам уріжуть порції?

— Це ясно, як Божий день, — відповів Ванек.

— Ісус Марія! — вигукнув Балоун, схилив голову на долоні і тихо сів у своєму куточку.

Ось так закінчилися в цьому вагоні дебати про Італію.

* * *

Розмова у штабному вагоні про нову воєнну ситуацію, що склалася через втручання Італії у війну, була б напевно дуже нудна, бо тут не було славнозвісного військового теоретика кадета Біглера, але його заступив поручник Дуб з третьої роти.

Поручник Дуб до війни викладав чеську мову і вже в той час усюди, де тільки можна було, усіма силами намагався виявити свою вірнопідданість. У письмових працях давав своїм учням теми з історії Габсбурзького роду. В молодших класах учнів страшили цісарем Максиміліаном, який заліз на скелю, а злізти з неї не зміг, Йосифом II — Орачем, Фердинандом — Добрим*. У старших класах такі теми звичайно були складніші, як, наприклад, завдання для учнів 7-го класу: «Цісар Франц Йосиф I — меценат науки і мистецтва». Через цей твір один семикласник був виключений з гімназії без права вступу в будь-які середні навчальні заклади Австро-Угорської монархії, бо написав, що найгарнішим вчинком австрійського монарха було закладення мосту цісаря Франца Йосифа I в Празі*.

Поручник Дуб дуже дбав, щоб усі його учні в день народження цісаря та в день інших подібних цісарських свят з відданістю співали австрійський гімн. У товаристві його не любили, бо не було сумніву, що він доносив на своїх колег. У місті, де працював Дуб, він був одним з членів «тріїці» найбільших дурнів і обмежених мулів, до якої входили, крім нього, окружний староста і директор гімназії. В цьому вузькому колі він навчився політикувати в рамках, дозволених в Австро-Угорській монархії. Ось і тепер він почав мудрувати і тоном задубілого викладача гімназії проголосив:

— Узагалі, виступ Італії мене зовсім не здивував. Я цього чекав ще три місяці тому. Немає сумніву, що останнім часом, внаслідок переможної війни з Туреччиною за Тріполіс, Італія задерла носа. Крім цього, вона надто вірить у свій флот і покладається на настрої населення наших приморських країн та Півден-

ного Тіролю. Ще перед війною я говорив з нашим окружним старостою про те, що наш уряд недооцінює ірредентистський рух на Півдні*. Він цілком зі мною погоджувався, бо кожна далекоглядна людина, якій дорога цілісність нашої імперії, мусила вже давно передбачити, куди може завести нас надто ліберальне ставлення до таких елементів. Добре пам'ятаю, як два роки тому я в розмові з паном окружним старостою заявив, що Італія (це було під час Балканської війни і афер нашого консула Прохазки) чекає найближчої нагоди, щоб підступно напасти на нас. І ось нате! — вигукнув він таким тоном, немовби усі з ним сперечалися, хоч присутні кадрові офіцери під час його патякання мовчали та думали про себе, коли цей цивільний базіка перестане голим гузном їжаків бити.

— Це правда, — вів далі Дуб, трохи заспокоївшись, — у більшості випадків навіть у шкільних письмових творах ми не брали до уваги ні нашого минулого ставлення до Італії, ні славних днів перемог наших армій, як, наприклад, року тисяча вісімсот сорок восьмого, так і року тисяча вісімсот шістдесят шостого. Про них згадується у сьогоднішньому наказі по бригаді. Однак щодо мене, то я завжди сумлінно виконував свій обов'язок і ще перед закінченням навчального року, майже, так би мовити, на самому початку війни, дав своїм учням стилістичне завдання: «Unsere Helden in Italien von Vizenza bis zur Custozza, oder...» — і дурень поручник Дуб додав: «...Blut und Leben für Habsburg! Für ein Österreich, ganz, einig, groß!»¹ Він замовк, чекаючи, мабуть, коли всі інші у штабному вагоні почнуть говорити про новостворену ситуацію і він ще раз доведе, що вже п'ять років тому передбачав, як одного дня Італія поставиться до свого союзника. Але зовсім розчарувався, бо капітан Загнер, якому батальйонний ординарець Матушич приніс з вокзалу вечірнє видання «Pester — Lloyd», сказав, продивляючись газету:

— Дивіться, ота сама Вейнерова, яку ми бачили в Бруку на гастролях, учора грала тут на сцені Малого театру.

На цьому припинилися дебати про Італію в штабному вагоні.

¹ Наші герої в Італії від Віценци аж до Кустоцці, або... Кров і життя за Габсбургів! За Австрію, єдину, неподільну і велику! (Нім.).

* * *

Батальйонний ординарець Матушич і денщик капітана Загнера Батцер, що теж їхали в штабному вагоні, дивилися на війну з Італією з позицій суто практичних: свого часу, ще в роки кадрової служби, вони обидва брали участь у маневрах у Південному Тіролі.

— Важко нам буде видиратися на ті гори, — сказав Батцер. — Капітан Загнер має цілий віз валіз. Хоч я сам з гір, але це не те, що взяти рушницю під плащ і йти вищукувати якогось зайця в маєтку князя Шварценберга.

— Якщо нас і справді кинуть на південь в Італію, мені теж не надто усміхається гасати з наказами по горах і льодовиках. А щодо їжі, то там, на півдні, сама полента і олія, — сумно сказав Матушич.

— А чому б їм, власне, й не пхнути нас у ті гори, — розхвилювався Батцер. — Наш полк уже був і в Сербії, і в Карпатах. Я вже досить натягався з валізами пана капітана по горах, двічі, як геть уже припекло, губив їх — раз у Сербії, другий раз у Карпатах. Можливо, таке мене чекає і третій раз на італійському кордоні, а що тамтешній харч... — Він плюнув і присунувся ближче до Матушича: — Знаєш, у нас в Кашперських горах роблять такі малесенькі кнедли з сирої картоплі. Їх варять, потім ще вмочають у яйце, гарненько посипають тертими сухариками, а потім смажать на салі.

Останнє слово він промовив якимось таємничим урочистим голосом.

— Але найліпше за все кнедлики з квашеною капустою, — додав він меланхолійно, — куди до них тим дурним макаронам.

На цьому і тут закінчилася розмова про Італію....

* * *

Поїзд стояв на вокзалі уже понад дві години, і тому в інших вагонах усі в один голос твердили, що його, мабуть, обернуть і пошлють до Італії. Про це свідчили й інші факти. З ешелonom робили дуже дивні речі. Усіх вояків знову повиганяли з вагонів, з'явилася санітарна інспекція з дезинфекційною командою і старанно покропила всі вагони лізолом, що було сприйнято з великим невдоволенням, особливо в тих вагонах, де везли запаси хліба.

Але наказ є наказ. Санітарна комісія розпорядилася зробити дезинфекцію по всіх вагонах ешелону номер 728, і тому спокій-нісінько покропила лізолом гори хліба і мішки з рисом. Уже з цього було видно, що діється щось особливе.

Потім усіх загнали до вагонів, а за півгодини знову вигнали, бо ешелон прийшов інспектувати якийсь старенький генерал. Швейкові зразу ж спала на думку відповідна кличка для ветхого пана. Стоячи позаду шеренги, він прошепотів фельдфебелів Ванеківі: «Ото здохлятинка».

А старий генерал у супроводі капітана Загнера пройшовся перед шеренгою і, зупинившись перед одним молодим жовніриком, щоб якось підбадьорити усіх, запитав, звідки він, скільки йому років і чи має годинника. Жовнірик хоч і мав один годинник, але сподівався дістати від старого ще один, і тому відповів: «Нема». На це старенький здохлятинка-генерал придуркувато всміхнувся, так само, як це, бувало, робив цар Франц Йосиф, коли звертався в містах до старост, і сказав: «Це добре, це добре». Потім удостоїв честю капрала, що стояв поблизу, спитавши, чи здорова його жінка.

— Голошу слухняно, — гаркнув капрал, — я нежонатий, — на що генерал, прихильно усміхаючись, теж залебедів:

— Це добре, це добре.

Потім здитинілий генерал попросив капітана Загнера продемонструвати, як вояки виконують команду «На перший-другий розділись». І відразу ж залунало:

«Перший — другий, перший — другий, перший — другий!..»

Це генерал-здохлятинка дуже любив. Він навіть удома ставив перед собою двох денщиків, і ті кричали:

«Перший — другий, перший — другий!..»

Таких генералів Австрія мала тьму-тьмущу.

Коли огляд щасливо закінчився, генерал не пошкодував похвал для капітана Загнера, а воякам дозволили погуляти на території вокзалу, бо прийшло повідомлення, що ешелон рушить лише за три години. Вояки, прогулюючись по перону, лупали на всі боки очима і ловили гав. На вокзалі було чимало людей, і декому з вояків вдавалося вижебрати сигарету.

Це було яскравим доказом того, як ущухло те захоплення, що на початку війни виливалося в гучні вітання ешелонів на вокзалах: тепер воякам доводилося жебракувати.

До капітана Загнера прийшла делегація від «Союзу вітання героїв» у складі двох страшенно вимучених дам, неначе їх чорти сім миль на аркані тягали. Вони передали дарунок для ешелону, а саме: двадцять коробочок ароматних таблеток для освіжування рота — реклама однієї будапештської фабрики цукерок. Таблетки були гарно укладені в красиві бляшані коробочки, на кришках був намальований угорський гонвед, що тиснув руку австрійському ополченцеві, а над ними сяюча корона святого Стефана. Навколо йшов німецький і мадярський напис: «Für Kaiser, Gott und Vaterland»¹. Фабрика цукерок була така лояльна, що на перше місце поставила цісаря, а вже за ним Господа Бога.

Кожна коробочка містила вісімдесят пігулок, так що на трьох вояків припадало приблизно п'ять. Крім цього, літні виснажені дами принесли великий пакунок надрукованих листівок з двома молитвами, що їх написав будапештський архієпископ Геза * із Сатмар-Будафала. Молитви, повні найстрашніших прокльонів на адресу всіх ворогів, були написані німецькою і мадярською мовами так пристрасно, що наприкінці їм бракувало лише міцного мадярського: «Bazsom a Krisztusmarját»².

¹ За цісаря, Бога і Вітчизну! (Нім.).

² Груба, непристойна мадярська лайка.

На думку шановного архієпископа, добрий Господь Бог повинен був посікти росіян, англійців, сербів, французів і японців на капусту й зробити з них гуляш з паприкою. Велелюбний Господь Бог повинен був купатися в крові ворогів і вирізати їх всіх, як це колись зробив жорстокий Ірод з немовлятами.

Преосвященний архієпископ будапештський вжив у своїх молитвах, наприклад, такі милі речення: «Хай Бог благословить ваші багнети, щоб вони глибоко впивалися в утроби ваших ворогів. Хай найсправедливіший Бог спрямовує артилерійський вогонь на голови ворожих штабів. Дай, милосердний Боже, щоб усі вороги захлинулися в своїй крові з ран, які ви їм завдасте». Тому варто ще раз зазначити, що наприкінці тих молитовок бракувало тільки «*Baszom a Krisztusmarját*».

Передавши все це, дами висловили капітанові Загнеру своє жагуче бажання бути присутніми при роздаванні подарунків. Одна з них навіть наважилася виголосити промову до вояків, яких вона називала не інакше як «*Unsere braven Feldgrauen*»¹.

Обидві скорчили вельми ображену міну, коли капітан Загнер відхилив їхнє прохання. Тим часом гостинці помандрували до

¹ Наші браві сірі шинелі (нім.).

вагона, в якому містився склад. Шановні дами пройшли рядами вояків, а одна з них не знехтувала нагодою поплескати по щоці бородатого вояка Шимека з Будейовиць. Шимек, не знаючи нічого про достойну місію цих дам, по-своєму розтлумачив таку поведінку і після їхнього відходу промовив до своїх товаришів:

— Ну й нахабні ж курви. Бодай ця мавпа була хоч з фасаду гарна, а то ж чистісінький тобі черногуз: ніжки, немов дві тички, сама як з хреста знята, і вона ще, стара кочерга, до жовніврів залицяється.

На вокзалі зчинився справжній шарварок. Події з італійцями викликали тут справжню паніку, два ешелони з артилерією було затримано і відправлено до Штірії. Був тут також ешелон боснійців. З невідомих причин він стояв уже два дні, усіма загублений і забутий. Боснійці уже два дні не діставали нічого з кухні і ходили жебракувати хліб у Новий Пенг. Навколо тільки й чути було схвильовані розмови кинутих напризволяще боснійців. Вони розлучено жестикулювали і безнастанно матюкалися.

Незабаром маршовий батальйон Дев'яносто першого полку знову зігнали докупи, і вояки впакувалися в свої вагони. Однак за хвилину батальйонний ординарець Матушич повернувся з вокзальної комендатури із звісткою, що вони поїдуть аж за три години. Щойно зібраних вояків знову випустили з вагонів.

Перед самим відходом поїзда до штабного вагона ускочив дуже схвильований поручник Дуб і почав домагатися, щоб капітан Загнер негайно наказав заарештувати Швейка.

Поручник Дуб, який ще за свого учителювання зажив слави відомого міського донощика, дуже радо пускався в розмови з вояками, намагаючись збагнути, що вони думають, і водночас шукаючи нагоди повчити їх і пояснити, чому і за що вони воюють.

Під час свого обходу він побачив біля ліхтаря за вокзальною будовою Швейка. Той стояв і з цікавістю розглядав афішу якоїсь добродійної військової лотереї. На афіші наочно було показано, як австрійський жовнір багнетом пришпилює до муру оторопілого бородатого козака.

Поручник Дуб поклепав Швейка по плечу і спитав, як це йому подобається.

— Голошу слухняно, пане лейтенанте, — відповів Швейк, — це дурне. Я вже бачив багато ідіотських афіш, але такої нісенітниць бачити ще не доводилось.

— А що вам тут не подобається? — запитав поручник Дуб.

— Мені, пане лейтенанте, не подобається, як той вояка поводитися з довіреною йому зброєю. Та ж він може зламати багнет об мур. А потім це взагалі ні до чого і його можуть покарати, бо росіянин підняв руки вгору і здається: його взято в полон, а з полоненими треба добре поводитися. Кажіть, що хочете, а вони теж люди.

Тут поручник Дуб вирішив витягнути зі Швейка якомога більше і спитав:

— То, значить, вам шкода цього росіянина, правда?

— Мені, пане лейтенанте, шкода обох. Росіянина тому, що його прохромали, а нашого — що його за це заарештують. Він, пане лейтенанте, як Бог свят, поламає багнет, адже мур кам'яний, а сталь — вона крихка. У нас, пане лейтенанте, ще до війни, коли я відбував військову службу, був у роті один лейтенант. Навіть наш старший фельдфебель-юшкоїд не вмів так гарно висловлюватися, як той пан лейтенант. На учбовому плацу він нам, було, каже: «Коли почувеш «habacht», мусиш вибалушувати баньки, як той кіт, що сече в січку». Але взагалі він був непогана людина. Раз на Різдво в голові у нього замакітрилось: купив для роти цілий віз кокосових горіхів. Відтоді я вже знаю, які багнети крихкі. Половина роти поламала на тих горіхах багнети, і наш полковник наказав усю роту замкнути. Три місяці ми не сміли й кроку з казарми ступити, а пан лейтенант мав домашній арешт...

Поручник Дуб люто глянув у безтурботне обличчя вояка Швейка і злісно спитав:

— Ви мене знаєте?

— Знаю, пане лейтенанте.

Поручник Дуб витріщив очі і затупцював на місці:

— А я вам кажу, що ви мене ще не знаєте!

Швейк безтурботно-спокійно, мовби рапортуючи, знову повторив:

— Я вас знаю, пане лейтенанте. Ви, голову слухняно, з нашого маршового батальйону.

— Ви мене ще не знаєте! — лементував поручник Дуб. — Ви, можливо, знаєте мене з доброго боку, але, чекайте — ви мене тепер пізнаєте і з поганого боку, і не думайте собі, що я такий хороший, як здаюся, я кожного примушу заллакати. То знаєте ви мене, чи не знаєте мене?

— Знаю, пане лейтенанте.

— А я вам востаннє кажу, що ви мене не знаєте! Баран! Маєте братів?

— Голошу слухняно, пане лейтенанте, маю одного.

Поручник Дуб скаженів, дивлячись на спокійне й безтурботне Швейкове обличчя. Він розпалився, як оса, і, абсолютно втрапивши самовладання, вигукнув:

— Отже, ваш брат, мабуть, така ж тварюка, як і ви! Ким він був?

— Учителем гімназії, пане лейтенанте. Він також був на військовій службі і склав офіцерський іспит.

Поручник Дуб зиркнув на Швейка так, ніби хотів його наскрізь пронизати поглядом. Швейк з гідністю витримав розлючений погляд поручника Дуба, і незабаром їхня розмова закінчилася словом «Abtreten!»

Кожен пішов своєю дорогою і кожен думав про своє. Поручник Дуб думав, як він доповість про все капітанові і той накаже заарештувати Швейка. А Швейк зробив такий висновок: він уже бачив багато пришепелуватих офіцерів, але цей Дуб справді видатне дурило.

А поручник Дуб, який саме сьогодні вирішив, що йому належить виховувати вояків, знайшов за вокзалом нові жертви. Це були двоє жовнірів з того ж Дев'яного першого полку, але з іншої роти. Вони ламаною німецькою мовою домовлялися в п'ятні з двома повіями, що цілими табунами швендяли довкола вокзалу. Швейк уже здалеку дуже виразно почув різкий голос поручника Дуба:

— Ви мене знаєте?!

— А я вам кажу, що ви мене не знаєте... Але постривайте, ви ще мене пізнаєте...

— Можливо, ви мене знаєте з доброго боку!..

— А я вам кажу, ви мене ще пізнаєте з поганого боку!..

— Я вас примушу заплакати, осли!

— Маєте братів?

— Це, певно, така ж сама тварюка, як і ви!.. Ким були? В обозі?.. Ну, добре... Пам'ятайте, що ви воїни... Ви чехи?.. А знаєте, що Палацький сказав, що коли б не було Австрії, то ми її мушили б створити... Abtreten!

Але загалом обхід поручника Дуба не мав позитивного результату. Він, здається, затримав ще три групи вояків, однак

його виховні наміри «змусити заплакати» зазнали цілковитого краху. Це був матеріал, який везли на фронт. По очах кожного вояка поручник Дуб читав, що всі вони думають про нього дуже погано. Це образило його пиху, і тому він перед відходом поїзда домагався від капітана Загнера заарештувати Швейка. Обґрунтовуючи необхідність ізоляції бравого вояка Швейка, він вказував на підозріло нахабну його поведінку, причому щирі відповіді Швейка на останнє запитання назвав злосливими натяками. Якщо так триватиме далі, то офіцерський корпус втратить усяку повагу в очах вояків, у чому, певне, ніхто з панів офіцерів не сумнівається. Він сам ще перед війною говорив з паном окружним старостою, що кожен начальник повинен підтримувати свій авторитет в очах своїх підлеглих. Пан окружний староста був такої ж думки.

Особливо тепер, на війні — що ближче ми до супротивника, то більше треба тримати вояків у страсі. Отож він і домагається, щоб Швейка дисциплінарно покарали.

Капітан Загнер, як і кожен кадровий офіцер, ненавидів офіцерів запасу з різного цивільного зброю і звернув увагу підпоручника Дуба на те, що подібні заяви можуть робитися лише у формі рапортів, а не здійснюватися базарним способом, немовби тут ідеться про ціни на картоплю. Щодо самого Швейка, то перша інстанція, якій він підлягає, є пан надпоручник Лукаш. Подібні справи вирішуються лише по інстанції. Від роти справа надходить до батальйону, і це, очевидно, панові підпоручнику відомо. Якщо Швейк справді щось накоїв, то спочатку він мусить піти на ротний рапорт, а на випадок апеляції — до батальйонного рапорту. Однак, якщо пан надпоручник Лукаш не заперече і вважає розповідь пана поручника Дуба офіційною заявою про необхідність покарання, то він, Загнер, нічого не має проти, аби Швейка затримати і допитати.

Надпоручник Лукаш не заперечував, але зауважив, що із Швейкових розповідей йому добре відомо, що Швейків брат насправді був учителем у гімназії і офіцером запасу.

Поручник Дуб завагався і сказав, що він мав на увазі покарання лише в ширшому розумінні цього слова і що, можливо, той Швейк просто не вміє правильно висловлювати свою думку, а тому його відповіді роблять враження нахабства, злоби і неповаги до начальства.

— Окрім того, увесь вигляд Швейка свідчить про його недоумкуватість.

Таким чином над головою Швейка пролетіла грізна буря, але грім не вдарив.

У вагоні, де знаходилася канцелярія і батальйонний склад, фельдфебель-рахівник маршового батальйону Баутанцель дуже милостиво видав двом батальйонним писарчукам по пригорщі ароматних таблеток з тих коробочок, які мали поділити між вояками батальйону. У цьому не було нічого дивного: з усім, що призначалося для вояків, у батальйонній канцелярії роблено такі самі шахрайські махінації, як і з цими нещасними таблетками.

Під час війни це стало загальним явищем: якщо десь інспекційна ревізія і не виявляла крадіжок, однак кожного фельдфебеля-рахівника у всіляких канцеляріях підозрювали, ніби він також порушує кошториси, але з допомогою шахрайських махінацій уміє ховати кінці в воду. Оскільки нічого ліпшого, що можна було б украсти, не було, писарчуки напихалися жовнірськими цукерками, щоб насолодитися бодай хоч цією поганню, а Баутанцель нарікав на важкі обставини, що склалися під час цієї дороги:

— Я вже відкалатав з маршовими батальйонами два походи, але такої нужденної дороги, як ця, ми ще не мали. Таж тоді, Господи, до приїзду у Пряшів*, у нас були гори всього, чого душа забажає. Я сховав десять тисяч «мемфісок», два круги ементальського сиру, триста коробок консервів. Коли ми вирушили на Бардіїв* в окопи, а росіяни від Мушіни відтяли зв'язок з Пряшевом, закипіло таке гендлюваннячко, що дай Боже здоров'я! З усього, що я мав, десятку частину віддав, аби замилити очі маршбатальйонові, мовляв, це я заощадив, а решту продав у обози. Був у нас тоді майор Сойка — свиня, яких світ не бачив. Узагалі з нього був такий герой, як з рака жеребець. Він охоче швендяв у нас біля обозу, бо там, угорі, свистіли кулі і рвалися шрапнелі. Приходив до нас ніби для того, щоб переконатися, чи добре варять для вояків батальйону. Зазвичай він спускався донизу саме тоді, коли надходили відомості, що росіяни знову щось затівають. Увесь тремтить, хильне спочатку на кухні рому і лише тоді починав перевірку польових кухонь, що стояли навколо обозу, бо вгору на позиції не можна було проїхати і,

і обід носили туди вночі. У таких умовах про жодну офіцерську кухню не можна було й говорити. Єдину дорогу, яка ще вільно зв'язувала нас із тилом, тримали німці з рейху. Вони затримували все, що нам надсилали з тилу кращого, і зжирали самі, а для нас лишалося те, що крізь пальці протекло. Ми всі в обозі залишилися без офіцерської кухні. За увесь той час мені вдалося заощадити для нашої канцелярії лиш одне-однісіньке поросся. Я дав його закоптити, а щоб майор Сойка цього не пронюхав, ми сховали поросся в артилеристів, годину дороги від нас, де я мав одного знайомого феєрверкера.

То ось той майор, прийшовши до нас, почав, як завжди, куштувати в кухні юшку. Щоправда, м'ясо варилося зрідка, лише коли пощастить здобути з великими труднощами свиней або худючих корів десь на околицях. До того ж нам ще й пруссаки робили велику конкуренцію, бо при реквізиції платили за худобу удвічі більше, ніж ми. Поки ми стояли під Бардієвом, я на закупівлі худоби заощадив щось понад тисячу двісті крон, бо в більшості випадків замість грошей ми видавали посвідки з гербовою печаткою батальйону. Особливо останнім часом, коли довідалися, що росіяни знаходяться на сході від нас у Рад-

вані, а на заході — в Подоліні. Нема гірше працювати з таким народом, як тамтешній: ні читати, ні писати не вміють, а підписуються трьома хрестиками.

Наше інтендантство дуже добре про це знало, тож, коли ми посилали туди за грішми, я не міг додавати як виправдувальні документи фальшиві квитанції, ніби я виплатив їм гроші. Такі речі можна було робити тільки там, де народ освіченіший і вміє підписуватися. А потім, як я вже сказав, пруссаки платили більше, ніж ми, і платили готівкою. Отже, коли ми кудись приходили, люди на нас дивилися як на грабіжників. До того ж інтендантство видало наказ, що посвідки, підписані хрестиками, передаються польовим ревізорам. А цих жевжиків з контролю у нас було повно. Приходить такий «контролер», нажереться у нас, нап'ється, а на другий день на нас і заявить. Цей майор Сойка безнастанно нишпорив по наших кухнях і, їй-богу, хоч вірте, хоч ні, одного разу витягнув з котла м'ясо, призначене на всю четверту роту. Почав із свинячої голови і заявив, що вона недоварена, і звелів її ще якусь хвилину поварити. Правду кажучи, м'яса тоді варилося небагато. На цілу роту припадало приблизно дванадцять старих справжніх порцій м'яса, але він все це ум'яв, потім покуштував юшку і зчинив галас, мовляв, це вода, і що це за порядки, коли юшка з м'яса, а м'яса нема. Наказав заправити її маслом і кинути туди мої власні макарони, які я заощадив за увесь останній час. Але мене не так це обурило, як те, що в заправку він ляпнув два кіла вершкового масла, яке я заощадив ще тоді, коли працювала офіцерська кухня. Я тримав його на полиці під ліжком. Він побачив та як заверещить: «Чие це масло?» Я йому тоді й сказав, що, згідно з розкладкою в останньому наказі по дивізії, на кожного вояка припадає додатково п'ятнадцять грамів масла або двадцять один грам смальцю. Але оскільки жирів на таку кількість людей не вистачає, то ми зберігаємо запаси масла, аж поки набереться стільки, що можна буде поліпшити харчування команди встановленою мірою. Майор Сойка дуже розсердився і почав кричати, що я, мабуть, чекаю, коли прийдуть росіяни і заберуть останні два кілограми масла: «Щоб мені зараз же кинули це масло у юшку, якщо вже юшка без м'яса!» Отак я і втратив увесь свій запас. Цей майор, вірте мені, коли з'являвся, завжди приносив мені нещастя. У нього незабаром виробився такий нюх, що він зразу винишпорував

усі мої запаси. Яюсь я зекономив на своїх вояках волову печінку. Ми хотіли її стушити для себе. Раптом він поліз під ліжку, витяг її звідти та ще й розкричався на мене. А я йому пояснюю, що цю печінку треба закопати, бо ще зранку один коваль з артилерії, з закінченою ветеринарною освітою, встановив її непридатність. Майор узяв з собою одного жовніра з обозу, і вони почали на горі під скелями варити в казані ту печінку. І це, так би мовити, вирішило його долю. Росіяни помітили вогонь і бабахнули по майорові та його казанку з вісімнадцятки. Потім ми ходили туди подивитися, але ніхто не зміг розрізнити, де на скелях валяється волова печінка, а де печінка пана майора...

* * *

Потім знову прийшла звістка, що ешелон вирушить аж за чотири години, бо шлях на Гатван* геть забитий поїздами з пораненими. Поширилася чутка, буцімто на вокзалі біля Егера санітарний потяг з хворими й пораненими налетів на ешелон, який віз артилерію. З Будапешта туди вже нібито вислали поїзд на допомогу.

За хвилину розбушувалася фантазія всього батальйону. Пятакали про двісті забитих і поранених, про те, що ця катастрофа підлаштована зумисне, щоб замазати шахрайства з постачанням для хворих. Це стало поштовхом для гострої критики недостатнього постачання батальйону та злодійства у канцеляріях і на складах.

Більшість була тієї думки, що батальйонний фельдфебель-рахівник Баутанцель ділиться усім з офіцерами.

У штабному вагоні капітан Загнер повідомив, що згідно з маршрутом вони вже, власне, повинні бути на галицькому кордоні. В Егері, мовляв, вони мали дістати для батальйону на три дні хліб і консерви, але до Егера ще десять годин їзди. Крім того, у зв'язку з наступом, за Львовом накопичилося стільки поїздів з пораненими, що, згідно з телеграмою, жодного буханця хліба ані коробки консервів дістати неможливо. Загнер одержав наказ: замість хліба і консервів виплатити воякам по 6 крон 72 гелери. Ці гроші вони отримають при видачі платні за дев'ять днів, якщо, безперечно, капітан Загнер до цього часу дістане гроші з бригади. В касі є лише дванадцять з чимось тисяч крон.

— Але ж це свинство з боку полку, — сказав надпоручник Лукаш, — пустити нас, як жебраків по світу.

Хорунжий Вольф і надпоручник Коларж почали шепотітися про те, що полковник Шредер за останні три тижні надіслав на свій особистий рахунок у Віденський банк 16 000 крон.

Надпоручник Коларж потім розповідав, як накопичують гроші. Вкраде хтось у полку 6 000 крон і запхає їх до власної кишені, а для всіх кухонь цілком логічно дається наказ скоротити порцію гороху на солдата на 3 грами в день. За місяць це дає 90 грамів на людину, а в кожній ротній кухні заощаджується гороху понад 16 кілограмів. Ну, а в звіті кухар мусить показати, що увесь горох витрачено.

Надпоручник Коларж у загальних рисах розповів Вольфові про інші випадки, які він спостерігав. Такими фактами була сповнена до краю діяльність усієї військової адміністрації, починаючи від фельдфебеля-рахівника в якійсь нещасній роті і закінчуючи хом'яком у генеральських погонах, що робив собі запаси на післявоєнну зиму.

Війна вимагала відваги і в крадіжках. Інтенданти дивилися один на одного з любов'ю, немовби хотіли сказати: «Ми єдине тіло і єдина душа, крадемо, друже, шахруємо, брате, але нічого не зробиш, проти течії не попливеш. Якщо ти не візьмеш — візьме інший, та ще й скаже про тебе, що ти не крадеш тому, бо вже накрався по самі вуха».

До вагона увійшов пан з червоно-золотими лампасами. Це знову був один з тих генералів, що їздили по всіх залізницях як інспектори.

— Прощу сідати, панове, — ввічливо запросив він, радіючи, що знову наскочив на якийсь ешелон, навіть не підозрюючи про його перебування тут.

Капітан Загнер хотів відрепортувати, але генерал тільки махнув рукою.

— У вашому ешелоні не порядок, у вашому ешелоні ще не сплять. У вашому ешелоні вже повинні спати. У ешелонах, коли вони стоять на вокзалі, належить лягати спати о дев'ятій годині, так, як і в касарнях.

Генерал говорив лаконічно:

— Перед дев'ятою годиною треба повести людей у сортири за вокзалом, а потім — спати, бо інакше вони вночі запаскудять колію. Розумієте, пане капітане? Повторіть! Або не повторюйте, а зробіть так, як я бажаю. Засурмити тривогу, вигнати людей

до сортирів, засурмити вечірню зорю і спати. Контролювати, хто не спить. Карати! Отак. Це все? Вечерю роздавати о шостій годині.

Потім почав закидати, як той пес хвостом на всі боки. Заговорив про давноминулі справи, про те, чого ніколи не було, а якщо й було, то, так би мовити, за рогом у тридцятому царстві. Словом, він стояв тут, як примара з царства четвертого виміру.

— Вечерю роздавати о шостій годині, — повчав генерал, поглядаючи на годинник, що показував десять хвилин на дванадцяту ніч. — Um halb neune Alarm, Latrinscheißen, dann schlafen gehen ¹. На вечерю о шостій годині — гуляш з картоплею замість 150 грамів ементальського сиру.

Потім прозвучав наказ — перевірити бойову готовність. Капітан Загнер знову наказав сурмити тривогу, а інспекційний генерал, спостерігаючи, як шикується батальйон, проходжувався з офіцерами і безугавно торочив одне й те саме, неначе всі були ідіоти і не могли зрозуміти його відразу. При цьому він не зводив очей зі стрілки годинника:

— Also, sehen sie, um halb neune scheißen, und nach einer halben Stunde schlafen. Das genügt vollkommen². У цю перехідну пору вояки звичайно випорожнюються рідким. Найголовніше, підкреслюю, це — сон. Сон надає сили для наступних походів. Поки люди в поїзді — вони мусять відпочивати. Якщо у вагонах недостатньо місця, то вояки сплять позмінно. Одна третина зручно вмощується і спить від дев'ятої години до півночі, а решта стоять і дивляться на них. Потім ті, що виспалися, звільняють місце другій третині, яка спить від півночі до третьої години ранку. Третя зміна спить від третьої до шостої, потім рання зоря, уся команда йде умиватися. Під час руху з вагонів не виска-ку-ва-ти! Поставити патрулі, щоб вояки під час руху не зі-стри-бува-ли. Якщо воякові зломить ногу ворог... — генерал поклепав себе по нозі, — це дуже похвальна річ, але покалічити себе зістрибуванням з вагонів на повній швидкості — це тягне на покарання.

— Отже, це ваш батальйон? — звернувся він до капітана Загнера, розглядаючи заспані постаті вояків, з яких дехто не міг

¹ О пів на дев'яту — тривога, випорожнювання і спати (нім.).

² Отже, звольте бачити, о пів на дев'яту випорожнюватися, а за півгодини спати. Більшого не вимагається (нім.).

утриматися і, вирваний зі сну, позіхав на свіжому нічному повітрі.

— Це, пане капітане, батальйон роззяв. Солдати вже о дев'ятій мусять спати.

Генерал зупинився перед одинадцятою ротою, де на лівому крилі стояв Швейк і позіхав так, ніби збирався проковтнути увесь світ. При цьому він манірно прикривав рот рукою, але з-під неї долидало таке мукання, що надпоручник Лукаш тремтів, як би генерал не звернув на це уваги. Йому спало на думку, що Швейк позіхає зумисне.

А генерал, наче відгадавши побоювання Лукаша, обернувся до Швейка і підійшов до нього:

— *Böhm oder Deutscher?*

— *Böhm, melde gehorsam, Herr Generalmajor* ¹.

— Добже, — сказав генерал, який був поляком і вмів трохи по-чеськи. — Ти ж ревеш, як корова до сіна. Мовчи, стули хавку, не мукай. Ти був у сортирі?

— Ще не був, голошу слухняно, пане генерал-майор.

— Чому ж ти не пішов срати з іншими менжами ²?

— Голошу слухняно, пане генерал-майор, на маневрах біля Пісеку пан полковник Вахтиль, коли вояки під час відпочинку побігли в жито, казав нам, що вояк мусить думати не тільки про *scheisserei* ³, а й про геройські вчинки. А врешті, голошу слухняно, ми, власне, там нічого й не робили. Нам нема чого з себе *scheisserei*. Згідно з маршрутом, ми повинні були ще на кількох станціях дістати вечерю і нічого не дістали. З порожнім шлунком у сортир і не пхайся.

Швейк, пояснивши простими словами панові генералу загальну ситуацію, дивився на нього так довірливо, що генерал відчув потребу всіляко допомогти їм. Коли вже дається наказ іти у відхідне місце організованим маршем, то цей наказ має бути також і внутрішньо, фізіологічно обґрунтований.

— Пошліть їх спати у вагони, — наказав генерал капітанові Заґнеру. — Як могло статися, що вони не дістали вечері? Всі ешелони, які проїжджають цю станцію, повинні дістати вечерю. Тут харчувальний пункт. Інакше не може бути, бо є певний план.

¹ Чех чи німець? — Чех, голошу слухняно, пане генерал-майор (нім.).

² Чоловіками (пол.).

³ Срання (нім.).

Генерал промовив це дуже впевнено, і це означало, оскільки вже одинадцята година ночі, а вечір мала бути о шостій, як він уже перед цим сказав, то не залишається нічого іншого, як затримати поїзд на цілу ніч і ще на день аж до шостої години вечора, щоб люди дістали гуляш з картоплею.

— Немає нічого гіршого, — сказав генерал незвичайно серйозно, — як під час транспортування військ забувати про їхнє харчування. Мій обов'язок — з'ясувати в канцелярії вокзальної команди, як це, власне, могло статися. Бо, панове, іноді винні тут і самі командири ешелонів. При ревізії станції Суботіште на південно-боснійській лінії я встановив, що шість ешелонів не дістали вечері, бо командири ешелонів забули своєчасно потурбуватися про це. Шість разів на станції варили гуляш з картоплею, але ніхто його не вимагав. І цей гуляш виливали на одну купу. Це, панове, була гора картоплі з гуляшем, а на три станції далі — вояки з ешелонів, які проїхали повз купу гуляшу, зебрали на вокзалі шматок хліба. Тут, як бачите, була винна не військова адміністрація! — Генерал рвучко махнув рукою: — Командири ешелонів не виконали своїх обов'язків! Ходімо до канцелярії!

Офіцери йшли за ним і зграйно думали, чому то всі генерали такі дурні.

У комендатурі з'ясувалося, що про гуляш дійсно ніхто нічого не знає. Правда, сьогодні його мали варити для всіх ешелонів, які проїжджатимуть, але потім прийшов наказ замість гуляшу нарахувати з коштів, виділених на харчування маршових батальйонів, по 72 гелери на кожного вояка, і тепер кожний проїжджий ешелон має на своєму рахунку цю додаткову суму, яку він одержить від інтендантства при видачі військової платні. Що ж до хліба, то на станції Ватіан* солдати дістануть по півбуханця.

Комендант харчувального пункту не побоявся і сказав просто у вічі генералу, що накази міняються щогодини. Інколи буває так: приготують обід для ешелонів, але несподівано приходять санітарний поїзд, пред'являє наказ вищих інстанцій і кінець — ешелон стоїть перед проблемою порожніх казанів.

Генерал, притакуючи, кивав головою і зазначив, що становище, безумовно, покращало, на початку війни було набагато гірше. Всього відразу зробити неможливо, для цього потрібен досвід

і практика. Теорія, власне, й гальмує практику. Що довше триватиме війна, то більше буде порядку.

— Можу вам навести конкретний приклад, — сказав генерал, дуже вдоволений, що він зробив таке мудре відкриття: — Два дні тому ешелони, які проїжджали станцію Гатван, не дістали хліба, а ось ви його завтра дістанете. А тепер ходімо до вокзального ресторану.

У ресторані пан генерал знову почав розмову про сортири і про те, як це негарно виглядає, коли всюди по шляху красуються кактуси. При цьому він їв біфштекс, а всім здавалося, ніби він наминає один з тих кактусів.

Генерал приділяв стільки уваги сортирам, начебто від них залежала перемога Австро-Угорської монархії.

Враховуючи нову ситуацію, що створилася через Італію, генерал заявив, що саме на сортирах нашої армії ґрунтується її незаперечна перевага в італійській кампанії.

Перемога Австрії поставала з сортирів.

Для пана генерала все було таке просте! Шлях до воєнної слави пролягав за рецептом: о шостій годині вечора вояки дістануть гуляш з картоплею; о пів на дев'яту військо випорожниться, а о дев'ятій усі йдуть спати. Перед таким військом ніякий ворог не встоїть і тікатиме, як чорт від свяченої води.

Генерал-майор замислився, закурив «Операс» і довго-довго дивився в стелю. Пригадував, що б такого сказати, коли він уже тут, і якої ще науки дати офіцерам ешелону.

— Ядро вашого батальйону цілком здорове, — раптом почав він, коли всі вирішили, що він і далі мовчки дивитиметься на стелю і мовчатиме. — Ваша частина в повному порядку. Той вояк, з яким я розмовляю, своєю ширістю і військовою поведінкою дає право сподіватися, що увесь батальйон боротиметься до останньої краплі крові.

Генерал замовк і знову втупився в стелю, відкинувшись на спинку крісла. А незабаром, не змінивши пози, заговорив знову, причому єдиний поручник Дуб, із вродженого рабства, витріщився на стелю услід за ним:

— Ваш батальйон, однак, потребує, щоб його вчинки не припали порохом забуття. Батальйони нашої бригади вже мають свою історію, і ваш батальйон мусить її продовжувати. Вам конче потрібна така людина, яка робитиме точні записи і вес-

тиме літопис батальйону. До нього мусять сходитися всі нитки. Він повинен знати, що саме кожна рота батальйону виконала. Це мусить бути інтелігентна людина, не дурень і не корова яка-небудь. Пане капітане, ви мусите когось із батальйону призначити батальйонним літописцем.

Потім він глянув на настінний годинник, стрілки якого нагадували усьому заспаному товариству, що вже час розходитись.

У генерала на колії стояв свій інспекційний поїзд, і він попросив офіцерів провести його до спального вагона.

Комендант вокзалу тяжко зітхнув. Генерал забув заплатити за біфштекс і пляшку вина, і знову за це відповідатиме капітанова кишеня. Таких відвідин на день бувало по кілька. На них уже пішло два вагони сіна, які він поставив у тупик і які продав військовим постачальникам — фірмі Левенштайн, як продають жито на пні. Військова казна знову купила в цієї фірми ці два вагони, але комендант про всякий випадок залишив їх у тупику. Можливо, доведеться ще раз перепродати їх фірмі Левенштайн!

Зате всі військові інспекції, які проїздили через головну станцію в Будапешті, говорили, що там у коменданта вокзалу можна добре попоїсти і випити.

* * *

Вранці ешелон ще стояв на вокзалі. Відсурмили зорю, вояки вмивалися з казанків біля водопровідної помпи. Генерал із своїм поїздом ще не виїхав і особисто пішов перевіряти сортири, куди, на радість панові генерал-майорові, ходили згідно з сьогоднішнім наказам капітана Загнера солдати «Schwarmweise unter Kommando der Schwarmkommandanten»¹. Але щоб також радів і поручник Дуб, капітан Загнер повідомив, що сьогодні він призначається черговим.

Отже, поручник Дуб був нині відповідальним за відхідні місця. Відходок — два довгі рови — вмщав дві чоти.

Вояки гарненько сиділи один біля одного навпочіпки над ровами, як ластівки на телеграфних дротах перед відльотом до Африки. У кожного зі спущених штанів стирчали голі коліна, у кожного навколо шиї висів ремінь, наче вони всі мали намір повіситися і лише чекали наказу.

¹ Чотами, під командою своїх командирів (нім.).

У всьому було видно залізну військову дисципліну і організованість. На лівому крилі сидів Швейк, який теж туди приплентався, і з цікавістю перечитував клаптик паперу, вирваний з бозна-якого роману Ружени Єсенської*:

...дальшим пансіоні, на жаль, дами ем невпевнені, справді, можливо, більше рев більшості заглиблені в себе втрав г меню до своїх кімнат або оригінальній забаві. А якщо загубили т ішла інша людина і тільки туга на ст ас ракоїди і попи здували з вікон му цювати, як би вони самі хотіли нічого не було для молодого Кржічка.

Швейк відвів очі від клаптика паперу, мимохіть подивився вбік і отетерів. Там при повнім параді стояв учорашній пан генерал-майор зі своїм ад'ютантом, а біля них — поручник Дуб, який наполегливо щось їм пояснював.

Швейк озирнувся навколо. Всі й далі сиділи спокійно над ровом, лише унтер-офіцери неначе скам'яніли і не рухались.

Швейк відчув важливість ситуації. Він вистрибнув так, як був, зі спущеними штаньми і ременем навколо шиї. В останню мить використавши клаптик паперу за призначенням, загорлав:

— Einstellen! Auf! Nabacht! Rechts schaut! ¹ — і козирнув.

Дві чоти зі спущеними штанами й ременями навколо шиї підвелися над ямою.

Генерал-майор привітно усміхнувся і сказав:

— Ruht! Weiter machen! ²

Капрал Малек перший подав приклад своїй чоті, знову зайнявши попередню позицію. Тільки Швейк стояв, козиряючи, бо з одного боку до нього наближався розлючений поручник Дуб, а з другого — генерал-майор, який ласкаво посміхався.

— Вас я віджел вночі,— сказав генерал-майор, дивлячись на чудернацьку фігуру Швейка.

Схвильований поручник Дуб звернувся до генерал-майора:

¹ Припинити! Встати! Струнко! Вправо рівняйся! (Нім.).

² Вільно! Продовжуйте! (Нім.).

— Ich melde gehorsam, Herr Generalmajor, der Mann ist blödsinnig und als Idiot bekannt, säghafter Dummkopf¹.

— Was sagen Sie, Herr Leutnant?!² — раптом верескнув генерал-майор на поручника Дуба, доводячи протилежне:

— Вояк знає, що треба робити, коли бачить начальника, а ось унтер-офіцери — ті пачальства не бачать, ігнорують його, це точнісінько, як на фронті: у момент небезпеки простий жовнір переймає команду. А, власне, саме пан поручник Дуб повинен був дати команду, яку замість нього дав цей вояк: «Einstellen! Auf! Habacht! Rechts schaut!»

— Ти вже обтер гузно? — запитав генерал-майор Швейка.

— Голошу слухняно, пане генерал-майор, усе гаразд!

— Wiencej srać nie bendześ?³

— Так точно, пане генерал-майор. З тим уже фертик⁴.

— То підтягни штани і знову стань habacht!

Генерал-майор вимовив «habacht» трохи голосніше, і найближчі вояки почали підводитись.

Генерал-майор по-дружньому помахав їм рукою і ніжним батьківським тоном сказав:

— Aber nein, ruht, ruht, nur weiter machen⁵.

Швейк уже в повній формі стояв перед генерал-майором, який виголосив до нього коротку промову по-німецьки:

— Пошана до начальства, знання статуту і самовладання — це головне на війні. А коли до цього додається ще й відвага, то нема ворога, якого б ми мали боятися.

І, звертаючись до поручника Дуба, генерал сказав, тицьнувши Швейка пальцем у живіт:

— Зазначте собі: цього вояка після прибуття на фронт негайно підвищити в чині і при найближчій нагоді представити до нагороди бронзовою медаллю за точне виконання служби і за знання... Wissen Sie doch, was ich schon meine?.. Abtreten!⁶

Генерал-майор відійшов від ровів, а поручник Дуб, голосно, щоб генерал-майор його почув, наказав:

¹ Голошу слухняно, пане генерал-майор, цей солдат пришелепуватий і відомий ідіот, фантастичний дурень (нім.).

² Що ви сказали, пане лейтенанте?! (Нім.).

³ Більше срати не будеш? (Пол.).

⁴ Кінець (німецьке слово, вимовлене на свій лад).

⁵ Та ні, вільно, вільно, продовжуйте (нім.).

⁶ Ви ж розумієте, що я маю на увазі... Можете йти! (Нім.).

— Erster Schwarm auf. Doppelreihen... Zweiter Schwarm...¹

Швейк тим часом почимчикував до свого вагона і, йдучи повз поручника Дуба, хвацько козирнув йому, але поручник усе ж grimнув:

— Herstellt!²

Швейк мусив ще раз козирнути і знову почув:

— Ти мене знаєш? Ти мене не знаєш? Ти знаєш мене з добро-го боку, але коли ти мене пізнаєш з поганого боку, ти ще в мене заплачеш!

Швейк підійшов до свого вагона. Дорогою він згадав, що в Карліні в казармах теж був один лейтенант Худавий. Той коли розлютиться, висловлювався трохи інакше: «Хлонці, скільки б разів ви мене не зустрічали, пам'ятайте, що я супроти вас — свиня, і свинею залишуся доти, доки ви будете в моїй роті!»

Коли Швейк проходив повз штабний вагон, його покликав надпоручник Лукаш і наказав передати Балоуну, аби той поспішив з кавою, а молочні консерви знову гарненько заткнув, щоб вони не зіпсувалися. Балоун саме варив на маленькій

¹ Перша чота, встати! Ряди подвоїти... Друга чота... (нім.).

² Ще раз! (Нім.).

спиртівці у вагоні рахункового фельдфебеля Ванека каву для надпоручника Лукаша. Швейк, зайшовши виконати доручення надпоручника, побачив, що під час його відсутності увесь вагон почав пити каву.

Кавові й молочні консерви надпоручника Лукаша були вже напівпорожні, а Балоун, сьорбаючи каву просто з казанка, порпався ложечкою в молочних консервах, щоб присмачити собі каву.

Кухар-окультист Юрайда і фельдфебель-рахівник Ванек запевняли один одного, що вони все повернуть пану надпоручникові Лукашу, щойно надійдуть кава та згущене молоко.

Швейкові теж запропонували каву, але він відмовився і сказав Балоунові:

— Якраз прийшов наказ із штабу армії, що кожен денщик, який зловживає довір'ям свого офіцера і розтринькує його згущене молоко і каву, мусить бути негайно, за 24 години, повішений. Це маю передати тобі від пана обер-лейтенанта. Він звелів, щоб ти в цю ж мить з'явився до нього з кавою.

Наляканий Балоун вирвав з рук телеграфіста Ходоунського каву, яку щойно йому налив, і поставив її гріти, потім додав до неї консервованого молока і почухрав з усім цим до штабного вагона.

Виричавши очі, він подав надпоручнику Лукашеві каву, і тут йому спало на думку, що надпоручник по його очах уже, напевно, прочитав, як він господарював з консервами.

— Я спізнився, — затинаючись, промовив Балоун, — бо ніяк не міг їх відкрити.

— А може, ти розлив консервоване молоко? — спитав надпоручник Лукаш, куштуючи каву. — А може, ти жер його ложкою, як юшку? Ти знаєш, що на тебе чекає?

Балоун зітхнув і забідкався:

— У мене троє дітей, голошу слухняно, пане обер-лейтенанте.

— Дивися, Балоуне, ще раз тебе застерігаю, погубить тебе ота твоя ненажерливість. Швейк тобі нічого не казав?

— Мене можуть повісити за двадцять чотири години, — сумно відповів Балоун, трясучись усім тілом.

— Та не тремти, ти, дурню, — усміхаючись, сказав надпоручник Лукаш. — Краще виправся. Не будь такий ненажера і скажи Швейкові, щоб він пошукав на вокзалі або де-небудь поблизу

щось смачненьке на обід. Дай йому цю десятку. Тебе не пошлю, бо ходитимеш, аж поки свій кендюх не напхаєш. Ти ще не зжер моїх сардинок? Кажеш, ні? Ану, принеси їх і покажи мені.

Балоун передав Швейкові, що пан обер-лейтенант посилає йому десятку, аби він, Швейк, пошукав щось смачненьке на вокзалі, і, зітхаючи, витяг з надпоручникової валізи коробочку сардинок, яку й поніс, вкрай засмучений, для огляду Лукашеві.

Він, бідака, так тішився, що надпоручник Лукаш, можливо, вже й забув про ці сардинки, а тепер усьому кінець. Надпоручник залишить їх у себе в вагоні, і він, Балоун, безповоротно їх утратить. Балоун почувався так, наче його обікрали.

— Осьо, голову слухняно, пане обер-лейтенант, ваші сардинки, — сказав він з гіркою, віддаючи коробку власникові. — Відкрити їх?

— Гаразд, Балоуне, не треба відкривати, віднеси на місце. Я хотів лише переконатися, чи не заглядав ти в коробку? Мені здалося, коли ти приніс каву, що в тебе масний рот, начебто від олії. Швейк уже пішов?

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, він уже пішов, — радісно доповів Балоун. — Швейк сказав, що пан обер-лейтенант будуть задоволені і що панові обер-лейтенанту усі будуть здрити. Він пішов кудись з вокзалу, мовляв, знає тут одне місце аж ген за Ракошпалотою*. Якщо, не дай Боже, поїзд від'їде без нього, він примажеться до автоколони і дожене нас на автомобілі. Нам нема чого за нього хвилюватися, він, мовляв, знає свій обов'язок і в разі потреби навіть готовий найняти власним коштом візника і їхати слідом за ешеленом аж до самої Галичини. Він не заперечуватиме, коли пізніше в нього вирахують за все це із зарплатні. Хай тільки пан обер-лейтенант за нього не переживає.

— Іди геть! — сумно промовив надпоручник Лукаш.

З комендатури повідомили, що ешелон рушить аж пополудні о другій годині у напрямку Гедельйо — Асод і що офіцери на вокзалах діставатимуть по дві літри червоного вина та по фляжці коньяку. Говорили, буцімто знайдено якусь загублену посилку для Червоного Хреста. Але як би там не було, дарунок звалився наче з неба, і в штабному вагоні повеселішало. Коньяк мав «три зірочки», а вино — марки «Гумпольдскірхен»*.

Лише надпоручник Лукаш був не в гуморі. Вже минула година, а Швейк як у воду впав. Потім минуло ще півгодини, і ось

із канцелярії вокзальної комендатури вийшла дивна процесія, яка прямувала до штабного вагона.

Попереду виступав Швейк, достойно і урочисто, як перші християни-мученики, коли їх вели на арену. По обидва боки йшли мадярські гонведи з примкнутими багнетами. На лівому фланзі — унтер-офіцер з вокзальної комендатури, а за ними якась жінка в червоній рясній спідниці і дядько з підбитим оком у високих чоботях, в округлому капелюшку. Він ніс живу переполохану курку, яка несамовито кудкудакала.

Усе це поперлося до штабного вагона, але унтер-офіцер по-мадярськи гаркнув на дядька з куркою і на його жінку, щоб вони залишилися внизу.

Побачивши надпоручника Лукаша, Швейк почав багатозначно підморгувати йому.

Унтер-офіцер хотів говорити з командиром 11-ої маршової роти. Надпоручник Лукаш взяв у нього протокол зі штампом вокзальної комендатури і, збліднувши, прочитав: «Командирові 11-ої маршової роти N-ського маршового батальйону 91-го піхотного полку для дальшого виконання.

З цим припроваджується піхотинець Йозеф Швейк, згідно

з його зізнаннями, ординарець тієї ж маршової роти N-ського маршового батальйону 91-го піхотного полку, за злочинний грабунок, вчинений над подружжям Іштванів, що мешкають в Ішатарчі, в районі вокзальної комендатури. Підстави: Піхотинець Йозеф Швейк зловив у районі вокзальної комендатури курку, що бігала за домом подружжя Іштванів у Ішатарчі і яка належала подружжю Іштванів (в оригіналі було утворено на вічну славу нове німецьке слово «Istvangatten»¹). Затриманий власником курки, який хотів відібрати її у нього, вчинив опір, вдаривши власника Іштвана куркою по правому оці. Вищезазначений Швейк був затриманий викликаним патрулем і відправлений до своєї частини, причому курка була повернена власникові.

Підпис чергового офіцера».

Коли надпоручник Лукаш підписував підтвердження про прийняття Швейка, у нього тремтіли коліна.

Швейк стояв близько і бачив, що надпоручник Лукаш забув поставити дату.

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, — промовив Швейк, — сьогодні двадцять четверте. Вчора було двадцять третє травня, учора Італія оголосила нам війну. Я щойно був на околиці міста, там ні про що інше й не говорять.

Гонведи з унтером пішли, і внизу залишилося тільки подружжя Іштванів, які увесь той час намагалися прорватися в вагон.

— Коли б ви, пане обер-лейтенант, мали при собі ще п'ятірку, то ми могли б цю курку купити. Він, злодюга, хоче за неї 15 злотих, враховуючи до цього й десятку за своє підбите око, — розповідав Швейк спокійним тоном. — Але я думаю, пане обер-лейтенант, що 10 злотих за таке ідіотське око трохи забагато. В трактирі «У старої пані» токареві Матеєві за 20 злотих скособочили щелепу і вибили шість зубів цеглою. А тоді гроші мали більшу вартість, ніж тепер. Сам кат Вольшлерер вішає за 4 злотих.

— Ходи сюди, — кивнув Швейк на дядька з підбитим оком і куркою, — а ти, бабо, чекай там.

Дядько вступив до вагона.

— Він трохи вміє по-німецьки, — зауважив Швейк. — Тямить, коли лаються, та й сам уміє досить добре по-німецьки матюкатися.

¹ Іштванподружжя (нім.).

— Also, zehn Gulden, — звернувся він до дядька. — Fünf Gulden Henne, fünf Auge. Öt forint, бачиш, kikiriki, öt forint Kukuk, igen? ¹ Тут штабний вагон, розумієш, плутяго? Дай сюди курку!

Швейк тицьнув здивованому дядькові в руку десятку, взяв у нього курку, скрутив їй карк і в одну мить випхав дядька з вагона. Потім потиснув йому по-дружньому руку й сказав:

— Jó parot, barátom, adieu², чимчикуй до своєї баби, бо зіпхну тебе вниз.

— Ось бачите, пане обер-лейтенант, усе можна полагодити по-доброму, — сказав Швейк надпоручникові Лукашу. — Найкраще, коли такі справи обходяться без скандалю і великих церемоній. Тепер ми з Балоуном зваримо вам таку курячу юшку, що її буде чути аж до Семигорода.

Надпоручник Лукаш не витримав, вибив нещасну курку із Швейкових рук і загорлав:

— Знаєте, Швейку, що чекає на вояка, який під час війни грабує мирне населення?

— Чесна смерть від олова і пороху, — урочисто відповів Швейк.

— Ви, звичайно, заслуговуєте на мотузку, Швейку, бо ви перший почали грабувати. Ви негідник! Я просто вже не знаю, як вас назвати. Ви забули про свою присягу. В мене від цього голова обертом іде.

Швейк допитливо глянув на надпоручника Лукаша і швидко відповів:

— Голошу слухняно, я не забув про присягу, яку увесь військовий люд має виконувати. Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, я чесно присягав нашому найяснішому князю і панові Францу Йосифові Першому, що буду служити йому вірно й слухняно, а також слухати генералів його величності і взагалі всіх своїх начальників і командирів. Буду їх шанувати і охороняти; їхні розпорядження і накази завжди точно виконувати; проти всякого ворога, хто б він не був, і де цього зажадає воля його цісарської королівської величності — на воді, під водою, на землі, в повітрі, вдень і вночі, в битвах, атаках, у бою і в усяких інших випадках, словом, на кожному місці...

¹ Суміш мадярської і німецької мови. Приблизно: «Отже, десять золотих... 5 курка, а 5 — око, так?»

² Добридень, камараде, до побачення (мад.).

Швейк підняв з підлоги курку і продовжував, виструнчившись та дивлячись надпоручникові Лукашу в очі:

— ...кожної хвилини і за всякої ситуації битися відважно й хоробро; своєї армії, батальйонів, знамен і гармат ніколи не кидати, з ворогом ніколи ні в які порозуміння не входити, завжди поводитись так, як цього вимагають військові закони і як належить поводитися доблесному воїнові. Чесно буду жити і з честю вмирати, хай допоможе мені у цьому Господь. Амінь! А тієї курки, голошу слухняно, я не крав і нікого не грабував, а поведився порядно, пам'ятаючи про свою присягу.

— Ти кинеш цю курку чи ні, тварюко? — заверещав надпоручник Лукаш, вдаривши Швейка паперами по руці, у якій він тримав небіжку. — Подивися на цей протокол. Бачиш тут чорним по білому: цим припроваджується піхотинець Йозеф Швейк, згідно з його зізнаннями, ординарець тієї ж маршової роти... за злочинний грабунок... А тепер ти, мародере, гієно нещасна, будеш мені говорити... ні, я все ж таки коли-небудь тебе вб'ю — у-б'ю, розумієш? Ну, відповідай, ти, бовдуре, бандите, як ти міг так низько впасти?

— Голошу слухняно, — привітно сказав Швейк, — тут якийсь непорозуміння. Коли я дістав ваш наказ роздобути десь або купити на обід щось ласе, то почав міркувати, яка лакоминка найсмачніша. За вокзалом узагалі нічого, крім кінської ковбаси та сушеного осячого м'яса, не було. Я, голошу слухняно, пане обер-лейтенант, усе добре розважив. На фронті людині треба мати щось дуже поживне, щоб можна було краще зносити воєнні злигодні. Я хотів зробити вам горизонтальну¹ радість. Я надумав, пане обер-лейтенант, зварити вам юшку з курки.

— Юшку з курки, — повторив за ним надпоручник, схопившись у відчай за голову.

— Так, голошу слухняно, пане обер-лейтенант, юшку з курки. Я й цибулю купив, і п'ятдесят грамів локшини. Ось тут, будь ласка, все. У цій кишені — цибуля, а в цій локшина. Сіль є в канцелярії, перець також. Лишилося тільки купити курку. От я й пішов за вокзал до Ішатарчі. Це, власне, село, куди йому там до міста, хоч на першій вулиці і написано «Ішатарча-Варош»². Проїшов я однією вулицею з садочками, другою, третьою, чет-

¹ Швейк хотів сказати «горентну» — величезну.

² «Місто Ішатарча».

вертою, п'ятою, шостою, сьомою, восьмою, дев'ятою, десятою, одинадцятою, аж до кінця тринадцятої вулиці, де за останнім будиночком починалися луки. Там гуляли кури. Я підійшов до них і вибрав найбільшу та найважчу — будь ласка, погляньте, пане обер-лейтенант, саме сало, навіть і оглядати не треба, з першого погляду видно, що їй напевно підсипали як слід зеренця. От я взяв її на очах у всіх, вони мені там щось по-мадярськи гелгочуть, а я тримаю її за ноги й питаю то по-чеськи, то по-німецьки, кому належить ця курка, я, мовляв, бажаю її купити. Коли нараз з крайнього будинку вибігає чоловік, за ним жінка. Чоловік почав мене лаяти, спершу по-мадярськи, а потім по-німецьки, буцімто я в нього серед білого дня вкрав курку. Я сказав, хай він на мене не кричить, бо мене послали купити курку. Я розповів йому, в чому справа. А курка, яку я тримав за ноги, раптом почала бити крильми. Оскільки я тримав її зовсім легенько, вона смикнула мою руку вгору і хотіла сісти своєму панові на ніс. А дядько почав репетувати, що я буцімто тріснув його тією куркою по пиці. А ця жінка без упину щось вийойкувала і верещала до курки: «Ціп, ціп, ціп, ціп». Тут якісь ідіоти, які не знали, про що йдеться, привели патруль гонведів, і я сам запропонував їм піти зі мною до комендатури вокзалу, аби моя невинність впливла, як олія на воду. Але з паном лейтенантом, що там чергував, не можна було дійти до згоди, хоч я його й просив запитати вас, чи правда, що ви мене послали купити якусь лакоминку. Він ще й вилаяв мене і наказав заткнути пашеку, бо, мовляв, по моїх очах видно, що за мною гілляка з доброю мотузкою плаче. Він, мабуть, був у дуже поганому гуморі, сказавши, що начебто таким мордастим може бути лише той вояк, який грабує і краде. На станції, каже, є вже багато таких скарг. Наприклад, передучора десь недалеко від вокзалу зник у когось індик. А коли я йому на те мовив, що ми у той час були в Рабі, він відповів, що на такі виправдання плювати хотів, отож і відіслали мене до вас. Ще там на мене розкричався один фрейтер, якого я не помітив, чи я, мовляв, не знаю, хто переді мною стоїть. Я відповів, що ефрейтор, а якби він був егер, то був би начальником патруля, а в артилерії — обер-каноніром.

— Швейку, — сказав за хвилину надпоручник Лукаш. — Ви вже мали стільки надзвичайних випадків і пригод і стільки, як ви кажете, «помилки» і «непорозуміння», що від усіх цих неприєм-

ностей вас може врятувати колись лише міцна мотузка з усіма військовими почестями в каре. Розумієте?

— Так, голошу слухняно, пане обер-лейтенант. Каре з так званого замкненого батальйону складається з чотирьох, а у виняткових випадках з трьох або п'яти сотень. Накажете, пане обер-лейтенант, кинути до тієї курячої юшки більше локшини, щоб була густіша?

— Швейку, я наказую, щоб ви негайно зникли разом з вашою куркою, бо інакше я розіб'ю її об вашу макітру, ви, бовдуре нещасний!

— Згідно з наказом, пане обер-лейтенант, але голошу слухняно, селери я не знайшов, моркви теж! Але вкину карто...

Швейк не договорив «плі», бо вилетів разом з куркою із штабного вагона. Надпоручник Лукаш одним духом випив чарку коньяку.

Швейк козирнув під вікнами вагона і попрямував до себе.

* * *

Балоун після щасливо закінченої душевної боротьби саме збирався відкрити коробочку з сардинками надпоручника, коли з'явився Швейк із куркою. Це викликало природне збудження у всіх присутніх у вагоні. Всі подивилися на нього, мовби запитуючи: «Де це ти вкрав?»

— Купив для пана обер-лейтенанта, — відповів Швейк, витягаючи з кишені цибулю і локшину. — Я хотів зварити йому юшку, але він відмовився і подарував її мені.

— А вона, бува, не дохла? — недовірливо спитав фельдфебель-рахівник Ванек.

— Я власноручно скрутив їй карк, — відповів Швейк, витягаючи з кишені ніж.

Балоун вдячно і водночас з пошаною глянув на Швейка і почав мовчки лаштувати надпоручникову спиртівку. Потім узяв казанки й побіг по воду.

До Швейка, що скуб курку, підійшов телеграфіст Ходоунський і запропонував свою допомогу, при цьому він конфіденційно прошепотів Швейкові на вухо:

— Це далеко звідси? Треба перелазити на подвір'я чи просто на вулиці?

— Я її купив.

— Кому ти це говориш? Отакий ти товариш? Ми добре бачили, як тебе вели.

Проте телеграфіст дуже ретельно й собі взявся скубти курку. До великих урочистих приготувань приєднався і кухар-окультист Юрайда: нарізав до юшки картоплю й цибулю.

Пір'я, яке вони викинули з вагона, привернуло увагу поручника Дуба, що робив обхід. Він гукнув, аби показався той, хто скубе курку. І в дверях негайно з'явилася вдоволене Швейкове обличчя.

— Це що? — загорлав поручник Дуб, підіймаючи з землі відрізану курячу голову.

— Це, голову слухняно, — сказав Швейк, — куряча голова з породи чорних італійок. Ці кури, пане лейтенант, дуже добре несуться, щось понад 260 яєць на рік. Будь ласка, подивіться, який багатий у неї яєчник. — Швейк тримав перед носом поручника Дуба кишки й інші курячі тельбухи.

Дуб сплюнув і відійшов, але за хвилину повернувся:

— Для кого ця курка?

— Для нас, голову слухняно, пане лейтенанте. Погляньте, скільки на ній сала.

Відходячи, поручник Дуб пробуркотів:

— Під Філіппами зустрінемося*.

— Що він тобі сказав? — звернувся до Швейка Юрайда.

— Нічого. Ми призначили побачення у якогось Філіпа. Ці великі пани здебільшого педераста.

Кухар-окультист заявив, що лише естети — гомосексуалісти, бо це впливає вже з самої суті естетизму.

Фельдфебель-рахівник Ванек розповів про згвалтування дітей педагогами в іспанських монастирях.

А коли вода в казанку почала закипати, Швейк згадав, як одному вихователеві віддали колись під опіку колонію безпритульних віденських дітей, а той вихователь усіх їх збезчестив.

— Що ж поробиш, це — пристрасть. Але найгірше, коли це знаходить на бабів. У Празі жили свого часу дві самітні дамочки, розлучені, бо вони були повії, на прізвище Моуркова і Шоускова. Яюсь увечері, коли в алеї біля Розток цвіли черешні, вони зловили столітнього імпотента-катеринника¹, зтягли до розтоцького гаю і давай його гвалтувати. Господи, що

 ¹ Катеринник — від катеринка (рос. шарманка), той, хто грає на катеринці.

вони з ним виробляли! Там у Жишкові жив один професор, на прізвище Аксаміт. Він у тому гаю робив розкопки, шукав могили із скарлюченими мерцями і вже декілька таких кістяків знайшов і викопав. Отож ті дамочки і затягли катеринника до одної з розкопаних могил і там його безчестили. На другий день приходить туди професор Аксаміт і бачить: у могилі щось лежить. Він зрадів, але то тільки був майже на смерть замордований двома розлученими дамочками катеринник, а навколо нього валялися тріски. На п'ятий день катеринник помер, а ті потвори до того знахабніли, що прийшли на похорон. Це вже розбещеність! Ти вже посолів? — звернувся Швейк до Балоуна, який, використавши загальну зацікавленість до Швейкового оповідання, щось ховав у свій наплічник. — Ану, що ти там робиш? Балоуне, Балоуне! — серйозно дорікав Швейк приятеліві. — Що ти збираєшся робити з цією курячою ніжкою? Ви лишень погляньте: поцупив у нас курячу ніжку, щоб її пізніше потайки зварити. Знаєш, Балоуне, що ти зробив? Ти знаєш, як карають у війську того, хто на фронті обікрав товариша? Його прив'язують до жерла гармати, і він розлітається, як картеч. Тепер уже пізно зітхати. Щойно зустрінемо десь на фронті артилерію, ти зголо-

сишся до найближчого старшого феєрверкера. А поки що як покарання будеш робити вправи. Вилазь з вагона.

Бідолашний Балоун виліз, а Швейк, сидячи в дверях вагона, командував:

— *Habt Acht! Ruht! Habt Acht! Rechts schaut! Habt Acht!*¹ Дивися знову прямо! *Ruht!*² Тепер будеш робити вправи на місці. *Rechts um!*³ Бовдуре! Та ж ви чиста корова! Ваші роги повинні з'явитися там, де перед цим було ваше праве плече. *Herstellt, Rechts um! Links um! Halbrechts!*⁴ Не так, дурний воле! *Herstellt! Halbrechts!*⁵ Ось, бачиш, муле, вже виходить!.. *Halblinks! Links um! Links! Front!*⁶ Фронт, ідіоте! Ти не знаєш, що таке фронт? *Grad aus! Kehrt euch! Kniet! Nieder! Setzen! Auf! Setzen! Nieder! Auf! Nieder! Auf! Setzen! Auf! Ruht!*⁷

— Ось бачиш, Балоуне, це корисно для здоров'я! Принаймні, поліпшиться травлення.

Довкола, голосно сміючись, почали збиратися вояки.

— Розступіться, будь ласка, — вигукнув Швейк, — він зараз маршируватиме. Дивись мені, Балоуне, нашорошуй вуха, щоб я тебе не змушував герштелювати⁸, я не люблю мучити людей. Отже: *Direktion Bahnhof!*⁹ Дивись, куди я показую. *Marschieren marsch! Glied halt!*¹⁰ Стий! Сто чортів твоєї бабі, поки я не замкнув тебе! *Glied halt!* Нарешті я тебе, ідіоте, спинив! *Kurzer Schritt!*¹¹ Ти не знаєш, що таке *Kurzer Schritt*? Я тобі покажу, аж посинієш. *Voller Schritt! Wechselt Schritt! Ohne Schritt!*¹² Ти, буйволе, коли я скажу *ohne Schritt*, мусиш сипати ратицями на місці.

Навкруг уже стояли щонайменше дві роти!

Балоун упрів і не чув під собою ніг, а Швейк командував далі:

— *Gleicher Schritt! Glied rückwärts marsch! Glied halt! Laufs-*

¹ Струнко, вільно! Струнко! Направо рівняйся! Струнко! (Нім.).

² Вільно! (Нім.).

³ Направо! (Нім.).

⁴ Відставити! Направо! Наліво! Півоберту право-руч! (Нім.).

⁵ Відставити! Півоберту право-руч! (Нім.).

⁶ Півоберту ліво-руч! Ліво-руч! Ліво-руч! Заходити шеренгою! Шеренгою! (Нім.).

⁷ Прямо! Кругом! На коліно! Лягай! Сядь! Встань! Сядь!

⁸ Герштелювати — тут: примусити робити ще раз (німецьке слово, яке Швейк вимовляє із слов'янським закінченням). (Прим. перекл.).

⁹ Напряма — вокзал!

¹⁰ Кроком руш! Рій (відділення) — стій!

¹¹ Короткий крок!

¹² Повний крок! Змінити крок! Вільний крок! (Нім.).

chritt! Glied marsch! Schritt! Glied halt! Ruht! Habt Acht! Direktion Bahnhof! Laufschrift marsch! Halt! Kehrt euch! Direktion Wagon! Laufschrift marsch! Kurzer Schritt! Glied halt! Ruht! ¹ Тепер хвилинку відпочинеш, а потім почнемо знову. При доброму бажанні можна всього доп'ясти!

— Що це тут діється? — почувся голос поручника Дуба, що підбіг до натовпу вкрай стривожений.

— Голошу слухняно, пане лейтенанте, ми трохи вправляємося, маршируємо, щоб не забути стройових вправ і не гайнувати дорогоцінного часу.

— Вилізайте з вагона! — наказав поручник Дуб. — Я вже ситий цим по саме горло. Ходімо зі мною до пана батальйонного командира.

Коли Швейк опинився в штабному вагоні, надпоручник Лукаш вийшов через протилежні двері з вагона і подався на перон.

Поручник Дуб доповів капітанові Загнеру, що був саме в дуже доброму настрої, бо «Гумпольдскірхен» виявилось справді чудовим вином, про злочинні, як він висловився, витівки бравого вояка Швейка.

— Отже, ви не хочете даремно гайнувати дорогоцінного часу? — засміявся значливо Загнер. — Матушич, ідіть-но сюди!

Батальйонний ординарець дістав наказ викликати фельдфебеля 12-ої роти Насакла, що мав репутацію найбільшого тирана, і принести Швейкові гвинтівку.

— Цей вояк, — сказав капітан Загнер фельдфебелеві Насаклу, — не хоче гайнувати дорогоцінного часу. Підіть за вагон і з годину повправляйтеся з ним у гвинтівочних прийомах. Але без милосердя, без відпочинку. Головне швидко — одну вправу за другою. Setzt ab, an, setzt ab! ² Ось, побачите, Швейку, вам не буде нудно, — пообіцяв він на прощання.

А за хвилину за вагоном уже лунала різка команда і урочисто котилася поміж коліями. Фельдфебель Насакло, який перед тим грав у двадцять одне і тримав банк, горлав на весь божий світ: «Beim Fuß! Schultert! Beim Fuß! Schultert!»³

¹ Рівний крок! В ногу! Відділення, назад руш! Відділення, стій! Бігом! Відділення, кроком руш! Крок! Відділення, стій! Вільно! Струнок! Напряг — вокзал! Бігом руш! Стій! Повернись! Напряг — вагон! Бігом руш! Короткий крок! Відділення, стій! Вільно! (Нім.).

² Напоготів, на приціл, напоготів! (Нім.).

³ До ноги! На плече! До ноги! На плече! (Нім.).

Потім на хвилину все втихло, і почувся спокійний і розважливий голос Швейка:

— Свого часу я вивчав це на чинній військовій службі. На команду «beim Fuß» гвинтівка повинна стояти біля правої ноги так, щоб кінчик приклада був на прямій лінії з носком. Права рука вільно випростана і тримає гвинтівку так, що великий палець лежить на цівці ¹, а інші стискають приклад. По команді «Schultert!» карабін вільно висить на ремені на правому плечі, дулом догори, а цівка відхилена трохи назад...

— Досить розводити теревені! — гримнув фельдфебель Насакло, і знову розляглася команда: — «Habt acht! Rechts schaut!» ² Бісова печінка, як ви це робите!..

— У мене «schultert», і при «rechts schaut» моя права рука ковзає по ремені вниз і стискає шийку приклада, а голову я повертаю вправо. На команду ж «habt acht» беруся знову правою рукою за ремінь, а моя голова дивиться просто на вас.

І знову пролунав фельдфеблів голос:

— In die Balanz! Beim Fuß! In die Balanz! Schultert! Bajonett auf! Bajonett ab! Fällt das Bajonett! Zum Gebet! Vom Gebet! Kni-
et nieder zum Gebet! Laden! Schießen! Schiessen halbrechts! Ziel!
Stabswagen! Distanz 200 Schritt... Fertig! An! Feuer! An! Feuer!
Setz ab! Aufsatz normal! Patronen versorgen! Ruht!» ³

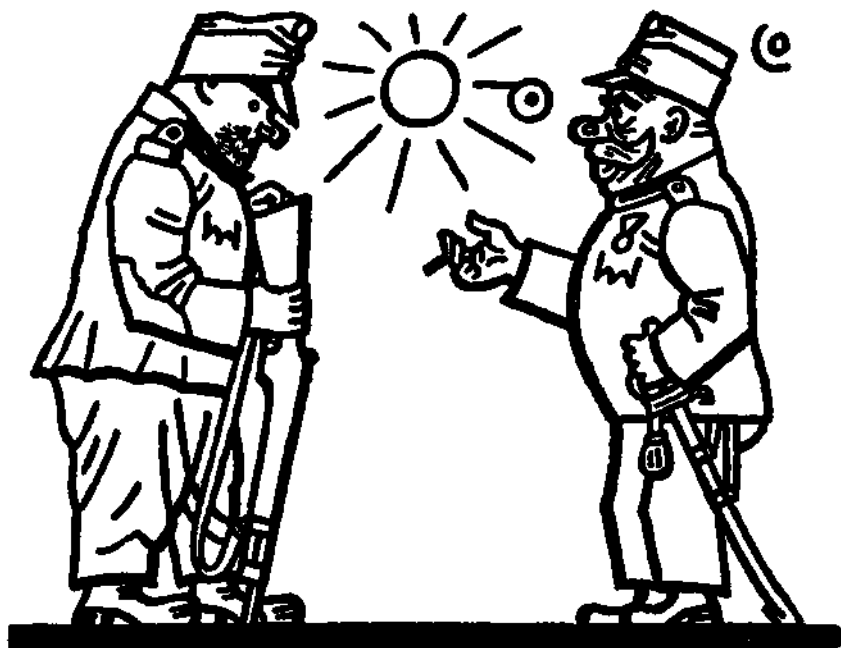
Фельдфебель почав скручувати цигарку. Швейк тим часом розглядав номер на гвинтівці і раптом вигукнув:

— Чотири тисячі двісті шістдесят вісім! Такий самий номер мав один локомотив на станції у Печках; він стояв на шістнадцятій колії. Цей локомотив мали відтягнути до депо в Лисина-Лабі на ремонт, але це було не так легко, бо у старшого машиніста, пане фельдфебель, якому доручили справу, була дуже погана пам'ять на числа. Тоді начальник дистанції покликав його до себе в канцелярію та й каже: «На 16-й колії стоїть локомотив номер 4268. Я знаю, що ви погано запам'ятовуєте

¹ Цівка — те саме, що рос. ствол.

² Струнко! Направо рівняйся! (Нім.)

³ Напереваги! До ноги! Напереваги! На плече! Примкнути багнети! Зняти багнети! Багнет у пхви! На молитву! З молитви! Навколішки до молитви! Набити! Стріляти! Стріляти вліво! Стріляти вправо! Ціль — штабний вагон! Відстань — 200 кроків. Приготуватись! Взяти на приціл! Вогонь! Відставити! Приціл нормальний! Патрони готуй! Вільно! (Нім.).

числа, а як запишу вам якесь число на папері, то ви цей папір теж загубите. Отже, якщо ви такий слабкий на пам'ять, то вдумайтесь у те, що я вам скажу. Слухайте уважно: запам'ятати якесь число дуже легко. Локомотив, який треба відтягти до депо в Лиси-на-Лабі, має номер 4268. Отже, будьте уважні. Перше число — четвірка, друге — двійка. Тепер ви вже пам'ятаєте сорок два, тобто два рази по два — чотири, це перше число, чотири, ділене на два — два, отже, поряд виходить чотири і два. А тепер не бійтеся — скільки буде два рази по чотири? Вісім, правда ж? То закарбуйте собі на носі, що вісімка з номера 4268 буде за порядком остання. Після того, як ви запам'ятали, що перше число чотири, друге два, а четверте вісім, треба якоесь примудритися і запам'ятати ту саму шістку, яка стоїть перед вісімкою, а це дуже просто. Перше число чотири, друге два, чотири і два — шість. Тепер ви вже знаєте напевно, що друге число скраю — шістка, і цей порядок чисел уже ніколи не вискочить у вас з голови. Вам врізалось в пам'ять число 4268. Але ви можете дійти до цього результату ще простіше...»

Фельдфебель перестав курити, вирячився на Швейка і лише пробелькотів:

— Карре аб! ¹

Швейк поважно вів далі:

— Отже, він почав пояснювати йому той простіший спосіб, як запам'ятати номер локомотива 4268: «Вісім мінус два — шість. Тепер ви вже знаєте 68, а шість мінус два — чотири, отже, вам відомо 4 і 68, а коли до цього додати двійку — вийде $4 - 2 = 6 - 8$. Не набагато важче зробити це трохи інакше, за допомогою множення і ділення, і ми дійдемо такого ж результату. Пам'ятайте, — казав начальник дистанції, — що два помножити на сорок два дорівнює вісімдесят чотири. Рік має дванадцять місяців, отже, відніміть 12 від 84 і залишиться вам 72, відніміть від цього числа ще 12 місяців, це дасть 60. Отже, маємо зовсім певну шістку, а нуль закреслимо. Таким чином, маємо 42, 68, 4. А якщо закреслити нуль і цю четвірку скраю, то легесенько дістанемо, знову ж таки, 4268. Оце і є номер локомотива, який належить відправити в депо в Лиси-на-Лабі. Так само, як я вже сказав, це легко встановити і за допомогою ділення. Вираховуємо коефіцієнт згідно з митним тарифом!» Вам погано, пане фельдфебель! Якщо бажаєте, то я почну хоч би з «General de charge! Fertig! Hoch an! Feuer!»² Хай йому чорт! Пан капітан не повинен був посилати вас на сонце. Я збігаю за ношами.

Прийшов лікар і констатував, що це або сонячний удар, або гостре запалення мозкової оболонки.

Коли фельдфебель отямився, Швейк стояв біля нього і говорив:

— То щоб вам уже до кінця доказати. Думаєте, пане фельдфебель, той машиніст це запам'ятав? Він переплутав і помножив усе на три, бо згадав Божу Трійцю, а локомотива не знайшов. Він там ще й досі стоїть на шістнадцятій колії.

Фельдфебель знову заплющив очі.

Повернувшись до свого вагона, Швейк на запитання, де він так довго був, відповів:

— Хто іншого вчить «бігом марш», той сам зробить стократ «на плече».

В кутку вагона тремтів Балоун. За час відсутності Швейка, коли вже частина курки зварилася, він з'їв половину Швейкової порції.

¹ Зняти шапку! (Нім.).

² Стріляти залпами готуйсь! Готовий! Приціл угору! Вогонь! (Нім.).

Перед відходом ешелон наздогнав змішаний військовий потяг, що складався з різних військових частин. Це були вояки, що спізналися, або жовніри з лазаретів, які наздоганяли свої частини, а також інші підозрілі типи, що поверталися з відряджень або тюрем.

З цього поїзда зійшов також охотник Марек, якого свого часу звинуватили в бунті, бо він не хотів чистити сортирів. Але дивізійний суд його звільнив, слідство проти нього було припинено, і охотник опинився тепер у штабному вагоні, щоб зголоситися до командира батальйону. Марек досі не належав до жодної з частин, бо його переводили з однієї тюрми до іншої.

Коли капітан Загнер побачив охотника і прийняв від нього папери з секретною приміткою: «Politisch verdächtig. Vorsicht»¹, він не дуже зрадів, та, на щастя, капітан згадав того «сортирного генерала», який так оригінально рекомендував поповнити особовий склад батальйонним літописцем.

— Ви дуже недбала людина, охотнику, — сказав капітан Загнер. — У школі однорічників ви були справжньою карою Божою. Замість того, щоб старатися відзначитись і заслужити якийсь чин, згідно з вашою освітою, ви блукали з тюрми до тюрми. Ви соромите полк, охотнику. Але ви зможете заглибити провину, якщо сумлінно будете виконувати свої обов'язки і знову опинитесь у рядах зразкових вояків. Щиро віддайте свої сили батальйонові. Ми востаннє випробуємо вас. Ви інтелігентна молода людина і, безумовно, вмієте писати. Володієте стилем. Я ось що вам скажу. Кожен батальйон на фронті потребує когось, хто вів би хронологічний запис усіх воєнних подій, безпосередньо пов'язаних з діями батальйону на полі бою. Треба описати всі переможні походи, усі визначні героїчні події, у яких батальйон братиме участь і в яких відіграє чільну роль, систематично готувати матеріали з історії армії. Ви мене розумієте?

— Так точно, пане капітане! Йдеться, як я зрозумів, про епізоди з життя всіх частин. Батальйон має свою історію. Полк на основі літописів своїх батальйонів пише історію полку. Полки творять історію бригади. Історія бригади — історію дивізії і так далі... Я зроблю все, що в моїх силах, пане капітане! — Охотник Марек приклав руку до серця. — Записуватиму зі щирою

¹ Політично неблагонадійний. Обережно (нім.).

любов'ю усі славні дати нашого батальйону, особливо тепер, коли наступ у повному розпалі і коли й для нашого батальйону почнуться гарячі дні і він укриє своїми геройськими синами поле битви. Я сумлінно відзначатиму розвиток усіх грядущих подій, щоб сторінки історії нашого батальйону були сповнені переможних лаврів.

— Ви перебуватимете при штабі батальйону, охотнику, будете відзначати, кого представлено до нагороди, і записувати — звичайно, згідно з нашими вказівками, ті походи, які особливо яскраво показали б надзвичайний запал і залізну дисципліну батальйону. Це не так легко, охотнику, але я сподіваюся, що ви володієте достатньою спостережливістю і, отримавши від мене певні директиви, вирізните наш батальйон серед інших частин. Я надсилаю до полку телеграму про призначення вас батальйонним історіографом. Зголосіться до фельдфебеля Ванека з одинадцятої маршової роти і скажіть, хай він влаштує вас у своєму вагоні. Там найбільше вільних місць. Перекажіть Ванеку, щоб негайно прийшов до мене. Отже, ви зараховуєтесь до штабу батальйону. Це буде оформлено наказом.

* * *

Кухар-окультист спав. Балоун, не перестаючи, тремтів, бо він уже причастився до сардинок надпоручника. Фельдфебель-рахівник Ванек пішов до капітана Загнера, а телеграфіст Ходонський потайки роздобув десь на вокзалі пляшку ялівцівки, випив її і, розчулившись, заспівав:

Поки снів я, поки мріяв,
Поки ти мене кохала,
В серці віру я лелівав,
А в очах любов палаала.
Та як, бідний, я дізнався,
Що життя — це зрада всяка,
Віра і любов погасли —
Я прокинувся й заплакав.

Потім підвівся, підійшов до столу фельдфебеля-рахівника Ванека і написав на шматку паперу великими літерами:

«Цим уклінно прохаю підвищити мене в чині і призначити батальйонним сурмачем.

Телеграфіст Ходоунський».

* * *

Капітан Загнер розмовляв з рахунковим фельдфебелем Ванеком дуже коротко. Він лише звернув його увагу на те, що батальйонний історик охотник Марек тимчасово перебуватиме в одному вагоні з Швейком.

— Можу вам лише сказати, що цей Марек, сказати б, трохи підозрілий, *politisch verdächtig*. Боже мій! Нині в цьому немає нічого дивного: про кого так не говорять. Але це лише здогади. Думаю, ви мене розумієте? Я вас тільки попереджаю, що коли б він почав там щось таке... ну, ви мене розумієте, то зразу ж його перепиніть, аби я не мав якихось неприємностей. Просто скажете йому, хай припинить базікання, і на тому крапка. Це не означає, що вам треба бігати з усякими дрібничками до мене. Поговоріть з ним по-дружньому. Такі товариські зауваження завжди впливають краще, ніж якісь дурні доноси. Словом, я не хочу нічого чути, бо... розумієте, такі речі можуть заплямувати увесь батальйон.

Повернувшись до вагона, Ванек відвів охотника Марека вбік і сказав йому:

— Чоловіче, ви під підозрою, але це немає значення, тільки не говоріть зайвого в присутності телеграфіста Ходоунського.

Ледве він устиг це сказати, як приперся Ходоунський, упав в обійми фельдфебеля-рахівника і захлипав п'яним голосом, що мало означати спів:

Як настали дні печальні,
Як найшли життєві грози,
На твоїх солодких грудях
Я пролив гарячі сльози.
Твої очі зясніли,
А уста твої з любов'ю
Прошептали кораль во:
«Я навіки із тобою!»

— Ми ніколи один одного не покинемо, — проквилів Ходо-

унський. — Щойно почую щось по телефону, зараз же скажу вам. Плював я на присягу!

Балоун у кутку злякано перехрестився і почав голосно молитися:

— Мати Божа, не відкидай моєї молитви, а милостиво її вислухай. Ради Христа небесного, поможи мені нещасному, який волає до тебе з живою вірою, твердою надією і гарячою любов'ю у цій долині сліз і скорботи. О Царице Небесна! Заступися за мене, аби я до кінця життя свого лишився під Божою опікою, під твоєю охороною.

Благословенна Діва Марія і справді замовила за нього добре слово, бо за хвилину охотник витяг зі свого вбогого наплічника кілька бляшаночок сардинок і кожному дав по одній.

Балоун сміливо відчинив валізку надпоручника Лукаша і поклав туди сардинки, що наче з неба впали.

Однак коли незабаром усі відкрили бляшанки і з насолодою почали їсти, на Балоуна знову найшла спокуса, він витягнув з валізи сардинки, відкрив їх і жадібно умилигав.

І ось тут благословенна і найсолодша Діва Марія від нього відвернулася, бо коли він саме допивав з бляшанки олію, перед вагоном з'явився батальйонний ординарець Матушич і загорлав:

— Балоуне, принеси своєму обер-лейтенантові сардинки.

— Ну й мордобій же буде, — промовив фельдфебель Ванек.

— З порожніми руками ти краще туди й не потикайся, — порадив Швейк. — Візьми з собою принаймні хоч п'ять порожніх бляшанок.

— Що ви, власне, зробили, що вас так Бог карає? — запитав охотник. — На вашому минулому, певно, тяжіє якийсь великий гріх. Чи не вчинили ви святотатства, з'ївши у свого парафіяльного панотця шинку з печі? А може, видуддили з його пивниці церковне вино? Чого доброго, ви ще хлопцем лазили по грушки до попівського саду?

Балоун, сповнений безнадії, журливо махнув рукою. Його несамопитий вигляд змученої людини начебто промовляв: «Коли вже настане кінець моїм стражданням?»

— Он воно що, — здогадався охотник, мовби почувши зойк нещасного Балоуна. — Ви, друже, втратили зв'язок з Господом Богом. Ви не вмієте вблагати Господа Бога, щоб він якнайшвидше забрав вас з цього світу.

А Швейк додав:

— Балоун усе ще ніяк не може наважитися віддати своє військове життя, свої вояцькі переконання, свої слова та вчинки, свою вояцьку смерть на ласку «материнського серця всевишнього Бога», як не раз говорив мій фельдкурат Кац, коли, бувало, нажлуктиться і з п'яних очей штовхне на вулиці якогось жовніра.

Балоун заявив, що вже й на шеляг не вірить Господові Богу, бо скільки він марно молився, щоб Усевишній послав йому більше сили терпіти і якимось той його шлунок звузив.

— Моя ненажерливість виникла не з війни, — почав він нарікати. — Вона мучить мене вже здавна. Через неї, цю саму ненажерливість, моя жінка ходила з дітьми на прощу до Клокот.

— Знаю, — сказав Швейк, — це біля Тавора. Вони там мають багату Діву Марію з фальшивими діамантами. Якимось її хотів обікрасти один паламар звідкілясь із Словаччини. Дуже побожний чоловік був. Він приїхав до Клокот і вирішив, що воно йому краще вдасться, коли спочатку очиститься від усіх старих гріхів. На сповіді він покаявся, що хоче завтра обікрасти Діву Марію. Але не встиг він і оком моргнути, не то що прочитати триста «Отченашів» — таку епітимію наклав на нього парафіяльний панотець, щоб він тим часом не втік, — як уже паламарі тягли його на жандармський пост.

Кухар-окультист почав сперечатися з телеграфістом Ходоунським, чи не було це зрадливим порушенням таємниці сповіді, яке волає до неба про помсту, і чи варто було взагалі затівати справу, якщо йшлося про фальшиві діаманти. Нарешті Юрайда довів Ходоунському, що це була кара, тобто наперед визначена доля з далекого незнаного минулого, коли той злощасний паламар із Словаччини був ще головоногим на якійсь іншій планеті. І так само, вже давно, коли парафіяльний отець з Клокот був ще якимось ящуром або нині вже вимерлим сумчастим ссавцем, доля вирішила, що він мусить порушити таємницю сповіді, хоч з юридичного погляду канонічне право дозволяє давати відпущення гріхів навіть тоді, коли йдеться про монастирський маєток.

До всього цього Швейк додав таке мудре зауваження:

— Ваша правда. Жодна людина не знає, що вона буде вичворювати за кілька мільйонів років, і тому ні від чого не сміє

відрікатися. Обер-лейтенант Кваснічка — ми тоді служили в Карліні у додатковій команді запасних — завжди казав на навчаннях: «Не думайте собі, панове гівняристи і панове кнуристи, що для вас військова служба скінчиться на цьому світі. Ми ще й по смерті побачимося, і я зроблю вам таке чистилище, що ви з того очманієте, свиняча бандо».

Тим часом Балоун, який у цілковитому розпачі думав, що говорять тільки про нього і кожне слово стосується його поведінки, продовжував свою прилюдну сповідь:

— Навіть Клокоти не допомогли проти моєї ненажерливості. Повернеться жінка з дітьми з прощі і почне перелічувати курей. Глядь — бракує однієї або двох. Але я не міг встояти, хоч і знав, що вони несуть яйця і потрібні в господарстві. Шойно вийду надвір, гляну на них, раптово відчуваю в шлунку прірву. Десь за годинку мені вже краще, але від курки самі кістки лишаються. Якось мої у Клокотах молилися, щоб татуньо, тобто я, вдома нічого не зжер і не заподіяв нової шкоди. А я собі походжаю по дворі, і раптом упав мені в око індик. Я ледь не заплатив за нього життям. Стала мені впоперек горла кістка з його стегна, і якби не мій учень з млина, такий собі маленький хлопчик, — він мені ту кістку витяг, — я сьогодні б не сидів тут з вами і цієї світової війни не дочекався б. Та що тут говорити! Той мій хлопчина-учень такий був моторний, такий пухкенький, товстенький...

Швейк підійшов до Балоуна:

— Ану покажи язик.

Балоун висолопив язика, після чого Швейк звернувся до присутніх у вагоні:

— Я так і знав: він зжер і свого учня. Признайся, коли ти його зжер? Тоді, коли ваші знову молилися в Клокотах, так?

Балоун у розпачі благально заломив руки і заволав:

— Дайте мені спокій, браття! До всіх моїх нещасть ще й такі речі чути від своїх товаришів!

— Ми вас за це не засуджуємо, — сказав охотник. — Навпаки, видно, що з вас буде добрий вояка. Коли французи в часи наполеонівських воєн облягли Мадрид, іспанський комендант фортеці, щоб з голоду не віддати її ворогові, з'їв без солі свого ад'ютанта. Це вже справді жертва, бо посолений ад'ютант був би набагато стравніший. Пане рахунковий, як прізвище нашого

батальйонного ад'ютанта? Ціглер? Та це ж якийсь недоїдок. Ним не нагодував би і одної маршроти.

— Дивіться, дивіться, — сказав фельдфебель Ванек. — У Балоуна в руці вервиці.

І справді, Балоун у своєму великому горі шукав порятунку в намистинках виробництва фірми Моріц-Левенштайн у Відні.

— Вони теж з Клокот, — сказав смутно Балоун. — Поки мені їх принесли, наклали головою двоє гусенят. Ото було м'ясо, самий м'якуш!

За хвилину прийшов наказ по всьому ешелону — за чверть години вирушати. Але ніхто цьому не повірив, і трапилось так, що, не зважаючи на всі застережливі заходи, дехто відстав...

Коли потяг рушив, бракувало вісімнадцять жовнів і фельдфебеля Насакло з 12-ої маршроти. Потяг уже давно зник за Ішатарчею, а фельдфебель торгувався в неглибокому ярочку, в акаційному гайочку за вокзалом з якоюсь повією, що вимагала від нього п'ять крон, тоді як він пропонував їй як нагороду за вже виконану службу одну крону або кілька ляпанців.

Врешті ляпанці таки вирівняли рахунок, та ще з такою силою, що на її крик почали збігатися з вокзалу люди.

З ГАТВАНА НА КОРДОН ГАЛИЧИНИ

Під час залізничної подорожі батальйону, який мав ще йти пішки від Лаборця* через Східну Галичину на фронт і там добувати воєнну славу, у вагоні, де сиділи охотник і Швейк, знову провадилися дивні розмови, більш-менш антидержавного змісту; те ж саме, тільки в менших масштабах, діялося всюди. Ба навіть і в штабному вагоні панувало якесь невдоволення, бо в Фюзешабоні з полку надійшов наказ про зменшення порції вина офіцерам на одну восьму літра. Звичайно, при цьому не забули й про жовнірів — їм зменшили пайок саго на десять грамів. Це було тим загадковіше, що ніхто ніколи в армії саго і на очі не бачив.

Та все ж наказ належало донести до фельдфебеля-рахівника Баутанцеля. Той з цього приводу страшенно образився і відчув себе обкраденим. Він уголос висловлював своє обурення, бо саго, мовляв, дуже рідкісна річ і за кілограм він міг би дістати не менше восьми крон.

У Фюзешабоні виявилось також, що одна рота загубила польову кухню, а саме на цій станції мали, нарешті, варити гуляш з картоплею, на який покладав такі надії «сортирний генерал».

Слідством встановлено, що та злощасна польова кухня взагалі не виїжджала з Брука і, мабуть, до цього часу стоїть десь там, за бараком 186, занедбана й холодна.

Як з'ясувалося потім, увесь персонал тієї польової кухні напередодні був посаджений на гауптвахту за бешкет у місті і ухитрився залишитися там на той час, поки його маршова рота переїздила через Угорщину.

Маршову роту, що залишилася без кухні, приєднали до іншої польової кухні. Це, зрозуміло, не обійшлося без суперечок, бо між вояками обох рот, призначеними чистити картоплю, почалися контроверсії: ті й ті казали, що вони не такі дурні, щоб робити на інших. Нарешті виявилось, що, власне, уся ця історія з гуляшем і картоплею була тільки маневром, вояків тренували на той випадок, якби, припустімо, на фронті на передовій варився гуляш, і раптом — наказ: «Alles zurück»¹. Тоді готовий гуляш у ту ж мить виливають з казанів і ніхто його навіть ані понюхає.

Це була своєрідна підготовка, правда, не надто й трагічна, та все ж повчальна. Бо, коли мали той гуляш роздавати, прийшов наказ «По вагонах!», і ешелон повезли далі на Мішкольц. Але й там гуляшу не роздавали, бо на другій колії стояв потяг з російськими полоненими, тому вояків не випускали з вагонів. Зате їм залишали вільне поле для фантазії, що гуляш роздадуть аж у Галичині, коли вони зійдуть з потяга, але тоді той гуляш визнають непридатним до споживання і виллють.

Отже, гуляш повезли на Тішалак, Замбор, і коли вже ніхто не чекав, що той гуляш таки роздадуть, ешелон зупинився в Новому Місті під Шіатором, де під казанами знову розпалили вогонь, розігріли гуляш і, нарешті, роздали.

Станція була переповнена людьми. Спочатку мали відправити два поїзди з амуніцією, за ними два ешелони артилерії і поїзд з понтонними загонами. Взагалі, можна сказати, що тут зібралися потяги з військами усіх можливих частин армії.

За вокзалом гонведи-гусари «обробляли» двох польських євреїв, відібрали в них кошик з горілкою і замість плати, будучи в доброму настрої, періщили їх по пиці. На це, очевидно, мали

¹ Усі назад (нім.).

дозвіл начальства, бо поблизу стояв їхній ротмістр і мило усміхався, поглядаючи на ту сцену. В той час за складом інші гонведигусари лізли під спідниці чорнооких доньок побитих євреїв.

На станції стояв також поїзд з літаками. Поруч, на другій колії, стояли платформи, навантажені рештками того, що колись було літаками й гарматами, але тепер — лише купою брухту: підбиті літаки, розірвані дула гармат. Все міцне і нове їхало туди, в гори, а ці рештки слави поверталися в тил для ремонту і реконструкції.

Поручник Дуб, затесавшись поміж вояків, що зібралися навколо розбитих гармат і літаків, пояснював, звичайно, що це воєнні трофеї. Але раптом він помітив, що недалечко від нього в центрі іншої групи вояків стоїть Швейк і щось розповідає. Наблизившись, він почув самовпевнений голос Швейка:

— З якого боку не глянь — це все ж таки воєнні трофеї. Воно, правда, на перший погляд, декому буде трохи дивно, коли прочитає на лафеті К. u К. Artillerie-Ddivision¹, але це, напевно, тому, що та гармата спочатку потрапила до рук росіян, і нам довелося її знову відбивати, а такі трофеї набагато цінніші, бо... Бо, — проказав Швейк у захваті, коли вздрів поручника Дуба, — ми нічого не повинні лишати в руках ворогів. Воно так, як з Перемишлем або з тим вояком, у якого під час бою ворог вирвав фляжку. Це було ще за наполеонівських воєн. Отож уночі він пішов до ворожого табору і приніс свою фляжку назад, причому ще й заробив на цьому, бо якраз на ніч ворогам роздали горілку.

Поручник Дуб тільки й кречнув:

— Ви, Швейку, краще забирайтесь геть, щоб я вас тут удруге не бачив!

— Слухаю, пане лейтенанте. — І Швейк пішов до інших вагонів, доповнивши свою промову такими словами, що якби їх почув поручник Дуб, то зі злості, напевно б, вистрибнув з мундира, хоч це були зовсім невинні слова з Біблії:

— Ще трохи — і будете мене бачити, і знову ще трохи, і вже мене не побачите.

Поручник Дуб був настільки дурний, що коли Швейк пішов геть, він знову звернув увагу вояків на підбитий австрійський літак, на металевому крилі якого було чітко означе: «Wiener Neustadt»².

¹ Цісарсько-королівський артилерійський дивізіон (нім.).

² Вінер-Нойштадт (місто в Австрії).

— Цей російський літак ми підбили біля Львова, — сказав поручник Дуб.

Ці слова почув надпоручник Лукаш, що проходив поблизу, підійшов до юрби і голосно додав:

— При цьому обидва російські пілоти згоріли.

Потім мовчки пішов далі, обізвавши в думці поручника Дуба ослом.

Проминувши кілька вагонів, Лукаш побачив Швейка і вирішив його обминати, бо з виразу Швейкового обличчя було видно, що в нього багато чого сплилося на серці і він аж гопки скаче — так хоче усе це викласти надпоручникові.

Швейк попрямував просто до нього:

— Ich melde gehorsam, Kompanieordonanz¹ Швейк просить дальших наказів. Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, я вже шукав вас у штабному вагоні.

— Слухайте, Швейку, — прошипів надпоручник Лукаш. — Ви знаєте, хто ви такий? Ви вже, мабуть, забули, як я вас назвав?

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, я такого не міг забути, бо я не якийсь там охотник Железний... Ще задовго до війни ми стояли в Карлінських казармах, і був у нас полковник, чи то Флідлер фон Бумеранг, чи якийсь інший «ранг».

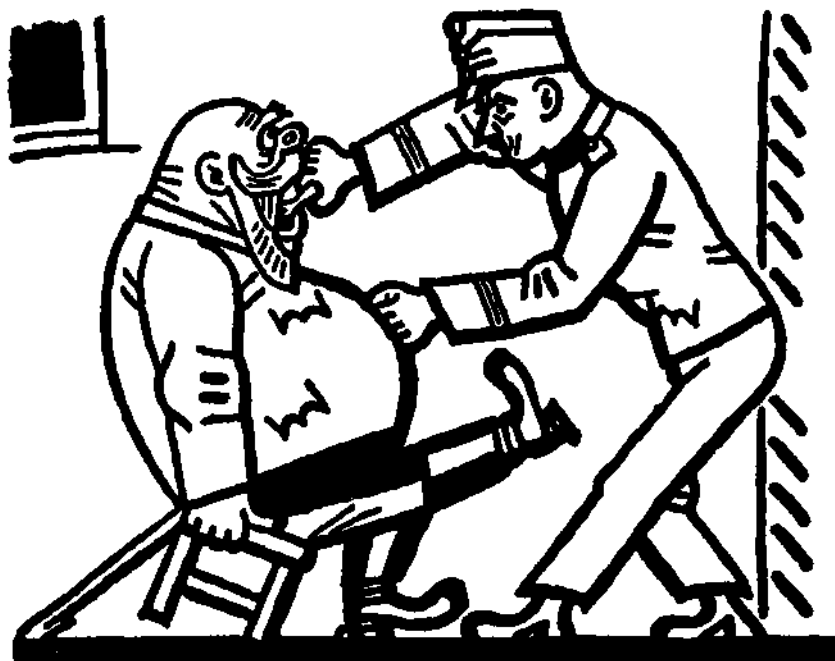
Надпоручник Лукаш мимохіть посміхнувся на той «ранг», а Швейк розповідав далі:

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, той наш полковник був на зріст удвічі менший за вас, носив баки, як князь Лобковіц, словом, скидався на мавпу. А коли, було, розхвилюється — стрибає вище свого росту. Ми за це прозвали його «гумовий дідок». Це сталося саме перед котримсь 1 травня. Ми були тоді у повній готовності. Напередодні ввечері він звернувся до нас на подвір'ї з великою промовою і сказав: завтра ми всі залишимося в казармах і ані кроку звідти не ступимо, щоб з найвищого наказу, в разі потреби, перестріляти усю ту соціалістичну банду. Тому той, хто спізниться і повернеться в казарми не сьогодні, а тільки наступного дня — зрадник батьківщини, бо такий п'яниця, як почнеться стрілянина, не вцілить жодної людини, а ще, трясця його матері, почне бахкати в повітря. Отож той охотник Железний повернувся в казарму та й каже: «Гумовий дідок і справді подав непогану ідею. Адже справді:

¹ Голошу слухняно, ротний ординарець... (нім.).

якщо завтра нікого до казарми не пустять, то найкраще зовсім не приходити», — і він, голошу слухняно, пане обер-лейтенанте, так і зробив, як склянку вина випив. Ну, а полковник Флідлер, дай йому Боже царство небесне, був така противнюча бестія, що на другий день нишпорив по Празі і шукав, хто з нашого полку відважився вилізти з казарми. Десь біля Прашної брами щасливо напорівся на Железного і зараз же накинувся на нього: «Я топі там, я тепе провчу. Я топі це тфічі осолочу!» Словом, наговорив йому сім мішків гречаної вовни і поволік за собою до казарм, а дорогою городив всілякі паскудні речі, погрожував йому і раз по раз питав, як його прізвище. «Шелесний, Шелесний, ти програф, я ратий, що тепе піймати, я топі показати den ersten Mai, ти пути моім, я тепе самкнути, файн самкнути!» А Железному вже було байдуже. Коли вони проходили через Поржіч біля Розваржілів*, Железний скочив у якусь браму і зник з полковникових очей, позбавивши гумового дідка приємності посадити його в тюрму. Цей номер так розлютив полковника, що він зі злості забув прізвище своєї жертви і, повернувшись до казарми, аж підстрибував до стелі, добре хоч стеля була низька. Черговий по батальйону дивувався, чому це дідок раптом заговорив ламаною чеською мовою: «Мідяний самкнути, Мідяний не самкнути. Олоф'яний самкнути, Цинковий самкнути!» І тут почалися страждання «гумака». Він почав мучити людей день у день, допитуючись, чи вже зловили Мідяного, Олоф'яного і Цинкофого. Нарешті наказав вишикувати увесь полк, але історія Железного була вже всім добре відома, і хтось перевів його до лазарету, бо він, мовляв, зубний технік.

Аж раз одному з нашого полку пощастило проштрикнути в трактирі «У Буцеків» драгуна, який мостився до його дівчини. Вишикували нас у каре. Тут мусили бути всі, навіть хворі. Хто вже зовсім на ладан дихав, тих підтримували попід руки. Отож не було іншої ради, мусив і Железний вийти разом з іншими на подвір'я. Там нам і зачитали полковий наказ приблизно такого змісту, що драгуни, мовляв, теж солдати і проштрикувати їх забороняється, бо вони наші соратники. Якийсь охотник перекладав наказ, а полковник дивився на всі боки, як тигряка. Спершу пройшовся перед фронтом, потім посунув до задніх рядів, обійшов каре і раптом упізнав Железного, бо той був парубок — гора, так що, пане обер-лейтенант, це було дуже

комічно, коли той куцопердий дідок волік його на середину. Охотник одразу ж замовк, а наш полковник почав вистрибувати перед Железним, як роз'юшений собака навколо кобили, і гавкати: «Ти фід мене не фисмикнутися. Ти фід мене не йти, нікуди не фтекти. Ти тепер снову говорити, що ти Шелесний, а я буду гофорити Мідяний, Цинкофий, Олоф'яний, а фін Шелесний, а фін, цей шибеник, Шелесний, я тепе навчу Олоф'яний, Цинкофий, Мідяний. Ти, тварюко, ти, свину, ти Шелесний!» Потім вліпив йому місяць арешту. Але раптом за два тижні в нього розболілися зуби, і тут він згадав, що Железний — зубний техник. Наказав привести його з гауптвахти до лазарету і звелів рвати зуба. Железний смикав йому той зуб з півгодини — так, що дідка, мабуть, разів зо три відливали водою, але зате дідок посмирнів і простив Железному два тижні, які тому залишалося відсидіти. Це завжди так буває, пане оберлейтенант, коли начальник забуде прізвище свого підлеглого. А підлеглий ніколи не сміє забувати прізвища свого начальника, як нам, бувало, говорив той самий пан полковник. Ми, мовляв, навіть через багато років не забудемо, що колись був у нас пол-

ковник Флідлер. Чи не була це трохи задовга історія, пане обер-лейтенант?

— Знаєте, Швейку, — відповів надпоручник Лукаш, — що більше я вас слухаю, то більше переконуюсь, що ви взагалі не маєте ніякої пошани до своїх начальників. Солдат і через багато років повинен про своїх начальників говорити тільки добре.

Було видно, що надпоручника Лукаша це починало забавляти.

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, — наче виправдовуючись, перебив його Швейк, — таж той пан полковник Флідлер уже давно на тому світі, але якщо ви, пане обер-лейтенанте, бажаєте, то я буду його тільки хвалити. Він, пане обер-лейтенанте, був справжній янгол для вояків. Такий добрий, просто викапаний святий Мартін, що роздавав мартінські гуси бідним і голодним. Він ділився своїм офіцерським обідом з першим зустрічним вояком, а коли нам усім уже приїлися кнедлі з повидлом, дав наказ приготувати на обід тушковану картоплю з свинячим м'ясом. А під час маневрів ставав такий добрий, наче сім баб над ним пошептало. Коли ми прийшли до Нижніх Краловиць, він звелів нам випити усе пиво у нижньокраловицькій броварні за його рахунок, а на свої іменини, або на день народження, наказував для цілого полку готувати зайців у сметані і кнедлики в сухариках. Він був такий божий, що одного разу, пане обер-лейтенант...

Надпоручник Лукаш лагідно посмикав Швейка за вухо і сказав дружнім тоном:

— Ну-ну, йди вже, потворо, і залиш його в спокою.

— Zum Befehl, Herr Oberleutnant! ¹ — І Швейк пішов до свого вагона.

У цей час біля одного з вагонів батальйонного ешелону, де були замкнені телефонні прилади й дроти, відбулася така сцена. Там, за наказом капітана Загнера, стояв на посту жовнір, бо все мусило бути, як на фронті. Отже, зважаючи на цінність вантажу, обабіч вагонів розставили пости і дали їм «feldruf» і «losung»².

Цього дня пароль був «Карре»³, а відповідь — «Гатван». Вартовий, що стояв біля телефонної апаратури, був легінь з Коломиї, який не знати чому потрапив до 91-го полку.

¹ Згідно з наказом, пане обер-лейтенант! (Нім.).

² Пароль і відповідь (нім.).

³ Шапка (нім.).

Зрозуміло, що він не мав жодного поняття, що таке «Карре», але, маючи якісь здібності до мнемотехніки, все ж запам'ятав, що слово починається з літери «к». Коли черговий по батальйону поручник Дуб, наближаючись до вагона, спитав у вартового пароль, той упевнено відповів: «Kaffee». Це, звичайно, було дуже природно, бо легінь з Коломиї ще й досі згадував ранішню й вечірню каву в бруцькому таборі.

Вартовий ще кілька разів прокричав «Kaffee», а поручник Дуб мовчки йшов просто на нього. Тоді жовнір, пам'ятаючи про свою присягу і про те, що він на посту, грізно вигукнув: «Halt!»¹ А коли поручник Дуб ступив до нього ще два кроки і знову спитав пароль, жовнір націлився на нього з гвинтівки і, не знаючи добре німецької, загорлав мішаною польсько-німецькою мовою: «Бендже шайсн, бендже шайсн!»².

Поручник Дуб зрозумів і почав задкувати, вигукуючи: «Wachtkommandant, Wachtkommandant!»³

З'явився чотар Єлінек, що ставив жовніра на варту, і спитав пароль, потім те ж саме зробив поручник Дуб, але поляк з Коломиї на всі запитання розпачливо викрикував на весь вокзал: «Kaffee! Kaffee!» З усіх ешелонів почали вистрибувати вояки з казанками. Зчинилася паніка, яка скінчилася тим, що обеззброєного чесного жовніра відвели до арештантського вагона.

Але поручник Дуб мав певне підозріння щодо Швейка. Він бачив, як той з казанком перший вилазив з вагона, і Дуб міг поклястися усіма святими, що чув, як Швейк вигукнув: «Вилазьте з казанками! Вилазьте з казанками!»

Десь опівночі поїзд рушив у напрямку Ладовці — Требішов, де вранці його привітав союз ветеранів, переплутавши цей маршовий батальйон з марш-батальйоном чотирнадцятого гонведського мадярського полку, який проїхав станцію ще вночі. Ветерани, видно, були під градусом і своїм ревом: «Isten áld meg a királyt»⁴ — розбудили увесь ешелон. Кілька свідоміших вояків висунулися з вагонів і відповіли їм: «Поцілуйте нас у дупу! Eljén!»⁵

¹ Стей! (Нім.).

² Замість буду стріляти (schiessen) вояк вимовив спотвореною польсько-німецькою мовою «Буду срати».

³ Караульний командир! (Нім.).

⁴ Хай Бог береже короля! (Угор.).

⁵ Слава! (Угор.).

Тут ветерани ревнули так, аж у вокзальному будинку задзвеніли шибки: «Eljén! Eljén a tizenegyedik regiment!»¹

За п'ять хвилин поїзд рушив далі на Гуменне. Тепер виразно було видно сліди боїв, які велися під час наступу росіян на долину Тиси. Обабіч тяглися примітивні окопи, тут і там було видно спалені хутори, а біля них нашвидкуруч збудовані хижки, а це означало, що господарі знову повернулись додому.

Опівдні прибули на станцію Гуменне. На вокзалі, де теж було видно сліди боїв, почали готуватися до обіду, а вояки тим часом мали змогу на власні очі переконатися, як уряд після відступу росіян поведився з місцевим населенням, близьким за мовою і релігією до росіян.

На пероні стояла група арештованих русинів, оточена угорськими жандармами. Тут було кілька попів, учителів і селян з різних околиць. Руки їм скрутили мотузками і позв'язували парами. У багатьох були розбиті носи, а голови в гулях. Це їх так розмалювали жандарми під час арешту.

Трохи далі бавився мадярський жандарм. Він прив'язав священникові до лівої ноги шнур і, тримаючи другий кінець у руці, змушував нещасного танцювати чардаш, погрожуючи прикладом, причому так шарпав за мотуз, що піп заривався носом у землю. Він не міг підвестися, бо мав зв'язані за спиною руки, і робив розпачливі спроби перевернутися на спину, щоб якось підвестися з землі. Жандарм з цього так щиро сміявся, аж сльози в нього текли з очей. Коли священник нарешті підводився, він шарпав за мотуз, і бідолаха знову орав носом землю. Цю розвагу припинив жандармський офіцер, який наказав, поки прибуде потяг, відвести арештованих за вокзал до порожньої шопи, щоб ніхто не бачив, як їх б'ють.

Цей епізод обговорювали в штабному вагоні, і треба сказати, що більшість засуджувала таку жорстокість. Хорунжий Краус висловив думку, що коли вони справді зрадники, то їх треба повісити, а не знущатися з них. Поручник Дуб, навпаки, цілком схвалював подібні сцени. Він зараз же пов'язав це з сараєвським замахом і пояснював, буцімто мадярські жандарми на станції Гуменне мстяться за смерть ерцгерцога Франца-Фердинанда і його дружини. Щоб якось обґрунтувати свої слова, він послався на журнал «Чотирилисник», який видавав Шімачек.

¹ Слава! Хай живе чотирнадцятий полк! (Угор.).

Мовляв, ще перед війною, в липневому номері журналу писалося, що цей замах, цей безпрецедентний сараєвський злочин надовго залишить у людських серцях незагоєну рану, тим болючішу, що цим злочиним позбавлено життя не лише представника виконавчої державної влади, а і його вірну й кохану дружину. Вбивством цих двох людей було зруйновано щасливе й гідне наслідування родинне життя, а їх всіма обожнювані діти залишилися сиротами.

— Мабуть, жандарми в Гуменному теж передплатували Шімачеків «Чотирилисник» і читали ту зворушливу статтю, — пробурмотів під ніс надпоручник Лукаш. Взагалі йому раптом усе стало таке бридке, огидне, що він відчув потребу напитися й розвіяти свою меланхолію. Він вийшов з вагона і пішов шукати Швейка.

— Слухайте, Швейку, — звернувся до нього, — ви не знаєте, де б роздобути пляшку коньяку? Мені якось недобре.

— Це, голову слухняно, пане обер-лейтенанте, від зміни клімату. Можливо, на полі бою вам стане ще гірше. Що більше людина віддаляється від своєї основної військової бази, то марудніше їй стає. Страшницький садівник Йозеф Календа теж якось віддалився від рідного дому. Йшов він зі Страшниць на Виногради і по дорозі заглянув у шинок «На зупинці». Спочатку все йшло добре, але шойно він прийшов на Корунну вулицю під водогін, то почав атакувати підряд усі кнайпи на Корунній аж до самого костелу святої Людмили. Тут йому світ уже став як позичений. Але він не дав себе залякати, бо напередодні увечері в Страшницях у шинку «Біля реміза» заклався з одним водієм трамвая, що за три тижні здійснить пішака навколосвітню подорож. І от він щораз більше й більше віддалявся від свого дому, аж доки приплуганився до «Чорного бровара» на Карловій площі. Звідтіля він пішов на Малу Страну до пивної біля костелу святого Томи, далі заглянув у ресторан «У Монтагів», потім посунув ще вище до шинку «У Бранбантиського короля», зупинився в «Чудовому краєвиді», а звідти почвалав до пивної біля Страговського монастиря. Але тут уже зміна клімату перестала йти йому на здоров'я. Доплентався він до Лоретанської площі, і тут його охопила така туга за батьківщиною, що він — шелеп на землю і давай качатися по тротуарі і лементувати: «Люди добрі, далі я вже ані кроку. Начхати

мені, — вибачайте на слові, пане обер-лейтенант, — на цю навколосвітню подорож!». Але якщо ви бажаєте, пане обер-лейтенант, то я вам якийсь коньячок роздобуду, тільки боюся, щоб ви без мене не поїхали.

Надпоручник Лукаш запевнив його, що раніше як за дві години поїзд не рушить і що коньяк у пляшках продають з-під поли одразу за вокзалом. Капітан Загнер ніби посилав Матушича, і той йому приніс за 15 крон пляшку цілком пристойного коньяку. Він дав Швейкові 15 крон і наказав нікому не казати, що це для надпоручника Лукаша або що це він його посилав, бо, власне, ця справа заборонена.

— Будьте певні, пане обер-лейтенанте, — сказав Швейк. — Все буде в порядку. Я дуже люблю все заборонене і завжди вплутуюсь у щось заборонене, хоч і сам потім не знаю, як це сталося. Одного разу в карлінських казармах нам заборонили...

— Kehrt euch, marschieren marsch!¹ — урвав його надпоручник Лукаш.

Швейк пішов за вокзал, повторюючи по дорозі всі завдання своєї експедиції: коньяк повинен бути добрий, отже, він його спочатку мусить покуштувати. Але коньяк — справа заборонена, тому треба бути обережним.

Тільки-но він завернув за перон, як знову напорвся на поручника Дуба.

— Ти чого тут вештаєшся? — запитав він Швейка. — Знаєш мене?

— Голошу слухняно, — козирнув Швейк, — мені б не хотілося пізнати вас з того гіршого боку.

Поручника Дуба вжахнула ця відповідь, але Швейк стояв спокійно і, не віднімаючи руки від козирка, вів далі:

— Голошу слухняно, пане лейтенанте, я хочу вас пізнати лише з доброго боку, щоб ви мене не довели до плачу, як це ви нещодавно говорили.

У поручника Дуба від такого нечуваного нахабства запаморочилася голова, і від обурення він спромігся лише люто вигукнути:

— Забирайся геть, падлюко, ми з тобою ще поговоримо!

Швейк відійшов за перон, а поручник Дуб, опам'ятавшись, задріботів за ним назирці. За вокзалом, одразу біля шляху, стояв

¹ Кругом! Кроком руш! (Нім.).

ряд великих кошів, перевернутих догори дном, на яких зверху лежали пласкі кошички з усілякими невинними на вигляд ласощами, мовби ці солодкі речі були призначені для шкільної молоді, яка збирається на прогулянку. Там лежали тягучки, вафельні трубочки, купа кислих карамельок, десь у кошичках притулилися скибочки чорного хліба з кружальцями ковбаси, безсумнівно, кінського походження. А під великими кошами були приховані різні спиртні напої: пляшки коньяку, рому, горобинівки та інших лікерів і горілок.

Тут-таки за придорожнім рівчаком стояла ятка, і, власне, тут, у ятці, й відбувалася вся торгівля недозволеними напоями.

Вояки спершу домовлялися біля кошів, а пейсатий єврей витягав з-під невинного на вигляд коша пляшку горілки і ніс її під лапсердаком до дерев'яної ятки, де жовнір непомітно ховав її кудись в штани або за пазуху.

Отже, туди й націлився Швейк, а поручник Дуб від вокзалу стежив за ним з наполегливістю справжнього детектива.

Швейк зупинився біля першого коша. Спочатку він узяв цукерки, заплатив і поклав їх у кишеню, при цьому пейсатий пан прошепотів йому: «Schnaps hab'ich auch, gnädiger Herr Soldat»¹.

Переговори швидко закінчилися, Швейк увійшов до ятки, але гроші заплатив тільки тоді, коли пан з пейсами відкоркував пляшку, а Швейк трохи хильнув. Коньяк йому сподобався, і, засунувши пляшку за пазуху, він рушив на вокзал.

— Ти де був, гультяку? — заступив йому дорогу поручник Дуб.

— Голошу слухняно, пане лейтенанте, я ходив купувати цукерки. — Швейк запхав руку в кишеню і витяг жменю брудних запорошених цукерок. — Якщо пан лейтенант не погребуть... я їх уже покуштував, непогані. Мають такий приємний смак, наче повидло, пане лейтенант.

Під мундиром окреслювались округлі контури пляшки.

Поручник Дуб поклепав Швейка по грудях:

— Що ти несеш, мерзотнику? Покажи!

Швейк витяг пляшку з жовтуватою рідиною і зовсім виразною етикеткою «Cognac».

— Голошу слухняно, пане лейтенант, — відповів Швейк сміливо, — я в порожню пляшку з-під коньяку накачав трохи питної води. У мене від того вчорашнього гуляшу страшна

¹ Маю також горілку, ласкавий пане жовнірику (нім.).

спрага. Тільки вода там, у тій криниці, як бачите, пане лейтенанте, трохи жовтувата. Певне, з залізом. Така вода дуже корисна для здоров'я.

— Якщо ти, Швейку, так уже хочеш пити, — промовив поручник Дуб з диявольською посмішкою, бажаючи якнайдовше розтягти сцену, яка, на його думку, мала завершитися цілковитою поразкою Швейка, — то напийся, але добре напийся. Випий усе одним махом.

Поручник Дуб уявляв собі наперед, як Швейк зробить кілька ковтків і більше не зможе і як він, поручник Дуб, переможно скаже: «Подай і мені пляшку, трохи нап'юся, бо теж маю спрагу». І як цей негідник Швейк у грізну для нього хвилину скоротить свою пику. Потім він подасть рапорт і так далі.

Швейк відкрив пляшку, приклав її до уст, і напій ковток за ковтком зник у його горлянці. Поручник Дуб скам'янів. Швейк на його очах, не зморгнувши оком, випив усе, а порожню пляшку кинув по той бік шляху в ставок, плюнув і сказав, немовби випив скляночку мінеральної води:

— Голошу слухняно, пане лейтенант, ця вода справді мала присмак заліза. В Камику над Влтавою один шинкар робив для своїх клієнтів залізну воду дуже просто: кидав у криницю старі підкови.

— Я тобі покажу старі підкови! Ходім, покажеш мені криницю, звідки ти взяв цю воду!

— Це недалеко звідси, пане лейтенант, одразу за тією дерев'яною яткою.

— Йди вперед, халамиднику, я подивлюся, як ти тримаєш крок!
«Це справді неймовірно, — подумав поручник Дуб. — З вигляду цього підлого хлопа нічого не впізнаєш».

Швейк ішов, здавшись на волю Божу, але щось йому підказувало, що там мусить бути якась криниця. Отже, він зовсім не здивувався, коли справді опинився біля неї. До того ж і помпа була ціла. Вони підійшли до криниці. Швейк почав помпувати, і звідти потекла жовтувата рідина.

— Ось і залізна вода, пане лейтенанте, — триумфально заявив Швейк.

До них підійшов наляканий єврей з пейсами, і Швейк наказав йому по-німецькому принести склянку, бо пан лейтенант хочуть пити.

Поручник Дуб так з цього всього отетерів, що зопалу випив цілу склянку води, після якої у нього в роті лишився присмак кінської сечі і гноївки. Зовсім ошелешений, він дав пейсатому євреєві за цю склянку води п'ять крон і, звертаючись до Швейка, сказав:

— Ти чого вилупив очі? Забирайся додому!

За п'ять хвилин Швейк з'явився в штабному вагоні у надпоручника Лукаша, таємничими знаками виманив його з вагона і надворі проінформував:

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, за п'ять, а найбільше за десять хвилин я буду п'яний, як швець, і спатиму в своєму вагоні. Я просив би вас, щоб ви мене принаймні три години, пане обер-лейтенант, не кликали і не давали жодних розпоряджень, поки я не просплюся. Все в порядку, але мене зловив пан лейтенант Дуб, я йому сказав, що це вода, і мусив на його очах видудлити цілу пляшку коньяку, аби довести, що це справді вода. Все в порядку, я нічого не зрадив, як ви й бажали, і був обережний, але тепер, голошу слухняно, пане обер-лейтенант, я відчуваю, як мені відбирає ноги. Звичайно, голошу слухняно, пане обер-лейтенант, я звик пити, бо з паном фельдкуратором Кацом...

— Згинь, бестіє! — вигукнув надпоручник Лукаш, але без гніву, зате поручник Дуб став йому ще на п'ятдесят відсотків огиднішим, ніж раніше.

Швейк обережно вліз у свій вагон і, вмощуючись на шинелі, звернувся до фельдфебеля-рахівника і до інших:

— Яюсь один впився і просив, щоб його не будили...

Сказавши це, повалився набік і захропив.

Алкогольна пара, яку він видихав, незабаром сповнила увесь вагон. Кухар-окультист Юрайда, втягуючи ніздрями повітря, заявив:

— Що за дідько! Тут коньяком тхне.

Біля складаного стола сидів однорічний охотник Марек, який нарешті після усіх злигоднів добився звання батальйонного літописця. Тепер про запас він комбінував геройські вчинки батальйону, і було видно, що цей погляд у майбутнє неабияк його тішить.

Фельдфебель-рахівник Ванек з цікавістю спостерігав, як охотник наполегливо пише і при цьому регоче, аж за живіт хапється. Він устав і нахилився до охотника, який почав йому пояснювати:

— Дуже весело писати історію батальйону про запас. Головне — розгортати події систематично. У всьому мусить бути система.

— Систематична система, — зауважив фельдфебель-рахівник Ванек, скептично посміхаючись.

— Так, — сказав недбало охотник, — систематизована систематична система при написанні історії батальйону. Ми не можемо відразу одержати велику перемогу. Це все мусить іти поволі, згідно з певним планом. Наш батальйон не може виграти з одного маху світову війну... *Nihil nisi bene*¹. Найголовніше для кожного сумлінного історика, такого, як я, — скласти заздалегідь план наших перемог. Наприклад, я тут змальовую, як наш батальйон — це можливо станеться за два місяці — майже переїде російські кордони, міцно укріплені, скажімо, донськими полками ворога, у той час, коли кілька ворожих дивізій обходять наші окопи. На перший погляд здається, що нашому батальйонові ось-ось жаба цицьки дасть і нас розмолотять на друзки або посічуть на капусту. Аж тут раптово капітан Загнер дає такий

¹ Нічого, крім доброго (лат.).

наказ по нашому батальйону: «Бог не хоче, щоб ми тут загинули, дивіться, куди я буду тікати, то й ви за мною». І наш батальйон драпоне світ за очі. Але ворожа дивізія, яка вже нас обійшла, бачить, що ми, власне, женемося за нею. Вона в страшній паніці починає тікати і без жодного пострілу потрапляє до рук резервних частин нашої армії. Отже, саме цим епізодом і почнеться історія нашого батальйону. З незначної події, кажучи по-пророчому, пане Ванек, розвинуться дуже важливі наслідки. Наш батальйон іде від перемоги до перемоги. Буде дуже цікаво, як наші люди нападуть на заспаного ворога, але для цього, звичайно, потрібно володіти пишномовним стилем «Ілюстрованого воєнного кореспондента», який виходив у Вілемека за російсько-японської війни.

Наш батальйон нападе на табір сплячих ворогів. Кожний наш вояк намітить собі одного ворога і з усієї сили всадить йому багнет у груди. Майстерно нагострений багнет іде, як у масло, лише тут і там тріскає ребро, і сплячі вороги, смикаючись усім тілом, на мить вибалушують перелякані, здивовані, але вже зовсім невидючі очі, харчать і стріпають ногами. У ворогів на устах виступає кривава піна. На цьому справа скінчиться, і перемога буде на нашому боці. Або ще краще. Це буде приблизно так місяців за три. Наш батальйон візьме в полон російського царя, але про це, пане Ванек, розповімо трохи пізніше. Тим часом я мушу наготувати про запас невеличкі епізоди. Вони мають свідчити про надзвичайне геройство. Треба буде придумати абсолютно нові воєнні терміни, один я вже вигадав. Писатиму про саможертвну рішучість нашого війська, нашпигованого осколками гранат. Вибухом ворожої міни одному з наших чотових, скажімо, дванадцятій або тринадцятій роти, відірве голову.

— А рггос, — сказав охотник, плеснувши себе по лобі, — я мало не забув, пане рахунковий, або, по-цивільному кажучи, пане Ванек. Ви мусите подати мені список усіх унтер-офіцерів. Назвіть якогось фельдфебеля з дванадцятій роти. Гоуска? Добре. Отже, тому Гоускові міною відірве голову. Голова відлетить, але тіло зробить ще кілька кроків, націлиться і зіб'є ворожий літак. Зрозуміло, що ці перемоги мусять бути відсвятковані в родинному колі у Шенбрунні. Австрія має дуже багато батальйонів, але найкращий з них саме наш, так що лише заради

нього влаштується невелике інтимне свято цісарського дому. Як бачите, з моїх записів я уявляю собі це так: насамперед ерцгерцогська родина Марії Валерії* переселиться заради цього з Валзее до Шенбрунна. Потім урочистість матиме суто інтимний характер і відбуватиметься в залі біля цісарської спальні, яка буде освітлена білими свічками, бо, як відомо, при цісарському дворі не люблять електричних лампочок через можливе коротке замикання. А цього наш старенький монарх боїться. О шостій годині вечора почнеться свято на честь і славу нашого батальйону. На цю пору приведуть онуків його величності до зали, яка, власне, належить до покоїв небіжки цісареві. Тепер питання, хто буде присутній, окрім цісарської сім'ї. Там мусить бути і буде присутній генеральний ад'ютант цісаря граф Паар. А тому, що на таких родинно-інтимних бенкетах часом комусь робиться погано, я не хочу цим сказати, що граф Паар блюватиме з перепою, але бажано, щоб там був присутній лейб-лікар, придворний радник доктор Керцель. Заради порядку, щоб чого доброго придворні лакеї не дозволили собі якихось непристойних витівок стосовно придворних дам, присутніх на бенкеті, з'явиться обер-гофмейстер барон Ледерер, камергер граф Белегарде і старша фрейліна графиня Бомбель, яка грає між придворними дамами таку саму роль, що й «мадам» у борделі «У Шугів». Коли зійдеться високодостойне панство, про це повідомлять цісаря, а він з'явиться в супроводі своїх онуків, сяде за стіл і виголосить тост на честь нашого маршбатальйону. Після нього візьме слово ерцгерцогиня Марія Валерія, яка з особливою вдячністю згадає насамперед про вас, пане рахунковий. Звичайно, згідно з моїми записами, наш батальйон зазнає важких і болючих втрат, бо батальйон без загиблих у бою — це не батальйон. Треба буде ще підготувати нову статтю про наших загиблих. Історію батальйону не можна складати лише на основі сухих фактів про перемоги, яких я вже наперед накреслив понад сорок дві. Ви, наприклад, пане Ванек, поляжете біля невеликої річки, а ось Балоун, який так дивно на нас витріщує очі, загине зовсім іншою смертю, не від кулі, не від шрапнелі, не від гранати. На нього з ворожого літака накинуть ласо і задушать саме в ту хвилину, коли він жертиме обід свого обер-лейтенанта Лукаша.

Балоун відступив, розпачливо змахнув руками і пригнічено докинув:

— А що ж я вдію, коли я вже такий народився. Коли я ще був на військовій службі, то тричі приходив по обід до кухні, аж поки мене замкнули. Якось я тричі підряд дістав грудинку, а потім через неї відсидів цілий місяць. Господи! Хай збудеться твоя воля.

— Не бійтеся, Балоуне, — потішав його охотник. — В історії батальйону не буде згадки про те, що ви загинули по дорозі з офіцерської кухні до окопів — саме у той момент, як допалися до чужого обіду. Ви увійдете в історію разом з усіма вояками нашого батальйону, що загинули за славу нашої монархії, як, наприклад, фельдфебель-рахівник Ванек.

— А яку смерть ви мені призначаєте, Мареку?

— Не дуже поспішайте, пане рахунковий. Хіба вам уже за спину капає?

Охотник замислився:

— Ви з Кралуп, коли не помиляюся? Отже, пишіть додому до Кралуп, що ви зникнете безвісти, але пишіть якось так, обачно. Або, може, ви бажаєте бути тяжко поранилим і лежати за дряними загорожами? Уявіть собі, лежите ви гарненько з переламаною ногою цілий день. Уночі ворог прожектором освітлює наші позиції і помічає вас. Гадаючи, що ви розвідник, починає гатити по вас гранатами й шрапнеллю. Ви зробили величезну послугу нашому війську, бо ворог витратив на вас стільки боеприпасів, що їх вистачило б на цілий батальйон. І після всіх тих вибухів тлінні останки вашого тіла вільно плинуть над землею, розрізаючи своїм обертальним рухом повітря. Вони співають пісню великої перемоги. Словом, кожен свого дочекається і кожний з нашого батальйону відзначиться, так що славні сторінки нашої історії будуть насичені перемогами. Хоч я й не хотів би передавати куті меду, але нема іншої ради. Все це треба зробити сумлінно і заздалегідь, щоб і по нас залишилася якась пам'ятка. Бо десь там у вересні з нашого батальйону не залишиться вже нічого, крім славних сторінок історії. Вони промовлятимуть до серця всіх австрійців і незаперечно доведуть, що всі ті, хто вже не побачить свого дому, боролися відважно, як леви. І знаєте, пане Ванек, я вже склав кінець цього некролога. «Честь і слава полеглим у бою! Їхня любов до монархії — найсвятіша любов, бо вона завершилася смертю. Хай кожен вимовляє їхні імена, як, наприклад, ім'я Ванек, з пошаною. А ті, хто найболючіше

відчули втрату батьків родини, хай з гордістю витруть сльози, бо полегли в бою — герої нашого батальйону».

Телефоніст Ходоунський і кухар Юрайда з великою цікавістю прислухалися до промови охотника про майбутню історію батальйону.

— Підійдіть, будь ласка, ближче, панове, — сказав охотник, перегортаючи свої записи. — Ось сторінка 15: «Телефоніст Ходоунський поліг третього вересня водночас з батальйонним кухарем Юрайдою». Слухайте далі: «Безприкладне геройство. Перший — беззмінно сидячи день і ніч біля апарата, ризикуючи життям, рятує телефонний дріт у своєму бліндажі. Другий — помітивши, що назріває смертельна небезпека, бо ворог намагається обійти нас усіх з флангу, кидається з казанком гарячої юшки на ворога і сіє жах в його ошпарених рядах. Смерть обох велична. Першого розірвала міна, другий — задушився від отруйних газів, які йому підсунули під ніс, коли герой уже не мав чим боронитися. Обидва гинуть з вигуками: «Es lebe unser Batalionskommandant!»¹ Головному командуванню не залишається нічого іншого, як щодня у формі наказу виносити нам подяку, щоб і інші частини нашої армії знали про відвагу нашого батальйону і брали з нас приклад. Можу вам прочитати виписку з наказу по армії, який був прочитаний по всіх частинах. Він дуже подібний до наказу ерцгерцога Карла, коли той стояв зі своїм військом 1805 року перед Падуєю, де наступного ж дня йому добре натерли піку. Отже, слухайте, що будуть читати про наш батальйон як про геройську частину — приклад і взірць для всіх військ: «Я вірю, що вся армія наслідуватиме взірцевий героїзм вищезазначеного батальйону і, зокрема, засвоїть його відвагу й віру в свої сили, його непохитність у час небезпеки, його безпрецедентне геройство, любов і довір'я до своїх начальників — словом, усі чесноти, якими відзначився цей батальйон і які ведуть його до гідних подиву подвигів на благо і перемогу нашої імперії. Хай же всі наслідують його приклад!»

З кутка, де лежав Швейк, почулося голосне позіхання, а потім Швейк заговорив уві сні:

— Ваша правда, пані Мюлерова: усі люди подібні одне до одного. В Кралупах ставив помпи на артезіанські колодязі якийсь пан Ярош. Він і годинникар Лейганц з Пардубиць були подібні

¹ Хай живе наш батальйонний командир! (Нім.).

між собою, як дві краплі води, а той Лейганц, своєю чергою, був викапаний Піскор з Їчина, а всі троє були подібні до невідомого самогубця, якого знайшли повішеним і зовсім уже зітлілим в одному ставку біля Індрижикового Градця, просто біля залізниці, де він, мабуть, кинувся під поїзд. — Знову солодке позіхання, і всі почули продовження: — Усім іншим присудили заплатити великий штраф, а завтра, пані Мюлерова, зварить мені локшину. — Швейк перевернувся на другий бік і захропів, а між кухарем-окультистом Юрайдою і охотником почалися дебати про вгадування майбутнього.

Окультист Юрайда вважав, що хоч на перший погляд здається й дурницею писати жартома про те, що станеться в майбутньому, але нема сумніву, що така забава дуже часто містить у собі пророчі факти, коли душевний зір людини під впливом таємничих сил зриває заслону невідомого майбутнього. З тієї хвилини з язика Юрайди не сходили ці «заслони». У кожному другому реченні він згадував цю заслону майбутнього, аж поки нарешті переключився на регенерацію, тобто на відновлювання людського тіла, приплів до цього здібність інфузорій відроджуватися і скінчив заявою, що кожен може відірвати ящірці хвіст і той у неї знову наросте.

Телефоніст Ходоунський до цього додав, що було б не життя, а мед, якби людина мала таку ж саму здатність, як ящірка. Ось, наприклад, на війні: відрве, скажімо, комусь голову або іншу частину тіла. Військове відомство дуже радо вітало б це, тоді в армії зовсім не було б інвалідів. Один такий австрійський жовнірик, у якого безперервно відростали б ноги, руки, голова, був би, безумовно, цінніший за цілу бригаду.

Охотник заявив, що на сьогодні, завдяки дуже розвиненій військовій техніці, з великим успіхом можна було б розкряти ворога хоч би й на три поперечні частини. Існує закон відновлення окремих частин тіла деяких інфузорій. Кожен відділений шматочок відновлюється, дістає нові органи і росте самостійно, як от стрибунець. В аналогічному випадку, після кожної битви австрійське військо, яке брало участь у бою, збільшувалося б утричі, вдесятеро, з кожної ноги розвивався б новий, свіжий піхотинець.

— Якби вас почув Швейк, — зауважив фельдфебель-рахівник Ванек, — він би одразу ж навів нам якийсь приклад.

Швейк негайно зреагував на своє ім'я і промимрив:

— Hier!¹ — Та, виявивши таким способом свою військову дисциплінованість, він захропив знову.

В прочинених дверях вагона з'явилася голова поручника Дуба.

— Швейк тут? — спитав.

— Так точно, пане лейтенанте, спить, — відповів охотник.

— Якщо я питаю Швейка, ви, охотнику, повинні зараз же скочити і покликати його.

— Не можна, пане лейтенанте, він спить.

— То збудіть його! Я дивуюся, охотнику, як це вам одразу ж не спало на думку. Ви повинні виявляти більше послужливості щодо до своїх начальників. Ви мене ще не знаєте, але ви мене ще визнаєте.

Охотник почав будити Швейка.

— Швейку, горить, вставай!

— Коли горіли Одколкові млини, — забуркотів Швейк, перекидаючись на другий бік, — приїхали пожежники аж з Височан...

— Як зволите ласкаво бачити, — сказав спокійно охотник поручникові Дубові, — я його буджу, а він ні бум, ні дзень.

Поручник Дуб розлютився:

— Як ваше прізвище, охотнику?

— Марек.

— Ага, то ви той охотник Марек, який не вилазив з арешту, чи не так?

— Так точно, пане лейтенанте, я, так би мовити, пройшов однорічний курс у криміналі і був реабілітований, а саме: після звільнення з дивізійного суду, де виявилася моя невинність, мене призначено батальйонним істориком і мені залишили чин охотника.

— Довго ви ним не будете, — сатанів поручник Дуб, побуряковівши з гніву. Колір його обличчя мінявся так швидко, що складалося враження, ніби хтось б'є його по пиці. — Я вже потурбуюся про це!

— Дуже прошу, пане лейтенанте, записати мене до рапорту, — серйозно сказав охотник.

— Ви зі мною не жартуйте, — гаркнув поручник Дуб, — я вам покажу рапорт. Ми ще зустрінемось. Вам це добряче відгукнеться, бо ви мене пізнаєте, коли ще дотепер не знаєте.

Розгніваний поручник Дуб відійшов від вагона, забувши від

¹ Тут! (Нім.).

хвилювання про Швейка, хоч ще хвилину тому мав намір покликати його і наказати: «Ану, дихни на мене!» Це мав бути останній маневр упіймати Швейка на недозволеному вживанні алкоголю. Але тепер уже було пізно, бо коли за півгодини поручник Дуб схаменувся і знову повернувся до вагона, воякам роздали чорну каву з ромом.

Швейк уже піднявся і на голос поручника Дуба вистрибнув з вагона, як молода серна.

— Дихни на мене! — вереснув поручник Дуб.

Швейк видихнув на нього увесь запас своїх легенів, немовби гарячий вітер поніс у поле запахи гуральні.

— Чим від тебе, драбуго, тхне?

— Голошу слухняно, пане лейтенанте, від мене тхне ромом.

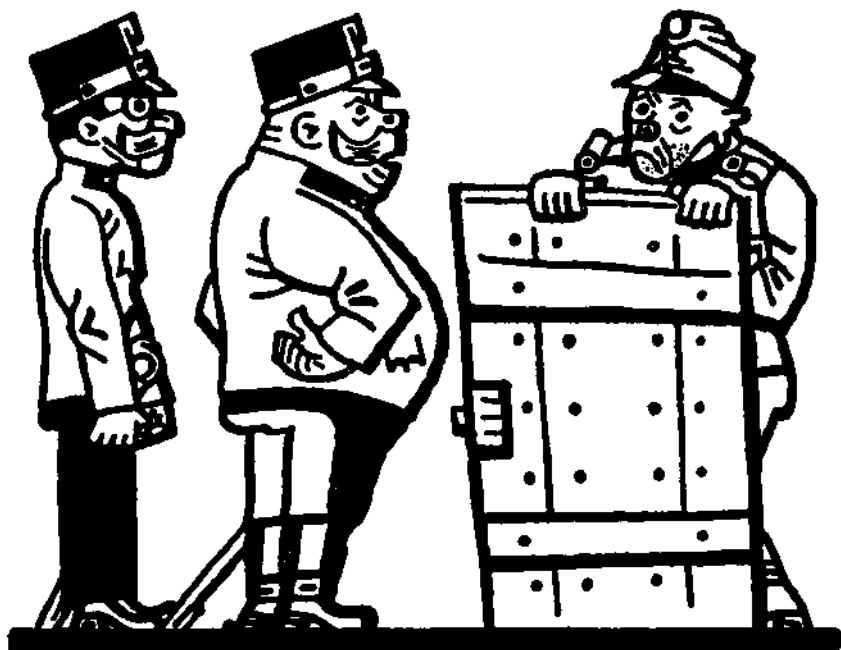
— Отже, бачиш, лебедику, — переможно вигукнув поручник Дуб. — Нарешті я тебе накрив.

— Так, пане лейтенанте, — сказав Швейк без найменшого занепокоєння. — Саме хвилину тому ми дістали ром до кави, і я випив спочатку ром. Якщо однак, пане лейтенанте, є якесь нове розпорядження і треба пити спочатку каву, а потім ром, то прошу пробачити, більше такого не повториться.

— А чого ти так хропів, коли я півгодини тому підходив до вагона? Таж тебе не могли добудитися.

— Голошу слухняно, пане лейтенанте, я цілу ніч не спав, бо згадував ті часи, коли ми були на маневрах біля Веспрема*. Перший і Другий армійські корпуси, що вдавали з себе ворога, ішли через Штірію й Західну Угорщину і оточили наш Четвертий корпус, що був розквартирований у Відні та його околицях, де в нас усюди були укріплення, але вони нас обійшли і пробралися аж на міст, який наводили сапери з правого боку Дунаю. Ми готувалися до наступу, а нам на допомогу мали прийти війська з півночі, а потім з півдня від Осека. Тоді зачитали наказ, що нам на поміч іде Третій армійський корпус, щоб нас не розбили між озером Балатон і Пресбургом, коли ми наступатимемо проти Другого армійського корпусу. Та нічого з того не вийшло. Ми мали вже ось-ось перемогти, але просурмили відбій, і виграли ті, з білими пов'язками*.

Поручник Дуб, не промовивши й слова, хитаючи головою, розгублено пішов геть, але зараз же знову повернувся від штабного вагона і гукнув Швейкові:

— Закарбуйте собі всі: настане час, і ви будете переді мною скавчати!

На більше він не був спроможний і знову рушив до штабного вагона, де капітан Загнер саме допитував одного бідолаху з дванадцятої роти, якого затримав фельдфебель Стрнад. Цей жовнір почав уже тепер дбати про свою безпеку в окопах і звідкись зі станції приволік оббиті бляхою дверцята від свинячої кучі. Вояк стояв виструнчившись, із вибалушеними з переляку очима і виправдовувався: він, мовляв, хотів узяти ці дверцята з собою у траншеї як захист від шрапнелі, просто хотів убезпечитися.

Скориставшись з нагоди, поручник Дуб виголосив довгу промову про те, як треба поводитись жовнірові, у чому полягають його обов'язки щодо батьківщини і монарха — верховного головнокомандувача і найвищого військового повелителя. Якщо в батальйоні знаходяться подібні елементи, їх треба виполоти, покарати і позбавити волі. Це базікання було таке гидке, що капітан Загнер поплескав винного по плечу і сказав йому:

— Біс з вами! Якщо ви справді зробили це з дурного розуму, то вдруге цього не робіть. Адже це дурниці. Дверцята поставте на місце, звідки ви їх узяти, і йдіть під три чорти!

Поручник Дуб прикусив губу і вирішив, що, власне, тільки від нього залежить усе спасіння підірваної дисципліни в батальйоні. Тому він ще раз обійшов усю територію вокзалу і біля одного складу, де великими літерами по-мадярськи і по-німецьки було написано: «Курити заборонено», надибав на якогось жовніра, що сидів там і спокійно читав газету, закрившись нею так, що не було видно його петличок.

Дуб гаркнув на нього: «Струнко!»

Це був жовнір з мадярського полку, що стояв у Гуменному в резерві. Поручник Дуб трусонув його, мадярський вояк підвівся і, не вважаючи за потрібне навіть козирнути, запхав газету в кишеню і рушив у напрямку шосе. Поручник Дуб, як той привид, пішов слідом за ним, але вояк надав кроку і, обернувшись, насмішкувато підняв руки вгору: хай, мовляв, офіцер ні на мить не сумнівається — він одразу встановив його належність до одного з чеських полків. Потім мадяр побіг і пропав між хатами по той бік шосе.

Поручник Дуб, щоб якимось показати, ніби він анітрохи не причетний до цієї сцени, з гідністю увійшов до маленької крамнички біля шосе, збентежено вказав рукою на велику катушку чорних ниток, заплатив і, сунувши її в кишеню, повернувся до штабного вагона. Тут він наказав батальйонному ординарцеві покликати свого денщика Кунерта і, віддаючи йому нитки, сказав:

— Про все доводиться самому дбати. Я знаю, що ви про нитки й не згадали.

— Голошу слухняно, пане лейтенанте, у нас їх ціла дюжина.

— Ану, покажіть. Але негайно! Ви думаєте, я вам вірю?

Коли Кунерт повернувся з цілою коробкою білих і чорних катушок, поручник Дуб сказав:

— Ти, йолопе, придивися як слід до тих ниток, що ти приніс, і до моєї великої катушки! Бачиш, які твої нитки тонкі, як легко вони рвуться, а тепер поглянь на мої: скільки треба сили, щоб їх перервати. На фронті нам не потрібно жодного мотлоху, на фронті все мусить бути якнайкраще. Отже, візьми всі нитки і чекай моїх наказів, та пам'ятай, нічого не роби самостійно, на свій розум, а коли щось купуватимеш, завжди питайся мене. І не бажав би я тобі мене взнати. Ти мене ще не знаєш з поганого боку.

Коли Кунерт вийшов, поручник Дуб звернувся до надпоручника Лукаша:

— Мій денщик дуже інтелігентна людина. Інколи зробить якусь помилку, але взагалі дуже добре все розуміє. Головна риса його характеру — це безсумнівна чесність: я в Бруку дістав з села від мого швагра посилку з кількома смаженими молодими гусками, і, ви не повірите — він навіть не доторкнувся до них, а оскільки я сам не міг їх швидко з'їсти, то вони засмерділися. Але він їх волів не чіпати. От що значить дисципліна. Офіцер мусить виховувати солдатів.

Надпоручник Лукаш, даючи зрозуміти, що не слухає базікання цього бовдура, відвернувся до вікна й промовив:

— Так, сьогодні середа.

Тоді поручник Дуб, відчуваючи потребу взагалі поговорити, звернувся до капітана Загнера і сказав фамільярним товариським тоном:

— Слухайте, капітане Загнер, що ви думаєте про...

— Пардон, один момент, — сказав капітан Загнер і вийшов з вагона.

* * *

Тим часом Швейк говорив з Кунертом про його пана.

— Де ти був увесь час, що тебе не було видно? — запитав Швейк.

— Хіба не знаєш, — сказав Кунерт. — З моїм старим прише-лепою спокою нема. Він щохвилини кличе мене до себе і питає про справи, до яких мені немає ніякого діла. Наприклад, питався мене також, чи приятелюю я з тобою. Я йому відповів, що ми дуже рідко бачимось.

— Дуже гарно з його боку питати про мене. Я його дуже люблю, твого пана лейтенанта. Він такий милий, добросердечний, воякам просто батько рідний, — серйозно сказав Швейк.

— Го-го, ти помиляєшся, — заперечив Кунерт. — Це така свиня, якої світ не бачив. А дурний, як куряче гузно. Остобісів мені, як та... Постійно присікується і присікується.

— Та невже? — дивувався Швейк. — А я думав, що це така порядна людина. Ти якось дивно говориш про свого лейтенанта, та ви, денщики, мабуть, такими вже вродилися. От узяти б, наприклад, денщика майора Венцля. Той про свого пана інакше й не скаже, як «шмат ідіотського дебіла», а денщик полковника Шредера називає свого пана «засцяна потвора і смердючий тхір».

Це, бач, від того, що кожен денщик вчиться від свого пана. Якби сам пан не лаявся, то й денщик не дозволяв би собі цього. Коли я служив у Будейовицях, був у нас один лейтенант Прохазка, то він майже й не лаявся: тільки було й скаже своєму денщикові: «Ти, чарівна корово». Іншої лайки денщик Гібман від нього не чув. Гібман так звик до цього, що коли відслужив своє і вернувся додому, то й до татуня, і до мамуні, і до сестер інакше не звертався, тільки: «Ти, чарівна корово». Звернувся він так і до своєї нареченої, а та від нього відмовилась та ще й подала до суду за образу честі, бо він це сказав не тільки їй, а й татуньові її, і мамуні привселюдно на якихось танцюльках. Не простила йому й на суді, заявивши, що якби він назвав її «коровою» десь у куточку, то, можливо, вона й погодилася б на мирову, але так — це сором на всю Європу. Між нами кажучи, Кунерте, я б такого про твого лейтенанта ніколи не подумав. Коли я з ним уперше розмовляв, він справив на мене таке симпатичне враження, як свіжокопчена сарделька. А коли я говорив з ним удруге, він видався мені дуже начитаним і якимось таким неземним... А звідки ти, власне? Прямо з Будейовиць? Хвалю, коли хтось прямо звідкись. А де ти там живеш? Під аркадою? Це добре. Там бодай влітку прохолодно. Маєш родину? Жінка й троє дітей? О, та ти щасливий, приятелю! Принаймні буде кому тебе оплакувати, як казав на проповідях мій фельдкурат Кац. І воно таки правда, бо якось у Бруку я чув розмову одного полковника з запасним. Обидва їхали до Сербії. Він казав, що вояк, який залишає вдома родину і гине на полі бою, рве всі родинні зв'язки. У нього це звучало так: «Коли є мертфий — він мертфий для ротина, ротинний зв'язок фше нема, то фін еін Held¹ са те, що сфій шиття hat georfert² са феликий ротина, за Vaterland³». Ти живеш на п'ятому поверсі?

— На першому.

— Так, так, справді, тепер я згадав, у Будейовицях нема жодного п'ятиповерхового будинку. Вже йдеш? Ага, твій пан офіцер стоїть перед штабним вагоном і дивиться сюди. Коли б він тебе спитав, чи я випадково про нього нічого не говорив, то скажи йому, не приховуючи, що я про нього говорив, і не забудь йому

¹ Герой (нім.).

² Пожертвував (нім.).

³ За батьківщину (нім.).

переказати, як гарно я про нього згадував. Адже рідко можна зустріти такого офіцера, який би так по-дружньому і по-батьківськи ставився до вояків, як він. Не забудь повідомити його, що він мені видається дуже начитаним, і скажи також, що він дуже ентелікентний¹. Крім того, розповіси йому, що я вчив тебе бути порядним і виконувати всі його найдрібніші бажання. Запам'ятав?

Швейк вліз у вагон, а Кунерт з нитками пішов у свій барліг.

За чверть години батальйон поїхав далі на Нову Чабину через випалені села Брестів і Великий Радвань. Видно було, що тут велися жорстокі бої.

Схили й підніжжя Карпат були пориті окопами, що тяглися з улоговини до улоговини, вздовж залізничної колії з новими шпалами. Обабіч дороги виднілися великі вирви від снарядів. Місцями через потоки, що вливалися в Лаборець (залізниця йшла вздовж його верхньої течії), було видно нові мости і обгорілі каркаси старих.

Уся Медзілаборецька долина була розорана й розкопана, немовби тут працювали армії гігантських кротів. Шосе за річкою було розрите й розбите, а поля біля нього столочені лавиною військ, що прокотилася тут. Повені й дощі залишили по краях вирв пошматоване лахміття австрійських мундирів.

За Новою Чабиною на старій обгорілій сосні між сплетеним гіллям висів чобіт якогось австрійського піхотинця з кавалком литки.

Як наслідок шаленого артилерійського вогню навколо стояли оголені ліси без глиці, без листя, дерева без верховіть; хутори були зруйновані. Поїзд їхав поволі, по свіжих насипах, так що увесь батальйон міг докладно ознайомитися з принадами війни і, дивлячись на військові кладовища з хрестами, що білили на полонинках і спустошених схилах гір, поступово, але успішно підготуватися до бойової слави, яка увінчується заболоченим австрійським кашкетом, що теліпається на білому хресті.

Німці з-під Кашперських гір, які сиділи в задніх вагонах і ще при в'їзді на станцію Міловіці ревіли своє «Wann ich kumm, wann ich wieda kumm...», від Гуменного принишкли, бо зрозуміли, що багато з тих, чий шапки висять на могилах, теж співали про те, як буде гарно, коли вони знову повернуться й назавжди залишаться вдома зі своєю коханою...

¹ Швейк зумисне перекручує слово.

В Медзілаборці потяг зупинився за розбитим спаленим вокзалом, із закурених стін якого стирчали покручені залізні балки.

Новий довгий дерев'яний барак замість спаленого вокзалу, поставлений нашвидкуруч, поспіль був обліплений плакатами всіма мовами: «Підписуйтеся на австрійську воєнну позику».

В іншому такому ж бараці містився пункт Червоного Хреста, звідки разом з гладким військовим лікарем вийшли дві сестриці-жалібниці. Вони розгонисто сміялися з цього лікаря, який, щоб їх розвеселити, наслідував різні звірячі голоси і невміло рохкав.

Під залізничним насипом у долині потоку лежала розбита польова кухня.

Вказуючи на неї, Швейк звернувся до Балоуна:

— Поглянь, Балоуне, що нас незабаром чекає. Якраз мали роздавати обід, і раптом прилетіла граната і он як потрощила кухню.

— Жах який! — зітхнув Балоун. — Я ніколи не думав, що потраплю в таку ситуацію. А все через мою гординю. Від пихи я вже й пупа не чув на череві. Адже я, тварюка, минулої зими купив собі в Будейовицях шкіряні рукавиці. Вже мені соромно було носити на своїх мужицьких пазурах старі плетені рукавиці, які носив ще мій небіжчик тато. Я все скиглив за тими шкіряними, міськими. Батько горох варений жер, аж за вухами ляшало, а я ж гороху ні на зуб. Тільки птицю і птицю. Вже й на свинячу печеню крутив носом, і жінка мусила готувати її, прости мене Боже, на пиві.

Балоун в цілковитому відчаї почав свою генеральну сповідь:

— Я хулив святих угодників і угодниць, а в корчмі на Мальті, в Нижньому Загаю побив капелана. В Господа Бога я ще вірив — цього не зрікаюся, але щодо святого Йосифа, то я мав сумнів. Усіх святих терпів у хаті, лише образ святого Йосифа виніс. І ось тепер Господь покарав мене за всі мої гріхи і розпусту. А скільки я нагрішив у тому млині! Скільки разів я ляв свого татуня і належні йому кошти затискав, як він пішов на пенсію, а жінку свою мучив.

Швейк замислився:

— Ви мельник, правда? То вам належало б знати, що Божі млини мелють поволі, але до кінця. Адже через вас, певно, і вибухнула світова війна.

Охотник устряв у розмову:

— Тією хулою, Балоуне, і тим, що ви не визнавали всіх угодників і угодниць, ви собі сильно нашкодили, бо треба вам знати, що наша австрійська армія вже віддавна суто католицька і бере приклад з нашого найвищого державного полководця. Як ви взагалі наважилися з отрутою ненависті в душі, супроти навіть деяких святих і угодників іти в бій, коли військове міністерство завело в гарнізонних командах єзуїтські проповіді для панів офіцерів і коли на Великдень ми бачили урочистий військовий хресний хід? Ви мене, Балоуне, розумієте? Вам ясно, що ви, власне, виступаєте проти традиційного духу нашої славної армії? Або з тим святим Йосифом, образок якого, за вашими словами, ви викинули зі своєї світлиці. Адже він, Балоуне, і є покровитель усіх тих, хто хоче відкрутитися від війни. Він же був тесля. А знаєте прислів'я: «Погляньмо, де тесля залишив шпарку». Скільки людей пішло з цим гаслом у полон, не знайшовши іншого виходу. Оточені з усіх боків, вони рятували себе не з позицій свого егоїзму, а як членів армії, щоб потім, повернувшись з полону, мати можливість сказати найяснішому цісарю: «Ми тут і чекаємо подальших наказів!» Ви розумієте, Балоуне, що я цим хочу сказати?

— Не розумію, — зітхнув Балоун. — Я маю тупу макітру, і мені треба все повторювати разів з десять.

— А може, трохи скинеш? — запитав Швейк. — То я тобі поясню ще раз. Ти ж чув, що маєш поводитися згідно з духом нашої армії, що повинен вірити в святого Йосифа, а коли вороги оточать тебе, дивитися, де тесля залишив шпарку, аби врятувати себе для найяснішого цісаря і нових воєн. Тепер ти вже, мабуть, зрозумів і добре зробиш, коли висповідаєшся перед нами трохи докладніше у своїх аморальних вчинках, які ти наробив у млині. Але боронь Боже розповідати щось подібне до того анекдоту про наймичку, яка пішла сповідатися до отця духовного, і коли вже всі гріхи виклала, засоромилася і призналася, що кожна ніч робить аморальні речі. Зрозуміло, святий отець, почувши таке, облизнувся та й каже: «Ну-ну, не соромся, мила дочко, я ж заступник Бога. Розкажи мені докладненько про ті свої аморальні штучки». Тут вона з сорому розплакалася, бо, мовляв, допускалася страшних речей. Він почав її знову переконувати, мовляв, він же її отець духовний, і нарешті, аж тремтячи, вона розповіла, що кожного вечора роздягалася і лізла

в ліжку. І знову не можна було з неї слова витягти. Вона ще більше розревілася. А він за своє: «Не соромся, людина від свого народження гріховна посудина, але Боже милосердя нескінченне!» Тут вона вже наважилася і, плачучи, розповіла: «Коли я роздягнена лягала в ліжку, я завжди виколупувала бруд поміж пальців на ногах та ще й нюхала його». Ось і вся її аморальність. Але ти, Балоуне, сподіваюся, не такі речі в млині робив, а тому розповіси нам щось цікавіше про справжню аморальність.

Балоун, як виявилось з його слів, творив аморальні речі з селянками, а аморальність полягала в тому, що він підмішував їм гірших сортів у муку і в своїй простоті душевній називав це аморальністю. Найбільше був розчарований телеграфіст Ходонський. Він усе допитувався, чи справді в млині в нього нічого не було з селянками на мішках муки. На це Балоун відповів, вимахуючи руками:

— На це в мене розуму бракувало.

Вояків сповістили, що обідати вони будуть за Полотою на Лупківському перевалі. І справді, батальйонний фельдфебель-рахівник з ротними кухарями й підпоручником Цайтгамлем, що займався господарськими справами батальйону, пішли в село Медзілаборці, а з ними відрядили патруль з чотирьох жовнірів.

За півгодини вони повернулися з трьома зв'язаними свиньми і ридаючою родиною русина, в якого реквізували цих свиней. З ними йшов гладкий військовий лікар з бараку Червоного Хреста, який щось наполегливо пояснював поручникові Цайтгамлеві, а той знижував плечима.

Перед штабним вагоном суперечка досягла кульмінаційної точки, бо військовий лікар почав доводити капітанові Загнеру, що ці свині призначені для лазарету Червоного Хреста. Селянин, звичайно, не хотів нічого знати і вимагав, щоб йому повернули свиней, мовляв, це його останнє добро, і він ніяк не може віддати їх за ту ціну, яку йому запропонували.

При цьому він тицяв капітанові Загнеру затиснені в кулаку гроші, які він дістав за свиней, а селянка тримала капітана за другу руку й цілувала її з покірною, властивою для цього краю.

Капітан Загнер геть розгубився, і йому ледве вдалося відштовхнути стару селянку. Але це не допомогло. Замість неї прийшли молоді сили, які, своєю чергою, теж почали йому лизати руки.

Поручник Цайтгамль заявив тоном комерсанта:

— Цей нахаба має ще 12 свиней, і йому заплатили цілком правильно, згідно з останнім дивізійним наказом номер 12420, частина господарська. Згідно з § 16 цього наказу, свиней треба купувати в місцях, не зачеплених війною, не дорожче двох крон 16 гелерів за один кілограм живої ваги. В місцях, знищених війною, додається на один кілограм живої ваги 36 гелерів. Отже, за один кілограм належить платити дві крони 52 гелери. Примітки: якщо буде виявлено, що в місцях, зруйнованих війною, вціліли господарства з повним складом поголів'я свиней, то їх можна відправляти для постачання проїжджих військових частин; платити ж за реквізовану свинину належить, як у місцях, не зачеплених війною, з особливою доплатою в 12 гелерів за один кілограм живої ваги. Якщо ситуація не зовсім ясна, треба тут же на місці скласти комісію у складі власника худоби, командира проїжджої військової частини і офіцера або рахункового фельдфебеля (якщо йдеться про менші частини), якому доручено господарство.

Це все поручник Цайтгамль прочитав з копії дивізійного наказу, яку він увесь час носив з собою і вивчив майже напам'ять.

— У прифронтовій смузі оплата за один кілограм моркви підвищується на 15,3 гелера, а за цвітну капусту для *Offiziersmenagekücheabteilung*¹ треба платити одну крону сімдесят п'ять гелерів за один кілограм.

Ті, хто писав у Відні цей наказ, уявляли собі прифронтову територію як землю, що потопає в моркві і цвітній капусті.

Поручник Цайтгамль, звичайно, прочитав це схвильованому селянинові по-німецьки і запитав його також по-німецьки, чи він це зрозумів. А коли той заперечливо похитав головою, гаркнув на нього:

— Отже, ти хочеш комісію?

Той зрозумів слово «комісія» і кивнув головою. Тим часом його свиней уже поволокли до польових кухонь на страту. Селянина обступили виділені для реквізиції жовніри з багнетами, і комісія вирушила до нього на хутір, щоб там з'ясувати, чи має він дістати 2 крони 52 гелери за кілограм, чи тільки 2 крони і 28 гелерів.

Не встигли вони вийти на дорогу, що вела до села, як від польових кухонь тричі розляглося передсмертне кувікання свиней.

¹ Відділ кухонь офіцерського харчування (нім.).

Селянин зрозумів, що все скінчено, і розпачливо вигукнув:
— Давайте мені за кожну свиню по два ринських ¹.

Чотири вояки оточили його щільніше, а вся родина загородила дорогу капітанові Загнеру і поручникові Цайтгамлю, впавши перед ними навколішки у пилюку посеред шляху. Мати з двома доньками обіймали їм коліна і називали благодійниками, аж поки селянин не гримнув на них і не загорлав на українському діалекті угорських русинів, щоб вони встали. Хай, мовляв, жовніри подавляться цими свиньми.

На цьому комісія припинила свою діяльність. Але селянин раптом збунтувався й почав погрожувати кулаком. Тоді один з вояків так садонув його прикладом, що той аж перекинувся. І вся родина на чолі з батьком, хрестячись, кинулася тікати.

За десять хвилин батальйонний фельдфебель-рахівник разом з батальйонним ординарцем Матушичем ласували в своєму вагоні свинячим мозком і, напихаючи пельку, раз у раз в'їдливо зверталися до писарів:

— І ви б жерли, га? Але що вдіяти, хлопці, це лише для старшин. Кухарям — нирки й печінка, мозок і ошийок для панів рахункових, а молодшим писарям тільки подвійна вояцька порція м'яса.

Капітан Загнер уже дав наказ щодо офіцерської кухні: «Печеня зі свинини з кмином, вибрати для цього найкраще м'ясо, але не надто жирне». Ось чому, коли на Лупківському перевалі роздавали обід, кожен вояк виявив у своєму казанку по два малесеньких шматочки м'яса, а той, хто народився під нещасливою планидою, знайшов тільки шматочок шкурки.

На кухні панував звичайний військовий деспотизм: той, хто стояв близько до керівної банди, користувався привілеями. Денщики ходили з масними губами. В усіх ординарців животи зробилися, як бубни. Діялися речі, що волали до неба.

Охотник Марек учинив біля кухні скандал, бо хотів бути справедливим. Коли куховар із зауваженням: «Це для нашого історика» поклав йому в казанок з юшкою порядний кусень вареного філе, Марек заявив, що на війні всі вояки рівні. Це викликало загальне схвалення і дало привід вилаяти кухарів.

¹ Місцеве українське населення мало свої назви для означення австрійської валюти: гелер — сотик, гульден (золотий), ринський та ін. Один ринський дорівнював двом кронам.

Марек кинув шматок м'яса назад, підкреслюючи цим, що він відмовляється від будь-яких привілеїв. Однак на кухні не зрозуміли і вирішили, що батальйонний історик невдоволений своєю порцією, а тому кухар шепнув йому стиха, щоб він прийшов пізніше, коли вже роздадуть обід — він, мовляв, відріже йому кавалок шинки.

У писарів теж блищали морди, від санітарів віяло блаженством. Поряд з цією благодаттю валялися неприбрані рештки останніх боїв: розкидані обойми, порожні бляшанки з-під консервів, клапти російських і німецьких мундирів, частини розбитих возів, закривавлені довгі смуги марлевих пов'язок і вата.

В старій сосні біля колишнього вокзалу, від якого залишилася тільки купа руїн, застрягла невибухла граната. Всюди валялися осколки гранат, а десь поблизу, очевидно, були вояцькі могили, бо страшенно відгонило трупним смородом.

Оскільки тут проходили і розташовувалися табором війська, всюди виднілися купки людських екскрементів міжнародного походження — представників усіх народів Австрії, Німеччини і Росії. Екскременти вояків усіх національностей і віросповідань лежали поряд або мирно нашаровувалися одне на одне без жодних суперечок та розборів.

Напівзруйнована водонапірна вежа, дерев'яна будка залізничного сторожа і взагалі все, що мало якісь стіни, було продірявлене кулями, як решето.

Враження від радостей війни доповнювалося стовпами диму, що підіймався над пагорбами, немовби там горіло ціле село або здійснювались великі воєнні операції. А насправді там палили холерні і дезинтерійні бараки, на радість панам, які брали участь в обладнанні цього лазарету під протекторатом ерцгерцогині Марії і при цьому крали й напихали собі кишені, виставляючи фальшиві рахунки за побудову неіснуючих холерних і дезинтерійних бараків.

Тепер одна група бараків віддувалася за всі інші, а в смороді палаючих сінників підносилося до неба все злодійство великокняжого протекторату.

За вокзалом на скелі німці з райху встигли поставити пам'ятник полеглим бранденбуржцям з написом: «Den Helden von Lurkarpass»¹ з великим німецьким одноголовим орлом, вилитим

¹ Героям Лупківського перевалу (нім.).

з бронзи, причому на п'єдесталі було чітко зазначено, що цей орел зроблений з російських гармат, здобутих при звільненні Карпат німецькими полками.

В такій дивній і ще не зовсім звичайній атмосфері батальйон відпочивав по обіді у вагонах, а капітан Загнер з батальйонним ад'ютантом усе ще не могли домовитися за допомогою шифрованих телеграм з базою бригади, куди далі має прямувати батальйон. Депеші були настільки туманні, що з них можна було вирішити, начебто ешелонові зовсім не треба було їхати на Лупківський перевал, а належало рухатись у зовсім іншому напрямку від Нового Міста під Шіатором, бо в телеграмах згадувалися міста Чоп—Унгвар¹—Кіш-Березна—Ужок.

За 10 хвилин виявилось, що штабний офіцер, який сидить у бригаді, — справжній бовдур: у батальйон прийшло його шифроване запитання, чи він, мовляв, говорить з 8-им маршбатальйоном 75-го полку (військовий шифр С³). Бригадного бовдура вельми здивувала відповідь, що на проводі сьомий маршовий батальйон 91-го полку, який запитує, хто дав наказ їхати через Мукачів по військовій залізниці на Стрий, тоді як їхній маршрут через Лупківський перевал на Сянок до Галичини.

Бовдур страшенно вразився, що йому телеграфують з Лупківського перевалу, і послав шифровку: «Маршрут не змінено: Лупківський перевал — Сянок, до дальших наказів».

Після повернення капітана Загнера в штабному вагоні розгорталися дебати про наявне безладдя і чулися певні натяки, що якби не було німців з райху, то вся східна військова група була б як без голови.

Поручник Дуб намагався захистити безладдя австрійського штабу і городив про те, що ця територія була спустошена недавніми боями і залізничну колію не можна було належно впорядкувати.

Всі офіцери дивилися на нього співчутливо, мовби хотіли сказати: «Цей пан не винен, що він такий придуркуватий». Не почувши заперечень, поручник Дуб розпатякався про надзвичайне враження, яке на нього справила ця зруйнована війною країна. Мовляв, це свідчить при силу залізного кулака нашої армії. Йому знову ніхто не відповів, і він повторив: «Так, немає жодного сумніву: росіяни тут відступали в цілковитій паніці».

Капітан Загнер вирішив, що коли вони сидітимуть в окопах

¹ Угорська назва Ужгорода.

і ситуація буде найнебезпечнішою, він за першої нагоди пошле поручника Дуба як офіцера-розвідника за дротяні перешкоди для рекогносцирування ворожих позицій і, виглядаючи разом з поручником Лукашем з вікна вагона, пошепки йому скаже:

— І понаносив дідько сюди на нашу голову всяку цивільну шваль. Що освіченіший, то більша скотина.

Здається, поручник Дуб ніколи не замовкне. Він розповідає офіцерам усе, що читав у газетах про карпатські бої і боротьбу за карпатські перевали під час австро-німецького наступу на Сяні*. Оповідає про це так, наче він не тільки брав участь у тих боях, а навіть особисто керував усіма операціями. Особливо мерзотно звучать його речення приблизно такого змісту:

— Потім ми пішли на Буковське, щоб закріпити за собою лінію Буковське — Динів, підтримуючи зв'язок з бардіївською групою біля Великої Полянки, де ми розбили ворожу самарську дивізію.

Надпоручник Лукаш уже не міг витримати і зауважив на адресу поручника Дуба: «Про що ти, мабуть, говорив ще перед війною зі своїм окружним старостою».

Поручник Дуб вороже зиркнув на надпоручника Лукаша і вийшов з вагона.

Військовий ешелон стояв на насипі, а в долині за кілька метрів під ухилом лежали різні предмети, кинуті відступаючими російськими солдатами, які, очевидно, бігли цим ровом. Тут валялися заржавілі чайники, якісь горщики, патронташі, і впереміш з ними лежали сувої колючого дроту й закривавлені смужки марлевих бинтів і вата. В одному місці над ровом стояла група жовнірів, і поручник Дуб одразу ж помітив серед них Швейка, який щось розповідав.

Він пішов туди.

— Що тут сталося? — почувся суворий голос поручника Дуба, який зупинився прямо перед Швейком.

— Голошу слухняно, пане лейтенант, — відповів Швейк за всіх, — ми дивимося.

— А куди ж ви дивитесь? — розкричався поручник Дуб.

— Голошу слухняно, пане лейтенант, ми дивимося вниз, у рів.

— А хто вам дозволив?

— Голошу слухняно, пане лейтенант, це бажання нашого пана полковника Шредера з Брука. Коли ми від'їздили на фронт, він

у своїй прощальній промові сказав, щоб ми, коли будемо проходити місця бойовищ, звертали увагу на те, як розгортався бій, щоб мати якусь користь для себе. І ось тут, пане лейтенант, у цьому кюветі, ми бачимо, скільки речей доводиться кидати воякові, коли він плює на п'яти. Ми бачимо, голошу слухняно, пане лейтенант, як це нерозумно, коли вояк тягне за собою всілякі непотрібні причандали. Це його тільки обтяжує, і він передчасно втомлюється. Коли він тягне на собі такий тягар, йому важко воювати.

У поручника Дуба раптово зблисла надія, що ось нарешті він зможе спровадити Швейка під воєнно-польовий суд за антимилітаристську, антидержавну пропаганду, і тому швидко спитав:

— Отже, ви гадаєте, що вояк має кидати патрони або багнети, щоб вони валялися десь у воронці, як он там?

— О, ні, аж ніяк, голошу слухняно, пане лейтенант, — відповів Швейк, приємно посміхаючись. — Будьте ласкаві поглянути туди вниз на той кинутий нічний горщик.

І справді, під насипом на купі глиняних черепків нахабно валявся горщик з відбитою емаллю і роз'ідений іржею. Усі ці предмети, уже не придатні для домашнього господарства, склалися тут начальником вокзалу, напевно, як матеріал для дискусій археологів майбутніх сторіч, які, надивавши на це скопище, зовсім очманіють, а діти у школах будуть вивчати вік емальованих нічних горщиків.

Поручник Дуб задивився на цей предмет, і йому лишалось тільки констатувати, що це справді один з тих інвалідів, які свою юність провели під ліжком.

На всіх це справило величезне враження; оскільки поручник Дуб мовчав, обізвався Швейк:

— Голошу слухняно, пане лейтенант, одного разу з таким ось горщиком трапилася сміхотворна пригода на Подебрадському курорті. Про це оповідали у нас в шинку на Виноградах. Саме тоді в Подебрадах почали видавати журнальчик «Незалежність», який очолював подебрадський аптекар. А редактором зробили якогось Ладіслава Гаєка з Домажлиць. Той пан аптекар, щоб не збрехати, був великий дивак. Він збирав старі горщики та інші дрібні речі і просто-таки зібрав цілий музей. Одного разу той Гаєк Домажлицький запросив у гості на подебрадський курорт свого приятеля, який теж писав до газет.

Ну, вони обидва добре собі хильнули, бо вже цілий тиждень не бачились. І той йому обіцяв, що за частування напише «філітон» до «Незалежності», тобто до цього незалежного журналу, від якого він залежав. І написав «філітон» про одного колекціонера, який у піску на березі Лаби знайшов старий емальований нічний горщик, і, гадаючи, що це шолом святого Вацлава, наробив з ним такого галасу, що подивитися на той шолом прибув єпископ Бриних з Градця з процесією і коротвами. Подебрадський аптекар вирішив, що це натяк на нього, і подав на Гаєка в суд.

Поручник Дуб з насолодою скинув би Швейка туди вниз, але опанував себе і загорлав на всіх:

— Годі вам тут гав ловити. Ви мене ще не знаєте, але горе вам, якщо мене пізнаєте. А ви, Швейку, залиштесь тут, — загрозливо сказав Дуб, коли Швейк намірився з іншими йти до вагона.

Вони залишилися віч-на-віч. Поручник Дуб обмірковував, що б йому такого страшного сказати, але Швейк його випередив:

— Голошу слухняно, пане лейтенант, добре, якби така погода протрималася. Вдень не дуже гаряче, а вночі теж вельми приємно, так що це найзручніша пора воювати.

Поручник Дуб витяг револьвер і спитав:

— Знаєш, що це таке?

— Голошу слухняно, пане лейтенант, знаю. Пан обер-лейтенант Лукаш має якраз такий самий.

— Отож, голото, запам'ятай! — поважно і з гідністю сказав поручник Дуб, засовуючи назад револьвер, — що з тобою може статися щось дуже неприємне, якщо ти продовжиш свою пропаганду.

Поручник Дуб обернувся і пішов, повторюючи про себе: «Це я йому дуже добре врізав: пропаганду. Так, пропаганду!»

Перш, ніж залізти у свій вагон, Швейк ще з хвилину прогулювався, буркочучи собі під ніс: «Куди ж мені його зарахувати?»

І що далі, то ясніше у свідомості Швейка вимальовувалася назва «Півпердун».

У військовому лексиконі слово «пердун» віддавна дуже охоче вживалося, і цією почесною назвою нарікали головним чином полковників або літніх капітанів і майорів. Це було вищим ступенем уживаного прізвиська «паршивий дідок». Без цього епітета слово «дідок» було б ласкавою назвою старого полковника або майора, який багато горлав, але любив своїх вояків і боронив їх у суперечках з іншими полками, особливо, коли йшлося про чужі патрулі, які витягали його вояків з шиночків, якщо вони не мали дозволу швендяти о цій порі поза казармами. «Дідок» піклувався про своїх солдатів: обід, наприклад, мусив бути добрий. Однак він обов'язково мав якогось коника: причепиться до чогось, і нема від нього спасу. Тому його й називали «дідком».

Але коли дідок безпричинно присікувався і до вояків, і до унтерів, придумував для них нічні військові вправи і подібні речі, його називали «паршивий» дідок. З «паршивого» дідка як вищий ступінь злобної причепливості та ідіотизму розвинулося слово «пердун». Це слово втілювало в собі все. Але між цивільним «пердуном» і військовим «пердуном» була велика різниця. Перший, цивільний, — теж начальник, і його в установах зазвичай так називають і прислуговуючий персонал, і дрібні службовці. Це філістер-бюрократ, який присікується до того, що, скажімо, чорнило недостатньо висушене промокачкою, і таке інше. Це взагалі тип прищелепуватого дурня в людському суспільстві, мул, який вдає з себе дуже мудрого, хизується, буцімто все розуміє, все може пояснити, і до того ж на всіх ображається.

Хто був у армії, той, звичайно, розуміє, яка різниця між таким

цивільним типом і «пердуном» у мундирі. Тут це слово означало дідка, який був справді паршивим, ліз усюди, як оса, а проте пасував перед кожною перешкодою, вояків не любив і безуспішно з ними боровся. Не умів здобути собі авторитету, який мав «дідок» і навіть «паршивий дідок».

В деяких військових частинах, як, наприклад, в Тренто, замість «пердун» говорилося «наш старий смердюх».

У всіх випадках йшлося про літню особу, і якщо Швейк у думках назвав поручника Дуба «півпердуном», то він цілком логічно встановив це, бо й за віком, і за чином, і взагалі за всіма іншими прикметами підпоручникові Дубу до «пердуна» бракувало 50%.

Повертаючись з цими думками до свого вагона, Швейк зустрів денщика Кунерта з опухлим обличчям. Він бубонів щось незрозуміле, нібито шойно налетів на свого пана поручника Дуба, який ні сіло ні впало натовк йому морду, бо, мовляв, він пересвідчився на фактах, що Кунерт підтримує зв'язок із Швейком.

— У такому випадку, — спокійно сказав Швейк, — підемо до рапорту. Австрійський вояк повинен зносити ляпаси лише в певних випадках, але той твій пан перейшов усі межі, як говорив старий Євген Савойський: «Від сього до того». Тепер ти мусиш іти до рапорту, а якщо не підеш, то я тобі теж наб'ю морду, аби ти знав, що таке дисципліна в армії. У Карлінських казармах був свого часу один лейтенант на прізвище Гауснер. Він мав денщика і теж лупив його по пиці та ще й ногами копав. Одного разу він цьому денщикові так набив пику, що той зовсім з цього отетерів і пішов до рапорту. А на рапорті все переплутав і заявив, нібито його били ногами. Ну, його пан довів, що він бреше, бо в той день він його не копав, а лише натовк йому морду. І, безумовно, цього злощасного денщика за брехливу скаргу замкнули на три тижні. Але це справи не міняє, — вів далі Швейк. — Це так, як нам завжди казав медик Гоубічка. Він казав, що однаково, кого різатимуть у моргу — людину, яка повісилася, чи людину, яка отруїлася. Я йду з тобою. Кілька ляпасів на війні мають велике значення.

Кунерт остаточно очманів і дозволив Швейкові завести себе до штабного вагона.

Поручник Дуб, вихилившись з вікна, верескнув:

— А вам, голото, чого тут треба?

— Тримайся достойно, — напучував Швейк Кунерта, підштовхуючи його до вагона.

В коридорі з'явився надпоручник Лукаш, а за ним капітан Загнер. Надпоручник Лукаш, який уже пережив стільки неприємностей через Швейка, дуже здивувався, бо обличчя Швейка втратило свою добродушність і не мало знайомого усім безтурботного виразу. Скоріше навпаки, воно виявляло, що сталися нові неприємні події.

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, — сказав Швейк, — справа йде про рапорт.

— Тільки не дурій знову, Швейку, з мене вже досить.

— Прошу пробачити, — сказав Швейк, — я ординарець нашої роти, а ви, голошу слухняно, zvolите бути командиром одинадцятої роти. Я знаю, що це, може, й дивно, але я знаю також, що пан лейтенант Дуб підпорядковується вам.

— Ви, Швейку, зовсім здуріли, — перебив його надпоручник Лукаш. — Ви п'яний і краще зробіте, коли підете звідси геть! Розумієш ти, дурню, ідіоте.

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, — сказав Швейк, підштовхуючи вперед Кунерта, — це мені нагадує, як одного разу в Празі випробовували захисні рами, щоб нікого не переїхало трамваем. Для цього сам пан винахідник своїм життям пожертвував, а потім місто мусило платити його вдові відшкодування.

Капітан Загнер, не знаючи, що сказати, притакував, хитаючи при цьому головою, а надпоручник Лукаш робив розпачливу міну.

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, усі справи мусять вирішуватися при рапорті, — невблаганно продовжував Швейк. — Ви ще в Бруку мені говорили, пане обер-лейтенант, що коли я вже став ротним ординарцем, то в мене, крім наказів, є й інші обов'язки. Я, як ви казали, повинен інформувати про все, що діється в роті. На основі цього розпорядження, насмілюсь доповісти вам, пане обер-лейтенант, що пан лейтенант Дуб ані за цалову душу надавав по пиці своєму денщикові. Я про це, голошу слухняно, пане обер-лейтенант, можливо б, і не говорив, але коли вже пан лейтенант Дуб підлягає вам, то я вирішив, що мушу про це рапортувати.

— Дивна справа, — сказав капітан Загнер. — Чому ви, Швейку, увесь час підштовхуєте до нас цього Кунерта?

— Голошу слухняно, пане батальйонний командир, усе мусить іти шляхом рапорту. Він дурний, йому пан лейтенант Дуб натовк морду, а він сам не наважується іти до рапорту. Звольте, либонь, пане капітане, поглянути, як під ним жижки тремтять. Він ні живий ні мертвий, через те, що мусить іти до рапорту. Якби не я, він би до цього рапорту, мабуть, узагалі не дістався б, як той Куделя з Битоухова, що під час чинної служби збирався до рапорту доти, аж поки його перевели на флот, де він дослужився до корнета, але на якомусь острові на Тихому океані його проголосили дезертиром. Потім він там оженився і мав навіть бесіду з мандрівником Гавласою, який ніяк не міг відрізнити його від туземців. Це взагалі дуже сумно, коли хтось мусить через якихось кілька ідіотських ляпасів іти до рапорту. Він узагалі не хотів сюди йти, казав, що не піде. Він стільки дістав тих ляпанців, що вже й не знає, про котрий з них ідеться. Він дозволить лупцювати себе й надалі. Голошу слухняно, пане капітане, подивіться на нього. Він з переляку аж обісрався. Але, з іншого боку, він мусив негайно поскаржитись, бо дістав пару разів по зубах, однак він не відважився, бо знав, що краще бути, як писав один поет, «скромною фіалкою». Адже він служить у пана лейтенанта Дуба.

Підштовхуючи Кунерта поперед себе, Швейк сказав йому:

— Та не тремти, як та осика.

Капітан Загнер спитав Кунерта, як, власне, до цього дійшло.

Однак Кунерт, увесь трясучись, попрохав, щоб про все запитали пана лейтенанта. Взагалі пан лейтенант Дуб по пиці його не бив. Юда Кунерт, не перестаючи тремтіти, заявив навіть, що Швейк усе вигідавав.

Цій сумтній події поклав край сам поручник Дуб, який раптово з'явився і загорлав на Кунерта:

— Ти, певно, хочеш дістати ще кілька ляпасів?

Отже, справа була зовсім ясна, і капітан Загнер прямо заявив поручникові Дубові:

— Кунерт від сьогодні прикріпляється до батальйонної кухні, а стосовно нового денщика зверніться до Ванека.

Поручник Дуб козирнув і, виходячи, лише кинув Швейкові:

— Даю голову на відсіч, що вас не мине зашморг.

Коли Дуб вийшов, Швейк зворушливо і по-дружньому звернувся до надпоручника Лукаша:

— У Мніховому Градищі був теж такий самий пан. Він таке саме сказав іншому панові, а той йому відповів: «Зустрінемося під шибеницею».

— Ну й ідіот же ви, Швейку, — сказав надпоручник Лукаш, — але не смійте за своєю звичкою відповісти мені «Голошу слухняно, я справді ідіот».

— Егаррант! — вигукнув капітан Загнер, вихиляючись з вікна. Він радий був би в цю ж мить сховатися назад, але не встиг, бо кара Божа вже звершилася: під вікном стояв поручник Дуб.

Поручник Дуб висловив свій жаль з того приводу, що капітан Загнер пішов, не вислухавши його думок стосовно наступу на Східному фронті.

— Щоб зрозуміти як слід цей колосальний наступ, — вигукував поручник Дуб до вікна, — ми повинні уявити собі, як розгортався наступ наприкінці квітня. Ми мушили прорвати російський фронт і вибрали для цього прориву найвигідніше місце між Карпатами і Віслою.

— Я з тобою про це не сперечаюся, — сухо відповів капітан Загнер і відійшов від вікна.

Коли за півгодини поїзд знову рушив далі на Сянок, капітан Загнер простягся на лаві і вдав, що спить, щоб поручник Дуб не присікувався до нього зі своїми висновками щодо наступу.

У вагоні, де їхав Швейк, бракувало Балоуна. Він випросив дозвіл обтерти хлібом казан, у якому варили гуляш, і тому їхав сьогодні у вагоні, де везли польові кухні, в дуже незручній позі: щойно поїзд рушив, Балоун влетів головою в казан. З котла стирчали тільки його ноги.

Але незабаром він пристосувався до нового становища, і з казана знову долиняло таке плямкання, мовби їжак полював на тарганів, а трохи пізніше почувся благальний голос Балоуна:

— Прошу вас, братіки, заради Бога святого, киньте мені сюди ще кавалочок хліба, тут ще багато підливи.

Ця ідилія тривала до найближчої станції, куди 11-та рота приїхала з казаном, що вилискував, як та бляха.

— Хай вам Бог заплатить, друзі, — сердечно дякував Балоун. — Відколи я в армії, це вперше мені усміхнулося щастя.

Йому й справді пощастило. На Лупківському перевалі Балоун дістав подвійну порцію гуляшу. Крім того, надпоручник Лукаш,

‘ Ну й диво! (Франц.).

вдоволений з того, що Балоун приніс з офіцерської кухні недоторкнутий обід, залишив йому добру половину. Балоун тепер був зовсім щасливий. Він чеберяв ногами, звисивши їх з вагона, і раптом уся військова служба видалася йому чимось теплим і родинним.

Ротний кухар почав його дурити, мовляв, у Сяноку їм зварять вечерю і ще один обід в рахунок тих вечерь і обідів, що їх вояки не діставали протягом усієї поїздки. Балоун лише притакував головою і шепотів:

— Побачите, друзі, Господь Бог нас не покине.

Усі щиро сміялися, а кухар, сидячи на польовій кухні, заспівав:

Жупайдія, жупайдас,
Не покине пан Біг нас:
Хоч і кине у багно,
Та не дасть піти на дно.
І з лісів густих аж страх
Віпровадить нас на шлях.
Жупайдія, жупайдас,
Не покине пан Біг нас!

Минули станцію Щавне, і в видолинках знову почали з'являтися невеликі військові кладовища. З потяга було видно цегляний хрест з безголовим Ісусом Христом, який позбувся голови при бомбардуванні залізничної колії.

Поїзд прискорював швидкість і мчав униз долиною до Сянока. Обабіч до самого обрію тяглися численні зруйновані села.

Біля Кулашної внизу, в річці, лежав розбитий поїзд Червоного Хреста.

Балоун витріщив очі, його особливо вразили розкидані внизу частини локомотива. Комин угруз в залізничний насип і стирчав звідти, наче дуло двадцятивісімки.

Це видовище привернуло увагу усього вагону, де їхав Швейк. Більше за всіх розхвилювався кухар Юрайда:

— Та невже ж можна стріляти по вагонах Червоного Хреста?

— Не можна, але допускається, — відповів Швейк. — Примірялися добре, а потім кожен зможе відбрехатися, що це було вночі і Червоного Хреста не помітили. Та взагалі на світі багато чого не можна робити, але ж роблять. Головне, спробувати зробити те, чого не можна робити. Під час цісарських маневрів у Пісеку прийшов наказ, що в поході забороняється зв'язувати вояків у козли. Але наш капітан додумався зробити це інакше, бо наказ і справді був ні в тин ні в ворота. Адже кожному зрозуміло, що зв'язаний у козли вояк не зможе марширувати. І він, власне, не порушуючи цього наказу, розумно його обійшов — він просто розпорядився, щоб зв'язаних у козли вояків кидати на обозні вози. Таким чином вони марширували далі. Або, наприклад, такий випадок, що стався на нашій вулиці п'ять або шість років тому. В одному будинку на другому поверсі мешкав пан Карлік, а поверхом вище — якийсь студент консерваторії Мікеш, дуже порядна людина. Він страх як любив жінку і почав, між іншим, бігати за донькою цього пана Карліка, який мав транспортну контору, цукерню, а також десь на Моравії палітурну майстерню під чужим прізвищем. Коли пан Карлік довідався, що студент консерваторії бігає за його донькою, то завітав до нього на квартиру і сказав: «Ви, сякий-такий голодранцю, навіть і мріяти не смійте, щоб одружитися з моєю дочкою. Я вам її не дам». «Добре, — відповів йому пан Мікеш. — Ні, то ні. Що маю робити, не буду ж я вішатися?» За два місяці знов приходить до нього пан Карлік разом із жінкою, і обоє в один голос

репетують: «Негіднику, ви збезчестили нашу доньку!» «Звичайно, — відповів він, — я, вельможна пані, дозволив собі її скурвити». Тоді пан Карлік почав на нього кричати, що було вже зовсім не до речі. Він, мовляв, його попереджав, що не дозволить такому лайдакові одружуватися з його донькою, але той йому відповів, мовляв, правильно, він і так її не візьме, а про те, що він може з нею робити, тоді не було й мови. Про це тоді й не говорили, а щодо одруження, то він слова дотримає, хай не турбуються, він її не візьме, в нього твердий характер, а не такий, куди вітер віє. Він, мовляв, завжди дотримує слова і коли вже щось сказав, то це для нього закон. А якщо його будуть переслідувати, то він анітрішечки не боїться, бо в нього совість чиста. Ще небіжка мамуня на смертному одрі заклинала його, щоб ніколи в житті не посмів брехати, і він, мовляв, їй пообіцяв і навіть подав руку, а така присяга непорушна. В його родині, каже, взагалі ніхто ніколи не брехав, він і в школі завжди мав найкращі оцінки з поведінки. Так ото бачите на цьому прикладі: дещо допускається, хоча й не дозволяється. Шляхами різними можливо нам іти, та всі хай прагнуть до єдиної мети ¹.

— Любі друзі, — сказав охотник, який наполегливо записував свої враження. — Не було б щастя, та лихо помогло. Цей висаджений у повітря напівспалений і скинутий з насипу потяг Червоного Хреста збагатить у майбутньому славному історію нашого батальйону новим героїським подвигом. Уявляю собі, що десь приблизно 16 березня, як я вже собі зазначив, з кожної роти нашого батальйону зголоситься декілька простих вояків під команду капрала пустити в повітря панцирний поїзд ворога, який нас обстрілює і перешкоджає переходу через ріку. Переодягнувшись у селянський одяг, вони чесно виконають своє завдання. Що я бачу! — вигукнув охотник, заглядаючи у свій зошит. — Як сюди потрапив наш пан Ванек? Послухайте, пане рахунковий, — звернувся він до Ванека, — який чудовий розділ в історії батальйону присвячується вам. Ви вже, здається, один раз там фігурували, але це буде набагато краще і видатніше. — Охотник почав читати патетичним голосом:

— *«Геройська смерть фельдфебеля-рахівника Ванека. Здійснити відважний подвиг — висадити ворожий панцирний поїзд — зголосився також і фельдфебель-рахівник Ванек, переодягне-*

¹ Цитата з поеми Яна Коллара «Дочка слави».

ний, як і інші, в селянський одяг. Вибух його ошелешив, а коли він опритомнів, то побачив, що він в оточенні ворогів, які негайно відправили його до штабу своєї дивізії. Дивлячись смерті просто в очі, Ванек відмовився давати будь-які відомості про розташування і сили нашої армії. Через те, що він був переодягнений, його засудили як шпигуна до шибениці, але, враховуючи його високий чин, цю кару замінили розстрілом. Страта відбулася тут же, біля цвинтарного муру. Відважний фельдфебель-рахівник Ванек попрохав, щоб йому не зав'язували очей. На запитання, чи має він якесь бажання, відповів: «Передайте через парламентаря моему батальйонові моє останнє вітання, передайте: я вмираю, переконаний, що наш батальйон і далі буде крокувати шляхами перемог. А ще перекажіть панові капітанові Загнеру, що, згідно з останнім наказом по бригаді, денна порція консервів збільшується на дві з половиною банки на одного вояка». Так помер наш фельдфебель-рахівник Ванек, викликавши своїм останнім реченням панічний переполох у ворога, який думав, що, перешкоджаючи нам переходити через ріку, він відріже нас від бази постачання і тим заподіє нам швидку смерть від голоду, а разом з тим і деморалізацію у наших рядах. Про його спокій, з яким він дивився смерті у вічі, свідчить той факт, що Ванек перед стратою грав з ворожими штабними офіцерами у дурня. «Мій виграш передайте російському Червоному Хресту»,— сказав він, стоячи перед дулами гвинтівки. Ця шляхетність і великодушність зворушили військових представників аж до сліз».

— Пробачте, пане Ванек, — вів далі охотник, — що я дозволив собі розпоряджатися вашими виграними грішми. Я спочатку думав цю суму віддати австрійському Червоному Хресту, але, зрештою, з позицій гуманності це не має значення — головне, щоб гроші потрапили до якоїсь гуманної установи.

— Наш небіжчик, — сказав Швейк, — міг би віддати ці гроші «супній установі» Праги, але так, мабуть, навіть краще, бо пан міський голова на них купив би собі на сніданок ліверної ковбаси.

— Все одно крадуть усюди, — сказав телефоніст Ходоунський.

— Найбільше крадуть у Червоному Хресті, — із злістю сказав кухар Юрайда. — Я мав у Бруці знайомого кухаря, який варив у лазареті для сестер-жалібниць. То він мені розповідав, як

завідувачка лазарету і старші сестри відправляли додому цілі ящики малаги й шоколаду. Злодія робить завжди добра нагода. Це самовизначення людини. Кожна людина протягом нескінченного життя переживає численні метаморфози і раз у житті, в певний період своєї діяльності на цьому світі, мусить зробитися злодієм. Особисто я вже пережив один такий період...

Кухар-окультист Юрайда витяг зі свого наплічника пляшку коньяку.

— Бачите, — сказав він, відкорковуючи пляшку, — ось вам незаперечний доказ мого твердження. Я взяв цю пляшку перед від'їздом з офіцерської кухні. Це коньяк найкращої марки і його мали використати для цукрової глазури на лінцьські торти. Але долею йому було призначено, щоб я його вкрав, оскільки й мені було призначено зробитися злодієм.

— А воно було б непогано, — обізвався Швейк, — коли б і нам було призначено зробитися вашими співучасниками, принаймні у мене таке передчуття.

І це передчуття таки справдилося. Пляшка переходила від уст до уст, незважаючи на протест фельдфебеля-рахівника Ванека, який переконував, що коньяк треба справедливо поділити і пити з казанків, бо на одну пляшку припадає п'ятеро людей, тобто непарне число, і може легко статися, що хтось, безперечно, вип'є з пляшки на один ковток більше, ніж інші. Швейк підтримав його: — Це правда, і якщо пан Ванек хоче мати парне число, нехай вийде з товариства, аби не було жодних неприємностей і суперечок.

Отже, Ванек відмовився від цього проекту і подав інший, великодушний: пити за таким порядком, щоб Юрайді припало ковтнути двічі. Але це викликало бурю протесту, бо Ванек уже раз хильнув, покуштувавши коньяк, коли відкорковував пляшку.

Нарешті було прийнято проект охотника: пити за алфавітом. Він обґрунтував свій проект тим, що прізвище людини це також певне призначення.

Пляшку доконав Ходоунський, як перший за алфавітом¹. Він загрозово слідкував за Ванеком, який вираховував, що коли він останній, то матиме на один ковток більше. Це була груба математична помилка, бо в пляшці був 21 ковток.

Потім грали в «звичайного цвіка» з трьох карт: виявилось,

¹ X(Ch) — одна з перших букв у чеському алфавіті. V (V) — одна з останніх.

що охотник при кожному рабуванні цитував окремі місця із Святого Письма. Рабуючи валета, він промовив:

— Господи, запиши мені цього валета і на цей рік. Да обкопаю я його і угною, да принесе він мені плоди земнії.

Коли йому закинули, що він відважився тягнути навіть вісімку, він громовим голосом заволав:

— Або котра жінка, що має десять драхм, а згубить одну драхму, не світить світильника і не вимітає храму. Вона шукає її наполегливо, аж поки не знайде. А знайшовши, скликає друзів і сусідів, кажучи: радійте зі мною, бо я рабувала вісімку, а купила козирного короля з тузом: тож давайте сюди ці карти. Ви всі програли.

Охотникові Мареку справді йшла карта до рук. Тоді як інші були один одного козирями, Марек усі їхні козирі постійно побивав найвищим козирем, так що його партнери один за одним програвали, а він брав ставку за ставкою, волаючи до переможених:

— І землетруси великі будуть у різних місцях, і голод, і чума, і чуда з небес великі.

Нарешті карти обридли, і вони кинули грати після того, як телефоніст Ходоунський програв свою платню на півроку вперед. Він був страшно пригнічений цим, а охотник домагався від нього розписки в тому, що рахунковий фельдфебель Ванек повинен видати платню Ходоунського йому, Мареку.

— Ти, Ходоунський, не бійся, — підбадьорював нещасного Швейк. — Якщо ти народився в щасливу годину, то поляжеш у першому ж бою і Марек лише підітреться твоєю розпискою. Підпиши.

Цей натяк зачепив Ходоунського за живе, і він сказав упевнено:

— Мене не вб'ють, бо я телефоніст, а телефоністи завжди знаходяться в бліндажі, а дроти натягають і шукають пошкодження завжди після бою.

Охотник зазначив, що навпаки — саме телефоністам завжди загрожує найбільша небезпека, бо ворожа артилерія в'їдається головним чином на телефоністів. Жодний бліндаж не захищає телефоністів від небезпеки, якби вони навіть закопалися на десять метрів під землю, то ворожа артилерія і там їх знайде. Телефоністи тануть, як літній град під дощем. Про це свідчить

той факт, що коли він покидав Брук, там якраз розпочали 28-й курс для телефоністів.

Ходоунський зажурено дивився перед себе. Він ледь не плакав. Це змусило Швейка сказати йому кілька втішних слів:

— Нічого сказати, гарненько тебе облямзили.

Ходоунський ласкаво відповів:

— Киште, тітко!

Охотник поглянув на букву «Х» у своїх записках про історію батальйону... — Ходоунський, гм — Ходоунський. Ага, ось і він: «Телефоніст Ходоунський засипаний вибухом міни. Він телефонує зі своєї могили до штабу: «Вмираю. Вітаю наш батальйон з перемогою».

— Цього з тебе вистачить? — запитав Швейк. — Чи, може, хочеш чимось доповнити? А пам'ятаєш того телефоніста з «Титаніка», який, коли вже пароплав ішов на дно, безперервно телефонував униз до затопленої кухні: «Коли вже дадуть обід?»

— Я нічого не маю проти, — сказав охотник. — Як хочете, передсмертні слова Ходоунського можна доповнити. Він під кінець вигукує в телефон: «Вітайте від мене нашу залізну бригаду!»

MARSCHIEREN MARSCH!¹

Виявилося, що в вагоні, де містилася польова кухня одинадцятої маршової роти і де, наївшись донесхочу, попереджував Балоун, мали рацію, коли казали, що в Сяноку буде вечера і воякам навіть видадуть хліб за всі голодні дні. Виявилось також, що, власне, в Сяноку знаходиться штаб «залізної бригади», до якої, згідно з метрикою, належав батальйон Дев'яносто першого полку. Беручи до уваги, що залізничний зв'язок зі Львовом і далі на північ аж ген до Великих Мостів не був перерваний, залишалось незрозумілим, чому штаб східної дільниці фронту склав таку диспозицію, по якій «залізна бригада» концентрувала маршові батальйони за сто п'ятдесят кілометрів від лінії фронту, яка в той час проходила від міста Броди до ріки Буг і вздовж неї на північ, аж до Сокаля.

Це надзвичайно цікаве стратегічне питання було розв'язане дуже простим способом, коли у Сяноку капітан Загнер пішов до штабу бригади доповісти про прибуття маршового батальйону.

¹ Кроком руш! (Нім.).

Черговим офіцером був ад'ютант бригади капітан Тайрле.

— Я дуже дивуюся, — сказав капітан Тайрле, — що ви не дістали точних відомостей. Маршрут цілком певний. Про графік свого пересування ви повинні були, звичайно, сповістити заздалегідь. Всупереч диспозиції генерального штабу ваш батальйон прибув на два дні раніше.

Капітан Загнер трохи зашарівся, але йому й на думку не спало повторити усі ті шифровані телеграми, які він отримував протягом усієї дороги.

— Ви мене дивуєте, — сказав ад'ютант Тайрле.

— Я гадаю, — встиг вимовити капітан Загнер, — що всі ми, офіцери, між собою на «ти».

— Хай буде так, — сказав капітан Тайрле. — Скажи мені, ти кадровий чи штатський? Кадровий? Це інша музика... Тепер не розбереш. Туди проїхало вже стільки тих ідіотських лейтенантів запасу! Коли ми відступали від Ліманової і Красніка, всі ці «теж лейтенанти» втрачали голови, ледь забачивши козачий патруль. Ми, в штабі, не дуже-то любимо цих паразитів. Якийсь цивільний ідіот, витримавши «інтелігентку», врешті стає кадровиком або ще штатським складе офіцерський іспит, та так і лишається собі на цивільній службі, а на випадок війни з нього вийде не лейтенант, а засранець.

Капітан Тайрле сплюнув і дружньо поплескав капітана Загнера по плечу:

— Ви тут затримаєтесь, мабуть, днів на два. Я вам усе покажу. Ну й потанцюємо ж! Тут є гарненькі курвочки «Engelhugen»¹, між ними й дочка одного екс-генерала, жриця лесбійського кохання. Ми всі переодягнемося в жіночий одяг, тоді побачиш, які вона штучки викидає. На вигляд така сухоребра, що й на думку нічого такого не спаде. Але свою справу, колегю, знає. Це, брате, така стерва! А зрештою, сам побачиш!.. — Пардон! — зніяковіло вибачився він. — Знову мушу блювати. Це вже сьогодні втретє.

Щоб довести капітанові, як тут весело живеться, він, повернувшись, пояснив, що це наслідки вчорашнього бенкету, в якому брали участь і офіцери саперної частини.

З командиром тієї частини, який теж був у чині капітана, Загнер незабаром познайомився: до канцелярії саме влетів довгань

¹ Янгольські шльондри (нім.).

в офіцерській формі з трьома золотими зірками і, наче в тумані, не помічаючи присутності незнайомого капітана, фамільярно звернувся до Тайрле:

— Що поробляєш, порося? Ну й дав ти вчора нашій графині.

Він уместився в кріслі і, хльоскаючи себе стеком по литках, реготав на все горло.

— Коли згадаю, як ти наглявав їй на живіт, не можу втриматися від сміху!

— Так, — прицмокнув від задоволення Тайрле, — вчора було дуже весело.

Тільки тепер він здогадався познайомити капітана Загнера з новим офіцером. Вони вийшли з канцелярії штабу бригади надвір і попрямували до кав'ярні, на яку нещодавно терміново перетворилася колишня пивна.

Коли вони проходили повз канцелярію, капітан Тайрле взяв у командира саперної частини стек і вдарив ним по довгому столі, навколо якого за цією командою виструнчилися у фронт дванадцять військових писарів. Це були одягнені в екстра-форму прихильники спокійної безпечної роботи в тилу армії з гладкими черевцями. Бажаючи показати себе перед Загнером та іншим капітаном, капітан Тайрле звернувся до дванадцяти тлустих апостолів «ухиляння від фронту» з такими словами:

— Не думайте собі, що я вас тримаю для відгодівлі. Свині. Менше жерти і пиячити — більше бігати. Зараз побачите ще один номер, — заявив Тайрле своїм супутникам.

Він знову вдарив стеком об стіл і спитав у дванадцятьох:

— Коли ви, підсвинки, тріснете?

І всі дванадцять відповіли в один голос:

— Коли накажете, пане капітане!

Регочучи з власного ідіотизму, капітан Тайрле вийшов з канцелярії.

Коли вони втрьох сиділи вже в кав'ярні, Тайрле замовив пляшку горобинівки і наказав покликати вільних у цей момент дівчат. Виявилось, що ця кав'ярня, власне, не що інше, як дім розпусти. Жодна з дівчат не була вільна, і капітан Тайрле страшенно розсердився. Він брутально вилаяв у передпокою мадам і кричав:

— Хто зараз у панночки Елли?

Довідавшись, що вона там з якимось підпоручником, він розходився ще більше.

У панночки Елли гостював пан поручник Дуб. Після того, як марш-батальйон розмістився у призначеному для нього будинку гімназії, поручник Дуб скликав усіх своїх вояків і в довгій промові попередив їх, що росіяни, відступаючи, всюди відкривали борделі і залишали в них персонал, заражений венеричними хворобами, спеціально для того, щоб завдати таким чином австрійській армії відчутних втрат. Отже, він застерігав солдатів від відвідування подібних установ і обіцяв особисто обійти ці дома й перевірити, чи не порушив хто його наказу. Оскільки вони вже у прифронтовій смузі, кожен, кого він там зловить, потрапить до рук польового суду.

Поручник Дуб справді пішов особисто переконатися, чи не порушив хто його наказу, і, мабуть, тому вихідним пунктом своєї ревізії обрав диван у Елліній кімнатці на другому поверсі так званого «міського кафе» і дуже мило розважався на цьому дивані.

Тим часом капітан Загнер повернувся до свого батальйону. Тайрлеве товариство розійшлося: самого капітана викликали в бригаду, бо бригадний командир уже понад годину розшукував свого ад'ютанта.

З дивізії надійшли нові накази, і виникла необхідність остаточно визначити маршрут прибулого Дев'яного першого полку, тому що, згідно з новою диспозицією, початковим маршрутом тепер мав вирушити маршовий батальйон Сто другого полку.

Все було дуже заплутане.

Росіяни поспішно відступали на північно-східному кінці Галічини, так що деякі австрійські частини зовсім перемішалися. В окремих місцях в розташування австрійських військ клином врізалися частини німецької армії. Цей хаос збільшували прибуваючі на фронт нові маршові батальйони й інші військові частини. Таке саме відбувалося й на прифронтовій смузі, яка й надалі вважалася тилом, як, наприклад, Сянок, куди несподівано прибули резерви німецької ганноверської дивізії під командуванням полковника з таким огидним поглядом, що командир бригади зовсім збентежився. Полковник резерву ганноверської дивізії пред'явив диспозицію свого штабу, за якою його вояків належало розмістити в гімназії, де шойно розквартирувався батальйон Дев'яного першого полку. Для розміщення свого штабу він домагався звільнення будинку краківського банку, в якому розташувався штаб бригади.

Бригадний командир зв'язався безпосередньо з дивізією і докладно змалював ситуацію, а потім з дивізією говорив ганноверець з наврочливим поглядом. Внаслідок цих переговорів, бригада дістала наказ: «Бригаді виступити з міста о шостій годині вечора і рухатися в напрямку Турова — Вольська — Лісковець — Стара Сіль — Самбір, де чекати дальших розпоряджень. Разом з нею виступити й маршбатальйонові Дев'яносто першого полку, який створює прикриття. Виступ війська за схемою, виробленою бригадним командиром: авангард виходить о пів на шосту на Турову; між південним і північним фланговими прикриттями відстань три з половиною кілометри. Ар'єргард виступає чверть на сьому».

З цієї причини в гімназії зчинилася метушня. Мала відбутися нарада офіцерів батальйону, але бракувало поручника Дуба. Швейк дістав наказ розшукати його.

— Сподіваюся, — сказав йому надпоручник Лукаш, — що ви легко його знайдете, адже між вами вічно якісь чвари.

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, я прошу дати мені письмовий наказ з роти. І саме тому, що між нами вічно якісь чвари.

Поки надпоручник Лукаш писав на листочку із свого блокнота наказ, щоб поручник Дуб негайно з'явився до гімназії на нараду, Швейк запевняв його:

— Так, пане обер-лейтенант, ви, як завжди, можете не турбуватися. Я його знайду. Воякам заборонено ходити до борделів, отже, він напевно буде в одному з них. Йому ж необхідно переконатися, що ніхто з його чоти не хоче потрапити під польовий суд, яким він зазвичай погрожує. Він сам оголосив воякам своєї чоти, що перевірить усі борделі і що вони його пізнають з поганого боку. До речі, я знаю, де він. Ондечки, там, якраз напроти, у тій кав'ярні. Всі наші вояки стежили, куди він піде спершу.

Об'єднане місце розваг і міська кав'ярня, тобто установа, про яку згадував Швейк, була поділена на дві частини. Хто не бажав проходити через кав'ярню, ішов чорним ходом, де на сонці вигрівалася літня пані, що зверталася по-німецьки, по-польськи, по-мадярськи приблизно з таким привітанням: «Заходьте, заходьте, солдаттику, тут у нас гарні дівчатка».

Коли солдатик заходив, вона відводила його до якоїсь приймальні і кликала одну з панночок, яка миттю прибігала в одній

сорочці, насамперед вимагала гроші, і поки солдатик відмикав багнет, гроші тут же на місці забирала «мадам».

Офіцери проходили через кав'ярню. Ця дорога була небезпечніша, бо вона вела через задні кімнатки, де містилися паночки, призначені для офіцерства. Тут красунь наряджали в мережані сорочечки, тут пили з гостями вина та лікери. Але в цих приміщеннях «мадам» нічого не дозволяла. Все інше відбувалося нагорі, в кімнатах.

В одному такому раю на дивані, що аж кишів від блощиць, валявся в самих підштанках поручник Дуб. Панночка Елла розповідала йому вигадану, як це звичайно в таких випадках буває, трагедію свого життя: її батько був фабрикант, а вона вчителька гімназії в Пешті. І ось через нещасне кохання їй довелося стати на цю стежу. Зовсім поруч від поручника Дуба, на відстані простягнутої руки, на маленькому столику стояла пляшка горобинівки й чарки. Оскільки пляшка була спорожнена лише наполовину, а Елла й поручник Дуб уже й лика не в'язали, то було ясно, що поручникові Дубу треба дуже небагато, щоб упитися. З його слів було видно, що він усе переплутав і вважав Еллу за свого денщика Кунерта. Він так і звертався до неї, погрожуючи за звичкою уявному Кунерту: «Кунерте, Кунерте, ти, бестіє, ти ще мене визнаєш і з поганого боку».

Швейк мусив пройти крізь ті самі процедури, що й інші солдатики, які ходили через чорний хід, але він чемно вирвався з рук якоїсь напівголої дівчини. На її лемент прибігла польська «мадам» і нахабно брехала Швейкові у вічі, що ніякого поручника серед гостей немає.

— Не дуже-то розпускайте губу на мене, вельможна пані, — чемно попрохав Швейк, солодко при цьому усміхаючись. — Бо як мазну вас по пиці, то аж ноги задерете. Якось у нас на Платнержській вулиці змолотили одну мадому так, що та й не знала, на якому вона світі. Син шукав там свого батька, якогось Вондрачека, торгівця пневматичними шинами. Прізвище тієї «мадам» було Кржованова. Коли її воскресили і в приміщенні швидкої допомоги спитали, як її прізвище, вона сказала щось на букву «Х». А як ваше прізвище?

Достойна матрона зчинила страшенний галас, коли Швейк, відштовхнувши її, з поважним виглядом пішов по дерев'яних сходах на другий поверх.

Внизу з'явився сам власник дому розпусти, якийсь збіднілий польський шляхтич. Він побіг за Швейком на сходи й почав його тягти за рукав, горлаючи по-німецьки, що солдатам нагору ходити заборонено, бо там лише для панів офіцерів, а для солдатів — унизу.

— Я прийшов сюди в інтересах цілої армії, шукаю одного пана поручника, без якого армія не може відправитися на фронт, — застеріг його Швейк. А коли присікання господаря набрали агресивного характеру, Швейк скинув його зі сходів униз і почав оглядати верхні кімнати. Всі кімнати були порожні, і лише в самому кінці коридору кімнатка була зайнята. Коли Швейк постукав, натиснув на клямку і трохи прочинив двері, пролунав пискливий голос Елли: «Besetzt!»¹, а слідом за ним низький голос поручника Дуба, який, можливо, бачив себе у своїй кімнаті в таборі, дозволив: «Herein!»².

Швейк увійшов, наблизився до дивана і, віддаючи поручникові Дубу аркуш з блокнота, доповів, скося поглядаючи на розкидану в кутку ліжка уніформу:

— Голошу слухняно, пане лейтенант, ви, згідно з наказом, який я вам передаю, маєте одягнутися і з'явитися до наших казарм у гімназію. Там у нас має відбутися велика військова нарада.

Поручник Дуб витріщив на нього каламутні маленькі очіці, проте усвідомив, що він не такий уже й п'яний, щоб не впізнати Швейка. Йому відразу спало на думку, що Швейка, певне, послають йому до рапорту, і тому сказав:

— Я зараз з тобою, Швейку, розквітаюся. Ой, побачиш, що буде з тобою...

— Кунерт! — звернувся він до Елли. — Налий мені ще одну! Він випив і, подерши письмовий наказ, розреготався:

— Це — письмове виправдання? У нас жодні такі довідки не мають значення. Ми — на війні, а не в школі. Отже — тебе — зловили — в борделі? Підійди — до мене — Швейку — ближче, я дам тобі — кілька ляпасів. У якому році — Філіп Македонський* — розбив — римлян? То ти — не знаєш? Ти — жеребець!

— Голошу слухняно, пане лейтенанте, — невблаганно продовжував Швейк, — це найсуворіший наказ по бригаді, аби

¹ Зайнято! (Нім.).

² Увійдіть! (Нім.).

пани офіцери одягалися і йшли на батальйонну нараду. Адже ми вирушаємо, і зараз буде вирішуватися питання, яка рота піде у авангарді, яка у фланговому прикритті, а яка у ар'єргарді. Це зараз вирішуватимуть, і, на мою думку, пане лейтенант, без вас такі справи не можуть обійтися.

Ця дипломатична промова трохи оговтала поручника Дуба. Він скумекав, що знаходиться не в казармах, але з обережності спитав:

— А де це я?

— Ви зволите перебувати в борделі, пане лейтенант. Шляхи Господні неісповідимі!

Поручник Дуб тяжко зітхнув, зліз із дивана і почав шукати свій мундир. Швейк йому допомагав. Коли Дуб нарешті одягнувся, вони вийшли надвір, але Швейк одразу ж повернувся і, не звертаючи уваги на Еллу, яка зовсім хибно зрозуміла його повернення і через те своє нещасливе кохання знову полізла на ліжко, швидко випив нахильці рештки горобинівки і почимчикував за поручником.

На вулиці поручникові Дубу знову вдарило в голову, бо було дуже гаряче. Він безладно почав розводити теревені. Розповідав Швейкові про те, що має вдома поштову марку з Гельголанду і що одразу ж після складання іспитів на атестат зрілості вони пішли грати у більярд і не вклонилися класному наставнику. До кожного речення додавав:

— Сподіваюсь, ви мене добре розумієте.

— Звичайно, я вас цілком розумію, — стверджував Швейк, — ви говорите точнісінько так, як будейовицький бляхар Покорний. Той, коли його люди питали: «Ви купалися цього року в Мальші?» — відповідав: «Не купався, але зате цього року буде багатий врожай слив». А коли його питали: «Ви вже їли цього року гриби?» — він відповідав: «Не їв, але той новий султан марокканський, кажуть, цілком пристойна людина!»

Поручник Дуб зупинився і висловив ще одне своє переконання.

— Марокканський султан? Це померхла зірка, — він утер піт з чола і, дивлячись затуманеними очима на Швейка, забурмотів: — Я навіть взимку так не прів. Ви з цим погоджуєтесь? Розумієте мене?

— Розумію, пане лейтенант. У нас до шинку «Під келихом» ходив один старий панисько, якийсь відставний радник з Кра-

йового комітету. Він так само говорив. Він завжди запевняв, що здивований великою різницею температури влітку і взимку. Йому, мовляв, дуже дивно, як це люди й досі цього не завважили.

На брамі гімназії Швейк покинув поручника Дуба. Той, що називається, сторч і боком піднявся сходами нагору в учительську, де відбувалася військова нарада, і відразу доповів капітанові Загнеру, що він п'яний, як ніч.

Усю нараду поручник Дуб просидів з похиленою головою, а під час дебатів іноді зривався з місця й вигукував:

— Ваша думка правильна, панове, але я п'яний у дим!

План диспозиції було розроблено. Рота надпоручника Лукаша мала йти в авангарді. Поручник Дуб раптово здригнувся, підвівся й сказав:

— Ніколи не забуду, панове, нашого шкільного наставника. Многая йому літа. Многая, многая, многая літа!

Надпоручник Лукаш вирішив, що найкраще буде наказати денщиків Кунерту покласти поручника Дуба в сусідньому фізичному кабінеті, біля дверей якого стояв вартовий, щоб ніхто не докрав уже напіврозкрадені колекції мінералів. На це щоразу бригада звертала увагу всіх нових маршових частин.

Це розпорядження виникло відтоді, як один з гонведських батальйонів, розташований у гімназії, намагався пограбувати кабінет. Особливо сподобалась гонведам колекція мінералів — строкатих кристалів і колчеданів, які вони понапихали в свої наплічники.

На військовому кладовищі на одному з білих хрестів є напис: «Ласло Гаргань». Там спить вічним сном гонвед, який під час грабування гімназійних колекцій випив увесь денатурат з посудини, де були заспиртовані різні плазуни. Світова війна винищувала людське покоління навіть настоянкою з гадів.

Коли вже всі розійшлися, надпоручник Лукаш наказав покликати денщика Кунерта, який відвів і вклав на диван поручника Дуба.

Поручник Дуб раптом перетворився на дитину: взяв Кунерта за руку, довго роздивлявся його долоню, запевняючи при цьому, що відгадає по ній ім'я його майбутньої дружини.

— Як ваше прізвище? Витягніть з нагрудної кишені мого мундира блокнот і олівець. Отже, ваше прізвище Кунерт; приходьте сюди за чверть години, а я залишу вам картку з прізвищем вашої майбутньої дружини.

Ледве сказавши це, він захропив, але несподівано прокинувся й почав щось грамузляти в своєму блокноті. Написав, вирвав списані аркуші, кинув їх на підлогу і, багатозначно приклавши палець до вуст, повстаним язиком пробелькотів:

— Ще ні, але за чверть години. Найкраще буде шукати папірець із зав'язаними очима.

Кунерт — це було таке боже теля — справді прийшов за чверть години, а коли розгорнув папірець, прочитав карлюки поручника Дуба: «Прізвище вашої майбутньої дружини — пані Кунертова».

Коли Кунерт за хвилину показав це Швейкові, той порадив йому добре сховати цей папірець, бо, мовляв, такі документи від панів офіцерів треба шанувати. Раніше на військовій службі ніколи такого не бувало, щоб офіцер листувався зі своїм денщиком і називав його при цьому паном.

Коли вже все було готове до виступу, згідно з даними диспозиції, бригадний генерал, якого так мило виштовхав з приміщення ганноверський полковник, наказав зібрати весь батальйон,

вишикував його, як звичайно, в каре і виголосив промову. Цей муж узагалі дуже любив виголошувати промови і молів, що йому тільки слина на язик приносила, а коли вже не мав про що говорити, згадував про польову пошту.

— Солдати, — гримів він, звертаючись до вишикуваних у каре вояків. — Ми тепер наближаємось до ворожого фронту, від якого нас відділяє лише декілька денних маршів. Дотепер, під час походу, ви, солдати, не мали можливості повідомити вашим близьким, яких ви залишили, свої адреси, щоб ваші рідні знали, куди вам написати, щоб потішити вас листами від ваших дорогих покинутих...

Він ніяк не міг видряпатися з цього речення і без кінця повторював: «Любі, далекі, дорогі близькі — кохані покинуті», — і т. д., аж нарешті видерся з цього зачарованого кола могутнім вигуком: «Для цього й існує на фронті польова пошта».

Його подальша промова справляла таке враження, немовби всі люди в сірих шинелях повинні йти на забій з величезною радістю лише тому, що на фронті існує польова пошта. І якщо граната відірве комусь обидві ноги, то смерть стане для нього раєм, коли він згадає, що його польова пошта має номер сімдесят два і, можливо, там лежить лист із дому від далеких і дорогих з посилкою, в якій буде шматок сала, копчене м'ясо і домашні сухарі.

Після усієї промови, коли бригадний оркестр заграв державний гімн і на честь монарха пролунало: «Хай живе!», поодинокі групи людської худоби, призначеної на забій десь там за Бугом, рушили одна за одною у похід, згідно з одержаним наказом.

Одинадцята рота виступила о пів на шосту на Турову-Вольську. Швейк манджав позаду зі штабом роти і санітарним відділом, а надпоручник Лукаш об'їжджав усю колону, щохвилини повертаючись назад поглянути, що діється в санітарному відділі, де на возі під брезентом везли у незнане майбутнє поручника Дуба на нові геройські подвиги, а також щоб скоротити собі дорогу розмовою з Швейком, який терпляче тругав свій наплічник і гвинтівку, розповідаючи фельдфебелю Ванекові про те, як свого часу приємно було марширувати на маневрах біля Великого Мезіржича.

— Місцевість там була, ну просто на диво подібна до цієї, однак ми йшли не в такому бойовому порядку, бо тоді ми навіть

і не знали, що це такі запасні консерви, а якщо наша чота коли-небудь й одержувала консерви, то на найближчому нічлігу ми їх пожирали, а замість них у наплічники напихали цеглу. В одному селі з'явилася інспекція, перевірила наші наплічники і геть повикидала всі цеглини. Їх було стільки, що якийсь чолов'яга потім збудував собі з них невеличку віллу.

За хвилину Швейк карбованим кроком марширував біля надпоручника Лукаша і розповідав про польову пошту:

— Гарна була промова, нічого не скажеш. Воно, безперечно, кожному вояці дуже приємно одержати хорошого листа з дому. Але я, коли свого часу служив у війську в Будейовицях, дістав у казарму лиш один лист: я його й досі бережу.

Швейк витяг із забрудненої шкіряної сумки заяложеного листа і, тримаючи крок з поручниковим конем, який ішов легким клусом, почав читати:

«Ти підлий негідник, душолюб і мерзотник! Пан капрал Кржіж приїхав до Праги на урльоп¹, я з ним танцювала «У Коцанів», і він мені розповів, як ти витанцювуєш у Будейовицях в ресторані «Під зеленою жабою» з якоюсь дурною шльондрою і що ти вже мене зовсім покинув. Щоб ти знав, я пишу цього листа в сортирі на дошці біля діри, і між нами кінець. Твоя колишня Божена.

Щоб не забути: цей капрал добре вміє те, що треба, а також можеш бути певний, що він тобі дасть добре прикурити, я його про це просила. І ще, щоб не забути: як прийдеш на урльоп, то, може, мене вже між живими і не знайдеш.

— Зрозуміло, — вів далі Швейк, підтюпуючи поруч з конем, — що коли я приїхав у відпустку, вона була між живими, та ще й між якими живими! Я знайшов її знов «У Коцанів». Там її зодягали два жовніри з іншого полку, а один з них був такий жвавий, що при всьому чесному народі запхав їй руку під корсет, наче хотів, голову слухняно, пане обер-лейтенант, витягти звідти пилоч її невинності, як сказала б Венцеслава Лужицька*, або як мовила одного разу, розридавшись, молода дівчина років шістнадцяти на уроках танцю одному гімназистові, коли він ущипнув її за плече: «Ви, пане, стерли пилоч моєї цноти». Всі, звичайно, розреготалися, а її мамуня, яка за нею наглядала, відвела її в коридор у клубі «Бесіда» і аж ногами затупотіла на ту свою дурну Каську. Я, пане обер-лейтенант, прийшов до такого

¹ Від німецького «Urlaub» — відпустка.

висновку, що сільські дівчата таки набагато щиріші, ніж заморені міські дівульки, які ходять на всякі уроки танців. Коли ми свого часу стояли табором у Мнішеку, я ходив танцювати до «Старого Кніна». Там і знюхався з якоюсь Карлою Веклевою, але я їй не дуже подобався. Якось у неділю ввечері пішов я з нею на ставок. Сіли ми на греблі та й сидимо. Коли сонце стало сідати, я спитав її, чи любить вона мене. А навколо, голошу слухняно, пане обер-лейтенант, рай земний: повітря тепле, птахи співають, а вона по-диявольськи зареготала і відповіла: «Я тебе так люблю, як кострицю в сідниці. Ти ж дурень». А я й справді був дурень, та ще й який! Я, голошу слухняно, пане обер-лейтенант, гуляючи з нею до того часу по полях між високим збіжжям, де нас не бачила жодна жива душа, ні разу навіть не присів, а тільки звертав її увагу на Божу благодать і, як останній ідіот, пояснював сільській дівчині, що це жито, це пшениця, а он там овес.

І ніби у відлуння на Швейкові слова про овес, десь із передніх рядів вітер доніс уже стихаючі голоси вояків, що гуртом співали пісню, з якою чеські полки йшли проливати кров за Австрію під Сольферіно.

А як темна ніч прийшла,
Вівсик вискочив з мішка!
Жупайдія, жупайдас,
Нам усяка дівка дасть!

Решта підхопили:

Дасть, дасть, як не дати,
Чом би дівці не давати
Поцілунок гарний, хвацький
На палкі уста вояцькі!
Жупайдія, жупайдас,
Нам усяка дівка дасть!
Дасть, дасть, як не дати,
Чом би дівці не давати!

Потім німці заспівали цю саму пісню по-німецьки. Це була дуже давня військова пісня, яку в час наполеонівських воєн

співали всіма мовами. Тепер вона бадьоро звучала на запилюженому шляху до Турової-Вольської в галицькій рівнині, де обабіч шляху аж ген на південь до зелених пагорків поле було стоптане і знівечене кінськими копитами та підошвами сотень тисяч важких вояцьких чобіт.

— Одного разу на маневрах біля Пісека ми так само витоптали поле, — промовив Швейк, роздивляючись навколо. — З нами тоді був один пан ерцгерцог. Це, мабуть, був дуже справедливий пан, бо коли він зі своїм штабом гнав верхи із стратегічних міркувань по хлібах, його ад'ютант зразу на місці оцінював заподіяну ними шкоду. Один селянин на прізвище Піха, що геть не зрадив з такого візиту, не прийняв від державної скарбниці 18 крон відшкодування за стоптані п'ять гонів поля. Він, пане обер-лейтенант, хотів судитися і дістав за це вісімнадцять місяців. Я гадаю, пане обер-лейтенант, що він, власне, мав би радіти, що хтось із цісарського роду відвідав його на його ж власній землі. Інший свідоміший селянин повивбирував би усіх своїх дочок у білі сукенки, як на хресний хід, дав би їм у руки букетики, розставив би їх на полі і кожній наказав би вітати достохвального пана, як це роблять у Індії, де піддані якогось володаря кидалися під ноги слону, щоб він їх розтоптав.

— Що це ви патякаєте, Швейку, — загукав до нього з коня надпоручник Лукаш.

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, я маю на увазі того слона, який ніс на своєму хребті того монарха, про якого я читав.

— Якби ви ще й усе як слід тлумачили, Швейку... — сказав надпоручник Лукаш і помчав уперед. Там уже колона розірвалася. Після відпочинку в потязі незвичний похід у повному спорядженні стомив усіх: плечі боліли, і кожен намагався допомогти собі, як міг. Вояки перекидали гвинтівки з одного плеча на друге, більшість уже несла їх не на ременях, а на плечі, як граблі або вила. Деякі думали, що їм буде легше, коли вони підуть ровом або межею, де земля здавалася м'якшою, ніж на заповрошеному шосе.

Більшість ішли з похиленими головами, усім страшенно хотілося пити, бо хоч сонце уже й сіло, але було душно й парко, як опівдні. У флягах ніхто вже не мав ані краплі води. Це був перший день походу, і незвична ситуація, яка була нібито прологом до ще тяжчих митарств, з кожною хвилиною все більше

і більше втомлювала й знесилювала всіх. Вояки уже й співати перестали і лише підраховували, скільки залишилося до Турової-Вольської, де, як вони думали, буде нічліг. Деякі часом сідали в рівчаку, а щоб це не так впадало у вічі, розшнуровували черевики. На перший погляд здавалося, що солдат погано намотав онучі і хоче їх розправити, щоб не муляли ноги в поході. Інші скорочували або уздовжували ремені на гвинтівках, або розв'язували наплічник і перекладали вміщені в ньому речі, переконаючи самі себе, що роблять це для рівномірного розподілу вантажу, щоб ремені наплічників не відтягали їм то одне, то друге плече. Коли по черзі до кожного з них наближався надпоручник Лукаш, вони підводилися й доповідали, мовляв, їм десь муляє або щось подібне, якщо звичайно кадети або чотарі, забачивши вдалині кобилу надпоручника Лукаша, не гнали їх уперед.

Надпоручник Лукаш, проїжджаючи повз роту, лагідно запропонував воякам підвестись, бо до Турової-Вольської залишилося три кілометри, а там буде відпочинок.

Тим часом поручник Дуб отямився від безперестанної трусанини на санітарній двоколці. Щоправда, він не зовсім очуняв, але вже міг підвестися. Він вихилився з воза і почав гукати щось до вояків зі штабу роти, які бадьоро йшли поруч нього, бо всі вони, починаючи від Балоуна і закінчуючи Ходоунським, склали свої наплічники на двоколку. І тільки Швейк хвацько крокував уперед з наплічником і гвинтівкою по-драгунськи через груди. Він курив люльку і співав маршову пісню:

Як ішли ми в Яромір,
Хочеш вір, а хоч — не вір,
На вечерю ми попали...

Більше, ніж за п'ятсот кроків перед поручником Дубом здіймалася по дорозі курява, з якої виринали постаті солдатів. Поручник Дуб, до якого знову повернувся увесь його запал, висунув голову з двоколки й почав верещати у хмару порошу на дорозі:

— Солдати! Ваше почесне завдання важке. Перед вами тяжкі походи, нестатки і різні митарства. Але я покладаюся на вашу витривалість і силу волі!

— Замовкни, дурний воле! — зримував Швейк.

Поручник не вгавав:

— Для вас, солдати, немає таких перепон, які б ви не здолали! Я вам ще раз повторюю, я веду вас не до легкої перемоги! Це буде твердий горішок, але ви себе покажете! Вас прославить історія віків і запише в свою золоту книгу!

— Дивись, пойдеш в Ригу! — знову зримував Швейк.

Ніби послухавшись Швейка, поручник Дуб схилив голову і раптом почав блювати, для чого йому навіть не треба було вихилитися з воза. Скінчивши, він ще раз вигукнув:

— Солдати, вперед! — звалився на наплічник телеграфіста Ходоунського і прослав аж до Турової-Вольської, де його нарешті поставили на ноги і за наказом надпоручника Лукаша зняли з воза. Надпоручник Лукаш мав з ним доволі тривалу й неприємну розмову, аж поки поручник Дуб настільки опритомнів, що нарешті зміг заявити:

— Логічно міркуючи, я зробив дурницю, яку виправлю перед лицем ворога.

Між іншим, він не зовсім отямився, бо коли чвалав до своєї чоти, грозився надпоручникові Лукашу:

— Ви мене ще не знаєте, але ви мене визнаєте!

— Про все, що ви накоїли, можете довідатись у Швейка.

Тому перед тим, як піти до своєї чоти, поручник Дуб почвалав до Швейка, якого знайшов у товаристві Балоуна і фельдфебеля Ванека.

Балоун у захваті якраз розповідав, що в себе в млині він завжди тримав пляшку пива в криниці. Пиво було таке холодне, аж зуби ломило. В млинах увечері цим пивом запивали розгуду¹, але він у своїй ненажерливості, за яку тепер його карав Господь, після розгуди завжди вминав ще й порядний шмат м'яса. Тепер, мовляв, правосуддя Боже покарало його за все теплою смердючою водою з криниці в Турово-Вольській, до якої через холеру вояки мусили сипати цитринову кислоту, коли чотами брали воду з криниць. Балоун висловив думку, буцімто цитринову кислоту роздають для того, щоб легше було людей голодом морити. Він, правда, в Сяноку трохи під'їв, та й обер-лейтенант знову залишив йому півпорції телятини, яку Балоун приніс з бригади, та все ж таки це жах, бо він так сподівався, що на ночівлі знову щось

¹ Сир з маслом і сметаною, посипаний паприкою й зеленою цибулею (чеськ., зах. укр.).

варитимуть. Він у це повірив, коли куховари набирали в казани воду. Він зараз же полетів туди розвідати, що і як, але куховари відповіли йому, що поки лише дістали наказ набирати воду, а за хвилину, можливо, прийде новий наказ — її вилити.

Тут несподівано підійшов поручник Дуб і, не дуже впевнений у собі, запитав:

— Розмовляєте?

— Розмовляємо, пане лейтенанте, — відповів за всіх Швейк. — У нас тут бесіда йде повним ходом. Воно взагалі найприємніша на світі річ — добра бесіда. Ось саме говоримо про цитринову кислоту... Жоден вояк не може обійтися без балачок, тоді він принаймні забуває про всі злигодні.

Поручник Дуб запросив Швейка прогулятися з ним, бо він, мовляв, хоче його щось запитати. Коли вони вже досить відійшли вбік, Дуб із сумнівом у голосі запитав:

— А ви, бува, часом не про мене говорили?

— Ніколи! Про вас ані слова, пане лейтенанте, лиш про цю цитринову кислоту і про копчене м'ясо.

— Мені обер-лейтенант Лукаш казав, нібито я щось накоїв і ви про це дуже добре знаєте, Швейку.

Швейк надзвичайно серйозно і з притиском сказав:

— Ви нічого не накоїли, пане лейтенанте. Ви тільки відвідали один дім розпусти. Але то була якась помилка. Бляхаря Пімпра з Козячої площі теж завжди розшукували, коли він вирушав до міста купувати бляху, і його теж знаходили в подібній установі — або «У Шугів», або «У Дворжаків»*. Внизу містилася кав'ярня, а нагорі — в нашому випадку — були дівчата. Ви, пане лейтенант, очевидно, не второпали, де ви, власне, перебуваєте, бо було дуже гаряче, і якщо людина не звикла пити, то в таку спеку п'яніє навіть від звичайнісінького рому, а ви, пане лейтенанте, допалися до горобинівки. Я дістав наказ вручити вам запрошення на нараду, що мала відбутися перед нашим від'їздом, і знайшов вас у тієї дівульки нагорі. Від спеки й горобинівки ви мене навіть не впізнали і лежали собі там на дивані зовсім роздягнений. Взагалі ви там нічого не вичворяли, навіть не казали: «Ви мене ще не знаєте...» Таке може в спеку трапитися з кожним. Декому це подобається, але дехто потрапляє в таку історію, як сливка в гівно, перепрошую на слові. Якби ви були знали старого Вейводу, полірувальника з Вршовиць! Він, голошу слухняно,

пане лейтенанте, вирішив ніколи не пити жодних напоїв, від яких міг би сп'яніти. Хильнув він чарку на дорогу і пішов з дому шукати безалкогольні напої. Спочатку завітав у шинок «На зупинці», замовив собі там чвертку вермуту й почав обережно випитувати шинкаря, що, власне, п'ють абстиненти. Він, як не беріть, правильно вважав, що для них навіть чиста вода — і то страшний напій. Шинкар йому пояснив, що абстиненти п'ють содову воду, лимонад, молоко, а ще безалкогольні вина, холодну часникову юшку та інші неспиртні напої. З усіх цих напоїв старого Вейводу найбільше вабили безалкогольні вина. Він запитав, чи буває безалкогольна горілка, випив ще одну чверточку і поговорив з шинкарем про те, що це справді великий гріх часто напиватися. Шинкар йому на це відповів, що він усе на світі стерпить, за винятком одного — п'яної людини, яка в іншому місті впивається, а до нього приходять витверезуватися пляшкою содової води та ще, крім усього, й набешкетує. «Напийся в мене, — каже шинкар, — тоді ти моя людина, а інакше я тебе й знати не хочу». Старий Вейвода допив і пішов далі, аж поки придибав, пане лейтенанте, на Карлову площу до винарні, куди він і раніше заходив, і запитав там, чи немає в них безалкогольних вин. «Безалкогольних вин ми не маємо, пане Вейводо, — відповіли йому. — Проте знайдеться вермут і шеррі». Старому Вейводі стало якось незручно, і він випив там по чвертці вермуту і шеррі. А доки сидів там, познайомився, пане лейтенанте, з якимось таким самим, як він, ворогом алкоголю. Слово за слово, випили ще по чвертці шеррі, а наприкінці той пан каже, що він знає місце, де подають безалкогольні вина. «Це на Бальзановій вулиці, вниз по сходах, там грає грамофон». За таку приємну інформацію старий Вейвода поставив ще цілу пляшку вермуту, а потім обидва почимчикували на Бальзанову вулицю, де треба йти сходами донизу і де грає грамофон.

І справді, там подавали самі фруктові вина, і не тільки без спирту, але взагалі без алкоголю. Спочатку вони замовили по півлітри агрусового вина, потім півлітри порічкового, а коли випили ще півлітри безалкогольного агрусового вина, ноги під ними після усіх тих вермутів та шеррі почали вгинатися. Тут вони почали галасувати, щоб їм принесли офіційне підтвердження, що вони справді п'ють вино без спирту. Вони, мовляв, обидва абстиненти, і якщо їм зараз же не принесуть такого під-

твердження, то вони потрощать тут усе, включно з грамофоном. Довелося поліцаєм тягти їх обох тими сходами нагору на Бальзанову вулицю, довелось упихати їх у поліцейську тарадайки і кинути в цюпу. І довелось обидвох, як абстинентів, засудити за пияцтво.

— Якого біса ви мені це розповідаєте? — гримнув поручник Дуб, який від тієї розповіді зовсім протверезів.

— Голошу слухняно, пане лейтенанте, що хоч, власне, воно одне з другим не в'яжеться, але коли вже ми так обидва розговорилися...

Поручникові Дубу в цю хвилину здалося, що Швейк його знову образив, і оскільки він прийшов до тями, то гарикнув:

— Ти мене ще пізнаєш! Як ти стоїш?

— Голошу слухняно, погано стою, бо забув закаблуки вкупі тримати. Але я зараз це направляю. — І Швейк знову взірцево виструнчився.

Поручник Дуб роздумував, що б ще такого додати, але врешті сказав тільки:

— Дивись, щоб це мені було востаннє! — І, як на додачу, повторив своє старе прислів'я, трохи змінивши його:

— Ти мене ще не знаєш, але я тебе знаю.

Відходячи від Швейка, поручник Дуб з похмілля подумав: «Може, на нього більше вплинуло б, якби я був сказав: «Я тебе, хлопче, вже давно знаю з поганого боку».

Потім поручник Дуб покликав свого денщика Кунерта і наказав йому роздобути глечик води.

Кунерт, треба віддати йому належне, потратив чимало часу на пошуки в Турово-Вольській і глечика, й води.

Глечик йому пощастило вкрасти у священика, а воду в глечик він набрав з криниці, забитої дошками. Для цього йому, звичайно, довелось вирвати кілька дощок. Криниця була забита тому, що вода в ній була підозріла на тиф.

Поручник Дуб однак випив цілий глечик без усяких наслідків, чим підтвердив прислів'я «Добрій свині все на користь».

Усі страшенно помилялись, коли сподівалися, що ночуватимуть у Турово-Вольській.

Надпоручник Лукаш викликав телефоніста Ходоунського, рахункового фельдфебеля Ванька, ротного ординаря Швейка та Балоуна. Наказ був простий: всі залишають зброю в санітарній

частині і негайно вирушають у дорогу на Малий Паланець, а тоді вздовж потоку вниз у південно-східному напрямку — на Лісковичі.

Швейк, Ванек і Ходоунський — квартир'ери. Вони мусять забезпечити нічліг для роти, яка за годину або найбільше за півтори прийде за ними. Балоун тим часом у місці, де буде ночувати він, тобто надпоручник Лукаш, мусять наказати засмажити гуску, а трьом іншим доручається пильнувати за Балоуном, щоб він не зжер половину. Крім цього, Ванек зі Швейком мусять купити свиню для роти вагою відповідно до кількості людей у роті. Вночі варитимуть гуляш. Нічліг для вояків мусять бути пристойний, треба обминати завошивлені хати, щоб люди як слід відпочили, бо рота вже о пів на сьому ранку виступає з Лісковичь через Кросенку, на Стару Сіль.

Треба знати, що батальйон уже не мав нестачі в грошах. Бригадне інтендантство в Сяноку виплатило йому авансом за майбутню бойню. В ротній касі було понад сто тисяч крон, а фельдфебель-рахівник Ванек дістав наказ, щоб із прибуттям на місце (тобто вже в окопах) підрахувати і виплатити роті перед смертю належну компенсацію за недодані обіди і хліб.

Поки всі четверо збиралися в дорогу, в роті з'явився місцевий

священик і роздав воякам листівки з «Лурдською піснею», залежно від національності, кожному його рідною мовою. В нього була ціла купа цих пісень. Йому їх залишила для роздавання проїжджим військовим частинам особа високого військового церковного сану, що роз'їжджала в машині з якимись дівками по спустошеній Галичині.

Де в долині струмок, де гора понад ним,
Вістку янгольський дзвін сповіщає усім.
Аве, аве, аве, Марія!

Оповив Святий Дух і Бернарду малу,
Що на берег біжить, у квітчасту траву.
Аве!

А на скелі — там що? — дивне сяйво росте,
Ясна постать у нім і обличчя святе!
Аве!

Білий одяг, як сніг — із лілей, певне, він,
На сукенці ясній поясок із хмарин.
Аве!

Зняла руки — в руці білі вервиці й хрест.
Таж це Діва свята, це Цариця небес!
Аве!

Ясний промінь святий на Бернарду упав,
Аж тріпоче дівча від небачених сяйв.
Аве!

На колінцях вона молиться гаряче,
Божа Мати тоді до Бернарди рече:
Аве!

Без гріха лише я народила колись —
Тож бажаю усім помагати я скрізь —
Аве!

І до мене сюди лине вірний мій люд,
Помолися і ти! Спокій знайдеш ось тут!
Аве!

Всім народам скажи — жонам, чоловікам,
Що ось тут мій ковчег і величний мій храм!
Аве!

А струмок цей живий, що дзюркоче й пливе,
Сповідить, що для вас в мене серце живе.
Аве!

Слава, слава тобі, ти, долино мала,
Мати Божа ось тут собі місце знайшла!
Аве!

О Маріє свята — тут печера твоя,
Ти нам рай принесла, що всіх нас осія!
Аве!

І від першого дня в щасті й горі-журбі
Ходять люди сюди поклоняться тобі!
Аве!

А між тими, що йдуть, між Твоїми людьми,
В дні важкі і сумні йдем до Тебе і ми!
Аве!

Зглянься, Мати, на нас, перед нами іди,
Там, де Божий престіл, ти веди нас туди!
Аве!

О Царице Небес, поможи нам усім,
Так, як Мати свята, рідним дітям своїм!
Аве, аве, Марія!

У Туровій-Вольській було багато сортирів, і всюди в них валялися папірці з «Лурдською піснею».

Капрал Нахтігаль з-під Кашперських гір роздобув у переляканого єврея пляшку горілки, зібрав кількох товаришів, і вони почали співати німецький текст «Лурдської пісні» без рефрену «Аве» на мотив пісні «Принц Євген».

Дорога зробилася нестерпно погана, і передовий загін, який повинен був забезпечити нічліг для одинадцятої роти, вже аж поночі набрів у лісочок біля річки. Цей лісочок мав привести їх до Лісковиць.

Балоунів уперше в житті доводилося йти невідомо куди. Все: і темрява, і те, що їх послали наперед шукати квартири, здавалося йому надзвичайно таємничим; раптом у нього з'явилася підозра, що це не випадково.

— Камради, — тихо зойкнув він, спотикаючись на стежці, що звивалася уздовж річки. — Вони принесли нас у жертву.

— Як то? — теж стиха визвірився на нього Швейк.

— Камради, не кричіть так, — благальним голосом просив Балоун. — У мене аж мороз поза шкірою. Я відчуваю, що вони нас почують і відразу почнуть стріляти. Я це знаю. Вони нас послали вперед, щоб ми перевірили, чи немає поблизу ворога, а коли почують стрілянину, то одразу ж дізнаються, що далі йти не можна. Ми, камради, розвід-пантруль, як учив мене кап-рал Терна.

— То йди вперед, — сказав Швейк. — Ми підемо за тобою, а ти захищай нас своїм тілом, якщо вже вродився таким велетнем. А як тебе підстрелять, ти нам відразу голосно «охни», аби ми вчасно могли зробити «nieder». Ну й вояка з тебе, кулі боїться. Кожен вояк має з цього тільки радіти, адже він знає: що більше куль ворог вистріляє, то менше залишиться в нього боєприпасів. Кожен постріл, спрямований ворожим солдатом проти тебе, зменшує його боєспроможність. До того ж, стріляючи в тебе, він страшенно тішиться, бо принаймні не мусить і далі тягти на собі патрони, йому й бігти легше.

Балоун тяжко зітхнув:

— Але ж у мене вдома господарство.

— Сери в господарство, — порадив Швейк. — Ліпше віддай життя за найяснішого цісаря. Та невже тебе цього не вчили на військовій службі?

— Там про це тільки згадували, — не зрозумів дурнуватий Балоун. — Вони тільки й робили, що ганяли нас по учбовому плацу, а потім я вже ніколи про щось подібне не чув, бо став денщиком... Якби найясніший цісар нас хоч краще годував...

— Ну й проклятуша ж ти ненажерлива свиня! Вояків перед боєм узагалі не варто годувати. Це нам багато років тому пояснював у школі капітан Унтергріц. Той, бувало, нам завжди казав: «Кляті чортяки, якби колись вибухнула війна і справа дійшла до бою, то боронь вас Боже перед боєм наїдатися. Хто наїсться й дістане кулю в живіт, тому амінь, бо вся каша і хліб

після такого поранення вилізуть з кишок, і в солдата відразу починається антонів вогонь. А коли шлунок порожній, то така рана в живіт — дурниця. Так, ніби тебе оса вжалила, просто приємно.

— Я швидко все перетравлюю, — заспокоїв товаришів Балоун. — У мене в шлунку ніколи нічого не залишається. Я, братіку, зжеру, бувало, цілу миску кнедлів із свинячою печенкою і калустою, а за півгодини більше трьох ложок з мене не вийде. Решта в мені зезає. Інший, наприклад, з'їсть лисички, а вони вийдуть з нього так, що тільки сполосни — і знов подавай з кислим соусом. А в мене — навпаки. Нажеруся лисичок так, що інший би луснув, а потім тільки викладу трошки жовтої каші, мовби дитинка наробила, — решта в мене піде. В мені, брате, — конфіденційно зізнавався Балоун Швейкові, — розчиняються риб'ячі кісті і кісточки від сливок. Якось я навіть підрахував — з'їв сімдесят сливових кнедлів з кісточками, а як приперло, пішов за стодолу, потім розгріб ті кісточки трісочкою, відгорнув убік і підрахував. Із сімдесяти кісточок у мені розчинилося більше половини. — З Балоунових уст злетіло тихе і довге зітхання. — Моя стара робила сливові кнедлі з картопляного тіста, до якого додавала трохи сиру, щоб було поживніше. Вона більше любила кнедлики, посипані маком, ніж сиром, а я — навпаки, через те одного разу мазнув її по пиці... не вмів я цінувати свого родинного щастя.

Балоун зупинився, поплямкав, облизався і сказав з сумом і ніжністю:

— Знаєш, друже, тепер коли нема ніяких кнедлів, мені здається, що моя жінка мала рацію: вони з маком таки ліпші. Тоді мені завжди здавалося, ніби мак застряє між зубами, а тепер я мрію про нього. Моя жінка зазнала зі мною багацько лиха. Скільки вона, бідолаха, наплакалася, коли я вимагав, щоб вона клала в ліверні ковбаски більше майорану, при цьому ніколи не обходилося без ляпанця. Одного разу вона не хотіла різати на вечерю індика, мовляв, вистачить з мене й півня. То я її, бідну, так тоді висповідав, що вона аж два дні відлежала. — Ох, приятелю, — схлипнув Балоун, — якби мені тепер ліверну ковбасу, хай уже й без майорану, і півника... Ти любиш підливу з хрину? Який я бувало галас зчиняв через неї. А нині пив би її, як каву.

Балоун поволі забував про уявну небезпеку і в нічній тиші, спускаючись униз на Лісковиці, продовжував зворушено розповідати Швейкові про те, чого він раніше не шанував, а тепер їв би, аж очі плакали б.

За ними йшли телефоніст Ходоунський і фельдфебель-рахівник Ванек.

Ходоунський пояснював Ванекові, що, на його думку, світова війна — ідіотизм. Найгірше в ній те, що коли десь урветься телефонний провід, ти змушений іти вночі його монтувати, а ще гірше, що тепер не так, як у давніших війнах, тоді не знали ніяких прожекторів, а сьогодні — навпаки, коли ти з'єднуєш ті прокляті проводи, ворог одразу ж знаходить тебе прожектором і накриває вогнем цілої артилерії.

Внизу в селі, де мала розквартируватися рота, було темно хоч в око стрель. Собаки так розгвалтувались, що експедиція зупинилася й почала міркувати, як боронитися від тих бестій.

— А може, вернемося назад? — пошепки запитав Балоун.

— Балоуне, Балоуне, якби ми про це заявили, тебе б розстріляли за боягузтво, — сказав Швейк.

Собаки наче сказилися: гавкання чулося з усіх боків, навіть з півдня, за річкою Ропою. Вони гавкали в Кросенці і в кількох інших навколишніх селах, бо Швейк верещав у нічній тиші:

— Кўси, кўси, кўси! — згадавши, як він кричав на них, коли ще торгував собаками.

Пси не могли заспокоїтись, і фельдфебель-рахівник Ванек сказав Швейкові:

— Не верещіть на них, Швейку, бо розгавкається вся Галичина.

— Щось подібне, — відповів Швейк, — трапилося на маневрах у Таборській окрузі. Ми прийшли вночі до одного села, і пси зчинили страшений галас. Вся околиця там густо заселена, і собачий гавкіт лунав від села до села, далі й далі. Потім собаки в тому селі, де ми стояли табором, нагавкались і стихли, але, зачувши здалеку, десь аж з-під Пельгржимова, собачий гавкіт, знову зняли такий гвалт, що за хвилину гавкали підряд усі округи — Таборська, Пельгржимовська, Будейовицька, Гумполецька, Тржегбояська і Їглавська. Наш капітан — дуже нервовий дідок — не зносив собачого гавкоту, і не спав цілу ніч, увесь час вискакував надвір і питав патруля: «Хто гавкає? Чому гавкає?» Вояки покійно доповідали, що це гавкають собаки. Він так пере-

нервувався, що коли ми вернулися з маневрів, він усім тим, хто був тоді в патрулі, вліпив казармений арешт.

Після того випадку він завжди вибирав «псячу команду» і посилав її вперед. Команда мала попереджати населення села, де ми збиралися ночувати, що жоден пес уночі не сміє гавкнути, бо інакше буде вбитий. Я теж був у такій команді. Коли ми прийшли до одного села у Мілевській окрузі, я все переплутав і заявив старості села, що кожен власник пса, який вночі забреше, буде вбитий із стратегічних міркувань. Староста злякався, зараз же запряг коні і поїхав до головного штабу просити від усього села помилування, його туди взагалі не пустили, а вартові мало його не застрелили. Староста повернувся додому, і поки ми прийшли до села, усім собакам за його порадою зав'язали ганчірками морди, аж три з них сказилися.

Всі погодились із Швейком, що вночі собаки бояться вогню запаленої сигарети, і увійшли в село. На нещастя, ніхто з них не курив, так що Швейкова порада не мала позитивних наслідків. Однак, як виявилось, пси брехали з радощів: вони з приємністю згадували війська, які проходили через село і завжди залишали їм щось під'їсти.

Собаки ще здалеку почули наближення тих створінь, після яких залишаються кості і кінська пададь.

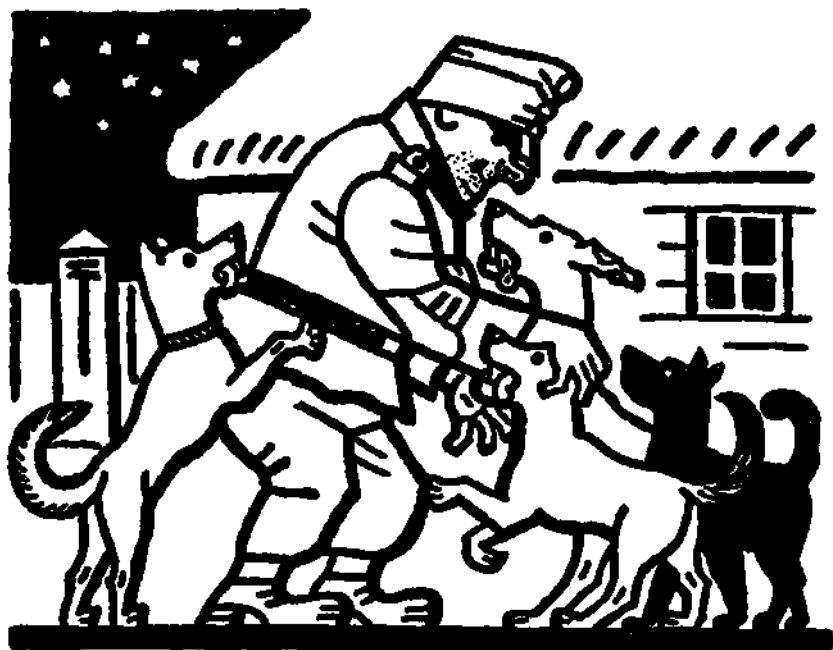
І ось раптом Швейка оточили чотири гавкала. Вони радісно кидались на нього, задерши вгору хвости.

Швейк гладив їх, попліскував по спині і розмовляв з ними у п'їтми, як з дітьми.

— Ось ми вже й тут. Прийшли до вас спатоньки — люлі-лю, їстоньки — гам-гам! Дамо вам кісточок, шкуриночок, а вранці знову потупцяємо на ворога.

В селі по хатах почали засвічувати світло, а коли квартир'єри почали калатати у двері першої хати, щоб довідатися, де живе староста, зсередини відіззався верескливий жіночий голос і чи то по-польськи, чи по-українськи повідомив, що чоловік на війні, діти хворі на віспу, що москалі все забрали, а її чоловік, вирушаючи в похід, наказував їй нікому вночі двері не відчиняти. І тільки коли посилили атаку на двері, запевняючи, що вони квартирмейстери, якась таємнича рука відчинила їм.

Увійшовши до хати, вони виявили, що саме тут живе староста, який марно намагався переконати Швейка, буцімто це не він

відповідав верескливим жіночим голосом. Він, мовляв, завжди спить на сні, а його жінка, коли її хтось раптово збудить зі сну, сама не знає, що верзе. А щодо нічлігу для цілої роти, то село таке маленьке, що жоден вояк у ньому не вміститься. Спати взагалі нема де. І купити тут теж нічого — москалі забрали все.

Як пани добродії не погордують, то він заведе їх до Кросенки, там хутори великі. Це звідсіля всього три чверті години ходу, місця там досчочу, кожен вояк зможе накритися овечим кожухом, корів там до бісової мами — кожен вояка дістане казанок молока. Вода там теж добра, пани офіцери зможуть переночувати в замку. А в Лісковичах що? Злидні, парші та воші. Він сам колись мав п'ять корів, але москалі всі забрали, і тепер, коли він сам хоче дістати молока для своїх хворих дітей, мусить ходити аж до Кросенки.

Немовби підтверджуючи правдивість його слів, десь поруч у стайні заревіли корови й почувся верескливий жіночий голос, що бажав злощасним коровам, аби їх шляк трафив і холера забрала.

Старосту це не збентежило, і, натягуючи високі чоботи, він не змовкав:

— Одну-єдину корову має мій сусід Войцек, вона, як ви, панове добродії, ласкаво зволили почути, щойно мукнула. Але це корова хвора, тужлива. Москалі забрали в неї телятко. Відтоді вона не дає молока, та господар жаліє її, не хоче різати, бо сподівається, що Матір Божа Ченстоховська все направить.

Під час цієї балаканини він натяг на себе чумарку.

— Ходімо, панове добродії, у Кросенку, це ж три чверті години ходу, та що я, грішний, балакаю — навіть і півгодини не буде. Я знаю дорогу через потік, потім через березовий гайок, коло дуба... Село велике, і файна, моцна горілка в корчмах. Ходім, панове добродії. Нащо баритися? Панам воякам з вашого славного полку треба файно відпочити, виспатися по-людськи. Пан цісарсько-королівський вояк, що б'ється з москалями, обов'язково потребує чистої ночівлі, зручної ночівлі... А в нас? Воші, короста, віспа й холера. Вчора у нас, у нашому проклятому селі, троє людей почорніли від холери. Милосердний Господь Бог прокляв Лісковичі...

Тут Швейк велично змахнув рукою.

— Панове добродії! — почав він, наслідуючи старостів голос. — Читав я раз в одній книжці, що за шведських воєн, коли був даний наказ розквартируватися в такому й такому селі, а староста всіляко відбріхувався і не хотів подати їм руку допомоги, його повісили на найближчому дереві. Крім того, один польський капрал розповідав мені нині в Сяноку, що коли приходять квартирмейстери, староста мусить скликати всіх десятників, ті йдуть з квартир'єрами від хати до хати і просто говорять: «Тут розташуються троє, тут четверо, пани офіцери розмістяться в попівській плебанії», — і за півгодини все має бути готове. Пане добродію, — поважно звернувся Швейк до старости. — Де тут у вас найближче дерево?

Староста не зрозумів, що означає по-чеськи слово «стром», і тому Швейк пояснив йому, що стром — це береза, дуб, груша, яблунька — словом, усе, що має міцне гілля. Староста знов не зрозумів, а коли почув назви деяких фруктових дерев, злякався, бо черешні вже дозрівали, і сказав, що ні про що таке не знає, у нього перед хатою росте тільки дуб.

— Добре, — сказав Швейк, зробивши рукою міжнародний знак вішання. — Ми тебе повісимо тут, перед твоєю хатою, бо ти мусив би вже знати, що йде війна і нам наказано спати саме

тут, а не в якійсь там Кросенці. Ти нам, бісова печінка, не будеш міняти наших стратегічних планів, хіба що хочеш гойдатися, як писалося у тій книжці про шведські війни... Подібний випадок, панове, трапився раз на маневрах біля Великого Мезіржича...

Тут Швейка перебив фельдфебель-рахівник Ванек:

— Це, Швейку, ви нам розповісте потім, — і, звертаючись до старости, сказав: — Отже, тепер алярм і квартири!

Староста почав тремтіти і, запинаючись, пробурмотів, що він хотів влаштувати панів добродіїв якнайкраще, але коли вже інакше не виходить, то в селі, може, таки дещо й знайдеться, і панове будуть вдоволені, він зараз принесе ліхтар.

Коли він вийшов із світлиці, тьмяно освітленої невеличкою газовою лампочкою під образом якогось скуленого, немов каліка, святого, Ходоунський несподівано вигукнув:

— Куди зник наш Балоун?

Але не встигли вони роздивитися, за піччю тихенько відчинилися дверцята, які із комори кудись вели, і в них просунувся Балоун. Він розглянувся навколо, чи немає старости, і сказав гугнявим голосом, немовби мав страшний нежить:

— Йа бгув вге в кгомогі, шось там нгадибау і вжяу у гот, а воно мгені лыпиця дго пгіднебіння. Це нгі солоне, нгі солодке. Це тісто.

Фельдфебель-рахівник Ванек спрямував на нього світло електричного ліхтарика, і всі переконалися, що в житті їм ще не доводилось бачити такого замурзаного австрійського вояка. Вони перелякалися, помітивши, що мундир на Балоунові так роздувся, наче він був на останньому місяці вагітності.

— Що з тобою, Балоуне? — співчутливо запитав Швейк, штурхаючи його в роздутій живіт.

— Це — охігки, — харчав Балоун, давлячись тістом, яке не проходило ні туди, ні сюди. — Обегегно, це квашені охігки. Я на скогу гуку з'їв тти, а решту пгиніс вам.

Балоун почав витягати з-за пазухи огірок за огірком і роздавати їх.

На порозі виринув староста з ліхтарем. Побачивши цю сцену, він перехрестився і заскиглив:

— Москалі забирали, і наші забирають.

В супроводі зграї собак вони вирушили в село. Всі вперто трималися навколо Балоуна і сятали в його кишені в штанах, де

Балоун заховав шматок сала, теж здобутого в коморі, але із захланності зрадливо затаєне від товаришів.

— Що це біля тебе так собаки упадають? — поцікавився Швейк.

Після тривалого роздуму Балоун відповів:

— Добгу лудину чують.

Однак не сказав, що притримує рукою в кишені сало, і саме тому один пес безперервно хапає його зубами за руку.

Під час пошуку квартир виявилось, що Лісковичі — дуже велике село, але дійсно до краю висмоктане війною. Хоч воно й не потерпіло від пожеж, бо обидві воюючі сторони якимось дивом не втягли його у сферу воєнних операцій, однак саме тут розмістилося населення начисто знищених сіл Хирова, Грабова і Голублі.

У деяких хатах жило по вісім родин. Грабіжницька війна, одна з фаз якої прошуміла над ними, як дикі хвилі повені, штовхнула їх у безпросвітні злидні.

Роту довелося розмістити в невеличкій зруйнованій гуральні на другому краю села. В бродильні вмістилася лише половина роти. Решту по десять чоловік розмістили в кількох садибах, куди багаті шляхтичі не пускали бідну голоту, яку війна позбавила своєї землі.

Штаб роти з усіма офіцерами, фельдфебелем-рахівником Ванеком, з денщиками, телефоністами, санітарами, кухарями і Швейком оселився в будинку місцевого священика, який теж не впустив до себе ні одної ожебраченої родини з околиці, тому й мав достатньо вільного місця.

Це був високий, сухорлявий літній чоловік у вилялялій і за-смальцьованій сутані. Він зі скнарості майже нічого не їв. Батько виховував його у лютій ненависті до росіян, однак цю ненависть наче корова язиком злизала після відступу росіян, коли в село прийшли австрійські війська. Вони пожерли всіх його гусей і курей, яких росіяни не чіпали, хоч у нього й мешкало кілька зарослих забайкальських козаків.

Коли ж до села вступили мадяри і вибрали з вуликів увесь мед, він ще більше розсердився на австрійські війська. Тепер він з великою ненавистю дивився на своїх несподіваних гостей, і мав велику приємність з того, що ходив навколо них і, низуючи плечима, повторював:

— Нічого не маю, я абсолютний жебрак. Ви, панове, не знайдете у мене й скибки хліба.

Найсмутніша міна при цьому була в Балоуна. Він ледь не розридався з такої нужди. В його голові безнастанно майоріло неясне уявлення про якогось підсвинка, золотава шкірка якого хрумкає на зубах і смачно пахне. Балоун зараз дрімав у кухні отця духовного, куди інколи заглядав сухорлявий високий підліток, що був водночас і наймитом, і куховаром. Він дістав суворий наказ слідкувати за тим, аби з кухні, боронь Боже, чогось не поцупили.

Але і в кухні Балоун нічого не знайшов, крім папірця з кмином, що лежав на сільничці, який він миттю запхав собі в рот. Пахоші кмину пробудили в ньому смакові галюцинації про підсвинка.

На подвір'ї невеличкої винокурні за парафією горіли вогні під казанами польової кухні, кипіла вода, але в тій воді нічого не варилося.

Фельдфебель-рахівник з кухарем оббігали все село, марно намагаючись роздобути десь свиню. Всюди діставали одну і ту ж саму відповідь: москалі все з'їли і все забрали.

Розбудили також єврея у корчмі, який почав рвати на собі пейси і висловлювати жаль, що не може панам солдатам услужити, аж врешті причепився до них, щоб вони купили в нього стару столітню корову, суху здохлятину: самі кістки та шкіра. Зажадав за неї скажені гроші, рвав бороду і божився, що такої корови не знайдуть у цілій Галичині, в цілій Австрії і Німеччині, в цілій Європі і на цілому світі. Він скиглив, плакав і бив себе в груди, мовляв, це найжирніша з корів, які будь-коли з волі Єгови з'являлися на світ Божий. Він клявся всіма прабатьками, що подивитися на цю корову приїздять аж з Волочиська, про цю корову говорять в усій країні, як про казку, що це, власне, не корова, а найдобротніший бугай. На завершення він упав перед ними навколішки і, обнімаючи коліна то одного, то другого, репетував: «Краще забийте старого бідного єврея, але без корови не йдіть».

Своїм виттям він так усіх спантеличив, що вони зрештою потягли це бидло, яким погребував би навіть шкуродер, до польової кухні. Потім, коли вже гроші були в нього в кишені, єврей ще довго плакав та бідкався, буцімто його зовсім погубили, знищили, що він сам себе пограбував, продавши за безцінь таку прекрасну корову. Він молив повісити його, бо на старості літ

упоров таку дурницю, через яку його предки в домовинах поперевертаються.

Покачавшись ще трохи в поросі, він враз обтрусив із себе увесь жаль, пішов додому і там у комірчині сказав своїй жінці:

— Ельзалебн ¹, солдати дурні, як чобіт, а твій Натан мудрий.

З коровою було багато клопоту. Моментами здавалося, що її взагалі не можна обідрати. Коли почали здирати шкуру, вона в кількох місцях подерлася, і під нею показалися м'язи, скручені, як висохлі корабельні линви.

Тим часом звідкись притягли мішок картоплі і, втративши всяку надію на успіх, почали варити ці сухожилля й кості, а в той час поряд у малій кухні кухар у цілковитому розпачі готував офіцерський обід з куснів цього скелета.

Та злощасна корова, якщо можна так назвати цей винятковий витвір природи, надовго закарбувалася в пам'яті всієї роти, і майже з певністю можна сказати, що коли перед Сокальською битвою командири нагадали б воякам про лісковицьку корову, вся одинадцята рота з грізним ревом і страшною люттю кинулася б з багнетами на ворога.

¹ Ельза, життя моє.

Корова виявилась така безсовісна, що з неї не вдалося зварити навіть супу. Що довше м'ясо варилося, то міцніше воно трималося кісток, утворюючи з ними одне ціле, закостеніле, як бюрократ, що все життя пасеться по канцеляріях і живиться лише справами.

Швейк як кур'єр підтримував постійний зв'язок між штабом і кухнею, щоб установити, коли вже оте м'ясо звариться, і ось нарешті він доповів надпоручникові Лукашу:

— Пане обер-лейтенанте, корова перетворилася на порцеляну. У неї таке тверде м'ясо, що ним можна різати скло. Кухар Павлічек, покуштувавши разом з Балоуном це м'ясо, зломив собі передній зуб, а Балоун — кутній.

Балоун із серйозним виглядом підійшов до надпоручника Лукаша і, загикуючись, подав йому свій зламаний зуб, загорнутий у «Лурдську пісню».

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, я робив усе, що міг. Це той самий зуб, що зламався в офіцерській кухні, коли ми пробували, чи не можна з цього м'яса зробити біфштекс.

При цих його словах з крісла під вікном підвелася чиясь сумна постать. Це був поручник Дуб, якого санітарна двоколка привезла зовсім знесиленого.

— Будь ласка, тихіше, — сказав він з розпачем у голосі, — мені погано.

Він знову сів у старе крісло, в кожній щілині якого мешкали численні родини блощиць.

— Я втомлений, — сказав трагічним тоном, — я кволий і хворий. Не говоріть, будь-ласка, при мені про зламані зуби. Моя адреса: Сміхів, вулиця Кральовська, номер вісімнадцять. Якщо я не дотягну до завтра, прошу повідомити про це мою сім'ю, і не забудьте зазначити на моїй могилі, що я до війни був учителем цісарсько-королівської гімназії.

Він тихенько захропів і вже не чув, як Швейк процитував вірш із запукійної:

Гріх Марії відпустив Ти,
І розбійника простив Ти,
Й путь спасіння мні відкрив Ти!

Після цього фельдфебель Ванек встановив, що знаменита

корова мусить варитися в офіцерській кухні ще дві години, а про якийсь біфштекс не може бути й мови і замість біфштекса приготують гуляш.

Було вирішено, перш ніж сурмити обід, дати воякам належний відпочинок, все одно вечера до ранку готова не буде.

Фельдфебель-рахівник Ванек звідкись приніс в'язку сіна, поклав її під себе в ксьондзівській їдальні і, нервово підкручуючи вус, тихо сказав надпоручникові Лукашу, що відпочивав на старому дивані:

— Хоч вірте, хоч ні, пане обер-лейтенант, але такої корови мені за всю війну ще не доводилося жерти...

У кухні перед запаленим недогарком костельної свічки сидів телефоніст Ходоунський і писав про запас додому листа, щоб не морочитися з цим, коли батальйон нарешті отримає певний номер польової пошти. Він писав:

«Моя дорога жінко, найдорожча Боженко!

Ніч, а я постійно думаю про тебе, моє золотко, і бачу, як ти дивишся на порожнє ліжко біля себе і згадуєш мене. Мусиш пробачити, якщо при цьому децю збреше мені на думку. Як тобі добре відомо, що з самого початку війни я перебуваю на фронті, і багато чого наслухався від своїх товаришів, які були поранені і їздили у відпустку додому. Вони воліли б лежати в сирій землі, ніж бути свідками того, що якийсь падлюка волочить за їхньою жінкою. Мені боляче, що я, дорога Боженко, мушу тобі писати такі речі. Я цього навіть не писав би, але ти добре знаєш, бо сама ж мені призналася, що я не перший, з ким ти мала серйозне знайомство, і що до мене ти належала вже панові Краузе з Мікулашської вулиці. Тепер, коли я вночі раптом згадаю про це і уявлю, що той недоносок за моєї відсутності може мати на тебе претензії, мені здається, вір мені, дорога Боженочко, що я задушив би його на місці. Я довго це тамував у собі, але коли подумаю, що він може знов кóпатися до тебе, моє серце закипає. Звертаю твою увагу тільки на одне: я не стерплю поруч себе такої свині, яка курвиться з кожним і ганьбить моє ім'я. Пробач мені, дорога Боженко, за мої прикрі слова, але дивись, щоб я нічого про тебе поганого не чув. Інакше буду змушений вас обох випрошити, бо я вже готовий на все, навіть якби мусив заплатити за це життям.

*Тисячу разів цілує тебе і вітає татуня й мамуню
Твій Топоуш.*

Н.В. Не забувай, що ти носиш моє прізвище».

Потім почав писати другого листа про запас:

«Наймиліша моя Боженко!

Коли ти дістанеш ці рядки, знай, що відбулася велика битва, в якій воєнне щастя усміхнулося нам. Між іншим, ми збили щось із десять ворожих літаків і підстрелили одного генерала з великою бородавкою на носі. У найжахливіші хвилини бою, коли над нами рвалися шрапнелі, я думав, дорога Боженко, про тебе, що ти робиш, як почувашся, і що нового вдома? Завжди згадую, як ми вдвох з тобою були в броварні «У Томаша», як ти мене вела додому і як на другий день через це тобі боліла рука. Сьогодні знову йдемо вперед, і в мене не лишається більше часу продовжувати листа. Сподіваюся, що ти залишилась мені вірною, бо знаєш добре: у цьому питанні я страшний. Але вже час збиратися в похід. Цілую тебе тисячу разів, дорога Боженко, і вір, що все скінчиться добре.

Відданий тобі Топоуш».

Телефоніст Ходоунський почав дрімати і заснув над столом. Священик, який не спав і безперестанку швендяв по хаті, відчинив двері кухні і з ошадності загасив недогарок костельної свічки біля Ходоунського.

У ідальні, крім поручника Дуба, ніхто не спав. Фельдфебель Ванек у Сяноку в бригадній канцелярії дістав новий розрахунок щодо постачання армії продуктами і тепер, докладно вивчаючи його, констатував, що, власне, чим ближче до фронту, тим меншає пайок. Він мимоволі усміхнувся з одного параграфу, в якому заборонялося додавати в юшку шафран та імбир. У наказі було також зауваження, що польові кухні повинні збирати кості і відсилати їх у тил на дивізійні склади. Було трохи неясно, про які кості йдеться: про людські чи з іншої убійної худоби.

— Послухайте, Швейку, — сказав надпоручник Лукаш, позіхаючи з нудьги, — поки нам зварять їсти, ви б, може, розповіли якусь історію.

— Ох-хо-хо! — відповів Швейк. — Поки ми дочекаємось їжі, я встигну, пане обер-лейтенанте, розповісти вам усю історію чеського народу. А тим часом розкажу дуже коротку історійку про одну вдову поштмейстера з Седлчанська, яку по смерті чоловіка було призначено на його місце. Щойно я почув розмову про польові пошти, одразу ж і пригадав цю історію, хоч вона й не має з ними нічого спільного.

— Швейку, — відізався з дивана надпоручник Лукаш. — Ви знову починаєте своє ідіотське базікання.

— Так точно, голошу слухняно, пане обер-лейтенант. Воно й справді страшенно ідіотська історія. Я сам не знаю, як мені могло спасти на думку розповісти вам таку дурницю. Це або вроджений ідіотизм, або спогади молодих літ. На нашій земній кулі, пане обер-лейтенант, є різні характери, і кухар Юрайда мав рацію. Коли ми стояли в Бруку, він напився, впав у рів, а видертися звідти не міг і кричав: «Людина призначена і покликана пізнавати правду, щоб керувати своїм духом у гармонії вічного Всесвіту, щоб постійно розвиватися, набувати знань і поступово входити у вищі сфери інтелігентніших і сповнених справжньої любові світів». Ми його хотіли витягти нагору, але

він дряпався і кусався. Він гадав, що лежить вдома, і лише після того, коли ми його знову туди скинули, почав благати, аби ми його все ж таки витягли.

— Але що, власне, з тією поштмейстеркою? — розпачливо вигукнув надпоручник Лукаш.

— Це була дуже пристойна жінка, пане обер-лейтенант, але все одно трохи свиня. Вона добре виконувала свої обов'язки на пошті, але мала одну хибу: думала, що її всі переслідують і щось від неї хочуть, і тому щодня після роботи строчила на всіх скарги з найтоншими подробицями, відповідно до обставин.

Якось уранці пішла вона в ліс по гриби. І ось, проходячи повз школу, примітила, що пан учитель уже встав. Він привітався з нею і спитав, куди вона так рано зібралася. Вона йому відповіла, що йде по гриби. Тоді він сказав, що теж піде по гриби. З цього вона зробила висновок, буцімто він щодо неї, старої баби, має якісь нечисті наміри. А коли побачила, що він дійсно виходить з гущавини, перелякалася, втекла і негайно ж написала заяву до місцевої шкільної ради, ніби він хотів її згвалтувати. Проти вчителя почали дисциплінарне слідство, а щоб часом з цього не виник великий прилюдний скандал, вести слідство приїхав сам шкільний інспектор. Він звернувся до жандармського вахмістра з проханням дати свій висновок, чи здатний був учитель на такий вчинок. Жандармський вахмістр заглянув у старі протоколи і заявив, що це виключено, бо вчителя вже раз обвинуватив священник у тому, що він волочитья за його кузинкою, з якою, насправді, спав сам пресвятий отець. Але той учитель дістав від окружного лікаря посвідку, нібито він імпотент з шести років, після того, як упав з розчепіреними ногами з горища на дишель воза. Тоді вона, ця бестія, подала скаргу на жандармського вахмістра, окружного лікаря і шкільного інспектора, що буцімто учитель їх усіх підкупив. А вони, в свою чергу, подали на неї в суд, і її засудили, але клята баба оскаржила присуд, бо вона, мовляв, не сповна розуму. Її також оглянули судові лікарі і дали свій висновок, що хоч вона й придуркувата, проте може обіймати будь-яку державну посаду.

Надпоручник Лукаш вигукнув:

— Мати Божа!.. — І додав: — Сказав би я вам, Швейку, пару слів, та не хочу псувати собі вечерю.

На що Швейк відповів:

— Я ж попереджав вас, пане обер-лейтенант, що розповім страшенно ідіотську історію.

Надпоручник Лукаш тільки махнув рукою і сказав:

— Я вже доволі наслухався від вас усіляких дурниць.

— Не кожен може бути розумний, пане обер-лейтенант, — переконливо сказав Швейк. — Дурні мусять бути винятком, бо якби кожен був розумний, то на світі було б стільки розуму, що кожна друга людина збовдуріла б. Якби, наприклад, голошу слухняно, пане обер-лейтенант, кожен знав закони природи і вмів вираховувати небесні віддалі, то нічого іншого вже б не робив, а тільки докучав би всім, як один пан Чапек. Він відвідував шинок «Під келихом» і завжди, виходячи вночі на вулицю, розглядав усіяне зірками небо, потім повертався в шинок, підходив до кожного присутнього і повідомляв: «Сьогодні чудово світить Юпітер, а ти, йолопе, навіть не знаєш, що в тебе над головою. Це така віддаль, що коли б тобою, ледацюго, набити гармату і вистрелити з неї, ти летів би до нього із швидкістю гарматного ядра мільйон мільйонів років». При цьому він поведився так грубо, що, як правило, сам вилітав з шинку зі швидкістю звичайного трамвая. Приблизно, пане обер-лейтенант, кілометрів десять на годину. Або візьмемо, наприклад, пане обер-лейтенант, мурашку...

Надпоручник Лукаш привстав з дивана і молитовно склав руки:

— Я сам дивуюся, чому й досі розмовляю з вами, Швейку. Я ж вас, дякувати Богу, знаю вже віддавна...

Швейк на знак згоди закивав головою:

— Це звичка, пане обер-лейтенант. В тому й справа, що ми вже давні знайомі, і, правду кажучи, обидва добре знаємо чому фунт лиха. Ми досить разом натерпілися і завжди не з нашої вини. Голошу слухняно, пане обер-лейтенанте: така вже наша доля. Що найясніший цісар не робить — усе на краще: він звів нас до купи, і я собі нічого іншого не бажаю, як тільки бути вам завжди в пригоді. Ви не голодні, пане обер-лейтенант?

Надпоручник Лукаш, який тим часом знову випростався на старому дивані, сказав, що останнє Швейкове запитання — то прекрасне закінчення нудної розмови. Нехай він довідається, що чути з вечерею. Безперечно, буде краще, коли Швейк зали-

шить його на самоті, бо всі ті дурниці, які він від нього щойно вислухав, стомили його більше, ніж увесь похід від Сянока. Він волів би хоч на хвилику заснути, але не може.

— У цьому винні блощиці, пане обер-лейтенант. Це ще старе повір'я, буцімто священики плодять блощиць. Ніде не знайдете стільки блощиць, як у домі пароха. У Верхніх Стодулках священик Замастіл написав цілу книжку про блощиць. Вони лазили по ньому навіть під час проповідей.

— Що я вам сказав, Швейку, підете ви на кухню чи ні?

Швейк пішов, а за ним з кутка, як тінь, навшпиньках вийшов Балоун...

* * *

Коли вранці батальйон виступав з Лісковиць на Стару Сіль — Самбір, злощасну корову, яка все ще не зварилася, везли з собою в польовій кухні. Вирішили доварювати її дорогою і з'їсти на привалі, напівдорозі з Лісковиць до Старої Солі.

На дорогу воякам зварили чорну каву.

Поручник Дуб знову тарабанився на санітарній двоколці. Йому після вчорашнього стало ще гірше. Найбільших страждань завдавав він денщикові, який мусив бігти поруч з двоколкою. Поручник Дуб не вгаваючи лаяв Кунерта за те, що він учора зовсім про нього не турбувався, і обіцяв, коли вони прийдуть на місце, як слід з ним поквитатися.

Щохвилини вимагав води, пив її і відразу починав блювати.

— З кого, з чого смієтеся? — кричав він з двоколки. — Я вас навчу, ви зі мною не жартуйте! Ви мене ще визнаєте!

Надпоручник Лукаш їхав верхи, а поруч з ним бадьоро крокував Швейк. Він так рвався вперед, ніби не міг дочекатися хвилини, коли зчепиться з ворогом. Причому, як завжди, базікав:

— Ви, певно, зауважили, пане обер-лейтенант, що дехто з наших людей — немов ті мухи? За плечима у них ледве тридцять кіло, а вони й цього не можуть витримати. Вам варто було прочитати їм лекції, які нам читав небіжчик пан обер-лейтенант Буханек. Він застрелився через кавцію¹, яку буцімто витяг на

¹ Кавція — грошова запорука. Австрійський офіцер мав право одружитися з такою дівчиною, яка діставала у посаг певну грошову суму. Для підпоручника це становило 60 тисяч австрійських крон. Ці гроші називалися кавцією і вносилися в банк на ім'я майбутньої дружини.

одруження від свого майбутнього тестя, але розтринькав її з дівками. Потім він узяв другу кавцію, уже від другого майбутнього тестя. З цими грішми вже поведився економніше. Він поступово програвав їх у карти, а дівульок облишив. Проте й ці гроші довго в нього не затримались, і йому довелося піти по кавцію до третього майбутнього тестя. За ці гроші він купив собі коня, арабського жеребця, нечистокровного...

Надпоручник Лукаш зіскочив з коня.

— Швейку, — сказав загрозованим тоном, — якщо ви хоч слово скажете про четвертого, я штовхну вас у канаву.

Він знову скочив на коня, а Швейк серйозно вів далі:

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, про четверту кавцію не може бути й мови, бо він після третьої застрелився.

— Нарешті! — з полегкістю зітхнув надпоручник Лукаш.

— Ага, щоб не забути, з чого ми почали розмову, — не вгавав Швейк, — лекції, які нам читав пан обер-лейтенант Буханек, коли вояки під час походу вже падали з ніг, треба було б, на мій скромний погляд, читати так, як робив це він — усім воякам. Оголосить, бувало, привал, збере всіх нас, як та квочка курчат, і починає: «Ви, негідники, взагалі не вмієте цінувати того, що маршируєте по земній кулі, бо ви така неосвічена банда, що кожного, хто на вас тільки гляне, може знудити. Змусити б вас марширувати на Місяці, де людина, яка на нашій бідній планеті важить шістдесят кеге, важить понад тисячу сімсот кілограмів. Та ви подохли б! О, ви б не так замарширували, якби в тому своєму телячому ранці несли понад двісті вісімдесят кілограмів, тобто близько трьох центнерів, а гвинтівка важила б майже півтора центнера. Отоді б ви гикали і висолоплювали язика, як загнані собаки». Був між нами один нещасний учитель. Він також наважився взяти слово: «З вашого дозволу, — каже, — пане обер-лейтенант, на Місяці шістдесятикілограмова людина важить лише тринадцять кілограмів. Там нам було б легше марширувати, бо наші ранці важили б там тільки чотири кілограми. На Місяці ми літали б, а не марширували». «Це жахливо, — сказав небіжчик пан обер-лейтенант Буханек, — ти, драбуго, так і просишся, щоб тобі заїхали в пику. Отож радій, що я відважу тобі звичайного земного ляпаса, бо якби я тобі дав місячного, то ти при своїй легкості залетів би кудись аж на Альпи і розплескався б об них на млинець. А якби я тобі врізав

доброго сонячного ляпаса — з твого мундира зробилася б каша, а дурна твоя голова полетіла б аж до Африки». Отже, вліпив він йому звичайного земного ляпаса. Той вискочка зачав плакати, а ми помарширували далі. Увесь похід він проплакав і розводився, пане обер-лейтенант, про якусь людську гідність, мовляв, із ним тут поведуться, як з якоюсь німою твариною. Пан обер-лейтенант послав його потім до рапорту, і його замкнули на два тижні. Цей вояк мав служити після того ще шість тижнів, але не дослужив їх. Мав грижу, а в казармах примушували крутитися на брусах, він цього не витримав і помер у лазареті як «симулянт».

— Це справді дивно, Швейку, — сказав надпоручник Лукаш. — Ви маєте звичку, як я вже вам не раз говорив, особливим способом принижувати всіх офіцерів.

— Ні, я не маю такої звички, — широко відповів Швейк. — Я вам тільки хотів розповісти, пане обер-лейтенант, про те, як раніше на військовій службі люди самі себе доводили до нещастя. Він, звичайнісінька собі людина, думав, що він освіченіший, ніж пан лейтенант, і хотів тим Місяцем принизити його в очах вояків. Коли він проковтнув земного ляпанця, усі з полегкістю зітхнули, і нікого це не сердило — навпаки, всі раділи, що пан обер-лейтенант спромігся на такий влучний дотеп з тим земним ляпанцем. Це означає — уміти врятувати ситуацію. Людина мусить негайно, не сходячи з місця, щось придумати, і все буде в порядку. У Празі навпроти Кармелітів, пане обер-лейтенант, мав свого часу крамницю один такий пан Єном. Торгував він кроликами та іншими птахами. Познайомився той пан з донькою палітурника Білека. Панові Білеку це знайомство не сподобалося, і він прилюдно заявив у шинку, що якщо пан Єном наважиться прийти просити руки його доньки, він його так фугоне зі сходів, що аж увесь світ здригнеться. Пан Єном з цього приводу напився, і все ж пішов до пана Білека. Той привітав його у передпокої з великим ножем, яким обрізують книжки, так званим жаборізом, і загорлав на нього, якого дідька, мовляв, він тут забув. Тут милий пан Єном як пердне, аж маятник у стінному годиннику зупинився. Пан Білек розреготався, подав йому руку й сказав: «Будь ласка, пане Єном, заходьте, сідайте, будь ласка. Сподіваюся, ви не наклали в штани? Та ж я не така вже й сердита людина. Правда, я вас хотів

викинути, але тепер бачу, що ви дуже приємний пан і великий оригінал. Я палітурник, прочитав багато романів і оповідань, але в жодній книжці не зустрів, щоб парубок представлявся у такий спосіб». Він сміявся, аж падав, казав, що йому здається, мовби вони знайомі з народження, наче рідні брати. Він радо частував гостя сигарами, послав по пиво, по італійські ковбаски і, покликавши жінку, розповів їй з усіма подробицями про те, що сталося. Жінка плюнула й пішла. Потім він гукнув дочку і сказав їй: «Цей пан за таких і таких обставин прийшов просити твоєї руки». Дочка розридалася і заявила, що знати його не знає і навіть бачити не хоче, так що їм не залишилося нічого іншого, як випити пиво, з'їсти італійські ковбаски і розійтися. Потім того пана Єнома підняли на глум ще й у тому шинку, куди ходив пан Білек, і в усьому кварталі його інакше не називали, як «пердунець Єном». І всі розповідали одне одному, як він хотів урятувати ситуацію. Життя людське, голошу слухняно, пане обер-лейтенанте, взагалі таке складне, що життя окремої людини просто нічого не варте. Ще перед війною до нашого шинку «Під келихом» на Боїшті ходив один поліцейський вахмістр пан Губічка і один репортер, який полював за перебитими ногами, переїханими людьми, самогубцями і друкував про них у газетах. То був такий собі веселенький панок, що частіше потрапляв до поліцейської вартівні, ніж до своєї редакції. Одного разу він напоїв старшого вахмістра Губічку, обмінявся з ним у кухні одягом, так що вахмістр був у цивільному, а з пана репортера зробився поліцейський вахмістр. Він прикрив тільки номер револьвера і подався до Праги патрулювати. На Ресловій вулиці за колишньою Святовацлавською тюрмою він зустрів у нічній тиші літнього пана в циліндрі і в шубі, що йшов попід руку з такою ж літньою панею в хурті. Обоє поспішали додому і зовсім не розмовляли. Він кинувся до них і загорлав тому панові просто в вухо: «Не верешіть так, бо відведу вас у відділення».

Уявіть собі, пане обер-лейтенант, їхній переляк. Даремно вони глумачили йому, що це якась помилка, бо вони обоє повертаються з бенкету у пана намісника. Екіпаж, мовляв, довів їх до Національного театру, а тепер вони хочуть трохи пройти по свіжому повітрі. Живуть вони недалечко, на Морані, сам пан — старший радник з канцелярії намісника, а це його дру-

жина. «Ви мені тут не брешіть, — кричав на нього переодягнений репортер. — Як вам не соромно, будучи, як ви стверджуєте, старшим радником канцелярії намісника, поводитись як хлопчисько. Я вже давно за вами стежу, і бачив, як ви гатили ціпком у віконні ролети всіх крамниць, що траплялися вам по дорозі, і при цьому ваша, як ви стверджуєте, дружина допомагала вам». «Таж я ніякого ціпка, як бачите, не маю. Це, мабуть, хтось інший, хто йшов попереду». «А як же ви можете мати ціпок, — відповів на це переодягнений репортер, — коли ви його поламали, як я сам бачив, там, за рогом, на плечах однієї бабусі, що розносить по шинках печену картоплю й каштани». Пані вже й плакати не могла, а пан старший радник так розхвилювався, що почав обвинувачувати його в грубості, після чого його заарештували і відвели до найближчого патруля в районі комісаріату, на Сальмовій вулиці. Переодягнений репортер звелів відвести цю парочку до комісаріату, бо він сам, мовляв, із «Святого Їндржиха»*, в службовій справі був на Виноградах. Цих обох, каже, зловив, коли вони порушували нічний спокій, зчинивши нічну бійку, крім того, вони, мовляв, чинили опір і образили поліцію. Він поспішає, має свої справи в комісаріаті біля святого Їндржиха, а за годину повернеться сюди на Сальмову вулицю. Таким чином патруль забрав обох затриманих. Вони просиділи аж до ранку, чекаючи цього вахмістра, який тим часом окружними дорогами повернувся до шинку «Під келихом» на Боїшті, розбудив вахмістра Губічку і дуже делікатно повідомив його про все, що трапилось, і натякнув, що, можливо, з приводу цього почнеться слідство, якщо він не триматиме язика за зубами...

Надпоручник Лукаш, як було видно, стомився від цих розмов. Перед тим, як пустити коня риссю, щоб обігнати авангард, він сказав Швейкові:

— Якщо ви зібралися патякати аж до вечора, то це у вас виходить усе дурніше й дурніше.

— Пане обер-лейтенант, — гукнув услід Лукашеві Швейк. — Хіба вам не цікаво, чим це скінчилося?

Надпоручник Лукаш приострожив коня.

Стан поручника Дуба настільки покращав, що він виліз із санітарної двоколки, зібрав навколо себе увесь штаб роти і, наче напівпритомний, почав їх повчати. Насамперед виголосив

незвично довгу промову, яка обтяжувала більше, ніж амуніція та гвинтівка. То була суміш різних метафор.

Він почав:

— Любов солдатів до панів офіцерів робить можливими надзвичайні жертви, але це побічна справа. І навпаки, якщо ця любов у солдатів не вроджена, її треба добути силою. В цивільному житті вимушена любов одного до одного, скажімо, шкільного сторожа до вчительського колективу, триватиме доти, доки існуватиме та зовнішня сила, яка її викликає, але в армії все навпаки, бо офіцер не сміє дозволити воякові навіть найменшого послаблення цієї любові, яка в'яже солдата з його начальником. Така любов — це не та загальновідома любов, це, власне, пошана, страх і дисципліна.

Швейк увесь цей час ішов з лівого боку санітарної двоколки. І доки поручник говорив, він постійно робив «rechts schaut»¹.

Поручник Дуб спочатку цього якось не помічав і продовжував далі свою промову:

— Ця дисципліна і необхідність послуху, ця обов'язкова любов солдата до офіцера відзначається неабиякою лаконічністю, бо стосунки між солдатом і офіцером дуже прості — один підкоряється, другий наказує. Як уже давно відомо з книжок про військове мистецтво, військовий лаконізм, військова простота — це саме та чеснота, що її повинен засвоїти собі кожний солдат, який, хоче він того чи ні, любить свого начальника, бо той у його очах мусить бути для нього ідеально викристалізованим втіленням непохитної волі.

Щойно тепер поручник Дуб зауважив Швейкове «rechts schaut» і те, як той не зводить з нього очей. Це йому було дуже неприємно, бо він несподівано відчув, що заплутався в своїй промові і ніяк не може видертися з канави любові солдата до командира, і тому розкричався на Швейка:

— Чого ти витріщив на мене баньки, як теля на нові ворота?

— Згідно з вашим наказом, голошу слухняно, пане лейтенанте, ви якось самі ласкаво зволили звернути мою увагу на те, що коли ви говорите, я зобов'язаний стежити очима за вашими устами. А оскільки кожний солдат мусить свято виконувати накази свого начальника і пам'ятати їх на віки вічні, я був змушений це робити.

¹ Направо рівняльсь (нім.).

— Витріщайся в інший бік, дурний чопе, а не на мене, — злостився поручник Дуб. — Ти знаєш, що я цього не люблю й не терплю, мені стає гидко, коли я бачу твою пику. Я тобі ще покажу де раки зимують...

Швейк зробив «наліво рівняйсь» і, наче скам'янівши, продовжував крокувати поруч з поручником Дубом.

Поручник Дуб не стерпів і вигукнув:

— Куди ти дивишся, коли я з тобою розмовляю?

— Голошу слухняно, пане лейтенанте, згідно з вашим наказом, я зробив «наліво рівняйсь».

— Ох, — зітхнув поручник Дуб. — Це якась кара Божа! Дивися просто перед собою і думай при цьому: «Я такий дурень, що мені нема чого втрачати». Запам'ятав?

Швейк, дивлячись поперед себе, сказав:

— Голошу слухняно, пане лейтенанте, чи повинен я щось на це відповісти?

— Що ти собі дозволяєш?! — загорлав на нього поручник Дуб. — Як ти зі мною говориш, що ти мав на думці?

— Голошу слухняно, пане лейтенанте, у мене на думці тільки ваш наказ, який ви дали на одній станції, щоб я взагалі не відповідав, навіть тоді, коли ви скінчите говорити.

— Отже, ти мене боїшся, — зрадів поручник Дуб. — Але ти мене ще не пізнав. Передо мною тремтіли не такі, як ти. Зарубай це собі на своєму дурному носі. Я приборкував і не таких шибайголів. Заткай пашеку і йди позаду, щоб я тебе не бачив!

Швейк прилишився ззаду з санітарною службою. Тут він вигідно влаштувався в двуколці і їхав аж до місця привалу, де нарешті всі дочекалися юшки з м'яса злощасної корови.

— Цю корову треба було тримати бодай два тижні в оцті, а якщо не корову, то принаймні того, хто її купував, — заявив Швейк.

Від бригади примчав кур'єр з новим наказом для одинадцятій роти: маршрут змінюється на Фельштин, Вояличі, а Самбір треба обійти, бо в Самборі стоять два познанські полки і немає жодної можливості розквартирувати там роту.

Надпоручник Лукаш дав розпорядження фельдфебелю Ванеку і Швейкові розшукати для роти нічліг у Фельштині.

— Тільки, Швейку, знов, бува, не вступіть чогось по дорозі, — застеріг Швейка надпоручник Лукаш. — Головне, поведьтєся чємнє з населєннєм.

— Голошу слухняно, пане обер-лейтенант, я зроблю все, що в моїх силах. Мені сьогодні, коли я трохи під ранок здрімнув, приснився поганий сон. Я бачив у сні ночви, з яких цілу ніч текла вода по коридору будинку, де я мешкав, аж поки витекла до дна і промочила стелю власника дому, який запропонував мені вранці виселитися з квартири. Такий випадок, пане обер-лейтенанте, справді трапився одного разу в Карліні, за залізничним віадуком...

— Дайте нам, Швейку, святий спокій з тим вашим дурним базіканням і ліпше подивіться з Ванеком на карту, куди вам треба йти. Бачите тут це село? Звідси ви повернете направо до річки і підете вздовж неї за водою до найближчого села. З того місця, де в річку вливається перший потік — він буде у вас по праву руку, — зверніть польовою дорогою вгору, точно на північ. Заблукати тут неможливо. Ви потрапите до Фельштина і більш нікуди. Запам'ятали?

Отже, Швейк з фельдфебелем-рахівником Ванеком рушили в дорогу, згідно з одержаним маршрутом.

Було пополудню. Спека. Земля важко дихала. Від погано закиданих вояцьких могил відгонило смородом. Вони прийшли на місце, де відбулися бої під час наступу на Перемишль. Тут кулемети скосили цілі батальйони. В перелісках біля річки лишилися сліди артилерійського вогню. На широких рівнинах і схилах гір з землі стирчали якісь оцупки замість дерев, а вся ця пустеля була проборознена шанцями.

— Тут все трохи інакше, ніж біля Праги, — зауважив Швейк, щоб порушити мовчанку.

— У нас уже по жнивах, — згадав фельдфебель Ванек. — У Кралупській окрузі починаються жнива раніше, ніж деінде.

— Тут по війні будуть дуже добрі врожаї, — за хвилину докинув Швейк. — Не треба буде купувати косяну муку. Для селян дуже вигідно, коли на їхньому полі зогніе цілий полк. Це для них добриво. Тільки одне мене турбує, щоб хтось не намовив тих селян продати вояцькі кості цукровим заводам. Був колись у карлінських казармах обер-лейтенант Голуб, та такий уже вчений, що в роті усі вважали його дурником, бо він через ту свою вченість не навчився шпетити вояків і все на світі розглядав з наукових позицій. Одного разу вояки йому доповіли, що хліб, який вони дістали, не можна їсти. Іншого офіцера таке на-

хабство розлютило б, а його ні. Він залишився спокійний, не сказав нікому ані «свиня», ані «кнур», навіть нікому не заїхав у пику. Тільки скликав усіх своїх людей і звернувся до них своїм дуже приємним голосочком: «Насамперед, вояки, ви мусите усвідомити, що казарми — це не гастрономічний магазин, де ви могли б собі вибирати мариновані вугрі, сардинки і бутерброди. Кожен вояк мусить бути настільки інтелігентним, щоб уміти без нарікань зжертви все, що дістане, і настільки дисциплінованим, щоб не думати про якість того, що дають. Уявіть собі, що вибухнула війна. Цій землі, у яку вас після бою поховують, байдужісінько, яким хлібом ви перед своєю смертю напхалися. Матінка-земля розкладе вас усіх і зжере разом з чоботями. На світі нічого не гине, і з вас, вояки, виросте знову нове збіжжя на військовий хліб, для нових солдатів, які, можливо, знову так, як і ви, будуть невдоволені, скаржитимуться і напоряться на когось, хто накаже замкнути їх до самого алилуйя, бо має на це право. Я вам, вояцтво, усе гарно пояснив і вдруге повторювати не буду. А якщо хто в майбутньому буде скаржитися, той так дістане, що згадає ці мої слова, коли знову з'явиться на світ Божий». «Хоч би виматюкав нас коли», — говорили вояки між собою. Усі ті делікатності пана обер-лейтенанта їм страшенно обридли.

Одного разу вони вибрали мене як представника роти, щоб я сказав йому, що всі його люблять, але це не військова служба, коли не чути лайки. От я й пішов до нього на квартиру і попросив не соромитись, бо військова служба повинна бути цупка, як ремінь, вояки, мовляв, звикли до того, щоб їм кожного дня нагадували, які вони собаки і свині, бо інакше вони втрачають пошану до своїх начальників. Він спочатку затявся на своєму, казав щось про інтелігентність, про те, що сьогодні вже ніхто не сміє служити під загрозою різок, але наприкінці я його все ж переконав, він затопив мені в пику і, щоб підняти свій авторитет, викинув за двері. Коли я доповів про наслідки своїх переговорів, усі дуже зраділи, але він їм цю радість другого ж дня попсував. Підійшов до мене і при всіх каже: «Швейку, я вчора трохи пересолив, ось вам золотий. Випийте за моє здоров'я. З вояками треба поводитись по-чесному».

Швейк обдивився на всі боки і зауважив:

— Мені здається, що ми йдемо не в тому напрямку, адже ж пан обер-лейтенант нам дуже добре все пояснив. Ми ж повинні

йти вгору, вниз, потім ліворуч і праворуч, потім знову направо, потім наліво, а ми увесь час ідемо навпростець. Чи, може, ми все це пройшли, але за розмовою й не помітили... Я, безсумнівно, бачу тут перед собою дві дороги до того Фельштина. Пропоную тепер звернути ліворуч і йти по тій дорозі.

Фельдфебель-рахівник Ванек, як це буває завжди, коли двоє опиняються на перехресті, почав запевняти, що треба йти направо.

— Моя дорога, — сказав Швейк, — зручніша, ніж ця ваша. Я піду вздовж струмка, де ростуть незабудки, а ви почалапаєте по випаленій землі. Пан обер-лейтенант сказав нам, що ми взагалі не можемо заблукати, і я цього дотримуюсь, а якщо ми не можемо заблукати, то якого біса я дертимусь кудись угору; піду собі спокійнісінько луками, почеплю квіточки на картуз і нарву цілий букет для пана обер-лейтенанта. А зрештою, ми потім переконаємось, хто з нас мав рацію, сподіваюся, ми розійдемося як добрі друзі. Тут така місцевість, що всі дороги мусять вести до Фельштина.

— Не дурійте, Швейку, — умовляв бравого вояка Ванек. — Я вам кажу, що якраз тут згідно з картою ми мусимо йти направо.

— Карта теж може помилятися, — відповів Швейк, сходячи у видолинок. — Одного разу ковбасник Крженек з Виноградів повертався вночі, дотримуючись плану міста Праги, від «Монтагів» на Малій Страні додому на Виногради. А над ранок прийшов аж до Розделова біля Кладна. Його знайшли захололого в житі, куди він звалився від втоми. Якщо ви, пане рахівник, такий упертий і не хочете мене послухати, то нам не залишається нічого іншого, як розійтися і зустрітися потім у Фельштині. Але спершу гляньте на годинник, щоб ми знали, хто прийде швидше. Якщо вам загрожуватиме небезпека, стрельніть у повітря, щоб я знав, де ви знаходитесь.

Під вечір Швейк дійшов до невеличкого ставка, де зустрів одного втікача — російського полоненого, який тут купався. Той, забачивши Швейка, виліз з води і, так як був — голий, кинувся навтьоки.

Швейкові стало цікаво, чи личив би йому російський мундир, що валявся тут же під вербами. Він швидко роздягся, одягнув форму нещасного голого полоненого, що втік з етапу, розквартированого в селі за лісом. Швейкові заманулося як слід помилуватися на себе у водяному дзеркалі, і він довго ходив по греблі ставка, аж доки його знайшов там патруль польової жандармерії, що шукав російського втікача. Жандарми були мадари і, незважаючи на Швейкові протести, поволокли його в етапне управління в Хирові, де зарахували Швейка до транспорту російських полонених, призначених на роботи з ремонту залізничної колії на Перемишль.

Це все відбулося так швидко, що тільки на другий день Швейк усвідомив своє становище і куснем голівешки написав на білій стіні класної кімнати, в якій розмістили частину полонених:

«Тут ночував Йозеф Швейк з Праги, ординарець одинадцятій маршової роти Дев'ясто першого полку, який при виконанні обов'язків квартирмейстера помилково втрапив під Фельштинном у австрійський полон».

Частина четверта

Прочуханка триває

ШВЕЙК У ЕШЕЛОНІ РОСІЙСЬКИХ ПОЛОНЕНИХ

Коли Швейк, якого по російській шинелі й кашкеті, помилково визнали за російського полоненого, що втік із села під Фельштином, нашкрябав вугіллям на стіні свої розпачливі вигуки, ніхто на це не звернув уваги. У Хирові на етапі при роздаванні шматків черствого кукурудзяного хліба він хотів докладно пояснити все офіцерові, що проходив повз нього, але вояк-мадяр, один з конвоїрів полонених, садонув його прикладом межі плечі, додавши: «*Vaszom az élet!*⁴. Стань у шеренту, ти, російська свиноматко!»

Так зазвичай поводитися мадяри з російськими полоненими, не розуміючи їхньої мови.

Швейк повернувся до шеренги і промовив до найближчого полоненого:

— Цей чоловік виконує свій обов'язок, але він сам себе наражає на велику небезпеку. Що б то було, якби його гвинтівка була

⁴ Груба мадярська лайка.

випадково набита, а затвор відведений? Адже могло статися, що в той час, як він товче людину прикладом по плечі, гвинтівка бабахне і вгатить увесь набій йому в пащеку, і він гине при виконанні своїх обов'язків. На Шумаві в одній каменоломні робітники крали динамітові запали, щоб взимку легше було викорчовувати пні. Сторож каменоломні дістав наказ обшукувати після роботи кожного робітника. Він дуже ревно заповзвся до цієї справи — і, зловивши першого ж робітника, як скажений, почав молотити його по кишнях, аж поки вибухнули сховані там динамітові запали і вони обидва злетіли в повітря. Коли сторож і каменяр летіли в повітрі, здавалося, немовби вони в останню хвилину схопили один одного в обійми.

Російський полонений, якому Швейк це розповідав, збентежено дивився на нього, і було цілком ясно, що він з усієї цієї балаканини не зрозумів ані слова.

— Не помігат, я кримській татарин. Аллах ахпер¹.

Татарин сів на землю, схрестив ноги і, склавши руки на грудях, почав молитися:

— Аллах ахпер — аллах ахпер — безміла — арахман — арахім — малінкін мустафір.

— Отже, ти татарин, — співчутливо сказав Швейк. — Тобі пощастило. Якщо ти татарин, то повинен розуміти мене, а я тебе. Гм! Знаєш Ярослава із Штернберга?* Навіть імені цього не чув, татарське поріддя! Той вам добре надер сраку під Гостином. Ви тоді, чорти татарські, мотали з Моравії свинячим галопом. Мабуть, у ваших читанках про це нема, а в наших є. Ти знаєш гостинську Діву Марію? Звичайно, не знаєш. Вона теж була при цьому. Але тепер все одно вас, бісову татарву, тут у полоні охрестять.

Швейк звернувся до другого полоненого:

— Ти теж татарин?

Той зрозумів слово «татарин» і заперечливо покрутив головою:

— Татарин нет, черкес, мой родна черкес, секім башка.

Швейкові справді щастило. Він опинився в товаристві представників різних східних народів. У транспорті були татари, грузини, осетини, черкеси, мордвини й калмики.

Одне було погано — він ні з ким не міг порозумітися, і його

¹ Аллах величний (татар.).

разом з іншими потягли на Добромилі, де мав початися ремонт дороги через Перемишль на Нижанковичі.

В етапній канцелярії в Добромилі їх усіх переписали. Це було дуже важко зробити, бо жоден з трьохсот полонених, пригнаних до Добромиля, не розумів російської мови фельдфебеля, що сидів за столом. Він колись зголосився як знавець російської мови і телер у Східній Галичині виступав у ролі перекладача. Вже добрих три тижні тому він замовив собі німецько-російський словник і розмовник, але ці книжки й досі не прийшли. Тому замість російської мови він говорив каліченою словацькою, яку так-сяк засвоїв, ще будучи представником віденської фірми в Словаччині, де він продавав образи святого Стефана, кропильниці та вервиці.

Він ніяк не міг порозумітися з цими дивоглядними створіннями і зовсім очманів: він вийшов надвір і загорлав до групи полонених:

— Wer kann deutsch sprechen? ¹

З юрби виступив Швейк і з радісною міною підбіг до фельдфебеля. Той йому наказав негайно йти за ним до канцелярії.

Фельдфебель сів за папери — тобто за купу анкет, у які він мав вносити ім'я, походження і державну належність полоненого, і тут почалася кумедна розмова по-німецьки.

— Ти жид? Так? — запитав він Швейка.

Швейк заперечливо покрутив головою.

— Не відмовляйся! — впевнено продовжував фельдфебель-перекладач. — Кожен з вас, полонених, хто вміє по-німецьки — жид. І баста. Як твоє прізвище? Швейх? Ось бачиш, нащо ж брехати, коли в тебе таке жидівське прізвище? Ти не бійся. У нас тобі нема чого боятися, бо в Австрії не роблять жидівських погромів. Звідки ти? Ага, Прага. Знаю, знаю, це біля Варшави. У мене вже були тиждень тому двоє жидів з Праги*, з-під Варшави. А який номер твого полку? Дев'яносто перший?

Фельдфебель узяв довідник і почав перегортати сторінки:

— Дев'яносто перший полк, ереванський, Кавказ, постійне місцеперебування — Тифліс. Витріщаєшся, як це ми тут усе знаємо?

Швейка справді дивувала вся ця історія, а фельдфебель дуже серйозно вів далі, подаючи йому свою напівскурену сигарету:

¹ Хто розмовляє по-німецьки? (нім.).

— Цей тютюн кращий за ту вашу махорку. Я тут, жидку, найвище начальство. Коли я щось мовлю, усе тремтить і ховається по мишачих нірках. У нас в армії інша дисципліна, ніж у вас. Ваш цар — сволота, а наш — голова! Я зараз тобі щось покажу. Побачиш, яка в нас дисципліна.

Він відчинив двері в сусідню кімнату й гукнув:

— Ганс Лефлер!

— Ніє! — пролунало у відповідь, і в кімнату ввійшов зобатий штірієць з міною плаксивого кретина. В етапному управлінні він був «старшим, куди пішлють».

— Ганс Лефлер, — наказав фельдфебель, — дістань мою люльку, візьми її в зуби, як собаки носять, і бігай на чотирьох довкола стола, поки я не скажу «Halt». При цьому гавкай, але так, щоб з рота не випала люлька, бо накажу тебе зв'язати.

Зобатий штірієць почав рачкувати і гавкати.

Фельдфебель з тріумфом поглянув на Швейка.

— А що, не казав я тобі, жидку, яка в нас дисципліна? — Фельдфебель вдоволено дивився на безмовну солдатську худобину, що потрапила сюди з далекого альпійського пастушого куреня.

— Стій! — нарешті сказав він. — Тепер стань на задні лапи і подай люльку! Добре, а тепер зайодлуй.

У кімнаті розляглося ревіння: «Голяріо, голяріо...»

Коли вистава скінчилася, фельдфебель витяг з ящика чотири сигарети «Спорт» і великодушно подарував їх Гансові, і тут Швейк каліченою німецькою почав розповідати фельдфебелеві, що в одному полку, в одного офіцера був теж дуже слухняний денщик. Той робив усе, що тільки забажає його пан, а коли його спитали, чи міг би він за наказом свого пана зжерти ложкою його лайно, він відповів: «Якщо пан лейтенант накаже — я жертому, аби тільки мені не трапилася там волосинка, бо я страшенно гидливий і мене може знудити».

Фельдфебель засміявся:

— У вас, жидів, дуже дотепні анекдоти, але я ладен побитися об заклад, що дисципліна у вашій армії не така, як у нас. Ну, а тепер ближче до справи. Я призначаю тебе старшим в ешелоні. До вечора спишеш мені прізвища інших полонених, розділиш їх по десять. Будеш одержувати для них харчі. Головою відповідатимеш мені за кожного! А якщо, жидку, хтось утече, то ми тебе розстріляємо!

— Я, пане фельдфебель, хотів би з вами поговорити, — сказав Швейк.

— Тільки не торгуйся зі мною, — відповів фельдфебель. — Я цього не люблю і відправляю тебе в табір. Ти щось дуже швидко у нас, в Австрії, акліматизувався. Вже й кортить поговорити зі мною наодинці... Що краще стався до вас, полонених, тим гірше... Отже, забирайся геть! Бери папір, олівець і негайно складай список. Ну, чого тобі ще?

— Ich melde gehorsamst, Herr Feldwebel...¹

— Ану, мотай звідси! Бачиш, я працюю! — Обличчя фельдфебеля набрало виразу людини, до краю змороженої працею.

Швейк, козирнувши, пішов до полонених, подумавши при цьому: «Муки, прийняті заради найяснішого монарха, приносять свої плоди».

Звичайно, трохи гірше було із складанням того списку. Полонені довго не могли зрозуміти, що їм треба називати своє прізвище. Швейк багато чого бачив у своєму житті, однак ці татарські, грузинські й мордовські імена не лізли йому в голову. «Ніхто мені не повірить, — подумав Швейк, — що в когось на світі можуть бути такі прізвища, як у цих татарів: Муглагалей Абдрахманов, Беймурат Аллагалі, Джередже Чердедже, Давлатбалей Нурдагалієв і таке інше. У нас прізвища набагато кращі. Наприклад, у священика з Жідогошти прізвище Вобейда».

Швейк уже вкотре пішов поміж вишикуваних рядів полонених, а вони один за одним вигукували свої імена та прізвища: Джіндралей Ганемалей, Бабамулей Мірзагалі і таке ін.

— Як це ти язика собі не зламаєш, — казав кожному з них Швейк, добродушно усміхаючись. — Воно куди зручніше такі імена й прізвища, як у нас: Богуслав Штепанек, Ярослав Матоушек або Ружена Свободова.

Коли, нарешті, зі страшними муками Швейк переписав усіх цих Бамбулей Галлеїв і Худжі Муджі, він вирішив ще раз пояснити фельдфебелеві-перекладачу, що він жертва помилки, що дорогою, коли його гнали разом з полоненими, він кілька разів марно намагався домогтися справедливості.

Фельдфебель-перекладач уже зранку був трохи налідпитку, а тепер і зовсім втратив здатність щось розуміти. Перед ним лежала розгорнута сторінка оголошень якоїсь німецької газети,

¹ Голошу служу, пане фельдфебель! (Нім.).

і він виспівував надруковані в газеті об'яви на мотив маршу Радецького: «Міняю грамофон на дитячий візочок», «Купую бите зелене та біле віконне скло», «Рахувати і складати звіти й баланси навчиться кожний, хто закінчить заочні курси бухгалтерії» та ін.

До деяких об'яв мелодія маршу не підходила, але фельдфебель докладав усіх зусиль, щоб подолати ці перешкоди, а тому молотив у такт кулаком об стіл і тупотів ногами. Його вуса, склеєні контушивкою, стирчали в різні боки, немов хтось увіткнув йому в кожну щоку по засохлому пензлику від гуміарабіку. Його запухлі очі, правда, помітили Швейка, але це відкриття не викликало жодної реакції, він лише перестав гупати кулаком і тупотіти. Зате почав барабанити по стільцю, виспівуючи на мотив «Ich weiß nicht, was soll's bedeuten»¹ нову об'яву: «Кароліна Дрегер, повитуха, пропонує свої послуги шановним дамам у всіх випадках...»

Він співав усе тихіше й тихіше, аж поки нарешті замовк, нерухомо втупившись у велику сторінку оголошень, і тим дав Швейкові можливість розповісти про своє нещастя, на що бра-

¹ «Не знаю, що б це означало...» — перший рядок поезії Гейне «Лорелай», що стала народною піснюю.

вому воякові ледве-ледве вистачало його скромних знань німецької мови.

Швейк почав з того, що він усе ж мав рацію, коли йшов на Фельштин уздовж струмка, і він не винен, що якийсь там невідомий російський солдат утік з полону і купається в ставку, повз який він, Швейк, мусив іти, бо це ж був його обов'язок як квартирмейстера, знайти найкоротшу дорогу на Фельштин. А росіянин, щойно його забачивши, утік і залишив у кущах свою уніформу. Він, Швейк, не раз чув, що на фронті з метою розвідки використовується форма вбитих ворогів, а тому на цей випадок приміряв залишену уніформу, щоб перевірити, як у такому випадку він почуватиметься у чужій уніформі.

Роз'яснивши цю помилку, Швейк зрозумів, що говорив на вітер, бо фельдфебель заснув ще раніше, ніж Швейк дійшов до ставка. Швейк наблизився до нього і торкнувся до його плеча. Цього було досить, щоб фельдфебель упав зі стільця на підлогу, де спокійнісінько спав і далі.

— Перепрошую, пане фельдфебель, — сказав Швейк і, козирнувши, вийшов з канцелярії.

Рано-вранці військово-будівельне командування змінило диспозицію і вирішило відправити групу полонених, у якій був і Швейк, прямо до Перемишля на відбудову залізничної колії Перемишль — Любачів.

Отже, все залишилося по-старому, і Швейкова одіссея між російськими полоненими тривала. Мадярські конвоїри гнали всіх і вся швидкими темпами вперед.

В одному селі на привалі полонені зустрілися з обозним відділом. Біля возів стояв офіцер і дивився на полонених. Швейк вискочив з шеренги, виструнчився перед офіцером і вигукнув: «Herr Leutenant! Ich melde gehorsam!» Але більше нічого не встиг сказати, бо до нього тут же підскочили двоє солдатів-мадярів і ударами в спину знову заштовхали назад полонених.

Офіцер кинув йому вслід недопалок сигарети, який швидко підняв інший полонений і став докурювати. Потім офіцер пояснив капралові, який стояв біля нього, що в Росії є німці-колоністи і вони теж мусять воювати.

Аж до самого Перемишля у Швейка не було нагоди поскаржитися, що він, власне, ординарець одинадцятої маршової роти

Дев'яносто першого полку. Це стало можливим тільки у Перемишлі, коли їх звечора загнали до зруйнованого форту у внутрішній зоні фортеці, де в доброму стані збереглися стайні для коней фортечної артилерії.

У настеленій там соломі було стільки вошей, що вони підіймали короткі стебла, немовби це були не воші, а мурашки, що тягнуть матеріал на будову свого мурашника.

Полоненим тут роздали трохи чорної бурди з чистого цикорію і по шматку цвілого кукурудзяного хліба.

Потім їх прийняв майор Вольф, тогочасний володар усіх полонених, яких надсилали сюди на відбудову Перемишльської фортеці та її околиць. Це був дуже сумлінний чоловік. Він тримав у себе цілий штаб перекладачів, які відбирали з полонених спеціалістів-будівників відповідно до їхнього таланту і попередньої освіти.

Майор Вольф вбив собі в голову, нібито російські полонені прикидаються дурниками, бо часто на його запитання: «Чи вмієш будувати залізницю?» стереотипно відповідали: «Нічого не знаю, ні про що таке й не чув, я жив чесно і благородно».

Коли полонені вишикувалися перед майором Вольфом і всім його штабом, він спершу по-німецьки спитав, хто з них знає німецьку мову.

Швейк рішуче виступив уперед, виструнчився перед майором, козирнув і відрпортував, що знає німецьку.

Майор Вольф, явно зраділий, відразу ж запитав Швейка, чи він, бува, не інженер.

— Голошу слухняно, пане майор, — відповів Швейк. — Я не інженер, але я ординарець одинадцятої маршової роти австрійського Дев'яносто першого полку. Я потрапив до вас у полон. Це сталося так, пане майор...

— Що таке? — ревнув майор Вольф.

— Голошу слухняно, пане майор, це сталося так...

— Ви чех, — горлав далі майор Вольф. — Ви переодяглися в російський однострій?!

— Голошу слухняно, пане майор, саме так і було. Я справді дуже радий, що ви, пане майор, відразу зрозуміли мою ситуацію. Можливо, наші вже десь воюють, а я тут можу марно проклатати всю війну. Дозвольте, пане майор, ще раз як слід усе пояснити.

— Досить, — кинув майор Вольф, покликав двох вояків і наказав негайно відправити цю людину на гауптвахту, а сам ще з одним офіцером, не кваплячись, пішов слідом за Швейком і, розмовляючи з офіцером, несамовито жестикулював. У кожному його реченні згадувалося щось про чеських собак. Другий офіцер відчував у його словах невимовну радість, бо ж на думку майора він своїм гострим оком виявив одну з тих пташок, про зрадницьку закордонну діяльність яких уже кілька місяців усім командирам військових частин розсилалися засекречені повідомлення. Було встановлено, що деякі втікачі з чеських полків, забуваючи про свою присягу, вступають у ряди російської армії, служать ворогові і виконують у нього шпигунські завдання.

Австрійське міністерство внутрішніх справ ще ходило навпаки в питанні місцеперебування якої-небудь бойової організації, утвореної з утікачів. Воно ще не знало нічого певного про революційні організації по той бік фронту, і лише в серпні на лінії Сокаль — Милятин — Бубново командири батальйонів дістали таємні циркуляри про те, що колишній австрійський професор Масарик утік за кордон, де тепер веде протиавстрійську пропаганду. Якийсь дурник у дивізії доповнив цей секретний документ таким наказом: «У випадку затримання — негайно припровадити його до штабу дивізії».

Майор Вольф у цю пору ще не мав і найменшого поняття, що саме в Австрії готують утікачів, які пізніше, зустрічаючись у Києві та в інших місцях, на питання: «Що ти тут робиш?» — весело відповідали: «Я зрадив найяснішого цісаря».

З цих секретних документів він знав лише про існування таких утікачів-шпигунів. І ось один з них, якого зараз ведуть на гауптвахту, так легко потрапив до нього в пастку. Майор Вольф був до певної міри кар'єрист і уявляв собі, як він дістане подяку й нагороду від вищих інстанцій за свою обережність, пильність і здібності.

Поки дійшли до гауптвахти, майор Вольф уже був переконаний, що питання, хто знає німецьку мову, він поставив зумисне, бо йому зараз же під час перегляду полонених саме цей суб'єкт видався підозрілим.

Офіцер, його супутник, похитував головою і говорив про необхідність повідомити про арешт командування гарнізону для дальшого розслідування і передачі затриманого під військовий

суд вищої інстанції. Рішуче не годиться допитувати затриманого на гауптвахті, а потім, після гауптвахти, вішати, як це собі уявляє пан майор. Він своє дістане, але законним шляхом, згідно з військовим судовим статутом. Докладний допит перед повішенням дасть можливість виявити його зв'язки з іншими подібними негідниками. Хто знає, що при цьому впливе наверх.

Майор Вольф став раптом незговорливим, у ньому пробудилася приховувана досі зв'язка жорстокість, і він уперто заявив, що повісить утікача-шпигуна зараз же після допиту на свій власний ризик. Зрештою, він може собі це дозволити, бо має впливові знайомства і йому, власне, все одно нічого за це не буде. Тут — як на фронті. Якби шпигуна зловили й викрили безпосередньо на полі бою, його б тут же допитали і негайно повісили. Ніхто б з ним не розводив ніяких церемоній. А зрештою, можливо, пан капітан знає, що в тилу кожен командир, від капітана і вище, має право вішати всіх підозрілих людей. Однак у питанні повноважень військових чинів у справі повішень майор Вольф, звичайно, трохи щось переплутав.

У Східній Галичині мірою наближення до фронту ці повноваження переходили до все нижчих і нижчих чинів, і не раз траплялося, що якийсь капрал, начальник патруля, наказував повісити дванадцятирічного хлопчика, який здався йому підозрілим лише тому, що в залишеному пограбованому селі, у зруйнованій хатині, варив собі картопляне душпиння.

Суперечка між капітаном і майором загострювалась.

— Ви не маєте на це права, — схвильовано кричав капітан. — Він буде повішений на підставі вироку військового суду.

— Буде повішений без вироку! — шипів майор Вольф.

Швейк, якого вели трохи попереду, чув цю цікаву розмову від початку й до кінця і лише зауважив своїм конвоїрам:

— Однаково, що пішки, що за возом. Одного разу в шиночку «На Завадільці» в Лібні ми сперечалися з приводу того, як вчинити з шапкарем Вашаком, який постійно заважав на танцюльках: викинути його зразу, як він з'явиться у дверях, чи тоді, коли він замовить собі пива, вип'є і заплатить, чи аж тоді, коли він один раз протанцює. Шинкар запропонував викинути його десь посеред вечірки, коли він щось з'їсть і трохи вип'є. Хай за все заплатить, а тоді вимітається з шинку. І знаєте, що нам цей харцизник тоді вступнув? Не прийшов зовсім. Ну, що ви на це скажете?

Обидва вояки — вони були звідкись із Тіролю — в один голос відповіли:

— Nix böhmisch ¹.

— Verstehen Sie deutsch? ² — запитав спокійно Швейк.

— Jawohl! ³ — відповіли обидва, на що Швейк зазначив:

— Це добре, бодай між своїми не загубитеся.

Так, дружньо розмовляючи, вони дійшли до гауптвахти, де майор Вольф продовжував з капітаном дебати про долю Швейка, а Швейк скромно сидів позаду на лавці.

Нарешті майор Вольф усе ж схилився до думки капітана, що цю людину мають повісити аж після тривалої процедури з приємною назвою «законна дорога».

Якби Швейка запитали, що він сам про це думає, він би сказав: «Мені дуже шкода, пане майор, хоч ви чином і вищий за пана капітана, але ж пан капітан має рацію. Хто поспішить — людей насмішить. Якось в одному окружному суді в Празі збожеволів один суддя. Довго ніхто нічого не помічав за ним, аж раптово це виявилось під час розглядання справи за образу честі. Якийсь Знаменачек, зустрівши на вулиці капелана Гортіка, котрий на уроці закону Божого набив його хлопця по пиці, сказав йому: «Ах ти, дурний осле, ах ти, чорна потворо, побожний ідіоте, брудний підсвинку, приходський цапе, ти, осквернителю вчення Христового, лицемірнику і шарлатане в рясі!» Божевільний суддя був дуже побожною людиною. Усі три сестри його служили куховарками у священників, а він був хресним батьком їхніх дітей. Він так розхвилювався, що зненацька втратив розум і заверещав на підсудного: «Іменем його величності цісаря і короля засуджую вас до смертної страти через повішення, без права оскарження вироку. Пане Горачку, — покликав він тюремного наглядача, — візьміть цього пана і повісьте його там, знаєте, де вибивають килими, а потім зайдете сюди й дістанете на пиво!» Пан Знаменачек і той наглядач, звичайно, скам'яніли, але суддя тупнув ногою і зарепетував: «Будете ви слухати чи ні?» Наглядач так злякався, що потяг пана Знаменачека вниз, і коли б не було там адвоката, що втрутився і викликав швидку допомогу, не знаю, чим би все це скінчилося для пана Знаменачека. Вже

¹ Не розуміємо по-чеськи (нім.).

² Ви розумієте по-німецьки? (Нім.).

³ Так! (Нім.).

пана суддю саджали в карету швидкої допомоги, а він ще кричав: «Коли не знайдете мотуза, повісьте його на простирадлі, вартість врахуємо в піврічному балансі...»

Швейка під багнетами відвели в гарнізонну комендатуру. Там він підписав складений майором Вольфом протокол про те, що він, солдат австрійської армії, свідомо і без жодного примусу переодягся в російську уніформу і після відступу росіян його затримала польова жандармерія.

Це все була свята правда, і Швейк, як людина чесна, не міг цього заперечувати. Під час складання протоколу він намагався доповнити його своїми зауваженнями, які б, можливо, прояснили ситуацію, але щоразу лунав наказ пана майора: «Мовчіть! Я вас про це не питаю. Справа цілком ясна».

У відповідь на це Швейк неодмінно козиряв і казав: «Голошу слухняно, я мовчу, справа цілком ясна».

Згодом у гарнізонній комендатурі Швейка посадовили в якусь діру, де раніше знаходився склад рису і водночас пансіон для мишей. Скрізь на підлозі був розсипаний рис, і миші, зовсім не боячись Швейка, весело бігали навколо і підбирали зернятка. Швейкові довелося сходити по сінник, а коли очі звикли до темряви, він побачив, що в його сінник уже переселяється ціла мишача родина. Вони хотіли — і в цьому не було жодного сумніву — зробити собі гніздо на руїнах слави спорохнявілого австрійського сінника. Швейк почав тарабанити у замкнені двері. Підійшов якийсь капрал-поляк, і Швейк попросив, щоб його перевели в інше приміщення, бо він на своєму сіннику може подушити мишей і цим зробити шкоду військовій скарбниці, бо, мовляв, усе, що зберігається на військових складах, є державним майном. Поляк частково зрозумів, перед замкненими дверима погрозив Швейкові кулаком, згадавши про «засрану дупу», і відійшов, сердито мимрячи щось про холеру, мовби Швейк бозна-як його образив.

Швейк перебув ніч спокійно, бо миші не мали до нього великих претензій. У них, мабуть, була своя нічна програма, яку вони виконували в сусідньому складі військових шинелей і кашкетів. Миші гризли їх самовпевнено і в цілковитій безпеці, оскільки інтендантство схаменулося лише через рік і завело у військових складах казенних котів без права на пенсію. Їх занесли до інтендантських книжок під рубрикою: «K. u. K. Militärmagazinkatze»¹.

¹ Цісарсько-королівська кицька військових складів (нім.).

Цей котячий чин був, власне, тільки поновленням старого інституту, скасованого після війни шістдесят шостого року.

Колись давно, ще за часів Марії Терезії, на військових складах теж тримали котів, щоб панове з інтендантства не мали змоги складати свою вину за шахрайства з обмундируванням на нещасних мишей.

Проте цісарсько-королівські кицьки в багатьох випадках не виконували своїх обов'язків, і з цієї причини за цісаря Леопольда* трапилася навіть така історія: у військовому складі на Погоржельці за вироком військового суду було повішено шістьох кицьок, прикріплених до військового складу. Уявляю, як лукаво посміювалися тоді у вус усі ті, хто ловив рибку у тому військовому складі.

* * *

Разом з ранішньою кавою до Швейкової діри увіпхнули якусь людину в російському кашкеті і в російській військовій шинелі. Цей чоловік говорив по-чеськи з польським акцентом. То був один з тих негідників, що служили у контррозвідці армійського корпусу, штаб якого стояв у Перемишлі. Агент таємної військової поліції не завдавав собі зайвого клопоту, щоб якимось делікатно витягати із Швейка правду. Він просто почав:

— Ох, до гарного ж сьвіньства¹ я скочив через оту свою необережність. Я служив у Двадцять восьмому полку і відразу перейшов до росіян на службу, а потім так по-дурному піймався. Напросився в росіян піти у фронтову розвідку... Служив я в шостій Київській дивізії. А ти, колего, в котрому російському полку служив? Здається, ми вже десь у Росії зустрічалися. Я в Києві знав багато чехів, які пішли з нами на фронт, а потім втекли до російської армії. Але тепер я ніяк не можу пригадати їхні прізвища, хто вони і звідки. Може, ти пригадаєш, з ким ти там зустрічався. Я, брате, хотів би знати, хто з нашого Двадцять восьмого полку залишився.

Замість відповіді Швейк турботливо поклав свою руку йому на чоло, потім перевіряв пульс і, нарешті, підвівши його до невеличкого віконця, попросив показати язика. Той негідник зовсім не протестував проти цієї процедури, думаючи, що тут очевидно йдеться про якісь змовницькі знаки.

¹ Слово вимовлене по-польськи.

Потім Швейк почав стукати в двері, і коли вартовий прийшов запитати, чого він знімає такий гармидер, Швейк по-чеськи і по-німецьки попросив негайно викликати лікаря, бо цей чоловік, якого сюди помістили, марить.

Але це не допомогло, за хворим чоловіком ніхто не прийшов, і він спокійнісінько залишився сидіти в камері, і далі базикаючи про Київ і про те, що на власні очі бачив, як Швейк марширував між російськими солдатами.

— Ви, напевно, напилися болотяної води, — сказав Швейк, — як наш молодий Тинецький, загалом людина досить розумна. Одного разу він, знаєте, пустився в мандри й попав аж до Італії. Він теж ні про що інше не говорив, як про цю саму Італію. Там, мовляв, самі лише болотяні води, і більше нічого вартого уваги. Аж нарешті з тієї болотяної води він захворів на пропасницю, що хапала його чотири рази на рік: на Всіх Святих, на святого Йосифа, на Петра й Павла і на свято Пречистої Богородиці Діви Марії. Коли це на нього находило, він точнісінько так, як ото ви, починав впізнавати зовсім чужих, незнайомих йому людей. Наприклад, у трамваї звертався до когось і запевняв, що він його знає, буцімто вони бачились на вокзалі у Відні. Всіх, кого б не

зустрів на вулиці, він бачив або в Мілані на вокзалі, або сидів з ними у винарні при ратуші у Штирському Градці. Якщо ця болятяна гарячка нападала на нього, коли він сидів у шинку, то він заявляв, що знає всіх відвідувачів, всіх їх бачив, бо разом з ними подорожував до Венеції. І проти цього не було інших ліків, крім одного, яке вигадав новий санітар в Катержинках. Він доглядав одного хворого на голову. Той цілий Божий день нічого не робив, тільки сидів у кутку і рахував: «Один, два, три, чотири, п'ять, шість» і знову починав спочатку: «Один, два, три, чотири, п'ять, шість». Це був якийсь професор. Санітар мало зі шкури не вискочив від злості, що той божевільний не може перескочити через ту шістку. Спершу по-доброму просив полічити: «Сім, вісім, дев'ять, десять». Але де там! Той професорюга і вухом не веде, тільки сидить собі в куточку і рахує: «Один, два, три, чотири, п'ять, шість» і знову: «Один, два, три, чотири, п'ять, шість». Тоді санітар оскаженів до краю, підскачав до свого підопічного і, коли той сказав «шість», тріснув його по голові. «Ось вам сім, — каже, — а ось вісім, дев'ять, десять». Що не число, то лящик. Хворий схопився за голову і запитав, де він, власне, перебуває. Коли ж санітар сказав йому, що в божевільні, професор одразу ж пригадав усе — і те, як він потрапив сюди через якусь комету. Він вирахував, що вона з'явиться через рік, 18 липня о 6-й годині ранку, а йому довели, що ця комета згоріла вже кілька мільйонів років тому. Я особисто знав того санітара. Коли професор зовсім вилікувався і його випустили, він узяв собі цього санітара за слугу, і той не мав жодної іншої праці, окрім відважувати щоранку панові професору чотири потиличники. Це він виконував дуже сумлінно й точно.

— Я знаю всіх ваших київських знайомих, — і далі не вгавав співробітник контррозвідки. — Чи не був там з вами один такий товстий, а другий тонкий? Тепер уже не пам'ятаю, як їх звали і з якого вони полку...

— Хай вас це не турбує, кожному може трапитися таке: хоч трісне, а не запам'ятає всіх товстих і худих та як їх звуть. Худих людей, очевидно, важче запам'ятати, бо їх на світі більше, вони, як то кажуть, становлять більшість.

— Колега, — жалісно заскиглила ця цісарсько-королівська каналья. — Ти мені не віриш. Та ж нас чекає однакова доля.

— На те ми й вояки, — недбало кинув Швейк, — на те нас матері й на світ породили, щоб на війні, коли ми одягнемо мундири, нас посікли на капусту. І ми на це радо йдемо, бо знаємо, що наші кості не будуть порохнявіти намарно. Ми поляжемо за найяснішого цісаря і його родину, заради якої ми здобули Герцеговину. З наших костюмах будуть виробляти кістяне вугілля для цукрових заводів. Про це свого часу нам товкмачив пан лейтенант Ціммер. «Ви, свиняча бандо, — казав він, — кнури неосвічені, ви нікчемні й нікому не потрібні мавли, ви свої ратиці не бережете, наче вони й ламаного шеляга не варті. Якщо ви колись загинете на війні, то з кожної вашої костюмахи зроблять півкіло кістяного вугілля, а з цілого солдата з усіма костюмахами й кігтями — понад два кілограми. Крізь вас, ідіоти, фільтруватимуть цукор на цукроварнях. Ви й не уявляєте, яку користь принесете своїм нащадкам ще й по смерті. Ваші сини питимуть каву, засолоджену цукром, який пройшов крізь ваші костюмахи, йолопи ви несусвітні». Я замислився, а він як підскочить до мене: «Про що ти думаєш?». «Голошу слухняно, — кажу йому, — я саме подумав, що кістяне вугілля з панів офіцерів мусить бути набагато дорожче, ніж з простих вояків». За це я дістав три дні одиночки.

Швейків співмешканець, постукавши в двері, почав про щось домовлятися з вартою, яка телефонувала про це до канцелярії.

За хвилину за Швейковим колегою прийшов штабний фельдфебель, і Швейк знову залишився сам.

Виходячи, ця тварюка на весь голос сказала штабному фельдфебелю, показуючи на Швейка:

— Це мій старий приятель з Києва.

Цілих двадцять чотири години, крім тих хвилин, коли приносили їжу, Швейк просидів на самоті.

Вночі він переконався, що російська військова шинель тепліша й більша, ніж австрійська, і якщо миша вночі обнюхує вухо сплячої людини, то це не так уже й неприємно. Швейкові це здавалося навіть ніжним шепотом, перерваним на світанку конвоїрами, що прийшли по нього.

Швейк і досі не може встановити, якої інстанції, власне, був суд, куди його привели того смутного ранку. Що це був військовий суд, у цьому не було жодного сумніву. Там засідав навіть якийсь генерал, а ще полковник, майор, поручник, підпоручник,

фельдфебель і якийсь простий піхотинець. Той, власне, нічого іншого не робив, тільки підносив усім, що хотіли курити, запалені сірники.

Швейка допитували недовго.

Трохи більшу цікавість виявляв майор. Він говорив по-чеськи.

— Ви зрадили найяснішого цісаря! — ревнув він.

— Господи милосердний, та коли? — вигукнув Швейк. — Щоб я зрадив нашого цісаря, нашого найяснішого монарха, через якого я стільки настраждався?

— Киньте молоти дурниці, — сказав майор.

— Голошу слухняно, пане майор, зрадити нашого цісаря це не дурниці. Ми люди військові, присягали нашому цісарю на вірність, а ту присягу, що її співали в театрі, я, як чесна людина, дотримував.

— А ось тут, — сказав майор, — докази вашої вини і вся правда, — показав він на чималу купу паперів.

Головний матеріал дав судові шпигун, підсланий до Швейка.

— Отже, ви й тепер не хочете признатися? — запитав майор. — Адже ви самі підтвердили, що добровільно переодяглися

в російську уніформу, будучи австрійським солдатом. Я вас питаю востаннє: чи примушував вас хтось до цього?

— Я це зробив без примусу.

— Добровільно?

— Добровільно!

— Без натиску?

— Без натиску!

— А ви знаєте, що ви пропали?

— Знаю. Дев'яносто перший полк мене вже напевно шукає.

Але якщо дозволите, пане майор, коротеньке зауваження про те, як люди добровільно переодягаються в чужий одяг. 1908-го року, десь у липні, палітурник Божетех, з Пршічної вулиці в Празі, купався на Збраславі в старому руслі ріки Бєроунки. Одяг склав у лози і дуже зрадив, коли пізніше у воду до нього вліз ще один пан. Слово за слово, жартували один з одним, хлюпалися й пірнали аж до вечора. Але з води той незнайомий панисько виліз перший: мовляв, поспішає на вечерю. Пан Божетех ще з хвилинку посидів у воді, а потім і собі пішов у лози за одягом, але там замість свого одягу знайшов подерте лахміття волоцюги і записку: «Я довго роздумував: брати — не брати, бо ж ми так гарно розважалися у воді, тоді я зірвав квітку ромену, і остання відірвана пелюстка сказала — брати. Тому я помінявся з вами своїм лахміттям. Не бійтеся в нього влізти. Тиждень тому в окружній тюрмі в Добржищі його відвошивили. А на другий раз уважніше придивляйтеся до того, з ким купаєтесь. У воді кожен голяк скидається на депутата, якщо навіть він убивця. І ви теж не знаєте, з ким купалися. Але варто було скупатися. Тепер увечері вода найкраща. Влізьте туди ще раз, щоб опритомніти».

Панові Божетехові нічого іншого не лишалося, як дочекатися, поки смеркне. Потім він одягнув те лахміття волоцюги і пошкандибав до Праги. Він обминав головні вулиці, а скрадався луками, стежками, аж ненароком напорівся на жандармський патруль з Хухлі*. Його заарештували як волоцюгу і на другий день вранці відвели на Збраслав до окружного суду, бо це, мовляв, кожен міг би сказати, що він Йосиф Божетех з Праги, палітурник з Пршічної вулиці, № 16.

Писар, який не надто вмів по-чеськи, зрозумів, що обвинувачений повідомляє адресу свого спільника, і перепитав: «Ist das genau Prag, № 16, Josef Bozetech?»¹

¹ Чи це точно, Прага, № 16, Йозеф Божетех? (Нім.).

— Чи мешкає він там зараз, не знаю, — відповів Швейк, — але тоді, у тисяча дев'ятсот восьмому році, він там мешкав. Дуже гарно опрацьовував книжки, але дуже довго, бо спочатку їх перерахував, а вже потім опрацьовував відповідно до їхнього змісту. Коли він робив чорну оправу, то книжку вже можна було не читати, бо наперед було відомо, що в цьому романі все кінчається дуже погано. Чи бажаєте ще якихось пояснень? Ага, щоб не забути. Він щодня просиджував у винарні «У Флеків» і розповідав зміст усіх книжок, які йому доводилося опрацьовувати.

Майор підійшов до писаря і пошепки щось сказав, а той потім у протоколах і в усіх документах закреслив адресу нового вигаданого співзмовника Божетеха.

Це дивне судове засідання проходило на манер польового суду, який влаштував головуючий генерал Фінк фон Фінкенштайн.

Так, як у когось буває манія збирати коробочки від сірників, так і той пан пристрасно любив організовувати польові суди, хоча в більшості випадків це було проти військового судового статуту.

Цей генерал мав звичку говорити, що йому не потрібні жодні слідчі, що він сам скличе суд, а за три години обвинувачений мусить висіти. Поки генерал був на фронті, нестачі в польових судах не відчувалося.

Так, як хтось регулярно кожного дня мусить зіграти партію в шахи, у більярд або мар'яж, так цей знаменитий генерал щоденно влаштовував польові суди, головував там і проголошував з надзвичайною радістю і поважністю шах і мат обвинуваченому.

Якби хтось хотів бути сентиментальним, він би написав, що цей генерал мав на своєму сумлінні безліч людських жертв, особливо на сході, де він боровся, як говорив, з великоросійською агітацією поміж галицькими українцями. З його позицій однак не можемо сказати, що він узагалі мав когось на сумлінні.

На таке він не хворів. Коли з його наказу вішали учительку, попа або цілу родину на підставі вироку його польового суду, генерал так само спокійно повертався до своєї канцелярії, як повертається з шинку додому пристрасний гравець у мар'яж і думає про те, як йому дали «флек», як він дав «ре», а вони «супре», він «туті», а вони «боти», як він виграв і набрав сто сім.

Він вважав вішання чимось звичайним і природним, ніби хлібом насущним, і при вирокках досить часто забував про найяснішого цісаря і вже навіть не говорив:

«Іменем його величності вас засуджено до шибениці», а просто заявляв: «Я вас засуджую».

Іноді він знаходив у вішанні й комічні сторони, про що якось написав навіть своїй дружині у Відень: «...або, наприклад, моя дорога, ти не можеш собі уявити, як я минулого разу насміявся. Кілька днів тому я засудив одного вчителя за шпіонаж. Є тут у мене один дуже вправний фельдфебель, він їх усіх вішає. Має вже солідну практику, і це для нього ніби спорт. Я вже був у своєму наметі, коли після вироку до мене прийшов той фельдфебель і питає, де повісити цього вчителя. Я кажу — на найближчому дереві. А тепер уяви собі увесь комізм цієї ситуації. Ми були посеред степу, де, куди не глянь, нічого іншого, крім трави, не побачиш. На цілі милі — жодного деревця. Але наказ є наказ. Тому фельдфебель узяв конвой і вчителя й поїхав шукати дерево. Повернулися аж увечері, і той учитель з ними. Фельдфебель прийшов до мене і знову питає: «На чому ж повісити цього типа?» Я його вилаяв, адже мій наказ був ясний: на найближчому дереві. Він сказав, що вранці спробує це зробити. Але на світанку прийшов увесь блідий і доповів, що той учитель вночі зник. Мені це видалося дуже смішним, і я простив усім, хто біля нього вартував, а на додаток мені вдався дотепний жарт, чи не пішов, мовляв, той учитель сам шукати дерева для себе. Як бачиш, моя дорога, ми тут зовсім не нудимося. Скажи малому Вільгельмикові, що тато його цілує і незабаром надішле йому живого росіянина, і Вільлі їздитиме на ньому, як на конику. Ще, моя дорога, пригадую один смішний випадок. Недавно ми повісили одного єврея за шпіонаж. Цей халамидник зустрівся нам на дорозі, хоч йому там нічого було робити. Він виправдовувався, буцімто продає сигарети. Так от, він уже висів, але всього кілька секунд, бо мотузок обірвався і він упав на землю. Миттю очуняв і почав до мене кричати: «Пане генерале, я йду додому, бо ви мене вже повісили, а згідно з законом не можна двічі вішати за одну провину». Я розреготався — і ми того єврея відпустили. У нас, моя дорога, весело!..».

Коли генерала Фінка призначили комендантом гарнізону фортеці Перемишль, йому вже не так часто траплялася нагода влаштовувати подібні вистави. Тому він з великою радістю вхопився за випадок зі Швейком.

Отак Швейк опинився перед цим тигром, який сидів у першому

ряду за довгим столом, кури́в сигарету за сигаре́тою і наказува́в пере́кладати свідче́ння Швейка, схва́льно притаку́ючи при цьо́му голо́вою.

Майор запропонува́в телеграфо́м запитати брига́ду, щоб вия́снити, де за́раз перебува́є одина́дцята ма́ршова рота Де́в'яносто першо́го полку, до яко́ї, згідно зі свої́ми зізна́ннями нале́жить обвинува́чений.

Генера́л виступи́в проти і зая́вив, що це упові́льнить швидкі́сть ріше́ння польово́го суду і зве́де наніве́ць су́ть цьо́го захо́ду. А́дже в них є́ повне зізна́ння підсу́дного в то́му, що він переодя́гся в ро́сійську уніфо́рму, і, крім то́го, ще одне дуже ва́жливе свідче́ння, згідно з яки́м обвинува́чений бу́в у Киє́ві. Генера́л наполя́гав пі́ти на нара́ду, ви́нести ви́рок і нега́йно його ви́конати.

О́днак майо́р зата́вся на сво́єму: тре́ба спершу вия́снити, хто та́кий обвинува́чений, бо це дуже серйо́зна політи́чна спра́ва. Уста́новивши осо́бу заарешто́ваного, мо́жна докопати́ся до його́ зв'язкі́в з коли́шніми това́ришами з його́ військovoї ча́стини.

Майо́р бу́в рома́нтик-мрі́йник. Він ка́зав, що тре́ба відна́йти які́сь певні́ нитки. Ви́рок — це лиш́ оста́точний резу́льтат певно́го слі́дства, яке по́єдна́є нитки, а ці нитки... Він уже́ не мі́г

виплутатися з цих ниток, але всі його добре розуміли і схвально кивали головами, навіть сам пан генерал, якому ці нитки дуже сподобалися. Він уявив собі, як на тих майорових нитках висять нові польові суди. Тому він більше не протестував проти того, щоб в'яasnити в бригаді, чи справді Швейк належить до Дев'яносто першого полку і коли й під час яких операцій одинадцятої маршової роти він перейшов до росіян.

Швейк протягом усіх дебатів стояв під багнетами у коридорі. Потім його знов привели до зали суду і ще раз запитали, з якого він, власне, полку. Після цього його перевели до гарнізонної тюрми.

Генерал Фінк, повернувшись додому після невдалого польового суду, ліг на диван і почав роздумувати, як би, власне, прискорити всю цю процедуру. Він був твердо переконаний, що відповідь надійде скоро, однак це буде все ж не та швидкість, якою відзначалися його суди, бо треба ще врахувати духовне напучування засудженого, а це затримає виконання вироку на цілих дві години.

«Та, власне, це все одно, — подумав генерал Фінк, — ми можемо дати йому духовне напучування ще перед вироком до одержання відомостей з бригади. Так чи інак — однаково висітиме».

Генерал Фінк наказав покликати до себе фельдкурата Мартінця.

Це був нещасний учитель закону Божого, капелан, звідкілясь із Моравії. Він підлягав дуже розпусному парохові і тому радо подався до армії. Справді побожна людина, він з жалем у серці згадував свого пароха, який поволі, але неухильно йшов назустріч своїй погібелі і не було йому порятунку. Згадував, що цей парох жлуктив сливовицю, як веселка воду, і як одного разу хотів силоміць увіпхнути йому в ліжку якусь волоцюгу-циганку. Він здивав її десь за селом, коли напідпитку вертався з гуральні.

Фельдкурат Мартінець сподівався, що, несучи духовну розраду пораненим і вмираючим на полі бою, заодно й спокутує гріхи свого розпусного пароха, який уночі, повертаючись додому, вічно будив його й казав: «Єнічку, Єнічку! Тілиста дівка — це моє життя».

Але надії Мартінця не здійснилися. Його перекидали з гарнізону в гарнізон, де взагалі він не мав інших обов'язків, як раз на два тижні в гарнізонному костелі перед відправою виголошу-

вати воякам проповіді й переборювати спокуси, що виходили з офіцерського казино. Там провадилися такі розмови, в порівнянні з якими усі тілисті дівки його пароха були невинною молитвою до ангела-хранителя.

Зазвичай його викликали до генерала Фінка під час великих операцій на фронті, коли треба було прославляти нову перемогу австрійської армії. Тоді генерал Фінк з таким самим захопленням, як і польові суди, влаштовував урочисті польові відправи.

Потвора Фінк був такий завзятий австрійський патріот, що ніколи не молився за перемогу німецької або турецької зброї. Перемоги німців з райху над французами або англійцями гарнізонний костел обминав цілковитим мовчанням.

Але кожна дрібну перемогу австрійського розвідувального патруля в сутичці з російськими передовими постами штаб роздував, наче величезну мильну бульку, до розмірів розгрому цілого корпусу. Це служило генералові Фінку приводом для урочистих відправ, і в нещасного фельдкурата Мартінця склалося враження, що генерал Фінк є водночас і главою католицької церкви в Перемишлі.

Генерал Фінк сам встановлював церемоніал відправ, йому хотілося з такої нагоди влаштовувати пишні відправи, як на свято Божого Тіла — з восьмиденкою*.

Він мав звичку після піднесення святих дарів при службі Божій скакати верхи на коні на плац, аж під вітвар, і тричі вигукувати: «Ура! ура! ура!»

Фельдкурат Мартінець, душа побожна й праведна, один із тих небагатьох, хто ще вірив у Господа Бога, не любив ходити до генерала Фінка.

Командант гарнізону генерал Фінк насамперед інструктував фельдкурата, потім, як правило, наказував налити йому чогось міцненького і аж тоді починав розповідати йому найновіші анекдоти з найдурніших книжечок, які видавалися спеціально для армії гумористичним журналом «Lustige Blätter»*.

У нього була ціла бібліотека таких книжечок з дурними назвами, на кшталт: «Гумор для очей і вух у вояцькому ранці», «Гінденбургіві анекдоти»*, «Гінденбург у дзеркалі гумору», «Другий ранець гумору, наповнений Феліксом Шлемпером», «З нашої гуляшевої гармати», «Перчені гранатові осколки з окопів», або такі нісенітниці, як «Під двоглавим орлом», «Віден-

ський шницель з цісарсько-королівської польової кухні, що його підігрів Артур Локеш». Інколи він слівав йому веселих пісень із збірки «Wir müssen siegen»¹, при цьому безнастанно підливав чогось міцного і змушував фельдкурата Мартінця пити й горлати разом з ним. Потім починав сороміцькі розмови, під час яких фельдкурат Мартінець із смутком у серці згадував свого пароха, бо той ні в чому не поступався генералові Фінкові, якщо йшлося про масні слівця.

Фельдкурат Мартінець із жахом помічав: що частіше він ходить до генерала Фінка, то нижче морально скочується. Нещасному поступово почали подобатися лікери, які він пив у генерала, та й генеральські розмови усе більше припадали до вподоби.

Він уявляв розпусні сценки, а заради контушівки, горобинівки і старого вина у пляшках, обліплених павутинням, що ним частував його генерал Фінк, фельдкурат забував про Господа Бога, і поміж рядками в молитовнику у нього танцювали дівчатка з оповідань генерала. Відразу до відвідувань генерала потроху зникала.

Генерал полюбив курата Мартінця, який спочатку виступав, наче той святий Ігнатій Лойола, та поволі пристосовувався до генеральського оточення.

Одного разу генерал покликав до себе двох сестричок з польового лазарету. Власне, вони в лазареті не служили, а були тільки до нього приписані заради платні і поповнювали свої прибутки проституцією, як то було звичаєм у ті важкі часи. Генерал наказав покликати фельдкурата Мартінця, який уже настільки глибоко впав у бісові тенети, що після півгодинного залицання взяв по черзі одну за другою, причому так розпалився й рикав, що аж заслинив усю подушку на дивані. Потім він довго докоряв собі за цю розпусну поведінку. Цей гріх він не міг спокутувати навіть тим, що, повертаючись тієї ж ночі додому, помилюково впав навколішки в парку перед пам'ятником архітектора і голови міста, мецената пана Грабовського, який у вісімдесятих роках мав великі заслуги перед Перемишлем.

Тупіт військового патруля змішувався з його полум'яною молитвою:

— Не суди, Господи, раба свого, бо жодна людина не буде перед тобою праведна, якщо ти не даси їй відпущення всіх її гріхів.

¹ «Ми мусимо перемогти» (нім).

Хай не буде, благаю тебе, важким твій вирок. Молю твоєї помочі і в руки твої, Господи, передаю духа свого.

З того часу, коли його кликали до генерала Фінка, він кілька разів намагався відректися від земних утіх і відмовлявся від запрошення, посилаючись на свій попований шлунок. Вважав цю брехню потрібною, щоб його душа unikла пекельних мук, бо переконався, що військова дисципліна вимагала цілковитого послуху. Коли генерал скаже фельдкуратові: «Пий, приятелю», той мусить пити тільки з самої пошани до начальника.

Інколи йому, щоправда, це не вдавалося. Таке бувало тоді, коли генерал після пишних польових відправ улаштовував ще пишніші банкети за рахунок гарнізонної каси. А потім у фінансовій частині змішувалися всі витрати, щоб дещо урвати й для себе. Після таких святкувань фельдкуратові здавалося, що він морально похоронений перед обличчям святого і мусить тремтіти з жаху перед гнівом Всевишнього.

Він ходив, немов очамрілий і, не втрачаючи в цьому хаосі віри в Бога, зовсім серйозно почав роздумувати, чи не повинен він себе щодня регулярно бичувати.

У подібному настрої він з'явився на запрошення генерала й сьогодні.

Генерал Фінк вийшов йому назустріч увесь сяючий і радісний.

— Ви вже чули, — захоплено вигукнув він, — про мій польовий суд? Будемо вішати одного вашого земляка.

При слові «земляка» фельдкурат Мартінець стурбовано поглянув на генерала. Він уже кілька разів спростовував образливе припущення, нібито він чех, і неодноразово пояснював, що до їхньої моравської парафії належать два села — чеське і німецьке, і що йому доводиться одного тижня виголошувати проповіді для чехів, а другого — для німців. Але оскільки в чеському селі нема чеської школи, а тільки німецька, тому він мусить викладати в обох селах по-німецьки, отже, він зовсім не чех. Цей логічний аргумент дав привід одному майорові зауважити за столом, що цей фельдкурат з Моравії, власне, крамниця з мішаним крамом.

— Пардон! — сказав генерал. — Я забув, це не ваш земляк. Це чех, утікач, зрадник. Служив росіянам. Буде повішений. А поки що, задля годиться, встановлюємо, хто він такий. Але це не має

значення: висітиме негайно, як тільки прийде телеграфна відповідь.

Посадивши фельдкурата на дивані біля себе, генерал весело вів далі:

— У мене так: коли вже трапляється польовий суд, то все му- сить справді відповідати темпам цього суду. Це мій принцип. Коли я ще на початку війни був під Львовом, я досяг такої швидкості, що одного суб'єкта повісили за три хвилини після вироку. Правда, то був єврей, але одного русина ми повісили через п'ять хвилин по нашій нараді.

Генерал добродушно засміявся.

— Випадково обидва не потребували духовної розради. Єв- рей був рабин, а русин — піп. Цей випадок трохи інакший. Тут справа в тому, що будемо вішати католика. Маю чудесну ідею: щоб це потім не затримало страти, ми дамо йому духовну роз- раду заздалегідь, аби, як я вам щойно пояснив, не марнувати часу.

Генерал подзвонив і наказав денщикаві:

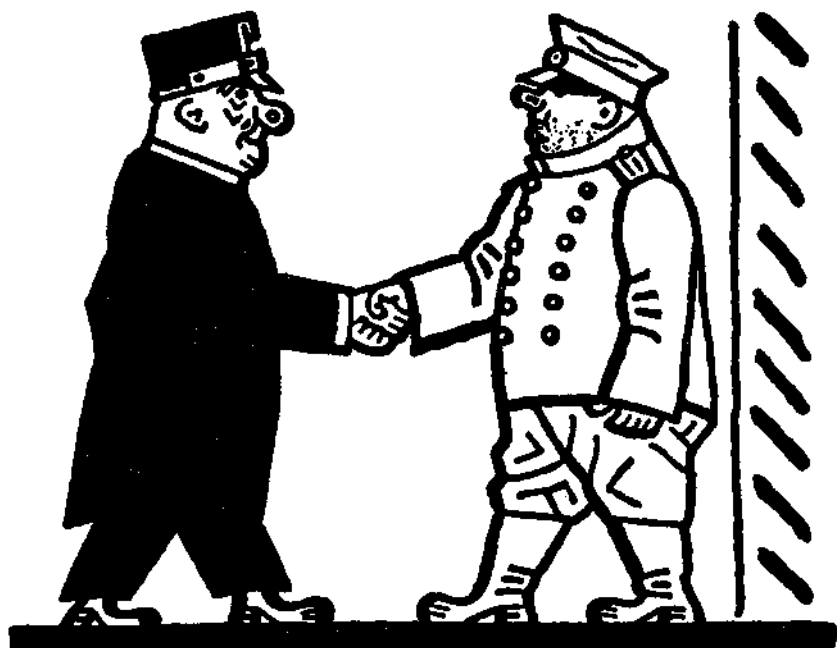
— Принеси дві з тієї вчорашньої батареї.

І за хвилину, наливаючи фельдкуратові повний бокал вина, привітно мовив:

— Розважтеся трохи перед духовною розрадою...

У цей страшний час через загразоване вікно, за яким сидів Швейк на своєму матраці, почувся спів:

Ми панове, ми вояки,
Люблять нас дівчата всякі.
Гроші з каси нам дають,
А де гроші, там і п'ють.
Ца-ра-ра... Айн, цвай!

ДУХОВНА РОЗРАДА

Фельдкурат Мартінець не ввійшов, а, в повному розумінні цього слова, впурхнув до Швейка, як балерина на сцену. Прагнення до небесних благ і пляшка старого «Гумпольдскірхену» зробили його в цю зворушливу хвилину легким, як пір'ячко. Йому здавалося, ніби він у цей священний момент наближається до самого Господа Бога, а тим часом він наближався до Швейка.

За ним замкнули двері і залишили їх на самоті. Фельдкурат натхненно звернувся до Швейка, що сидів на матраці:

— Улюблений сину мій, я — фельдкурат Мартінець.

По дорозі сюди це звернення здавалося йому найбільш відповідним і по-батьківському сердечним.

Швейк підвівся зі свого ліжка, бадьоро струснув руку фельдкурата і сказав:

— Дуже радий. Я — Швейк, ординарець одинадцятої маршової роти Дев'яного першого полку. Нещодавно нас перевели до Брука, над Літавою. Сідайте, будь ласка, біля мене, пане

фельдкурат, і розкажіть, за що вас замкнули. Ви все ж таки офіцер, і вам належить сидіти в офіцерській тюрмі при гарнізоні, а не в такій, як ця... Таж на цьому матраці повнісінько вошей. Звичайно, часом трапляється, що людина й сама не знає, до якої тюрми вона належить, але це не дивина: або наплутають у канцелярії, або це просто випадок. Якось раз, пане фельдкурат, я сидів у Будейовицях у полковій тюрмі, і до мене привели одного молодшого кадета. Ці молодші кадети були щось на зразок фельдкуратів: ні миша, ні свиня, горлає на солдатів, як офіцер, а коли щось трапляється — його замикають разом з простими вояками. Вони були, пане фельдкурат, мовби під плотом: обідів із унтер-офіцерської кухні їм не давали, на вояцьке постачання вони не мали права, бо стояли щаблем вище, а офіцерське харчування їм теж не було передбачено. У нас їх було тоді п'ятеро. Спочатку вони жерли в буфеті самі сирки, бо в жодній кухні їм нічого не давали. Але одного разу на них там наскочив оберлейтенант Вуам і заборонив їм їсти в буфеті оті сирки, бо це, мовляв, не відповідає честі молодших кадетів ходити до солдатського буфету. Ну і що вони мали робити, адже до офіцерського буфету їх теж не пустили. Отак і висіли вони в повітрі і протягом кількох днів пройшли таку дорогу мук, що один з них кинувся у Мальшу, а один утік з полку, а за два місяці від нього до казарм надійшов лист, будімо він у Марокко став військовим міністром. Лишилося їх четверо, бо того, що кинувся в Мальшу, врятували. Коли він стрибав у річку, то від хвилювання забув, що вміє плавати і відмінно склав іспит з плавання. Поклали його в лікарню, а там знову не знали, як з ним бути: чи укривати його офіцерською ковдрою, чи звичайною вояцькою. Нарешті знайшли вихід: не дали йому жодної, тільки загорнули в мокре простирадло, і він за півгодини попросився, щоб його відпустили до казарми. Це й був той самий кадет, якого зовсім ще мокрого увіпхнули в мою камеру. Він сидів зі мною, мабуть, чотири дні і розкошував, бо принаймні діставав харч, щоправда, арештантський, проте все ж таки харч, і, як казав, відчув ґрунт під собою. П'ятого дня за ним прийшли, а за півгодини він повернувся за шапкою і з радості плакав. Каже мені: «Нарешті нашу справу вирішили. Від сьогодні нас, молодших кадетів, будуть замикати на гауптвахту разом з офіцерами, за харчі будемо доплачувати в офіцерську кухню, а годуватимуть нас аж тоді, коли офіцери

наїдяться. Спати будемо з вояками, каву діставатимемо з солдатської кухні, і тютюн теж видаватимуть нам солдатський».

Тільки тепер фельдкурат Мартінець оговтався і урвав Швейків монолог словами, які за своїм змістом нічого спільного не мали з попередньою розмовою:

— Так, так, улюблений сину, між небом і землею є речі, про які треба думати з полум'яним серцем і цілковитою вірою в безконечне милосердя Боже. Приходжу до тебе, дорогий сину, з духовною розрадою.

Він замовк, бо все виходило якось не так. По дорозі він накреслив собі план промови, яка мала навести цього нещасного на роздуми про своє життя і сповнити його вірою, що на небі йому відпустяться усі гріхи, коли він покається і виявить щирий жаль.

Тепер він роздумував, як саме будувати свою розмову далі, але Швейк випередив його запитанням, чи немає в нього сигарети.

Фельдкурат Мартінець досі не навчився курити. Це, власне, було єдине, що зберіг він із свого колишнього режиму. Якимось у генерала Фінка, коли був уже трохи напідпитку, він спробував закурити сигару «британік», але його зараз же вирвало. Тоді він мав таке відчуття, ніби ангел-хранитель для остороги лоскоче його в горлі.

— Не курю, дорогий сину, — з надзвичайною гідністю відповів Швейкові фельдкурат.

— Дуже дивуюся, — сказав Швейк. — Я знав багатьох фельдкуратів, і всі вони димили не згірше за гуральню на Зліхові. Взагалі не можу уявити собі фельдкурата, який би не курило і не пив. Я знав, правда, одного, що не курило, але він замість курило радо жував тютюн і під час проповіді запльовував, бувало, увесь амвон. А ви звідки, пане фельдкурат?

— З околиць Нового Їчина, — смутним голосом відізався цісарсько-королівський панотець Мартінець.

— То ви, може, знали, пане фельдкурат, Ружену Гаудрсову. Вона позаторік служила в одній винарні на Платнержській вулиці в Празі і потягла до суду відразу вісімнадцять осіб, щоб платили аліменти за батьківство, бо в неї народилися близнята. У одного з тих близнят одне око було блакитне, а друге каре. А в другого близнятка одне око сіре, а друге чорне. Отож вона

й вирішила, що тут замішані чотири пани з подібними очима, бо всі вони ходили до тієї винарні і щось там з нею мали. Крім того, одне з тих близнят було криве на ніжку, точнісінько, як один радник з магістрату, той теж туди ходив. А друге мало шість пальців на одній нозі, як один депутат, який був у винарні щоденним гостем. А тепер уявіть собі, пане фельдкурат, що таких відвідувачів було там вісімнадцять, і ті близнята мали бодай одну прикмету кожного з тих вісімнадцяти, з якими їхня матуся ходила або до приватних помешкань, або до готелю. Нарешті суд вирішив, що на такому ярмарку батька встановити неможливо, тоді вона звернула все на власника винарні, де служила, і подала на нього в суд. Але він довів, що вже понад двадцять років імпотент, внаслідок операції після якогось запалення нижніх кінцівок. Нарешті її спровадили, пане фельдкурат, до вас, до Нового Ічина. І ось вам наука: хто хоче надто багато, той дістане дулю з маком. Вона повинна була триматися одного і не казати перед судом, буцімто одне близнятко від пана депутата, друге від радника магістрату, або ще від когось іншого. Час народження дитини легко можна вирахувати. Тоді й тоді я з ним була в готелі, а тоді й тоді — народила дитину, звичайно, якщо йдеться про нормальні пологи, пане фельдкурат. У таких готелях з кімнатами на годинку-дві завжди знайдеться за п'ятірку якийсь свідок — слуга або покоївка, готові заприсягнути, що він справді в ту ніч там з нею був і що вона сказала йому, коли спускалися сходами донизу: «А коли щось станеться?» А він їй на це відповів: «Не бійся, моя канімуро*, про дитину я подбаю».

Фельдкурат замислився, бо вся духовна розрада видалася йому тепер дуже важкою справою, хоч він перед тим склав собі цілий план, що і як він буде говорити з улюбленим сином про найвище милосердя у день страшного суду, коли з могил із зашморгами на шії постануть усі військові злочинці, і ті, хто покаялися, будуть помилувані, як той розбійник з Нового Заповіту.

Він приготував, мабуть, одну з найкращих духовних розрад. Вона мала складатися з трьох частин. У першій він хотів сказати, що смерть на шибениці легка, якщо людина цілком примирилася з Богом. Військовий закон карає винуватця за зраду найяснішого цісаря, батька всіх солдатів, тому найменшу їхню провину треба розглядати як убивство батька, як зганьблення

батька. Далі він хотів розвинути свою теорію про те, що найясніший монарх є володарем з ласки Божої і Бог настановив його керувати світськими справами так, як Папу Римського керувати справами духовними. Отже, зрада цісаря — це зрада, вчинена проти самого Господа Бога, і тому військового злочинця, крім зашморгу, чекає ще й вічна кара і вічне прокляття. Але якщо світське правосуддя, зважаючи на військову дисципліну, не може скасувати вирок і змушене злочинця повісити, то ще не все втрачено, якщо йдеться про другу — вічну кару. Людина може уникнути цього блискучим ходом — покаятися.

Фельдкурат бачив перед собою страшенно зворушливу сцену, таку, яка йому самому допоможе там, на небесі, стерти багато записів про його діяння і поведінку в квартирі генерала Фінка в Перемишлі.

Він уявляв собі, як потім ревне на засудженого: «Кайся, сину мій, впади зі мною долілиць! Повторюй за мною, сину мій!»

І як потім у цій смердючій завошивленій камері залунає молитва: «Господи Боже! Тобі ж бо подобає змилюватися і простити грішника. Я молю тебе за душу цього вояка, що їй ти наказав залишити цей світ, згідно з вирокком воєнно-польового суду в Перемишлі. Охорони піхотинця цього за його ревне і повне каяття від пекельних мук і дай йому зазнати вічних радощів!»

— Пробачте, пане фельдкурат, ви вже тут сидите п'ять хвилин як у воду опущений, наче вам і не до розмови. Відразу видно, що ви у тюрмі вперше.

— Я прийшов, — сказав поважно фельдкурат, — задля духовної розради.

— Аж дивно, пане фельдкурат, і чого вам та духовна розрада так прилипла до мозку? Я, пане фельдкурат, не такий уже й сильний духом, щоб дати вам ту духовну розраду. Ви не перший і не останній фельдкурат, який попав за ґрати. А зрештою, правду кажучи, пане фельдкурат, я не такий уже й красномовний, щоб міг когось напутити в його важку хвилину життя. Одного разу, правда, я спробував, але вийшло не дуже добре. Примостіться гарненько біля мене, і я вам розповім. Коли я мешкав на Опатовіцькій вулиці, був у мене один приятель Фаустин, швейцар з готелю, дуже добра, справедлива і услужлива людина. Знав кожнісіньку вуличну панянку. Ви, пане фельдкурат,

могли прийти до нього вночі, о якій завгодно годині, і тільки сказати: «Пане Фаустин, — не маєте там якоїсь панюсі для мене?» А він уже докладно вас розпитає, якої вам треба: блондинки чи брюнетки, маленької чи високої, худі чи гладенької, німкені, чешки, а може, єврейки, неодруженої, розведеної або й заміжньої дамочки, інтелігентної чи неінтелігентної.

Швейк по-дружньому притулювся до фельдкурата і, обіймаючи його за стан, вів далі:

— Ну, припустімо, ви, пане фельдкурате, сказали б: «Мені потрібна блондинка, з довгими ногами, вдова, неосвічена», — і за десять хвилин ви б її уже мали в своєму ліжку разом з її метрикою.

Фельдкурата кинуло в жар, а Швейк розповідав, по-материнському тулячи його до себе:

— Ви, пане фельдкурат, і поняття не маєте, наскільки чесний і високоморальний був цей Фаустин. Від жіночок, яких вишукував і посилав у номери, він не брав і шеляга на чай, а коли котрась із тих красунь, бувало, забудеться і схоче щось там тицьнути йому в руку, ви побачили б, як він сердився і кричав на неї: «Ти, свиното, така-сяка. Якщо ти продаєш своє тіло і допускаєшся смертельного гріха, то не думай собі, що якась там твоя шустка мені допоможе. Я тобі не звідник якийсь, безсоромна шльондро, я це роблю лише з милосердя до тебе, щоб ти, коли вже так опустилася, не мусила свою ганьбу виносити на очі перехожих та щоб тебе вночі не зловив патруль і ти потім не мусила три дні шурувати підлоги в управлінні поліції. Тут ти бодай у теплі, і ніхто не побачить, до чого ти докотилася». Не бажаючи брати з них гроші, як це роблять сутинери, він надолжував своє на клієнтах. У нього був свій тариф: сині очі — 10 крейцарів, чорні — 15 крейцарів. Він підраховував усе, до останньої дрібниці, на клаптику паперу, і цей рахунок пред'являв клієнтові. Ціни за таке посередництво були в нього дуже доступні. За жінку без освіти він додатково накидав шістку, бо виходив з тих міркувань, що така проста посудина більше розважить, ніж якась там освічена дама. Якось під вечір пан Фаустин прийшов до мене на Опатовіцьку вулицю дуже схвильований, просто-таки сам не свій, немов його хвилину тому витягли з-під запобіжної рами трамваю і притому вкрали годинника. Спочатку він узагалі нічого не говорив, лише мовчки витягнув з кишені

пляшку рому, хильнув, подав мені і сказав: «Пий!» І так ми з ним нічого не говорили, аж поки видудлили ту пляшку. Тоді він раптом каже: «Друже, зроби, будь ласка, мені послугу. Відчини вікно на вулицю. Я сяду на підвіконня, а ти мене схопиш за ноги і скинеш з четвертого поверху вниз. Мені вже від життя нічого не треба. Моя остання розрада, що знайшовся вірний приятель, який зведе мене зі світу. Далі жити я не можу. Я чесна людина, а мене обвинуватили у звідництві, наче якогось сутенера з єврейського кварталу. Таж наш готель першокласний, усі три покоївки й моя жінка мають жовті білети і панові доктору за візит не винні ані шеляга. Якщо ти мене хоч трохи любиш, скинь мене з четвертого поверху, не відмов мені у цій останній розраді». Я сказав, що, коли йому вже так кортить, нехай вилізе на вікно, і я його скину на вулицю. Не жахайтеся, пане фельдкурат!

Швейк виліз на нари і втягнув туди фельдкурата.

— Погляньте, пане фельдкурат, я його ось так ухопив і... шелеп униз.

Швейк підняв фельдкурата і опустив його на підлогу. Поки переляканий фельдкурат підводився, Швейк говорив далі:

— Як бачите, пане фельдкурат, вам нічогосінько не сталося. Так і йому, панові Фаустинові, бо вікно було тільки втричі вище, ніж ці нари. Той пан Фаустин, треба вам знати, був п'яний, як ніч, і забув, що я мешкаю на Опатовіцькій вулиці на першому, а не на четвертому поверсі, як рік тому, коли я мешкав на Кршеменцовій вулиці, куди він до мене теж заходив у гості.

Фельдкурат з підлоги перелякано дивився на Швейка, як той, стоячи над ним на нарах, розмахує руками.

Фельдкурат вирішив, що має справу з божевільним, і, загикуючись, почав:

— Так, так, любий мій сину, навіть менше, ніж утричі. — Він поволі посунувся назадгузь до дверей і так шалено почав у них гатити й страшно стогнати, що йому зараз же відчинили.

Швейк крізь загразоване вікно бачив, як фельдкурат, енергійно жестикулюючи, поспішно йшов через подвір'я у супроводі варті.

«Тепер його напевно відведуть до божевільні», — подумав Швейк, зіскочив з нар і, походжаючи військовим кроком, заспівав:

Твій перстеник не для мене.
А чому? Не гарний він,
Як прийду до свого полку
Заряджу ним карабін.

* * *

За кілька хвилин генералові Фінку доповіли про прихід фельдкурата.

У генерала знову зібралось багато гостей, провідну роль грали між ними дві приємні дами, вино й лікери.

Офіцери, що засідали в польовому суді, були тут у повному складі, не було тільки того рядового піхотинця, який вранці усім припалював сигарети.

Фельдкурат вплив до гостей, як казкове страхіття. Він був блідий, схвильований і тримався з гідністю людини, свято переконаної, що її незаслужено натовкли по пиці.

Генерал Фінк, що останнім часом дуже фамільярно ставився до фельдкурата, потягнув його до себе на диван і п'яньким голосом спитав: «Що з тобою, моя духовна розрадо?»

При цьому одна з веселих дам кинула в фельдкурата сигареткою «Мемфіс».

— Пийте, духовна розрадо, — запропонував генерал Фінк, наливаючи фельдкуратові вина у великий зелений келих. А оскільки той не випив одразу, генерал почав його поїти власноручно, і якби фельдкурат не ковтав на все горло, генерал був би обляпав його з голови до ніг.

Лише тепер почалися розпитування, як поведився засуджений під час церемонії духовного напучування. Фельдкурат підвівся і сказав повним трагізму голосом:

— Збожеволів.

— Це, очевидно, мусила бути неабияка духовна потіха, — засміявся генерал. І все товариство почало страшно реготати, а обидві дами знову заходилися кидати у фельдкурата сигаретами.

У кінці стола в фотелі куняв майор, який уже трохи перебрав. Він раптом очунав, швидко налив у дві склянки якогось лікеру, проклав собі через крісла дорогу до фельдкурата і примусив ошелешеного Божого слугу випити з ним на брудершафт. Потім знову гепнувся на своє місце і куняв далі.

Лікер, випитий на брудершафт, кинув фельдкурата в тенета диявола, що простягав до нього свої обійми з усіх пляшок на столі, з поглядів та усмішок веселих дам, що, сидячи напроти нього, покляли ноги на стіл, так що з мережив виглядав сам Вельзевул.

До останньої хвилини фельдкурат не втрачав переконання, що тут грають на його душу і що він мученик.

Цю думку він не забув висловити двом генеральським денщикам, які його перенесли до сусіднього покою на диван.

— Якщо ви з чистою і неупередженою думкою згадаєте собі, скільки прославлених страдників, відомих під іменем мучеників, стали жертвою за віру, перед вашими очима відкриється хоч і смутне, але достойне видовище. По мені бачите, як людина підноситься понад усі страждання, коли в серці її оселилася правда й чеснота, і вони озброюють її на боротьбу за славу перемогу над найстрашнішими муками.

Тут Божого слугу обернули обличчям до стіни, і він одразу заснув.

Сон його був неспокійний.

Снилося йому, ніби вдень він виконує функцію фельдкурата, а ввечері — швейцара готелю замість Фаустина, якого Швейк скинув з четвертого поверху.

З усіх боків на нього скаржилися генералові, бо замість блондинки він привів клієнтові брюнетку, а замість розведеної інтелігентної пані доставив комусь неосвічену вдову.

Зранку він прокинувся мокрий, як миша. Шлунок йому розладнався, а в голові засіла думка, що моравський парох супроти нього — янгол.

ШВЕЙК ЗНОВУ У СВОЇЙ МАРШОВІЙ РОТІ

Майор, який учора зранку на Швейковому процесі виконував обов'язки аудитора, був той самий майор, що ввечері в генерала пив з фельдкуратором на брудершафт і куняв.

Ніхто не знав, коли і як майор уночі вийшов від генерала. Усі були в такому стані, що ніхто не помітив його відсутності. Генерал навіть не міг уторопати, хто саме з гостей говорить. Майора в товаристві не було вже понад дві години, але генерал, не дивлячись на це, підкручував вуса і, придуркувато усміхаючись, вигукував: «Ви це добре сказали, пане майор!»

Уранці майора ніде не змогли знайти. Його шинель висіла у передпокої, шабля теж, не було тільки офіцерського кашкета. Всі думали, що, можливо, він заснув десь у клозеті. Обшукали всі клозети, але майора ніде не знайшли. Замість нього у вбиральні на другому поверсі нашттовхнулись на поручника з генеральського товариства. Він спав навколішках, поклавши голову на унітаз, так, як його здолав сон, коли він блював.

А майор канув, як камінь у воду.

Але коли б хто заглянув у загразоване вікно, де був замкнений Швейк, він побачив би, що під Швейковою російською шинеллю на одних нарах сплять двоє. І з-під шинелі стирчать дві пари чобіт. Чоботи з острогами належали майорові, а без острогів — Швейкові. Обидва лежали, притулившись один до одного, як двоє кошенят. Швейкова лапа лежала під майоровою головою, а майор обіймав Швейка за стан і тулився до нього, як цуценя до сучки.

В цьому не було ніякої загадковості, просто пан майор усвідомив свої обов'язки.

Вам, певно, не раз траплялося з кимось сидіти і пити цілу ніч, аж до других півнів. І раптом ваш співбесідник вхопиться за голову, підстрибне та як закричить не своїм голосом: «Падоньку! Та я ж мав бути о восьмій годині на службі!» Це і є так званий напад почуття обов'язку. Він з'являється, як побічний продукт докорів совісті. Людину, охоплену таким шляхетним нападом, ніщо не відверне від святого переконання, що вона мусить у цю ж мить надолужити недоліки по службі. Ці люди — це ті примари без капелюхів, яких швейцари в установах ловлять по коридорах і кладуть у своєму барлозі на диван, щоб вони проспалися.

Такий напад мав тієї ночі й майор. Коли він прокинувся у фотелі, йому раптом спало на думку негайно допитати Швейка. Цей напад службового обов'язку виник так раптово й швидко і був здійснений так поквалітивно й рішуче, що взагалі ніхто не помітив зникнення пана майора.

Зате якнайдужче відчували присутність майора у вартівні військової в'язниці. Він влетів туди, як бомба. Вартовий фельдфебель спав біля столу, а навколо дрімали інші вояки у різних позах. Майор у кашкеті набакир так розкричався, що ті, хто позіхав, не встигли й рота закрити, обличчя їхні набрали карикатурного виразу, і на майора розпачливо й кумедно зирив не загін солдатів, а юрба скривлених мавп.

Майор молотив кулаками об стіл і горлав на фельдфебеля:

— Ви, бездарний пес! Я вже вам тисячу разів казав, що ваші люди — це засрана свиняча банда. — Звернувшись до наляканих вояків, він вигукнув: — Солдати! З ваших очей струмує ідіотизм, навіть коли ви спите, а коли прокидаєтесь, то у вас, драбуги, такі міни, мовби кожен із вас зжер вагон динаміту.

Після цього пішла довга й багатослівна проповідь про обов'язки всіх вояків у вартівні, а закінчив майор вимогою, щоб йому негайно відчинили камеру, де сидить Швейк, бо він, мовляв, хоче ще раз допитати злочинця.

Таким чином майор і опинився вночі у Швейка. Він прийшов до нього в такій стадії, коли, як то кажуть, думки в голові шукають свого місця. Останнім вибухом нападу почуття обов'язку був наказ віддати йому ключі від тюрми.

Фельдфебель впав у відчай від вимог майора, але, пам'ятаючи про свій обов'язок, відмовився видати ключі, що несподівано справило на майора дуже хороше враження.

— Ви, смердюча бандо! — кричав він на подвір'ї, — якби ви дали мені ключі в руки, я б вам тоді показав!

— Голошу слухняно, — відповів фельдфебель, — я змушений вас замкнути і поставити заради вашої безпеки варту біля камери заарештованого. Коли схочете вийти, будь ласка, пане майоре, постукайте в двері.

— Ти придурок, — сказав майор, — павіан ти, верблюд. Ти думаєш, я боюся якогось арештанта, якщо збираєшся ставити варту, коли я буду його допитувати? Та чорт з тобою, замикай мене і йди геть, щоб я тебе тут більше не бачив!

З отвору над дверима ледве блимала гасова лампа під сіткою з прикрученим гнотом, і майор ледве знайшов Швейка, який прокинувся і, виструнчившись біля нар, терпляче вичікував, що, власне, вийде з цих відвідин. Швейк вирішив, що найкраще буде відрепортувати панові майору, і тому голосно вигукнув:

— Голошу слухняно, пане майор, арештований тут один і нічого не трапилось.

Майор раптом забув, для чого, власне, він сюди прийшов і сказав:

— Ruht! Де в тебе той арештований?

— Це, голошу слухняно, я сам, — гордо відповів Швейк.

Майор однак не зважав на цю відповідь, бо генеральське вино й лікери викликали в його мозку останню алкогольну реакцію. Він так позіхнув, що кожний цивільний скособочив би собі при цьому щелепи. У майора однак це позіхання спрямовувало його думки по тих мозкових звивинах, де людина приховує дар співу. Він спокійно завалився на Швейків матрац і голосом недорізаного підсвинка заверещав:

Oh Tannenbaum, oh Tannenbaum!
Wie schön sind deine Blätter! ¹

Він повторив це кілька разів поспіль, вплітаючи в мелодію незрозумілі вигуки. Потім перекинувся, як мале ведмежа, на спину, скоцюрбився в клубок і тут же захропив.

— Пане майоре, — будив його Швейк, — голову слухняно, ви наберетесь вошей.

Але це не допомогло. Майор спав мертвим сном.

Швейк ніжно поглянув на нього й сказав:

— Ну, то й спи, люлі-люлі, п'янюго, — і накрив його шинеллю. Потім і сам вліз під неї. Так їх, притулених один до одного, вранці й знайшли.

Близько дев'ятої години, коли розшуки майора дійшли кульмінаційної точки, Швейк зліз із нар і визнав за необхідне збудити майора. Він кілька разів дуже енергійно струсонув його, потім стягнув з нього російську шинель; нарешті майор сів на сінник і, тупо дивлячись на Швейка, чекав від нього розгадки, що, власне, з ним трапилось.

— Голошу слухняно, пане майоре, — сказав Швейк, — сюди вже кілька разів навідувались з вартівні, чи ви ще живий. Тому я й дозволив собі вас збудити, бо не знаю, як довго ви звикли спати, щоб ви, бува, часом не проспали. В броварні в Угржіневі працював один бондар. Той завжди спав тільки до шостої ранку, але коли перетягав бодай хоч чверть на сьому, то вже потім спав до самого полудня, і це він практикував доти, поки його не викинули з роботи. Тоді він зі злості образив церкву і одного з членів нашої цісарської фамілії.

— Ти дурне, так? — спитав майор не без деякого розпачу, бо голова в нього після вчорашнього була, як розбитий горщик. Майор не розумів, чому, власне, він тут сидить, чому сюди заходили з вартівні і чому цей тип, що виструнчився перед ним, плете такі дурниці, що не лізуть ні в які ворота. Все це йому здавалося страшенно дивним. Майор неясно пригадував, що вже був тут якось уночі, але чому?

— Я вже тут у ніч буль? — спитав він не дуже впевнено.

— Так точно, пане майоре, — відповів Швейк, — якщо я добре

¹ Ялиночко, ялиночко,
Чарівна твоя хвоя! (Нім.).

зрозумів пана майора, то, голошу слухняно, пан майор прийшов мене допитати.

І тут у майоровій голові прояснилося. Він глянув поперед себе, потім навколо себе, неначе чогось шукав.

— А ви не звольте турбуватися, пане майоре, — сказав Швейк, — ви прокинулися зовсім так, як прийшли. Ви прийшли сюди без шинелі і без шаблі, але в кашкеті. Кашкет ось там, я мусив його взяти у вас з рук, бо ви хотіли покласти його під голову. Парадний офіцерський кашкет — це як циліндр, а спати на циліндрі вмів лише пан Кардераз з Лоденіце. Той простягався на лавці у шинку і клав собі циліндр під голову. Він, щоб ви знали, співав на похоронах і на кожний похорон приходив у циліндрі. Покладе, бувало, циліндр під голову і наказує собі: не зім'яти, не зім'яти. Отак цілу ніч мовби ширяв над ним незначною частиною своєї ваги, так що циліндрові це зовсім не шкодило, ба навіть помагало: перекидаючись з боку на бік, Кардераз чистив його своїм волоссям, як щіткою. І так його поступово виглянцював, що циліндр вилискував як новий.

Майор, який уже усвідомив собі, що й до чого, не переставав тупо дивитися на Швейка і тільки повторював:

— Ти розум дурити? Так? Я тут буль, я звідси тюп-тюп.

Він підвівся, підійшов до дверей і постукав.

Поки прийшли відчинити, майор повідомив Швейкові:

— Якщо телеграма не прилетіти, що ти — це ти, тоді ти буде висіль.

— Щиро дякую, — сказав Швейк. — Я знаю, пане майоре, ви дуже про мене турбуєтесь, але якщо ви, пане майоре, ненароком підчепили якусь вош на цьому матраці, то будьте певні: якщо вона маленька і з почервонілим задком — це самчик, і якщо він тільки один і ви не знайдете таку довгу сіру з червоними смугами на животику, тоді ваше щастя, бо інакше то була б пара, а вони, ті потвори, дуже швидко плодяться, гірше, ніж кролики.

— Lassen Sie das!¹ — пригнічено сказав майор Швейкові, коли відчинили двері.

У вартівні майор уже не робив жодних сцен. Він дуже стримано наказав послати за візником і під деренчання тарадайки по паскудній перемишлянській бруківці увесь час думав, що

¹ Облиште (нім.).

арештований — ідіот першого класу, але, очевидно, все ж таки невинна тварюка, а щодо нього, майора, то йому не залишається нічого іншого, як по приїзді додому застрелитися, або послати до генерала по шинель і шаблю, поїхати скупатися у міську лазню, а потім зайти до винарні у Фольгрубера, належно там підкріпитися і замовити по телефону на вечір квиток на спектакль у міському театрі.

Ще не доїхавши до своєї квартири, він вибрав друге.

На квартирі його чекала маленька несподіванка. Прийшов якраз вчасно...

У коридорі його помешкання стояв генерал Фінк. Він тримав за комір майорового денщика і, смикаючи його на всі боки, верещав:

— Де ти подів свого майора, худобо? Кажи, тварюко!

Однак тварюка не відповідала, бо генерал стиснув її за горло і вона лише мовчки синіла.

Майор, спостерігаючи цю сцену, помітив, що нещасний денщик міцно тримає під пахвою його шинель і шаблю, які він, очевидно, приніс із генеральського передпокою.

Ця сцена розвеселила майора. Він зупинився у напіввідчине-

них дверях, милуючись муками свого вірного слуги, який уже давно сидів йому в печінках, бо завжди обкрадав свого пана.

Генерал на хвилюк відпустив посинілого денщика, щоб витягти з кишені телеграму, якою потім почав тріпати його по пиці й по губах, вигукуючи:

— Де ти подів свого майора, тварюко? Де твій майор-аудитор? Худобо, я можу вручити йому службову телеграму?

— Я тут, — з порога відізвся майор Дервота, якому комбінація слів «майор-аудитор» і «телеграма» знову нагадали про певні обов'язки.

— А-а-а! — вигукнув генерал Фінк. — Ти повернувся? — В його тоні було стільки злості, що майор нічого не відповів і нерішуче зупинився.

Генерал запропонував йому піти до кімнати. Коли вони сіли, генерал кинув на стіл обшарпану від ляпасів по денщиковій пиці телеграму і сказав трагічним голосом:

— Читай, це твоя робота.

Поки майор читав телеграму, генерал бігав по кімнаті, перекидав крісла й табуретки і вигукував:

— А все ж таки я його повішу!

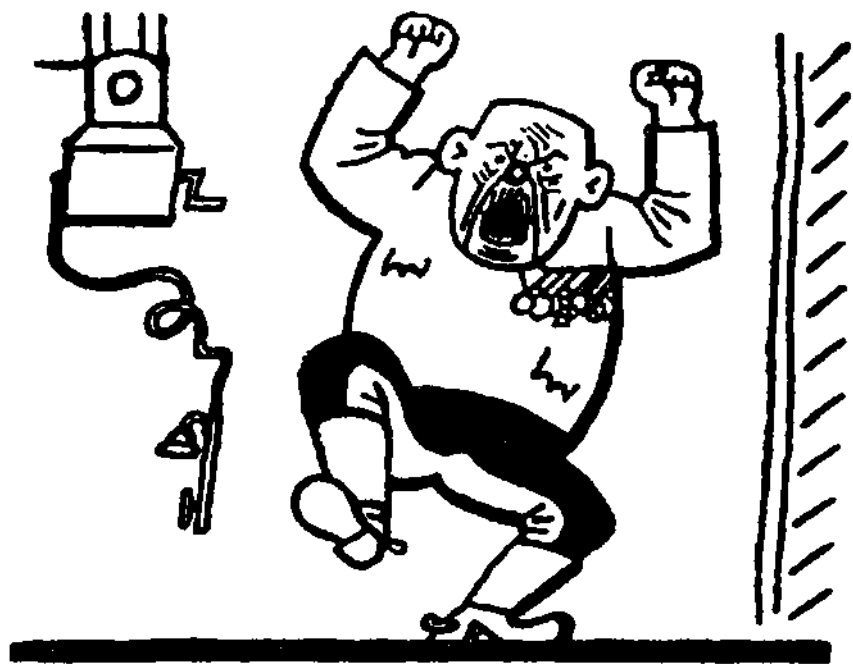
Телеграма була такого змісту:

«Піхотинець Йозеф Швейк, ординарець 11-ої маршової роти зник 16 цього місяця по дорозі Хирів — Фельштин при виконанні обов'язків квартирмейстера. Негайно відрядити піхотинця Швейка до Вояличів у штаб бригади».

Майор висунув шухляду, взяв звідти карту і замислився: Фельштин знаходиться за 40 кілометрів на південний схід від Перемишля. Отже, було великою загадкою, де піхотинець Швейк дістав російську уніформу в місцях більш як на 150 кілометрів віддалених від фронту. Адже окопи тягнуться по лінії Сокаль — Турзе — Козлів.

Коли майор сказав про це генералові і показав йому на карті місце, де, згідно з телеграмою, кілька днів тому зник Швейк, генерал заревів, як бугай, бо відчув, що всі його надії на польовий суд розвіялися, як туман. Він підійшов до телефону, зв'язався з вартівнею і наказав негайно привести на квартиру до майора арештанта Швейка.

Поки виконували цей наказ, генерал зі страшними прокльонами висловлював своє невдоволення з того, що негайно на свій

ризик не повісив Швейка без усякого слідства. Майор заперечував і все говорив щось про право і справедливість, які ідуть пліч-о-пліч.

Він пишними періодами висловлювався про справедливий суд, про судові помилки, вбивства і взагалі базикав про все, що йому спливало на язик, бо після вчорашнього дня з неабиякого похмілля він відчував потребу виговоритися.

Коли нарешті привели Швейка, майор зажадав від нього пояснень, що ж, власне, відбулося біля Фельштина і звідки він взяв цей російський однострій.

Швейк, усе як слід пояснивши, підкріпив свою розповідь декількома прикладами з історії людських пригод. Коли майор запитав, чому ж він цього не сказав на допиті перед судом, Швейк відповів, що його, власне, ніхто й не питав, як він вліз у російський однострій, а всі запитання мали виключно такий зміст:

«Ви визнаєте, що добровільно і без усякого примусу вдягли ворожу уніформу?» Оскільки це була правда, то він і не міг нічого іншого сказати, як: «Звичайно — так — певно — так точно, не має сумніву». Він тільки з обуренням на суді відкинув закид, ніби зрадив найяснішого цесаря.

— Це абсолютний ідіот, — сказав генерал майорові. — Переодягтися на греблі ставка в російську форму, яку казна-хто залишив, і дозволити зарахувати себе до партії російських полонених — це може зробити лиш ідіот.

— Голошу слухняно, — відіззався Швейк, — я й сам іноді помічаю, що я недоумкуватий, особливо під вечір...

— Замовкни, бовдуре! — гаркнув на нього майор і звернувся до генерала з запитанням, що, власне, тепер робити зі Швейком.

— Хай його повісять у його бригаді, — вирішив генерал.

За годину Швейка під конвоєм вели на вокзал, щоб відправити у Вояличі до штабу бригади.

В арештантській камері Швейк залишив по собі невеличку пам'ятку, вишкрябавши на стіні уламком тріски список усіх юшок, підлив і гарнірів, які він їв до війни. Це було ніби якимось протестом проти того, що протягом двадцяти чотирьох годин він і рісочки не мав у роті.

Разом зі Швейком до бригади було відправлено такий папір: *«На підставі телеграми № 469 піхотинець Йозеф Швейк, який утік з 11-ої маршової роти, пересилається до штабу бригади для подальшого слідства».*

Конвой, що супроводив Швейка, складався з чотирьох вояків різних національностей. Тут були поляк, мадяр, німець і чех. Останній був за старшого у конвої, бо мав чин єфрейтора. Він приндився перед земляком-арештантом, показуючи свою необмежену владу над ним. Коли Швейк на вокзалі попросився до клозету, єфрейтор грубо відповів, що він піде до вітру аж у бригаді.

— Добре, — відповів Швейк, — тільки напишіть мені це розпорядження на папері, щоб, коли в мене лусне сечовий міхур, було відомо, хто в цьому винен. На все є закони, пане єфрейтор.

Єфрейтор — колишній пастух — злякався цього сечового міхура і тому на вокзалі увесь конвой урочисто повів Швейка до клозету. Єфрейтор взагалі протягом усієї дороги справляв враження жорстокої людини і так надимався, ніби завтра вже мав дістати щонайменше чин командира корпусу.

Коли вони сиділи в поїзді на лінії Перемишль — Хирів, Швейк сказав йому:

— Ото дивлюсь, пане єфрейторе, на вас і згадую єфрейтора Бозбу, що служив у Тренто. Коли його зробили єфрейтором,

він раптом почав з першого ж дня товстіти й товстіти, щоки у нього спухли, а живіт так роздувся, що на другий день уже й казенні штани на нього не налазили. Але найгірше було ось що: у нього почали видовжуватися вуха. Послали єфрейтора в лазарет і полковий лікар сказав, буцімто таке буває з усіма єфрейторами. Спочатку їх аж пре, у декого, правда, це швидко минає, але єфрейтор Бозба — тяжкохворий і може луснути, бо єфрейторська зірка дуже впливає йому на пупок. Отже, щоб його врятувати, довелося відрізати зірку, і він одразу ж сплющився.

З цієї хвилини Швейк марно намагався зав'язати з єфрейтором розмову і по-дружньому пояснити, чому завжди говорять, що єфрейтор — це нещастя роти.

Єфрейтор на це не відповідав і лише похмуро кидав загрози: мовляв, невідомо, хто з них двох сміятиметься, коли прийдуть у бригаду. Словом, земляк себе не виправдав, а коли Швейк поцікавився, звідки він родом, єфрейтор відповів, що це Швейка не обходить.

Швейк заходив навколо нього з усіх боків. Розповідав, що це не вперше його ведуть під конвоєм і він завжди непогано розважався з тими, хто його супроводив.

Єфрейтор мовчав, як риба. Та Швейк не вгавав.

— Мені здається, пане єфрейторе, що вас у житті, мабуть, спіткало якесь лихо, якщо ви втратили мову. Я знав багатьох сумних єфрейторів, але такої копиці нещастя як ви, пане єфрейтор, даруйте мені на слові, я ще не бачив. Довіртеся мені, розкажіть, що вас так муляє, може, я вам щось пораджу, бо вояк, якого водять під конвоєм, завжди має більший досвід, ніж ті, хто його вартує. Або знаєте що, пане єфрейторе, щоб дорога швидше минала, розкажіть мені що-небудь, ну, хоч би те, які у вас на батьківщині околиці, чи є там ставки, або, можливо, там є руїни якогось замку, тоді б ви могли нам розповісти якусь легенду, пов'язану з тими руїнами.

— Годі, з мене досить! — вигукнув несподівано єфрейтор.

— Ви щаслива людина, — сказав Швейк. — Деяким людям ніколи не буває досить.

— Нічого, тобі в бригаді покажуть де раки зимують. А я з тобою воловодитись не хочу, — це були останні слова єфрейтора, після чого він остаточно замовк.

Розмова серед конвоїрів взагалі не клеїлась. Мадяр балакав

з німцем на особливий манер, бо знав з німецької мови тільки «Jawohl» і «Was»¹. Коли німець йому щось розповідав, маляр кивав головою і казав: «Jawohl», а коли той замовкав, маляр вимовляв «Was», і німець знову починав говорити. Конвоір-поляк тримався аристократично. Ні на кого не звертав уваги і розважався тим, що сякався на землю, дуже зручно користуючись для цього пальцем правої руки, потім меланхолійно розмазував це прикладом гвинтівки по підлозі, а запаскуджений приклад елегантно витирав об штани, причому безперестанку бурмотів:

— Свята Панно.

— Щось у тебе це не дуже ловко виходить, — звернувся до нього Швейк. — У нас на Боїшті у підвалі мешкав підмітайло Махачек. То він зазвичай сякався на вікно і так майстерно розмазував, що з того утворювалася картина «Як Лібуша віщує славу Празі»*. За кожну картину він діставав від жінки таку державну стипендію, що завжди ходив з розпухлою пикою. Проте він свого мистецтва не зрікався і постійно в ньому вдосконалювався. Це, між іншим, була його єдина розвага.

Поляк нічого не відповів, і під кінець увесь конвой занурився у глибоку мовчанку, ніби вони їхали на похорон і зі смутком думали про небіжчика.

Так вони й прибули до штабу бригади у Вояличах.

* * *

Тим часом у штабі бригади відбулися ґрунтовні зміни. Керівництво штабом бригади довірили полковникові Гербіху. Це була людина великих військових здібностей, які у формі подагри перемістилися йому в ноги. Але полковник мав у міністерстві дуже впливові знайомства, завдяки яким не вийшов на пенсію, а тинявся по різних штабах великих військових з'єднань, діставав підвищену платню з належними додатками воєнного часу і завжди залишався на одному місці, аж поки під час приступу подагри не робив якоїсь дурниці. Тоді його знову переводили до іншої частини, безперечно, з підвищенням. З офіцерами під час обіду полковник, як правило, ні про що інше не говорив, тільки про свій набряклий палець на нозі, який страшенно розпухав, і полковникові через це доводилося носити спеціальний чобіт.

¹ «Так» і «що» (нім.).

Під час їди він з великою приємністю розважав усіх розповідями про те, що цей палець у нього вічно мокрий, бо потіє, і йому доводиться обкладати його ватою і що випоти з пальця пахнуть скислою м'ясною юшкою.

Зрозуміло, чому весь офіцерський склад від широго серця завжди прощався з полковником, коли його переводили на інше місце. Проте, зрештою, це був дуже чемний пан. Він цілком подружньому ставився до молодших офіцерських чинів і завжди розповідав їм, скільки, бувало, з'їдав і випивав усіляких смачних речей, поки його не здолала подагра.

Коли Швейка доставили до бригади і за наказом чергового офіцера повели з відповідними паперами до полковника Гербіха, там у нього сидів поручник Дуб.

За кілька днів після походу Сянок — Самбір з підпоручником Дубом сталася нова пригода. За Фельштином одинадцята маршова рота зустріла табун коней. Їх гнали до драгунського полку в Судову Вишню.

Поручник Дуб і сам не знав, як це трапилось, але йому заманулося продемонструвати перед поручником Лукашем своє кавалерійське мистецтво. Він скочив на коня і зник разом з ним у долині струмка. Пізніше поручника Дуба знайшли в невеличкій трясовині. Кінь так міцно посадив його туди, що і найвправніший садівник не спромігся б зробити це краще. Коли поручника за допомогою аркана витягли звідти, він ні на що не нарікав, тільки тихо стогнав, наче перед смертю. Його відвезли до штабу бригади, повз яку проходила рота, і поклали там у невеличкий лазарет.

За кілька днів він прийшов до тями, і лікар сказав, що після того, як йому двічі або тричі помажуть спину й живіт йодом, він може сміливо наздоганяти свою частину.

Тепер поручник сидів у полковника Гербіха і говорив з ним про найрізноманітніші хвороби. Він знав про загадкове зникнення Швейка під Фельштином і коли раптом побачив його, заволав ярим гласом:

— А, то ти знову тут? Багатьох падлюк чорти носять по світі, але ще гіршими тварюками вони вертаються. І ти — один з них.

Для повноти картини слід додати, що поручник Дуб під час своєї пригоди з конем дістав невеличкий струсик мозку, і тому ми не повинні дивуватися з того, що, підбігши до Швейка впритул

і закликаючи Бога на боротьбу зі Швейком, Дуб почав волати віршовано:

— Отче на небі, взиваю до тебе, димом сокриті від мене гармати гримучі, несамовито шугають стріли свистючі! Ти ж бо, Всесильний, вирішуєш битву усяку, дай мені сили здолати оцю харцизяку... Де ти блукав, ледацюго? Чий це мундир ти на себе натяг?

Треба ще додати, що в канцелярії хворого на подагру полковника панував демократичний дух — правда, тільки між нападами подагри. У полковника перебували всі чини, щоб вислухати його міркування з приводу набряклого пальця, що відгони́в прокислою м'ясною юшкою.

У ті хвилини, коли полковник Гербіх не відчував болю, в його канцелярії товклася сила-силенна всіляких офіцерських чинів, бо в такі виключні моменти він завжди був дуже веселий і говіркий, збирав навколо себе слухачів і розповідав їм масні анекдоти, що на нього діяло просто прекрасно, а його співрозмовникам дарувало задоволення вимушено посміятися з бородатих анекдотів часів генерала Лаудона*.

Служити у полковника Гербіха в такі періоди було дуже легко, всі робили, що хотіли. Хоч би в якому штабі з'явився полковник Гербіх, там обов'язково крали і казилися на всі лади. Так було й сьогодні. Разом зі Швейком до канцелярії полковника напхалося багато різних офіцерських чинів.

Усі мовчки чекали, що буде далі, а полковник тим часом вичав лист до штабу бригади, написаний майором з Перемишля.

Лише поручник Дуб продовжував розмову зі Швейком у звичній для нього люб'язній манері:

— Ти мене ще не знаєш, але коли визнаєш, то від страху задубієш!

Полковник не зовсім розумів листа майора, бо той диктував цей документ ще під впливом легенького алкогольного отруєння.

Незважаючи на це, полковник Гербіх був у доброму гуморі, бо і вчора, й сьогодні йому не дошкуляв прикрий біль, і його великий палець поведився зовсім як сумирний агнець.

— То що ти, власне, встругнув? — спитав він Швейка таким ласкавим голосом, що в поручника Дуба аж закололо під серцем і він покvapливо відповів замість Швейка:

— Цей солдат, пане полковнику, — відрекомендував він Швейка, — вдає йолопа, щоб своїм ідіотизмом маскувати свої

негідні вчинки. Я, щоправда, не ознайомлений зі змістом присланого акту, та, напевно, й цього разу цей гультай, як я здогадуюсь, знову щось втругнув і, очевидно, у великому масштабі. Якби ви мені, пане полковнику, дозволили ознайомитись зі змістом акту, я, безсумнівно, міг би вам навіть дати певні вказівки, що з ним вчинити.

Звернувшись до Швейка, він сказав йому по-чеськи:

— Ти п'єш з мене кров, правда?

— П'ю, — з гідністю відповів Швейк.

— Ось погляньте на нього, пане полковнику, — по-німецьки промовив поручник Дуб, — ви ні про що не можете його запитати. З ним узагалі неможливо говорити. А колись таки найде коса на камінь і доведеться його суворо покарати. Дозвольте, пане полковнику... — поручник Дуб заглибився в акт, складений майором з Перемишля, і, дочитавши його до кінця, тріумфально вигукнув:

— Тепер тобі амінь! Куди ти подів казенну уніформу?

— Я її залишив на греблі ставка, коли пробував, чи зручно російським солдатам ходити в цьому лахмітті, — відповів Швейк. — Це, власне, просто велике непорозуміння.

Швейк почав розповідати поручникові Дубу, скільки він натерпівся через це непорозуміння. Коли він скінчив свою розповідь, поручник Дуб заверещав:

— Ось тепер ти мене визнаєш! Ти розумієш, що значить загибити казенне майно? Знаєш, що це значить, негіднику, втратити під час війни мундир?

— Голошу слухняно, пане лейтенанте; — відповів Швейк, — якщо солдат втратить уніформу, йому мусять видати нову.

— Господи Ісусе Христе! — вигукнув поручник Дуб. — Ти, дурний баране, ти, собача печінко, якщо ти й далі так зі мною жартуватимеш, то після війни ще сто років будеш дослужувати*!

Полковник Гербіх, що досі сидів спокійно за столом, раптом зробив страшну міну, бо його палець, який до цього часу поведився тихо, із сумирного агця перетворився на розлюченого тигра, на електричний струм у 600 вольт, на живу кістку, повільно роздроблювану молотом на щербінь. Полковник Гербіх лише махнув рукою і закричав голосом людини, яку поволі підсмажують на рожні:

— Геть! Дайте мені револьвер!

Це була знайома сцена, і всі кинулися за двері разом зі Швейком, якого виштовхали в коридор конвоїри. Залишився тільки поручник Дуб. Ця хвилина здавалась йому дуже слушною, щоб використати її проти Швейка. І Дуб сказав скривленому від болю полковникові:

— Насмілюся звернути вашу увагу, пане полковнику, цей солдат...

Полковник занявчав і жбурнув у поручника каламарем.

Переляканий поручник Дуб козирнув і, пробелькотівши: «Звичайно, пане полковнику...», — зник у дверях.

Потім ще довго з полковникової канцелярії лунали рев і виття. Нарешті страждальницькі зойки вщухли. Полковників палець зненацька вгамувався. Напад подагри минув, полковник зателефонував і наказав знову привести Швейка.

— То що ж, власне, з тобою скоїлось? — спитав він Швейка. Біль минув і полковник відчував таке блаженство, наче грівся на сонечку, на морському березі.

Дружньо усміхаючись полковникові, Швейк розказав усю свою одісею, і доповів, що він ординарець 11-ої маршової роти

Дев'яносто першого полку і що він взагалі не знає, як вони там без нього дадуть собі раду.

Полковник теж усміхнувся, а потім видав такий наказ: «Виписати Швейкові військовий квиток через Львів до станції Жовтанці, куди завтра повинна прибути його маршова рота. Видати Швейкові зі складу нове казенне обмундирування та 6 крон 82 гелери на дорогу замість харчів».

Коли Швейк у новому австрійському мундирі покидав штаб бригади, прямуючи на вокзал, біля штабу стовбичив поручник Дуб. Він дуже схвилювався, коли Швейк чітко по-військовому зголосився до нього, показав папери і турботливо запитав, чи не має пан поручник переказати щось панові надпоручникові Лукашу.

Поручник Дуб не спромігся сказати нічого іншого, окрім «Abtreten!» — і, дивлячись услід даленіючому Швейкові, пробурмотів сам до себе: «Ти мене ще, їй-богу, не знаєш, але ти мене ще визнаєш».

* * *

На станції Жовтанці зібрався увесь батальйон капітана Загнера, за винятком ар'єргарду — чотирнадцятої роти, яка десь загубилася, коли обходили Львів.

Увійшовши в містечко, Швейк опинився у зовсім новому середовищі. Із загального руху можна було зробити висновок, що передова, де йдуть запеклі бої, не так уже й далеко. Усюди, куди не глянь, стояла артилерія і обози. З кожного будинку виходили вояки різних полків, але серед них вирізнялися німці з райху. Вони аристократичними жестами роздавали австріякам сигарети зі своїх багатих запасів. Біля німецьких кухонь на площі стояли навіть бочки з пивом, де німецьким солдатам на обід і вечерю точили в казанки пиво, а навколо тих бочок, як ласі коти, огиналися занедбані австрійські вояки з животами, роздутими від брудного підсолодженого відвару цикорію.

Гурти пейсатих євреїв у довгих лапсердаках вимахували руками, показуючи один одному на хмари диму на сході. Всюди кричали, що це на річці Буг горять Утішків, Буськ і Дерев'яни.

Було виразно чути гарматний гуркіт.

В іншому місці кричали, що росіяни бомбардують з боку Грабова Кам'янку-Струмилову і що бій іде вздовж усього Бугу,

а вояки затримують утікачів, які вже хотіли вертатися за Буг, до себе додому.

Всюди панувало безладдя, і ніхто напевне не знав, чи росіяни перейшли знову в наступ, чи продовжують свій нескінченний відступ по всьому фронті.

До головної комендатури містечка патрулі польової жандармерії щохвилини водили якусь перелякану єврейську душу, обвинувачувану в поширенні фальшивих і брехливих чуток. Потім цих нещасних шмагали до крові і відпускали додому з посіченими гузнами.

І ось, потрапивши в таке безладдя, Швейк намагався розшукати у містечку свою маршову роту. На вокзалі в етапному управлінні він мало не встряг у конфлікт. Коли він підійшов до стола, де давали інформацію воякам, котрі шукали свої частини, якийсь капрал розкричався, чи, бува, Швейк не хоче, щоб він сам пішов розшукувати його маршову роту. Швейк відповів, що він лише хоче знати, де тут у містечку розквартировано одинадцятую маршову роту Дев'яного першого полку такого-то маршового батальйону.

— Для мене дуже важливо, — наголошував Швейк, — знати, де одинадцята маршова рота, бо я її ординарець.

На його нещастя, біля сусіднього столу сидів якийсь штабний писар. Той зірвався, як тигр, і загарчав на Швейка:

— Ти, свинячий вилупку, ти ординарець і не знаєш де твоя маршова рота?

Не встиг Швейк і відповісти, як штабний фельдфебель зник у канцелярії і за хвилину привів звідтіля гладкого поручника, що виглядав так велично, наче був власником великої м'ясної фірми.

Етапне управління було водночас вовчою ямою для здичавілих вояків, які всюди тинялися і, ймовірно, були не проти хоч цілу війну шукати свої частини, товклися по етапах і надзвичайно охоче стояли в чергах біля столів етапних управлінь, де висів напис «Minagegeld»¹.

Коли увійшов гладкий поручник, фельдфебель вигукнув:

— Nabacht!²

А поручник спитав Швейка:

¹ Гроші на харчі (нім.).

² Струнко (нім.).

— Де твої документи?

Швейк показав свої папери, поручник, переконавшись у правильності його маршруту від штабу до роти в Жовтанцях, повернув їх Швейкові і, милостиво сказавши капралові біля стола: «Проінформуйте його», — замкнувся в сусідній канцелярії.

Щойно за ним зачинилися двері, штабний фельдфебель узяв Швейка за плече й, довівши його до дверей, дав йому таку інформацію:

— Дивись, щоб і духу твого тут не було, одуде смердячий.

Отже, Швейк знову опинився в цьому хаосі і став тепер шукати когось знайомого з батальйону. Довго блукав вулицями, аж нарешті поставив усе на карту. Спинивши одного полковника, він каліченою німецькою мовою спитав, чи той випадково не знає, де розквартирувався його, Швейків, батальйон і його маршова рота.

— Зі мною можеш говорити по-чеськи, — сказав полковник, — я також чех. Твій батальйон знаходиться в сусідньому селі Климонтові, за залізницею, а до містечка вони не сміють потикатися, бо люди з якоїсь вашої роти уже встигли побитися на площі з баварцями.

Отже, Швейк подався до Климонтова. Полковник покликав його, сягнув до кишені і дав Швейкові п'ять крон, щоб той купив собі сигарет. Потім ласкаво з ним попрощавшись, полковник пішов собі геть, думаючи, які все ж таки симпатичні солдати трапляються.

Швейк продовжив свій шлях до села і, теж думаючи про полковника, дійшов певного висновку, бо пригадав, що дванадцять років тому в Тренто був полковник Габермайєр. Той теж так само ласкаво ставився до вояків, а потім виявилось, що він гомосексуал: на курорті біля Адиджі хотів збезчестити одного кадета-аспіранта, погрожуючи йому дисциплінарним покаранням.

З такими невеселими думками Швейк поволі добрався до потрібного йому села і без зайвого клопоту знайшов штаб батальйону, бо хоч село виявилось чималеньке, там була тільки одна пристойна будова — сільська школа. Її в цьому суто українському краю збудувало галицьке крайове управління для прискорення колонізації населення.

Ця школа під час війни пережила кілька фаз. Тут перебуло багато і російських, і австрійських штабів. У час великих битв, коли вирішувалася доля Львова, з гімнастичного залу зробили операційний. Тут відрізали ноги й руки, робили трепанацію черепів.

У шкільному саду за школою залишилася велика вирва від вибуху гранати крупного калібру. В кутку саду стояла стара груша. На одній її гілляці висів шматок перерізаної мотузки, на якій недавно гойдався місцевий греко-католицький священик, повішений за доносом місцевого директора школи — поляка. Священика обвинуватили в тому, нібито він був членом групи старорусів і під час російської окупації правив службу за перемогу зброї російського православного царя. Це була неправда. Бо в той час обвинуваченого взагалі в селі не було. Він саме лікувався від каменів у жовчному міхурі на невеличкому курорті, якого зовсім не торкнулася війна — в Бохні Замурованій.

У повішенні греко-католицького священика відіграли роль кілька факторів: національність, релігійні чвари і курка. Нещасний священик перед самісінькою війною вбив на своєму городі одну вчителю курку, бо кури повидзьобували геть усе посіяне ним насіння дині.

Дім покійного греко-католицького священника залишився порожній, і кожний, можна сказати, взяв собі щось на спогад про отця духовного.

Один селянин-поляк відніс собі додому навіть старе фортеп'яно. Верхню кришку він використав для ремонту дверцят поросячого хлівця. Частину меблів, як це тоді було звично, солдати порубали. І лише якимось випадково залишилася в кухні велика піч із знаменитою плитою, бо греко-католицький священник нічим не відрізнявся від своїх римо-католицьких колег, любив смачно попоїсти і помилуватися безліччю горщиків і сковорідок на плиті і в духовці.

Для офіцерів усіх частин, що проходили через село, стало традицією варити їжу саме в цій кухні, а велика кімната нагорі правила за офіцерський клуб. Столи і стільці позбирали в селі.

Саме сьогодні офіцери батальйону влаштували урочисту вечерю: у складчину купили порося, і кухар Юрайда влаштував для офіцерів «свинячий бенкет». Кухаря оточували різні підлабузники з числа денщиків. Серед усіх інших особливо відзначався фельдфебель-рахівник. Він давав Юрайді поради, як розрубати свинячу голову, щоб і для нього залишився кусень рила.

Найбільше за всіх витріщав очі ненажера Балоун. Мабуть, так пожадливо і хтиво дивляться людожери, коли з підсмажаного на рожні місіонера стікає сало, поширюючи приємний запах шкварок. Балоун почувався, як той молочарський пес, запряжений у візок, повз який ковбасний підмайстер несе на голові кошик зі свіжими ковбасками. Ланцюг ковбасок звисає з кошика на спину, так що тільки підстрибни — і схопиш, якби не ці осоружні ремені на упряжці та цей огидний намордник.

А ліверний фарш, величезний ембріон ліверної ковбаси, звалений купою на стіл у своїй першій стадії народження, так принадно пахнув перцем, салом і печінкою.

Юрайда із закасаними рукавами був такий поважний, що міг би правити за натурника для картин, як Бог з хаосу створює землю.

Балоун не втримався і захлипав. Хлипання ці поступово переходили в плач.

— Чого реवेश, як бугай? — спитав його кухар Юрайда.

— Та згадав рідну хату, — крізь сльози відповів Балоун. — Я вдома завжди був присутній, коли робили ковбасу, і ніколи навіть найкращому сусідові не посилав нічого в дарунок, бо хотів сам усе зжерти. І таки жер. Одного разу я так напхався ліверними і кров'яними ковбасами та бужениною, що мої близькі навіть боялися, щоб я не луснув, і ганяли мене з батогом по подвір'ю, наче ту корову, яка здулася на пасовиську від конюшини. Пане Юрайдо, дозвольте мені покуштувати цього фаршу. А потім хай мене зв'яжуть, бо я вже цих мук не переживу.

Балоун підвівся з ослону, хитаючись, мов п'яний, підійшов до столу і простяг свою клешню до купи фаршу.

Почався запеклий бій. Усім присутнім насилу пощастило перешкодити Балоунові накинутись на фарш. Коли його виштовхували з кухні, він у розпачі встромив руку в горщик з намоченими в ньому кишками для ліверних ковбас, і тут уже ніхто не встиг цьому запобігти.

Кухар Юрайда так розхвилювався, що кинув навздогін Балоунові цілу в'язку дерев'яних шпильок і шодуху ревнув:

— Нажерися шпильок, тварюко!

Тим часом наверху вже зібралися всі офіцери батальйону і, урочисто чекаючи на те, що народжувалося внизу в кухні, пили, не маючи нічого кращого, просту житню горілку, підфар-

бовану цибульним відваром у жовтий колір. Єврей-крамар запевняв, що це найкращий і найсправжнісінький французький коньяк, який він успадкував від батька, а той ще від свого діда.

— Ти, шахраю, — обірвав його капітан Загнер. — Спробуй-но ще сказати, ніби твій прадід купив його у французів, коли вони тікали з-під Москви, і я накажу тебе замкнути. Сидітимеш, аж доки наймолодший з твоєї родини стане найстаршим.

Вони після кожного ковтка проклинали заповзятливого єврея, а Швейк уже сидів у канцелярії батальйону, де не було нікого, крім однорічного охотника Марек. Він як батальйонний історіограф використав затримку батальйону біля Жовтанців, щоб описати про запас деякі переможні битви, які, мабуть, відбудуться в майбутньому. Поки що він робив начерки. До Швейкового приходу він устиг написати таке: «Якщо перед нашим духовним зором постануть усі герої, учасники битв біля села N, де пліч-о-пліч з нашим батальйоном боровся один батальйон N-ського полку і другий батальйон N-ського полку, ми побачимо, що наш N-ський батальйон проявив найвизначніші стратегічні здібності і, безперечно, сприяв перемозі N-ської дивізії, яка мала на меті остаточно закріпити наші позиції на N-ському відтинку».

— Ось бачиш, — звернувся Швейк до охотника, — я вже знов тут.

— Дозволь тебе обнюхати, — сказав приємно зворушений охотник Марек. — Гм, справді смердиш тюрмою.

— Як звичайно, — сказав Швейк, — це було всього тільки маленьке непорозуміння. А що ти робиш?

— Як бачиш, — відповів Марек. — Відображаю на папері геройських рятівників Австрії. Але щось не клеїться. Виходять самі «ени». Звертаю твою увагу на те, що ця буква здобула надзвичайне значення і в теперішній час, і на майбутнє. Крім уже відомого таланту, капітан Загнер відкрив у мене ще й надзвичайний математичний хист. Мушу контролювати рахунки батальйону і на сьогодні прийшов до такого висновку, що батальйон до краю пасивний і чекає тільки на те, щоб дійти якоїсь фінансової угоди зі своїми російськими кредиторами, бо найбільше крадуть після поразки і після перемоги. Зрештою, це не має значення. Коли б нас навіть ущент розтроцили, ось тут документи про нашу перемогу, бо мені як батальйонному історикові

зробили честь, дозволивши написати: «Батальйон знову кинувся на ворога, який вже збирався святкувати перемогу. Вилазки наших вояків і штикова атака були справою однієї хвилини. Ворог у розпачі тікає. Кидається до власних траншей, ми його колемо без милосердя, і він безладно покидає свої окопи, залишаючи в наших руках поранених і непоранених полонених. Це один із найвизначніших моментів. Той, хто залишиться живий, польовою поштою надішле додому листа: «Дістали, дорога жінко, по сраці. Я здоровий. Чи ти вже відлучила нашого крикуна? Дуже прошу не вчи його говорити до чужих людей «тато». Це було б мені боляче». Цензура, очевидно, викреслить у листі «дістали по сраці», бо не зрозуміло, хто, власне, дістав. І можна було б це неясне речення тлумачити по-різному.

— Головне — ясно висловлюватися, — докинув Швейк. — Коли 1912-го року до святого Ігнатія в Празі приїхали місіонери, був між ними і один проповідник. Він говорив з амвона, що, мабуть, ні з ким у небі не зустрінеться. На тій вечірній проповіді був присутній також один бляхар Кулішек. Після відправи він розповідав у шинку, що той місіонер, мабуть, багато дечого накоїв, коли вже в костелі на прилюдній сповіді заявив, начебто він ні з ким не побачиться на небі: то навіщо ж, каже Кулішек, таких людей пускати на амвон? Треба завжди висловлюватись ясно і виразно, а не якимись натяками. «У Брейшку» свого часу працював будівник льохів. Той, коли був трохи під мухою і йшов після роботи додому, мав звичку зупинитися в одній нічній кав'ярні, де цокався з незнайомими людьми, причому завжди примовляв: «Ми на вас, а ви на нас...» За це одного разу якийсь чемний пан з Іглави заїхав йому чемно в пику, та так, що аж зуби посипалися. Власник кав'ярні, вимітаючи вранці ті зуби, покликав свою дочку, ученицю п'ятого класу народної школи, і спитав її, скільки зубів має в роті доросла людина. А оскільки дочка цього не знала, то він вибив їй два зуби, а на третій день дістав листа від будівника льохів. Той вибачався за всі неприємності, які йому завдав. Він, мовляв, не хотів сказати нічого грубого, але публіка його не зрозуміла, бо, власне, ця фраза має звучати так: «Ми на вас, а ви на нас сердитесь?» Хто говорить якісь двозначності, повинен їх наперед обмірковувати. Відверта людина, яка що думає, те й говорить, рідко дістає по пиці. А коли на її долю і випадає пара ляпасів, то така людина взагалі буде

поводитись дуже обережно і в товаристві радше триматиме рот на замку. Правда, про такого думають, що він теж хороший, як та собака на морозі і теж не раз дають йому доброго бобу. Проте це все залежить від його розважливості і витримки. Тут він сам мусить врахувати, що він сам, а проти нього багато людей, які почуваються ображеними, і якщо встряти з ними в бійку, то йому накладуть удвічі більше. Отож така людина мусить бути скромна й терпелива. В Нуслях живе один пан на прізвище Гаубер. Якось у неділю він повертався з прогулянки від Бартунькового млина, і на шляху в Кундратицях його помилково штрикнули ножом. З тим ножом він і прийшов додому. Жінка, скидаючи з нього піджак, зручно витягла той ніж зі спини, пополудні уже краяла ним м'ясо на гуляш. Ніж був із золінгенської сталі* і чудово нагострений, а вдома у них ножі завжди були пощерблені й тупі. Потім їм заманулося мати цілий комплект таких ножів, і вона щонеділі посилала чоловіка до Кундратиць на прогулянку, але він був такий скромний, що ходив тільки в Нуслі до Банзетів. Він добре знав, що коли він сидить у них на кухні, то його скоріше викине сам Банзет, аніж зачепить хтось інший.

— Ти зовсім не змінився, — відзначив охотник.

— Не змінився, — відповів Швейк. — На це в мене не було часу. Вони навіть хотіли мене розстріляти, але це ще не найгірше, головне, що я з дванадцятого ніде не діставав платні.

— У нас ти її тепер теж не дістанеш, бо ми йдемо на Сокаль і гроші платитимуть аж після битви. Треба економити. Якщо розраховувати, що там за два тижні щось відбудеться, то ми на кожному полеглому воякові разом з набавками заощадимо двадцять чотири крони сімдесят два гелери.

— А що ще нового у вас?

— Передовсім загубився наш ар'єргард, потім офіцерський корпус влаштовує у священницькій плебанії «свинячий бенкет», а вояки порозлазилися по селі і деморалізуються з місцевим жіночим населенням. Перед полуднем зв'язали одного вояка з нашої роти за те, що він поліз на горище за сімдесятилітньою бабусею. Він анітрохи не винен, бо в щоденних наказах нічого не говорилося, до скількох років це дозволено.

— Мені теж здається, — сказав Швейк, — що цей чоловік не винен, бо коли така баба лізе вгору по драбині, її обличчя аж ніяк не видно. Такий самісінький випадок стався колись на маневрах

біля Табора. Одна наша чота розмістилася в корчмі, а якась бабусенція в сінях мила підлогу. Вояк Храмоста підкрався до неї і поплескав її, як би це тобі сказати, по спідниці. Та спідниця була у неї дуже високо підтикана. Він по ній плеснув раз — вона нічого, він плеснув удруге, плеснув утретє, а вона знову нічого, так, ніби це її і не стосується. Тоді він наважився на вирішальну атаку, а вона й далі спокійно собі мила підлогу, а потім обернулася до нього та й каже: «От я й зловила тебе, вояченьку». Тій бабі було понад сімдесят років. Вона сама роздзвонила про це по всьому селі. А тепер я хотів би запитати тебе: за час моєї відсутності чи не був ти також під арештом?

— Якось не було для цього нагоди, — виправдовувався Марек, — але стосовно тебе мушу повідомити, що по батальйону видано наказ про твій арешт.

— Це не шкодить, — відповів Швейк. — Вони зробили абсолютно правильно. Батальйон мусив так зробити і видати наказ про мій арешт. Це був його обов'язок, адже про мене довгий час ніхто нічого не знав. Тут батальйон не перегнув. Отже, кажеш, усі офіцери в плебанії на «свинячому бенкеті»? В такому разі, я мушу піти туди й доповісти, що я вже знову тут. Мабуть, пан обер-лейтенант Лукаш має без мене чимало клопотів.

Швейк твердим військовим кроком пішов до священникового будинку, виспівуючи:

Подивись на мене,
Ти, моя кохана.
Гей, якого з мене
Викрутили пана!

Швейк увійшов до будинку, піднявся сходами нагору, звідки лунали голоси офіцерів. Там патякали про всяку-всячину, і саме в цей момент шпетили бригаду за непорядки у штабі. Ад'ютант бригади теж докинув своє полінце під бригаду, зауваживши:

— Ми все ж таки телеграфували у справі цього Швейка... Швейк...

— Hier! — вигукнув з-за причинених дверей Швейк і, увійшовши до кімнати, повторив: — Hier! Melde gehorsam, Infanterist Švejč, Kumpanienordonanz 11. Marschkumpanie! ¹

¹ Тут! Доповідаю покірно, піхотинець Швейк, ординарець одинадцятої маршової роти! (Нім.).

Побачивши збентежені обличчя капітана Загнера і надпоручника Лукаша, на яких відбився безмежний розпач, Швейк, не чекаючи на запитання, вигукнув:

— Голошу слухняно, мене хотіли розстріляти за зраду найяснішого цісаря.

— Заради Бога, що ви таке кажете, Швейку? — розпачливо вигукнув зблідлий надпоручник Лукаш.

— Голошу слухняно, це було так, пане обер-лейтенант.

І Швейк докладно почав розповідати, як і що, власне, з ним трапилось. Усі дивилися на нього, витріщивши очі. А він розповідав про все з найдрібнішими деталями і навіть не забув додати, що на греблі того ставка, де з ним трапилось нещастя, росли незабудки. Коли ж він почав перераховувати імена татарів, з якими познайомився під час подорожі, і назвав щось подібне до Галлімулябалибей, а потім додав ще цілу низку вигаданих ним самим прізвищ, як, наприклад, Валівольвалівей, Малімулямалімей, надпоручник Лукаш не втримався і зауважив:

— Я турну вас чоботом, тварюко: розповідайте коротко, але зв'язно.

І Швейк повів далі з усією послідовністю, а коли дійшов аж

до польового суду, до генерала і до майора, то зауважив, що генерал дивився лівим оком у праву кишеню, а в майора були блакитні очі...

— ...що не давали спокою ні вдень, ні вночі, — додав він у риму.

Тут командир 12-ої роти Ціммерман кинув у Швейка глиняним кухлем, з якого пив міцну єврейську горілку.

Швейк спокійно продовжував розповідати про духовну розраду і про те, як майор до ранку спав у нього в обіймах. Потім він виступив з блискучим захистом бригади, куди його послали, коли батальйон зажадав його повернення як безвісти пропало. Нарешті, поклавши перед капітаном Загнером документи на доказ того, що така висока установа як бригада зняла з нього будь-які підозри, він пригадав:

— Голошу слухняно, пан лейтенант Дуб перебуває в бригаді, у нього струс мозку, і він наказав усіх вас вітати. Прошу видати мені вояцьку платню і гроші на тютюн.

Капітан Загнер з надпоручником Лукашем допитливо перезирнулися, але тут відчинилися двері, і до кімнати в якомусь цебрику внесли паруючу ліверну юшку.

Це був початок очікуваної насолоди.

— Ви проклята чума, — сказав капітан Загнер Швейкові, перебуваючи в приємному настрої перед майбутнім блаженством. — Вас врятував лише «свинячий бенкет».

— Швейку, — додав до цього надпоручник Лукаш, — не дай Боже, якщо трапиться ще раз така історія, то з вами буде кепсько.

— Голошу слухняно, зі мною мусить бути кепсько, — козирнув Швейк, — коли вояк на війні, він повинен знати...

— Згинь з очей! — заверещав капітан Загнер.

І Швейк згинув. Він подався вниз до кухні. Туди знов повернувся пригноблений Балоун і прохав дозволу прислужувати своєму надпоручникові Лукашу на бенкеті.

Швейк з'явився саме в розпал суперечки між кухарем Юрайдою та Балоуном.

Юрайда вживав при цьому досить-таки незрозумілі слова:

— Ти, пажеро ненажерлива, — казав він Балоунові. — Ти жер би так, щоб аж піт з тебе лився б. От зазнав би ти мук пекельних, коли б я наказав тобі віднести ліверні ковбаски нагору.

Кухня мала тепер інший вигляд. Батальйонні і ротні фельд-

фелелі ласували відповідно до чину і згідно з планом, складеним кухарем Юрайдою.

Батальйонні писарі, ротні телефоністи і кілька унтер-офіцерів жадібно їли з великої іржавої миси ліверну юшку, розведену окропом, щоб вистачило на всіх.

— Вітаю! — сказав фельдфелель-рахівник Ванек Швейкові, обсмоктуючи ратичку. — Щойно сюди заходив охотник Марек і повідомив, що ви знову тут і в новому мундирі. В гарну ж халепу ви мене вплутали. Марек налякав мене, ніби ми через цей мундир ніколи не розрахуємось з бригадою. Ваш мундир знайшли на греблі біля ставка, і ми сповістили про це через батальйонну канцелярію штаб бригади. А вас я зареєстрував як утопленого під час купання. Ви взагалі не мусили сюди повертатися і завдавати нам неприємностей з тим подвійним мундиром. Ви таке учворили, що батальйонові хоч живим лягай у домовину. Кожна форма у нас на обліку, а ваша записана як зайва в обмундируванні роти, тобто рота має на один комплект одностроїв більше. Я вже повідомив про це батальйон. Тепер прийде з бригади повідомлення, що ми дістали нову форму, а тим часом у батальйонних рахунках відзначено один комплект зайвий... З цього приводу, я певен, може бути ревізія. Коли йдеться про якусь дрібницю, інтендантства обов'язково надсилають ревізорів, а коли зникають дві тисячі пар чобіт, це нікого не хвилює... Ваше обмундирування у нас тут пропало, — трагічним голосом додав Ванек, висмоктуючи мозочок з кістки, а решту виколюючи сірником, який йому правив і за зубочистку. — І ось через таку дурницю до нас обов'язково припхається ревізор. Коли я був у Карпатах, до нас приїхала ревізія тільки тому, що нібито в армії не дотримуються розпорядження стягати із замерзлих вояків чоботи без пошкодження. Отож ми їх стягали, стягали — на двох вони тріснули. А в одного були розбиті ще перед смертю. Приїхав до нас один полковник з інтендантства, і коли б одразу ж по прибутті не влучила його російська куля в голову і він не звалився у прірву — не знаю, чим би все те скінчилося.

— А чоботи з нього теж стягли? — з цікавістю спитав Швейк.

— Стягли, — меланхолійно відповів фельдфелель-рахівник Ванек. — Але невідомо хто, тому чоботи полковника ми не могли занести до списків.

Кухар Юрайда повернувся згори, і його погляд передовсім упав на пригніченого Балоуна. Той зажурено сидів на ослоні біля печі і з розпачем дивився на свій плаский живіт.

— Ти мав би належати до секти гезихастів*, — з жалем сказав учений кухар Юрайда. — Ті також цілими днями дивилися на свій пупець, аж поки їм не починало здаватися, що навколо нього засяяв божественний ореол, і вони завдяки цьому досягли третього ступеня досконалості.

Юрайда відчинив духовку і витяг звідтіля одну кров'яну ковбаску.

— Жери, Балоуне, — сказав він привітно, — жери, поки не луснеш, щоб ти подавився, ненажеро.

В Балоунових очах заблищали сльози.

— Дома, коли ми кололи свиней, — плаксиво тягнув Балоун, уминаючи ковбаску, — я перш за все з'їдав порядний кусень вареного ошийка, ціле рило, серце, вуха, кусень печінки, нирки, селезінку, шматок бочка, мозок, а потім... — І тихим голосом, немов розповідаючи казку, додав: — А потім приходила черга на ліверні ковбаски — шість, десять штук, на пузаті кров'яні ковбаски, начинені крупами і булкою, що навіть не знав, за яку хапатися раніше: чи з булкою, чи з крупами. І все це аж тане у роті та так пахне!.. А я напихаюся, напихаюся, аж ніс ходором ходить.

— Я думаю, — нарікав далі Балоун, — кулі мене пощадять, але голод доконає, і навряд чи я ще колись у житті засяду біля сковорідки з ліверним фаршем, як бувало вдома. А от щодо холодцю, то я його недолюблював, бо занадто вже він тремтячий. Жінка моя, то та аж побивалася за ним, сердешна. Але я не дозволяв їй узяти на холодець ані шматочка свинячого вуха, бо прагнув усе зжертити сам і так, як мені це було найбільше до смаку. Я тоді не шанував ні тих розкошів, ні того достатку, а тестеві, якого зобов'язався утримувати до старості, я відмовився одного разу дати свиню, що за правом належала йому, заколов її і сам зжер. Навіть пошкодував послати старому бідоласі бодай маленький шматочок. І він мені ще тоді наврочив, що я буду колись із голоду здихати.

— І здійснилося, брате, — сказав Швейк, у якого сьогодні мимоволі спливали з вуст самі рими.

Кухар Юрайда раптом утратив усяке співчуття до Балоуна,

бо той щось дуже швидко підсунувся до печі, витяг з кишені шматок хліба і хотів вмочити його в підливу, у якій на великій сковороді лежали великі кусні свинячої печені.

Кухар так лупнув Балоуна по руці, що скибка хліба упала в підливу, достоту так, як на пляжі плавець плигає з містка у воду. Не даючи йому витягнути цей делікатес із сковорідки, Юрайда вхопив нещасного ненажеру за комір і викинув за двері.

Пригноблений Балоун бачив крізь вікно, як Юрайда витягає виделкою цю скибку хліба, просочену золотавою підливою, як подає її Швейкові, як додає до цього ще шматок м'яса з вирізки і лагідно промовляє до Швейка:

— Їжте, мій скромний друже.

— Мати Божа! — зойкнув за вікном Балоун. — Пропала моя скибочка, своїми руками кинув я її собаці під хвіст. — І, вимахуючи довгими руками, він пішов до села добувати хоч що-небудь на зуб.

Швейк, доідаючи великодушний дарунок Юрайди, промовив з набитим ротом:

— Я щиро радію, що знову серед своїх. Мені було б дуже прикро, якби я не зміг і надалі бути корисним для своєї роти.

Утираючи з підборіддя краплі підливи й жиру, він закінчив:
— Не знаю, не знаю, що б ви тут робили без мене, якби мене
десь там затримали, а війна ще тривала б кілька років.

Фельдфебель-рахівник Ванек з цікавістю запитав:

— Як думаєте, Швейку, ця війна ще довго триватиме?

— П'ятнадцять років, — відповів Швейк. — Це очевидно, бо
вже одного разу була Тридцятилітня війна, але тепер ми вдвічі
мудріші, ніж раніше, отже, тридцять поділити на два буде п'ят-
надцять.

— Денщик нашого капітана, — відізвався Юрайда, — розпові-
дав, буцімто він чув, що ми дійдемо до кордону Галичини і далі
вже не рушимо ані на крок. Після того росіяни почнуть перего-
вори про мир.

— Заради такого не варто було й воювати, — сказав твердо
Швейк. — Коли вже війна, то хай буде війна. Щодо мене, то я
рішуче заперечую проти миру, аж поки не будемо в Москві
і в Петрограді. Інакше яка ж з цього користь? Іде світова війна,
а ми будемо тільки валандати біля кордонів. Візьміть, наприклад,
шведів під час Тридцятилітньої війни. Звідки вони прийшли,
а добралися аж до Німецького Броду і Липниць, де все так попе-
ревертали догори дригом, що там ще й сьогодні по шинках після
опівночі говорять по-шведськи і один одного не розуміють.
Або, наприклад, пруссаки. Ті теж прийшли не з-за перелазу,
а в Липницях після них залишилося стільки пруссаків, що хоч
гати. Дісталися аж до Єдоухова і до Америки, а потім вер-
нулися назад.

— А зрештою, — сказав Юрайда, котрого сьогоднішній «сви-
нячий бенкет» зовсім вивів з рівноваги і вкрай спантеличив, —
усі люди походять від коропів. Візьміть, наприклад, друзі, ево-
люційну теорію Дарвіна.

Дальші його міркування перервала раптова поява охотника
Марека.

— Рятуйся, хто може! — вигукнув він. — Щойно до штабу ба-
тальйону під'їхав на автомобілі поручник Дуб і привіз із собою
смердючого кадета Біглера.

— З Дубом коїться щось страшне, — інформував далі Марек. —
Щойно вони з Біглером вилізли з автомобіля, він як скажений
ускочив до канцелярії. А я, коли пам'ятаєте, ідучи звідси, ска-
зав вам, що трохи похроплю. Отож я й розлігся в канцелярії на

ослоні і тільки почав собі гарненько засинати, коли раптом, як грім серед ясного неба, хтось нагло напав на мене. Дивлюсь — стоїть біля мене кадет Біглер і верещить: «Наbacht!» А поручник Дуб стяг мене за ноги й почав: «Вам, мабуть, дивно, що я спіймав вас на гарячому? Ото так ви виконуете свої службові обов'язки? Спати дозволено аж після вечірньої зорі». А тут і кадет Біглер додав свої шість крейцарів: «Розділ шістнадцятий, параграф дев'ятий казарменого статуту». Потім поручник Дуб як грюкне кулаком об стіл та як загорлає: «Ви, може, хотіли мене з батальйону позбутися, але не думайте, що це був струс мозку, мій череп і не таке витримає». Кадет Біглер тим часом гортав на столі папери і вголос прочитав з одного документа: «Наказ по дивізії № 280». Поручник Дуб, гадаючи, що Біглер глузує з його останнього речення, що, мовляв, його череп і не таке витримає, почав докоряти кадетові за недостойну і нахабну поведінку стосовно старших офіцерських чинів. Він, Дуб, негайно, зараз же, піде до капітана скаржитись.

Згодом Дуб і Біглер прийшли на кухню, через яку треба було пройти, щоб потрапити нагору, де зібралися усі офіцери і де, наївшись смаженої свинини, череватий хорунжий¹ Малий співав арію з опери «Травіата», раз у раз гикаючи після капусти й масного обіду.

Коли поручник Дуб увійшов, Швейк вигукнув:

— Наbacht! Усім встати!

Поручник Дуб впритул підійшов до Швейка, щоб глянути йому прямо в обличчя, і теж вигукнув:

— Тепер радій! Тепер тобі амінь! Я накажу зробити з тебе опудало на спогад Дев'яносто першому полкові.

— Zum Befehl, пане лейтенанте, — козирнув Швейк. — Я якось читав, голошу слухняно, що колись була велика битва, в якій поліг один шведський король зі своїм вірним конем. Обидві здохлятини відвезли до Швеції, зробили з них опудала, і тепер ті два трупи стоять у Стокгольмському музеї.

— Звідки в тебе такі відомості, баламуте? — вереснув поручник Дуб.

— Голошу слухняно, пане лейтенанте, від мого брата, вчителя гімназії.

Поручник Дуб відвернувся, плюнув і, підштовхуючи поперед

¹ Прапорщик.

себе кадета Біглера, пішов нагору. Але в дверях не забув обернутися до Швейка. З невблаганною суворістю римського цезаря, який вирішував в цирку долю пораненого гладіатора*, він зробив жест великим пальцем правої руки і гукнув Швейкові:

— Великий палець униз!

— Голошу слухняно, — крикнув услід йому Швейк, — усі пальці вниз!

* * *

Кадет Біглер був кволий, як муха. За цей час він побував у кількох холерних лазаретах і, цілком природно, після всіх маніпуляцій, які з ним робили, як з підозрілим на холеру, при звичаївся мимоволі раз у раз пудити в штани. Аж нарешті на одному з медичних пунктів натрапив на якогось спеціаліста. Той, не знайшовши в екскрементах Біглера жодних холерних вібріонів, закріпив йому кишечник таніном, як швець розбиті шкарбани дратвою, і відправив кадета до найближчого етапного управління, визнавши невагомого, як пара над горщиком, кадета Біглера «Frontdiensttauglich»¹.

¹ Придатним до фронтової служби (нім.).

Той лікар був дуже сердечною людиною.

Коли кадет Біглер звернув його увагу на свою кволість, лікар усміхнувся й сказав:

— Золоту медаль за відвагу ви ще в силі носити. Адже ви добровільно зголосилися в армію.

Ось так кадет Біглер пішов здобувати золоту медаль.

Його укріплені кишки уже не виділяли рідини в штани, але часті позиви залишилися і цілу дорогу мучили кадета, так що увесь його шлях від останнього етапного управління аж до штабу бригади, де він зустрівся з поручником Дубом, був маніфестаційним походом по різних клозетах. Кілька разів Біглер відставав від поїзда, бо занадто затримувався у вокзальних вбиральнях, і поїзд відходив. Кілька разів він не встигав пересісти з поїзда на поїзд, бо саме сидів у вагонному клозеті.

Але, незважаючи на це, незважаючи на всі клозети, що стояли на його шляху, кадет Біглер усе ж наближався до бригади.

Поручник Дуб ще на якийсь час повинен був залишатись у бригадному лазареті, але саме того дня, коли Швейк вирушив у батальйон, штабний лікар передумав, довідавшись, що після обіду в напрямку розташування батальйону Дев'яносто першого полку від'їжджає санітарний автомобіль.

Він з радістю спекався поручника Дуба, який, за своєю старою звичкою, кожне твердження аргументував словами: «Про це ми ще перед війною говорили з паном окружним старостою». «Можеш мене разом з твоїм окружним старостою поцілувати в сраку», подумав штабний лікар, дуже вдячний тій нагоді, що санітарні автомобілі їдуть на Кам'янку-Струмилову саме через Жовтанці.

Швейк не бачив у бригаді кадета Біглера, бо той уже понад дві години сидів у офіцерському ватерклозеті. Кадет Біглер у таких місцях, можна сказати сміливо, ніколи не гаяв часу даремно, оскільки повторював усі визначні битви хоробрих австро-угорських військ, починаючи з битви під Ньордлінгеном 6 вересня 1634 року і кінчаючи Сараєвом 19 вересня 1888 року. Уже вкотре смикаючи за ланцюжок у ватерклозеті і слухаючи, як вода з гуркотом вивергається в унітаз, він, заплющивши очі, уявляв собі рев битви, атаку кавалерії і гуркіт гармат.

Зустріч поручника Дуба з кадетом Біглером була не надто приємна й, напевно, спричинилася до їхнього ворожого ставлення

один до одного в майбутньому на службі і поза службою. Поручник Дуб, уже четвертий раз добиваючись до клозету, вигукував:

— Хто там?

— Кадет Біглер, 11 Marschkumpanie, 91 Regiment, — звучала горда відповідь.

— Тут, — відрекомендувався конкурент перед дверима, — поручник Дуб, з тієї ж самої роти.

— Я зараз скінчу, пане поручнику.

— Чекаю.

Поручник Дуб нетерпляче позирав на годинник. Ніхто б не повірив, скільки треба енергії і завзяття, щоб витримати в такій ситуації перед дверима ще п'ятнадцять хвилин, потім ще п'ять, ще п'ять і на всі постукування пальцем, грюкання кулаками і нарешті ногами — діставати одну й ту саму відповідь: «Зараз скінчу, пане поручнику».

Поручника кидало в жар, коли після багатообіцяючого шарудіння папером минуло ще сім хвилин, а двері не відчинялися.

Кадет Біглер був такий тактовний, що не спускав кожного разу воду.

Поручник Дуб у легкій гарячці почав розмірковувати, чи не

поскаржитись йому командирові бригади, який, можливо, накаже виламати двері і винести звітлія кадета Біглера. Йому також спало на думку, що це, мабуть, є порушенням субординації.

Після наступних п'яти хвилин поручник Дуб відчув, що йому, власне, вже нема чого робити там, за дверима, бо йому вже давно перехотілося, але він принципово не відходив від клозету, тарбанячи ногами у двері, з-за яких доносилося одне й те саме: «In einer Minute fertig, Herr Leutnant!»²

Нарешті почулося, як Біглер спускає воду, а за хвилину вони зустрілися віч-на-віч.

— Кадете Біглер, — гарикнув поручник Дуб. — Не думайте, що я тут був з тією ж метою, що й ви. Я прийшов сюди, бо ви, прибувши до штабу бригади, не зволили з'явитись до мене з рапортом. Ви що, не знаєте порядків? Ви розумієте, кому ви віддали перевагу?

Кадет Біглер намагався пригадати, чи не зробив він чогось такого, що суперечить дисципліні і розпорядкам щодо стосунків між нижчими і вищими офіцерськими чинами.

Його обізнаність у цій царині мала велику прогалину.

У школі їм не читали лекцій, як повинен поводитись у такому випадку нижчий офіцерський чин стосовно до вищого. Чи не мусив він, наприклад, недокінчивши, вискакувати з клозету, однією рукою тримаючи штани, а другою козиряючи.

— Відповідайте, кадете Біглер! — з викликом вигукнув поручник Дуб.

І тут кадетові Біглеру спала на думку проста відповідь:

— Пане поручнику, я, прибувши до штабу, і гадки не мав, що ви тут і, владнавши свої справи в канцелярії, я одразу ж подався до вбиральні, де й затримався аж до вашого приходу. — Потім додав урочистим тоном: — Кадет Біглер доповідає про себе панові поручнику Дубу.

— Ось бачите, це не дрібниця, — ущипливо сказав поручник Дуб. — На мій погляд, кадете Біглер, ви повинні були одразу ж по прибутті до штабу бригади спитати в канцелярії, чи нема тут випадково когось з офіцерів вашого батальйону або вашої роти. Про вашу поведінку вирішимо в батальйоні. Я їду туди автомобілем, і ви поїдете разом зі мною. Жодного «але».

² За хвилину скінчу, пане лейтенанте! (Нім.).

Останнє було відповіддю на заперечення кадета Біглера з приводу того, що в нього є накреслений штабом бригади залізничний маршрут, і цей спосіб подорожування здався йому набагато зручнішим, враховуючи слабкість його прямої кишки. Кожна дитина знає, що автомобілі не мають відповідного обладнання. Доки проїдеш 180 кілометрів, накладеш у штани.

Біс його знає, як воно сталося, але автомобільна тряска з початку виїзду не спричинила і найменшого впливу на Біглера. Поручник Дуб аж гопки плигав, що йому не вдається здійснити свій план помсти. Справа в тому, що коли вони виїздили, поручник Дуб подумав: «Почекай же, кадете Біглер, хай-но тільки тобі припече, ти помиляєшся, коли гадаєш, що я накажу зупинитися».

Розвиваючи цей план, він і почав, наскільки дозволяла швидкість, з якою машина ковтала кілометри, приємну розмову про те, що військові автомобілі з визначеним маршрутом не сміють ніде зупинятися, щоб не марнувати бензину.

Кадет Біглер на це дуже справедливо зауважив, що коли автомобіль десь на когось чекає, то він узагалі не потребує ніякого бензину, бо шофер вимикає мотор.

— Але якщо він має, — вперто наполягав Дуб, — кудись приїхати в означений час, то не сміє ніде зупинятися.

З боку кадета Біглера вже більше не було жодних реплік. Так вони розтинали повітря більше як чверть години, аж нараз поручник Дуб відчув, що в нього здувся живіт і треба зупинити автомобіль, залізти в канаву, спустити штани і випорожнитись. Він геройсько тримався аж до 126-го кілометра, але далі не витримав і почав енергійно смикати шофера за плащ, вигукуючи йому просто в вухо: «Halt!»

— Кадете Біглер, — сказав ласкаво поручник Дуб, швидко вистрибуючи з автомобіля і спускаючись у канаву. — Тепер ви теж маєте добру нагоду...

— Дякую, — відповів кадет Біглер, — я не хочу даремно затримувати автомобіль.

І кадет Біглер, якого теж приперло по саме нікуди, вирішив про себе, що радше накладе у штани, ніж упустить таку чудову нагоду скомпрометувати поручника Дуба.

Поки доїхали до Жовтанців, поручник Дуб ще двічі зупиняв автомобіль, а після останньої зупинки сказав Біглерові зі своєю звичною упертістю:

— Я їв на обід бігос по-польськи. З батальйону надішло телеграфну скаргу в бригаду: зіпсована капуста і непридатна для їжі свинина. Нахабність кухарів переходить усі межі. Хто мене ще не знає, той дізнається.

— Фельдмаршал Ностіц-Рінек — окраса резервної кавалерії, — відповів на це кадет Біглер, — видав книжку «Was schadet dem Magen im Kriге»¹, у якій взагалі не рекомендував під час воєнних злигоднів та різних нестатків їсти свинину. Кожна нестриманість під час походів вилазить боком.

Поручник Дуб не відповів на це ні слова, тільки подумав: «Я цю вченість виб'ю тобі з голови, каналіє». Але потім, розміркувавши, все ж таки відповів Біглерові на це не зовсім розумним запитанням:

— Отже, ви думаєте, кадете Біглер, що офіцер, порівняно з яким ви мусите відповідно до свого чину вважатися його підлеглим, надміру їсть? Чи не хотіли ви часом, кадете Біглер, сказати, що я об'ївся? Дякую вам за цю грубість. Будьте певні, кадете, я з вами ще поквітаюсь. Ви мене ще не знаєте, але коли взнаєте, отоді згадаєте поручника Дуба.

На останньому слові він мало не перекусив собі язика, бо саме в цю мить вони перелетіли через якусь яму. Кадет Біглер і на це нічого не відповів, що знову розсердило поручника Дуба, і той грубо запитав:

— Слушайте, кадете Біглер, я сподіваюсь, що вас учили відповідати на запитання свого начальника?

— Звичайно, — сказав кадет Біглер, — у статуті є таке місце, але спочатку треба все ж розглянути, у яких взаємостосунках один до одного ми перебуваємо. Наскільки мені відомо, мене ще нікуди не прикомандирували, а тому не зовсім доречно говорити про мою безпосередню підлеглість вам, пане поручнику. Найважливіше, однак, те, що відповідати на запитання старших офіцерів необхідно, але в тих випадках, коли вони стосуються службових справ. Ми з вами обидва сидимо в автомобілі і не являємо собою жодної бойової одиниці, що бере участь у якійсь певній військовій операції. Між нами не існує жодних службових стосунків. Ми обидва їдемо до своїх підрозділів, і відповідь на ваше запитання: чи не хотів я сказати, що ви обжерлися, пане підпоручнику, ні в ніякому разі не була б службовою.

¹ Що шкодить шлункові на війні (нім.).

— Ви вже скінчили?! — завершав поручник Дуб. — Ви...

— Так, — твердим голосом заявив кадет Біглер, — і не забудьте, пане поручнику, те, що між нами сталося, очевидно, розглядатиме офіцерський суд честі.

Поручник Дуб майже знепритомнів зі злості й шаленства. Він, коли хвилювався, починав молоти ще більші дурниці і нісенітниці, ніж тоді, коли бував спокійний. Тому він пробурмотів:

— Вашу справу вирішуватиме військовий суд.

Кадет Біглер, скориставшись цією нагодою, щоб зовсім добити поручника Дуба, сказав йому дуже приязним тоном:

— Ти, колего, жартуєш.

Поручник Дуб гукнув шоферові, щоб той зупинив машину.

— Один з нас мусить іти пішки! — забелькотів він.

— Я їду, — відповів на це спокійно кадет Біглер. — А ти, колего, роби як знаєш.

— Їдьте далі! — наче в нестямі загорлав поручник Дуб водієві і загорнувся, сповнений гідності, у тогу мовчання, як Юлій Цезар, коли до нього наблизилися змовники зі стилетами, щоб його заколоти.

Так вони приїхали до Жовтанців, де натрапили на сліди свого батальйону.

* * *

У той час як поручник Дуб і кадет Біглер сперечалися на сходах, чи має право нікуди не призначений кадет претендувати на ліверну ковбасу з тієї кількості, яка припадає на офіцерів окремих рот, внизу на кухні усі вже були ситі, порозлягалися на широких ослонах і варнякали про всяку всячину, попахкуючи при цьому з люльок, як пароплави.

Кухар Юрайда оголосив:

— Я сьогодні, щоб ви знали, зробив надзвичайний винахід. Думаю, це призведе до певного перевороту в куховарстві. Ти, Ванеку, певно, знаєш, що в цьому проклятому селі ніде не можна було дістати майорану до ліверних ковбасок.

— Негба мајоганае, — сказав фельдфебель-рахівник Ванек, пригадавши свою аптекарську професію.

— Важко збагнути, — вів далі Юрайда, — як людський розум умудряється за найскрутніших умов знаходити найрізноманітніші можливості. Перед ним тоді немов відкриваються нові

обрїї, і він починає винаходити найнеймовірніші речі, про які людству доти й не снилося... Отже, шукаю я по всіх хатах майоран, бігаю, розпитую, пояснюю, що воно й до чого...

— Тобі треба було описати його запах, — відізався з лавки Швейк, — ти повинен був сказати, що майоран пахне, як пляшечка з чорнилом, коли його понюхати у тихій алеї квітучих акацій на пагорбі у Богдальці біля Праги...

— Але, Швейку, — перебив його благальним тоном охотник Марек, — дозволь Юрайді скінчити.

Юрайда розповідав далі:

— В одній хаті я зустрів старого вояка з часів окупації Боснії та Герцеговини, який відбував військову службу уланом у Пардубицях і ще й донині не забув чеську мову. Він почав зі мною сперечатися, що в Чехії до ліверних ковбасок дають не майоран, а ромен. Я, правду мовити, не знав, що й робити, адже кожна розумна й неупереджена людина мусить вважати майоран королем усіх прянощів, які додаються в ліверну ковбасу. Треба було нашвидкуруч знайти таку заміну, яка додала б ковбасам характерного гострого присмаку. І ось в одній хаті я знайшов під образом якогось святого весільний віночок з мирта. Там мешкало молоде подружжя, і тому гілочки мирта у віночку були зовсім свіжі. Я й додав цього мирта до ліверних ковбас. Звичайно, весільний віночок я мусив тричі парити в окропі, щоб листочки пом'якшали і втратили свій гострий запах і присмак. Зрозуміло, коли я забирав цей весільний миртовий віночок для ліверних ковбас, було багато плачу, мовляв, за таке блюзнірство — бо віночок був посвячений — мене влучить першаліпша куля. Ви ж їли мою ліверну юшку, і ніхто з вас не розчовпав, що вона пахне не майораном, а миртом.

— В Їндржиховім Градці, — обізався Швейк, — був колись ковбасник Йозеф Лінек. У нього на полиці стояли дві коробки. В одній була мішанина усяких спецій, які він додавав до ліверних ковбасок і кров'янок, а в другій — порошок від паразитів, бо ковбасник уже кілька разів переконався, що його покупці разом з ковбасами хрумкають то блощиць, то прусаків. Щодо блощиць, то вони, як завжди зауважував ковбасник, мають присмак гіркого мигдалю, який кладуть у кекси, а ось прусаки в ковбасах смердять, як стара спліснявіла Біблія. Тому він завжди приділяв багато уваги чистоті й порядку у своїй ковбасні

і всюди сипав той порошок від паразитів. Якось готував він кров'яну ковбасу і, як на гріх, мав саме на той час нежить. Ухопив він ненароком ту коробку з порошком від паразитів і всипав у фарш. То відтоді, щоб ви знали, у Їндржиховому Градці за кров'яними ковбасками ходили тільки до Лінека. Люди просто юрбою валили до його крамниці, а він був людина розумна і здогадався, що вся справа в тому порошок від паразитів, і почав замовляти цілі ящики того порошку, заздальгідь попросивши фірму, в якій той товар купував, писати на ящиках: «Індійські спеції». Це була його таємниця, і з нею він зійшов у могилу. А найцікавіше було ось що: з тих домів, які купували в нього ковбаски, повтікали геть усі прусаки і блощиці. Відтоді Їндржихів Градець належить до найчистіших міст у всій Чехії.

— Ти вже скінчив? — запитав охотник Марек. Він, мабуть, теж хотів устрягти в розмову.

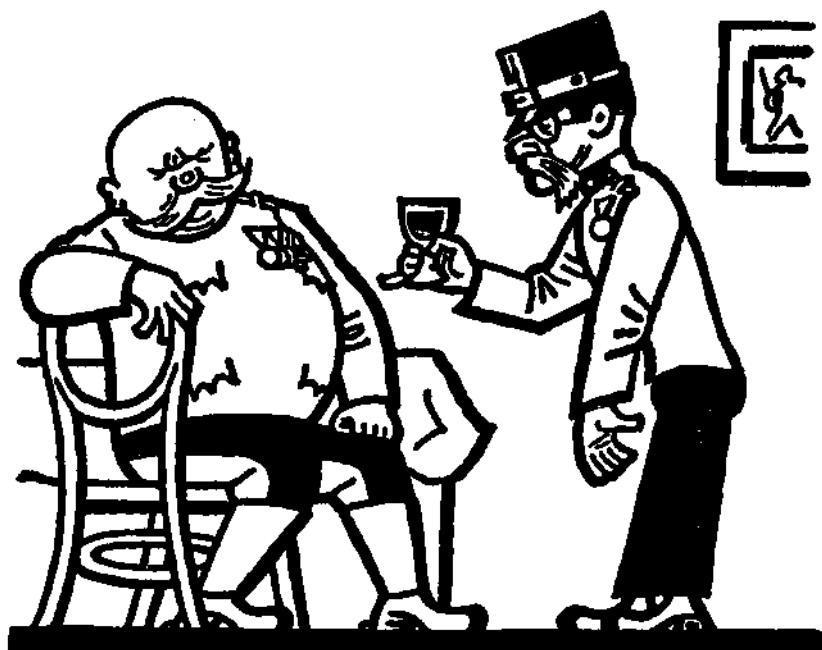
— Про це я вже скінчив, — відповів Швейк, — але подібний випадок стався у Бескидах. Та про нього я вам розповім, аж коли підемо в бій.

Охотник Марек почав:

— Кухарське мистецтво найкраще можна пізнати під час війни, особливо на фронті. Я дозволю собі зробити невеличке порівняння. У мирні часи ми читали і чули про так звані льодові юшки, тобто про юшки, до яких додають лід. Це улюблена страва в Північній Німеччині, Данії і Швеції. Але ось прийшла війна, і цієї зими в Карпатах вояки мали стільки мерзлої юшки, що вони її навіть не їли. А, між іншим, це ж делікатес.

— Мерзлий гуляш ще так-сяк можна їсти, — зауважив фельдфебель Ванек, — але не більше тижня. Через цей гуляш наша дев'ята рота залишила позиції.

— Ще в мирний час, — з незвичайною для нього серйозністю сказав Швейк, — уся військова служба оберталася довкола кухні і довкола всіляких наїдків. Був у нас у Будейовицях оберлейтенант Закрейс. Він увесь час огинався навколо офіцерської кухні, а коли якийсь вояк, бувало, щось устругне, він ставив його струнко і починав: «Якщо, паскудо, це ще раз повториться, то я з твоєї пики зроблю ромштекс, розтовчу тебе на картопляне пюре, а потім тебе ж цим нагодую. Полізуть з тебе гусячі тельбухи з рисом, ти будеш схожий на нашпигованого зайця на пательні. Тому ти мусиш виправитись, якщо не хочеш, щоб

люди думали, що я з тебе зробив фаршировану печеню з капустою».

Дальша лекція й цікава розмова про використання меню у вихованні вояків перед війною були перервані страшним галасом нагорі, де скінчився святковий обід.

Із хаотичної мішанини голосів виділявся крик кадета Біглера:

— Солдат повинен ще в мирний час знати, чого вимагає війна, а під час війни не забувати того, чого навчився на учбовому плацу.

Потім почулося сопіння поручника Дуба:

— Прошу констатувати, мене вже втретє ображають.

Нагорі діялися великі справи.

Поручника Дуба, який плекав уже відомі інтриганські наміри щодо кадета Біглера і саме тому потяг його до батальйонного командира, офіцери зустріли неймовірним ревом. Єврейська горілка діяла на всіх знаменито.

Перебиваючи один одного, вони кричали, як скажені, натякаючи на кавалерійське мистецтво поручника Дуба: «Без конюха ні кроку!», «Наполоханий мустанг!», «Як довго, колего, ти пробув серед ковбоїв на дикому Заході?», «Цирковий наїзник!».

Капітан Загнер швидко налив Дубові чарку проклятої горілки, і ображений поручник сів за стіл. Він підсунув старе розбите крісло до надпоручника Лукаша, який привітав Дуба співчутливими словами:

— Ми вже, друже, все з'їли.

На смутну постать кадета Біглера ніхто не звертав уваги, хоч він, згідно з приписами, офіційно доповів про себе капітанові Загнеру та іншим офіцерам навкруг столу, повторюючи кілька разів поспіль: «Кадет Біглер прибув до штабу батальйону».

Біглер налив собі повну склянку, сів скромно біля вікна і чекав на відповідну хвилину, щоб пустити в повітря фейерверк деяких відомостей, вичитаних із підручників.

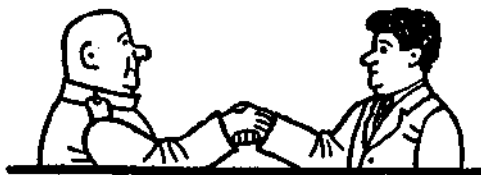
Поручник Дуб, якому та жажлива смага вдарила в голову, стукаючи пальцем по столу, ні сіло ні впало звернувся до капітана Загнера:

— Ми з окружним старостою завжди, бувало, говорили: «Патріотизм, почуття обов'язку, самозречення — це найкраща зброя на війні». Нагадую вам про це саме сьогодні, коли наші війська вже ось-ось перейдуть кордони.

* * *

До цих слів продиктував уже хворий Ярослав Гашек «Пригоди бравого вояка Швейка під час світової війни».

З січня 1923 року смерть навіки замкнула його уста і не дала закінчити один із найвидатніших і найпопулярніших романів, написаних після Першої світової війни.

ЯРОСЛАВ ГАШЕК ТА ЙОГО РОМАН

З того часу, коли з'явилися «Пригоди бравого вояка Швейка», і сам роман, і його герой уже давно стали визначним явищем світової літератури*. Вони настільки міцно ввійшли у свідомість читача й критика, стали настільки самозрозумілі, що мало хто уявляє, якою несподіванкою видавався цей твір на свіже читацьке сприймання. І справді: Перша світова війна (як, зрештою, кожна війна) була трагедією велетенського масштабу, грандіозним кошмаром, вершиною трагічного безглуздя. І література (звичайно, йдеться про справжню літературу) відгукнулася на події війни відповідним способом. «Вогонь» Барбюса, багато інших романів та оповідань, якщо не цілком аналогічних за спрямуванням, то подібних за тоном, глибоко серйозних, напружено-патетичних, — ось найтипівіший відгук на жахи війни. І ще довгий час по закінченні війни не змовкав цей відгук, і вже не як безпосередня реакція на те, що відбувається, а як болісний спогад, виникають такі твори, як «На заході без змін» Ремарка, чи Олдінгтонова «Смерть героя», або «Прощай, зброє» Гемінгвея.

І ось раптом з'являється книга також про війну. Але звучить вона в зовсім інакшій, здавалося б, цілком неможливій, парадоксальній тональності. Це книга комічних пригод і ситуацій, книга нестримного, сказати б, раблезіанського сміху.

Відмінність «Пригод бравого вояка Швейка» від тогочасної анти-воєнної літератури та й узагалі несподіваність висвітлення воєнної теми в цій книзі добре відзначив Іван Ольбрахт у своїй рецензії на роман:

«Я прочитав кілька воєнних романів та й сам, зрештою, один написав. Але в жодному з них ніщість, безглуздість і жорстокість світової війни не показано так виразно, як у Гашковій** книзі. Усіх нас війна била кием по голові; коли ми писали, вона сиділа у нас за плечима і схиляла нам чола аж на папір, а коли щастило випростатись, то хіба ціною

* Стаття видатного українського перекладача Г. Кочура, який був першим редактором Маслякового перекладу «Швейка», написана понад сорок років тому. У нашому виданні стаття подається з незначними скороченнями. [Прим. ред.]

** Г. Кочур присвятив окрему статтю проблемі випадання кореневих голосних у чеських привищах і **наполягав** на написанні «Гашковій», «Гашка», «Гашкового».

напруження всієї волі і м'язів. Гашек не мав потреби перемагати в собі війну, подолати її. Він стояв вище за неї вже від самого початку. Він сміявся з неї. Він уміє сміятися з неї і в цілому, і в подробицях, ніби вона — не більше, ніж п'яний бешкет десь у жижківській корчмі. Безперечно, щоб уміти так дивитися на неї, треба мати в собі чималу дозу швейкування і — скажу одразу те слово, яке хотів ужити пізніше, — потрібен до того ще й шмат геніального ідіотизму».

Зухвалий задум виправдав себе. Швейк не тільки ввійшов у світову літературу, — він став одним із найславетніших образів світової літератури. Навіть мало прихильні до Гашка історики літератури звичайно згадують Швейка поруч таких імен, як Санчо Панса, Піквік чи Обломов.

Але перш ніж пильніше приглянутися до цього незвичайного роману, варто коротенько розповісти про його автора.

* * *

Ярослав Гашек народився 30 квітня 1883 р. в Празі. Батько його, виходець із селян, був учителем гімназії, а згодом став службовцем у банку. 1889 р. хлопець почав відвідувати початкову школу, у 1893 р. вступив до гімназії, де серед його вчителів був видатний чеський романист А. Ірасек. 1890 р. помер Ярославів батько. Матеріальне становище родини, неблизкуче й раніше, захиталося. Хлопець, що відзначався стільки ж своїми здібностями, скільки й незалежністю вдачі, почав без суворого батькового нагляду вчитися гірше й нарешті залишив гімназію, не закінчивши четвертого класу. Спершу він пішов учнем до аптеки, де пробув недовго. 1899 р. склав іспити до торговельного училища. Закінчивши його 1902 р., почав працювати в банку (в тому, де колись працював його батько), але старанного службовця з нього не вийшло. Вподобавши піші блукання по країні, він двічі без дозволу залишав роботу задля подорожі в Словаччину, і 1903 р. його було звільнено. Відтоді Гашек починає жити виключно з літературної праці. Дебютував він збіркою віршів «Майові вигуки», яку видав 1903 р. спільно з приятелем А. Гаєком і яка мала пародійний характер. Далі йшла величезна кількість гумористичних оповідань та фейлетонів, що друкувалися в періодичній пресі й згодом частково ввійшли до збірок, виданих у 1912—1915 рр. Гашек якийсь час брав участь у молодіжному літературному угрупованні. Серед його учасників було кілька молодих письменників, які згодом посіли помітне місце в чеській літературі (І. Маген, Р. Тесноглідек). На 1904 р. припадає зближення Гашка з анархістською групою. Гашек відвідував збори анархістів, які влаштовував поет С. Нейман і на яких бував також Фр. Кафка. Певний час Гашек навіть був провідним співробітником анархістської преси.

Гашек був відомий не тільки як письменник-гуморист. Він став популярним у празьких літературних і позалітературних колах як яскравий представник літературної богеми. Невлаштований і матеріально незабезпечений побут, залежність від випадкових гонорарів, постійні мандри або блукання по шинках, нескінченні дотепа, жарти та витівки — усе це робило Гашка постаттю майже легендарною. Читачам завжди хочеться, щоб письменник був подібний до своїх творів, — і про жартівника Гашека, як колись про Рабле, розповідають безліч історій та анекдотів, які по його смерті переходять у біографічні праці. В. Менгер у своїй книзі «Людський профіль Гашека» хоч і сам наводить таких анекдотів немало, проте зауважує, що Гашек мусив би прожити сто років, щоб пережити все те, що йому приписувано, якби воно було хоч наполовину правдою. Але слід спинитися все-таки на одній Гашковій витівці, що справді мала місце і виїшла далеко за межі богомного жарту: Гашек заснував політичну партію. Відбувалися збори і багатолюдні мітинги, виголошувалися промови, Гашка навіть висунуто кандидатом від цієї партії під час виборів до австрійського парламенту. Це була бездоганно виконана пародія па першу-ліпшу угодовську партію, блискуча сатира була вже в самій назві Гашкової партії: «Партія поміркованого прогресу в межах закону». Як і годиться, після розпуску партії Гашек написав її історію, що належить до найблискучіших зразків його сатиричної творчості.

* * *

Хоча Гашкові оповідання мали свого читача, і то численного, проте письменник більше був відомий як яскрава богомна постать, аніж як поважний літературний діяч. Частково до цього спричинявся він сам. Він ніколи не вдягався в тогу жерця мистецтва, і, будши взірцевим літературним трудівником, пишучи багато, виробляючи власну манеру і удосконалюючи свою майстерність, він (до речі, як і його земляк Кафка) ладен був не надавати своїм творам особливої художньої ваги, трактувати їх серйозно. Ось що пізніше з цього приводу писав І. Маген:

«Ми часом страшенно любили Гашка, бо він був саме втілення дотепа. А він, можливо, нас не любив, бо ми гралися в літераторів. І вся суть полягає в тім, що він творив літературу багато інтенсивніше, ніж ми всі, що він власне був літератором, а ми всі відчайдушно тільки намагалися бути літераторами».

Ця уявна і вдавана позалітературність Гашкової постаті частково призвела й до недооцінки його творчості, що помітна в деяких історико-літературних працях. Ось, приміром, відома «Історія чеського письменства» Арне Новака (1933, цитую за посмертним доповненим виданням 1946 р.). Автор уже зважає на світовий розголос «Швейка», ладен

у ньому вбачати навіть проблиски геніальності. Але присвячує письменникові лише кілька побіжних зауваг і не втримується від твердження, що перед війною Гашек був «представником літературної периферії».

З біографічних фактів варта уваги і чотирирічна закоханість Гашка. Об'єкт його захоплення — Ярміла Маєрова, дочка заможного ремісника. Батьки не погоджувались на шлюб своєї дочки з людиною підозрілої репутації, без певного життєвого становища і заробку. Але письменник відійшов від анархістського руху, навіть обійняв посаду редактора журналу «Світ тварин». Так він переборов опір батьків, і 1910 р. молодята побрались. Але їхнє спільне життя не тривало довго. Як Гашек редагував «Світ тварин», читачі «Швейка» вже добре знають: про це розповідає однорічний охотник Марек, якого автор зробив героєм цього епізоду з власної біографії і в якому часто вбачають риси самого Гашка.

Цілком зрозуміло, що Гашек швидко позбувся посади. Давні богемні звички, випивки в колі друзів, несподівані й постійні мандри, зникання з дому невідомо куди й невідомо на скільки — все це не сприяло родинному життю. Не змінило становища й народження сина. 1912 р. подружжя розійшлося, Ярміла Гашкова повернулася до батьків. До речі, вона лишила певний слід у чеському письменстві як автор кількох збірок оповідань, почасти гумористичних. Написала також спомини про свого колишнього чоловіка, якого пережила на вісім років.

* * *

Коли вибухнула світова війна, Гашка мобілізували до 91-го Будейовицького піхотного полку, якому відтоді судилася безсмертна слава, бо саме з цим полком пов'язані усі Швейкові подвиги. У червні 1915 р. Гашек вирушив на фронт до Галичини, а в вересні того самого року добровільно здався в російський полон. Як військовополонений № 294217 він побував у таборах військовополонених у Дарниці під Києвом та в Тоцькому (колишня Самарська губернія). Дізнавшись, що в російській армії існують чеські військові частини, утворені з чеських колоністів, Гашек виявляє бажання увійти до їхнього складу, навіть організовує з полонених батальйон добровольців, з яким прибуває до Києва. Тут бере участь у роботі «Спілки чесько-словацьких товариств», стає співробітником газети «Чехослован», органу Київського чесько-словацького товариства. На першому плані у Гашка — пропаганда збройної боротьби проти Австро-Угорської монархії, створення військових легіонів для національного визволення чехів і словаків.

[Після жовтневого більшовицького перевороту 1917 року, коли командування чеських легіонів стало на бік контрреволюції, Гашек пориває з легіонами і в березні 1918 р. переїжджає з Києва до Москви.] Про-

тягом двох років обіймає відповідальні пости у Червоній Армії: помічник коменданта міста Бугульми, завідувач друкарні в Уфі, де випускав газети кількома мовами, [зокрема й бурятською]. Якийсь час він був начальником іноземної секції політвідділу П'ятої армії, виявивши надзвичайну енергію та працездатність.

У листопаді 1920 р. Гашек повертається для партійної роботи на батьківщину. Але поразка революційного руху в тодішній Чехословаччині не дала йому можливості для такої роботи. Починається знову період випадкових літературних заробітків і божественного існування.

Саме тоді Гашек починає працювати над своїм найвидатнішим твором — «Пригоди бравого вояка Швейка». Роман в уривках друкувався в періодичній пресі, давній приятель Гашка художник Йозеф Лада почав робити до нього ілюстрації, що згодом стали класичними. Але видавця для окремого видання знайти не пощастило, отже, довелося заснувати власне ефемерне видавництво, що складалося з самого автора та його друзів: письменника Ф. Сауера з братом і фотографа В. Чермака. Роман з'являвся окремими випусками, які розпродували самі видавці.

Перший том був закінчений у серпні 1921 р. Тим часом здоров'я Гашка все більше підупадало. Письменник приймає пропозицію художника Я. Панушки і виїздить у невеличке містечко Липниці. Друзі сподівалися, що спокій і свіже повітря поліпшать письменникове здоров'я. Навесні 1922 р. в Липницях він купив невеликий будиночок, де й працював далі над «Швейком». Роман мав великий успіх, — на той час перший том вийшов уже четвертим виданням, а другий — третім. З'явилася й перша інсценізація роману, — письменник побував на виставі в Гавлічковому Броді і був захоплений майстерною грою Карла Ноля, що виконував роль Швейка.

Але сил ставало все менше й менше. Гашек уже не міг писати сам, а диктував секретареві, спеціально для цього найнятому. Як згадує цей секретар, востаннє він записував 29 грудня 1922 р., а на п'ятий день, 3 січня 1923 р., Ярослава Гашка не стало.

* * *

Показати всю нелюдську жорстокість і безглуздя війни — ось основне в Гашковому романі. Але антивоєнний пафос книги поєднується ще з однією її спрямованістю: адже для чеського солдата — це війна у складі австрійської армії, в армії тієї держави, що століттями пригнічувала чеський народ. Отже, Гашек не тільки з війни сміється (вдаюся знов до Ольбрахтової формули), він нищівно висміює також Австро-Угорську монархію, її інституції і її діячів. Ціла галерея гротескно-

мальовничих постатей — генерали, офіцери, фельдкурати, поручник Дуб і кадет Біглер, дами з благодійних товариств і тюремники, військові лікарі й агенти поліції — чи то секретні, чи явні, маніфести, накази й розпорядження — увесь цей строкатий калейдоскоп людей, подій і явищ проходить перед читачем. І лише зрідка автор порушить тон немовбито безстороннього спостерігача і зрадить свою присутність чи то в іділівою реплікою чи гостро публіцистичним зауваженням: «Апарат військових слідчих був неперевершений. Такий судовий апарат має кожна держава, що опинилася перед загальним політичним, господарським і моральним занепадом. ореол колишньої сили й слави оберігали суди, поліція, жандармерія і банда продажних донощиків».

Швейк у Гашковій творчості зустрічався й раніше. Це 1912 р. вийшла збірка «Бравий вояк Швейк та інші дивовижні оповіданнячка». А 1917 р. в Києві Гашек видав другу книжечку «Бравий вояк Швейк у полоні». Але це були тільки початкові, ескізні спроби. Дальшої модифікації й поглиблення цей щасливо знайдений образ набув тільки в романі.

Хто такий Швейк?

Про це говорено багато. Надамо слово Юліусу Фучікові: «Швейк — тип маленької, нереволюційної людини... Його спантеличує і дезорієнтує все те, що йому пропонують як державну необхідність. І, намагаючися вберегти свій «здоровий глузд», такий собі Швейк починає грати роль геніального йолопа, що пасивною лояльністю зводить до абсурду всі накази, закони й наміри держави, якій служить».

Швейк водночас і дуже побутова, немовби вихоплена з життя, постать, і гротеск. Тому зайвими видаються намагання деяких критиків убачати в романі певний розвиток, певну еволюцію Швейкового характеру. Цей образ не побудований за законами психологічного жанру, він переважно носій тенденції, його реакція на події найчастіше викликана характером самих подій чи явищ, а не особливостями його психології. Колись критики замислювались над Гамлетом, сперечаючись, чи його божевілля виключно удаване, чи він насправді втратив душевну рівновагу, зранений людською підступністю й зрадливістю. Так і стосовно Швейка часом постає питання: чи завжди він свідомо грає, свідомо розраховує на комічний ефект своїх вчинків, чи ні? Мабуть, інстинктивна мімікрія органічно єднається в нього з свідомою грою, і важко між ними встановити якусь точну межу.

Як не раз відзначала критика, Гашек у роботі над своїм романом спирався на великий досвід світової літератури. Своєю побудовою «Швейк» — це типовий «епос мандрів», як «Мертві душі» або «Дон Кіхот»: така композиція дає змогу природно вводити в твір велику кількість персонажів і розгортати якнайширші картини життя. Навіть

незліченні Швейкові розповіді — це ніби ті самі вставні оповідки, без яких не обходився ще давньогрецький роман.

Але ще виразніший зв'язок «Швейка» з традиціями чеського фольклору. Навіть сама постать Швейка має щось від персонажів народних казок та оповідань. На це чи не перший звернув увагу Ольбрахт.

Дух пасивного опору, немовбито простодушної посмішки, дух «швейкування» — це те, що допомогло чеському народові витривати, не зникнути в нерівній боротьбі, перейти через століття соціальних і національних утисків, які загрожували самому його існуванню.

Варта уваги ще одна риса, яку підкреслює неодноразово сам автор: його типи не є виключною належністю старої Австрії. Фучік влучно підкреслив, що «це тип міжнародний, тип солдата з усіх імперіалістичних армій. Тому Гашкова книга так швидко прицеплюється скрізь, тому Швейки виникають і там, де про Гашка взагалі не знають».

А найвідоміший чеський критик Шалда писав: «На Гашка поширюється вислів Паскаля про радість, яку відчуваєш, якщо сподівався автора, а знайшов людину».

Роман лишився незакінчений. Гашек мав намір повісти Швейка шляхами свого життєвого й соціального досвіду, але не встиг. Щоправда, була спроба закінчити роман. Зробив це Гашків знайомий, письменник і журналіст Карел Ванек (його прізвище має один з персонажів Гашкового твору). Продовження було невдале. І то не тільки тому, що продовжувач не мав Гашкового літературного хисту. Він не спромігся і на його ідейну концепцію. «Продовжений» Швейк має виразні риси груборозважального твору, сприймається майже як пародія на Гашків роман.

* * *

Перед тим, як роман почав виходити окремим виданням, його «видавці», звичайно, за участю автора, організували гучну рекламу. На рекламних плакатах писалося:

«Водночас із чеським виданням книга на правах оригіналу з'являється в перекладах у Франції, Англії, Америці!

Перша чеська книга, перекладена всіма мовами світу!

Найкраща сатирично-гумористична книга у світовій літературі!

Тріумф чеської книги за кордоном!»

Не знати, чи сподівався Гашек, що ці рекламні трюки згодом стануть дійсністю. Світового розголосу роман досяг досить швидко. Найперше в Німеччині, — частково завдяки тим австрійським літераторам, що походили з Чехословаччини й знали чеську мову. Так, приміром, відомий австрійсько-єврейський письменник Макс Брод уже 1921 р. відгукнув-

ся на перші випуски Гашкового роману, схарактеризувавши його як геніальний твір. У Німеччині з'явилися не тільки переклади! Особливої слави зажила берлінська інсценізація роману в театрі Пискатора, з видатним актором Паленбергом у головній ролі. Театр і кіно взагалі виявляли завжди велику зацікавленість «Швейком». В Україні у першій театральній версії Гашкового роману в ролі Швейка з великим успіхом виступав Гнат Юра. [В наші дні ми маємо змогу насолоджуватися «Швейком» у неперевершеній інтерпретації Богдана Бенюка; на пару з Анатолієм Хостікоєвим вони витворили справжній театральний шедевр за романом Гашека. — *Ред.*]. Постійно з'являються все нові й нові сценічні опрацювання «Швейка», існують і спроби варіацій на Гашкові теми, найвідоміша з них — Брехтова п'єса «Швейк у Другій світовій війні». Про Швейка написано навіть дві опери.

У той час, як за межами Чехословаччини «Швейк» здобувся на цілковите визнання, доля його на батьківщині була дещо складніша. Звичайно, він теж завоював симпатії широких читацьких мас і прихильність прогресивної критики. Проте дуже вперто лунали й інші голоси. В офіційній чеській критиці та історії літератури існувала певна тенденція з різних приводів заперечувати чи принижувати Гашків роман. Одразу ж після появи першого тому почали лунати невдоволені відгуки, причому особливе обурення викликала груба мова персонажів і вульгарність ситуацій. У післямові до першого тому Гашек сам відповів на ці закиди.

Буржуазна критика провадила війну зі Швейком і після смерті автора. Наприклад, міркування поета В. Дика та інших його однодумців зводились до такого: Швейк — тип небезпечний: як він розкладав австрійську армію, так розкладатиме армію чехословацьку. Тому з ним треба боротися і його підривно діяльність нейтралізувати. Спосіб, звичайно, випробуваний — не випускати нових видань і конфіскувати старі.

Були й міркування іншого порядку: Швейк може дати іноземцям фальшиве уявлення про чеський національний характер, іноземці, крий Боже, можуть подумати, що увесь чеський національний дух зводиться до швейкування і що вся Чехія складається з самих Швейків. Автор тритомної історії чеської літератури французькою мовою Гануш Єлінек у своїй праці щиро й наївно радіє і навіть трохи дивується, що французи сприйняли Швейка (в перекладі І. Горжейшого з передмовою Ж. Р. Блока) не як наклеп на чеський народ, а саме в його антивоєнному звучанні.

У популярному «Словнику сучасних письменників» Я. Кунца слушно зазначено, що Швейк «для т. зв. інтелігенції був реабілітований тільки посередництвом чужини» (...)

Григорій Кочур

ВІД РЕДАКТОРА:

Доволі цікава сторінка біографії Гашека, пов'язана з Україною. Відомий чеський гашекознавець Радко Питлік у книзі «Пригоди й дороги Йозефа Швейка» (2003) реконструює український маршрут Гашека (і Швейка), почавши з Перемишля. А літературознавець Іван Лозинський звертає увагу на «дуже докладне зображення в романі краєвидів Старосамбірщини, Самбірщини, Бузьщини, Кам'яно-Бузьщини, де вершилися «подвиги» бравого вояка Швейка...»

24 вересня 1915 р. під селищем Хорупани біля Луцька Гашек здався в полон і разом з іншими здолав довгий шлях від Дубна до Києва. Як російський полонений № 294217 він потрапив у табір для військово-полонених у Дарниці. Звітги його відправили на Волгу. За якийсь час Гашек знову повернувся до Києва, де працював фейлетоністом у газеті «Чехослован», підписуючи частину своїх статей українським псевдонімом Володимир Станко. У Києві восени 1917 року вийшов друком конспект майбутнього роману «Бравий вояк Швейк у полоні». Але сам роман Гашек почав писати пізніше.

Перший задум роману виник 1911 року. Однієї ночі, повернувшись із чергової пиятики, Гашек узяв аркуш паперу і написав заголовок: «Дурень у компанії». Потім додав ще кілька фраз, після чого викинув аркуш у сміття й заснув. На другий день перша дружина Гашека Ярміла витягла цю сторінку і зробила з неї сімейну реліквію, яка довго висіла в їхньому помешканні на стіні. Так виникли перші оповідання про персонажа, якого тоді ще не звали Швейком. (Цілоком ймовірно, що вперше своє ім'я Швейк отримує саме в Києві.)

Існує версія про те, що в реальному житті Гашек зустрічався зі справжнім Йозефом Швейком, який мешкав у Празі, працював пекарем і знав Гашека зі спільних пиятик. Під час війни Швейк нібито потрапив у російський полон і служив у контррозвідці. Коли в полон потрапив і Гашек, Швейк не видав його і допоміг утекти. Після повернення до Праги, вони більше не зустрічалися. Допускають, що справжній Йозеф Швейк цілоком міг бути читачем «свого» роману.

Життя Ярослава Гашека, починаючи з ранньої юності, — суцільна фантазмагорія, де правдиве важко відрізнити від вигаданого. Численні

спогади, дослідження і оповідки про письменника та його видатного героя зібрано, зокрема, в капітальній двотомній «Енциклопедії шанувальників Швейка». Деякі з тих доволі щедрих «життєвих фрашок» переповіла з чеської і опублікувала Н. Сняданко:

«Повернувшись з російського полону, Гашек бідував, а тому іноді просто на вулицях продавав авторські примірники своїх книжок з автографом по 60 крон. Якось до нього підійшов один комівояжер і почав звертатися на «ти», хоч вони не були знайомі. Він хотів купити книжку, але неодмінно з дружнім автографом. Письменник щось написав на книзі, вручив її комівояжеру й одержав гроші. Той розкрив книгу і прочитав: «Книга — 20 крон. Автограф — 40 крон. Усього — 60 крон. Із вдячністю одержав Ярослав Гашек».

Подібних історій про Ярослава Гашека не менше, ніж про його славнозвісного персонажа. Наприклад, екзотичними видавалися натяки на Гашекову «суперсекретну місію» в Монголії, де він буцімто вів перемовини з якимсь китайським генералом. З тієї «пригоди» підтвердилося лише зацікавлення Гашека китайською мовою: він вивчив аж 70 ієрогліфів!

Існує також фантазмагорична версія, буцімто Гашек закопав у землю два своїх романи. Але ніхто не знає, де й коли.

З легенд про Гашека та жінок найпопулярніші історії про обох його дружин (письменник одружився з обома, але не розлучився з жодною, за що його мало не притягли до суду). Перша дружина, чешка Ярміла Маєрова, у 1912 році народила Гашекові сина Ріхарда. Коли її розчужені батьки прийшли миритися з зятем, той вийшов за пивом, а повернувся за кілька днів.

Інший епізод розповідає про те, як щасливий батько захотів показати новонародженого сина у шинку своїм друзям. Він приніс дитину, і вся компанія весело відсвяткувала подію. Потім усі піднялися і, як було в них заведено, вирушили до наступної кнайпи. А дитину забули. Через три дні Гашек схаменувся, повернувся в шинку і почав шукати там сина. На щастя, власниця відразу ж віднесла немовля до матері.

Другою дружиною Гашека була Олександра Львова, яку він привіз 1920 року з Росії. Ця проста, не надто освічена, жінка працювала в типографії. Вона була дуже терпляча і віддана Гашекові. Переважно ходила за чоловіком по кнайпах, тихенько сиділа в куточку (вона не розмовляла по-чеськи) і чекала, коли ж можна буде забрати його додому. Коли Гашек помер, їй виповнилося лише 25 років.

Останні роки життя Гашек провів у мальовничому провінційному містечку Липниці-над-Сазавою. Тут здійснилася, за його словами, найзаповітніша його мрія: він жив у шинку, де й диктував розділи зі

«Швейка». У Липниці йому належав будиночок, на нижньому поверсі якого справді була кнайпа. Здоров'я письменника було дуже слабке, але замість того, щоб дотримуватися приписаної лікарем дієти й лікуватися, Гашек навіть в останній день життя замовив собі добрячу порцію пива і улюблену страву — сосиски, зварені «на круто» яйця з вареною картоплею. Останні розділи книги він диктував, уже не встаючи з ліжка. А потім відвернувся до стіни й помер»...

Тепер у Липниці відкрито музей Гашека. Створив його онук письменника Ріхард, який зараз уже набагато старший за дідуся і зовні страшенно на нього схожий.

* * *

1958 року побачив світ найкращий з українських перекладів «Швейка». Він належить перу Степана Масляка. Добрий знавець чеської мови, досвідчений перекладач, який двадцять років прожив у Празі, створив блискучу українську інтерпретацію невмирущого твору. Моментами його переклад видається навіть смішнішим за оригінал — українська мовна стихія наближає героя роману мало не до українського типу.

Звісно, півстоліття тому, коли перекладався цей твір, чимало питомих українських слів було табуйовано, іноді доводилося калькувати «совєтизми». У нашому виданні певною мірою підправлено ті дрібні «мухи». Наприклад, таку наскрізну кальку, як «насмільюсь доповісти» (з російського «осмелюсь доложить»), що віддзеркалює споконвічне північне *раболіпство* нижчого перед вищим, перекладено активним і рівноправнішим «гол шу слухняно» — типовим звертанням в українському війську на початку ХХ ст., тобто в часи бравого вояка Швейка. Зрештою, німецьке «Ich melde gehorsam» приблизно так і перекладається. Правки торкнулися також і деяких віршів.

Наше видання цього найвизначнішого твору чеської літератури виходить у світ з конгеніальними ілюстраціями ще одного чеха — Гашекового приятеля і активного співтворця «Швейка» Йозефа Лади.

* * *

...Ох, який бо він і справді бравий вояк, який хвацький оповідач, цей хитрющо-простакуватий, цей дуркувато-зворушливий Швейк, котрий (як про це не раз уже писалося й малювалося) разом з іншими літературними титанами, такими, як Гамлет і Дон-Кіхот, упевнено тримає на собі нашу читацьку планету.

стор. 7. *Ерцгерцог Фердинанд (1863—1914)* — Франц Фердинанд фон Есте, небіж австро-угорського цісаря Франца Йосифа I; був убитий разом із своєю дружиною Софією, герцогинею Гогенбезькою (яка походила з оніме-чених чеських графів Хотек) у Сараєві 28 червня 1914 р.;

Конопіште — невеличке село біля Бенешова; маєток ерцгерцога Ферди-нанда в Чехії.

стор. 8. *Не треба було у них тієї Боснії і Герцеговини відбирати.* — У 1908 р. Австро-Угорщина анексувала Боснію і Герцеговину.

Пам'ятаєте того пана Люкени, що проштрикнув терпугом нашу не-біжку Єлизавету. — Луїджі Лукені 10 вересня 1898 р. вбив австрійську цисареву Єлизавету, дружину Франца Йосифа I.

стор. 10. *Пам'ятаєте, як оті португальці підстрелили свого короля?* — 1 лютого 1908 р. у Ліссабоні було вбито португальського короля Карла I, спадкоємця трону Людовіка.

... *Радив кожному прочитати, що саме написав про ці вищезгадані речі Віктор Гюго, переказуючи останню відповідь старої гвардії Наполеона англій-цям у битві під Ватерлоо.* — Наполеонівська гвардія на пропозицію англійців здатися відповіла словами: «Merde! (лайно!) Гвардія змирає, а не здається».

Панкрац — в'язниця для політичних в'язнів у районі Праги з тією ж самою назвою.

стор. 12. *Младочех* — член чеської партії в Австро-Угорщині, лідером якої був д-р Карел Крамарж.

Бржетіслав Людвік — невигадааний персонаж. У Будейовицях справді був такий торгівець худобою, але нещастя, описаного Гашеком у романі, з ним ніколи не траплялося. Цей Людвік був другом Гашека з дитинства. За зневагу до свого імені, використаного в романі, Бржетіслав Людвік видав у 1946 р. брошуру про автора «Пригод бравого вояки Швейка», у якій навів деякі под-робизи з особистого життя Гашека.

стор. 13. ... *Яреш, що сторожував біля ставків...* — Гашеків дід. Він був доглядачем ставків князя Шварценберга.

стор. 14. ...*втратив сина Рудольфа ще молодим, у розквіті сил...* — Єдиний син Франца Йосифа I — Рудольф — 1889 р. трагічно загинув у Мейєрлінгу, куди їздив на полювання. Таємниця його смерті залишилася нез'ясованою.

... потім десь пропав його брат Ян Орта... — Ерцгерцог Ян з династії Габсбургів у 1889 р. зрікся свого титулу і, взявши ім'я і прізвище Яна Орта, пропав безвісти.

... брата — мексиканського цесаря — застрелили в якійсь фортеці під муром. — Ерцгерцог Фердинанд Максиміліан Габсбург у 1864 р. одержав престол цесаря Мексики. Згодом був узятий в полон і розстріляний мексиканськими республіканцями під муром фортеці Кверетаро.

стор. 15. ... показав орлика... — на значку агентів таємної поліції Австро-Угорщини було зображено герб із двоголовим австрійським орлом.

стор. 18. «Гей, слов'яни» — пісня «Гей, слов'яни» була складена в Празі 1834 р. словаком Само Томашіком. Надрукована в Словаччині 1838 р., її співали на мотив польської мазурки. Пісня здобула широку популярність серед слов'ян і вважалася гімном слов'янських народів.

стор. 21. Ломброзо Чезаре (1835—1909) — італійський професор психіатрії, який у своїх працях намагався довести, що причини злочинів треба шукати в успадкованих психологічних особливостях організму злочинців. Але жодна з його книжок не має назви «Про типи злочинців».

стор. 22. «Національна політика», «сучка» — газета, що почала виходити 1883 р. За безпринципність і прислугування владі її в народі прозвали «сучкою». Газета перестала виходити 1945 р.

стор. 23. Іспанські чоботи — середньовічне знаряддя тортур.

Ян Непомуцький — чеський католицький святий.

Еліщин міст — міст через Влтаву. Швейк помиляється. Еліщин міст було побудовано у 1865—1867 рр., а Ян Непомуцький, за єзуїтськими легендами, жив у IV ст.

стор. 24. «Зелений Антон» — візок, пофарбований у зелений колір, у якому возили дрібних злодюжок в управління поліції. Першим візником на ній був Антон Доуше, звідси залишилася ця назва, навіть тоді, коли візки замінили автомашинами.

стор. 27. Геворох (1869—1928) — відомий чеський професор психіатрії.

стор. 28. Ботич — струмок у Празі.

стор. 29. Каллерзон, Вейкінг — у медичній літературі таких немає. Мабуть, Гашек вигадав ці прізвища.

стор. 31. Святий Вацлав (906—929) — чеський князь, вважається патроном Чехії.

стор. 32. Крконоші — гори в північно-східній Чехії.

стор. 34. «Де моя Батьківщина» — чеська патріотична пісня, слова якої написав І. Тил. Музика Фр. ШкROUPA. Уперше була виконана в Празі 1834 р. у п'єсі Тила «Фидловачка». Діставши загальнонародне визнання, після Першої світової війни ця пісня стала державним гімном Чехії.

Генерал Віндшгрец — командувач австрійських військ, який 1848 р. жорстоко придушив революцію в Празі і Відні.

- «*Сохрани нам, святой Боже, цесаря і рідний край*» — державний гімн старої Австрії.
- стор. 37. *Чхав я на вас, півні!* — Поліцаї в Чехії під час Австро-Угорської монархії носили каски з півнячим пір'ям.
- стор. 41. *Мидловари* — село біля Чеських Будейовиць. Гашек був мешканцем Мидловар.
- стор. 43. *Хижакі чорно-жовтої породи...* — державний прапор Австрії мав чорний і жовтий кольори.
- стор. 45. *Градчани* — район Празького Кремля — Града.
- стор. 46. *Лише раз був у тирі і прострелив там корону.* — Гра слів: 1) заплатив корону (грошова одиниця) за право стріляти в тирі і 2) стріляв у цесарську корону.
- стор. 51. *Чорно-жовтий орел* — герб Австро-Угорської монархії.
- стор. 51. *Калоус* — відомий австрійський детектив часів Першої світової війни.
- стор. 54. *П'ємонт* — край у гірській Італії. Цим словом узагальнюється усе італійське військо, яке боролося 1859 р. проти Австрії.
- Бій під Сольферіно* — у битві під Сольферіно 1859 р. Австрія зазнала поразки.
- стор. 57. «*Прагер Тагеблатт*», «*Богемія*» — німецькомовні газети, що виходили в Празі.
- стор. 58. *Фельдмаршал Радецький* (1766—1858) — австрійський полководець, чех за походженням.
- стор. 69. *Бабінський* — відомий у Чехії розбійник ХІХ ст.
- стор. 74. *Принц Євген Савойський* (1663—1736) — австрійський полководець, який воював проти Туреччини, Франції, Баварії та Голландії.
- стор. 76. *Кліма, Славічек* — агенти австрійської, а потім чехословацької поліції.
- стор. 79. *Махар І. С.* (1864—1944) — чеський поет, під час гострих нападів на архієпископа Кона в 1903 р. виступив на його захист у газетах, викриваючи закулісні напади церковних діячів на Кона.
- стор. 80. *Фербель* — по-чеськи «Барвічка», азартна гра в карти, дуже поширена в колишній Австрії.
- стор. 81. «*М'ясо*» — груба казарменна гра, коли вояки били один одного по сідниці.
- стор. 84. *Салезький Франтішек* (Франсуа Сальський) (1567—1662) — женецький єпископ, засновник жіночого монашого ордену салесянок. Причислений до лику святих.
- стор. 85. *Дорична гама* — музичний лад у старогрецькій музиці.
- стор. 90. *Виногради і Лібень* — райони в протилежних кінцях Праги.
- стор. 97. *Національний соціаліст* — член чеської партії, організатором якої в Австрії був Й. В. Клофач.
- Сокіл* — член чеської спортивної організації «Сокіл».

стор. 97. «Репрезентяк» — палац для урочистих зустрічей і репрезентаційних концертів. Первісна назва — «Празький Репрезентаційний Дім». У народі його називали скорочено «ПРД», що звучало не вельми пристойно. Тому згодом цей будинок перейменували на «Обецні Дум (громадський дім) Праги».

стор. 108. *Aurea prima sata est aetas quae vindice nullo.* — «Вік золотий було вперше посіяно...» (лат.). — Цитата з «Метаморфозів» римського поета Публія Овідія Назона.

стор. 109. *Горгонвола* — італійський сир.

стор. 112. *Доктор Олександр Батек* — пропагандист абстиненції.

стор. 113. *Вршовиці і Градчани* — райони в протилежних кінцях Праги.

стор. 115. *Збраслав* — дачна місцевість поблизу Праги.

стор. 120. *Розбійник Войтех* — празький єпископ з роду Славниковців (957—997), відданий слуга церкви, згодом проголошений святим, був убитий під час останньої місіонерської подорожі.

стор. 134. *Лурд* — місто у Франції, куди ходили католицькі паломники до Чудотворної статуї Божої Матері і джерела святої води.

стор. 138. *Немцова Божена* (1820—1862) — видатна чеська письменниця. *Копайський бальзам* — лікувальна мазь.

стор. 159. ...*Вони брали атакою Сокаль, Дубно, Ніш, П'яву.* — *Сокаль* — місто в Галичині (тепер — Львівська область); *Дубно* — місто в Україні, де в 1914—1915 рр. відбувалися запеклі бої між австрійською і російською арміями. *Ніш* — місто в Сербії; *П'ява* — річка в Італії.

стор. 169. *Вшенори* — дачна місцевість під Прагою.

стор. 178. *Галі-бей, Алі-бей, Енвер-паша, Джевад-паша* — турецькі політики і генерали, які грали помітну роль під час світової війни 1914—1918 рр.

стор. 180. *Маас і Мозель* — річки в західній Франції, де взимку в 1914—1915 рр. точилися запеклі бої.

Комбр-а-Веєр біля Марша — місто у центрі Бельгії.

Гартмансвейлерська броварня — 19 січня 1915 р. німецька армія здобула перемогу в узгір'ї біля Гартмансвейлера у Нижньому Ельзасі.

Нідерсбах біля Мільгаузена — невелике ельзаське містечко біля швейцарського кордону.

Клостергек — містечко у Фландрії.

стор. 194. «*Манліхерка*» — гвинтівки системи Ф. Манліхера (1848—1904), що були на озброєнні в австрійській армії.

стор. 195. *Поет Фірордт* — німецький поет, автор збірки воєнних віршів. Під час Першої світової війни прославляв німецький імперіалізм.

стор. 196. *Пржикопи і Панська* — вулиці в центрі Праги.

стор. 199. *Наход* — місто на півночі Чехії.

стор. 202 ... *У китаеця Станека* — спеціальна крамниця, де продавався китайський чай. У вітрині цієї крамниці для реклами було виставлено опукле дзеркало.

«Марширує Греневіль» — чеська вояцька пісня, марш гренадерів.

стор. 203 *Прашна брана* — порохова вежа в центрі Праги.

стор. 204. *Неказанка* — провулок у центрі Праги, де були деякі місця розваг.

стор. 206. *Доктор Гут* — Іржі Станіслав Гут-Ярковський, учитель гімназії і вихователь у родині князя Шаумбург-Ліпне, автор книжок про подорожі і світські манери. 1919 р. президент Т. Г. Масарик запросив його до свого палацу на посаду церемоніймейстера.

Лаудова-Горжіцова (1868—1931) — відома чеська артистка, яка писала статті про світські манери до аграрної газети «Венков».

стор. 210. «*Neue Freie Presse*» — віденська націоналістична газета. Почала виходити в 1864 р.

стор. 211. *Банк «Славія»* — страховий банк у Празі, в якому працювали батько і брат Ярослава Гашека і деякий час працював він сам.

стор. 214. *Штірія* — провінція в Австрії.

Леобен — місто і залізничний вузол у Штірії.

Марібор — місто в Словенії.

Сант Моріц — курортне місто в Швейцарських Альпах. Місто зимового спорту.

стор. 216. ... *Наполеон під Ватерлоо спізнився на п'ять хвилин.* — Насправді Наполеон почав битву на три години пізніше, ніж передбачалося. Причиною цьому був довготривалий дощ, який заважав пересуванню наполеонівської армії. Ці три години вирішили результат бою, бо пруські війська почали свій наступ раніше, ніж Наполеон устиг повністю розбити англійську армію.

стор. 219. *Здолбунів* — містечко на Волині, де жило кілька тисяч чеських родин, які у ХІХ ст. емігрували з Австрії до Росії.

стор. 221. *Крайова оборона (Ландвер)* — австрійсько-угорська армія складалася з цісарсько-королівської армії, цісарсько-королівської крайової оборони і королівських угорських гонведів — угорської крайової оборони. Цей розподіл не обґрунтовувався жодним принципом. Він був породжений структурою Габсбурзької монархії, яка поділялася на австрійське цісарство і угорське королівство. Цісарство і королівство мали окремі уряди, окремі парламенти, а також власні війська: Австрія — крайову оборону, а Угорщина — гонведів, крім спільного війська. Звідси і різні означення: «Цісарсько-королівська» — для спільної армії і спільних установ, а «Цісарсько-королівська крайова оборона» — тільки для крайової оборони і установ, які діяли на землях, що належали австрійській частині імперії. Угорська армія мала назву: королівські угорські гонведи.

стор. 233. *Шварценберзька вівчарня* — належала князеві Шварценбергу, якого в Австрійській імперії називали «королем південної Чехії», бо третина всіх лісів, полів, ставків, луків, замків, будинків, фабрик належала князівській

родині. Під час Першої Чехословацької республіки маєтки Шварценбергів було частково відібрано, а в 1945—1948 рр. повністю націоналізовано.

... *Син Яреша* — страчений Яреш був прадідом Ярослава Гашека.

стор. 235. ...не схотів коронуватися на короля чеського... — імператор Франц Йосиф I при вступі на престол 1871 р. урочисто обіцяв коронуватися королем Чехії, що до нього завжди робили імператори Австро-Угорської монархії, — і не виконав своєї обіцянки.

стор. 236. *Липниця* — У цьому невеличкому місті на південному сході Чехії провів останні роки життя Ярослав Гашек. Тут він під час своєї хвороби диктував роман «Пригоди бравого вояки Швейка». Там Гашека й поховали.

стор. 252. *Контушівка* — польська міцна вояцька горілка.

стор. 254. *Ніколай Ніколаєвіч (1856—1929)* — князь із роду Романових, який командував на початку Першої світової війни російськими військами.

Шенбрунн — імператорський палац у Відні.

стор. 256. *Марія Скорицька* — ікона Богоматері, яку дуже шанували чеські католики.

стор. 259. *Палацький Франтішек (1798—1876)* — видатний чеський історик XIX ст. У Празі йому встановлено пам'ятник.

стор. 274. *Шумава* — пасма гір на південному заході Чехії.

стор. 275. «*Signum laudis*» (лат.) — знак похвали, перший ступінь відзнаки, що присуджувався офіцерам австрійської армії.

стор. 277. «*Джерела господарського добробуту*» — популярний словник, складений К. А. Куклюю і виданий відомим у Чехії видавництвом Бедржіха Кочі.

стор. 279. *Терезійська військова академія* у Віденському Новому місті, заснована імператрицею Марією Терезією.

стор. 280. *Фельдмаршал Конрад фон Гетцендорф* — начальник генерального штабу Австро-Угорської монархії під час Першої світової війни.

стор. 287. «*Чеська бесіда*» — чеське патріотичне товариство, засноване у XIX ст.

Рудольфініум — дім, збудований у Празі 1880 р. на честь принца Рудольфа. Під час Першої світової війни тут влаштовували лекції, виставки й концерти. У роки Першої республіки в цьому будинку містився парламент.

стор. 291. *Під Щабацом* — 1914 р. австрійська армія тричі доходила до сербського міста Щабац на річці Саві і щоразу зазнавала там поразки.

стор. 296. *Міст-на-Літаві* — місто в Чехії. У 1914 р. кордон між Австрією і Угорщиною проходив по річці Лейті і права частина міста мала угорську назву Кірілігда. Німецька ж назва — Брук-на-Лейті.

стор. 297. *Штваніца* — острів на Влтаві у Празі. Місце розваг і широквих гастролей.

«*Лада*» — журнал, що видавався для жінок у Празі.

стор. 307. *Журнал «Світ тварин»* — виходив спочатку в Колині, потім

у Празі. Видавали його Ладислав Гаек та Фукс. Деякий час редактором цього журналу був сам Гашек. Те, що розповідає тут охотник Марек, близьке до фактів з життя Я. Гашека.

стор. 310. «Час» — газета «народної» партії, або так званої партії реалістів.

«Чех» — газета правого крила чеської католицької партії.

стор. 317. *Штурва Ян* (1880—1925) — один з найвидатніших чеських скульпторів ХХ ст.

стор. 320. *Консул Прохазка* — 1912 р., коли готувалася війна об'єднаних балканських держав проти Туреччини, австрійський консул у м. Призрені Прохазка повідомив австрійський уряд про те, що уряд Сербії чинить йому перешкоди при виконанні його консульських функцій. Це призвело до того, що за вказівкою уряду віденська преса почала кампанію проти Сербії. У пресі з'явилися повідомлення, що сербське населення напало на приміщення консульства, внаслідок чого консул Прохазка був нібито важко поранений. Відносини між обома державами досягли такого напруження, що кожної хвилини очікувався перехід сербських кордонів австрійською армією. Цим вигадкам поклав край сербський прем'єр-міністр Пашич, який погодився на те, щоб австрійська комісія провела слідство в Призрені. Виявилося, що консул Прохазка живий і здоровий.

стор. 322. «... через якусь там прагматичну санкцію» — імператор Карл VI, не маючи спадкоємців чоловічої статі, видав 1713 р. указ, так звану «прагматичну санкцію», згідно з якою землі Габсбургів, якщо не буде спадкоємців чоловічої статі, могла успадкувати дочка імператора. Після смерті Карла VI (1740), згідно з цією санкцією, імператрицею стала його дочка Марія-Терезія. Вороги прагматичної санкції — Карл-Альберт Баварський, Філіп V, король іспанський та прусський король Фрідріх II — багато років вели війну з Марією-Терезією. У цьому випадку австрійські судді змішали прагматичну санкцію імператора з прагматизмом філософським: саме філософського прагматизму, судячи з фрази «Як було, так було...», дотримувався вугляр Ф. Шквор.

стор. 324. *Ісав* — син Ісаака, продав своє первородство Якову за миску сочевиці. За біблійною легендою він був рудий і волохатий.

«*Кур'єр*» — празький ілюстрований журнал, «остання фортеця» старочехів. У журналі друкувалися різні сенсаційні повідомлення з ілюстраціями.

стор. 335. *Ціслітанія і Транслітанія* — перша назва для австрійських земель, друга — для угорських, після поділу 1867 р. Габсбурзької монархії на Австро-Угорську. Річка Літава була частковим кордоном між Австрією та Угорщиною.

Дрина — притока річки Сави, що відмежовує Боснію від Сербії. Через Дрину і Саву протягом 1914—1915 рр. австрійські війська чотири рази проникали до Сербії.

стор. 345. *Щащинська шельма* — Гашек або помилково, або зумисне

пише «шашинська», маючи на увазі вживаний вираз «чахтіцька бестія». Так у народі називали чахтіцьку пані Єлизавету Баорій, володарку замку в Чахтіце (Нітрянська округа в Словаччині), яка нібито вбивала молодих дівчат і купалася в їхній крові, щоб зберегти молодість і красу. Шашин — місцевість у Нітрянській окрузі, куди стікалися прочани до «чудотворного образу Богородиці».

стор. 351. *Вхрліцький Ярослав (1853—1912)* — один з найвидатніших чеських поетів.

стор. 355. *...землю корони святого Стефана...* — Святий Стефан — угорський святий (997—1038), з династії Арпадів, засновник середньовічної Угорської держави, якій були підпорядковані землі, населені словаками. Папа Римський ногородив Стефана королівською короною. Угорщина, за традицією, називалася землею св. Стефана.

стор. 356. *«Пестер-Алойд»* — газета, яку видавали у Будапешті.

«Пешти-Хірлап» — газета, яку теж видавали у Будапешті.

«Шопроні-Напло» — угорська газета, яку видавали у місті Шопронь.

«Папагай регімент» — так іронічно називали 91-й полк через зелені петлиці, що були характерною ознакою цього полку.

стор. 358. *Дойчмайстери* — вояки і офіцери привілейованого 4-го піхотного полку.

стор. 366. *Моудра Павла (1861—1936)* — чеська письменниця, пацифістка і феміністка.

стор. 367. *Картоуви* — велика тюрма біля Їчина у західній Чехії.

«У Флеків» — стародавня, дуже популярна пивниця в Празі.

стор. 373. *Гумбольдт Олександр (1769—1859)* — відомий німецький дослідник природи.

стор. 377. *Крконош* — міфічна істота, гірський дух, що оселився у Крконошських горах у Чехії.

стор. 381. *Нейзідлерське озеро* — знаходиться в Угорщині.

стор. 382. *Дукля* — Дукельський перевал у Карпатах, де в часи Першої світової війни відбувалися великі бої, під час яких увесь 28-й чеський піхотний полк здався у полон росіянам.

... з'їхали по снігу, немов на тобогані. — Тобоган — первісно — вид саний, потім — гора для катання на санях.

стор. 394. *Кантіна* — кафеєчка при військовій частині, при фабриці тощо.

стор. 406. *Небесні кози* — народний епітет щодо богомільних жінок.

Емелька Алоїз — відомий єзуїтський проповідник у Празі (1905—1914).

стор. 419. *Раб* — залізнична станція на схід від Будапешта.

стор. 422. *Бій під Кустоццою* — 26 липня 1848 р. австрійці під командуванням маршала Радецького перемогли армію сардинського короля Карла Альберта, який після цього змушений був залишити Ломбардію. Радецькому було тоді 82 роки, а не 84, як стверджує фельдкурат Ібль.

стор. 423. *Асперн* — село на лівому березі Дунаю поблизу Відня. 21—22 травня 1809 р. австрійці під командуванням ерцгерцога Карла перемогли армію Наполеона.

... *бився і під Липськом, за що маю гарматний хрест.* — У битві під Липськом (Ляйпцігом) 16—19 жовтня 1813 р. наполеонівські війська були розбиті. Ця битва дістала назву «Битви народів». *Гарматний хрест* — виливався з металу гармат, які були захоплені як трофеї у битві під Ляйпцігом. Цим хрестом нагороджували австрійських вояків, що брали участь у боях проти Наполеона 1813 р.

стор. 426. *Осієк* — місто у східній Хорватії.

стор. 427. *Капошвар* — місто в південно-західній Угорщині.

стор. 432. *Музейна бібліотека* — бібліотека Національного Музею, одна з найкращих у Празі.

стор. 437. *Людвіг Гангофер (1855—1920)* — німецький письменник, автор романів про щасливе кохання.

стор. 441. ... *боксерське повстання в Китаї* — народне повстання 1899—1901 рр., яке було жорстоко придушене об'єднаними силами восьми держав.

стор. 456. *Пісня про Євгена Савойського і його похід* — була складена після перемоги австрійської армії над Туреччиною під Белградом у 1717 р.

стор. 460. *Едуард Грей (1862—1933)* — англійський міністр закордонних справ з 1905 по 1916 рік.

стор. 464. *Битва під Ньордлінгеном.* — 6 вересня 1634 р. католицькі австрійські війська розбили протестантську шведську армію біля містечка Ньордлінген у західній Баварії.

Зента — 11 вересня 1697 р. австрійська армія під командуванням принца Євгена Савойського розбила турецьку армію під Зентою на ріці Тісі.

Кальдієро — в триденній битві з 29 по 31 жовтня 1805 р. австрійська армія під командуванням ерцгерцога Карла перемогла тут наполеонівського маршала Массена.

Санта-Люція — біля італійського села Санта-Люція (Веронська округа) 6 травня 1848 р. австрійська армія під командуванням маршала Радецького перемогла п'ємонтського короля Карла Альберта.

Трутнов — біля цього міста у північно-східній Чехії австрійська армія під командуванням генерала Людвіга фон Габленець 27 червня 1866 р. виграла битву з пруською армією генерала Боніна. Це була єдина австрійська перемога у війні 1866 р. з Пруссією.

... *Здобуття Сараєва...* — Столиця Боснії — Сараєво — була зайнята австрійськими військами.

стор. 465. ... *Ох, ви, будейовицький Бенедеку...* — Людвіг Августин фон Бенедек (1804—1881) — австрійський генерал, який 1846 р. потопив у крові польське повстання в Галичині; 1848 р. придушив революцію в Італії,

а в 1849 — в Угорщині. 1866 р. був призначений проти своєї волі головнокомандувачем австрійської армії у війні проти Пруссії. Війну Австрія програла, і Бенедек з ганьбою послали у відставку.

стор. 469. ... *Тридцятивосьмисантиметрові набой* — випускав військовий завод Круппа в Німеччині, а сорокадвосантиметрові — шкодовські військові заводи у Пльзені (Чехія).

стор. 471. *Карл Франц Йосиф* — спадкоємець австрійського трону, після смерті Франца Йосифа був останнім австро-угорським імператором під іменем Карла I.

Генерал Віктор Данкель — генерал кавалерії і командувач однієї з австро-угорських армій, яка воювала в Галичині. Генерал Данкель прославився своїми незчисленими смертними вироками над українським населенням Галичини.

Ерцгерцог Фрідріх — головнокомандувач австрійської армії у Першій світовій війні.

стор. 474. ... *Товариства буриців* — німецькі студентські корпоративні товариства.

«*Simplicissimus*» — німецький ілюстрований сатиричний журнал, який виходив у Мюнхені з 1896 р.

стор. 481. *Гедельо* — заповідник, королівський замок і залізнична станція поблизу Будапешта.

стор. 485. *Віченца* — 1848 р. це італійське місто повстало проти австрійців, але змушене було здатися маршалу Радецькому.

Наварра — 23 березня 1849 р. тут відбулася битва між сардинською і австрійською арміями; сардинська армія зазнала поразки.

стор. 489. *Цісар Максиміліан, Йосиф II* — *орач і Фердинанд Добрий* — цісар Максиміліан I (1453—1519) — цісар Священної Римської імперії; в австрійських шкільних підручниках його називали останнім лицарем. *Йосиф II* (1741—1790) — співправитель Марії Терезії, а після її смерті — цісар Австрії; у шкільних підручниках прославлявся як друг народу, що сам орав землю. *Фердинанд I* — австрійський цісар, помер у 1875 р.

Міст Франца Йосифа I у Празі — залізний міст, побудований у 1865—1868 рр., але Франц Йосиф не мав до цього жодного стосунку.

стор. 490. *Ірредентистський рух на Півдні* — рух у південних областях Австрії, населених італійцями, за возз'єднання з Італією.

стор. 493. *Архієпископ Геза* — у ті часи такого архієпископа не було.

стор. 497. *Пряшів, Бардіїв* — міста у східній Словаччині.

стор. 502. *Гатван* — місто в Угорщині.

стор. 506. *Ватіан* — угорське місто по дорозі з Раба до Будапешта.

стор. 509. *Ружена Єсенська* (1864—1940) — чеська поетеса, перекладачка Шевченка і Франка.

стор. 513. *Ракошпалота* — місто в Угорщині, поблизу Будапешта.

стор. 513. *Гумпольдскірхен* — невеличке місто у долішній Австрії, яке славиться своїм вином.

стор. 520. *Під Філіппами зустрінемось...* — Філіппі — місто у Фракії, де 42-го року до н. е. війська Антонія і Октавіана перемогли Брута і Кассія. «Під Філіппами зустрінемось» стало крилатим висловом, що означає: «Надійде час відплати». Швейк зрозумів слово «Філіпп» як назву якогось шинка.

стор. 534. *Лаборець* — річка у східній Словаччині.

стор. 538. «*Розваржіл*» — старовинний чеський шинок.

стор. 550. *Ерцгерцогиня Марія Валерія* — донька цесаря Франца Йосифа I, була одружена з ерцгерцогом Францом Сальватором. Це подружжя було відоме великою кількістю дітей.

стор. 555. *Веспрем* — старовинне місто в Угорщині, біля озера Балатон.

... *Виграла ті, з білими пов'язками...* — під час маневрів австрійська армія ділилася на дві частини: одна мала білі пов'язки, друга — червоні.

стор. 568. *Австро-німецький наступ на Сянї.* — У зв'язку з затишшям на західному фронті, німецькі війська дістали змогу розпочати наступ у Галичині, внаслідок якого росіяни у травні 1915 р. відступили за річку Сян.

стор. 589. ... *У якому році Філіпп Македонський розбив римлян...* — поручник Дуб, перебуваючи в нетверезому стані, трохи переплутав події, бо Філіпа римляни завжди розбивали, востаннє — 197 р. до н. е. у битві під Кіноскефале.

стор. 594. *Венцеслава Лужицька (1835—1920)* — редактор жіночого журналу «Лада» і авторка сентиментальних оповідань.

стор. 599. «*У Шугів*» або «*Дворжаків*» — притони в Празі.

стор. 625. «*Святий Їндржих*» — поліцейський комісаріат у Празі, що містився на Їндржихівській вулиці.

стор. 634. *Ярослав із Штернберга* — нібито у 1241 році розбив Батия під Гостиним у Моравії. Перед битвою йому, згідно з легендою, з'явилася Богородиця і начебто вона своїм втручанням допомогла розбити татарів. Насправді такої битви з татарами не було. Мабуть, чеський літописець переплутав мадярів з татарами.

стор. 635. *Прага* — передмістя Варшави.

стор. 645. ... *За цесаря Леопольда* — Леопольд II, брат Йосифа II, правив тільки два роки (1790—1792).

стор. 650. *Хухлі* — передмістя Праги.

стор. 655 ... *як на свято Божого Тіла* — з восьмиденкою — через вісім днів після свята тіла Господнього під час обідні згадувалося про це свято.

«*Lustige Blätter*» — («Веселі сторінки») — німецький гумористичний журнал.

Гінденбург Пауль (1847—1934) — німецький генерал, потім — маршал, якого після Першої світової війни двічі обирали президентом Німецької республіки.

стор. 662. *Канімура* — прізвисько, що утворилося від прізвища японського генерала з часів російсько-японської війни 1904—1905 рр.

стор. 678. ... *Лібуша віщує славу Празі...* — Діва Лібуша — до панування першого чеського князя Пржемысла — володарка чехів; за старовинними чеськими легендами, вона володіла даром пророцтва і передвіщала славу Празі.

стор. 680. *Генерал Лаудон* — Гедеон Арношт (1717—1790) — прославлений австрійський полководець, який служив спочатку в російській армії, потім з 1742 р. — в австрійській; 1759 р. переміг прусського короля Фрідріха II; пізніше відзначився у війні проти Туреччини. Ім'я його оспівувалося у вояцьких піснях всіма мовами народів Австрії.

стор. 682 ... *після війни ще сто років служитимеш додатково...* — Військова служба в Австро-Угорщині тривала два-три роки, але якщо солдат потрапляв до в'язниці, він повинен був після закінчення строку служби ще залишатися в армії, бо той час, який він перебував у тюрмі, не враховувався до загального строку військової служби.

стор. 691. *Золінгенська сталь* — місто Золінген у західній Німеччині було відоме виготовленням високоякісної сталі.

стор. 696. *Секта гезихастів* — секта релігійних фанатиків серед афонських монахів XIV ст., які вірили, що коли вони довго дивитимуться на свій пуп, то побачать божественне сяйво.

стор. 700. ... *З невблаганною суворістю римського цезаря, який вирішував у цирку долю пораненого гладіатора...* — Римський цезар вирішував долю переможеного гладіатора. Якщо він опускав великий палець правої руки вниз, це означало, що переможений гладіатор мусить умерти, а якщо піднімав палець угору — переможеному гладіаторові дарувалося життя.

Ноти до пісні, поданої на стор. 286:

Музична нотація для пісні, поданої на стор. 286. Ноти записані на трьох лінійках у 4/4 ритмі. Під нотами наведено українські ліричні тексти.

При ка - но - ні сто-яв і фурт-фурт ла - ду-вав, при ка-
но - ні сто-яв і фурт - фурт ла-ду-вав! і фурт-фурт, і фурт-фурт, і фурт-
фурт, і фурт-фурт, і фурт-фурт, і фурт-фурт, і фурт-фурт ла - ду-вав.

ЗМІСТ

<i>Вступ автора</i>	5
Частина перша	
В ТИЛУ	
Бравий вояк Швейк встрає у світову війну	7
Бравий вояк Швейк в управлінні поліції	17
Швейк перед судовими лікарями	25
Швейка викидають з божевільні	31
Швейк у поліційному комісаріаті на Сальмовій вулиці	36
Розірвавши зачароване коло, Швейк знову опинився дома	43
Швейк їде на війну	53
Швейк — симулянт	59
Швейк у гарнізонній тюрмі	75
Швейк денщиком у фельдкурата	95
Швейк з фельдкуратом їдуть правити польову месо	119
Релігійний диспут	129
Швейк їде соборувати	136
Швейк денщиком у надпоручника Лукаша	150
Катастрофа	193
Післяслово до першої частини «В тилу»	205

Частина друга
НА ФРОНТІ

Пригоди Швейка в поїзді	209
Швейків будейовицький анабазис	228
Пригоди Швейка в Кіралігіді	296
Нові страждання	353
З Мосту-на-Літаві в напрямку Сокаля	377

Частина третя
СЛАВНА ПРОЧУХАНКА

Через Угорщину	421
У Будапешті	480
З Гатвана на кордон Галичини	534
Marschieren marsch	583

Частина четверта
ПРОЧУХАНКА ТРИВАЄ

Швейк у ешелоні російських полонених	633
Духовна розрада	659
Швейк знову у своїй маршовій роті	668
<i>Григорій Кочур. Ярослав Гашек та його роман</i>	712
<i>Від редактора</i>	720
<i>Примітки</i>	723

ГАШЕК

Пригоди бравого вояка

ШВЕЙКА

Сам спосіб життя Гашека, цього визнаного короля богеми, нового Війона, був суцільною містифікацією. За маскою бравого волоцюги, завсідника кнайп, добровільного блазня, ховалося безпощадно-тверезе бачення світу і добросердечність генія, для якого життя і творчість були нероздільні...

О. Малевич

Кількалітнє перебування Гашека в «країні царів і комісарів» дало письменникові унікальний матеріал: він задумав цикл гумористичних оповідок «Швейк у Кремлі». Важко уявити, як би повопився бравий вояк у товаристві кремлівських монстрів. Але те, що після повернення в Чехію Гашек висміював більшовицький режим, дає підстави сподіватися, що той твір був би таким самим анти-совковим, як «Собаче серце» Булгакова чи «1984» Орвела...

Р. Лубківський

Існує версія, що в реальному житті Гашек зустрівся із справжнім Йозефом Швейком, який мешкав у Празі, працював пекарем і знав Гашека зі спільних пиятик. Допускають, що справжній Йозеф Швейк міг бути читачем «свого» роману...

Від редактора

www.ababahalamaha.com.ua

ISBN 978-966-7047-71-9

9 789667 047719 >